

## GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES

Published under the Authority of the  
Government of His Highness the  
Maharaja Gaekwad of Baroda.

*General Editor*  
**B BHATTACHARYYA, M.A., PH.D.**  
*Rājaratna*

---

---

No. LIV

---

---

जयार्ख्यसंहिता

**PDF Creation and Uploading by:  
Hari Parshad Das (HPD)  
on 14 January 2014.**

# JAYĀKHYĀSAMĀHITĀ

Critically Edited with an Introduction in Sanskrit, Indices etc.

BY

EMBAR KRISHNAMACHARYA

Adhyaksa, Sanskrit Pathasala, VadtaL.

With a Foreword

BY

THE GENERAL EDITOR.



1931

Oriental Institute

BARODA

---

---

Printed by Y K Padwal at the Tattva-Vivechaka Press, Byculla,  
Bombay, and published on behalf of the Government of His Highness  
the Maharaja Gaekwad of Baroda by Benoytosh Bhattacharya, Director  
of the Oriental Institute, Baroda.

---

---

7151

*Price Rs. 12-0-0.*

26/5  
26/5

## CONTENTS

	Pages
<b>Foreword</b> .... .... .... * .... ....	<b>....5-35</b>
<b>प्रस्तावना</b> .... .... .... .... ....	<b>३७-६८</b>
<b>Bibliography of Books and Manuscripts in</b>	
<b>Pāñcarātra Literature</b> ... .... .... ....	<b>69-78</b>
विषयानुक्रमणी .... .... .... ....	<b>१-३०</b>
मन्त्राणा मण्डलावयवानां च सूची ... .... .... ....	<b>३१-४७</b>
जयाल्यसंहिता ( Text ) .... .... .... ....	<b>१-३६६</b>
वर्णसंज्ञानुक्रमणिका .... .... .... ....	<b>३६७-३६९</b>
संज्ञाशब्दादीनामनुक्रमणिका ( General Index ) .... ....	<b>३७०-३८८</b>
शुद्धिपत्रम् .... .... .... ....	<b>३८९</b>
श्लोकानुक्रमणिका .... .... .... ....	<b>३९३-४९४</b>



## FOREWORD.



The Jayākhyasamhitā which is considered by the Vaiṣṇavas as one of the three most ancient and the most authoritative works of the Pāñcarātra Āgama, and one among the three jewels of Sāttvata, Pauskara and Jayā, is being presented to the Sanskrit-knowing public for the first time in print as No. LIV of the *Gaekwad's Oriental Series*. The learned editor of the work Pandit Embar Krishnamacaryya who is already well-known amongst Sanskrit scholars as the editor of such excellent works as the Tattvasangraha of Śāntarakṣita, Udayasundarīkathā of Soddhala, Rāstraudhavamśakāvya of Rudra and Nañjarājayaśobhūsana of Nr̥siṁhakāvī in the *Gaekwad's Oriental Series*, has done full justice to the subject both in preparing the edition as also in his introduction, which is exceedingly valuable inasmuch as he himself being a devout Vaiṣṇava can speak much which should be considered as authoritative. Moreover, while editing the work he had frequently to go down to Srirangam and Kanchi to consult the priests belonging to this ancient sect on the details of rituals, and to keep with him in Guzerat for several months a Southern priest to consult him on difficult points such as the restoration of the Mantras, and so forth, at his own expense while the work was being put through in type, and for all this we have to express our genuine satisfaction and profound admiration. In fact, there is very little to say regarding the Jayākhyasamhitā as almost all the points regarding the origin of the Pāñcarātra school, its leading tenets, the character of the present work, etc. have been fully dealt with by the editor in his Sanskrit introduction. Here, therefore, an attempt will be made to give a summary of its contents and to supplement the arguments as given by the learned editor with regard to the date of the composition of the present work.

## ORIGIN OF THE PĀNCARĀTRA.

It cannot be asserted very definitely from the materials available as to when this school of thought originated, but to a certain extent it may be said to have a very ancient history. The Pāncarātra is traditionally believed to have been first taught by Nārāyana—the supreme deity—to the sage Nārada, who, in his turn, handed it over to the Rsis. While the Mahābhārata<sup>1</sup> calls the Śāstra as the Pāncarātra, the Īśvarasamhitā<sup>2</sup> designates it as the Sātvata Śāstra though the information the two works give relates to the same topic of Nārāyana being the originator of the Śāstra. The traditional works<sup>3</sup> of the Pāncarātra School further assert that the literature originated with the Vedas and that its source is the Ekāyanaśākhā<sup>4</sup> affiliated to one of the Vedas. The word Ekāyana, however, appears for the first time in the Chāndogya Upani-

१. इदं महोपनिषदं चतुर्वेदसमन्वितम् ।  
साहृथ्योगकृतं तेन पञ्चरात्रादुशब्दितम् ॥  
नारायणमुखोद्गीत नारदोऽथावयत्पुन ।

महाभारते—शान्तिपर्वणि मोक्षधर्मे अ. ३४८. ६१. 62-63.

२. एतेषां सात्त्वतं शास्त्रमुपदेष्टुं त्वमर्हसि ।  
इत्युक्त्वाऽन्तदेष्टे श्रीमान्नारायणमुनिस्तदा ॥

ईश्वरसंहिता I, 10.

३. वेदमेकायनं नाम वेदाना शिरसि स्थितम् ।  
तदर्थक पाञ्चरात्र मोक्षद तत्कियावताम् ॥  
also— श्रीप्रश्रसंहिता.  
एष एकायनो वेदः प्रख्यात. सर्वतो भुवि ।

ईश्वरसंहिता I, 43.

4. It is noteworthy that Ekāyanaśākhā has been identified with the Kānva Śākhā of the Śuklayajurveda by Nāgeśa—a recent author—in his work entitled Kānvaśākhāmahimāsangraha, a Ms. copy of which is described in the Madras Government Oriental Library Triennial Catalogue III, 1. B on p. 3299.

śad,<sup>1</sup> where Nārada tells Sanatkumāra that he learnt the Ekāyana science, along with the Vedas, etc., and it can be inferred that there existed some ancient literature which the Pāñcarātras held in high esteem as the Vedas, and, which formed, as it were, the source of their inspiration. And, it is quite probable that the Pāñcarātra Śruti and Pāñcarātra Upaniṣad mentioned by Utpala in his Spandapradīpikā<sup>2</sup> refer to the literature of the Ekāyana Śākhā. Further passages<sup>3</sup> quoted by the same author under the general name Pāñcarātra may very likely refer to such ancient works as of the Ekāyana Śākhā because of their Vedic style and the nature of their contents. Utpala also quotes from a number of Samhitās of the Pāñcarātra school, but in these instances he simply mentions them by name without showing any signs of veneration, as in the other case.

If Utpala's quotations are analysed they are found to be divided in three distinct groups, namely the Pāñcarātra Śruti, Pāñcarātra Upaniṣad and the Pāñcarātra Samhitā. It is thus quite conceivable that even as late as the 10th century when Utpala flourished, the Śruti literature of the Pāñcarātras existed, and probably, it is this branch of literature that the Pāñcarātra Samhitās refer to as the Ekāyana Veda or the Ekāyana Śākhā.

1. कृष्णेद भगवोऽध्येभि यजुर्वेदं सामवेदमथर्वणं चतुर्थमितिहासपुराणं पचमं वेदाना वेदं पित्र्यं रात्रिं दैवं निधि वाक्यावाक्यमेकायनं etc. छान्दोग्य VII, 1-2, also in V I, 1-4; 2-1; 5-2, 7-1.

2. 'पाञ्चरात्रश्रुतावपि—यद्गत्सोपानेन प्रासादमासहेत् लुबेन वा नदी तरेत् तद्वच्छाल्लेण हि भगवान् शास्त्राऽवगन्तव्यः' Vijayanagaram Sanskrit Series, p. 2

'पाञ्चरात्रोपनिषदि च-ज्ञाता च हेयं च वक्ता च वाच्य च भोक्ता च भोज्य च' p. 40.

3. 'यदाऽस्त्मनि सर्वभूतानि पश्यति आत्मान च तेषु पृथक् च तेभ्य. तदा मृत्योर्मुच्यते जन्मतश्च' p. 29

'न तत्रादित्यो भाति' p. 35

'त्रिविधो दोष स्वभावजस्तामसो विकल्पजो राजस' p. 8.

'यावत्तेनैव देहेन वशीभवति भगवद्गृहस्तदा सर्वज्ञो भवति सर्वदर्शी सर्वेश्वर सर्वशक्तिः' p. 8.

'तद्यथाऽग्निर्नाम कर्स्मित्वाद्ये नान्यत्किञ्चिदुपादत्ते तेन धक्ष्यामीति स्वयं दहति, एवमय-मात्माऽनुपादाय ज्ञाताऽनुपादायकारी स्वामनैव सर्वकरः' p. 22.

### SIGNIFICANCE OF THE NAME PĀñCARĀTRA.

Though several definitions have been given by the editor it is yet not very easy to say why the term Pāñcarātra was used to denote the school of Vaiśnavas who acknowledged the Cāturyūha theory where the God Vāsudeva<sup>1</sup> assumes the different forms of Sankarsana, Pradyumna and Aniruddha. The very fact that there are several varieties of conflicting definitions shows that the followers of the school were not sure of the meaning of the term Pāñcarātra, which became obscure in the course of time. This proves at the same time that the term had a very early origin even before the time of the Mahābhārata, and that the attempt to establish the Pāñcarātra school by means of later works such as the Sāttvata, Jayākhyā and Pauskara and scores of other Samhitās, represented an attempt at a revival of Pāñcarātra theories, dogmas and practices. According to the various definitions of the term Pāñcarātra so far known, it can be seen that the word is sometimes identified with certain other terms. In some works<sup>2</sup> the Pāñcarātra school is identified with the Bhāgavata school and in others<sup>3</sup> with the Sāttvata school. The followers likewise were given several epithets among which the Sāttvatas, Bhāgavatas, Pāñcarātrikas<sup>4</sup> and Ekāntins<sup>5</sup> are more frequently used. The Visnupurāṇa<sup>6</sup> characterises the Sāttvatas as the worshippers of Vāsudeva and thus the Pāñcarātra came to be recogniz-

1 सर्वाणि तत्र भूतानि वसन्ति परमात्मानि ।

भृतेषु च स सर्वात्मा वासुदेवस्ततः स्मृतः ॥

विष्णुपुराण. VI, 5, 80 (Cal. 1882)

2. ‘यदपि भागवता मन्यन्ते’ शंकरे शारीरकभाष्ये ।

‘तदिह भागवतं गतमत्सरा मतमिद विष्णशान्तु विपश्चित् ।’

आगमग्रामाण्ये p. I (Lazarus ed.)

3. ‘सात्त्वतं विधिमास्थाय गीत. सङ्कषेपेन य.’ महाभारते भीष्मपर्वणि अ. 66, 40.  
‘तथा च श्रीसात्त्वता’ स्पदप्रदीपिका p. 20.

4-5. ‘सूरि: सुहृद्गवतः सात्त्वतः पञ्चकालवित् ।

‘एकान्तिकस्तन्यश्च पाञ्चरात्रिक इत्यपि ॥’ पाञ्चरात्रिक IV, 2, 88.

6. ‘वासुदेवश्च सात्त्वतैः’ विष्णुपुराण V, 17, 16 (Cal. ed.)

ed as the Vāsudevamata. For between Bhagavān and Vāsudeva there can be perceived very little difference: Bhagavān represents the one Monistic God possessing the six Gunas or qualities: Jñāna, Śakti, Bala, Aisvarya, Virya and Tejas, and similarly Vāsudeva is endowed with all these six divine qualities in the Purānas.<sup>1</sup>

Various definitions for the term Pāñcarātra are to be met with in the writings of the followers of the school, and the following among them may be considered to be fairly representative:—

पञ्चाद्यांशास्ते पञ्च शाण्डिल्यशौपणायन ।  
मौड्यायन कौशिकश्च भारद्वाजश्च योगिन ॥  
पञ्चापि पृथगेकैक दिवारात्र जगत्प्रभु ।  
अध्यापयामास यतस्ततस्तन्मुनिपुज्जवा ।  
शास्त्रं सर्वजनैलोके पञ्चरात्रमितीर्थते ॥ ईश्वरसंहिता अ 21,579-532.  
पञ्चतराणि शास्त्राणि रात्रीयन्ते महान्त्यपि ।  
तत्सन्धिधौ समाख्याऽसौ तेन लोके प्रवर्तते ॥ पाञ्चसंहिता ज्ञानपाद. I.  
रात्रयो गोचरा. पञ्च शब्दादिविषयादिमिका. ।  
महाभूतात्मका वाऽत्र पञ्चरात्रमिद ततः ॥  
अवाप्य तु पर तेजो यत्रैता पञ्च रात्रय ।  
नद्यन्ति पञ्चरात्र तत्सर्वज्ञानविनाशनम् ॥ विष्णुसंहिता ।  
तत्परव्युहविभवस्वभावादिनिरूपणम् ।  
पञ्चरात्राह्य तन्त्र मोक्षैकफललक्षणम् ॥ अहिर्बुद्ध्यसंहिता, XI, 64-66

Among the above, the last one seems to be most appropriate, not only because it appears in one of the early Samhitās, namely, the Ahirbudhnya Samhitā but also because it is in full accord with the Pāñcarātra Sattra as described in the Śatapatha Brāhmaṇa.<sup>2</sup> Dr. Schrade<sup>3</sup> believes that the doctrine of the five-fold manifestation of god Vāsudeva has for its basis the Pāñcarātra Sattra as described in the Śatapatha Brāhmaṇa.

1. ‘एवमेष महाशब्दो भगवानिति सत्तम ।

परमब्रह्मभूतस्य वासुदेवस्य नान्यत ॥’ विष्णुपुराण VI, 5, 76

(Jivanand Cal. 1882)

also शाङ्गुण्यविग्रह देवं etc. अहिर्बुद्ध्य. VI, 25

2. XIII. 6. 1.

3. Introduction to the Pāñcarātra p. 25.

When we are discussing the different definitions for explaining the term Pāñcarātra it is but meet that we should call the attention of the readers to a definition of the Pāñcarātras as contained in a later Tāntric work of the Śākta cult (probably composed during Akbar's time), namely, the Śaktisangama Tantra<sup>1</sup> where the Pāñcarātras are characterised as the followers of a faith which enjoins that the face of a Śaiva should not be seen for five successive nights (which accounts for the name). They are described there as immensely hostile to the followers of Śaivism.<sup>2</sup> This explanation which seems to be the most peculiar of its kind shows that the real nature of the Pāñcarātra doctrines and practices was carefully kept away from the public who were left at liberty to form any fantastic judgment of them.

The next important term is Sāttvata which has been defined in a characteristic way in the Sahasranāmabhāṣya<sup>1</sup> by Parāśara where the Sattvatas are identified with the Mahābhāgavatas :—

सत् ब्रह्म सत्त्वं वा, तद्वन्त सात्त्वन्तः ब्रह्मविधा. सात्त्विका वा, तेषमिद कर्म शाङ्कं वा सात्त्वतम्, तत्कुर्वाणास्तदाचक्षाणाश्च वा

or सातयति सुखयत्याश्रितान् इति सात् परमात्मा, स एतेषामस्तीति वा सात्त्वताः सात्त्वन्तो वा, महाभागवता ।<sup>3</sup>

#### EXTENT OF THE PĀÑCARĀTRA LITERATURE.

The Pāñcarātra literature like many other branches of Sanskrit literature is very vast and extensive, and this is evident from Dr. O. Schradei's masterly survey of the Pāñcarātra as contained in his Introduction to the Pāñcarātra published from the Adyar Library some fourteen years ago. There he gives in a tabular form as many as 210

1. पञ्चरात्रिवर्तं प्राप्ताः पञ्चरात्रा प्रकीर्तिताः ।

दिनपञ्चपर्यन्तं शैवाना न विलोकनम् ॥

2. वर्तन्ते वैष्णवा ये च शिवनिन्दापरायणा ।

Śaktisangama Ms. No. 5603, fol. 46a.

3. विष्णुसहस्रनामभाष्य by पराशर. ( Venkatesvar Press ed. )

names of the Pāncarātra Samhitās as mentioned in the five lists found in the Kapinjala, Pādma, Viśnu, Hayaśīrṣa Samhitās and the Agnipurāṇa, besides five more not included in the above list. The extensive nature of the Pāncarātra literature may be gauged from what the learned Doctor has himself said<sup>1</sup>—‘The Samhitā literature of the Pāncarātras must have once amounted to not less but probably more than one and a half million ślokas; and states<sup>2</sup> further that according to Śripaśna (II, 41), Viśnutilaka (I, 140 and 145) and similar texts the original Pāncarātra was believed to have had an extent of one and a half crores of verses.

#### THE SAMHITĀS AND THEIR CLASSIFICATION.

The definition of a Samhitā as given in the Pauskarasamhitā<sup>3</sup> shows that any work belonging to the Pāncarātra school extending to a maximum figure of 12000 granthas can be called a Samhitā.

In several Samhitās the Pāncarātra literature is classified in four groups, though in this also difference in opinion is noticeable. For instance, in the Īśvarasamhitā<sup>4</sup> the first is mentioned as Āgama, the second as Mantra, the third as Tantra and the fourth as Tantrāntara. But in the Pādmasamhitā<sup>5</sup>

1. Op. cit. p. 14.

2. Ibid. foot-note.

3. द्विषद्सहस्रपर्यन्तं संहिताख्यं सदागमम् ।  
ये चान्ये चान्तराला वै.....शास्त्रार्थेनाधिका. शतैः॥  
सर्वेषा संहितासज्जा बोद्धव्या कमलोद्धव ।

पौष्ट्रसंहिता Ms. in the Institute  
40th Adhyāya fol. 156 a.

4. चतुर्धा भेदभिन्नोऽयं पञ्चरात्राख्यं आगमः ।  
पूर्वमागमसिद्धान्तं द्वितीयं मन्त्रसंहितम् ॥  
तृतीयं तन्त्रमित्युक्तमन्यतन्त्रान्तरं भवेत् ।

ईश्वरसंहिता. अ. 21, 560-561,

5. प्रथमं मन्त्रसिद्धान्तं द्वितीयं चागमाभिधम् ।  
तृतीयं तन्त्रसिद्धान्तं तुर्यं तन्त्रान्तरं भवेत् ॥

पाञ्च. चर्योपादे अ. 19.

though the third and fourth classes are identical there is nevertheless difference in the order in the first two classes which are named as Mantra and Āgama, respectively.

In the Īśvarasamhitā<sup>1</sup> again the Pāñcarātra literature is divided into two broad classes as Dīvya and Munibhāsita or as Revealed and Traditional. The prominent among the Dīvya class are considered<sup>2</sup> to be three, namely, the Sāttvata, Pauskara and the Jayākhva called as the three jewels of the Pāñcarātra literature. Utpala, in the 10th century, quotes profusely from all these three and reverentially mentions them with a Śrī prefixed to their names, as Śrī-Pauskarāyām, Śrī-Sāttvatāyām and Śrī-Jayāyām. But their claim to consider these Samhitās as Dīvya or Revealed by God is hardly tenable, nor the reverential mention of Utpala is in any way helpful in establishing their high antiquity, because as will be shown in the sequel these works of the highest antiquity cannot under any circumstances go back beyond the middle of the fifth century A. D.

Amongst the more recent authorities Dr. Schrader<sup>3</sup> has made an attempt to classify the whole of the Pāñcarātra literature under three heads as under :—

#### 1. The Original Samhitās (North Indian).

---

I. वासुदेवेन यत्प्रोक्त शास्त्रं भगवत्ता स्वयम् ।  
अनुष्टुप्छन्दोबद्धेन समासव्याससभेदतः ॥  
तथैव ब्रह्मस्त्रेन्द्रप्रसुखैश्च प्रवर्तितम् ।  
लोकेष्वपि च दिव्येषु तदिव्य मुनिसत्तमा ॥  
ब्रह्मस्त्रसुखैदेवै ऋषिभिश्च तपोधनै ।  
स्वयं प्रणीत यच्छास्त्रं तज्ज्ञेयं मुनिभाषितम् ॥

ईश्वरसंहिता. अ. I, 54-56.

2. सात्त्वतं पौष्करं चैव जयाख्यं च तथैव च ।  
एवमार्दीनि दिव्यानि.....  
सात्त्वतायं त्रिकं चैतद्व्यापकं मुनिसत्तमाः ॥

ईश्वरसंहिता. अ. I, 64-66.

3. Op. Cit. p. 19.

2. Smaller in extent, and South Indian but genuine descendants of No. 1 above.
3. Later in origin, both North and South Indian, dealing with any special cult and conspicuous by the absence of the Vyūhas.

It is noteworthy that the learned Doctor found the names of the oldest Samhitās from internal evidences, and classed the present work, the Jayākhyasamhitā, under the head of the oldest Samhitās, No. 1 above.

#### ANTIQUITY OF THE PĀNCARĀTRA.

In determining the antiquity of the Pāñcarātras, there is a great dearth of material, and really speaking, though we can have a vague realisation that the Pāñcarātras were of a very great antiquity, it is, however, extremely difficult to prove it by means of the materials at present available. The most reliable amongst the different kinds of evidence is however furnished by the Bhilsa inscription<sup>1</sup> which shows that the Vāsudeva worship existed in the earlier part of the second century B. C. when a Garudadhvaja was erected by the Greek convert Heliодорос. The evidence furnished by Pāṇini<sup>2</sup> and Patañjali<sup>3</sup> regarding the existence of Vāsudeva worship is no less reliable. Pāṇini as we know flourished<sup>4</sup> after the capital of Magadha was removed to Pātaliputra from Rājagrīha by Udayī the grandson of king Ajātaśatru who was a contemporary of Buddha. And that Patañjali flourished in the time of Sunga Puṣyamitra in the second century B. C. is well-known. These evidences prove conclusively that Vāsudeva worship or rather the Pāñcarātra School existed at least in the time of Pāṇini probably close after 400 B. C. The evidence regarding people being divided into two great sub-divisions of Vaiṣṇava and Śaiva as furnished by Megasthenes who came

---

1. Bhandarkar: Vaiṣṇavism, Śaivism etc. p. 3, and J. R. A. S. 1909, pp. 1053, 1089.

2 & 3. ibid. pp. 3, 4, 13.

4. H. P. Shastri: Magadhan Literature, Lecture II, pp. 23 ff.

and remained for several years as an ambassador in the court of Candragupta—the Maurya—is no less important, particularly because of his information<sup>1</sup> that the Vaisnava worship existed in the country round about the present city of Mathura on the banks of the Jumna.

But the evidence as regards the antiquity of the Pāñcarātras as furnished by the Bhīṣmaparvan<sup>2</sup> of the Mahābhārata where we find a reference to the Sāttvatavīdhī, is of very little practical value. What could Sāttvatavīdhī mean unless it is the literature of the Sāttvatas who are identified with the Pāñcarātras, and the rituals connected with the Vāsudeva worship, which is so highly praised in the Nārāyaṇiya section of the Śāntiparvan? This at least proves that the Pāñcarātras were earlier than the part of the Bhīṣmaparvan mentioning the Sāttvatavīdhī, and the Nārāyaṇiya portion. But this does not lead the investigator any far, because it is extremely difficult to fix the date of the composition of the different portions of the Mahābhārata, and because learned Doctors differ enormously in their views regarding the date of the Mahābhārata. Dr. Winternitz,<sup>3</sup> for instance, will place the composition of the Mahābhārata in the present form any time between the 4th century B.C. and the 4th century A.D. Dr. S. K. Aiyanagar<sup>4</sup>, on the other hand, follows Bhandarkar and places the Nārāyaṇiya section even before Buddha in the 6th century B.C. Sir R. G. Bhandarkar<sup>5</sup> again thinks that the Nārāyaṇiya is only an amplification of Bhāgavata Dharma already found in the Bhagavad Gītā. C. V. Vaidya considers that the present Gītā is older than the Mahābhārata in its present form. He<sup>6</sup> also believes that the Gītā formed part of the Bhārata of

1. op. cit. p. 9.

2. ( महाभारत—भीष्मपर्व. अ. 66, 40. )

3. History of Indian Literature, Vol. I (Cal. Uni.) pp. 465 and 475.

4. Vide p. 353 of the proceedings and transactions of the Second Oriental Conference, Cal. 1923.

5. Bhandarkar, op. cit. pp. 8, 12, 26.

6. History of Sanskrit Literature pp. 38, 41.

Vaiśampāyana and attained high prominence by the time the Nārāyaṇīya was composed, which refers to the Gītā respectfully and must therefore have followed the latter after a long time. Bhandarkar,<sup>1</sup> however, places the time of Gītā not later than the beginning of the 4th century B. C.

There are other minor evidences to determine the antiquity of the Pāncarātras, for instance, the one furnished by the Brahmasūtras.<sup>2</sup> But it is well-known that the Brahmasūtra refers to the leading schools of the Mahāyāna thought such as the Sarvāstivāda<sup>3</sup> and Vijnānavāda,<sup>4</sup> and, therefore, cannot have an antiquity earlier than the 3rd or the 4th century A. D. unless it is assumed that the portions mentioning the Buddhist doctrines are spurious or interpolations. This also, therefore, does not carry the investigator any further.

Another interesting evidence is furnished by two ancient Tamil works, namely, the Śilappadikāram<sup>5</sup> and Paripadal<sup>6</sup> which refer to the Garudadhvaja and the Sankarsana, Vāsudeva and Aniruddha images. The second work which is a product of the 2nd century A. D. also states that there were images of Krṣṇa and Baladeva together in Tīrumalirunjolai, a sacred place near Madura. There are references also to the Trivikrama Avatāra and to the lotus-eyed Viṣṇu in Kural,<sup>7</sup> which belongs most probably to the second century after Christ.

Dr. S. K. Aiyangar<sup>8</sup> has, however, traced the mention of the word Sāttvata in the Aitareya and Śatapatha Brāhmaṇas, and in determining the antiquity of the Pāncarātra these references seem to be of the highest value. The Aitareya Brāhmaṇa is one of the oldest Brāhmaṇas at present available

1. op. cit. p 13.

2. II, 2, 42-45.

3 & 4 II, 2, 28-32.

5 & 6. Alwārgal Kālanilai (Tamil) by M. Raghava Iyengar, also, Vaikhānasa Dharmasūtra (Intro. p. xiii) by K. Rangacari.

7. Vaikhānasa Dharmasūtra, Introductory Vol. p. xiii.

8. Dr S K. Iyengar's paper titled Sāttvatas, referred to above: Ait Br. II. 25-6; viii. 14-3. S. B. XIII, 5, 4, 21.

and the mention of the Sāttvatas in such an ancient work will prove beyond doubt that the Pāñcarātra school existed even in the 10th century B. C. if not earlier. It seems, therefore, very probable that within a few centuries after the Mahābhārata war the human character of Kṛṣṇa was forgotten and he was deified along with his relatives, Sankarsana, Pradyumna and Aniruddha, and their worship was made a special feature of a particular tribe or a section of people who came to be recognized as belonging to the Pāñcarātra or the Bhāgavata or the Sāttvata or the Vāsudeva school.

#### COSMOLOGY AND PHILOSOPHY OF THE JAYAKHYASĀṂHITĀ

In this section the theoretical philosophy and an account of the cosmological transformation of the highest Brahman as presented in the Jayākhyasāṁhitā only will be treated, as a detailed account of the philosophy and the cosmological evolution according to the Pāñcarātra school has already been dealt with in detail by O. Schrader in his valuable introduction to the Pāñcarātra. It must be remembered that in all Pāñcarātras as also in many Tantras the philosophy and cosmology are inseparably intertwined so that it becomes almost impossible to describe the philosophy without referring to the story of creation.

#### *Brahman.*

Parabrahma or the highest god Brahman who is self-existent and is of the nature of the highest knowledge and eternal bliss is identified<sup>1</sup> with the all-pervading Vāsudeva from whom the universe takes its origin. The highest Brahman is further described<sup>2</sup> (pp. 33-37, sl. 60-117) as Joy or

- 
- 1. यत्सर्वव्यापकं देवं परमं ब्रह्म शाश्वतम् ।  
चित्सामान्यं जगत्यास्मिन् परमानन्दलक्षणम् ॥
  - वासुदेवादि ( द ? ) भिन्नं तु वहयकेन्दुशतप्रभम् ।  
स वासुदेवो भगवांत्सद्गर्भी परमेश्वरः ॥ ( p. 27. )
  - 2. आनन्दलक्षणं ब्रह्म सर्वहृषिवर्जितम् ।  
स्वसंबोधमनौपम्य परा काष्ठा परा गतिः ॥  
सर्वक्रियाविनिर्मुक्ता सर्वेषामाश्रयः प्रसुः । p. 33.

Bliss, free from impurities, realized by self alone, incomparable, the highest goal, and the highest path, free from all activities, a shelter for everything, and the Lord of the Universe. Brahman is also described as inherently<sup>1</sup> residing in everything in the creation and as manifesting himself in different ways and with different powers ; for instance, he is inherent in all men in the form of wind (Vāyu), in all trees in the form of six Rasas, and manifests himself as Time and Sound, the sun and the moon, and so forth. Just as fire<sup>2</sup> resides in a lump of iron as separate yet inseparable, in the same way the highest Brahman resides in everything with a separate entity and yet in an inseparable condition. Just as in a clear mirror whatever things are seen do not belong to the mirror, similarly the material world which is reflected in Brahman does not belong to him. In this world of deception Brahman pervades everything and yet not attached to anything just as a drop of water on the leaf of a lotus. The highest Brahman again is both moving and fixed.<sup>3</sup> His movement or fixity are compared to the empty space of a pot, which when carried, appears to carry the space along with it. But really speaking, space

- 
1. एवमेकः परो देवो नानाशक्त्यात्मरूपधृत् ।  
वाय्वात्मना स भूताना ... ... ...  
स्थितः षड्ग्रसरूपेण सर्वौषधिषु सर्वतः ।  
अग्नीषोमात्मकत्वेन शब्दल्लेनापि वै पुनः ॥  
... ... ... कालत्वेन च नारद । p. 36,37.
  2. अय.पिण्डे यथा वहिभिन्नस्तिष्ठत्यभिन्नवत् ।  
तद्वत्सर्वमिदं देवो व्यापृत्य परितिष्ठति ॥  
निर्मले दर्पणे यद्विक्षिद्वस्त्वभितिष्ठति ॥  
न च तद्वर्णस्यास्ति अस्ति तस्य च तद्विज ॥  
सेन्द्रियैस्तु गुणैरेव संयुक्तश्चापि वर्जित ।  
अस्मिन् मायामये विश्वे व्यापी सर्वेश्वरः प्रभु ॥  
सर्वदा विद्वयसक्तश्च यथाऽम्भं पुष्करच्छदै । pp. 34.
  3. घटसस्थ यथाऽकाश नीयमान विभाव्यते ।  
नाकाश कुञ्चित्याति नयनात् घटस्थ च ।  
चलाचलत्वमेव हि विभोञ्चैवानुमीयते ।  
आकाश स च यो वायुस्तद्वयोरप्यभेदता ॥  
तथा तस्याविभक्त्यैक्यं भूताना हि परस्य च । p. 35.

does not move with every motion of the pot. In the same way Brahman is both moving and fixed. The highest Brahman is also described as inherent in the elements and yet different from them. Wherever there is space there is also air and in this respect the two are identical. Similarly, Brahman resides in all elements, or rather, is inherent in all elements, and yet differs from them.

The highest Brahman is described<sup>1</sup> as the cause of the creation, its protection and destruction. All created beings emanate from him and everything merges in him after destruction. The creation of Brahman is described in the Jayākhyasamhitā as also in other Pāñcarātra works as consisting of three stages which are named as Śuddha Sarga or Pure Creation, Prādhānika Sarga or the Creation from Matter, also called as the intermediate Creation, and the Brāhma Sarga or the Creation of Brahmā or the Lower Primary Creation.

#### *i. Śuddha Sarga.*

The first stage of creation is named as Śuddha or Pure, and it implies that the two other stages are not considered similarly Pure as the three Guṇas, Sattva, Rajas and Tamas inherent in them give rise to impurities. The highest Brahman of the nature of Knowledge and Joy himself transforms<sup>2</sup> in the form of Acyuta. Acyuta in his turn transforms himself in the form of Satya, and the latter in his turn by his own power transforms himself in the form of Puruṣa. Therefore,

- 
1. यथैव सूर्योदीने तु प्रकाशतमसी द्विज ।  
तद्रृष्टि सप्तहारां स्वतन्त्रं प्रकरोति च ॥ Ibid.
  2. स्वारीप्यं क्षेभयित्वा तु विद्युद्गत्वेन तेजसा ।  
प्रकाशरूपी भगवानच्युतं चास्तजद्विज ॥  
सोऽच्युतोऽच्युततेजात्थ स्वरूपं वित्तनोति च ।  
आश्रित्य वासुदेवं च घर्मो मेघदलं यथा ॥  
क्षेभयित्वा स्वमात्मान सत्य भास्वरविग्रहम् ।  
उत्पादयामास तदा समुद्रो बुद्ध यथा ॥  
स चिन्मयप्रकाशाल्य उत्पादात्मानमात्मना ।  
पुरुषाल्यमनन्तं च प्रकाशप्रसरं महत् ॥  
पुमान् सत्योऽच्युतश्वैव विद्वापं वितय तु यत् ।  
शान्तसंवित्स्वरूपे च वासुदेवेऽवतिष्ठते ॥ p. 28.

the three : Acyuta, Satya and Puruṣa are known as the three-fold manifestation of the highest god Brahman or Vāsudeva, and they represent his very essence.

This Purusa is known as the Supreme Spirit residing in all beings. The Avatāras Rāma, Kṛṣṇa and others are the parts of the same Purusa.<sup>1</sup>

## *2. Pradhānika Sarga.*

The second or the intermediate stage in creation is more or less described in the Jayākhyasamhitā on the lines of the Sāmkhya but with certain modifications. Pradhāna or the Primordial Matter is independent in Sāmkhya, but here it is subordinate to Brahman. Pradhāna is here described<sup>2</sup> as eternal, without a beginning, undetermined and pervaded with the three Gunas, Sattva, Rajas and Tamas. The Pradhāna being undetermined and the Guṇas being undivided, three Guṇas spring<sup>3</sup> up one after another : first comes Sattva, from Sattva comes Rajas, and Tamas emanates from the Rajas. This also is somewhat different from the Sāmkhya doctrine. Further the Pāñcarātras maintain that the Ahamkāra when endowed with the Sattva Guṇa is designated as light (Prakā-sātmā), with Rajas as transformation (Vikṛtyātmā) and with Tamas as the elements (Bhūtātmā); they further believe that the Karmendriyas originate from the Rājasa Ahamkāra, unlike the Sāmkhyas, who assert that the Manas along with the ten Indriyas originate from the Sāttvika Ahamkāra; and all this is different from the accepted doctrines of the Sāmkhya Philosophy.

1. स च वै सर्वदेवानामाश्रयः परमेश्वरः ।

अन्तर्यामी स तेषा वै तारकाणां यथाऽभ्यरम् ॥

... ... ... ... ... ...  
ये स्विदायावताराश्च लोकत्राणाधिकारिणः ।

सर्वान् विद्धि तदशास्तान् सर्वशा सत्यजास्तथा ॥ Ibid.

2. अनादिमज्मव्यक्तं गुणत्रयमयं द्विज ।

विद्धि प्रदीपस्थानीयं भिन्नमेकात्मलक्षणम् ॥ p. 25.

3. विभक्तं च तदुपनं क्रमात्सत्त्वं रजस्तमः ।

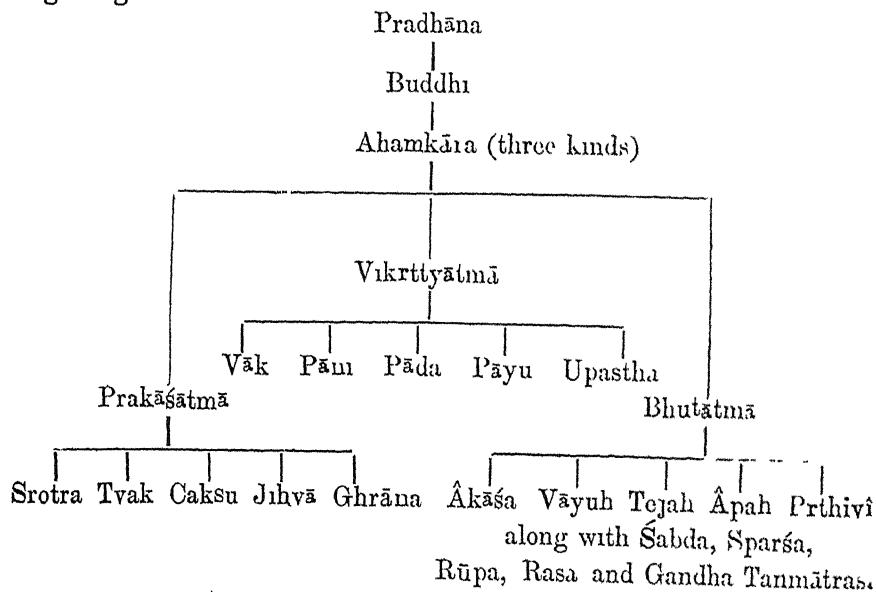
गुणत्रयसमूहाद्वे धर्मज्ञानादिलक्षणा ॥

बुद्धिद्विद्मता श्रेष्ठ अहङ्कारब्रह्मात्मकः ।

प्रकाशात्मा विद्वत्त्यात्मा भूतात्माऽथ द्रुतीयकः ॥ Ibid.

A question is also raised<sup>1</sup>: Pradhāna is matter, Mahat and other creative Tattvas are all matter, how then matter can act without the spirit or energy. In reply<sup>2</sup> the Jayākhya says that Brahman is the Divine and Supreme Spirit and Pradhāna being an outcome of this energy can act quite conceivably. It is said that the consciousness in the form of Ātman resides in the highest Brahman, by its influence the inert Matter seems animated, and in this respect also the doctrine of the Jayākhya differs considerably from the Sāmkhya Philosophy. Because the Sāmkhyas maintain that like the transformation of milk in the form of curd, Pradhāna is transformed automatically (svabhāvataḥ) without the help of energy or spirit (cetanā).

The intermediate creation is represented by the following<sup>3</sup> stages :—



1. जडात्मकं प्रधानं च तद्दूतिस्तदात्मिका ।

परस्परजडाना च कीदृशं वद मे प्रभो ॥

उत्पाद्योत्पादकत्वं हि अत्र मे सशयो महान् । pp. 26, 27.

2. चिद्रूपमात्मतत्त्वं यदभिन्नं ब्रह्मणि स्थितम् ।

तैनैतच्छुरितं भाति अचिच्छन्मयवाङ्गिज ॥

यथाऽयस्कान्तमणिना लोहस्याविष्टितं तु वै ।

दृश्यते वलमानं तु तद्वदेव मयोदितम् ॥ p. 27.

3. Cf. p. 25, verses 2 to 8.

*3. The Lower Primary Creation.*

The third stage in creation is what is represented by the Brāhma creation. Brāhma is created by Vāsudeva from the lotus<sup>1</sup> arising from out of his navel. This Brāhma is specially endowed<sup>2</sup> with knowledge and with different powers like Aṇimā and others. With the help of the Rajoguna<sup>3</sup> Brāhma set out to create the diverse beings such as gods, men and animals, and so forth, and other inanimate objects. Due to the excess of Rajas, Brāhma was unable<sup>4</sup> to maintain the creation, and therefore Vāsudeva had to lie down in the ocean in meditative sleep. From his perspiration two demons were born, and being extremely powerful, they conquered the whole earth. They stole away the Vedas from Brāhma, which led to ignorance and people became miserable. Then follows an account of the restoration of the Vedas and ultimate destruc-

- 
1. प्रेरितं नाभिरन्वेण मया हार्द कुशोशयम् ।  
विज्ञसिमात्ररूपं यन्ममान्त करणस्थितम् ॥ p. 21.
2. जगतां प्रभवस्तस्माद्विद्यादेह सनातन ।  
... ... ... ... ...  
अणिमायष्टकोपेत. सिसुक्षाशक्तिभिर्युत ॥ p. 22.
3. अस्मीति प्रत्ययं लब्ध्वा रजसा कल्पीकृत ।  
तदा चकार विविधा सृष्टि स्वात्मानुपूर्विकाम् ॥ Ibid.
4. स्वलोकं रागबाहुव्यात्सम्यग्धर्तु न वेस्यसौ ।  
... ... ... ... ...  
सम्पादैवं महारूपमात्मीयं पङ्कजान्वितम् ।  
जलान्तर्वार्तिं भूमेः कृत्वा सनधारणार्थतः ॥  
योगनिद्रां समाश्रित्य स्थितोऽहं द्विजसत्तम ।  
ब्रह्मणो जायमानस्य ह्यभूता स्वेदविन्दुकौ ।  
... ... ... ... ...  
तदोथितौ दुराधर्षौ नाम्ना द्वौ मधुकैटमौ ।  
... ... ... ... ...  
निर्जिताश्च ततः सर्वे लोका लोकान्तराण्यपि ॥
- ... ... ... ... ...  
हृतवेदः कृतो ब्रह्मा ... ... ...  
अस्थिति जगत् कृत्वा अधर्मस्थापनं महत् । pp. 22-23.



tion of the two demons Madhu and Kaitabha in much the same form as obtained in the Purānas. From the grease that came out from the bodies of these two demons the earth came into existence.<sup>1</sup>

*Soul and its Destiny.*

Next is described the conception of Mokṣa or emancipation as acknowledged by the Jayākhya. It lays down that emancipation is the true knowledge<sup>2</sup> of the highest Brahman who is the author of the three stages of creation described above. Emancipation means<sup>3</sup> no re-birth, or rather coalescence or merging in Brahman. In order to have no re-birth knowledge of Brahman is more than anything else necessary. The knowledge of Brahman is described as the realisation<sup>4</sup> of the knowledge of the sameness or the identity of self with Brahman, which is obtained by a continuous practice of meditation and austerities, and which is not in any way qualified by divine or any other kind of help. Two factors<sup>5</sup> are considered necessary for this realization of self with the highest Brahman, namely, Kriyā and Sattā. The first<sup>6</sup> consists in the rules of discipline and austerities, while the second consists in intense meditation through the practice of Yoga. Through these two agencies the knowledge of the identity of the self with Brahman is realised.

1. तदुद्धूतेन मेदेन परिपूर्णा वसुन्धरा ।  
ततः प्रभृति कालाच मेदिनीति निरच्यते ॥ p. 24.
2. ज्ञानेन तदभिन्नेन परिज्ञातेन नारद ।  
जायते ब्रह्मसंसक्तिस्तस्माज्ञानं सम्भ्यसेत् ॥ p. 30.
3. तस्य ब्रह्मसमापत्तियोऽपुनर्भवता च सा । p. 32.
4. ब्रह्माभिन्नात्तो ज्ञानात् ब्रह्म संयुज्यते परम् । Ibid.
5. ज्ञानं तु द्विविधं विद्धि सत्ताख्यं च क्रियात्मकम् । Ibid.
6. द्विविधं च क्रियाज्ञानं पूर्वं नियमलक्षणम् ।  
यमाख्यं परमं चैव ... ... ...  
... ... ... ... ... ...  
एवं क्रियाख्यात् सत्ताख्यं ज्ञानं प्राप्नोति मानवः ।  
ब्रह्माण्यभिन्नं सत्ताख्याज्ञानाज्ञानं ततो भवेत् ॥ Ibid.

But if emancipation is to be gained, who should be the recipients of it ? In reply the Jayākhyā states<sup>1</sup> that they represent the Jīvas (beings) who are born with desires, which have no beginning. When Jīva returns and merges in Brahman it is called emancipation or freedom from re-birth (Apunarbhavatā). Jīva is defined<sup>2</sup> as Ātman which is endowed with consciousness or mass of knowledge, but is liable to receive impurities like desires, antipathies, etc., due to ignorance arising out of the creation having the three Gunas : Sattva, Rajas and Tamas. Jīva is one which clings to the earth which gradually evolves in the order of Mahat, Ahanikāra and other creative Tattvas, and without realising the difference, is transformed according to the evolution of the elements and behaves like them.

Therefore, in order that the Jīva may obtain emancipation, worship becomes necessary. No one can realise<sup>3</sup> the Supreme Spirit without any concrete idea of the same, and it is hence necessary that the highest God should be worshipped in the form of Mantras and images. The Mantras are parts and parcels<sup>4</sup> of the highest Brahman, his images are parts of his person. The letters of the alphabet originate from him, and their combination makes the Mantras. And because they

1. अनादिवासनायुक्तो यो जीव इति कथ्यते ।  
तस्य ब्रह्मसमापत्ति. ... ... ... p. 32.
2. यत्तस्थित च विद्वूर्ण स्वसंवेदाद्यनिर्गतम् ।  
रजित शुणरागेण स आत्मा कथितो द्विज ॥  
ज्ञानमात्मस्वरूपं च माया तदजिका तु वै । Ibid.
3. सर्वोपमानरहितं वागतीतं स्ववेदनम् ।  
अस्तीति परमं वस्तु निरालम्बमतीन्द्रियम् ॥  
आत्मन्यानन्दसंस्थस्य व्यञ्जयते करणैर्विना ।  
करणः ग्राह्ताः सर्वे चित्तजात्र विशेषतः ॥  
उपायमत्र मन्त्रौद्धाः ... ... ... p. 40.
4. एते भगवदशाश्व शब्दा भास्वरविघ्ना ।  
कारणं सर्वमन्त्राणां भगवच्छक्तिवृहिताः ॥  
परस्पराङ्गभावेन मन्त्रोत्पर्ति व्रजन्ति च । p. 45.

come out of him, it is reasonable that his worship should be performed through the agency of the Mantras. The philosophical portion of the Jayākhyā has been brought into the book in order to show the necessity of worship which seems manifestly the purpose of the composition of the book, and for showing the utility of the worship of gods with the help of the Mantras.

A question is raised : How the letters of the alphabet originate<sup>1</sup> from Brahman who is immune from change ? In reply it is said that Brahman is endowed with extraordinary powers, he is all-powerful, and it is due to his special powers that the letters come out of him though he may remain changeless. The order in which the letters of the alphabet are originated is fully described in the Ahirbudhnya Saṁhitā. Nay more, even the creative principles like the Mahat, Ahankāra, etc. originate from the letters. This seems to be the accepted principle of the Pāñcarātra Saṁhitās and the same doctrine also appears in the Ahirbudhnya Saṁhitā. Brahman, who is endowed with power, being restless with superfluous energy transforms himself in the form of Agni, and Soma, representing the short and long vowels. This Soma is called Joy (Āhlāda or Ānanda) while the Sūrya is called Light (Prakāśa or Jnāna). The combination of the short and long vowels is given the name of Agniṣoma, and they are considered to be the forms of the highest Brahman. Agniṣoma are then regarded as the creator, maintainer and destroyer of the universe. They are therefore named as Pumān.<sup>2</sup>

1. योऽविकारः परः शुद्ध. स्थित. संवेदनातपरे ।  
स कथं व्यापकं ब्रह्म भन्त्रमूर्तिवमागत ॥  
तस्यैकां परमा शार्क्ति विद्धि तद्वर्मचारणीम् ।  
ययोपचर्यते विप्र सृष्टिकृतपरमेश्वरः ।  
... ... ... ... ... ...  
सर्वदा नित्यशुद्धो यस्तस्यैतत्रोपमयते । p. 58.
2. शक्यात्मक. स भगवान् सर्वशक्त्युपवृहितः ।  
अभीषोमात्मकत्वेन त्रुल्यकालं हि मूर्च्छति ॥

From Pumān are originated the Vyāñjanas<sup>1</sup> of the alphabet and the creative Tattvas beginning with Mahat and ending in earth. This Pumān while presiding over the Pradhāna or primordial matter becomes conscious of his possession, wants many more things to create, and thus obtains the name of Puruṣeśvara.<sup>2</sup> When he permeates the earth, he considers all the creative principles as his own creation and thus obtains the name of Trailokyęśvara.<sup>3</sup>

Similarly, at the end of the creation or at the time of Pralaya or the destruction of the Universe everything returns to its old condition and disappears or merges in the same order as they had emerged, and nothing except the original Brahman in his self-existent, conscious and joyous form remains.

प्रकाशस्तु भवेत्सूर्य आहादः सोम उच्यते ।  
... ... ...  
पुमान् स एव चिन्मूर्तिरमीषोममयो द्विज ॥ p. 58.

also

- षोडशाक्षर आद्यस्तु अकारायो द्विजोत्तम ।  
विसर्गान्त. स्थितस्तस्मिन्नामीषोमात्मकः प्रभु ॥  
... ... ...  
आलोकस्तीक्ष्णता व्यासिर्ग्रहणं क्षेपणेरणे ।  
पाक. प्राप्तिरिति ह्यैषं सूर्यभागे व्यवस्थिता ।  
अकारादिषु हस्तेषु वर्णेषु वेत्सुकमात् ॥  
द्रवता शैत्यभावाश्च तृष्णः कान्तिः प्रसन्नता ।  
रसताऽहाद आनन्दो ह्यैषं चान्द्रास्त्वमा मता ॥  
आकारादिषु दीर्घेषु संस्थिता मातृकात्मना ।  
अविनाभावरूपेण अन्योन्येन सदैव हि ।  
अष्टानामपि चाष्टौ तु संस्थिता बहिरन्तरे ॥ p. 42.  
1. पञ्चार्णानां तु पञ्चानां वर्गाणा परमेश्वर ।  
सुस्थितः कादिमानानां तत्त्वात्मत्वेन सर्वदा ॥ p. 42  
2. तत. प्राधानिकीं भूर्म तत्रस्यो गमयेत् प्रभु ।  
पुरुषेश्वरतां याति क्षमातत्त्वेऽधिष्ठिते सति ॥ p. 48.  
3. ममेति वासनाविद्वस्तेजसा परिपूरयेत् ।  
तत्त्ववृन्दं च सकंलं त्रैलोक्यैश्वर्यतां व्रजेत् ॥ Ibid.

From the above it is quite clear that the philosophy of the Jayākhyasamhitā may be conveniently called the Parināmavāda or the Doctrine of Gradual transformation, and not Vivartavāda or Adhyāsavāda (Evolution).

*Date of Jayākhyā.*

(I) FR DOCTRINAL VIEWPOINT.

In determining the time of the composition of the Jayākhyasamhitā several facts will have to be taken into consideration. For instance, the conversation in the beginning between the Ṛsis, Auīva, Samvartaka and Sāndilya is found to be almost in the same form as that of the Purānas; but later on, the conversation is held between Viśṇu Bhagavān and Nārada in the major portion of the work. This conversation is worth being compared to the form of conversation met with in the Buddhist Sangītis, where Buddha is introduced in the Assembly of the Faithful and is represented as delivering sermons and satisfying the curiosities of his audience on minor points, or taking recourse to miracles when the audience become hostile and question the authenticity of his doctrines. The conversation, as given in the Jayākhyā, particularly between Bhagavān and Nārada cannot however be compared either with that of the Sangīti or of the Purānas; but it resembles the conversation as found in the Hindu Tantras, where Mahādeva is represented as conversing with his consort Devī who is either Pārvatī or Unmattabhairavī or any other of her multifarious forms. The Devī asks questions and these are answered, amplified, and enlarged by Śiva or by his various manifestations. In the Jayākhyā also, excepting the earlier part, the whole conversation is similarly carried on, and here Nārada occupies the place of Pārvatī, and Viśṇu Bhagavān the place of Mahādeva in the Hindu Tantras. This shows that the present Samhitā is to be regarded more as a Tantra than as a Purāna, or as occupying an intermediate stage between the Purānas and the Tantras. The renaissance of the Tāntric school, as has been shown elsewhere, began with the seventh

century of the Christian Era, and from what has been said above it may be said that the Pāñcarātra in question preceded the Tāntric period by a few centuries.

The second point, worth noticing in this connection, is the highly developed state of Tāntric practices as found in the Jayākhyasamhitā. Here all topics, as are dealt with in a full-fledged Tantra, are to be met with. The usual Tantras, Mantras, Sādhanas, and Puraścaranas, are there. The Tāntric Abhiseka, the characteristics of the preceptors and disciples as are found in Tāntric works are mentioned in the present Samhitā. The Mudrās, Mandalas, and the Tāntric rites and practices—quite a large number of them—are to be found in it. The six cruel rites, which may be considered as the special monopoly of the later Tāntrics, are all to be found there. There are Śāntika rites, Paustika rites, Vīdvesana, Mārana, Uccātana, Stambhana, and accurate directions for performing them and obtaining success from them are carefully stated. The Siddhis or perfections like Animā, Laghimā, etc., as are advocated in the Yoga works, are there, and one may expect them also; but there are, moreover, the purely Tāntric Siddhis such as the Khadgasiddhi, Añjana Siddhi, Gulikā Siddhi, Rasāyana Siddhi, Yakṣinī Siddhi and several others. There is besides one peculiar feature in this work which consists in giving directions for miraculously destroying the army of enemy kings.<sup>1</sup> In short a perfectly Tāntric atmosphere permeates through the whole work.

Now, the Mantras and Tantras are as old as probably the Indian civilisation itself, but the Mandala or magic circle such as is described in the Jayākhyā is not of a very great antiquity. Even though our knowledge of the subject is quite meagre at present, it is yet possible to say that such a description probably for the first time obtains in the Āryamañjuśrīmūlakalpa<sup>2</sup> which belongs very probably to the 2nd century A.D. Later

1. *Jayākhyā*, p. 295.

2. op. cit. pp. 37-40.

on, another description of a Mandala is obtained in the Guhyasamāja<sup>1</sup> which is considered as the earliest Tāntric work amongst the Buddhist Tāntrics, particularly of Nepal. Asaṅga, who is no other than the great Yogācāra philosopher, is also credited with having written a Sādhana in which a complete Maṇḍala has been described.<sup>2</sup> After his time numerous works must have been written, and numerous Sādhanas must have been in vogue, and everywhere Maṇḍalas must have been existent. Then is to be considered the antiquity of the six cruel rites, the Siddhis beginning with Khadga, and the destruction of the armies of enemies. The destruction of armies of enemy-kings is, curiously enough, mentioned also in the Guhyasamāja<sup>3</sup> and this may be considered the first mention of such miraculous deeds. Different, however, is the case with the satkarmas, which are found both in the Āryamañjuśrīmūlakalpa as also in the Guhyasamāja though not exactly in a crystalised form as satkarmas or six cruel rites the conception of which represents a later stage of thought than what is found in the two works above mentioned. The Siddhis beginning with Khadga are first met with in some of the Sādhanas in the Sādhanamāla<sup>4</sup> but no mention of these is found either in the Mañjuśrī-mūlakalpa or in the Guhyasamāja which are considered to be the earliest works on Tāntrism. This shows, therefore, that the Jayākhya is much more advanced than the Guhyasamāja in its presentation of ideas, and therefore, considerably later than the time assigned to it, namely, the third century A. D.

---

1. op. cit. p. 3, 139, For the dates of the two works see *Sādhanamāla*, vol. II, introduction, ff. xxxiv a. The Guhyasamāja has been taken up for publication in the Gaekwad's Oriental series and is expected to be out very shortly.

2. op. cit. Sādhana No. 159, p. 321 f.

3. op. cit. सर्वसैन्यस्तम्भनविधि and रिपुमहापद्माविधि on p. 67.

4. op. cit. p. 350—खड्गाज्ञनपादलेपसरसायनखेचरभूचरपातालपिद्विप्रमुखाः सिद्धीः साध्येत्। See also introduction in Vol. II, lxxxv

Next, in the Jayākhyasamhitā, as has been said already we meet with the directions for attaining the Yaksinīsiddhi<sup>1</sup>. This is very important as it affords further materials for comparison in order to be helpful in determining the age of the work. This very topic of Yaksinīsādhana also appears in the Bhūtadāmaratantra<sup>2</sup> where Sādhanas for Yaksīnīs are given along with those of the Bhutinīs, Nāginīs, Vidyādhariś, Kātyāyanīs, Kinnariś and so forth. In the Bhūtadāmaratantra the number of Yaksīnīs is recognized as eight and they are named as Surasundari, Manoharini, Kanakamatī, Kāmeśvari, Ratipriyā, Padminī, Natī and Anurāgini. When compared with the Bhūtadāmaratantra the Jayākhyasamhitā seems to present an earlier stage of thought inasmuch as though the Yaksinīs do appear in the latter, the others, namely, the Bhutinīs, Apsarasas, etc. who are closely associated with the Yaksīnīs are completely absent. There is one more reason why the Jayākhyasamhitā should be earlier. While describing the advantages to be gained through the enchantment of the Yaksinīs, the Dīnāras are mentioned as miraculously coming from them in large quantities in the Bhūtadāmaratantra, but in the Jayākhyā though the advantages are similarly enumerated the Dīnāras are not mentioned at all. This shows that the Jayākhyā is earlier than the Bhūtadāmaratantra which has been placed in the beginning of the seventh century.<sup>3</sup> Therefore Jayākhyā must be still earlier, sometime at least before the Dīnāras<sup>4</sup>

1. op. cit. p. 294.

2. *Bhūtadāmaratantra* ( Hindu ), 11th Patala ( Buddhist ), 8th Kalpa. Both these are unpublished and original MSS are preserved in the Library of the Oriental Institute, Baroda. A paper on the Cult of Bhūtādamara has been contributed before the Patna Session of the Oriental Conference where the two versions have been compared, and their dates discussed.

3. See remarks in the previous footnote.

4. B. Bhattacharyya : The cult of Bhūtādamara read before the Patna Oriental Conference, 1930. For the historicity of documents mentioning the Dīnāras, see Buhler : *The Laws of Manu*, Introduction, pp. xvii ; cv, cvii.

were introduced in the sixth century of which probably the first mention is made in the *Amarakośa*.<sup>1</sup>

## (II) FORM PALÆOGRAPHICAL VIEWPOINT

There is, however, another clue, though not very reliable, nevertheless interesting, in determining the age of the *Jayākhyasamhitā*. This is Palæographical. It may be noticed that the *Jayākhyasamhitā* gives a chapter<sup>2</sup> in which the letters of the alphabet have been given each a name. When being closely examined this list of names does not appear to be entirely out of interest, nor does it seem to be altogether fictitious or fantastic as some would be inclined to think. Sometimes a clear description of the characters is given against each and these being descriptive of the letters actually in vogue in the time of the composition of the work, furnish us with materials for ascertaining the date in which such letters of the shape and description were actually in use. And Palæography helps us in ascertaining the time when such letters were actually in use.<sup>3</sup>

For instance, 'E' (ए) is given the names of *Jagadyoni* and *Tryasrah*. Now it is well-known that the Yoni is represented by a triangle and the word Tryasra also means a triangle. Now those who are familiar with the ancient characters can very easily remember the shape of E which from the time of Aśoka onwards up to the time of Amśuvarman (635 A. D.) was in the form of a triangle. In Buddhist Tāntric works also we find a description of the Yoni in the following words:

'Ekārakṛti yad dīvyam madhye 'vam'kārabhūṣitam.'  
Here Yoni is given the form of Ekāra or triangle and the

- 
1. op. cit. p. 676. §1. 14. (Nirṇayasagar edition with Sudhā commentary).
  2. op. cit. Ch. 6, pp. 43-45.
  3. The discussion that follows is based on the Palæographical Charts of Dr. Bühler. The table of letters here reproduced at the end of this discussion is a selection of letters from the same charts.

uterus with the os is described as V and it is well-known that from Aśoka's time downwards V used to be represented by a circle with a short vertical line above.

The letter 'R' (₹) has been given the synonym of *Anala* or fire. Now from the time of Aśoka onwards right up to the beginning of the 7th century the letter has always been represented by a waving vertical line, and as this may be compared to a flame of fire it can very easily be understood why R should be designated as fire.

The letter 'K' (₹) of the alphabet is again designated in the Jayākhyasamhitā as *Kamala* or a lotus. In the time of Aśoka the letter was represented by a cross, but later on, in the Śunga period right up to the 6th century the horizontal line was carved as a semi-circle; and if the letter is held upside down it resembles a lotus.

The letter 'G' (₹) is likewise designated as *Gadādhara* or the holder of the mace. It is well-known that G used to be represented in Aśoka's time by an acute angle the corner being at the top. But later on, the left side of the angle shortened and ended with a short horizontal bar. This happened in the Kuṣhān period and continued practically in the same form up to the end of the seventh century. The angle at the top was also modified and somewhat rounded, and gave the appearance of a man holding a mace towards the left.

The letter 'TH' (₹) is represented as *Nemi* or wheel. Every one is familiar with the shape of the letter since Aśoka's time when it used to be represented by a clear circle which has come down with very little modification right up to the present day.

The letter 'V' (₹) is here designated as *Varuna*—the lord of the waters. The Tāntric symbol for both Varuṇa and water is, therefore, the pot which holds water. Now, in Aśoka's time 'V' used to be represented with a horizontal line with a circle below, and in the same form it continued up to the 6th

century A.D. In all these variations the letter 'V' maintained its form of a pot.

The letter 'DH' (ঝ) is designated in this work as *Sārṅgadhṛt* or the holder of a bow. It is a patent fact that the letter 'DH' used to be represented in the time of Asoka and centuries afterwards by a vertical line with a semi-circle joined to it either on the right or the left side but more often on the left, and this gives it the clear appearance of a bow. But, of course, in this case the holder is absent.

The letter 'T' (ত) is called *Sragdharā* or the holder of a garland. The letter used to be represented in the time of Asoka by a short vertical line with a cone attached to its lower end. But this lower end which was in the form of an acute angle gradually assumed the shape of a small semi-circle from the Sunga times and continued practically in the same form with very slight modifications right up to the present day. This gives the letter the appearance of a hand holding a garland.

The letter 'GH' (ঘ) is here designated as *Diptimān* or brilliant, blazing or flaming. This letter in ancient Brāhmī script used to be represented by three parallel vertical lines joined together by a horizontal or a curved line underneath. The three vertical lines thus resemble the three flames of fire and it can easily be conceived why the letter should be called 'brilliant.' With slight modifications the letter continued in the same form up to the middle of the 10th century.

The letter 'P' (প) is called here *Pascumānana* or West-faced. The letter used to be represented in early times by a vertical line with a small semi-circle attached to its lower end towards the right. Gradually, in the course of time it took the shape of two parallel lines joined below by a horizontal bar. This happened in the Sunga script and it became definitely left-faced in the Samudragupta's Allahabad inscription (375 A.D.) and continued in the same form for several cen-

turies afterwards. This left-faced aspect of the letter (p) is what may be said to represent Paścimānana.

The letter 'TH' (q) which has been called in the present work as *Dhanvī* or bowman gives more definite clues regarding the time of the alphabet than the letters mentioned before. It is well-known that in the Aśokan script 'TH' used to be represented by a circle with one dot exactly in the middle, and it continued unaltered up to the beginning of the fourth century as in the grant of Pallava Śivaskandavarman, and even in the Samudragupta's inscription. It was exactly in the inscription of Samudragupta that 'TH' took another shape in which the dot in the middle took the form of a straight line cutting the circle in the middle. In this form it resembles a bow drawn to its fullest length and charged with an arrow. It can thus be easily imagined why this letter should be designated as *Dhanvī*.

Another letter which renders some help in determining the time of the Jayākhyasamhitā is the letter 'Y' (r) which has been designated as *Caturgati* 'of four directions'. In the Aśokan script the letter had only three directions one coming from above, one going towards the right, while the other going towards the left. It was only in the beginning of the 2nd century, for instance, in the Kushān Script that the letter developed a tendency to grow, in the left side, over the original form, a circular knob, which may be called the fourth direction of the letter.

But much more definite and perhaps the best clue for the determination of the age of the Jayākhyasamhitā is furnished by another important letter, namely 'N' (n) which has been called in the book as *Nara* or man. The evolution of the letter is well-known and quite simple. In the Aśokan script it was represented by a vertical line with a horizontal line underneath touching the previous line in the centre. In Kuśhān script it was modified and the horizontal line below developed a circular knob towards the left, the end part of the knob

being projected towards the right. After the Kuṣhān period the letter again reverted to the original form but again in the inscription of Samudragupta it got back its modified form with the circular knob. But later, in Bilsad (414 A.D.,) in Indore (465 A.D.) and then in Tormāna (500 A.D.) inscriptions the letter developed further peculiar characteristics. The horizontal line of the original form of 'N' took the form of an angle with the corner placed above, the vertical line was shortened, and the top line developed in the form of a bar. Now therefore, it is quite evident how this letter can be compared to a man. The top line represents the head, the short vertical line represents the trunk, and the two arms of the angle represent the two legs.

In order that the above discussion may be followed more closely a chart (fig. 1) is given with representations of the different letters mentioned above with their various modifications which took place in later times from the time of Asoka.

From the chart it becomes quite clear that the letters referred to in the body of the work and described therein belonged to a time not anterior to the time of the Bilsad inscription (414 A.D.) and not later than the Tormāna inscription (cir. 500 A. D.) and we shall not be far from the truth if we place the date of the composition of the above work only on palaeographical grounds in about 450 A.D. This also shows how the doctrinal viewpoint in determining the age of this work agrees marvellously with the viewpoint of Palaeography, though circumscribed to a certain extent.<sup>1</sup>

- 
1. In order to check this date the portions dealing with Architecture, Sculpture, Śilpa as given in chapter 20 pp 199-209 and the philosophical ideas and terms such Śabdabrahma (p. 7,217) Avidyā (p. 32), Māyā (p. 99) may also be properly examined. Through these sources the work also cannot have an antiquity earlier than the time arrived at by the methods here worked out.

Letters

Names

Aśoka	C. 250 B C
Śunga	C. 100 B C.
Kusān	C. 100 A. D.
Pallava	C. 4th Cent A D
Gupta	375 A. D.
Bilsad	414 A. D.
Indoie	465 A. D.
Toramāna	C. 500 A. D.

ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ
ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ
ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ
ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ
ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ
ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ
ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ
ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ
ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ

ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ
ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ
ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ
ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ
ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ
ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ
ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ
ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ
ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ	ऋ

Fig. 1.



## CONCLUSION

The above discussion regarding the correct date of the Jayākhyasamhitā leads us to more far-reaching results. This shows further that the other two Samhitās, the Pauskara and the Sāttvata, the two remaining jewels of the Pāñcarātra School, were very probably composed during the same period. The date further shows that these Pāñcarātras are definitely later than the Tāntric schools of the Buddhists which had their origin before in the Mañjuśrīmūlakalpa, the Guhyasamāja and Asaṅga's Sādhana. That in Hindu literature the Pāñcarātras represented the transitional stage of development between the Purāṇas and the Tantras is therefore apparent. It shows, moreover, that though the origin of the school is considerably earlier, it diminished much in importance and probably the tradition was completely lost later, to be revived again under the benevolent and tolerant rule of the Guptas when all other sects were making an attempt to consolidate their position. And, indeed, they made a great headway as we find several monarchs of the Gupta dynasty proclaiming themselves as Mahābhāgavatas<sup>1</sup> at once showing that they embraced the Pāñcarātra faith and were under the influence of the reformers of the Pāñcarātra School.

BARODA,  
The 22nd November. }

B. BHATTACHARYYA.  
*General Editor.*

---

1. For instance the Bhitari Inscription No. 13 in *Corp. Inscr. Ind.*  
vol. III—Gupta Inscriptions.



## प्रस्तावना

इदं तदौपनिषद्ब्रह्मोपास्त्यवोधकम् ।  
 श्रेयस्कामैरुपादेयं पञ्चरात्रं प्रशासनम् ॥  
 अनादिनिधनं यत्र शुद्धं संविन्मयं परम् ।  
 वासुदेवादिभेदेन मत्त्रमूर्त्यात्मनोच्यते ॥  
 मत्त्रमूर्त्यात्मनस्तस्य जपोपासनभेदतः ।  
 सर्वार्थसिद्धिः सर्वेषां सुगम्या यत्र कीर्त्यते ॥  
 जयन्तु ते प्रमातारः प्रमाणगतिकोविदाः ।  
 प्रमाण्यमागमानां यैर्भुवि संरक्षितं पुरा ॥

इदमिदानीमनभिज्ञेनापि मया कौतुकात् किञ्चिदावेद्यते । इदं हि पञ्चरात्रं त्र्यीपरिक्षणपरैः कैश्चित् सर्वथा प्रतिक्षिप्तप्रामाण्यमपैश्च कैश्चित्रयन्तपथमवगाहमानैरंशतः परिगृहीतप्रामाण्यमंशतः समारोपितप्रामाण्यं भगवता बादरायणेन शारीरकमीमांसायामनूद्यमानमनूद्यमानं च श्रेयःसाधनतया विशेषतो ( भगवता व्यासेन ) महाभारते शान्तिपर्वणि मोक्षधर्मे भारते देशेऽस्मिंस्तैस्तैराचायैराद्रियमाणं बहोः काळादनुवर्तते । अनेकसंहितात्मना प्रविततस्यास्य प्रथमः प्रवक्ता नारायण इति सांप्रदायिकः पक्षः । अत्र च मूलं—

‘ इदं महोपनिषदं चतुर्वेदसमन्वितम् ।  
 साङ्घच्योगकृतान्तेन पञ्चरात्रानुशब्दितम् ॥  
 नारायणमुखोद्भीतं नारदोऽश्रावयत्पुरा । ’

इत्यादि भारतवचनम् ।

इदं च पञ्चरात्रमनेकप्रमाणसमाधिगतमहिमेति ख्यापयन्तः प्राच्चः स्मृतीतिहासपुराणवचनानीमाण्यनुवदनित—

“ ओङ्काररथमारुह मनः कृत्वा तु सारथिम् ।  
 ब्रह्मलोकपदान्वेषी याति विष्णोः परं पदम् ॥  
 पाञ्चरात्रे तथा हेष भगवद्वाचकः स्मृतः ।  
 बलं वीर्यं तथा तेजस्त्रिमात्रोति च संज्ञितः ॥  
 ज्ञानैश्वर्ये तथा शक्तिस्त्रिस्वभाव इति स्मृतः ।  
 सङ्कर्षणोऽथ प्रद्युम्नो हनिरुद्धस्तथैव च ॥

तै व्यूह इति निर्दिष्ट ओङ्कारो विष्णुरव्ययः । ” (योगयाज्ञवल्क्ये)  
 “ वैदिकेन विधानेन पूजा कुर्याद्वरेस्ततः ॥  
 अलाभे वेदमत्राणां पाञ्चरात्रोदितेन वा ” । (जमदग्निस्मृतौ)  
 “ पुराणैश्चैव वेदैश्च पाञ्चरात्रैस्तथैव च ।  
 ध्यायन्ति योगिनो नित्यं क्रतुभिश्च यजन्ति तम् ॥ ” (उत्तररामायणे)  
 “ इदं शतसहस्राङ्ग्नि भारताख्यानविस्तरात् ।  
 आविश्य मतिमन्थानं दध्नो घृतमिवोद्धृतम् ॥  
 नवनीतं यथा दध्नो द्विपदां ब्राह्मणो यथा ।  
 आरण्यकं च वेदेभ्य ओषधीभ्यो यथाऽग्निमृतम् ॥  
 इदं महोपनिषदं चतुर्वेदसमन्वितम् ।  
 साहृदययोगकृतान्तेन पञ्चरात्रानुशब्दितम् ॥  
 इदं श्रेय इदं ब्रह्म इदं हितमनुच्चमम् । ” (भारते मोक्षधर्मे)  
 “ यदिदं पाञ्चरात्राख्यं शास्त्रं परमदुर्लभम् ।  
 तद्वान् वेत्स्यते सर्वं मत्प्रसादान्व संशयः ॥  
 वेदेन पञ्चरात्रेण भक्त्या यज्ञेन च द्विज ।  
 प्राप्योऽहं नान्यथा प्राप्यो वर्षलक्षशतैरपि ॥ ”  
 “ योगेश्वरं तु सौवर्णं दापयेत्प्रयतो नरः ।  
 वेदाण्ये तु समं दत्तं द्विगुणं त्वर्थावित्तमे ॥  
 आचार्ये पाञ्चरात्राणां सहस्रगुणितं भवेत् । ” (वाराहे)  
 “ तृतीयगृषिसर्गं वै देवर्षित्वमुपेत्य सः ।  
 तत्रं सान्वतमाचष्ट नैष्कर्म्यं कर्मिणां यतः ॥ ”  
 “ य आशु हृदयग्रन्थिं निजिहीर्षिरिहात्मनः ।  
 विधिनोपचरेद्वेदतत्रोक्तेन च केशवम् ॥ ” (भागवते)  
 “ क्रगाद्या भारतं चैव पञ्चरात्रमथास्त्रिलम् ।  
 मूलरामायणं चैव पुराणं चैतदात्मकम् ॥  
 ये चानुयायिनस्तेषां सर्वे ते च सदागमाः । ” (ब्रह्माण्डे)  
 “ वेदेन पाञ्चरात्रेण भक्त्या यज्ञेन च द्विज ।  
 प्राप्योऽहं नान्यथा प्राप्यो वर्षलक्षशतैरपि ॥  
 पञ्चरात्रं सहस्राणां यदि कश्चिद्ग्रहीष्यति ।

कर्मक्षये च मङ्गत्तो यदि कथित् भविष्यति ॥  
 तस्य वेदाः पञ्चरात्रं नित्यं हृदि वसिष्यति । ” (कौर्में)  
 “ शास्त्रं च वेदाः स्मृतयः पुराणं च तदात्मकम् ॥  
 इतिहासः पञ्चरात्रं भारतं च महामते ।  
 एतेरेव महाविष्णुर्ज्ञेयो नान्यैः कथञ्चन ॥ ” (स्कान्दे )

इति ।

तस्यास्य पाञ्चरात्रस्येष्वरपोक्तत्वेनेव श्रुतिमूलकतयाऽपि प्रामाण्यं समर्थयन्तः पूर्वाचार्याः प्राहुरेकायनशाखामस्य मूलभूताम् । तथात्वे च प्रमाणमिदमामनन्ति ।

‘ पुरा तोतादिशिखरे शाण्डिल्योऽपि महामुनिः ।  
 समाहितमना भूत्वा तपस्तस्वा मुदारुणम् ॥  
 द्रापरस्य युगस्यान्ते आदौ कलियुगस्य च ।  
 साक्षात् सङ्कर्षणाङ्गबध्वा वेदमेकायनाभिधम् ॥  
 सुमन्तुं जैमिनिं चैव भृगुं चैवौपगायनम् ।  
 मौक्यायनं च तं वेदं सम्यगध्यापयत् पुरा ॥  
 एष एकायनो वेदः प्रख्यातः सर्वतो भुवि ।  
 दुर्विज्ञेयो दुष्करश्च प्रतिबुद्धैर्निषेद्यते ॥ ’  
 ‘ शृणुध्वं मुनयः सर्वे वेदमेकायनाभिधम् ।  
 मोक्षायनाय वै पन्था एतदन्यो न विद्यते ॥  
 तस्मादेकायनं नाम प्रवदन्ति मनीषिणः । ’  
 ‘ जगन्मूलस्य वेदस्य वासुदेवस्य मुख्यतः ॥  
 प्रतिपादकता सिद्धा मूलवेदाख्यता द्विजाः । ’  
 “ अनुग्रहार्थं वर्णानां योग्यतापादनाय च ॥  
 तथा जनानां सर्वेषामभीष्टफलसिद्धये ।  
 मूलवेदानुसारेण छन्दसाऽऽनुष्टुभेन च ॥  
 सात्त्वतं पौष्टकं चैव जयाख्येत्येवमादिकम् ।  
 दिव्यं सच्छास्त्रजालं तदुक्त्वा सङ्कर्षणादिभिः ॥  
 प्रवर्तयामास भुवि सर्वलोकहितैषिभिः । ” (ईश्वरसंहिता अ. १)

इति । श्रूयते चेयमेकायनशाखा छान्दोग्योपनिषदि भूमविद्यायाम् ।

‘ऋग्वेदं भगवोऽध्येमि यजुर्वेदं सामवेदं ..... वाकोवाक्यमेकायनम्’  
इति. अत्र एवायनपदेष्वकायनशास्त्राबोधम्, इति न प्राहुः ।

प्राचामाचार्याणां पक्षे आक्षये किमपि ।

परमिदमुदाहरामः स्याद्याग्य भूमिका गीयत् ।

एतेन संभाव्यते नामैतावत्—याः संहिताः सात्त्वतपौष्टकराधास्तासां मूलभूतः कथन शास्त्रविभागस्ताभ्योऽपि प्राक्तनोऽध्ययनक्रमप्राप्तः श्रुतित्वेन तत्र तत्र व्यपदिश्यमान आसीदिति, यदीयान्येव कानिचिद्राक्यान्येकाय-नशाखावाक्यतया श्रुतप्रकाशिकायां समुदाहियन्ते—‘सर्वज्ञः सर्वदर्शी सर्वेश्वरः सर्वशक्तिः समृद्धिमानेवाद्वद्विरन्युन आद्यो वशी स्वाधीनोऽनादिरनन्तो व्यपगतनिद्राभयकोधतनिद्रव्यपगतेच्छातमःकुमव्याधिर्निर्दोषो निरधिष्ठो निरवद्यः ।’ ‘सर्वज्ञः सर्वदर्शी सर्वेश्वरः सर्वशक्तिः समृद्धिमानेव निर्दोषो निरधिष्ठो निरवद्यः ये भगवन्तं वासुदेवमेवं विदुस्त एव तं विदुः ।’ ‘नासिद्धस्य कृतमस्तीह किञ्चित् नासंयतेष्विन्द्रियेष्वेव सिद्धिः । न संयमोऽस्त्यपरित्यज्य कामान् कामत्यागो नान्तरेणापमादम् ॥ अपमादो ज्ञानमयो ज्ञानं प्रकृतिसंहितम् । प्रकृतौ कर्म संदध्यात् तदा नित्यं कृतं भवेत् ।’ इत्यादीनि—उत्पत्त्यसंभवाधिकरणटीकायाम् । तथा स्पन्दप्रदीपिकायां स्वोक्त्कार्थे पञ्चरात्रवचनं प्रमाणयता कैस्ते दशमशतके स्थितेनोत्पलेनैवं निर्दिश्यते—‘पाञ्चरात्रश्रुतावपि—यद्रत्सोपानेन प्रासादमारुद्धेत् प्लवेन नदीं तरेत् तद्रच्छाक्षेण हि भगवान् शास्त्राऽवगन्तव्यः’ इति (स्पन्दप्र० प० २); तथा ‘पाञ्चरात्रोपनिषदि च—ज्ञाता च ज्ञेयं च वक्ता च वाच्यं च भोक्ता च भोग्यं च इत्यादि’ इति, (स्पन्दप्र० प० ४०) । एवंजातीयकान्यन्यान्यपि श्रुतिच्छायापन्नानि वचनानि ‘तथा च पाञ्चरात्रे’ इति सामान्यशब्देन संगृह्य प्रदर्श्यन्ते—‘यदाऽऽत्मनि सर्वभूतानि पश्यति आत्मानं च तेषु पृथक् च तेभ्यः तदा मृत्योर्मुच्यते जन्मतश्च’ (स्पन्दप्र० प० २९) ‘त्रिविधो दोपः स्वभावजस्तामसो विकल्प-जो राजसः’ (स्पन्द प० ८) ‘यावत्तेनव देहेन वशीभवति भगवद्भूतस्तदा सर्वज्ञो भवति सर्वदर्शी सर्वेश्वरः सर्वशक्तिः इत्यादि’ (स्पन्दप्र० प० ८) ‘तद्यथाऽग्निर्नाम कस्मिंश्चिद्वाये नान्यत्किञ्चिदुपादत्ते तेन धक्ष्यामीति स्वयं दहनि एवमयमात्माऽनुपादायकारी स्वात्मनैव रार्वकरः’ इति, (स्पन्दप्र० प० २२) इति । अन्यानि तत्त्वसंहितावचनानि सात्त्वतायां जयायामिति तत्त्वामो-

स्कीर्तनपूर्वकं निर्दिशति । इत्थं च पाञ्चरात्रे श्रुतिरिति संहितेति द्विविधो विभाग उत्पलाचार्याभिमत इति सिद्धम् । एकायनशास्त्रेत्याचार्याणां निर्देशः । पञ्च-रात्रश्रुतिः पञ्चरात्रोपनिषदिति चोत्पलाचार्यस्य निर्देशः । तस्मादेवआतीय-केषु वचनेषु साच्चवतसमयनिष्ठानां श्रुतित्वव्यपदेशश्चिरादनुवर्तते । कल्पयित्वा वचनान्ययं निर्देश इति तु नोत्पेक्षितुं क्षमम् । शैवतन्त्रे ह्ययं निर्देशः । ना-प्यनेकप्राचीनबुधजनोदाहृतवचनेषु सा संभावना युक्ता, प्राक्तनान्येव वचनानि तैर्यथादर्शनमुदाहृतानि, परमियं तु संभावना स्यात्, स्वसमयश्रद्धातिशयात् केषुचित् श्रुतित्वव्यपदेश इति, आस्तां नाम तदिदमुत्पेक्षणम्, न वयं तेषां वचनानां क्रगादिसाधारणं श्रुतित्वं समर्थयितुमिदानीं प्रवर्तामहे, इदमेव तु वयमधुना ब्रूमः, संहिताविभागतः प्राक्तनेन केनचिद्विभागेन साच्च-तसमयसमुपसेव्येन भाव्यमिति ।

येयं त्रयी श्रुतिः ख्याता क्रग्यजुःसामलक्षणा ।  
 तां भारतादेः प्राचीनां पातुषीं कालभेदतः ॥  
 क्रमाज्ञातां प्रपश्यन्ति बहवोऽव विमर्शकाः ।  
 नापौरुषेयीं निर्दुष्टां न च नियेश्वरोदिताम् ॥  
 प्रवादलक्षणादन्यः को विशेषः श्रुतित्वतः ।  
 तत् संहिताभ्य एतेषां प्राचीनत्वेन हेतुना ॥  
 पाञ्चरात्रश्रुतिरिति प्रवादो ननु युज्यते ।

या चेयं विप्रतिपत्तिः पाञ्चरात्रं किं प्रमाणमुत न, यदि प्रमाणं किम्-  
 शतः किं सर्वत इति । तत्रापि न वयमवतरामोऽवुना, अप्रकृतो हि स विचारः ।  
 अपि श्रुतीनां प्रामाण्यमिष्टं गुणपरीक्षया ।  
 अथ कः साधितेनार्थः प्रामाण्येन श्रुतेरिव ॥

इदं चैकायनमूलं पाञ्चरात्रमतं भागवतमतमिति नाम्ना ख्यायते, त-  
 निष्ठाश्च भागवता इति नाम्ना, तथा चागमप्रामाण्ये श्रीपदामुनाचार्यैः ‘तदिह  
 भागवतं गतमत्सरा मतमिदं विष्णुन्तु विपश्चितः’ इति भागवतमतशब्देना-  
 स्य निर्देशः कृतः । श्रीमच्छङ्कराचार्यैः शारीरकमीमांसाभाष्ये पञ्चरात्रमत-  
 विचारप्रकरणे ‘यदपि भागवता मन्यन्ते’ इति पाञ्चरात्रमतनिष्ठानां निर्देशः  
 कृतः, ईदृशे च निर्देशे निमित्तमेतत्, भगवान् वासुदेवः प्राधान्येन समाराध्य-  
 तयाऽभिमत इति । ननु वासुदेवमतमिति भाव्यम्, कथं भागवतं मतमिति ।

वासुदेवस्वरूपनिरूपकधर्मवोधकं हि भगवत्पदम्, स च धर्मः पाङ्गुण्यवैशि-  
ष्ट्यम्, तदेव च भगवत्पदपृथिविनिमित्तम्, ‘ज्ञानशक्तिवलैर्ष्वयर्वीर्यतजास्यशे-  
षतः। भगवच्छब्दवाच्यानि विना हेयर्गुणादिभिः’ इति हि निर्वचनम्। सकलज-  
गदुपादानं ज्ञानानन्दमयं परं ब्रह्मैव षाङ्गुण्यविशिष्टतया वासुदेवात्मना पद्म-  
गुणेषु क्रमादैककणुणयुग्मवैशिष्ट्ययोगेन संकर्षणाद्यात्मनोपासकानामुपासना-  
पदमधिरोहति, तद्युक्तं भगवच्छब्दस्य वासुदेवासाधारणविशेषणसमर्पकत्वम्।  
अत एव द्वादशाक्षरमहामन्त्रे भगवते वासुदेवायेति विशेष्यविशेषणभावेन  
निर्देशः। वासुदेवोपासनप्रकारः पञ्चरात्रप्रसिद्ध इति तन्मतस्य भागवतं  
मतमिति तन्निष्ठानां भागवता इति च निर्देशः सुसङ्गतः। अवगमयति  
चेदं वचनं पञ्चरात्रिकाणां वासुदेवः समाराध्य इति—‘यज्वर्भिर्यज्ञपुरुषो  
वासुदेवश्च सात्वतैः। वेदान्तवेदिभिर्विष्णुः प्रोच्यते तं न तोऽस्म्यहम् ॥’  
इति (विष्णुपु० अ० ५ अ० १७), सात्त्वताश्च पञ्चरात्रिकाः।

### [ पञ्चरात्रसमयविचारः ]

इदं च पञ्चरात्रं कदा प्रवृत्तमित्यतेद्विचार्यते। यद्यपि—महाभारते भीष्म-  
पर्वणि मोक्षधर्मे च पञ्चरात्रप्रशंसा प्रवृश्यते, तत् सामान्यतो भारततः  
प्रागेव पञ्चरात्रं प्रवृत्तमिति व्यक्तं विज्ञायते। अथापि भारतरचनाया नैकः  
समयः, वनमिव कालेन क्रमादुपचयं प्राप्तं हि भारतमित्याधुनिकैर्विं-  
मर्शवृष्ट्या विनिश्चितम्। तत् समयोऽनेनास्य विनिश्चेतुं न शक्येत। स्यादेवम्  
—अथाप्येतदानुपूर्वीकस्य भारतस्य यः समयः समुत्प्रेक्ष्येत ततः प्राक्तनता  
त्वनेनास्य सिध्यति। अत्र केचन महाशया गीतारचनासमयतो नारायणी-  
याध्यायरचनासमयस्यानेककालव्यवधाननियतां पश्चात्तनतां निरूपयन्त-  
स्तत्र लिङ्गमिदमाहुः—गीतायां व्यूहोपासना न निरूप्यते नारायणीये तु सा  
निरूप्यते इति। स्याद्वाम सिषाधयिपितं पश्चात्तनत्वम्, यत् भारतं  
क्रमशःकालेनोपचयं गतमित्यस्यां संभावनायां न किञ्चिद्विरुद्धं लिङ्गमु-  
पलभ्यते, परं त्वत्र यहिङ्गं तैरुत्प्रेक्ष्यते, तत्र किञ्चिद्विचार्यते। गीतायां व्यूहो-  
पासनाऽनिरूपणमात्रेण नारायणीये तन्निरूपणेन च तथाविधं कालव्यवधानं  
कथं नाम तक्येत। नन्वनिरूपणात् तदानीं व्यूहोपासना नासीत्, नारायणीये  
निरूपणात्समये साऽसीत्। नैतत्। कथं तदनुक्तिमात्रं तदसम्भवं  
ज्ञापयेत्, सतोऽप्यर्थस्यानुक्तिरनेकेषु दृष्टा, उक्तौ हि विवक्षा कारणम्। सति

कुतो न विवक्षा । न हि सतः सर्वस्य सर्वत्र विवक्षा दृष्टा । नन्वभकृतस्य न स्याद्विवक्षा । किं व्यूहविचारः प्रकृतो गीतार्थे, कर्मयोगो ज्ञानयोगो भक्तियोगश्चेति त्रयमेव तु प्रतिपिपादयिषितं गीतायाम् । त्रिष्वेतेषु कुत्र व्यूहभेदनिरूणस्यावश्यकता । व्यूहभेदोपासने सत्यस्मिन् प्रकरणे तद्यरूपयिष्यत्, अनिरूपणान्न तत्तदेति ह्यनुमेयम् । भक्तियोगप्रकरणे भजनीयस्य स्वरूपं भजनस्य परमप्रेमगर्भत्वमनन्यता चेति निरूपणीयं निरूपितं नाम । न ह्युपासनाप्रकारभेदनिरूपणं तत्र प्रकान्तम्, येन तत्र तदनिरूपणेन तदभावः, प्रकान्ते द्रव्यनिरूपणे दशमस्यानिरूपणात् दशमद्रव्याभाव इव सिद्धयेत् । कर्मयोगज्ञानयोगप्रकरणयोस्तु सुतरां न तत्प्रकृतम् ।

नैककालव्यवहितं पौर्वार्पणं तयोस्तु यत् ।

प्रतर्क्यते परैर्लिङ्गैर्न शङ्खा तत्र नोऽधुना ॥

गीतारचनातो नारायणीयाध्यायस्यार्वाक्तन्त्वेऽपि क्रैस्तचतुर्थशतकतो (A. D. 400) नार्वाचिनता, यदस्य क्रमादुपचर्यं प्राप्तया संभाव्यमानस्य भारतस्याधुनापरिवृश्यमानानुपूर्वीकस्य समयः क्रैस्ततः पूर्व तृतीयशतके सङ्घावं सि. वि. वैद्यमहाशया मन्यन्ते । सर. जारज् ग्रियर-सन्महाशयस्तु क्रैस्तद्वितीयचतुर्थशतकयोरन्तराले (A. D. 200 to 400) संपर्ति प्रतर्क्यते । विष्टर्निंद्सम्महाशयस्तु क्रिस्ततः पूर्वं चतुर्थशतकस्य पश्चात्तनचतुर्थशतकस्य चान्तराले (B. C. 400-A. D. 400) निष्पत्तिं मन्यते । तथा चानेन पञ्चरात्रस्य ततः प्राप्तनता तु सिद्धा ।

ननु नारायणीयमिदं मोक्षपर्वान्तर्गतं भीष्मयुधिष्ठिरसंवादानुवादरूपं संवादगोचरीभूतस्य पञ्चरात्रस्य संवदतोः समये सङ्घावं कुतो नावगमयेत् । सत्यम् । परोक्षे संवादे येषां न विस्मयः न तान् प्रतीदं वचनं समयनिर्णयाय प्रभवेत् । श्रूयमाणं तु वचनमपरोक्षगोचरं स्वस्मात् पूर्वकालिकतां गमयेत् । नाधिकम् । तदनया दृष्ट्या विचार्यते ।

किञ्चेदं विज्ञायते—यच्छारीरकमीमांसायाः पागेवास्य प्रवृत्तिरिति, यत् पाञ्चरात्रविचारमधिकृत्यैकमधिकरणं शारीरकमीमांसायां प्रवृत्तं प्रदृश्यते । तत्र क्षणिकवादविज्ञानवादशून्यवादानां निरासात्तस्य योगाचारमतप्रवृत्त्यनन्तरकालिकतां मन्वानैः कैश्चित्सेयं शारीरकमीमांसा क्रिस्ततः पश्चात् प्रथमशतकचतुर्थशतकयोरन्तराले समुद्भूता स्यादिति समुत्प्रेक्ष्यते । तदृष्ट्यनुरोधेन पाञ्च-

रात्रस्य प्रवृत्तिः क्रिस्तप्रथमशतके स्यादेवेति विज्ञायते । परितः प्रचारं गत-  
स्यैव विचारपदार्हता, प्रचारश्च नाल्पैर्वर्षेः । तत् शतकद्वयव्यवधानं योग्यम् ।  
इदमत्रोन्यते-योगाचारमतसमनन्तरता ब्रह्मसूत्रे कस्मात्कर्यते, विज्ञानवादप्रति-  
षेधादिति । सत्यं विज्ञानमात्रवादो निरस्तो नाम, तत्र च मूलं सुगतवचनमेव,  
शाक्यमुनेरेव हीयं देशना, सर्वं क्षणिकमिति स्वप्रवदाभासमात्रमिति सर्वं  
शून्यमिति च, तदेतत्रयं सूत्रकारेण निरस्तम् । वैभाषिकाद्यादतवादभेदेऽपि  
मूलं शाक्यमुनेस्त्रिविधोऽयमुपदेश एव । व्याख्यातारस्तु योगाचारादर्वाची-  
नतया स्वदृष्ट्या वैभाषिकं मतं निरस्यति योगाचारमतं निरस्यति माध्य-  
मिकमतं निरस्यतीत्यवतारयन्ति । नैतावता सूत्रेण योगाचारसमयतोऽर्वाची-  
नेनैव भाव्यमित्यस्ति नियमः । तत्सूत्रे क्रियमाणं विज्ञानमात्रवादनिरसनं न  
योगाचारसमनन्तरभावित्वे लिङ्गं भवितुमर्हति । तत् ब्रह्मसूत्रसमयः क्रिस्ततः  
पूर्वमेवेत्यपि संभावना घटेत ।

किञ्च-पूर्वमीमांसाकारेण जैमिनिना उत्तरमीमांसाकारेण वादरायणेन  
च निजनिजकृतौ (पूर्वोत्तरमीमांसयोः) वादरायणः जैमिनिरिति नामनिर्देश-  
पूर्वकमन्योन्यमतानुवादादुभयोरनयोः समकालिकतां संभावयतां दृष्ट्या ब्रह्म-  
सूत्रस्यापि क्रिस्ततः प्राकालिकता संभाव्यते-पूर्वमीमांसाप्रवर्त्तको जैमिनिर्हि  
क्रिस्ततः प्रागेवाभूत । तथा पाणिनेः समयेऽपि वासुदेवाराधका आसन्नि-  
ति विज्ञायते यत् वासुदेवो भक्तिः-उपास्योऽस्येत्यर्थं वासुदेवकशब्दं निष्पाद-  
यन् ‘वासुदेवार्जुनाभ्यां ब्रुन्ति’ति सूत्रेण वासुदेवशब्दात् ब्रुन्त्यत्यं विद-  
धाति । अत्रास्य वासुदेवशब्दस्य न वसुदेवसूनुत्वं प्रवृत्तिनिमित्तम्, तथा  
सति ‘गोत्रक्षत्रियाख्येभ्य’ इति ब्रुविधानादेवोक्तार्थं वासुदेवकशब्द-  
निष्पत्तेवासुदेवशब्दादुन्विधानस्यास्य वैयर्थ्यप्रसंगः । तदत्र वासुदेवशब्दः  
परमात्मनि परिभाषया प्रवर्तते । सा च परिभाषा विष्णुपुराणे स्पष्टा,  
पतञ्जलिर्महाभाष्ये ब्रुन्विधानवैयर्थ्यं परिहरन्भगवतः संज्ञेयमित्याह । तथा  
च पाणिनेः समये भगवतो वासुदेवस्याराधका अभूवन्निति सिद्धम्, तेन  
वासुदेवाराधनप्रधानं भगवच्छास्त्रं तदनुयायिनो भागवताश्च पाणिनिसमयेऽ  
प्यासन्निति विज्ञायते । पाणिनेः समयः क्रिस्ततः प्राक्तने चतुर्थशतके इति  
तु विमर्शकजनविनिश्चितम् । ततः प्रागेवेत्यपरे । केचनानेन सूत्रेण केवलवासु-  
देवपूजायाः पाणिनिसमसमयतां पश्चादेव चातुरात्म्योपासनप्रवृत्तिं च प्रत-

क्यन्ति । अत्र ब्रूपः—यथा शक्तिविशिष्टशिवोपासना शिवोपासनैव न शक्तयु-  
पासना तदुपासकाश्च शैवा एव न शक्ताः, तथा संकर्षणादिविशिष्टवासुदेवो-  
पासनाऽपि वासुदेवोपासनैव न सङ्कर्षणाद्युपासना तदुपासकाश्च वासुदेवो-  
पासका एव न सङ्कर्षणोपासकाः, शक्तेरिव शिवोपासने सङ्कर्षणादिव्यूहस्य  
गुणतया श्वसुप्रवेशो वासुदेवोपासने, तथा च वासुदेवकशब्दनिष्पत्तिविधानं वा-  
सुदेवपूजाप्रत्यभिज्ञापकं चेत्, तत् गुणतयाऽपि सङ्कर्षणादिकमनवलम्बमान के-  
वलवासुदेवपूजाया एव ज्ञापकमिति कथमवधारणं घटेत, सात्त्वतशास्त्रचोदिता  
वासुदेवोपासना च गुणतया सङ्कर्षणादिव्यूहमवलम्बमानैव, तदिदं विधानं  
सात्त्वतशास्त्रप्रवृत्तेः पाणिनिसमसमयतासम्भावनायां लिङ्गं भवितुमर्हत्येव ।  
वासुदेवमात्रोपासनासद्वज्ञापकतापक्षेऽपि ‘यज्विर्भिर्जपुरुषो वासुदेवश्च  
सात्त्वतैः’ इति वचनानुसारेण वासुदेवोपासकत्वेन प्रसिद्धाः सात्त्वता एव  
वासुदेवका इति व्यवहारगोचराः पाणिनेः समयेऽप्यासनित्यविगीतम् ।

अथ शिलालेखविमर्शतश्चैव निश्चीयते—श्रीमद्भिः R. G. भाण्डार-  
करमहाशयैर्व्यष्टिवादिमतपचारसमयं परिशिलयद्विर्वासुदेवपूजायाः प्राचीन-  
तानिरूपणाय केचनांशा निरूपितास्ततः समुद्भृत्येह केचन प्रदर्शयन्ते ।  
‘राजपुतनारुये देशे घोसुण्डिनामके नगरे समुपलब्धे शिलालेखे सङ्कर्षण-  
वासुदेवयोर्मन्दिरस्य परितः प्राकारो निर्मित इति लेखः परिवृश्यते,  
अयं च लेखः क्रिस्ततः शतद्रव्यवर्षतः प्राकृतः ।’ ‘नानाघाट इत्यत्र  
ग्रामे गुहायां दृश्यमाने शिलालेखे सङ्कर्षणवासुदेवशब्दघटितो मङ्गलश्लोकः  
समुपलभ्यते । अयं च लेखः क्रिस्ततः अव्यवाहितपूर्वशतके संजातः ।’  
‘वेसनगर इत्यस्मिन् ग्रामे समुपलब्धे शिलालेखे वासुदेवस्य त्रृप्तये  
गरुडध्वजस्तम्भः हेलियोदोरा इत्यनेन भागवतेन प्रतिष्ठित इति लिखित-  
मस्ति, अयं च क्रिस्ततः पूर्वं शतकद्रव्यान्तरालेऽत्र (द्वितीयशतकस्य प्रथमभागे)  
समागत इति विज्ञायते, वासुदेवपूजा तत्पूजकानां भागवता इति च संज्ञा  
तदानीमासीत्’ (R. G. Bhandarkar's Vaishnavism, Saivism & other minor religions of India) इति । एतेन लेखत्रयेण क्रिस्ततः प्राक्तना-  
चृतीयशतकत उत्तरोत्तरं भागवतमत्मूलपाद्वरात्रप्रचारः संलक्ष्यते । वासु-  
देवसङ्कर्षणव्यूहभेदो वासुदेवतस्यर्थं गरुडध्वजप्रातिष्ठापनं तत्पतिष्ठापकस्य  
भागवतसंज्ञा च पाद्वरात्रप्रक्रियां ज्ञापयति । अथच—तैर्महाशयैर्वासुदेवपूजा-  
प्रचारस्य क्रिस्ततः प्राक्तनचतुर्थशतकेऽपि स्थितिं निरूपयाद्विस्तत्रैव

निवन्धे इदमप्युदाहृतम्—पायः क्रिस्ततः प्राक् चतुर्थे शतके मौर्यचन्द्रगुप्त-  
समये भारतदेशं समागतो मेगास्तनीस्नामको यवनः शौरसेनीयाः केचन  
क्षत्रिया वासुदेवसमाराधका आसन्निति कथयतीति । तदिदं तत्कालभृत्तं  
वासुदेवाराधनं सात्त्वतविधिमूलकं नाम । सर्वमेव देवताराधनं न भोजन-  
शयनादिव्यापारवत्केवलकामनाकृतम्, किन्तु चोदनाप्राप्तमेव, सा च चोदना  
सात्त्वतविधिरिति व्यवहारपदमभूत, अथ पाञ्चरात्रविधिरिति व्यवहारपदम-  
भूत, अथान्यथैव येन केनापि, नात्र किमप्यवधारकं लिङ्गमुपलभ्यते । एवं  
तु संभाव्यते सात्त्वतविधिर्वासुदेवाराधनलक्षणः कोऽपि प्रागासीदिति ।  
सात्त्वतो भागवत इति च पर्यायौ । सत्त्वान्-भगवान् तस्यायं विधिः  
सात्त्वतो विधिभागवतो विधिः । सात्त्वतो विधिरित्यर्थं सामान्यनिर्देशो भारते  
भीष्मपर्वण्यपि समुपलभ्यते—‘ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैश्च कृतलक्षणैः ।  
अर्चनीयश्च सेव्यश्च पूजनीयश्च माधवः । सात्त्वतं विधिमास्थाय गीतः सङ्क-  
षणेन यः’ इति । इदमनेन सिद्ध्यति—येन विधिना भगवान्वासुदेवः पूज्यः, स  
भागवतो विधिः, तेन विधिना ये भगवन्तं वासुदेवं पूजयन्ति ते भागवताः,  
यच्च तेषां मतं तद् भागवतं मतं, तदेतत्रयं क्रिस्ततः पूर्वचतुर्थशतके आसी-  
दिति । तथा चान्ततः सात्त्वतमिति पारिभाषिकेण नाम्ना पाञ्चरात्रमिति  
संज्ञया वा प्रविततस्य चातुर्व्यूहपूजाप्रकारावबोधकस्य निवन्धजातस्य मूल-  
भूतं किमपि भागवतविध्यवबोधकं भगवच्छास्त्रं तदनुवर्तिनो वासुदेवा-  
राधकाश्च तदानीमासन्निति निष्पन्नम् । एतेन-वासुदेवपूजा प्रथमतः प्रवृत्ता  
पश्चात् कालेन व्यूहद्वयपूजा पश्चात् कालेन चातुरात्म्यपूजेत्येवं वासुदेवपूजा  
क्रमाद्विस्तृताऽभूत् । स च चातुरात्म्यावबोधको विधिः पाञ्चरात्रमिति शास्त्र-  
नाम च मोक्षधर्मान्तर्गतनारायणीय एवेति नारायणीयसमय एव चातुर्व्यूह-  
प्रवृत्तिरिति यत्त्वैर्महाशयैः प्रत्यक्ष्यते तत्राप्यविरोधः सिद्धः । तथाहि—क्रमादेवं  
वितताऽपि वासुदेवोपासनैव सा, उपासनाविधायको विधिरिपि भागवतो  
विधिरेव, तदनुपतं यतमपि भागवतं मतमेव, तन्निष्ठाश्च भागवता एव हि,  
अयं च प्रवादः क्रिस्ततः प्राक्तनचतुर्थशतकतः प्रवृत्तः श्रीशङ्कराचार्यया-  
मुनाचार्यसमयेऽप्यनुवर्तते । पाञ्चरात्रमिति संज्ञया व्यवहारे समनन्तरं  
दृश्यमानेऽपि नार्थस्वरूपे भेदः, प्रथमं प्ररूढं एकः काण्डः शाखाभेदेन  
विततिं प्राप्तोऽपि न व्यन्यतामेति, एकमेव भवनं प्रथमतोऽल्पपरिमाणेन  
विनिर्मितं ततः प्रवर्द्धितं सौधशिखरादिभिर्न चान्यतामोति । तत् भगवच्छास्त्र-

मिति साच्चतपिति पाञ्चरात्रमिति च क्रमात् व्यवहारमुपगतं भागवतमत-  
भूलभूतं शास्त्रं क्रिस्ततः प्राक् चतुर्थशतकेऽप्यासीदिवेति निश्चीयते । यस्यैवायं  
पाञ्चरात्रसंहिताविस्तारः सर्वोऽपि । प्रायः स च भागः पाञ्चरात्रश्रुतिरिति  
निर्दिश्यमानः कोऽप्यथं विभाग इति च वयं तर्कयामः । तदेवं भागवतम-  
तोपलक्ष्यपाञ्चरात्रपचारः क्रिस्ततः प्राक्तने चतुर्थशतकेऽप्यासीदिति संभाव्यते ।  
इदं तावन्निःसंशयं पाञ्चरात्रपट्टिः क्रिस्ततः पूर्वमप्यासीदिति ।

प्रवृत्तिः पाञ्चरात्राणां प्रागपि क्रिस्तजन्मतः ।  
आसीदिति सुनिष्पब्धुक्तहेतुविपर्शतः ॥  
विचारमीदर्शं प्राञ्चः पण्डिता नानुमन्वते ।  
ते ह्यागमवचोपात्रश्रद्धासंस्कृतचेतसः ॥  
आगमानामागमस्तु श्रूयते ह्येवमागमैः ।  
'यत्तत् सौदर्शनं विष्णोः साच्चतं नाम जृद्धिभतम् ।  
भेदो दशविधस्तस्य संक्षेपेण प्रकीर्तिः ॥  
भगवत्संहिता त्वाद्या ..... . . . . ।  
..... . . . . दशमी मोक्षसंहिता ॥

एतावत् साच्चतं शास्त्रमाविरासीत्सनातनात् ॥' (अहि० अ० १२)

'पुरा तोताद्रिशिखरे शाण्डिल्योऽपि महामुनिः ।  
समाहितमना भूत्वा तपस्तस्वा महत्तरम् ॥  
द्वापरस्य युगस्यान्ते आदौ कलियुगस्य च ।  
साक्षात् सङ्कर्षणाल्लब्ध्वा वेदमेकायनाभिधम् ॥  
सुमन्तुं जैमिनिं चैव ..... सम्यगध्यापयत्पुरा ।  
एष एकायनो वेदः प्रख्यातः सर्वतो भुवि ॥  
पुरैवं भगवानेव समालोच्य हरिः स्वयम् ।  
मूलवेदानुसारेण छन्दसाऽनुष्टुभेन च ॥  
साच्चतं पौष्टकं चैव जयाख्येत्येवमादिकम् ।  
दिव्यं सच्छास्त्रजालं तदुक्त्वा सङ्कर्षणादिमिः ॥  
प्रवर्तयामास भुवि सर्वलोकहितौषिभिः ।' (ईश्वरसं० अ० १) इति ।  
संहितावचनश्रद्धा सेयं प्राचां हि भूषणम् ।  
द्वष्टेपपत्तिभिस्तत्त्वं पश्यद्द्वच्यः सा न रोचते ।  
न प्राचां न च नव्यानां पथि नः सुस्थिरा स्थितिः ।  
कथमप्येतदुन्नीतं विमृशन्तु विपश्चितः ।

[ पञ्चरात्रसंज्ञानिमित्तम् । ]

अथेदानीमस्य सात्त्वतशास्त्रस्य पञ्चरात्रमिति संज्ञायोगे किं निमित्त-  
मिति विचार्यते । ईश्वरसंहितायामिदमुच्यते—

‘पञ्चायुधांशास्ते पञ्च शाण्डिल्यश्चौपगायनः ।  
मौड्यायनः कौशिकश्च भारद्वाजश्च योगिनः ॥  
ते मिलित्वा समालोच्य विष्णोराराधनेच्छया ।  
अभिसंगम्य तोताद्रौ तपश्चकुः सुदुस्तरम् ॥  
तेषां तु तपसा तुष्टो वासुदेवो जगत्पतिः ।

.....  
आद्यमेकायनं वेदं रहस्याम्नायसंज्ञितम् ।  
दिव्यमन्त्रक्रियोपेतं मोक्षैकफललक्षणम् ।  
पञ्चापि पृथगेकैकदिवारात्रं जगत्प्रभुः ।  
अध्यापयामास यतस्तदेतन्मुनिपुङ्गवाः ।  
शास्त्रं सर्वजनैर्लोके पञ्चरात्रमितीर्यते ।’ इति (ईश० अ० २१) ।  
तथा च पञ्चभ्यो महर्षिभ्य एकैकरात्रेणोपदिष्टतया पञ्चभी रात्रिभि-  
निर्व्यूढोऽस्योपदेश इति पञ्चरात्रपदपृथक्तिनिमित्तमनेन गम्यते । पादे तु  
प्रटृत्तिनिमित्तमन्यदुपदर्शयते—

‘पञ्चतराणि शास्त्राणि रात्रीयन्ते महान्त्यपि ।  
तत्सन्निधौ समाख्याऽसौ तेन लोके प्रवर्तते’ इति ।

( पा० ज्ञानपा० अ० १ ) ।

विष्णुसंहितायां तु—

‘रात्रयो गोचराः पञ्च शब्दादिविषयात्मिकाः ।  
महाभूतात्मका वाऽत्र पञ्चरात्रमिदं ततः ।  
अवाप्य तु परं तेजो यत्रैताः पञ्च रात्रयः ।  
नश्यन्ति पञ्चरात्रं तत् सर्वाङ्गानविनाशनम् ।’ इति  
अन्यदेव निमित्तमुच्यते । तेष्वेतेषु प्रटृत्तिनिमित्तभेदेषु प्रथमः पक्षः  
सरलो नः प्रतिभावति । तन्त्रमित्यस्मिन् शास्त्रे केषाच्चिदस्ति व्यवहारः—  
यथा पञ्चरात्रतन्त्रमिति, तन्त्रशब्दपृथक्तौ निमित्तं विष्णुसंहितायां श्रूयते  
‘सर्वेऽर्था येन तन्यन्ते त्रायन्ते च भयाज्जनाः ।’ इति तन्त्रस्य तन्त्रत्वं

## [ पञ्चरात्रे प्रभेदाः ]

अस्य पञ्चरात्रस्य—आगमसिद्धान्तमन्त्रसिद्धान्ततन्त्रसिद्धान्ततन्त्रान्तरसिद्धान्तभेदेन चातुर्विधयपि स्मर्यते । तथा चेष्वरसंहितायाम्—

‘चतुर्धार्भेदभिन्नोऽयं पञ्चरात्राख्य आगमः ।

पूर्वमागमसिद्धान्तं द्वितीयं मन्त्रसंक्षितम् ।

तृतीयं तन्त्रमित्युक्तमन्यतन्त्रान्तरं भवेत् ।’ इति ( ई० अ० २१ ) ।

इयं चेष्वरसंहिता अर्वाचीना, अन्या च भगवद्यामुनाचार्यरागमप्राप्ये समुदाहृता, सा हि संहिता ईश्वरस्य तत्सुतस्य षण्मुखस्य च संवादरूपा, तथा चागमप्राप्येऽनुवादः—‘तद्यथेष्वरसंहितायाम्—दुर्लभो भगवद्गत्को लोकेऽस्मिन् पुरुषः सुत । ..... अतश्च भावहीनानामभक्तानां च षण्मुख ।’ इति ( आ० प० ८१-८२ ) । अनयोरन्यतरस्या अर्वाचीनत्वविचारोऽप्रकृत इति प्रासङ्गिकादुपरम्यते । अयमागमसिद्धान्तादिभेदः पादेऽपि निरूप्यते—‘प्रथमं मन्त्रसिद्धान्तं द्वितीयं चागमाभिधम् । तृतीयं तन्त्रसिद्धान्तं तुर्यं तन्त्रान्तरं भवेत् ।’ इति ( पा० चर्यापा० अ० १९ ) ।

पञ्चरात्रश्रुतिरोः सर्वसेव्यस्य संप्रति ।

दृश्यन्ते संहिताशास्त्रात्तुर्विधफलाः शतम् ॥

पौष्करे—आगमनिर्णयाख्ये चत्वारिंशेऽध्याये—न्यूनमध्यमोक्तमभेदेनागमं ब्रेधा विभज्य प्रत्येकं तेषां त्रैविध्यं ‘अनुष्टुप्छन्दोबन्धेन अर्धं श्लोकशताचु यत् । पादसंज्ञं च तच्छास्त्रमित्यादिना श्लोकसंख्याभेदैः संज्ञाभेदेन निरूप्यते । तत्रोक्तमविभागे ‘द्विष्टसहस्रपर्यन्तं संहिताख्यं तदागमम् । ये चान्ये चा ..... शास्त्रार्थेनाधिकाः शतैः’ इति संहितालक्षणमुक्तम् । ‘दिव्याद्यवान्तरे’ त्यादिनाऽन्योऽपि भेदप्रकारस्तत्र सूचितः, स च भेदः—‘वासुदेवेन यत्प्रोक्तं शास्त्रं भगवता स्वयम् । अनुष्टुप्छन्दोबन्धेन समासव्यासभेदतः । तथैव ब्रह्मरुद्रेन्द्रप्रमुखैश्च प्रवर्तितम् । लोकेष्वपि च दिव्येषु तदिव्यं मुनिसत्तमाः । ब्रह्मरुद्रमुखैर्देवै क्राविभिश्च तपोधनैः । स्वयं प्रणीतं यच्छास्त्रं तत् ज्ञेयं मुनिभाषितम् ।’ इति ईश्वरसंहितायां निरूपितः । तासामासां संहितानां नामनिर्दशपूर्वकं गणना आग्निपुराणे कपिञ्जलसंहितायां पादसंहितायां विष्णुसंहितायां हयशीर्षसंहितायां च वर्तते ।

दिव्येष्वपि प्राधान्येन साच्चतादिसंहितात्रयं निर्दिश्यते—‘साच्चतं  
पौष्करं चैव जयाख्यं च तथैव च । एवमादीनि दिव्यानि शास्त्राणि  
हरिणा स्वयम् । मूलवेदानुसारेण प्रोक्तानि हितकाम्यया ।’ इति ( ईश्व०  
अ० १ ) । स्पन्दप्रदीपिकाकारेणापि ‘श्रीपौष्करायां,’ ‘श्रीसाच्चतायां,’  
‘श्रीजयायाम्’ इति श्रीशब्दपूर्वकं निर्दिशता तिसृणामासां प्राशस्त्यं  
व्यज्यते । प्रचारश्च दिव्येषु भगवन्मन्दिरेष्वासामेव समधिकः । तथा च  
वचनमपि—‘साच्चताद्यं त्रिकं चैतत् व्यापकं मुनिसत्तमाः । .....  
एतत्तन्त्रत्रयोक्तेन विधिना यादवाचले । श्रीरङ्गे हस्तशैले च क्रमात्  
संपूज्यते हरिः ।’ इति ( ईश्व० अ० १ ) । अथ कालेन तत्र तत्र साच्चत-  
निष्ठृरीश्वरसंहिता पौष्करनिष्ठैः पारमेश्वरसंहिता जयानिष्ठैः पाद्रसंहिता  
क्रमात्तत्त्वाद्विवरणरूपतयाऽभिमता समाहृता नाम । विवरणस्वरूपतयाऽभिम-  
तानामासां स्वरूपविमर्शं वक्तव्यं बहुस्तीति न तद्विचार इदानीमाद्रियते । ग्रन्थ-  
शैलीपर्यालोचनायामप्यासां प्राचीनत्वमवगम्यते । प्रसङ्गादिह किञ्चिदुच्यते—

तस्यास्य पाञ्चरात्रस्य प्रामाण्येन परिग्रहे ।  
मतधेदो वैदिकेषु चिरादेवानुवर्तते ॥  
श्रुतिस्मृतिपैरः कैश्चित्कर्मार्गवलम्बिभिः ।  
श्रुत्यस्तानिरतेरन्यैर्ज्ञानमार्गावलम्बिभिः ॥  
पाञ्चरात्रमिदं तन्त्रं प्रतिक्षिप्तं बलाद्वहिः ।  
समाहृतं भागवतैर्वासुदेवपरायणैः ॥  
प्रवर्तमानं परितः प्रतिरूद्धं पदे पदे ।  
वैदिकाग्रेसरैः कैश्चित् समुन्नीतं कथञ्चन ॥  
भारते द्राविडे देशे कथमप्यद्य जीवति ।  
केचित् त्रयीपथात् बाध्यान् मत्वा भागवतान् बुधान् ॥  
नास्य प्रकर्षं कमपि मन्यन्ते तत्परिग्रहात् ।  
यत्रय्यन्तमतं रुयातं यच्च भागवतं मतम् ॥  
ऐकरस्यं तयोर्व्यक्तं गीतायां किं न दृश्यते ।  
नन्विष्टमौपनिषदमव्यक्तात्पानुचिन्तनम् ॥  
हिरण्यश्मश्रुरित्यादिव्यक्तोपास्तिरपि श्रुता ।  
तयोर्व्यक्तोपासनस्य श्रैष्टुर्यं भगवतो मतम् ॥  
तथा च गीतावचनान्येतान्यत्र निबोधत ।

‘ पश्यावैश्य मनो ये चां नित्ययुक्ता उपासते ॥  
 श्रद्धया परयोपेतास्ते मे युक्ततमा मताः ।  
 ये त्वक्षरमनिर्देशमव्यक्तं पर्युपासते ॥  
 सर्वत्रगमचिन्त्यं च कूटस्थमचलं ध्रुवम् ।  
 संनियम्येन्द्रियग्रामं सर्वत्र समदर्शिनः ।  
 क्लेशोऽधिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसाम् ।’  
 इत्यैतर्वचनैर्हार्दि व्यक्तं भगवतो ननु ॥  
 तदेतदनुवर्तन्ते मतं भागवताः खलु ।  
 तस्मादस्योपासनांशे न विरोधः श्रुतेः पथात् ॥  
 तदिदं शङ्कराचार्यैः सूत्रभाष्ये हि भाषितम् ।  
 जीवोत्पत्यादिवादेन विरोधो यः प्रकीर्तिः ॥  
 जीवनित्यत्वसंवादिसंहितैकार्थ्यचिन्तया ।  
 श्रीमद्विद्यामुनाचार्यैः स विरोधो निराकृतः ॥  
 दीक्षाश्राद्धादिविधयः स्मृत्यदृष्टकमाश्र ये ।  
 तेषामपि विधीनां तैरविरोधः समर्थ्यते ॥  
 अधिकारिविभेदेन शास्त्राभेदसमाश्रयात् ।  
 प्रसाधितैवमाचार्यैः पूर्वैर्भागवतप्रियैः ॥  
 पञ्चरात्रीयधर्माणां श्रुतिस्मृत्यविरोधिता ।  
 अथापि विरक्तास्ते हि तन्त्रमार्गानुगामिनः ॥  
 अद्यापि बहुभिर्विप्रैः श्रौतस्मार्तभिमानिभिः ।  
 न पुरस्कियते कर्म यत्तदीक्षादि तान्त्रिकम् ॥  
 परं तु पञ्चरात्रोक्तवासुदेवार्चनादिकम् ।  
 न तिरस्कियते किन्तु ग्रीत्या तैरपि सेव्यते ॥  
 यदत्र बहु वक्तव्यं तदन्यत्र प्रकाशयते ।  
 अनया चर्चयोऽध्यालं प्रसक्तानुपसक्त्या ॥

इदं ताक्षद्यात्यन्तमनुशोचनीयम् । पञ्चरात्रविहितदीक्षादिनिष्ठा  
 तदङ्गभूतधर्मानुष्ठानं वा पञ्चरात्रसमयनिष्ठेष्वपि नेदानीमुपलभ्यते । तत्र  
 तत्र भगवदालये विषिद्धमन्त्रमूर्त्याराधनप्रकारश्च न तत्त्वतः प्रवर्तते ।  
 छापामात्रं तु संलक्ष्यते । यस्मिन्नेव दिव्यमङ्गलविग्रहे सकलजननयनगो-  
 चरतां गते भगवदर्चास्वरूपे मन्त्रमूर्त्यात्मनः सान्निध्यं पञ्चरात्रधर्मनिष्ठभग-

वन्मयाचार्यसंपादितमभूत, तस्मिन्विदानीं तत्सान्निध्याधायकमन्त्राराध-  
ननिरपेक्षं भक्तजनसमवायमात्रेण परमाङ्गादापादको नित्योत्सवपक्षोत्स-  
वादिविधिर्विशेषतः संपाद्यते ।

बहुभिः पात्यमानोऽयं कैश्चिहत्तावलंबनः ।  
पुनर्विर्लीयते सोऽयं पञ्चरात्रविधिक्रमः ॥

अथ प्रतिनिवृत्य प्रासङ्गिकपरिक्रमणात्प्रकृतसंहितानुबन्धन्येव विचारे  
प्रविशामः ।

### [ अस्या जयायाः समयः ]

एवं प्राधान्यात् पञ्चरात्रसंहितासु रत्नत्रयतया ख्यायमानासु  
सात्वतपौष्करजयाख्यासु इयं जयाख्या संहिता कदा प्रवृत्तेत्येतद्विचा-  
रयामः— अनेनैवोत्पलाचार्येण स्पन्दप्रदीपिकायां जयाया वचनमनूद्यते—  
'पोर्त्तं हि श्रीजयायाम्—तत्त्वनिर्मुक्तदेहस्य केवलस्य चिदात्मनः । य  
उदैति महानन्दः सा शक्तिवैष्णवी परा ॥ (स्पन्दप्र. प. ११) (जया. प. १०) ।  
'निष्कम्पबोधसामान्य ..... व्यवहारेऽस्थिले स्थितः' (स्पन्दप्र. प. ९)  
(जया. प. २१६—२१७) । 'एकस्य मन्त्रनाथस्य ..... लक्षसहृद्याधिकं  
मुने ।' (स्पन्दप्र. प. ३४) (जया. प. १३०) ॥ 'यस्मादेवो जगन्नाथः  
..... कारुण्याच्छान्नपाणिना' इति । (स्पन्दप्र. ५४) (जया. प. ६) ।  
तदनया संहितया स्पन्दप्रदीपिकायाः प्रागेव प्रवृत्तया भाव्यमिति विनिश्ची-  
यते । स्पन्दप्रदीपिकाकारस्याचार्योत्पलस्य स्थितिः क्रिस्ततः पश्चात्तने दशमे  
शतक इति ष्ठाडरमहाशयः अहिर्बुद्ध्यसंहितोपोद्घाते कथयति । अथ च  
श्रीयामुनाचार्यत एकपुरुषकालव्यवहितपूर्वतां च तस्य मन्यते । तथा  
च दशमशतकस्य प्रायः उत्तरार्थे स्पन्दप्रदीपिकया भाव्यमित्यवगम्यते ।  
किञ्च-अस्यामेव स्पन्दप्रदीपिकायामहिर्बुद्ध्यसंहिताया वचनमनूद्यते ।  
'पञ्चापासादमाख्या.....भूमिष्ठानिव शैलस्थः सर्वान् प्राज्ञोऽनुपश्यति ।'  
इति (स्पन्द. प. ४१) (अहिर्बु. प. १४०) । अहिर्बुद्ध्यसंहितायां  
सेयं जयाऽनूद्यते 'सर्वं जयाश्रुतं कार्यं तत्तद्वैशेषिकं विना ।' इति  
(अहि. प. १८३) तथा—वर्णसंज्ञाकोशश्च जयादृष्टं प्रकारादनन्य एव  
पदानामानुपूर्वीभेदं प्रापितोऽहिर्बुद्ध्यं सं हितायां सप्तदशाध्याये समुप-

लभ्यते । तथाच स्पन्दप्रदीपिकातः प्राक्तनत्वमहिर्बुध्न्यसंहितायास्ततोऽपि प्राक्तनत्वं जयाया गम्यते । इदं च पौर्वापर्यमुत्सर्गतः शतकयोः शतकस्य वा हायनानां व्यवधानमपेक्षेतैव । परितः प्रचारमुपगतमनतिनव्यमेव हि स्वोक्तार्थे आसप्रमाणतयाऽनुद्येत, तथात्वं च नाल्पैर्हायनैः । एवं च अनुवादकात् स्पन्दप्रदीपित् दशमे शतके अन्तिमे भागे समुद्रूतात् अनुव्यमानाऽहिर्बुध्न्य-संहिता प्रायः शतकद्रव्यव्यवहिता नवमे शतके प्रादुर्भूता स्यात् । तेनैव न्यायेन जया अहिर्बुध्न्यसंहितातः प्रायः शतकद्रव्यव्यवहिता सममे शतके समुद्रूता स्यात् । प्रारडरमहाशयस्तुतीयशतकतः पश्चात् पञ्चमशतकात्पाक् अहिर्बुध्न्यसंहितायाः प्रादुर्भावं मन्यते, तत्र च निमित्तमिदं पश्यति—अस्यामहिर्बुध्न्यसंहितायां (प. १०८) साङ्घृचशास्त्रोऽद्वनिरूपणप्रसङ्गे षष्ठितन्त्रं निरूपयते, यदीयं संहिता पञ्चमशतरुतोऽवाचीना स्यात् ईश्वरकृष्णकारिका समुदाहृता स्यात्, तस्मिन् समये हि सा साङ्घृचकारिका परितो लब्धप्रतिष्ठा समभवत्, षष्ठितन्त्रं च विलीनप्रायमभूत्, इति । एवं सति जयायाः समयस्ततः प्राक्, द्वितीये तृतीये शतके वा समुत्पेक्ष्यः स्यात् । अत्र वयं ब्रूपः षष्ठितन्त्रोल्लेखमात्रेण न तथाऽवधारयितुं शक्येत, इह हि यन्मतं यतो मूलात्पभूतं तन्निरूपयितुं हीदं पकरणं प्रवर्तते, तत्पश्चात्तनायाः प्रसिद्धाया लब्धप्रतिष्ठाया अप्युपेक्षणं युज्येत, अतएव च तस्य तस्य तत्त्वप्रथमप्रवर्तकस्यैव कपिलादिरण्यगर्भादेनर्नामोल्लेखः । तस्मात् न तावतः कालव्यवधानस्य नियतं लिङ्गमस्तीति । न च वयं ब्रूपः—पञ्चमशतकतः पश्चादेवाहिर्बुध्न्यमंहितया संभूतया भाव्यामिति, यदिहावधारकं लिङ्गं न पश्यामः । किन्तु जयातः पश्चाद्वाचित्वमात्रं निश्चीयते एतदनुवादात् । अथास्या जयायाः कालतः परत्वे अहिर्बुध्न्यसंहितेव कालतोऽपरत्वेऽवधिभूतं न किञ्चित्सुव्यक्तमुपलभ्यते ।

इदमेव तु सुव्यक्तं संहितेयं जयाभिधा ।  
सममात् क्रैस्तशतकात् प्रागेवाजायतेति यत् ।

### जयायाः सारांशः

निगृदानपि शास्त्रार्थाननन्योन्नेयबुद्ध्यः ।  
स्वयमन्तः प्रविश्यैव दिव्यक्षन्ति विपश्चितः ॥  
समीक्ष्य लेशतो वाऽपि सारव्यक्तिं सतीं मुखे ।  
अन्तः प्रवेष्टुभिर्छन्ति सुविधिः सुगमेष्वपि ॥

तस्मादस्याः संहितायाः सारांशो लेशतो मया ।  
यथोपलंभं संक्षिप्य मुखभागे प्रकाश्यते ॥

अस्यां संहितायां प्रधानतमं प्रतिपिपादयिषितमिदम्—यत् आनन्द-  
मयस्य परस्य ब्रह्मणो वासुदेवस्य मन्त्रमूर्त्यात्मनोपासनं निःश्रेयसार्थि-  
भिरभ्युदयार्थिभिश्चोपादेयम् । भवभयभीताय निर्विण्णाय शिष्याय गुरुणा  
तद्वयपशमनैकहेतुभूतज्ञाननिष्पत्तये मन्त्रमूर्त्यात्मनो भगवतो मानसयाग-  
वाहयागलक्षणं समाराधनं हुपदिश्यते । तथा च वचनानि—‘न विद्वः  
किं भविष्यामो ह्यापि गहने भवे । न स्थितिः शाश्वती स्वःस्थे न च बन्ध-  
परिक्षयः । न चैत्रेह स्थिरा भोगाः किं कुर्यामोऽत्र वैशसे ।’ ‘अज्ञाते पर-  
तच्चे तु शाश्वते चाक्षयेऽच्युते । व्यापके तु जगन्नाथे नित्यत्रृसे निरञ्जने ।  
इच्छारूपधरे नित्ये शुद्धे बुद्धे सुनिर्मले ।....तावदेवापवर्गस्तु दुर्लभो युगको-  
टिभिः । तस्माद्यतद्वं येनाशु हृदावासः प्रसीदति ।’ (प. २) ‘तच्छृणुध्वं  
मुनिश्रेष्ठः धर्मं संसारतारकम्’ (प. ५) ‘इदमुक्तं मया ब्रह्मन् ब्रह्मतत्त्वं  
यथार्थतः । यज्ञात्वा न पुनर्भूयो भवमेष्यसि सङ्कुलम् ।....सर्वोपाधिवि-  
निर्मुक्तं ज्ञानमेकान्तनिर्मलम् । उत्पद्यते हि युक्तस्य योगाभ्यासात्क्रमेण  
तत् । तेन तत्प्राप्यते विप्र अन्यथा दुर्लभं भवेत् ।’ (प. ३८) ‘मत्त्रा-  
राधनसक्तस्तु तत्सद्धीनामपलोकुपः । भक्तस्तद्वच्चाननिष्टश्च तत्क्षयापरमो  
महान् ।.... .सदैतच्चिन्तनाच्छब्दत्तथा मत्त्राद्यनुग्रहात् । .....शरत्काले  
जलं यद्वच्चित्तमेति प्रसन्नताम् । प्रसन्नस्थिरतां याति निस्तरङ्ग इवोदधिः ।....  
संबोधं च तदाऽऽप्रोति तज्ज्ञानं परमं पतम् । सैव चित् हृदयाकाशे हुदेत्या-  
दित्यवत् क्रमात् । तेनाधिगम्यते ज्ञेयं यद्रत्सूर्योदयाज्जगत् । संबोधो ज्ञेयनिष्ठा  
सा तदाऽऽप्याति शनैः शनैः । तदा सपरसत्वं हि सह तेनैव तस्य हि । ज्ञेय-  
ज्ञसिकरं ज्ञानं क्रमोपेतं च नारद । निर्वाणदमसङ्कीर्णमिदं ते संप्रकाशितम् ।’  
(प. ३९) इति । प्रतिपिपादयिषितेऽस्मिन् प्रधानतमेऽर्थे प्राधान्येन निर्ह-  
पणीयानां परब्रह्म—मत्त्र—तदाराधनस्वरूपतद्वेदानां मोक्षलक्षणनिःश्रेय-  
सस्य तत्साधनज्ञानस्य च स्वरूपं तत्र तत्र प्रतिपाद्यते । तथा भोगसाधन-  
ताप्रकारश्च ।

तत्र ब्रह्मणः स्वरूपमिदमुच्यते—नित्यशुद्धस्वसंवेद्यज्ञानानन्दैकलक्षण-  
मिति । तथा च वचनानि—‘आनन्दलक्षणं ब्रह्म सर्वहेयविवर्जितम् ।  
(प. ३३) इति । विस्तरेण चोपवर्ण्यते तस्यैव स्वरूपं ‘स्वसंवेद्यमनौपम्यं

परा काष्ठा परा गतिः ।.....अनादि तदनन्तं च न सन्तनासदुच्यते ।  
 सर्वत्र करवाकपादं सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् । सर्वतः श्रुतिमद्विद्धि सर्वमावृत्य  
 तिष्ठति । सगुणैरिन्द्रियैः सर्वैः भासितं चैव वर्जितम् । तदसक्तं हि सर्वत्र यत्तु  
 सर्वत्र चैवहि ।.....। प्रकाशं ज्योतिषां तच्च अज्ञानात्परतः स्थितम् ।  
 .....। सर्वज्ञः सर्वदर्शी च सर्वः सर्वेश्वरः प्रभुः । सर्वशक्तिमयश्चैव  
 स्वाधीनः परमेश्वरः । अनादिश्चाप्यनन्तश्च सर्वदुःखविवर्जितः । ( प. ३३ )  
 इत्यादिना । अनादि तदनन्तं चेत्यादीनि वचनानि ‘अनादि....न सन्तना-  
 सदुच्यते । सर्वतः पाणिपादं तत् सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम्’ ( गीता. अ. १३ )  
 इत्यादिगीतावचनैः सह प्रायः समानानुपूर्विकाणि । परं वचनानामेषामाश-  
 यस्तत्रैवानुपदं ‘इति तस्य जगद्भातुः सर्वज्ञत्वाच्च नारद । महिमायमनन्तस्य  
 ईश्वरत्वाच्च विद्यते’ इत्यादिना विस्तरेण वर्णितः । एवमिह क्रियामाणं ब्रह्म-  
 स्वरूपनिरूपणमुपनिषदि क्रियमाणात् ब्रह्मस्वरूपनिरूपणान्वलेशतोऽपि  
 विपरीतम् । परस्य ब्रह्मणो जगदुपादानत्वं च ‘कारणाय पराय च ।’  
 सर्गस्य प्रभवाय च’ ( प. १९ ) इत्याभ्यां स्पष्टं गम्यते । उच्यते चास्य  
 सर्वात्मत्वम् ‘नानाभेदेन भेदानां निवसत्येक एव हि । न तस्य विद्यते मानं  
 न च रूपं महात्मनः । तेजोवाच्यिवन्दुभावेन पञ्चसूत्रायुतायुतात् । कोश्यंशेन  
 तु मानेन सुस्मृतेषु स्थितोऽणुषु ।.....। अनेकाभिश्च संज्ञाभिस्तमव्य-  
 यमुपास्महे । ईश्वरत्वेन विप्रेन्द्र पुरुषत्वेन चैव हि । शिवसूर्यात्मकत्वेन सोम-  
 त्वेन तथैव च । अग्नीषोमात्मकत्वेन शब्दत्वेनापि वै पुनः । ज्योतिर्ज्ञानात्म-  
 कत्वेन कालत्वेन च नारद । जीव-क्षेत्रात्मकत्वेन भूतात्मत्वेन वै तथा ।  
 एवमेकः परो देवो नानाशक्त्यात्मरूपधृत् । नारायणः परं ब्रह्म निष्ठा सन्  
 ब्रह्मवेदिनाम् ।’ ( प. ३६ ) इति । अयमैकात्म्यवादश्चैपनिषदः । सर्व  
 खल्विदं ब्रह्मेति हि श्रूयते । तथा नारायणोपनिषदि च ‘ब्रह्मा नारायणः  
 शिवश्च नारायणः शक्तश्च नारायणः ।....। नारायण एवेदं सर्वं यद्गतं यच्च  
 भव्यम् ।’ इति । किञ्च यथोपनिषदि-‘त्वं वै अहमस्मि भगवो देवतैः अहं  
 वै त्वमसि भगवो देवते योऽसावसौ पुरुषः सोऽहमस्मि’ इत्यादिना  
 ब्रह्मात्मकस्वात्मभावनं विहितं तथैव बाह्यागाभ्यन्तरयागयोर्ब्रह्मात्मकस्वात्म-  
 भावनमेव विहितमित्युपासनांशेऽप्युपनिषन्मतमेवात्राद्रियते । तथा च वच-  
 नानि-‘अहं स भगवान्विष्णुरहं नारायणो हरिः । वासुदेवो ह्यहं व्यापी  
 भूतावासो निरञ्जनः । एवं रूपमहङ्कारमासाद्य सुदृढं मुने ॥ तन्मयश्चाचिरे-

णैव जायते साधकोन्तमः ।' ' एवं विष्णुमयो भूत्वा स्वात्मना साधकः पुरा । मानसेन तु यागेन ततो विष्णुं समर्चयेत् ॥' इत्यादीनि ।

तस्यास्य परब्रह्मणः सर्गदेहुत्वलक्षणपैश्वर्यं सर्गभेदनिरूपणपुरुखेनाव-  
बोध्यते । तत्र ब्राह्मः सर्गः प्राधानिकः सर्गः शुद्धसर्गश्चेति त्रिविधः सर्गः ।  
ब्राह्मः सर्गः ब्रह्मणश्चतुर्मुखस्योद्भवत आरभ्य प्रवृत्तो व्यष्टिसृष्ट्यात्मकः ।  
स च—' यदिदं पश्यसि ब्रह्मन् मायथा निर्मितं जगत् । ..... । मापके  
प्रभवो ह्यादि प्रलयश्च निशागमे । दिव्यं युगसहस्रं च मदीयं विद्धि वासरम् ।  
..... । ज्ञानयोगप्रभावेन अम्मयं महिमावृतम् । प्रेरितं नाभिरस्थ्रेण  
मया हार्दं कुशेशयम् । ..... । तन्मध्ये ..... मया सृष्टश्चतुर्मुखः ।'  
(प. ११) इत्यादिना विस्तरशो निरूपितः । प्रधानस्य गुणत्रयमयस्य  
महदायात्मना परिणतिलक्षणः प्राधानिकः सर्गः, स च 'अनादिमजमव्यक्तं  
गुणत्रयमयं द्विज ।' (प. २५) इत्यादिना निरूपितः । तत्र प्रधानलक्षणं  
गुणसाम्यम्, तदिदमुच्यते 'एकात्मलक्षणं गुणत्रयमयम्' इति (पटल. ३.  
श्लो. २) एकात्मलक्षणम्—अविषमस्वभावमित्यर्थः । तेन गुणानामवैषम्य-  
मुक्तं भवति । तस्मात्प्रधानान्महदादिक्रमेण पृथिव्यन्तानां तत्त्वानामुत्पत्तिः  
'गुणत्रयसमूहाद्धि । ..... खवाय्वग्न्युदकानि च पृथिव्यन्तानि' (प. २५)  
इत्यन्तेन निरूपिता । अत्रेदं विचार्यम्—'विभक्तं च तदुत्पन्नं क्रमात्सत्वं रज-  
स्तमः' (प. ३. श्लो. ३) इत्यनेन गुणत्रयमयादेकात्मलक्षणादव्यक्तात्  
सत्त्वं रजस्तमः इति क्रमाद्विभक्तमुत्पन्नमिति गम्यते, ततः पश्चात् महत् उत्प-  
त्तिरिति तदुत्तरवचनेन 'बुद्धिर्बुद्धिमतां श्रेष्ठ' इसनेनावगम्यते । केयं प्रक्रिया  
महतः पूर्वं गुणानां सत्त्वादीनां त्रयाणां क्रमादुत्पत्तिरिति । इयमेव गुणानां  
क्रमादुत्पत्तिरिहर्बुद्ध्यसंहितायां श्रूयते—'यत्तदुणमयं रूपं शक्तेस्तस्या:  
प्रकीर्तिम् । सत्त्वं रजस्तम इति, त्रिधोदेति क्रमेण तत्, सत्त्वाद्रजस्तमस्त-  
स्मात्' इति (अ. ६) 'तमसो बुद्धिरुद्धते'ति च तस्यां संहिताया तद्वचन-  
शेषण महत्तत्वे तमसो हेतुत्वं वर्ण्यते । तथा महतस्तमसि तमसो रजा रजसः  
सत्त्वे लयः श्रूयते । (अ. ४) इह तु—'गुणत्रयसमूहाद्धि धर्मज्ञानादिलक्षणा ।  
बुद्धि' रिति (प. ३ श्लो. ३) समनन्तरवचनेन गुणत्रयसमूहस्य महत्तत्वे  
हेतुत्वं वर्ण्यते । तदस्याः संहिताया अस्मिन्नर्थे न तया सहात्यन्तानु रूप्यम् ।  
पाद्रसंहितायां तु प्रकृतिस्त्रियगुणा ब्रह्मन् अनादिरविनाशिनी । पुरुषाधिष्ठिता  
सूते स्थावराणि चराणि च । गुणसाम्यात्मनस्तस्मात् पुरुषाधिष्ठितात्पुनः ।

अजायत महत्त्वम्' ( अ. ५ ) इति प्रकृतितो महदुत्पत्तिः प्रकृतेश गुण-साम्यावस्था चोपपादिता । पुरुषाधिष्ठितेति कापिलादानुमानिकप्रधानात्प्रकृतेर्भेदश्चोपपादितः । न च तद्वचनैश्चास्यैकरस्यम् । इदमत्र नः प्रतिभानि-यदेकात्मलक्षणं गुणसाम्यापन्नं गुणत्रयमयमजमनाद्यव्यक्तं प्रधानमुच्यते तदेव सर्वविकारमूलभूतम्, विभक्तं च तदुपन्नं क्रमात्सत्त्वं रजस्तमः—तदेतत् प्रधानं क्रमात् सत्त्वप्रधानतया रजःप्रधानतया तमःप्रधानतया च विभक्तं सत् विकारात्मना भवति । तदिदं सामान्यवचनम् । तदेवोपपाद्यते गुणत्रय-समूहाद्वीत्यादिना । जायमानेषु महतः सत्त्वप्राधान्यादहङ्कारस्य रजः-प्राधान्याद्वृत्तानां सूक्ष्माणां स्थूलानां च तमःप्राधान्यात् क्रमात्तेषां सत्त्वादी-नामुत्पत्तिप्रतिपादकसामान्यवचनस्य सङ्कृतिः । महदहङ्कारयोः सत्त्वादि-वैषम्यनिबन्धनं यत् त्रैविध्यं तत्परतया वा तत्सङ्कृतिः । एवमस्य वाक्यस्य नयनं पाद्यसंहितानुगुणम् । पाद्यसंहितायाश्च जयाविवरणत्वेन प्रथा प्रवर्तते । तदहिर्बुद्ध्यवचनानुगुण्येनास्य नयने नापेक्ष्यते प्रयासः । यद्यपि पाद्यसंहिता-नुगुणमस्य वचनस्य नयनं युज्यते नाम, परमहिर्बुद्ध्यसंहितावचनविरोधस्तु परिहार्यः । अन्यथा संहितासु मिथो विरोधेनापामाण्यं प्रसज्येत, प्रयोगे तु विकल्पो न वस्तुनि, अर्यं गौर्वा स्यात् अश्वो वा स्यादिति न विकल्पो भवति । सत्यम् । अत्रैवं प्रतिसमाधिः—अहिर्बुद्ध्यसंहितायां सप्तमेऽध्याये—‘अन्यूनानतिरिक्तं यदुणसाम्यं तमोमयम् ।’ इति प्रस्तुत्य साहृच्चाभिमतं तस्यैव जगन्मूलप्रकृतित्वं प्रतिक्षिप्य ‘पुरुषाधिष्ठितात्तस्माद्विष्णुसङ्कल्पचो-दितात् । कालेन कलिताचैव गुणसाम्यान्महामुने । महान्नाम महत्त्वमव्यक्ता-दुदितं मुने ।’ इति गुणसाम्यावस्थालक्षणादव्यक्तान्महत उत्पत्तिमभिधाय महतोऽहङ्कारस्ततस्त्रिविधादेकादशेन्द्रियतन्मात्राणामुत्पत्तिरूपवर्णते । तदहि-र्बुद्ध्यसंहितासप्तमाध्यायस्थतत्त्वोत्पत्तिनिरूपणप्रक्रियानुगुणमेवैतत्संहितास्थ-तत्त्वोत्पत्तिनिरूपणमित्यविरोधः । अथ षष्ठाध्यायस्थैः ‘सत्त्वं रजस्तम इति त्रिधोदेति क्रमेण तदित्यादिभिः प्रदर्शितैर्विरोधस्तदवस्थ एवेति चेत्, एकस्या-मेव संहितायां षष्ठसप्तमाध्याययोर्मिथो विरोधे समनुप्राप्तेः परिहारः स एवात्रापीत्यास्थेयम् । स च प्रकारो निबन्धव्याख्यानशैलीमनुसरतीति नेह प्रस्तावनायां निरूप्यते । षष्ठाध्यायान्त्यश्लोकानां सप्तमाध्यायादिभागस्थ-श्लोकानां च सम्यक्पर्यालोचनेन स प्रकारः समुन्नेयः ।

अथवा वाक्यनयनप्रयासेनेह किं फलम्  
आपाततो ज्ञायतेऽत्र प्रक्रियैका विलक्षणा ।

विपश्चितां हि तत्कार्यमैकरस्येन योजनम्  
यथाश्रुतग्राहिणां तु नोपरोधो वचोऽन्तरैः ॥

आनुमानिकप्रधानकारणवादभ्रमनिराकरणायानुपदं ‘परस्परजडानां च कीदृशं वद मे प्रभो । उत्पाद्योत्पादकत्वं हि अत्र मे संशयो महान् ।’ (प. २६) इत्याशङ्कापनूद्य ‘बीजं हृचेतनं यद्’ दित्यादिना पुरुषाधिष्ठितस्यैव हेतुत्वं ज्ञाप्यते । अयमत्र वचनाशयः—ननु प्रधानमहदादीनां जडानां कथमुत्तरोत्तरकार्यारम्भकता चेतनाधिष्ठितस्यैव हि तेषांकार्यारंभकता दृष्टा, अत्रोच्यते, यथाबीजानामङ्गुरोत्पादकता दृष्टा तथेहापि । ननु किं तेन निर्दर्शनेन तत्रापि शङ्का तुल्या । नैतत् । बीजं हि चेतनाधिष्ठितं, तदिह चिदचिदुभयमविभक्तं मिथः संश्लिष्टप्रेक्षं बीजमाख्यायते, अतो भवत्यङ्गुरारम्भमम्, तथेहापि ‘गुणसाम्यस्वरूपस्य रागादेरास्पदस्य च । सन्तान एको हैकस्य चेतनाचेतनस्य च ।’ गुणसाम्यमचेतनम्, रागादेरास्पदश्चेतनः, तयोरन्योन्यमविभागेन संसृष्टयोरेकः संहतिविशेषः प्रकृतिः, तथाविधोऽपरः सन्तान इति । तत् पुरुषानधिष्ठितप्रधानकारणवादभ्रमो निरस्तः । अयमेव चेतनाचेतनयोगः प्रश्नप्रतिवचनमुखेनानुपदं निरूपितः । ‘अचेतनमिदं नाथ कथं स्याचेतनं पुनः ।’ इत्यादिना ग्रन्थेन । तत्रापि ‘चिद्रूपमात्मतत्त्वं यदभिन्नं ब्रह्मणि स्थितम् । तेनैतच्छुरितं भाति ।’ इति ब्रह्माधिष्ठितचेतनाधिष्ठितत्वेन तदुपपादनात् ब्रह्मण एव प्राधान्येनोपादानत्वं सूचितं भवति । अस्य चिदचितोर्योगस्यानादिवासनैव कारणमित्युच्यते ‘अनादिवासनायुक्तो जीवोऽयं वै चिदात्मकः ।’ (प. १६) इति । अयमेवार्थः पाद्मासंहितायामपि निरूपितः—‘अचेतनं चेतनं च रूपं संसृष्टमीक्ष्यते । किमेकयोनिः सा सृष्टिर्योनिभेदः किमेतयोः । श्रीभगवान् । अभिन्नमेकमव्यक्तं रूपं तत्परमात्मनः । अविभक्तं विभक्तं च दध्नि सर्पिरिव स्थितम् .....अचेतनाचेतनाच्च सृष्टिरेवमुदाहृता ।’ (अ. ७) ‘प्रकृतिः पुरुषश्चोभे मम रूपे दुरत्यये । अनुप्रविश्य द्वितयं क्षोभयाभ्यहमिच्छ्या । (अ. ५) इति ।

ब्रह्माधिष्ठितात्तस्मात्प्रधानान्महत्तत्त्वं, तस्मान्महतः साच्चिकराजस-तामसभेदभिन्नत्वाद्विविधोऽहङ्कारः, प्रकाशात्मनः साच्चिकाहङ्कारात् श्रोत्रादीनि पञ्च ज्ञानेन्द्रियाणि मनश्च, विकृत्यात्मनो राजसाहङ्कारात् पञ्च वागादिकर्मेन्द्रियाणि, इदं साङ्घृत्यप्रक्रियातो विषमम्, भूतात्मनस्तामसाहङ्कारात् पञ्च तन्मात्राणि, तेभ्यः पञ्च भूतानि जायन्ते इति प्राधानिकसर्गप्रक्रिया ।

अथ शुद्धसर्गनिरूपणमुखेन परस्य ब्रह्मणः पारमैश्वरस्वभावविशेषो निरूप्यते— प्रागुक्तौ द्रावपि सर्गावशुद्धौ, गुणमयप्रवाहरूपत्वेन संसारसा- गरप्रवेशैकहेतुत्वात् । अयं तु परब्रह्मणः प्रादुर्भावविशेषलक्षणे निःश्रेय- सैकान्तः पन्थाः । उक्तात् द्विविधात् सर्गात्परतरोऽयम् । तथा च वचनम्— ‘शुद्धसर्गमहं देव वेचुमिच्छामि तच्चतः । सर्गद्वयस्य चैवास्य यः परत्वेन वर्तते ।’ (प. २७) इति । अयमत्र शुद्धसर्गप्रकारः—आनन्दमयं परं ब्रह्म वासुदेवाख्यं प्रथममच्युतात्मना ततः सत्यात्मना ततः पुरुषात्मना च क्रमादा- विर्भवति । वासुदेवादच्युतः, ततः सत्यः, ततः पुमान्, इति, अयमेवा- नन्त इत्यप्युच्यते । एवं क्रमादाविर्भूतानामेषां यथाविर्भावं स्वस्वपूर्वस्वरू- पेणाभेदः, परा प्रतिष्ठितिश्च वासुदेवे । तथा चात्र वचनानि—‘यत् सर्व- व्यापकं देवं परमं ब्रह्म शाश्वतम् । चित्सामान्यं जगत्यस्मिन् परमानन्दलक्ष- णम् । ..... स वासुदेवो भगवान् ..... अच्युतं चासृजत् द्विज । सोऽच्युतोऽच्युतेजाश्च ..... सत्यं भास्वरविग्रहम् । उत्पादयामास.....। स चिन्मयप्रकाशश्च ..... पुरुषाख्यमनन्तं च ..... । स च सत्यादभिन्नस्तु तस्मात् सत्यं तथैव हि । द्राभ्यामेकात्मरूपं यत्तदभिन्नमथाच्युतात् । आश्रितः संस्थितस्ताभ्यामभेदेन तथैव हि पुमान् सत्योऽच्युतश्चैव चिदूपं त्रितयं तु यत्। शान्तसंवित्स्वरूपे च वासुदेवेऽवतिष्ठते ।’ (प. २७-२८) तत्र पुरुषस्य सर्वान्तर्यामितयाऽवस्थितिः अच्युतस्य सर्वावतारप्रभवत्वं च निरूपितम्—तथा च वचनम्—‘स च वै सर्वदेवानामाश्रयः परमेश्वरः । अन्तर्यामी च तेषां वै ..... । ये स्वदाद्यावताराश्च लोकत्राणाधिकारिणः । सर्वान् विद्धि मदंशां- स्तान् सर्वैऽशाः सत्यजाः स्मृताः । (प. २८) इति । यच्च परस्य ब्रह्मणः सर्गस्थितिसंहारव्यापारैकान्तं रूपं तत् स्थूलमुच्यते, यच्च सर्वहृदयगुहान्त- स्थितिलक्षणं रूपं तत् सूक्ष्ममुच्यते, यत्तु आनन्दमयं स्वरूपं तत्परमुच्यते । एवं परस्य ब्रह्मणः स्थूलादिरूपो वोध्यः । तथाचोच्यते ‘पालयिता चाह’ मित्यादिना ‘व्यापकेनामलेन च’ त्यन्तेन । (२९) या च मन्त्रमूर्तिर्भगवतः सा च सकल- निष्कलभेदेन द्विधा । इयमेव मन्त्रमूर्तिरूपासकानां बन्धविमोचनाय प्रभवति । तथाचोच्यते—‘योगवीर्येणे’ त्यादिना ‘बन्धपरिक्षय’ मित्यन्तेन । एवं परस्य ब्रह्मण उपास्यस्य स्वरूपनिरूपणप्रसङ्गेनैतावदुदाहृतम् ।

अथ मोक्षस्य स्वरूपमुच्यते—‘अनादि वासनायुक्तो यो जीव इति कथ्यते । तस्य ब्रह्मसमाप्तिर्चिर्याऽपुनर्भवता च सा’ (प. ३२) इति ।

अपुनर्भवो मोक्षः, सा च ब्रह्मसंपत्तिरित्युक्तं भवति । श्रूयते चायमर्थः ‘अथ य एष संप्रसादोऽस्माच्छरीरात् समुत्थाय परं ज्योतिरूपसंपद्य स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यते’ इति । सेयं संपत्तिः सरितां समुद्र इवेति निर्दर्शनोदाहरणेन विशदीक्रियते च—‘सरित्सङ्घात्यथा तोयं संप्रविष्टं महोदधौ । अलक्ष्यशोदके भेदः परस्मिन् योगिनां तथा ।’ (प. ३७) इति । अनेन ‘यथा नद्यः स्यन्दमानाः समुद्रेऽस्तं गच्छन्ति नामरूपे विहाय’ इति श्रुतिव्याख्याता । एतेन ब्रह्मसम्पत्तिर्ब्राह्मस्वभावापत्तिरित्यपि व्याख्यातं भवति । ‘ब्रह्मणेकात्मतां याति कर्मवर्गे क्षयं गते’ (प. २७) इति येयमेकात्मतापत्तिरुच्यते, साऽप्येकस्वभावापत्तिरेव ।

तस्यास्यापवर्गस्य साधनभूतं ज्ञानमिदमत्र निरूप्यते—‘ज्ञानेन तदभिनेन परिज्ञातेन नारद । जायते ब्रह्मसंपत्तिस्तस्मात् ज्ञानं समभ्यसेत् ।’ (प. ३०) अनेन ब्रह्माभिन्नज्ञानं साधनामित्युक्तं भवति, किं तत् ब्रह्माभिन्नं ज्ञानं तदेव विशदीक्रियते उत्तरत्र ‘यत् सम्यक् ब्रह्मवेच्चृत्वं पनाग्या चैव भिन्नता । ईषद्ब्रह्मसमापत्तिस्तदभिन्नं तु वै स्मृतम् ।’ इति । (प. ३२) तथा नारदः—‘ब्रह्माभिन्नं ततो ज्ञानं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ..... । सर्वोपाधिविनिर्मुक्तं ज्ञानमेकान्तनिर्मेलम् । उत्पद्यते हि युक्तस्य योगाभ्यासात्कमेण तत् । तेन तत्प्राप्यते विप्र अन्यथा दुर्लभं भवेत् ।’ (प. ३८) इति च । अयं भावः—इदं तु सम्यक् ब्रह्मवेच्चृत्वम्, येन ब्रह्मवेदनेन अयमहमस्मीति ब्रह्मक्षत्रादिभेदावलम्बिनी व्यवहारपथैकान्ता बुद्धिर्नानुवर्तेत, तत्र ब्रह्मापरोक्षक्षणम्, परोक्षेण हि शास्त्रजनयेन ब्रह्मज्ञानेन न निरुद्धयते सुखदुःखादिवैचित्र्यव्यवहारः, तज्जातमपि तत्र सम्यक् जातम् । अतः सम्यग्वेच्चृत्वमपरोक्षमुच्यते, तदानीं मनागेव भेदः, यद्यमात्मानं तदा ब्रह्मात्मकमेव पश्यति, योऽयमात्मनितिको भेदः शरीरलक्षणपिण्डोपाधिकदेवमानुषादिलक्षणः स ह्यस्तंगतः, यदयं न तथाऽत्मानं पश्यति, किन्तु ब्रह्माहमस्मीति, अहमर्थानपायान्मनागस्ति तु भेदः, उपास्यं ब्रह्म उपासकं चात्मानमेषोऽहमस्मीति पश्यति, ब्रह्माहमस्मीत्यपरोक्षभासेन ब्रह्म संपन्नो नाम, मोक्षेऽपि ह्ययमेवानुभवः, अथापि न परिषूर्णा ब्रह्मसंपत्तिः, परं ज्योतिरूपसद्य हि स्वेन रूपेण निष्पत्यते, इदानीं हि साधनदशा, प्रारब्धफलभूतं शरीरं तु नापगतम् । अशरीरं वा व सन्तं न प्रियापिये स्पृशतः, यावच्छरीरपातं तयोः प्रसङ्गसंभावना द्विनपाया, श्रूयते चैवम् ‘तस्य तावदेव चिरं यावत्र विमोक्ष्येऽथ संपत्स्ये’

इति । तस्मादीप्त ब्रह्मसमापत्तिस्तदा । इदं चापरोक्षविज्ञानं योगाभ्यास-  
साध्यम्, न तु शास्त्राश्रवणमात्रसाध्यमित्येतत् ज्ञाप्यते 'उत्पद्यते हि युक्तस्थ-  
योगाभ्यासात् क्रमेण वै ।' इत्यनेन । इदं चापर्वग्साधनमौषिषदादपर्वग्स-  
साधनादनतिरिक्तम् । ब्रह्मात्मकस्वात्मापरोक्षरूपतया ब्रह्माभिन्नं ज्ञानमिति  
निर्देशः । इदं च ब्रह्माभिन्नं ज्ञानं सत्ताख्यात् ज्ञानात्, तच्च सत्ताख्यं ज्ञानं  
क्रियात्मकात् ज्ञानादुद्गवतीत्युच्यते-'ज्ञानं तु द्विविधं विद्धि सत्ताख्यं च  
क्रियात्मकम् । सत्ताख्यस्य क्रियाख्येन अभ्यस्तेन भवेद्वृतिः ।.....। एवं  
क्रियाख्यात् सत्ताख्यं ज्ञानं प्राप्नोति मानवः । ब्रह्मण्यभिन्नं सत्ताख्यात् ज्ञानात्  
ज्ञानं ततो भवेत् । ब्रह्माभिन्नात्तो ज्ञानात् ब्रह्म संपद्यते परम्' (प. ३१) इति ।  
ननु कथमेतत् क्रियात्मकं ज्ञानमिति, कथं वा सत्तात्मकं ज्ञानं तस्मादिति ।  
उच्यते—यथा गीतायां 'अमानित्वमदंभित्वमहिंसा क्षान्तिराज्वम् ।.....।  
एतत् ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा ।' इति ज्ञानस्त्रूपं निरूपितम्,  
तथेहापि ज्ञेयस्य ज्ञाने यत् साधनं तदस्त्रिलं ज्ञानमित्युच्यते, तच्च कायिकवा-  
चिकमानसिकक्रियारूपमिति इज्यादिरूपं ध्यानरूपमपि भवितुमहति । अत एव  
गीतायामपि विविक्तदेशसेवित्वमिति कायिकाक्रिया लक्षणं तत्त्वज्ञानार्थदर्शन-  
मिति मानसिकक्रियालक्षणं ज्ञानं चाविशेषेण गृह्यते । इहापि—'शुचिरिज्या तप-  
श्चैवैति कायिकस्य 'हृदतं न त्यजेद्धाना'मिति मानसिकस्य च क्रियाविशेष-  
स्याविशेषेण ग्रहणम् । अनेन च सत्ताख्यं ज्ञानम्, तच्चन्दियनिरपेक्षमात्मनो  
ज्ञानज्योतिर्मर्यस्य यत्प्रभाभूतं ज्ञानं स्वतः सर्वार्थग्रहणसमर्थं सत् प्रसरति, तदु-  
च्यते, तच्च पूर्वोक्तेज्ञानैरभ्यस्तैर्भवति । तथाभूते प्रसरति सत्ताख्ये ज्ञाने देवा-  
द्यौपाधिकभेदरहितशुद्धप्रत्यगात्माऽवभासते, अत एव तदा सर्वैः समरसत्वं  
प्रकाशते, औपाधिकवैषम्यानवभासेन सर्वात्मनां ज्ञानैकरसतैवावभासते,  
सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि पश्यति । एवं साक्षाकृतसमरसत्वस्य  
ब्रह्मणा सहापि समरसत्वमाविर्भवति । अपहृतपाप्मत्वादिभिः स्वभावैः सम-  
रसो ख्यं परब्रह्मणा, तत् सत्ताख्यात् ज्ञानात् ब्रह्माभिन्नज्ञानं निष्पद्यते ।  
ततश्च ब्रह्मसंपत्तिः । पादासंहितायामप्यस्मिन्नेव प्रकरणे वचनमीद्धशं वर्तते ।  
परं सत्ताख्यमित्यत्र सत्त्वाख्यमिति पाठः सत्ताख्यादित्यत्र सत्त्वाख्या-  
दिति पाठो वर्तते, स्यादपि स्वालित्यम्, संशोध्य भावस्त्वयमेव ग्राहाः ।  
नातिरिच्यते च तावता भावतः ।

ननु विना ध्याननिष्ठां न तन्निष्पत्तिः, परं ब्रह्म च नोपासनापद-  
महति । करणानामभूमित्वात् । अत्रोच्यते । मन्त्रमालं बनविशेषमवकंब्य तदुपा-

सनेन तन्निष्पत्तिः स्यादेव, मन्त्राश्च तस्यैवांशाः । तथा च वचनानि—सर्वे-  
पमानरहितं वागतीतं स्ववेदनम् । अस्तीति परमं वस्तु निरालंबमतीन्द्रियम् ।  
आत्मन्यानन्दसंस्थस्य व्यज्यते करणैर्विना । करणाः प्राकृताः सर्वे चित्त-  
जाश्च विशेषतः । उपायमत्र मन्त्रौधाः’ (प. ४०) । मन्त्राराधनसक्तस्तु  
तत्सिद्धीनामलोकुपः । भक्तस्तद्याननिष्ठश्च तत्क्रियापरमो महान् (प. २९)  
इति । (अत्र ध्यानक्रियाशब्दाभ्यां वाशमानसयागावृपलक्ष्यते) ‘एते भग-  
वदंशाश्च शब्दा भास्वरविग्रहाः । कारणं सर्वमन्त्राणां भगवच्छक्तिबृंहिताः ।  
फस्पराङ्गभावेन मन्त्रोत्पत्तिं व्रजन्ति हि ।’ (प. ४५) इति च । परस्य  
ब्रह्मणो मूर्तिः कापि मन्त्रमयी, तथा च वचनानि—‘तच्छरीरं हि मे मान्त्रं  
परं परफलप्रदम् । ..... एष वर्णमयः पिण्डः परो मे मन्त्रविग्रहः ।  
(प. ५७) ‘ततो मन्त्रमयं रूपं कृत्वा शक्त्यात्मकं महत् ।’ (प. २४)  
इति । तन्मन्त्रमूर्तेः परस्य ब्रह्मण उपासनेन समरसत्वाधायकं ज्ञानं सिद्ध्यते ।  
तथा चेदं शास्त्रं मन्त्रतदाराधननिरूपणप्रधानमिति सिद्धम् । तत्र मन्त्राणामा-  
विर्भावक्रमः, मन्त्रमेदाश्रात्र षष्ठे सप्तमे पटले निरूपिताः । तेषु मन्त्रेषु प्रायः  
प्राधान्येन कतिचन मन्त्राः । समुद्धृत्य मन्त्रसूच्यामस्माभिः प्रदर्शितास्ते ततो  
बोध्याः । मन्त्राणामाविर्भावः ‘योऽविकारः परः शुद्धः स्थितः संवेदनात्परे ।  
स कथं व्यापकं ब्रह्म मन्त्रमूर्तित्वमागतः । ..... तस्यैकां परमां शक्तिं विद्धि  
तद्र्दर्मचारिणीम् । ययोपचर्यते विष्र सुष्टिकृत्परमेश्वरः । ..... शक्त्यात्मकः  
स भगवान् सर्वशक्त्युपबृंहितः । (प. ५८) इत्यादिना उपपादितः । इदमुक्तं  
भवति—यद्यपि परं ब्रह्माविकारि नित्यशुद्धं नित्योदितानन्दस्वरूपं संविलुक्ष-  
णम् । अथाध्यनन्यसामान्यया स्वाविनाभूतया क्याऽपि शक्त्या विशिष्टमिति  
सर्वमभवत्वम्, स्वयं सर्वशक्त्युपबृंहितत्वात् अविकृतं सदेव विविधारंभसमर्थं  
च भवति । तत्कार्यारंभजननसमर्थास्तास्ताः शक्त्योऽप्यस्यैव । धर्मधर्मि-  
भेदाच्च स्वरूपस्य नोपर्मदः । चिन्तामणिदृष्टान्तेनैतदुपपादनं त्वत्रानुरूपमिति  
प्रतिभावति । निर्दशेन चेदप्त्रैवान्यत्र प्रकरणे श्रूयते—‘चिन्तामणौ यथा  
सर्वमूर्तं संव्यवस्थितम्’ (प. ३३) इति । तथाविधात् सर्वशक्त्युपबृंहितात्  
अकारादिविसर्गान्तः स्वर्वर्गः अग्निषोमात्मकः, कादिमान्तो व्यञ्जनवर्गः  
ऋग्मात् क्षमादिपुरुषान्ततत्त्वात्मना परमेश्वरेणाधिष्ठितः, यादिवान्तो वर्णः  
ऋग्मात् जाग्रदाद्यवस्थात्मनाऽधिष्ठितः शादिक्षान्तस्तुर्यातीतेनाधिष्ठितः प्रादु-  
र्भवति । विस्तरैरणैतदहिर्बुद्ध्यसंहितायां निरूपितम्, इह तु दिज्ञात्रमुप-  
दर्शितम् ‘अग्निषोमात्मकत्वेन तुल्यकालं हि मूर्च्छति’ (प. ५८) इत्या-

दिना । 'गमयेत् स्थूलरूपं वा सूक्ष्मं वा शक्तिवेष्टितम् । द्रयमेतत् समाश्रित्य लोकानुग्रहकृद्धवेत् । संप्रयच्छति मोक्षं च भोगं राज्यादिकं तु वा । यस्मात्समादुपास्यो वै स्थूलसूक्ष्मोभयात्मकः । '(प. ५८) इत्यनेन वर्णप्रादुर्भावक्रमेण ततः स्थूलसूक्ष्मभेदेन द्विविधस्य मत्त्रराशेः प्रादुर्भावोऽचबोध्यते । 'गमयेत् स्थूलरूपं वा सूक्ष्मं वै'ति वचने स्थूलसूक्ष्मशब्दाभ्यां मत्त्रा एव तु विवक्षिताः, पूर्वापरप्रकरणपर्यालोचनेनैतत्स्पष्टपवगम्येत । यदुक्तं स्वरादीनामग्रीषोमाद्यात्मत्वं तत् 'षोडशाक्षर आद्यस्तु अकाराद्यो द्विजोत्तम । विसर्गान्तः स्थितस्तस्मिन् अग्रीषोमात्मकः प्रसुः । ' (प. ४२) इत्यादिना 'स्वरूपमेतत् कथितं तुर्यातीतात्मनो विभोः । ' (प. ४२) इत्यनेन ग्रन्थेन प्रतिपाद्यते । तथा च सर्ववर्णप्रभवत्वं सर्वमन्त्रप्रभवत्वं एतद्वारकं च सर्वलोकाश्रयत्वं संविन्मयस्य परस्य ब्रह्मणः सिद्धम्, तथा च वचनम् 'ग्राद्यग्राहकनिष्ठुकं संविदानन्दलक्षणम् ।..... . ....। यतः परः प्रभवति ..... . .... मन्त्रराद् ।..... . ....। यत्र वै वर्णरूपेण सर्वे लोकाः प्रतिष्ठिताः । ' (प. ५७) इति ।

### अत्रेयं वर्णविभागसूची.

अग्रीषोमात्मकं.

अ	आ	क—क्षमा	ट—उपस्थम्	प—मनः
इ	ई	ख—आपः	ठ—पायुः	फ—अहङ्कारः
उ	ऊ	ग—तेजः	ड—पादः	ब—महान्
ऋ	ऋ	घ—वायुः	ढ—पाणिः	भ—प्रकृतिः
ल	ल्	ङ—आकाशम्	ण—वाक्	म—पुरुषः
ए	ऐ	च—गन्धतन्मात्रं	त—ध्राणं	य—जाग्रत्
ओ	औ	छ—रसतन्मात्रं	थ—रसना	र—स्वामः
अं	अः	ज—रूपतन्मात्रं	द—चक्षुः	ल—सुषुप्तः
		झ—स्पर्शतन्मात्रं	ध—त्वक्	व—तुर्यः
		ञ—शब्दतन्मात्रं	न—श्रोत्रम्	श } ष } स } ह } क }
				र्त्तिं त्तिं

षोडशे पटले—‘त्रित्रिकावस्थरूपेण त्रयं कृत्वा त्रिधा स्वयम् । राशीनां भगवान् विष्णुर्लोकानुग्रहकृत् स्थितः ।’ (प. १५६) इत्यादिना मन्त्राणां स्थूलसूक्ष्मपरभेदेन त्रेधाऽन्वस्थितानां प्रत्येकं स्थूलमध्यपरभेदेन त्रैविध्यं निरूपितम् । तथा च मन्त्रराशेनविधित्वं सिद्धच्यति ।

### तत्प्रकारश्चायम्

(स्थूल राशिः)

स्थूलस्थूलः २३-२२-२१ अङ्गशादिग्रुहान्तः

स्थूलमध्यः २०-१९-१८ गदादिशङ्खान्तः

स्थूलपरः १७-१६-१५ पद्मादिकौस्तुभान्तः

(सूक्ष्मराशिः)

सूक्ष्मस्थूलः १४-१३-१२ वराहादिसिंहान्तः

सूक्ष्ममध्यः ११-१०-९-८-७-६ अस्त्रादिहृदन्तः

सूक्ष्मपरः ५-४-३-२ मायादिलक्ष्म्यन्तः

(परराशिः)

परस्थूलः १ मूर्तिमन्त्रो मूलमन्त्रसहितः

परमध्यः २८-२७-२६-२५-२४ अनिरुद्धादिसत्यान्तः

परपरः २९ व्यापकमन्त्रः सप्तार्णः

(अत्र निर्दिष्टा अङ्गा मन्त्रप्रत्यभिज्ञापका मन्त्रसूचीतो बोध्याः)  
मुख्यमन्त्राणामेष विभागः । उपकरणमन्त्राश्चान्ये सप्तमे पटले निरूपिताः ।

तथाच सिद्धमेतत्—

यत् ब्रह्मणः श्रुतिशिरःप्रथितं स्वरूपं

निःश्रेयसं तदुपसंपदनं यदेतत् ।

यद्वेदनं तदुपसंपदने निदानं

प्राधान्यतस्तदिदमेव निरूप्यतेऽत्र । इति ।

विनोपासनया तस्य नोपरोक्षं प्रसिद्धच्यति ।

परोक्षादेदनात्तस्य नोपसंपदनं भवेत् ॥

तदवश्यमपेक्ष्यन्ते नियतास्तदुपासनाः ।

नामरूपगुणादीनां भेदतस्तदुपासनाः ॥

विकल्पतः समादेया विहिताः श्रुतिमूर्धसु ।  
 उपलक्षकमात्रास्ता नाधिकप्रतिरोधिकाः ॥  
 आनन्त्यान्नामरूपादेरन्यथा ताथ वा कथम् ।  
 शब्दरूपधरस्यास्य मन्त्रमूर्तित्वभावना ॥  
 सुतरामुपपन्नैव सेयमत्र विधीयते ।  
 अन्तरादिसविद्यायामुन्नाम्नोपासनं ननु ॥  
 विहितं सर्वपाप्मध्य उदितत्वेन हेतुना ।  
 तत्तचन्निमित्तपौष्कल्याद्वासुदेवादिनामभिः ॥  
 इह तावद्विधीयन्ते विविधास्तदुपासनाः ।  
 क्रियाविशेषा विहिता जपहोमादिलक्षणाः ॥  
 वासुदेवोपासनायामन्तरङ्गतयाऽन्विताः ।  
 उपास्यैकान्तसंन्वधात्तेषां तत्रान्तरङ्गता ॥  
 इह तावद्विधीयन्ते तन्मया निखिलाः क्रियाः ।  
 याभिस्तन्मयतां यायाद्वासुदेवपरायणः ।

अथ यदिदं प्रधानप्रतिपाद्यं परस्य ब्रह्मणो वासुदेवस्याराधनं तदेतत्  
 मानसयागबाह्यागभेदेन द्विविधं द्वादशे त्रयोदशे च पटले निरूपितम् ।  
 तत्र बाह्यागस्थानतयाऽभिप्रेतेषु मण्डलकुम्भपुष्पमण्डलस्थण्डलप्रतिमाद्येषु  
 स्थानेषु मण्डले यागोपपादनाय मण्डलविन्यासक्रमः, तत्र मन्त्रन्यासक्रमश्च  
 निरूपितः । इदमेव मण्डलमस्माभिः सूच्यां चित्ररूपेण प्रदर्शितम् । अनेन  
 द्विविधेन यागेनानादिवासनोऽबूतचित्तदोषोपशमनेन भगवन्मयमात्मानं भाव-  
 यतो विशुद्धमत्यगात्मसाक्षात्कारः परमात्माने परमानन्दमये विलयश्च स्यात् ।  
 तस्यास्य यागस्याङ्गतया स्त्रानभूतशुद्धिमन्त्रन्यासादिविधयो नवमादिषु  
 पटलेषु निरूपिताः । तत्तन्मन्त्राणां मुद्राविशेषा अष्टमे निरूपिताः । बाह्याग-  
 शेषतया जपविधानं होमविधानं तदुपयुक्ताग्निकार्यविधानं च चतुर्दशे पञ्च-  
 दशे च निरूपितम् । मन्त्राराधनाङ्गभूतदीक्षाविधिः, तत्राधिकारिभेदेन तद्दे-  
 दाश षोडशे पटले निरूपिताः । अयं च तत्र निरूपितोऽधिभूतगणाधिदैव-  
 गणाध्यात्मगणकिं नः—

(अधिभूतगणः)	(अधिदैवगणः)	(अध्यात्मगणः)
१ ईश्वरः	१ म भ	१ सप्ताक्षरः
२ प्रधानम्	२ भ व	२ सत्यादिपञ्चकम्
३ बुद्धिः	३ लक्ष्मीमन्त्रः	३ मूर्तिमन्त्रः
४ अहङ्कारः	४ कीर्तिमन्त्रः	४ लक्ष्मीमन्त्रः
५ मनः	५ न	५ जयामन्त्रः
६ श्रोत्रम्	६ ध	६ मायामन्त्रः
७ त्वक्	७ त	७ हृदयमन्त्रः
८ चक्षुः	८ थ	८ शिरोमन्त्रः
९ जिह्वा	९ त	९ शिखामन्त्रः
१० ग्राणम्	१० ण	१० कवचमन्त्रः
११ वाक्	११ ठ	११ नेत्रमन्त्रः
१२ पाणिः	१२ ङ	१२ अस्त्रमन्त्रः
१३ पादः	१३ ङ	१३ सिंहमन्त्रः
१४ पायुः	१४ ट	१४ कपिलमन्त्रः
१५ उपस्थितम्	१५ ट	१५ वराहमन्त्रः
१६ शब्दः	१६ अ	१६ कौस्तुभमन्त्रः
१७ स्पर्शः	१७ झ	१७ मालामन्त्रः
१८ रूपम्	१८ ज	१८ पद्ममन्त्रः
१९ रसः	१९ छ	१९ शङ्खमन्त्रः
२० गन्धः	२० च	२० चक्रमन्त्रः
२१ आकाशः	२१ छ	२१ गदामन्त्रः
२२ वायुः	२२ घ	२२ गरुडमन्त्रः
२३ तेजः	२३ ग	२३ पाशमन्त्रः
२४ आपः	२४ ख	२४ अङ्गूष्ठमन्त्रः
२५ पृथिवी	२५ क	२५ अङ्गूष्ठमन्त्रः

अत्र प्रदर्शितस्याधिभूतगणस्य ईश्वरादेः मकारादिरधिदैवगणः सप्ताक्षरादिरध्यात्मगणश्च क्रमाद्यथासङ्घचं वोध्यौ ।

समयज्ञपुत्रकसाधकाचार्याणां लक्षणानि तेषामभिषेकप्रकारः, अभिषिक्तस्य मन्त्राराधनतत्सिद्धिप्रकारश्चेत्येतत् सप्तदशादिषु पटलेषु निरूपितम् । अथ बाह्यागस्थानभूतार्चाप्रतिष्ठाविधिः, तच्छेषभूतविवरासादकल्पनाप्रकारादिकं च विशेषे निरूपितम् । एकविशेषे पवित्रोत्सवविधिर्निरूपितः । द्वाविशेषे वैष्णवभेदस्तत्त्वशर्णं पञ्चकालभेदश्च निरूप्यते । अन्यत्र प्रासादिकं श्राद्धविधानं संस्कारविधानं चोत्तरं निरूप्यते । अथ प्रायश्चित्तविधिर्निरूप्यते पञ्चविशेषे । अभ्युदयमिच्छतां मन्त्रसाधनप्रकारो निरूप्यते षड्विषादिषु । अन्ते योगसाधनविधिर्निरूप्यते । अवान्तरास्तत्र तत्र विषया सन्त्यनेकशः । अनुक्रमणां सर्वे ते समुद्भूत्य प्रदर्शिताः । तत्र केचिद्विचार्याशाः सन्ति तेषां निरूपणे । स्याद्वन्धविस्तरो भूयान् न तं प्रस्तावनाऽर्हति । प्रस्तावनापट्टिर्हिं प्रधानार्थं प्रदर्शने यथामति प्रधानार्थाः संगृहात्र निरूपिताः । अन्तः प्रविश्य सारार्थान् विमृशन्तु विपश्चितः ।

### इदमद्य निवेद्यते ।

अस्यां संहितायां षष्ठे सप्तमे च पटले ये निरूपिता मुख्यमन्त्रा उपकरणमन्त्राश्च, ये चान्ये दशमे निरूपिताः, सर्वे ते मन्त्राराधनपरस्य प्राधान्येनात्यन्तोयुपक्ताः समुद्भूत्य मन्त्रसूच्यां प्रदर्शिताः सन्ति । अन्ये तु पवित्रमन्त्रप्रसृतयः समयविशेषे समपेक्षिता नेह प्रकाशिताः । यद्यपि मन्त्रोद्धरणं लेशतोऽक्षरन्यत्येऽप्यत्यन्तविपरीतमनर्थदम् । यन्मन्त्रशरीरं मन्त्रनिष्ठैः सदाचार्यपरम्परया समधिगतं सुरक्षितं श्रेयःपदमिदानीमस्तप्रचारम् । वचनतोऽक्षरसंज्ञाकोशमवलम्ब्याधिगत्यानुपूर्वीविशेषं यथामतिबलं प्रकाशितं नामात्र । स्यान्नाम स्वालित्यस्याप्यवसरः । नैकमप्यस्मिन् समये शुद्धं पुस्तकमुपलभ्यते । वहोः कालात् संहिताप्रचारस्यात्यन्तलुप्ततया सुतरामशुद्धसंवितान्येवैतानि पुस्तकानि । अथापि मन्त्रोद्धरणप्रसङ्गे विशेषतः संपादावधानं समुद्भूता नाम मन्त्राः ।

अथ च बाह्यागोपयुक्तं यन्मण्डलं नवनाममण्डलं नवपद्ममण्डलमिति वा नाम्ना रूपातं चित्रात्मना कुतविन्यासं प्रदर्शितं नाम । तद्विन्यासोऽपि यथावचनं विरचितो नाम । अत्र कर्णोपकर्णरचनायां संहितान्तरावलोकने इयं रीतिरन्यथैव प्रतिभाति, परं तु—‘तस्मिन् भागद्वयेनैव कर्णं कुर्याद्विजोत्तम । चतुर्भिरुपकर्णं तु’ इत्यस्मिन् वचने भागद्वयेन कर्णस्य भागचतुष्टयेनो-

पकर्णस्य च रचना प्रोक्ष्यते । एतदनुरोधेनास्माभिरीदशी रीतिराश्रिता । भागत्रयेणैवेति चेत् पाठस्तदा कोणं कोणमन्तःश्रेष्ठामेकं वहिःश्रेष्ठामेकं च प्रतिदिशं सिद्धयेत् । तथा अन्तःश्रेष्ठां पदद्वयं वहिःश्रेष्ठां पदमेकमादायाहत्य भागत्रयेण कर्णरचना, अन्तश्रेष्ठां पदमेकं वहिःश्रेष्ठां पदत्रयं चादायाहत्य भागचतुष्टयेनोपकर्णरचना सिद्धयेत् । उपलब्धेषु सर्वेषु पुस्तकेषु भागद्वयेनेत्येव पाठो दृश्यते । अतो यथापाठयस्माभिरियं रीतिरत्नाश्रिता । किञ्च कर्णोपकर्णयोर्निवेशयो वर्णविशेषश्च न प्रतिपादितः, पीतेन पीठकोणादी' त्यादिशब्देन सञ्चहं संभाव्य वर्णविशेषः कर्णोपकर्णव्यक्त्याधायको विन्यस्तः । तदत्र विषये यथासंप्रदायं निर्णयः कार्यः ।

अस्मिन् संशोधनकर्मणि यन्त्रोद्धरणमण्डलविन्यासांशे मन्त्राराधन-परायणसत्कुलप्रसूताः काञ्चयां विराजमानस्य भगवतो हस्त्यद्रिनाथस्य समाराधकाः श्रीराजगोपालभट्टाचार्याः साहाय्यं बहुकुर्वन्, श्रीमतस्तानु सरल-हृदयान्महाशयानस्मिन्प्रसङ्गे वयं साभिनन्दनं सबहुमानं मुहुरनुस्मरामः ।

वडोदरानगरस्थराजकीयसंस्कृतपुस्तकालयस्थं तालपत्रात्मकमेकम् C. L. इत्येतत्संज्ञकम् अपरं च परमहंसपरिव्राजकाचार्यश्रीयदुग्धिरियातिराजसंपत्कुमारस्वामिनां तालपत्रात्मकं पुस्तकम् V इत्येतत्संज्ञकं, तृतीयं श्रीरङ्गक्षेत्रस्थश्रीभाष्यभट्टार्यस्य तालपत्रात्मकं पुस्तकं S इत्येतत्संज्ञकं, अपरं च अडयारपुस्तकालयस्य पत्रात्मकम् (A) एतत्संज्ञकम् । इत्येतत्पुस्तकचतुष्टयमवलम्ब्यास्याः संहितायाः संशोधनं कृतम् । एतेषु नैकमप्यत्यन्तशुद्धम् । प्रायः अशुद्धावेकरूपम्, कचिदशुद्धिपरिहरणे मिथः समुपकारकं चैतत्पुस्तकचतुष्टयमभूत् । प्रामादिकं च प्रस्वलनं शुद्धिपत्रे परिहृतम् । तदवलोक्यैव पाठो बोध्यः ।

अथापि स्यादशुद्धं चेत् सोढव्यं विबुधैरिदम् ।  
निगूढा संहिता सेयमुनीता हि कथञ्चन ॥

एंबार् कृष्णमाचार्यः ( श्रीरङ्गम् )  
संस्कृतपाठशालाप्रधानपण्डितः  
वडताल् ।

## Articles and Books of reference for Studies in Pāñcarātra.

- |   |   |
|---|---|
| 1. Besnagar (pillar) inscription.                     | B. B. R. A. S. XXIII<br>p. 104 (Lake).  |
| 2. " "  | J. R. A. S. 1909 p. 1053<br>(Marshall).   |
| 3. " "  | " p. 1089 (Fleet).  |
| 4. " "  | " " (Barnett).  |
| 5. " "  | " 1910 p. 817<br>(Fleet).   |
| 6. " "  | Ind. Antiquary 1911,<br>p. 13 (Bhandarkar).   |
| 7. Ghosundi inscription                               | Proceedings of the Asiatic Society of Bengal<br>vol. VI p. 77; Journal<br>A. S. B. 56 (1887-88)<br>(Kaviraj Samaldas and<br>Dr. Hoernle). |
| 8. Nanaghat inscription of Queen<br>Nayanika          | Buhler's discussion in<br>the Arch. Survey of<br>Western India vol. V.<br>p. 74.  |
| 9. Vasudevic cult (Barnett)                           | Transactions of the<br>third Congress of the<br>History of Religions,<br>vol. II, p. 48.  |
| 10. Monotheistic religion of Ancient India (Grierson) | " reported in<br>the Asiatic Quarterly<br>review for July 1909.   |
| 11. Gleanings from Bhaktamālā (Grierson)              | J. R. A. S. 1910 pp. 108<br>& 270.  |
| 12. Note on Vāsudeva (Govindacarya)                   | Ind. Antiquary 1910<br>p. 319.  |
| 13. Pāñcartāra or Bhagavat Śāstra (Govindacarya)      | J. R. A. S. 1911 p. 935.  |

14. Orion ( Tilak )
15. Age of the Veda and Tilak's Orion (Jacobi) Ind. Anti. XXIII, p.248, 1894.
16. Incarnation Indian (Jacobi) E. R. E. vol. 7.
17. Geschichte des Buddhismus Vol. I p. 17. (Kern)
18. Notes on Tulsi Das (Grierson) Ind. Anti. XXII p. 266 (1893).
19. Nārāyaṇīya ( translated by Grierson ) Ind. Anti. vol. XXXVII (1908).
20. Nārāyaṇīya and the Bhāgavatas Ind. Anti. XXXVII, (Grierson) p. 253.
21. Report in search of Sanskrit MSS. during 1883-84 (Collected works of R. G. Bhandarkar.)
22. Vaishnavism, Śaivism and other minor religions of India (Ditto).
23. Divine Vāsudeva different from Kṣatriya Vāsudeva ( K. B. Pathak) B. B. R. A. S. XXIII p. 96.
24. Introduction to Pāñcarātra (Schrader) Adyar Library ed.
25. Das Sastitantra (Ditto) Z. D. M. G. 68.
26. Tato Jayam Udīrayet (Sylvain Levi) Bhandarkar Com- memoration volume.
27. Māthara Vṛtti (Belvalker) Ditto.
28. Sāttvatas or an interesting folk-movement and the light it throws on Indian culture ( Dr. S. K. Ayyengar ), Proceedings of the Second Oriental Conference, Calcutta.
30. The traditional author of the Vedānta Sūtras—Bādarāyaṇa or Krṣṇa Dvaipāyana (Mirashi V.V.). Ditto.
31. Notes on the Mokṣadharma section of the Śāntiparvan of the M.B. (Utgikar N. B.). Proceedings of the Fourth Oriental Conference.
32. The Krṣṇa Problem ( Tadpatrikar ) Annals of the B.O. R.I. Vol. X.
33. Development of early Hindu Iconography ( Macdonell ) J.R.A.S. 1916.

- 34. Early History of the Spread of Vaishnavism in South India ( Dr. S. K. Aiyengar ).
- 35. History of the Tamils (P.T. Srivasa Aiyengar).
- 36. Alwārgal Kālanilai (Tamil) by M. Raghava Aiyengar.
- 37. Materials for the Study of the Early History of the Vaishnava Sect (Hemcandra Ray Chaudhari) Calc. Univ.
- 38. Vaikhāna Dharma Sūtra—Text and introduction (Rangacari) Ramanujacarya Oriental Institute, Madras.
- 39. Kashmir Saivism (J. C. Chatterjee) Kashmir Series.
- 40. Indian Philosophy (Das Gupta) Vol. I
- 41. " (Radhakrishnan) 2 Vols.
- 42. History of Sanskrit Literature ( Winternitz ) Vol. I.
- 43. " (Vaidya) Vol. I.
- 44. Some Problems in Sanskrit Literature (Winternitz).
- 45. Comparative Studies in Vedantism (Mahendranath Sircar) Oxf. Univ. Press.
- 46. Upanisads like Mahānārāyaṇa, Brahmabindu, Mukti, Jābāla, Kausītaki, Vāsudeva etc. etc.
- 47. Mahabhārata-Mokshadharma-Nārāyanīya.
- 48. " Āśvamedhikaparvan.
- 49. Agnipurāṇa.
- 50. Viṣṇupurāṇa.
- 51. Varāhapurāṇa.
- 52. Śrī-Bhāgavata.
- 53. Āgamaprāmānya (Yāmunācārya).
- 54. Tantrasāra (Ānandateertha)
- 55. Nyāya-siddhanjana (Vedantadesika).
- 56. Nyāya-pariśuddhi ( Do. )
- 57. Pāñcarātrarakṣā ( Do. )
- 58. Tantraśuddhākhyam Prakaraṇam ( Bhāttāraka Vedottama Triv. Series).

## 1. A List of the Published Samhitās.

### मुद्रितसंहिताग्रन्थानां सूची

1. \*अहिर्बुद्ध्यसंहिता (Nāgarī) Adyar Library, Madras, 1916 (in 3 volumes).
2. ईश्वरसंहिता (Telugu) Sadvidyā Press, Mysore, 1890.
3. „ (Nāgarī) Sudarśana Press, Conjeevaram, 1923.
4. कपिजलसंहिता (Telugu) Kalyāṇakumāravilāsa Press, Tirukkovallur, no year (rest as in 2).
5. जयाख्यसंहिता (Nāgarī) Oriental Institute, Baroda, 1931.
6. पराशरसंहिता (Telugu) Vāgīśvarī Mudrāksaraśālā Press, Bangalore, 1898.
7. पाद्मतन्त्र ( „ ) 1891 ; rest as in 2.
8. „ ( „ ) ed. Yadugiri Yatirāja Sampatkumāra Muni, Melkot (2 vols.), 1924.
9. शृङ्गख्यसंहिता ( „ ) Śrī Venketīvaranilaya Press, Tiruppati, 1909.
10. „ (Nāgarī) Ānandāśram Press, Poona, 1912.
11. भारद्वाजसंहिता-सपरिशिष्ट (Telugu) no year, rest as in 2.
12. लक्ष्मीतन्त्र ( „ ) 1888; rest as in 2.
13. विष्णुतिलक ( „ ) Bangalore, 1896.
14. विष्णुसंहिता (Nāgarī) Travancore Govt., Trivandrum, 1926.
15. श्रीप्रश्नसंहिता (Grantha) Maṅgalavilāsa Press, Kumbakonam, 1904.
16. सात्वतसंहिता (Nāgarī) 1902, rest as in 3.

---

\*A portion of the Ahirbudhnya was first printed in Telugu; but it is not worth description.

## 2. A List\* of the Unpublished *Samhitās* Preserved chiefly in S. Indian Libraries.

### हस्तलिखितग्रंथसंग्रहस्थ-अमुद्रितसंहितासूची

1. अगस्त्यसंहिता (अगस्त्यसुतीक्ष्णसंवादः) A. L. II p. 180 (a); M. G. L. 5189, 5190; O. I. 5137, 6654 (c), 7991.
2. „ (अगस्त्यनारदसंवादः) M. G. L. 5192.
3. „ M. G. L. 5191 (in *patalas*).
4. अनन्त see शेष.
5. अनिरुद्धसंहिता A. L. II. p. 180 (a); Trien. II. I. C. 1673 ; O. I. 6638, 6645, 7959.
6. उपेन्द्रसंहिता (उपेन्द्रकण्वसंवादः) M. G. L. 5209. Probably a later work than the one mentioned in the *Pādma S.*
7. काश्यपसंहिता A. L. II. p. 180 (a); O. I. 6639 (b), 6654 (a).
8. काश्यपोत्तरसंहिता M. G. L. 5215 to 5218 ; not mentioned in the *Agnipurāna* and the *Samhitā* lists.
9. नारदीयसंहिता A. L. II. p. 180 (b); Trien. III. I. B. 2503.
10. परमसंहिता A. L. II. p. 180 (b), M. G. L. 5273.

\* This list cannot claim to be exhaustive, as the South Indian Libraries are mainly taken into consideration owing to the reason that the *Samhitā* MSS. of *Pāñcarātra* are but few in number in the other Libraries in India and Europe and are represented mostly in one of the chief South Indian Libraries.

#### *Abbreviations.—*

A. L. Catalogue of Sanskrit manuscripts in the Adyar Library,  
Parts I, II. 1926-'28.

Burnell. Classified Index of Sanskrit Manuscripts in the Palace  
at Tanjore, 1880.

Mysore. Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Mysore Govt.  
Oriental Library, Pts. 1, 2 (1900, 1910)

M. G. L. Descriptive Catalogue of Sanskrit Manuscripts in  
the Madras Govt. Oriental MSS. Library, Vol. XI, 1911.

M. G. L. Triennial Catalogues of Sanskrit MSS. acquired for  
the Library 1913-'28,

O. I. Oriental Institute Baroda.

C. S. Calcutta Sanskrit College Des. Catalogue of MSS.

I. O. India Office Catalogue.

Notices : Notices of MSS. published under the orders of the  
Govt. of Bengal by R. L. Mitra.

11. पारमेश्वरसंहिता A. L. II. p. 180 (b); Burnell p. 205 (a); M. G. L. 5297; Mysore II p. 191; M.G.L. 5297; Trien. II. I. C. 1657; O. I. 6641, 6648, 13209, 13214.
12. पौष्करसंहिता A. L. II. p. 181 (a); O. I. 11484; C. S. v. 39; I. O. iv. p. 846 or No. 2531.
13. प्रकाशसंहिता A. L. II. p. 181 (a); M. G. L. 5300. Also known as परमतत्त्वनिर्णयप्रकाशसंहिता. This is not mentioned in the Agnīpurāṇa and Saṁhitā lists.
14. प्रद्युम्नसंहिता Trien. iv. I. C. 3959 (b).
15. ब्रह्मसंहिता M. G. L. 5321; Trien. iv. I. A. 3050 (c); Mysore II p. 191, where the title is ऋषिरात्रं ब्रह्मसंहिता.
16. भारीवसंहिता Trien. II. I. C. 1733 (a).
17. महासनकुमारसंहिता A. L. II. p. 181 (a); Trien. iv. I. B. 3456: The title in the latter is पाञ्चरात्र (सनकुमारोक्त).
18. मार्कण्डेयसंहिता A. L. II. p. 181 (a); Trien. iv. I. a. 2936.
19. लक्ष्मीनारायणसंहिता O. I. 13301.
20. वसिष्ठसंहिता A. L. II. p. 181 (a); M. G. L. 5360 to 5362; O. I. 7965.
21. वासुदेवसंहिता Trien. iv. I. C. 3959 (c)
22. विश्वामित्रसंहिता A. L. II. p. 181 (a); O. I. 6640; Trien. II. I. C. 1601, iv. I. a. 2953, iv. I. C. 3960-'61; M. G. L. (Supplementary) XXV. 14169, according to which it forms part of Jayottarasamhitā.
23. विष्णुतत्त्वसंहिता A. L. II. p. 181 (a); O. I. 7958.
24. विष्णुतन्त्र (ब्रह्मविष्णुसंवाद) O. I. 7960.
25. विष्णुसंहिता (व्यासशैनकसंवाद:) A. L. II. p. 181 (a); contains the Saṁhitā list.
25. विष्णुसंहिता (वसिष्ठजाबालिसंवाद:) M. G. L. 5366.
26. विष्णुरहस्य (पाञ्चरात्र?) Burnell 205 (b).
27. विष्वक्सेनसंहिता Trien. iv. I. C. 3702.
28. विहोन्द्रसंहिता A. L. II. p. 181 (b); Burnell 205 (b); Trien. iv. I. C. 3957; O. I. 6406, 6610.
29. वैखानसतन्त्र Burnell 205 (b).
30. शेषसंहिता (or अनन्तसंहिता) A. L. II. p. 181 (b); M. G. L. 5377. Later than the Anantākhyā mentioned in the Pādma list. This may be the Ananta of the Kapiñjala and Viśṇu lists.

- 31 सनकुमारसंहिता A. L. II p. 181 (b); O. I. 6639 (a), 6654 (d),  
9813 (a); Trien. II. I. A. 1327 (a), (अमृतनारायणकल्प).
- 32 शुद्धशेनसंहिता A. L. II. p. 181 (b); O. I. 59330, 5732, 8438.  
Not mentioned in the Agnipurāṇa and Saṁhitā lists.
33. हयशीर्षसंहिता A. L. II p. 181 b; I. O. iv. 2611; Notices VI,  
p. 61.
34. हिरण्यगर्भसंहिता Trien. III. I. B. 2614. Probably of Pāñca-  
rātra Āgama.

### 3. A List of Important Prayoga Works and Commentaries Based on the Saṁhitās.

**पाञ्चरात्रप्रयोगग्रन्थानां व्याख्याग्रन्थानां च सूची ।**

1. अङ्गकुरार्पणविधिः M. G. L. 5188.
2. „ O. I. 9879 (a).
3. अर्चनातिलक (नरसिंहयज्वा) O. I. 9818 (b).
4. अर्चनोत्सवादिविधिः Trien. I. I. B. 370\*
5. अर्चादीज्याप्रभावः M. G. L. 5193.
6. अंचाविधिः etc. O. I. 6609.
7. आगमप्रयोगविषयः M. G. L. 5204.
8. आराधनकारिका „ 5205.
9. आराधनोत्सवसङ्गग्रहः „ 5206.
10. ईश्वरसंहिताब्याख्या (अलशिङ्गभट्ट) Adyar II. p. 180 (a); Mysore  
II. p. 191; O. I. 13207.
11. उत्सवविधिः O. I. 6405.
12. „ „ 6647.
13. उत्सवसङ्गग्रहः „ 6607.
14. „ „ 6608.
15. „ Trien. IV. I. C. 3286†, 3962.
16. „ With Telugu Commentary Trien. IV.I.C. 3421.

\* Contains extracts from Atri, Kāśyapa, Paramapura, Nārada, Visnudantra, Pratisthātantra and Pāda asāra.

† This codex contains extracts from the following unpublished Saṁhitās—Pārameśvara, Vāsudeva, Varisṭha and Brahma S.

17. उत्सवादिप्रयोगसङ्ग्रहः ( कपिजलानुसारी ) Mysore I. p. 301.
18. " " "
19. " " "
20. उद्घासनप्रबन्धः " "
21. क्रियाकैरवचनिद्रिका (नृसिंहयज्वा) " "
22. " (वरददेशिक) Trien. IV. I. B. 3204 (a). Based on Pādma S.
23. " (वराहगुरु) O. I. 6656, 6409.
24. क्रियाप्रदीपः M. G. L. 5233.
25. गृहाचारप्रतिष्ठाविधिः " 5236.
26. " (परमसंहितायां) M. G. L. 5237.
27. " (acc. to शौनकपाञ्चरात्र) " 5238-'39.
28. " (,, पराशरसंहिता) " 5240-'41.
29. " " " 5242.
30. गृहाचारसम्मोक्षणविधिः " 5243-'46.
31. " (acc. to शौनकपाञ्चरात्र) " 5247.
32. जीर्णोद्धारः " 5249.
33. तन्त्राधिकारः Burnell 207 (b).
34. तन्त्राधिकारनिर्णयः ( भट्टोजिभट्ट ) I. O. IV. 2534.
35. ध्वजलक्षणम् M. G. L. 5262.
36. पञ्चकालानुषानक्रमः Trien. IV. I. C. 4093 (d). For a similar work see no. 38.
37. परार्थयजनाधिकारनिर्वाहः (सुन्दरवीरराघव) Trien. II. I. C. 1679.
38. पवित्रारोपणायुतस्वप्रयोगः Mysore I. p. 301.
39. पाञ्चकालिकपद्धतिः M. G. L. 5278. Similar to 35.
40. पाञ्चरात्रकण्टकोद्धारः ( वाधूलवरदाचार्य ) M. G. L. 5279. In support of आगमप्रामाण्य.
41. पाञ्चरात्रनिवन्धः Mysore I. p. 302. On Subjects like Prāyaś-citta, Pratiṣṭhā and Pūjā.
42. पाञ्चरात्रवचनसागरः Trien. I. I. C. 776.
43. पाञ्चरात्रसंहिताः Trien. I. I. B. 352.\*
44. पाञ्चरात्रसारसङ्ग्रहः Trien. I. I. C. 762.

\* Contains extracts from the following unpublished Saṃhitās—Vyāsa, Vāyu, Agastya, Viṣṇutantra, Pādmatantra, Viṣvaksena, Aniruddha, Viṣṇutattva, Paramapurusa, Prahlāda, Viṣṇutantra and Viṣuddhapādma,

45. पान्चरात्रागम M. G. L. 5287; O. I. 10002.  
 46. " Trien. III. 1. B. 2678.  
 47. " Trien. IV. 1. B. 3257.\*  
 48. " with प्रदीपिका alias मंत्रदीपिका a Telugu commentary by Peddanārya. M. G. L. 5284. Mostly on Pādma.  
 49. " (सुद्राविधिः) " 5286.†  
 50. पान्चरात्रागमसङ्ग्रहः " 5289.  
 51. पाद्मप्रयोग " 5295.  
 52. पाद्मसहितातन्त्रम् M G L. 5296. Different from Nos. 5290-'94 containing पाद्मतन्त्र.  
 53. पाद्म-ज्ञानपादव्याख्या O. I. 7407.  
 54. पारमेश्वरविद्वति. (नृसिंहयज्वा) Trien. II. 1. C. 1658, IV. 1. C. 3959 (a); Adyar II. p. 180 (b).  
 55. पूजापद्धतिः (पान्चरात्रे) Mysore I. p. 302.  
 56. " "  
 57. पूजासङ्ग्रहः Trien. III. 1. C. 2856 ‡  
 58. " O. I. 6401.  
 59. प्रतिष्ठापद्धतिः Mysore II. p. 191.  
 60. प्रतिष्ठापान्चरात्रम् O. I. 215  
 61. प्रतिष्ठाप्रयोगः (वरद) M. G. L. 5302 on the lines of Pādma.  
 62. बहुबिम्बपूजाविधिः " 5320.  
 63. ब्रह्मोत्सवादिप्रयोग Mysore II. p. 191.  
 64. भगवदाराधनसङ्ग्रह. Mysore I. p. 302.  
 65. भगवद्विग्रहप्रतिष्ठाविधिः (शौनकोक्ता) M. G. L. 5328.  
 66. " (वसिष्ठोक्ता) Trien. II. 1. B. 1343 (i); titled भगवद्यतिष्ठाविधि.  
 67. " Trien. II. 1. B. 1343 (a). Titled भगवद्यतिष्ठाविधि

\* Has extracts from Visvāmitra, Aniruddha, Visvakṣena, Mārkan-deya, Khagendra, Visnu, Vasistha, Rṣitātra, Agastya, Visṇutantra, Nāradīya Samhitās and from Mantradevatāprakāśikā.

† Colophons read as पाद्मे तन्त्रे विश्वामित्रसंहितायां, also as मन्त्रदेवता-प्रकाशिकायाम्. Contains a collection of extracts from ancient works.

‡ Has extracts from Paramapurusa, Visnurahasya, Visvakṣena, Nārā-yana, Agastya, Brahma, Nārada, Jayottara, Pauskara and Kasyapa Samhitās.

68. भरद्वाजसंहिताब्याख्या M. G. L. 5332-'33; Adyar II. 181 a; O. I. 11611.
69. भार्गवतन्नप्रयोगः Trien. II. 1. C. 1733 (b). Based on भार्गव-संहिता.
70. भूपरीक्षादि M. G. L. 5334.
71. मन्त्रदेवताप्रकाशिका (विष्णुदेव) Burnell 208 (a). 2 copies.
72. लक्ष्मीशसमाधनसङ्घ्रहः (वात्स्यवरदार्थ) M. G. L. 5357.
73. विष्णुसंहिताब्याख्या 'तत्त्वप्रदीपिका' (नागस्वामि?) O. I. 6643.
74. विष्णवादिप्रतिष्ठाविधिः O. I. 11006, acc. to हयग्रीवसंहिता
75. सम्प्रोक्षणविधिः Mysore I. p. 302.
76. „ M. G. L. 5400
77. सात्त्वतविवरणम् Adyar p 181 (b).
78. सात्त्वतसंहिताब्याख्या (अलशिङ्गभट्ट) Adyar II. p 181 (b); Mysore II. p. 191, Trien. III. 1. a. 2275.
79. सात्त्वतामृत (योगानन्दभट्ट) Trien. I. 1. C. 784 (a)
80. सात्त्वतामृतसार („) „ 784 (b).
81. सुदर्शनकल्पसारसमुच्चयः Trien I 1. a. 79.

## विषयानुक्रमणी.

विषयाः

पत्रसङ्ग्रहाचा

### पटलः ( १ ).

<b>शास्त्रावतरणम्</b>	....	....	१—७
निःश्रेयसालाभान्महर्षीणां निर्वेदः	....	....	२
असति परतत्त्वज्ञाने निःश्रेयसत्य दुर्लभता	....	....	२
परतत्त्वविवेचनम्	....	....	३
परतत्त्वाधिगमोपायजिज्ञासया शाण्डिल्य प्रत्यभिगमनम्	....	....	३
भगवत्तत्त्वतदाराधनप्रकारप्रभः	..	...	४
जयाख्यस्यास्य शास्त्रस्य प्रवृत्तिक्रमः	...	...	४
श्रद्धापूर्वकमुपसन्नस्यैव शास्त्रोपदेशपात्रता	....	..	५
शास्त्रार्थोपदेशकस्य गुरोर्महिमा, तद्वक्ते: श्रेयःसाधनत्वं च	...	...	५
अस्य शास्त्रस्यारम्भकाल-प्रवर्तकपुरुषविशेषाणां निरूपणम्		६	
		७	

### पटलः ( २ ).

<b>ब्रह्मसर्गाख्यानम्</b>	....	...	१९—२४
नारदकृता भगवत्स्तुतिः	..	....	१९—२०
सृष्टिप्रलयकालमेदनिरूपणम्	....	....	२१
नामिकमलाच्चतुर्मुखसृष्टिः	...	....	२१
चतुर्मुखेन रजोगुणयोगेन कृता विविधसृष्टिः	....	....	२२
मधुकैटभासुरयोरूपत्तिः, ताभ्या कृतः सर्वलोकविजयः	....	२२—२३	
तत्कृतवेदापहरणेनाधर्माभिवृद्धिः	....	..	२३
मुनिभिः कृत चतुर्मुखस्योद्घोधनम्	...	....	२३
मुनिभिरुद्घोधितेन चतुर्मुखेन कृता भगवतः स्तुतिः	...	...	२३
भगवता कृतमभयदानम्	....	...	२४
भगवता कृत वेदानामुद्धरणम्	....	...	२४
भगवदनुप्रवेशाच्चतुर्मुखस्य वेदावधारणम्	.	...	२४
मधुकैटभनिरसनम्	....	....	२४
मेदिनीशब्दनिर्वचनम्	...	...	२४

[ २ ]

विषयाः

पत्रसङ्क्षया

पटलः ( ३ ).

<b>प्राधानिकसर्गनिरूपणम्</b>	....	२९—२७
गुणत्रयमयात् प्रधानात् महदादितत्वानामुत्पात्तिः ....	....	२९
चेतनानविष्टियोर्जड्योर्मिथो हेतुहेतुमद्वावानुपपत्तिशङ्का निर्दर्शननिरूपणमुखेन तदाशङ्कानिवारणम् ....	....	२९—२६
अचेतनस्य चेतनकार्ययोगोपपादनम् ....	....	२६
चिदचितोः सयोगे वियोगे च हेतूपपादनम् ....	....	२६—२७

पटलः ( ४ ).

<b>शुद्धसर्गाख्यानम्</b>	....	२७—३८
परस्माद्ब्रह्मणो वासुदेवात्परमेश्वरादच्युतादीनां प्रादुर्भावं.	....	२७—२८
पुरुषात्मनाऽविभूतस्य वासुदेवस्य सर्वान्तर्यामित्वं सर्वावतारमूलत्वं च	....	२८
पुरुपसत्याच्युतानामुत्तरोत्तरमभिन्नाना वासुदेवे परे ब्रह्मण्यवस्थितिः ....	....	२८
चिन्मयस्य वासुदेवस्य ततः प्रादुर्भूताना सत्यादीना चाभिन्नतानिरूपणम्	२८—२९	२९
स्थूलसूक्ष्मपरात्मना परब्रह्मणस्त्रेवा स्थितिः ....	....	२९
भोगमोक्षहेतुभूताया मन्त्ररूपाया मूर्ते. सकलनिष्कलात्मना द्रेष्ठाऽवस्थितिः	....	३०
मन्त्रतद्रीर्यादिज्ञानस्य ब्रह्मज्ञानमूलकत्वेन ब्रह्मज्ञानस्यावश्यं संपादनीयता	....	३०
ज्ञानस्य क्रियाख्यसत्ताख्यभेदेन द्वैविध्यम्, तत्र क्रियाख्यस्य सत्ताख्ये हेतुतां	....	३१
क्रियाख्यस्य यमनियमभेदेन द्वैविध्यम्	...	३१
सत्ताख्यज्ञानात् ब्रह्मोपसपत्तिहेतुभूतज्ञानोत्पत्तिः	....	३२
ब्रह्माभिन्नत्वप्रकारोपपादनम्	....	३२
अविद्यास्वरूपनिरूपणम्	....	३२
आत्मस्वरूपनिरूपणम्	....	३२
ब्रह्मस्वरूपनिरूपणम्	..	३२
सनिर्दर्शनमुपासकाना ब्रह्मसपत्तिनिरूपणम्	..	३७

पटलः ( ५ ).

<b>ब्रह्मज्ञानोत्पत्त्याख्यानम्</b>	....	३८—४१
ज्ञानस्य योगाभ्यासैकलभ्यता	..	३८
भगवच्छक्तिसामर्थ्यादात्मस्वरूपजिज्ञासोदयः	...	३८
विविदिषयोपसत्त्रस्य शिष्यस्य यथाधिकारमुपाये नियोजयता	...	३९

[ ३ ]

विषया			पत्रसंख्या
मन्त्राराधने प्रवृत्तस्य ज्ञानोदयप्रकारः	....	....	३९
ब्रह्मणो दुरवबोधत्वम्	....	....	३९
मन्त्रोपासनस्य सुकरोपायत्वम्	....	....	३९

पटलः ( ६ ).

मुख्यमन्त्रोद्घारः	....	..	४१—६०
मातृकापीठपरिकल्पना	....	....	४१
अष्टवर्गात्मनाऽवस्थितेषु अकारादिक्षकारान्तेषु वर्णेषु विभाव्यो भगवतः			
स्थितिभेदः	....	..	४२
अक्षराणां भगवन्मातृकादेहत्वेन विभाव्यता		..	४२
वर्णमातृकायाः स्वविग्रहे न्यासविधानम्	....	....	४३
मातृकाचक्रोद्घारक्रमः	....	....	४३
मातृकापूजनप्रकारः	....	....	४३
अकारादिक्षराणा संज्ञाभेदः	....	.	४३—४५
मूलमन्त्रोद्घारः	....	....	४५—४६
मूलमन्त्रमहिमा	....	...	४६
मूलमन्त्रप्रतिपाद्यदेवताध्यानम् ✓	....	....	४६
लक्ष्म्यादीना भगवत्स्वरूपे नियसाच्रिधं तासां स्वरूपस्वभावनिरूपणं च			४७
लक्ष्म्यादीनां ध्यानप्रकारः	....	....	४७
लक्ष्मीमन्त्रः	...	....	४८
कीर्तिमन्त्रः	....	....	४८
जयामन्त्रः	....	....	४८
मायामन्त्रः	....	....	४९
हन्मन्त्रः	....	....	४९
शिरोमन्त्रः	....	....	४९
शिखामन्त्रः	....	....	५०
कवचमन्त्रः	....	....	५०
नेत्रमन्त्रः	....	....	५०
अङ्गमन्त्रः	....	...	५१
नृसिंहाद्यास्यत्रयेषु नृसिंहमन्त्रः	....	....	५१

विषया				पञ्चसङ्क्षिप्ता
कापिलमन्त्रः	.	....	...	९२
वराहमन्त्रः		....	....	९२
कौस्तुभमन्त्रः	....	....	....	९२
मालामन्त्रः	....	...	....	९३
पद्ममन्त्रः	....	....	....	९३
शङ्खमन्त्रः	....	..	....	९३
चक्रमन्त्रः	....	..	...	९४
गदामन्त्रः	....	....	....	९४
गरुडमन्त्रः	.. .	..	....	९४
पाशमन्त्रः	....	....	..	९५
अङ्गुशमन्त्रः	....	....	....	९५
उपाङ्गपञ्चकमन्त्राः	....	....	....	९५—९६
मूलमन्त्रपूर्वोवयवभूतनिष्कलाशस्य परमन्त्रत्वोपपादनम्			....	९६—९७
सविन्मयात्परतरान्मन्त्राणां प्रादुर्भावः	.		....	९७
व्यापकमन्त्रनिरूपणम्	.	...	....	९७
अविकारस्य व्यापकस्य परस्य ब्रह्मणो मन्त्रदेहत्वानुपपत्त्याशङ्कापरिहरणम्				९८
स्थूलसूक्ष्मोभयात्मकस्य त्र्यक्षरस्य परमन्त्रस्य प्रभाववर्णनम्			....	९९

**पटलः (७).**

उपकरणमन्त्रोद्धारः	..	..	...	६०—६९
आधारशक्तिमन्त्रः	....	....	...	६०
कूर्ममन्त्रः, तद्वयानम्	....	....	...	६०
अनन्तमन्त्रः, तद्वयानम्	..	..	....	६०
धरामन्त्रः, तद्वयानम्	.	..	..	६१
क्षीरोदमन्त्रः, तद्वयानम्	..	....	...	६१
पद्ममन्त्रः, तद्वयानम्	...	....	....	६१
धर्माद्यासनमन्त्राः	...	....	....	६१—६२
सितपद्ममन्त्रः	....	....	....	६२
धामत्रयमन्त्राः	....	..	....	६२
भावासनमन्त्रः	....	....	..	६२

[ ९ ]

विषयः				पत्रसङ्ख्या
क्षेत्रपालमन्त्रः, तद्व्यानम्	....	....	..	६८
थ्यादीनां पद्मनिध्यन्ताना मन्त्राः, तद्व्यानम्	....	....	६२ — ६३	६३
गणेशमन्त्रः, तद्व्यानम्	..	....	....	६४
मत्स्यमुद्रा	..	....	....	६५
वागीश्वरीमन्त्रः	....	....	.	६५
वागीश्वर्या ध्यानम्	..	....	....	६५
गुरुपरमगुर्वादिमन्त्राः	...	....	..	६५
पितृमन्त्रः	...	....	....	६६
पूर्वसिद्धमन्त्रः	..	....	....	६६
वज्रादिलोकेशायुधमन्त्राः	....	....	....	६६
विष्वकर्मनमन्त्रः	....	....	....	६६ — ६७
आवाहनाद्यौपचारिकमन्त्रपञ्चकम्	.	....	..	६७ — ६८
सुरभिमन्त्रः	...	....	.	६८ — ६९
मन्त्राणा गोपनीयता	....	....	....	६९
मन्त्राणामपात्रे विनियोगस्थानर्थावहता			....	६९

पटलः ( ८ ).

मुद्राबन्धकालः तत्प्रयोजनं च	....	....	....	७०
जयामुद्रा	....	....	..	७०
शक्तिमुद्रा	....	....	....	७०
हृदयमुद्रा	....	....	....	७०
शिरोमुद्रा	...	....	....	७०
शिखामुद्रा	....	....	...	७१
कवचमुद्रा	..	....	....	७१
नेत्रमुद्रा	....	....	...	७१
अङ्गमुद्रा	..	....	....	७१
सिंहमुद्रा	....	....	....	७१
कपिलमुद्रा	..	....	....	७२
क्रोडमुद्रा	....	....	....	७२

विषयाः				पत्रसंख्या
कौस्तुभमुद्रा	...	...	...	७२
मालामुद्रा	....	....	....	७२
पद्ममुद्रा	..	....	....	७२
शङ्खमुद्रा	....	....	....	७२
चक्रमुद्रा	... ..	....	....	७३
गदामुद्रा	....	..	....	७३
पक्षिराजमुद्रा	....	....	...	७३
पाशमुद्रा	....	....	....	७३
अङ्कुशमुद्रा	....	....	....	७४
सत्यादिमुद्रापञ्चकम्	....	....	....	७४
महाजयमुद्रा	....	....	....	७४
आधारशक्तिमुद्रा कूर्ममुद्रा च	....	....	....	७४
अनन्तासनमुद्रा	...	....	....	७४
पृथिवीमुद्रा	....	....	....	७५
समुद्रमुद्रा	....	..	....	७५
धर्मादिचतुष्टयमुद्रा	....	....	..	७५
धामत्रयमुद्रा	.	..	....	७५
हसमुद्रा	....	....	...	७५
क्षेत्रेशमुद्रा	....	....	....	७५
श्रीमुद्रा	....	....	....	७५
चण्डमुद्रा	....	....	...	७५
प्रचण्डमुद्रा	...	....	....	७५
जयमुद्रा	....	...	....	७५
विजयमुद्रा	....	..	....	७५
गाङ्गमुद्रा	....	..	....	७५
यामुनमुद्रा	....	....	....	७७
शङ्खनिधिमुद्रा	....	....	....	७७
पद्मनिधिमुद्रा	....	....	....	७७
गणेशमुद्रा	...	....	....	७७
वाणीश्वरीमुद्रा	....	....	....	७७

[ ७ ]

विषया:				पत्रसङ्ख्या
गुरुमुद्रा	...	...	....	७७
पितृगणमुद्रा	....	...	....	७८
सिद्धमुद्रा	....	....	....	७८
वराभयमुद्रे	....	....	....	७८
विष्वक्सेनमुद्रा	....	....	....	७८
आवाहनमुद्रा	....	....	....	७८
विसर्जनमुद्रा	....	...	....	७८
सुरभिमुद्रा	....	....	....	७८

पटलः ( ९ ).

स्नानविधानम्	....	....	७९—८९
शौचविधिः	...	....	७९—८०
स्नानार्थं मृत्सङ्कहणम्	....	....	८०
लौकिकस्नानम्	....	....	८०
औदकं विधिस्नानम्	....	....	८०—८४
मन्त्रस्नानम्	....	...	८४
ध्यानस्नानम्	....	....	८४

पटलः ( १० ).

समाधिख्यापनम्	....	....	८९—९६
ध्यानार्थं निर्जनस्थानं प्रति गन्तव्यता	....	....	८९
स्थानप्राप्तिसमये कर्तव्यांशः	....	....	८९
दर्भाचासनविकल्पः	....	....	८९
आचार्यपरम्परानुस्मरणम्	....	....	८९
आसनशुद्धिः	....	....	८६
करशुद्धिः	....	....	८६
स्थानशुद्धेरवश्यकर्तव्यता	....	....	८६
पृथिव्यादिभूतानां बीजमन्त्राः	....	....	८६
पृथिव्यादिभूतानां देवताः	....	....	८७
पृथिव्यादिभूतानां स्वस्वकारणेषु विलयापादनप्रकारः	...	८७—८९	
गन्धादिशक्तिचतुष्टयलयास्पदभूतायाः शब्दशक्तिर्निष्कलेऽनुप्रवेशभावनम्		८९	

[ < ]

विषयाः

पत्रसङ्क्षेप

जीवस्य स्थूलदेहतो वहिर्निर्गत्य परे मन्त्रमूर्तौ प्रभाचक्रविशेषावस्थिते	....	....	५०
परमात्मनि विश्रान्तत्वेन भावना	....	....	११
स्थूलदेहस्य मन्त्रजन्याग्निना दृहनभावनम्	....	....	११
इच्छाग्निमन्त्रः	....	....	११
भस्मीभूतत्वभावनम्	....	....	११
शान्ताग्निमन्त्रः	.	....	११
भस्मीभूततया भावितस्य ध्यानसमुद्रतसलिलेनाप्नावनभावना	....	....	११
समाप्नावनमन्त्रः	....	...	११
अपूर्वतेजोमयाजरामरणशरीरसृष्टिभावनाक्रमः	....	....	११—१२
सृष्टतया भाविते तेजोमये मान्त्रे शरीरे जीवस्य प्रवेशभावना	....	....	१२
आत्ममन्त्रः	..	...	१२
स्वदेहस्य मन्त्रमयतापादनम्	....	...	१२

पटलः ( ११ )

मन्त्रन्यासाविधिः	....	....	९३—९६
आसनपरिकल्पनम्	..	.	९३
प्राकारपरिकल्पनम्	.	....	९३
न्यासप्रयोजनम्	...	..	९४
हस्तन्यासः	...	...	९४
देहन्यासाद्वस्तन्यासस्य प्राथम्ये कारणम्	....	..	९५
देहन्यासः	..	....	९५
तत्त्वमुद्राप्रदर्शनम्	....	...	९६
साधकेन कर्तव्यध्यानप्रकारः	....	....	९६

पटलः ( १२ ).

मानसयागविधिः	...	...	९७—१०६
मानसयागोपक्रमे अवयवविभागशः स्थानमेदेन आधारशक्त्यादिपद्मान्ताना			
कल्पनाप्रकारः	..	..	९७
पद्मस्योपरि पीठपरिकल्पनम्	...	...	९७
तस्य पीठस्य धर्मादिष्ठोडशपादपरिकल्पनम्	...	....	९७
धर्मादिपीठस्योपरि सितकमलाद्यासनपञ्चकस्य आनाभिहृदयान्तमुपर्युपरि कल्पनाप्रकारः	...		९८

[ ९ ]

विषया			पत्रसंख्या
आधारशक्तिप्रभृतिपक्षिराजान्तेष्वेकादशपदेषु भूतपञ्चकप्रभृतीश्वरपर्यन्तानां			
तत्त्वाना क्रमाद्वासि:	....	....	९८
मन्त्रात्परतात्मना, परसूक्ष्मोभयात्मनाऽवस्थितमन्त्रात्मना, स्थूलात्मना च			
क्रमशो विष्णोर्ध्यानविधानम्	....	....	९८—९९
मन्त्रमूर्तेस्तस्य विष्णोः प्रभाववर्णनम्	....	....	९९
लक्ष्म्यादिभिः सहैव तस्य पूज्यता	....	....	९९
भगवच्छक्तिभूतानां लक्ष्म्यादीनां धर्मज्ञानाद्यष्टकप्रयोजकत्वम्	....	....	९९
हृत्पुण्डरीकमध्ये ऽवस्थापितस्य मन्त्रात्मनः परस्य चैतन्यजोतिषो विष्णोः			
प्रभाविशेषस्योपासकशरीरात्परितः प्रसरणम्	...	...	१००
पृथिव्यादिष्वृप्तपूर्वमानाना स्थैर्यादिगुणाना मन्त्रमूर्तिभूतपरमात्मैकाश्रयत्वम्			१००
मुद्रामन्त्रपूर्वकमावाहनम्	....	....	१०१
आवाहितस्य तस्य समुखीकरणम्	....	....	१०१
विस्तरेण मानसयागारम्भः	...	...	१०१
लक्ष्म्यादिपूजने लययाग—मोगयाग—अधिकारयागभेदेन त्रैविध्यम्	...	१०२—१०३	
भोगयागार्थं हृत्पञ्चे सर्वमन्त्राणां विन्यासक्रमः	...	....	१०३
विशेषपूजनम्	....	....	१०५
मानसहोमविधानम्	....	....	१०६—१०७
<b>पटलः ( १३ )</b>			
बाह्यागविधिः	....	...	१०७—१२९
बाह्यागप्रयोजनम्	....	....	१०७
मण्डलविन्यासः	....	...	१०८—१०९
मण्डले प्रकारभेदः फलभेदश्च	....	....	१०९
कुम्भादीनामपि बाह्यागप्रदेशत्वविधानम्	...	....	११०—१११
अर्धद्वयाणि	....	...	१११
अर्धस्य विनियोगक्रमः	....	...	१११
द्वारपूजा	....	....	१११
द्वारदेवतापूजा	....	...	११२
यागमन्दिरप्रवेशविधिः	....	....	११३
पूजाङ्गभूतावेक्षणप्राक्षणे	....	...	११३
आधारशक्त्याद्यासनकल्पनतत्पूजनप्रकारः	....	....	११४

[ १० ]

विषया	पत्रसंख्या
गणेशादिपूजनम्	११४
मानसयागे हृदयकमले स्थापित मन्त्रमूर्ति भगवन्त ततोऽवतार्य प्रथम्	
तस्य वहिर्लियागोक्तविधिना पूजनविधानम्	११४
भोगयागार्थं मण्डले मन्त्रन्यासविधिः	११५
हृन्मन्त्रध्यानम्	११६
शिरोमन्त्रध्यानम्	११७
शिखामन्त्रध्यानम्	११७
कवचमन्त्रध्यानम्	११७
नेत्रमन्त्रध्यानम्	११७
अस्त्रमन्त्रध्यानम्	११७
नृसिंहमन्त्रध्यानम्	११८
कपिलमन्त्रध्यानम्	११८
वराहमन्त्रध्यानम्	११८
कौस्तुभादिमन्त्रध्यानम्	११८
गरुडध्यानम्	११८
पाशाङ्कुशायोर्ध्यानम्	११९
सत्यादिपञ्चकध्यानम्	११९
सप्ताक्षरमन्त्रध्यानम्	११९
न्यासक्रमेण मन्त्रगणस्य बाह्यजनम्	१२०
पुष्पाञ्जलिप्रकारः	१२०
धूपपात्रविधिः	१२१
धूपपात्रमन्त्रविधानम्	१२१
घण्टाचालनविधानम्	१२२
घण्टानादप्रभाववर्णनम्	१२२
मन्त्रशब्दनिरुक्तिः	१२२
आवाहनाद्युपचारेषु घण्टाचालनस्य कर्तव्यता	१२२
पूजाकालादन्यत्र घण्टाचालनप्रतिषेधः	१२३
घण्टामन्त्रनिरूपणम्	१२३
घण्टाध्यानप्रकारः	१२३
लक्ष्म्यादिमन्त्राणामभ्यर्चनम्	१२३

[ ११ ]

विषयः	पत्रसंख्या
स्तुतिविधानम्	१२४
मधुपर्कादिसमर्पणप्रकारः	१२४
बाह्यागपरिसमापनप्रकारः	१२४

**पटलः ( १४ )**

जपविधिः	....	....	१२९-१३२
जपस्य त्रैविध्यम्	...	...	१२९
अक्षसूत्रे संयोज्याना मणीना परिमाणसङ्ख्याद्व्यभेदविधानम्	....	....	१२९
मणीना क्षालनप्रकारः	..	..	१२९
मणिग्रथनार्थ सूत्रविशेषविधानम्	...	...	१२९
सूत्रे मणीना योजनप्रकारः	..	...	१२९
अक्षसूत्रस्य वल्याकारताविधानम्	...	...	१२७
अक्षसूत्रे मेरुकल्पनविधिः	....	....	१२७
अक्षसूत्रसशोधनविधानम्	...	....	१२७
अक्षसूत्रमन्त्रः	....	....	१२७
वैष्णव्याः परशक्तेरक्षसूत्रे भावनाक्रमविधानम्	....	....	१२८
अक्षसूत्रमुद्रा	..	..	१२९
जपात् प्राक् कर्तव्योऽनुसन्धानविशेषः	...	....	१२९
जाग्रदादिभेदनिरूपणम्	....	....	१३०
अक्षसूत्रे मन्त्रमूर्तेः सान्निध्यक्रमभावनम्	....	....	१३०
जपसङ्ख्यासिद्ध्यर्थमक्षाणामेकैक समाहरणविधानम्	...	...	१३०
मेरोल्ड्बनप्रतिषेधः	....	...	१३१
शान्तिकपौष्टिकादिनिमित्तभेदेन भिन्नभिन्नरूपतया मन्त्रस्य ध्यानविधानम्	१३१		
परापरभेदेन जपस्य द्वैविध्यम्	...	...	१३१
अधिकारिणा सत्त्वादिगुणभेदेन जपकालभेदः	....	....	१३२
अक्षसूत्रस्य पुनर्नवीकरण-प्राचीनसूत्रत्यागशोर्विधानम्	...	...	१३२

**पटलः ( १५ )**

अग्निकार्यविधिः	....	....	१३२-१९४
कुण्डपरिकल्पनविधानारंभः	....	...	१३३
दिग्भेदेन कुण्डाना फलभेदावहता	....	....	१३३

[ १२ ]

विपर्याः			पत्रसङ्ख्या
आहुतिसङ्ख्याभेदेन कुण्डाना मानभेदः	....	....	१३३
खातमानम्	....	....	१३४
कुण्डमानभेदेन मेखलाना मानभेदः	...	....	१३४
नाभिलक्षणम्	....	....	१३४
कुण्डाना विकल्पः	....	...	१३५
कुण्डे हवनस्य प्राशस्त्यम्	..	...	१३६
कुण्डस्यासभवे हवनप्रकारः	....	....	१३६
कुण्डस्कारप्रकारः	...	....	१३६-१३७
नाभिपूजनम्	....	...	१३७
मेखलापूजनम्	...	...	१३७
मेखलात्रये तत्त्वत्रयपूजनम्	...	...	१३७
कुण्डमध्ये आधारशक्त्याद्यासनकल्पनापूर्वक नारायणस्यायाः शक्तेः			
स्थापनाप्रकारः ।	....	....	१३७
वह्नेरुत्पादनक्रमः		....	१३७
ताडनप्रोक्षणादयोऽग्नेर्बाह्याः सस्काराः	....	..	१३७
अग्नेः स्वात्मन्युपशमापादनपूर्वक सृष्टिक्रमेण पदात्पदमवतारितस्य नाभिग-			
तत्वचिन्तनम्	....	....	१३७
नाभिकुण्डस्थतया भाविते तेजोविशेषे होमक्रमः	...	...	१३७
तस्यग्रन्थाभिकुण्डादुत्थापनम्	....	....	१३८
अग्नेर्मन्त्रः	...	....	१३८
नाभिकुण्डादुत्थापितस्याग्नेर्बाह्योऽग्नौ प्रक्षेपः	...	....	१३८
पर्यग्निकरणपरिस्तरणे	..	....	१३८
प्रणीतापत्रेधमस्तुकस्त्रवायुपकरणद्रव्यासादनम्	....	....	१३९
परिधिविधानम्	....	....	१३९
ब्रह्मादिलोकपालार्चनम्	...	....	१३९
स्तुकस्तुवयोः सस्कारः	....	....	१३९
स्तुकस्तुवयोर्लक्षणम्	....	....	१३९-१४०
कुण्डमध्यगतस्याग्नेर्गर्भाधानादिसंस्कारदशकस्य कुण्डाद्वाहिःस्थस्याग्नेः			
प्रोक्षणादिसंस्कारपञ्चकस्य च कर्तव्यता	....	....	१४१

[ १३ ]

विषया	पत्रसङ्ख्या
आज्यस्याधिश्रयणादि दशविधसस्कारविधानम् . . .	१४१-१४२
अग्रेग्भाधानादिदशविधसस्काराणां प्रयेक निरूपणम् . . .	१४३-१४४
संस्कृतस्याग्रेन्नरायणात्मकत्वेन भावनीयता . . .	१४४
संस्कृतस्याग्रेः पूजनप्रकारः . . .	१४५
वहेध्यानप्रकारः . . .	१४६
व्योमवद्वापकतया भावितस्याग्रेमध्ये भगवतो यजनम् . . .	१४६
अन्नादियजनम् . . .	१४६
लक्ष्म्यादीना होमसङ्ख्याविधानम् . . .	१४६
जपानुग्रुणेन होमस्य कर्तव्यता . . .	१४६
होमद्रव्यनिरूपणम् . . .	१४६
होमद्रव्यभेदेन फलभेदः . . .	१४७
आहुतिप्रमाणभेदः . . .	१४७
स्वाहाकारादिप्रयोगभेदे निमित्तभेदनिरूपणम् . . .	१४७
पूर्णाहुतिप्रकारः . . .	१४८
अग्रेवर्णादिभेदैः कर्मसिद्धेज्ञातव्यता . . .	१४८
होमे प्रशस्तोऽग्निः . . .	१४९
होमे वज्र्योऽग्निः . . .	१४९
तिथिभेदेन फलभेदः . . .	१५०
प्रभावाच्चिससके क्रमादैकस्मिस्तर्पितस्य मन्त्रस्य फलभेदः . . .	१५०
अग्निमुद्रा . . .	१५०
मण्डले विन्यस्तस्य मन्त्रमूर्त्तमिगवतो मूर्धनि पुष्पाङ्गलिसमर्पणपूर्वकं प्रार्थनाप्रकारः . . .	१५१
मण्डले स्थापिताना मन्त्राणामुपसंहरणप्रकारनिरूपणम् . . .	१५१-१५२
उपसहरणानन्तर दीक्षितेभ्यो नैवेयप्रदानस्य कर्तव्यता . . .	१५२
मूलमन्त्राभ्यर्चने विनियुक्तैः पुष्पाद्युपकरणौर्विष्वक्सेनस्य मण्डलेऽभ्यर्चनम् . . .	१५२
कुण्डे विष्वक्सेनस्य सन्तर्पणप्रकारः . . .	१५२
विष्वक्सेनविसर्जनम् . . .	१५३
लोकपालानां पूजनविसर्जने . . .	१५३
क्षेत्रपालादीना यजनम् . . .	१५३
वहेस्तर्पणप्रकारः . . .	१५३
अग्नेः परिषेचनम् . . .	१५३

त्रिष्णा			पत्रसङ्ख्या
नैवेद्यार्दीना तोये प्रक्षेपविधानम्	...	....	१९३
निर्माष्टुर्चुप्लेपनादि	...	..	१९४
मन्त्रसन्तर्पणक्रमस्य पात्र एवोपदेश्यता	...	..	१९४
<b>पटलः ( १६ )</b>			
<b>दीक्षाविधिः</b>		....	१९४-१८४
आद्यानाद्यभेदेन दीक्षाविधौ भेदः	...	...	१९४
उपसन्नस्यावश्य दीक्षायितव्यता	....	....	१९५
स्थूलसूक्ष्मपरात्मनाऽवस्थितेषु तत्त्वेष्वच्युतरय त्रेधा व्यासिः	....	....	१९९
स्थूलसूक्ष्मपरात्मना मन्त्रराशेष्वविध्यम्	...	....	१९९
स्थूलाद्यैककमन्त्रराशौ स्थूलसूक्ष्मपरात्मना त्रैविध्यम्	...	....	१९६
मन्त्रसङ्क्षेपस्य तत्त्वसङ्गे सक्षेपमध्यमविस्तारात्मकदीक्षात्रैविध्यानुगुण			
त्रेवाऽवस्थाननिष्ठपणम्	....	....	१९६
अधिभूतगणापिदैवगणाध्यात्मगणविभागः	...	....	१९७
तत्त्वशोधने त्रयक्षरस्य विनियोगभेदः	....	..	१९८
ईश्वरतत्त्वसंशोधने सप्तार्णस्य विनियोगः	.. .	...	१९८
शिष्यलक्षणपरीक्षणपूर्वकं शिष्याणा दीक्षितव्यता	....	....	१९८
सामान्यदीक्षायाः सक्षिप्तादिभेदेन त्रैविध्यम्	...	....	१९८
सक्षिप्तादित्रयस्य फलभेदः	...	...	१९९
विशेषदीक्षायाः पञ्चविधत्वम्	...	....	१९९
सामान्यदीक्षासु शुद्धयर्थस्तत्वे मन्त्रसंयोजनप्रकारः	....	....	१९९
विशेषदीक्षासु तत्त्वेषु मन्त्राणा योजनप्रकारः	..	..	१६०
दीक्षासु प्रशस्तास्तिथयः	.	..	१६१
यागशालाप्रवेशः	.	....	१६१
गदास्थापनम्	....	...	१६१
पञ्चगव्येन सर्वदब्यप्रोक्षणम्	...	....	१६१
कलशविधिः	....	....	१६२
स्थिण्डलेऽनौ च हर्येऽजनविधानम्	....	....	१६२
चरुसाधनप्रकारः	...	....	१६२
सिद्धस्य चरोर्विनियोगविधानम्	...	....	१६२
शिष्याणां प्रोक्षणादिविधानम्	....	..	१६२

विषयः		पत्रसङ्ख्या
शिष्ये गुरुणा कर्तव्यस्य सकलनिष्कलमन्त्राणा व्यानस्य विधानम् .....		१६४
स्वस्य शिष्यस्य चैकात्मतया भावनासमर्थस्यैव गुरोः ससारविमोचकता ..		१६४
मन्त्रमूर्तेभगवतः पुरतो विज्ञापनम् .....	...	१६४
शिष्यस्य नामकरणविधानम् .....	...	१६४
मायासूत्रविधानम् .....		१६५
भोगमोक्षार्थीनः शिष्यस्य तदन्तरायोन्मूलनार्थं शिष्यशरीरतया भाविते सूत्रे तत्त्वसृष्टिक्रमेण शिखाप्रभृतिचरणान्तावयवभावनापूर्वक होमस्य कर्तव्यताविधानम् .....	..	१६५
सूत्र कुण्डसर्वाप नीत्वा तस्मिन् सूत्रात्मके देहे तत्पानां सक्षेपविस्ताराभ्या पूर्वोक्तैकद्वित्यादिग्रन्थप्रकारविकल्पानुग्रुण स्मरणप्रकारः .....		१६६-१६७
तत्त्वहोमः .....	...	१६७-१६८
सप्तात्मेहोमः .....	...	१६९
रजोघटिकाकर्त्याद्युपकरणद्रव्याणा सस्कारः .....		१६९
बलिहरणम् .....	....	१६९
परिखालेखनम् .....	..	१६९
पञ्चगव्यप्रदानम् .....	..	१६९
चरुशेषभक्षणविधिः .....	....	१७०
दन्तकाष्ठचर्वणप्रक्षेपणादि .....	...	१७०
अधिकारिभेदेन दन्तकाष्ठपरिमाणभेदः .....	....	१७०
शुभाशुभपरिज्ञानम् .....	..	१७०
अशुभशान्त्यर्थो होमः .....	....	१७०
शयनविधिः .....	....	१७०
स्वप्नाधिपतिमन्त्रः .....	..	१७१
अर्धरात्रे शयनादुत्थाय गुरुणा कर्तव्यो विशेषः .....	....	१७१
शुभाशुभस्वप्नभेदानिरूपणम् .....	....	१७१
अशुभस्वप्रदोषपरिहारय होमविधानम् .....	....	१७२
न्यूनातिरिक्तप्रायश्चित्तार्थं होमविधानम् .....	....	१७२
मण्डलपूजनादिकर्तव्यताविधानम् .....	....	१७२
आबद्धनेत्राणा शिष्याणा हस्ततः पुष्पाङ्गलिप्रक्षेपणम् .....		१७२
उद्घाटितनेत्रैः शिष्यैर्गुरुमस्कारादेः कर्तव्यता .....	....	१७२

[ १६ ]

विषयः			पत्रसंख्या
मन्त्रतृतिहोमः	...	....	१७२
मन्त्राधिकारहोमः	...	.	१७२
मलशोधनहोमः	..	.	१७३
नवतत्त्वशोधनेन सर्वतत्त्वानां शुद्धता	...	....	१७३
वह्नौ भाविते मन्त्रमयमूर्तिस्वरूपे तत्त्वानामुपसहरणप्रकार	....	....	१७४
निरीक्षणप्रोक्षणादिलक्षणः शिष्यशरीरसस्कारः	....	....	१७४
तत्त्वाना सृष्टिभावनम्	...	...	१७४
अनुज्ञाग्रहणपूर्वक पाशसूत्रस्य कुण्डसमीपे नयनम्	...	...	१७४
मूलमन्त्रेण होमः	..	...	१७४
ताढनलक्षण शिष्यशरीरशुद्धीकरणम्	....	....	१७९
तत्त्वाना शोधनप्रकारः	....	....	१७९
भोगार्थपूर्णाहुतिप्रकारनिरूपणम्	....	....	१७७
मोक्षार्थपूर्णाहुतिप्रकारनिरूपणम्	..	...	१७७
ब्रह्मसमाप्तिहोमप्रकारः	....	....	१७८
सृष्टिक्रमेण सपादिताना तत्त्वाना शिष्यदेहे योजनम्	....	....	१७८
वाह्निमध्यस्थस्य भगवतो मन्त्रमूर्तरचंचनम्	..	....	१७८
समयोपदेशः	....	....	१७९—१८०
विष्णुहस्तप्रदानपूर्वक शिष्यस्य मन्त्रहृद्यागाद्युपदेशः	.	...	१८१
कुम्भस्थदेवार्चनम्	....	....	१८१
गुरोः पूजनम्	....	....	१८१
दीक्षान्ते वैष्णवाना भोजनादिना सन्तर्पणस्य कर्त्तव्यता	....	....	१८२
रात्यतिवाहने विशेषनियमः	....	....	१८२
त्रिस्थानस्थितस्य भगवतो विसर्जनं विष्वक्सेनपूजनं च	....	....	१८२
अवभृथ—सोमपानप्रकारनिरूपणम्	....	....	१८२—१८३
गुरुश्यागः	....	..	१८४
गुरुशिष्ययोर्दीक्षाविधानफलम्	....	....	१८४
<b>पटलः ( १७ )</b>			
शिष्यभेदनिरूपणम्	....	... १८४—१८८	
समयज्ञलक्षणम्	.	... १८४	
पुत्रकलंक्षणम्	....	.... १८९	

[ १७ ]

विषया	पत्रसङ्क्षया
साधकलक्षणम्	१८९-१८७
आचार्यलक्षणम्	१८७-१८८

पटलः ( १८ )

अभिषेकविधिः	....	१८८-१९९
अभिषेकेऽधिकारः	....	१८८
अभिषेकुराचार्यस्य ब्राह्मणजातीयस्य सर्वेषामभिषेकविधानेऽधिकारः	....	१८९
ब्राह्मणाद्यभावे स्वस्वावरवर्णनामभिषेकविधाने क्षत्रियादीनामधिकारः		१८९
उत्तमवर्णस्याविदुष उपायेन संबोधप्रापणम्	....	१८९
प्रातसबोधस्य तस्य विनाऽनुग्रहबुद्ध्या सकलक्रियाधानपूर्वक कालेन		
कृतकृत्यतापादनम्	....	१८९
सजातीयस्यापि गुरोरलाभे स्वस्य स्वेनैवाभिषेकस्य कर्तव्यता		१८९
सति गुरौ स्वेनैव कर्तव्यतायाः प्रतिषेधः	....	१९०
उत्तमवर्णस्य दीक्षाविधानेऽवरवर्णस्यानधिकारः	....	१९०
समयज्ञाभिषेकविधानप्रकारः	....	१९०
पुत्रकस्याभिषेकविधानप्रकारः	....	१९०
साधकाभिषेकप्रकारः	....	१९०
आचार्याभिषेचनम्	....	१९१
समयज्ञादीना चतुर्णामभिषेके भावनायः पर्वभेदः	....	१९१
आचार्याभिषेकप्रयोगः	....	१९१-१९३
आचार्यपदासाधारणा विशेषसमयाः	...	१९४
आचार्यपादोदकप्राशनस्य कर्तव्यता	...	१९५
पुत्रकस्याभिषेके देयविशेषः	....	१९५
समयज्ञस्याभिषेके देयविशेषः	....	१९५
अभिषेकस्य श्रेयःप्रभूत्यनेकफलसाधनता	....	१९५

पटलः ( १९ )

अभिषिक्तस्य मन्त्राराधनविधानम्	....	१९६
मन्त्रसिद्धौ वत्सत्रय यावद्विप्राप्तिः	....	१९६
विघ्नैरनुपहतस्य चतुर्थादिवत्सरे बहुशिष्योपसेव्यतादिलक्षणशुभप्राप्तिः		१९७
सप्तमादारभ्य राजोपसेव्यता	....	१९७

[ १८ ]

विषयाः

पत्रराज्याचा

दशमादारभ्य नानाश्वर्यदर्शनम्

....

१९७

मन्त्रसिद्धेरप्रकाश्यता

...

१९८

पटलः ( २० )

पत्रराज्याचा

प्रतिष्ठाविधिः

....

१९८-२२९

पटे बिंबविधानम्

....

१९९

पटमनादि

....

१९९

पटस्य चित्रकारस्य च सस्कारः

....

१९९

गृहाचार्मानम्

....

१९९

गृहादन्यत्र मानाधिक्यम्

..

१९९

गृहाचार्मु लेख्यविवस्य हस्ताधिकमानत्वेऽप्यदोषता ..

...

१९९

बिवस्यावयवमानविधानम्

.

१९९-२०३

बिम्बद्रव्यविधानम्

....

२०३

सिद्धयभिकाक्षिणा गृहे शैलजादिप्रतिषेधः

....

२०३

पीठमानम्

...

२०४

पीठे द्वैविध्यम्

....

२०४

चतुरस्तपीठलक्षणम्

....

२०४

चतुरस्तायतपीठलक्षणम्

....

२०४

चलाचार्याः पीठमानम्

....

२०४

उपपीठलक्षणम्

....

२०४

बिम्बपीठयोः सजातीयविजातीयद्रव्यविकल्पः

....

२०५

प्रासादपीठमानम्

....

२०५

प्रासादपीठलक्षणम्

....

२०६

प्रासादे भेदाः

....

२०६

प्रासादपीठरचनाविधानम्

....

२०६

प्रासादजड्डा

....

२०६

जड्डोर्धरचना

..

२०६

भूमिकापञ्चकविधानम्

....

२०६

अमलसारकविधानम्

....

२०७

चक्रविधानम्

...

२०८

प्रासादद्वारविधानम्

....

२०८

विषयः			पत्रसंख्या
द्वाराग्रे मण्डपविधानम्	....	....	२०८
प्रतिष्ठाकालः	...	...	२०८
आधिवासमण्डपविधानम्	,	....	२०९
मण्डपमध्ये वेदिपञ्चककल्पना	...	...	२०९
पञ्चानां वेदीना विनियोगभेदः	.	...	२०९
प्रतिष्ठाविधानोपक्रमः		...	२०९
शिल्पिदोषविनाशार्थस्नपनविधानम्	.	....	२१०
अधिवासस्नपनार्थकलशस्थापनविधानम्	....	...	२११
नेत्रोन्मीलनविधानम्	....	....	२११
नेत्रोन्मीलनाङ्गभूतलघुस्तपनम्	...	..	२११
अधिवासस्तपनविधानम्	...	...	२११
स्तपनकलशेषु पूरणीयद्रव्याणि	....	..	२१२
बिम्बे मन्त्रन्यासविधानम्	....	....	२१२
सकलीकरणादिविधानम्	....	.	२१२
कर्णिकास्थितैः कलशैः स्तपनम्	....	.	२१२
अर्ध्यसर्पणप्रमृतिविज्ञापनान्तमभ्यर्चनम्	.		२१३
बिम्बसहिते पीठे समस्ताध्वमयत्वभावनम्	....	....	२१३
पीठे आधारशक्त्यादिध्यानम्	....	....	२१३
पीठस्याच्छादनम्	....	....	२१३
नीराजनम्	....	....	२१३
रथयात्राविधानम्	....	....	२१३
शयनाधिवासनम्	....	...	२१३
स्तपननेत्रोन्मीलनादिक्रियाङ्गभूतहोमविधानम्	...	..	२१४
शान्त्युदकेन बिम्बशिरसि प्रोक्षणम्	....	...	२१४
कर्ममन्त्राणां जपो बलिदान च	....	...	२१४
चतुर्दिक्षु होमः	....	...	२१४
ध्यानाधिवासनम्	...	....	२१५
ईश्वरसन्धानम्	...	...	२१५-२१६
शब्दानुसन्धानम्	...	...	२१६
मन्त्रसन्धानम्	....	....	२१७

विषया

पत्रसंख्या

मन्त्रन्यासपूर्वकम्भ्यर्चनम् ..... .... २१८  
 पूर्वादिषु चतुर्पुर्दिक्षु पश्चिमाद्यभिसुखमवस्थितैः ब्राह्मणैः क्रमादगादिपठनम् २१८-२१९  
 आत्माद्यनुयायिभिः सह ईशादिविदिक्षु स्थितैर्यत्यादिभिरेकायनीयशाखा-

मन्त्राणा पठनीयता

२१९

प्रागादिषु चतुर्पुर्दिक्षु गुर्वादीना स्थितिः	....	....	२१९
स्तोत्रपाठकाना बहिः स्थितिः	....	....	२१९
तत्त्वसंशोधनादि	..	....	२२०
शान्त्युदकप्रोक्षणम्	....	....	२२०
साक्षिध्यप्रार्थनम्	..	....	२२०
उत्थापनसमुखीकरणादि	....	....	२२०
लघ्वभोगविधानेन यजनस्य कर्तव्यता	..	....	२२०
वहिस्थस्य पूजनम्	.	....	२२०
शान्तिहोमविधानम्	....	....	२२०
लग्नकालप्रतीक्षायां कालापनोदनक्रमः	..	....	२२०
ब्रह्मशिलास्थापनविधानम्	....	....	२२१-२२२
रत्नादिन्यासः	....	..	२२२
ब्रह्मशिलोपरि पीठन्यासविविः	....	....	२२३
भगवतः प्रबोधनम्	...	..	२२३
देवस्य प्रासादे प्रवेशनम्	....	....	२२४
पीठे देवस्य स्थापनम्	....	....	२२४
विज्ञापनम्	....	....	२२४
तत्त्वसंस्थापनम्	....	....	२२४
बिम्बस्य मन्त्रमयवृक्षत्वेन भावनम्			२२५
प्रतिष्ठानन्तर स्थापनस्य चतुःस्थानार्चनस्य च कर्तव्यता	....		२२५
सुप्रतिष्ठितताभिशसनम्	...	..	२२५
स्तुतिजयोद्घोषः	.	..	२२५
बलिदानम्	....	....	२२६
न्यूनाविकशान्त्यर्थपूर्णाहुतिः	....	....	२२६
फलश्रुतिः	....	....	२२६
प्रतिष्ठाकर्मणि प्रवृत्ताना पूजनम्	....	..	२२६

[ २१ ]

विषया.				पत्रसङ्ख्या
रात्रौ जागरणस्य कर्तव्यता	....	....	....	२२६
प्रतिष्ठादिनादारभ्य दिनचतुष्टय यावद्वोमस्य कर्तव्यता	....	....	....	२२६
प्रतिष्ठादिनाचतुर्थे दिने स्त्रपनविधानम्	....	....	....	२२७
विष्वक्सेनपूजनम्	..	....	....	२२७
शिष्टद्रव्यविनियोगप्रकारः	....	....	....	२२७
अवभृथः	...	....	....	२२७
चित्रप्रतिष्ठाया विशेषः	....	....	....	२२७
तत्र रत्नन्यासप्रतिषेधः	..	....	....	२२७
धातुजादिषु तद्विधानम्	...	...	....	२२७
जीर्णविम्बस्याभ्यर्चनप्रतिषेधः	....	.	....	२२७
धातुद्रव्योद्भवादन्यस्य मग्नविम्बस्य जलाशये प्रक्षेपविधानम्	....	....	....	२२८
पीठबिम्बयोर्भृंते क्षते वा कर्तव्यस्य निरूपणम्	...	....	....	२२८
आविज्ञाते वीजन्यासे प्रणवेन विधानम्	...	..	....	२२८
देशभद्राद्युपद्रवेऽवधानेन सरक्ष्यता	..	....	....	२२९
महोत्सवस्य कर्तव्यताविधानम्	...	....	....	२२९

पटलः (२१).

पवित्रविधिः	....	....	२२९-२३७
पवित्रारोपणकालविधानम्	....	....	२३०
सूत्रादीनामधिवासकालः	....	....	२३०
सूत्राणा कौशेयत्वादिविकल्पः	....	..	२३०
पवित्रनिर्माणप्रकारः	...	....	२३०
मण्डले प्रतिमन्त्रं समर्पणीयपवित्रसङ्ख्या	....	....	२३०
पवित्राणा व्यासमानदैर्घ्यादि	....	....	२३१
पवित्रप्रन्थीना रजनादिविधानम्	....	....	२३१
विम्बरय शिरःप्रमृत्यवयवमानभेदेन पवित्राणामाकृतिभेदमानभेदविधिः			२३१
पीठपवित्रप्रमाणविधिः	....	....	२३१
प्रतिसराणा व्यासनियमः	....	....	२३१
कुम्भादिपवित्रनिर्माणप्रकारः	...	....	२३१
गुर्वादीना पवित्रविधानप्रकारभेदः	....	....	२३२

[ २२ ]

विषयः			पत्रसङ्ख्या
पवित्राधिवासः	....	...	२३२-२३४
निलार्चनपूर्वकचतुःस्थानार्चनम्	....	....	२३४
कलशस्थस्य पवित्रसमारोपणप्रकारः	...	....	२३४
मण्डलस्थस्य पवित्रारोपणप्रकारः . .	....	...	२३५
अश्विस्थविभ्रस्थयोः क्रमात्पवित्रारोपणम्	..		२३६
अग्निस्थस्य समर्पणे विशेषः	....	....	२३६
महामन्त्रजपस्य कर्तव्यता	.	..	२३६
विज्ञापनम्	....	....	२३६
गुरुरूजनम्	....	....	२३६
पवित्रोत्सवान्ते यत्यादिभ्यः कृतस्य दानस्य फलाधिक्यम्	.		२३६
वैष्णवमात्रस्य पूज्यता	....	....	२३७
वैष्णवलिङ्गधारिमात्रस्य पूज्यता	....	.	२३७
आरोपिताना पवित्राणां यावदपनयनकालं तथैव मण्डलादौ स्थाप्यता	...		२३८
पवित्रविसर्जनप्रकारः	....	....	२३८
पवित्रशब्दनिर्वचनम्	....	....	२३८
पवित्रकर्मविधानानन्तरं पालनीयाः विशेषनियमा	....	....	२३९
पवित्रमहामन्त्रः	....	....	२३९-२४०
पवित्रमहामन्त्रप्रशंसा	....	...	२४०

पटलः ( २२ )

वैष्णवाचारलक्षणम्	..	..	२४७-२५४
भागवतधर्मैकनिष्ठानां साम्येऽपि वैषम्ये क्रारणम्	....	...	२४७
यतीना लक्षणम्	....	....	२४८
एकान्तिना लक्षणम्	...	....	२४८
वैखानसानां लक्षणम्	..	....	२४८
कर्मसावतस्य लक्षणम्	..	...	२४८
शिखिनो लक्षणम्	....	....	२४९
वैखानसादिभ्यो वैष्णवेभ्यो भगवत्पूजनशोषभूतवृत्तिप्रदानां फलविशेषः			२४९
गृहस्थेभ्यो वैष्णवेभ्यो ग्रामादिदाने फलम्		...	२४९
ब्राह्मणादन्यतो वृत्तिप्रहणप्रतिषेधः	...	....	२४९

[ २३ ]

विषया.			पत्रसंख्या
आसलक्षणम्	..	....	२४९-२५०
अनासलक्षणम्	....	....	२५०
आरभिलक्षणम्	....	....	२५०
अञ्जलिकारिलक्षणम्	...	....	२५०
सप्रवर्तिलक्षणम्	....	.	२५०
योगिलक्षणम्	....	.	२५०
जपनिष्ठाना लक्षणम्	....	....	२५१
तापसलक्षणम्	....	...	२५१
शास्त्रज्ञलक्षणम्		....	२५१
शास्त्रधारकलक्षणम्	....	..	२५२
उक्तलक्षणलक्षितानां यागपूजाहृत्वम्	.	....	२५२
पञ्चकालभेदः	....	....	२५३
पञ्चकालकर्तव्यकर्मभेदः	....	....	२५३

**पटलः ( २३ )**

श्राद्धविधिः	..	....	२५४-२६४
दीक्षितैरपि श्राद्धस्यावस्य कर्तव्यता	....	..	२५४
धर्मेषु श्राद्धस्य श्रैष्टयम्	....	....	२५४
श्राद्धनिमित्तभूतकालादिविशेषः	....	...	२५५
श्राद्धविधानप्रकारः	....	....	२५५
आमन्त्रिताना वैष्णवानामासनपरिकल्पनप्रकारः	...	....	२५५
गुरुवर्गे पितृवर्गे मातृवर्गे च स्थापनप्रकारः	....	...	२५५
पित्रादौ जीवति पितामहादीना नियोज्यता	....	....	२५६
वैष्णवानामलाभे सङ्कोचविधिः	...	....	२५६
पित्रादिस्थाने वृताना देहन्यासविधिः	....	....	२५६
तेषा ध्यानप्रकारः	...	....	२५६
पितृणा पाद्यार्थदानप्रकारः	.	...	२५६
अर्ध्यसस्त्रावस्य पितृपात्रेण ग्रहणम्	...		२५६
पितृणा विष्णुरूपाणा ध्यानप्रकारः	....	....	२५६
मन्त्रेशसन्निधावभ्यर्थेनम्	....	....	२५७
चरुसाधनप्रकारः	....	....	२५७

विषया		पन्त्रसंख्या
साधितेन भक्ष्यभोज्यादिना देवस्य यजनम्	...	२६७
पितृसन्तर्पणमन्त्रः	...	२६८
पितृभ्यः पिण्डदानविधानम्	...	२६८
पितृणामन्नसविभजनप्रकारः	...	२६८
मुञ्जानेपु पितृषु जपघ्यानविधिः	...	२६९
भोजनान्ते दक्षिणादानम्	...	२६९
शेषान्नसविभजनम्	...	२६९
प्रेतश्राद्धविधाने प्रथमेऽहनि कर्तव्यविधिः	...	२६९-२७१
द्वितीयदिनादारभ्य यावद्शमदिन कर्तव्यविधिः	....	२७१
एकादशेऽहनि कर्तव्यश्राद्धविधिः	...	२७१-२७२
प्रेतवनिवर्तकमाविकश्राद्धम्	..	२७२-२७५
पैतामहान्नरोपस्य जायायै प्रदानम्		२७५
शेषान्नसविभजनम्	...	२७५
पितृणा विसर्जनप्रकारः	...	२७५
नेत्रावमार्जनम्	...	२७५
गुर्वादिश्राद्धस्य समयज्ञादिभिः कर्तव्यता	...	२७५
श्राद्धानुष्ठानप्रशसा	...	२७५

पटलः ( २४ )

प्रेतसंस्कारः	....	२७६-२७९
शवस्य स्नपनादि	...	२७७
शवस्य संस्कारस्थाननयनम्	...	२७७
संस्कारस्थानसमीकरणम्	...	२७७
तदीयमैक्षपात्राद्युपकरणाना तच्छ्वेन सह नयनम्		२७७
तत्र वर्ज्यद्रव्याणि	...	२७७
प्रेतसंस्कारोपकरणद्रव्याणामग्रतो नयनम्	...	२७७
गुरुणाऽप्यक्रमेण स्वाङ्गे मन्त्रन्यासस्य कर्तव्यता	....	२७८
मृतेनानुष्ठितेन मन्त्रेण पूजनस्य कर्तव्यता	...	२७८
तदपरिज्ञाने नार्तिसहेण मन्त्रेण पूजनस्य कर्तव्यता	...	२७८
कुम्भस्थापनतत्पूजनविधिः	...	२७८

[ २९ ]

विषया			पञ्चसङ्क्षया
स्थापिडले पूजनविधानम्	...	....	२६९
कुण्डे हवनविधानम्	....	....	२६९
शवस्य प्रोक्षणादिस्त्वारः	..	....	२७०
आहानपूर्वक जीवस्य शवशरीरे योजनम्	...	....	२७०
जीवाहानमन्त्रः	....	....	२७०
तस्य जीवस्य परे तच्चे सयोजनप्रकारः	...	...	२७०
चिताकल्पनप्रकारः	....	....	२७०
सर्वस्य पूजाद्व्यस्य कुण्डे होमः	....	....	२७१
शवस्य चितायामारोपणम्	....	....	२७१
योगपट्टादीना शवस्य कण्ठादिस्थानविशेषे स्थापनम्	..	..	२७१
चिताप्रब्वालनं पूर्णाहुतिश्च	...	..	२७१
चिताभ्रमणपूर्वकमस्त्रकलशस्य वियति प्रक्षेपणविधिः	...	..	२७१
स्नानविधिः	....	....	२७२
गुर्वादिभिः कर्तव्यजपविधिः	....	.	२७२
नक्तं भगवतो यजनस्य कर्तव्यता	...	....	२७२
अस्थिसञ्चयनम्	...	....	२७२
शवसंस्कारस्यावश्यकर्तव्यता	....	....	२७२
यतिधर्माश्रयाणा प्रेतसंस्कारे विशेषः	....	.	२७३
परोक्षमृताना सस्कारप्रकारः	...	....	२७३—२७५

**पठलः ( २५ )**

प्रायश्चित्तविधिः	....	....	२७५—२८८
सन्ध्यालोपे प्रायश्चित्तम्	....	....	२७५
प्रमादादगुच्छिससृष्टान्नभक्षणे अन्यस्त्रीगमने च प्रायश्चित्तम्	....	....	२७६
तत्र क्षत्रियादीना विशेषः	....	....	२७६
प्रायश्चित्ताङ्गभूतपञ्चगव्यविधानम्	....	....	२७६
कामतो ब्राह्मणवधे प्रायश्चित्तम्	....	...	२७७
सुरापानप्रायश्चित्तम्	....	....	२७७
स्वर्णस्तेयादौ प्रायश्चित्तम्	....	...	२७७
गुरुपत्नीगमने प्रायश्चित्तम्	....	....	२७७

विषयाः

		पत्रसङ्ख्या
रजस्वलास्पृष्टान्नभक्षणे प्रायश्चित्तम्	...	२७८
लिङ्गमूर्तये विनिवेदितान्नस्य भक्षणे प्रायश्चित्तम्	...	२७८
आशौचान्नभक्षणे प्रायश्चित्तम्	....	२७८
पतिताद्यन्नभक्षणे प्रायश्चित्तम्	....	२७८
सीमन्तादिस्कारान्नभक्षणे प्रायश्चित्तम्	....	२७८
सद्यःश्राद्धान्नभक्षणे प्रायश्चित्तम्	....	२७८
सच्छृद्धान्नभक्षणे प्रायश्चित्तम्	....	२७९
आरामादौ भोजने प्रायश्चित्तम्	....	२७९
नैष्ठिकाद्यन्नभक्षणे प्रायश्चित्तम्	....	२७९
मधुमासयोर्दर्शने प्रायश्चित्तम्	....	२७९
नियमात्प्रच्यवे प्रायश्चित्तम्	....	२७९
ज्ञानप्राप्तेरन्यत्र नृत्यगीतादिकरणे प्रायश्चित्तम्	...	२७९
सूतकादौ पूजास्वीकारे प्रायश्चित्तम्	....	२८०
उच्चाटनादिकरणे प्रायश्चित्तम्	....	२८०
चैत्यादिषु देवप्रतिष्ठाकरणे प्रायश्चित्तम्	....	२८०
पट्टादिप्रतिग्रहे प्रायश्चित्तम्	....	२८०
क्षीरादिप्रतिग्रहे प्रायश्चित्तम्	....	२८०
रत्नादिप्रतिग्रहे प्रायश्चित्तम्	....	२८१
गवादिप्रतिग्रहे प्रायश्चित्तम्	....	२८१
शाल्यादिप्रतिग्रहे प्रायश्चित्तम्	....	२८१
भूदानप्रतिग्रहे प्रायश्चित्तम्	....	२८१
पापसङ्करे प्रायश्चित्तम्	...	२८१
काष्ठादिहरणे प्रायश्चित्तम्	..	२८१
शास्त्रादिहरणे प्रायश्चित्तम्	...	२८१
गुरुदारादिनिन्दने प्रायश्चित्तम्	...	२८१
प्राणिघाते प्रायश्चित्तम्	....	२८१
श्वशृगालादिदंशे प्रायश्चित्तम्	....	२८१
असत्प्रतिग्रहे प्रायश्चित्तम्	...	२८१
श्वपाकादिस्पर्शे प्रायश्चित्तम्	....	२८१
वैष्णवादिनिन्दादौ प्रायश्चित्तम्	...	२८१

[ २७ ]

विषया:			पत्रसङ्क्षया
अपशकुने प्रायश्चित्तम्	....	....	२८३
अरिष्टचिन्तनादौ प्रायश्चित्तम्	....	...	२८३
रेतःस्पन्दने प्रायश्चित्तम्	...	..	२८३
गर्भपाते प्रायश्चित्तम्		....	२८३
घेनुवधे प्रायश्चित्तम्	....	..	२८३
वृक्षच्छेदे प्रायश्चित्तम्	...	..	२८३
गुरोः खेदावहवादाचाचरणे प्रायश्चित्तम्	...	...	२८३
देवालयादौ मूत्रोत्सर्गादिकरणे प्रायश्चित्तम्	....	...	२८३
वैष्णवारामतः क्रीडार्थं फलपुष्पादिहरणे प्रायश्चित्तम्		...	२८४
नग्नीभूय स्नाने प्रायश्चित्तम्	..	...	२८४
वृद्धगुरुवपचारे प्रायश्चित्तम्	....	....	२८४
दुष्टेन मनसा गुरुभार्यासुतयोर्दर्शने प्रायश्चित्तम्	...		२८४
स्त्रीशूद्रादिवधे प्रायश्चित्तम्	....	.	२८४
आलये चण्डालप्रवेशे प्रायश्चित्तम्	....	..	२८४
रजकादीनां गृहे प्रवेशे प्रायश्चित्तम्	....	....	२८४
नियतानुष्ठानस्य विष्णुमयस्य सिद्धस्य सद्यःशुद्धयादेविशेषकथनम्		...	२८४
ब्राह्मणादीनां सूतकमृतक्षयोर्जपाद्यनुष्ठानान्हता	....	....	२८५
उच्छिष्टसङ्करे प्रायश्चित्तम्	...	....	२८५
अदीक्षितावलोकने प्रायश्चित्तम्	....	..	२८५
गुरुदेवनाम्ना शपथाचरणे प्रायश्चित्तम्	...	....	२८५
सङ्करे प्रायश्चित्तम्	....		२८५
स्तेयादौ प्रायश्चित्तम्			२८५
मन्त्राधारभूताचोपदातोषशान्त्यर्थप्रायश्चित्तम्	...	....	२८७ - २८८

पटलः ( २६ ).

मूलमन्त्रसाधनम्		... २८८-२९८
मन्त्रसाधने देशवैलक्षण्यादिनियमः	....	.... २९९
मूलमन्त्रस्य भूतोपशमनादौ विनियोगप्रकारः	...	२९९
विषप्रशासनप्रकारः	....	२९०
वशीकरणप्रकारः	....	२९०

[ २८ ]

विषयः		पत्रसंख्या
उच्चाटनप्रकारः	....	२९१
विद्वेषणविधानम्	....	२९१
आकर्षणम्	....	२९१
मारणम्	....	२९१
स्तम्भनम्	....	२९२
पुष्टिविधानम्	....	२९२
शान्तिकविधानम्	....	२९२
तुष्टिविधानम्	....	२९२
वैखरीसिद्धिः	....	२९३
खड्गसाधनम्	....	२९३
अङ्गनादिसाधनम्	....	२९३
गुलिकासाधनम्		२९३
रसायनादिसाधनम्	....	२९४
यक्षिणीसाधनम्	....	२९४
परसैनिकप्रणाशनम्	....	२९५
दिव्याना स्तम्भनम्	....	२९५
उत्पातप्रशमनम्	....	२९६
विषशस्त्रादिभयप्रशमनम्	....	२९६
चक्रयन्त्रसाधनम्	..	२९६
शङ्खयन्त्रसाधनम्	....	२९६
तिथिनक्षत्रविशेषात्फलभेदः	....	२९७
आहुतिद्रव्यभेदादाहुतिसङ्घचाभेदाच्च फलभेदः	...	२९७
मन्त्रराजस्य महिमा	..	२९८

पटलः ( २७ ).

शक्तिमन्त्रसाधनम्	....	२९९-३११
लक्ष्यादिषु अनन्ताद्यासनस्य द्वारयागादेश्च साधारण्यम्	....	२९९
लक्ष्यादियागादन्यत्र विष्वक्सेनपूजनप्रतिषेधः	....	२९९
सिद्धिपरायणैः क्रियमाणे तत्तन्मन्त्रपूजने औपचारिकमन्त्रान्विनैवो-		
पचारस्य कर्तव्यता	....	२९९
जपसूत्रे विशेषः	....	२९९

[ २९ ]

विषया:			पत्रसङ्ख्या
धूपघण्टादीनां साधारण्यम्	....	....	२९९
लक्ष्म्या अङ्गमन्त्रः	...	...	३००
लक्ष्म्या: सखीमन्त्रः	....	....	३००
लक्ष्म्या अनुचरमन्त्रः	....	....	३००
मण्डलम्	....	....	३००
न्यासः	...	...	३००
लक्ष्म्या मानसयागः	....	....	३०१
बाह्यागार्थो मण्डले विन्यासः	...	....	३०१
जपहोमादिविधिः	....	....	३०१
लक्ष्मीमन्त्रसिद्धिजं सामर्थ्यम्	....	....	३०२
कीर्तिमन्त्रसाधनप्रकारः	..	३०३-३०६	
कीर्तिमन्त्रसिद्धिज सामर्थ्यम्	...	....	३०६
जयामन्त्रसाधनप्रकारः	....	३०६-३०८	
जयामन्त्रसिद्धिज सामर्थ्यम्	....	....	३०८
मायामन्त्रसाधनप्रकारः	...	३०९-३१३	
महायोनिसुद्रा	..	..	३११
अनुचरसुद्रा	...	....	३१२
मायामन्त्रसिद्धिज सामर्थ्यम्	..	....	३१३

पटलः ( २८ ).

अङ्गमन्त्रसाधनम्	....	....	३१६-३२७
हन्मन्त्रसाधनप्रकारः	....	..	३१६
शिरोमन्त्रसाधनप्रकारः	....	..	३१७
शिखामन्त्रसाधनम्	....	....	३१९
कवचमन्त्रसाधनम्	...	....	३२०
नेत्रमन्त्रसाधनम्	..	..	३२३
अस्त्रमन्त्रसाधनम्	...	....	३२५

पटलः ( २९ ).

वक्रमन्त्रसाधनप्रकारः	...	...	३२७-३४०
गृसिंहवक्रमन्त्रसाधनम्	..	...	३२७-३३१
कपिलमन्त्रसाधनम्	....	..	३३१-३३९
वराहमन्त्रसाधनम्	....	....	३३९-३४०

[ ३० ]

विषया:

पत्रसङ्ख्या

पटलः ( ३० ).

परिकरमन्त्रसाधनम्	....	३४१-३४९
कौस्तुभमन्त्रसाधनम्	....	३४१
मालामन्त्रसाधनम्	....	३४२
कमलमन्त्रसाधनम्	....	३४३
शङ्खमन्त्रसाधनम्	....	३४४
चक्रमन्त्रसाधनम्	....	३४४
गदामन्त्रसाधनम्	....	३४५
गरुडमन्त्रसाधनम्	....	३४६
पाशमन्त्रसाधनम्	....	३४७
अङ्गुशमन्त्रसाधनम्	....	३४८

पटलः ( ३१ ).

उपाङ्गसाधनम्	....	३४९-३५३
सत्यमन्त्रसाधनम्	....	३४९
मृगीमुद्रा	...	३५०
वासुदेवमन्त्रसाधनम्	....	३५०
सङ्कर्षणमन्त्रसाधनम्	....	३५०
प्रद्युम्नमन्त्रसाधनम्	....	३५१
अनिरुद्धमन्त्रसाधनम्	....	३५१
सप्ताक्षरमन्त्रसाधनम्	..	३५२

पटलः ( ३२ ).

विघ्नशमन्त्रसाधनम्	....	३५३-३५६
वागीश्वरीमन्त्रसाधनम्	...	३५६-३५९
वागीश्वरीयन्त्रसाधनम्	....	३५८

पटलः ( ३३ ).

योगविधानम्	..	३५९-३६४
देहपातकालाभिज्ञानलिङ्गानुकीर्तनम्	..	३६३
संहिताया महिमानुवर्णनम्	....	३६५

~~~~~

## षष्ठादिषु पटलेषु \*समुद्धृतानां मन्त्राणां सूची

### मुख्यमन्त्रवर्गः

१ ओं क्षीं क्षिः नमः, नारायणाय विश्वात्मने हीं स्वाहा ( मूलमन्त्रो मूर्तिमन्त्र-सहितः ) प. ४६

( शक्तिचतुष्कमन्त्राः प. ४८-४९ ).

२ ओ लं लक्ष्यै नमः, परमलक्ष्मावस्थितायै ला श्रीं हीं स्वाहा ( लक्ष्मीमन्त्रः )

३ ओ का कीर्त्यै नमः, सदोदितानन्दविग्रहायै हीं क्रीं स्वाहा ( कीर्त्यमन्त्रः )

४ ओं जा जयायै नमः, अजितधामावस्थितायै जा त्रीं स्वाहा ( जयामन्त्रः )

५ ओं मा मायायै नमः, मोहातीतपदाश्रितायै मा त्रीं स्वाहा ( मायामन्त्रः )

( अङ्गषट्कम् प. ४९-५१ ).

६ ओ ह नमः, ओ हसः शुचिषदे हृदयाय नमः ( हृन्मन्त्रः )

७ ओ हा नमः, परब्रह्मशिरसे स्वाहा ( शिरोमन्त्रः )

८ ओ हीं नमः, प्रयोतनिशिखायै वषट् ( शिखामन्त्रः )

९ ओं हु नमः, शाश्वतशरण्यकवचाय हुम् ( कवचमन्त्रः )

१० ओ हौ नमः, प्रकाशप्रज्वलनेत्राय वौषट् ( नेत्रमन्त्रः )

११ ओ हः नमः, 'दीतोदत्प्रभ अस्त्राय फट्<sup>(१)</sup> ( अस्त्रमन्त्रः )

( आस्यत्रयम् प. ९१-९२ ).

१२ ओं दृग्ं दैज् द्वौ नमः, ज्वलनायुतदीपये नृसिंहाय स्वाहा ( नृसिंहमन्त्रः )

१३ ओं इहूं दैवौ नमः, अनन्तभासाय कपिलाय स्वाहा ( कपिलमन्त्रः )

१४ ओ दृग्लोऽद्वस्त्रौ नमः, कृष्णपिङ्गलाय वराहाय स्वाहा ( वराहमन्त्रः )

\* इदमत्र ज्ञाप्यते—इह निरूप्यमाणाया मन्त्रानुपूर्व्या विमर्शसमये मन्त्रोद्भरणप्रकारप्रतिपादक-श्लोकेषु शुद्धिपत्र पाठान्तरं चानुसृत्य दृष्टिदेवा ।

१ दीसिमत्प्रभायाद्वयेति संप्रदायतः श्रूयते ।

२ टकारजंकाराज्ञकाररेफसमुदायात्मकं ऊकारौकारानुस्वारात्मकस्वरत्रयोपेतं पिण्डाक्षरविशेषात्मकं बीजाक्षरम् ।

३ टकाररेफकाररेफसमुदायः ऊकारौकारानुस्वारसंयुतो बोच्यः ।

४ टकारसकारवकारसमुदायः ऊकारौकारानुस्वारसंयुतो बोच्यः ।

[ ३२ ]

( भूषणायुधपरिवारोपायुधमंत्रा अथवा लाङ्छनमंत्राः प. ९३—९४ ).

- १६ ओं ठं ह्रू ठ नमः प्रभात्मने कौस्तुभाय स्वाहा ( कौस्तुभमन्त्रः )
- १७ ओं लक्ष्मी नमः, स्थलजलोद्भूतभूषिते वनमाले स्वाहा ( वनमालामन्त्रः )
- १८ ओं बुमि नमः श्रीनिवासपद्माय स्वाहा ( पद्ममन्त्रः ) ✓
- १९ ओं ह्रं ह्रं ह्रं नमः महाशङ्खाय स्वाहा ( शङ्खमन्त्रः ) ✓
- २० ओं ऋः क्रः फट् ह्रू नमः फट्कट्फङ्गिष्णुचक्राय स्वाहा ( चक्रमन्त्रः ) ✓
- २१ ओं क्षूरैँ स्थूः नमः अनन्तगतये गरुडाय स्वाहा ( गरुडमन्त्रः )
- २२ ओं र्णा कहू कहू ठठ वरपाशाय स्वाहा ( पाशमन्त्रः )
- २३ ओं लू कू निशतघोणाय अङ्गुशाय स्वाहा ( अङ्गुशमन्त्रः )

( सत्यायुपाङ्गपञ्चकम् प. ९५—९६ )

- २४ ओं क्षौ ओं ( सखबीजमन्त्रः )
- २५ ओं ह्रू ओं ( वासुदेवबीजम् ) ✓
- २६ ओं सू ओ ( सङ्खषणबीजम् ) ✓
- २७ ओं षी ओ ( प्रद्युम्नबीजम् ) ✓
- २८ ओं शां ओं ( अनिरुद्धबीजम् ) ✓
- २९ हृसूमूलरं ( परव्यापक [मन्त्रः] ) प. ९७

### उपकरणमन्त्रवर्गः

- ( पीठदेवतामंत्राः—आधारषट्कम् प. ६०—६१ ).
- ३० ओं ह्रौ [ आधारशत्त्वै ] नमः ( आधारशक्तिमन्त्रः )
  - ३१ ओं ह्रौ [ कूर्मकालग्रायै ] नमः ( कूर्ममन्त्रः )
  - ३२ ओं ह्रां [ अनन्ताय ] नमः ( अनन्तमन्त्रः )
  - ३३ ओं क्षम्लां [ धरायै ] नमः ( धरामन्त्रः )
  - ३४ ओं स्वां [ क्षीरोदाय ] नमः ( क्षीरोदमन्त्रः )
  - ३५ ओं पुं आधारपद्माय नमः ( आधारपद्ममन्त्रः )

१ है इति सम्प्रदायतः श्रूयते ।

२ हकारसकरणकारमकारलकाररेफसमुदायात्मकोऽनुस्वारोपेतो ब्रोध्य ।

[ ३३ ]

( पीठदेवतामंत्राः । आसनषट्कम् प. ६१-६२ ).

- ३६ ( १ ) ओं छ्लं धर्माय नमः ( आधाराद्यासनमन्त्रः )  
 ( २ ) ओं छ्लं ज्ञानाय नमः  
 ( ३ ) ओं धुं वैराग्याय नमः  
 ( ४ ) ओं धृं ऐश्वर्याय नमः  
 ( ५ ) ओं जृं अधर्माय नमः  
 ( ६ ) ओं जृं अज्ञानाय नमः  
 ( ७ ) ओं ज्लृं अवैराग्याय नमः  
 ( ८ ) ओं ज्लृं अनैश्वर्याय नमः  
 ( ९ ) ओं ब्लृं क्रत्वेदाय नमः  
 ( १० ) ओं व्लृं यजुर्वेदाय नमः  
 ( ११ ) ओं वृं सामवेदाय नमः  
 ( १२ ) ओं वृं अथर्ववेदाय नमः  
 ( १३ ) ओं लृं कृतयुगाय नमः  
 ( १४ ) ओं लृं त्रेतायुगाय नमः  
 ( १५ ) ओं लृलृं द्वापराय नमः  
 ( १६ ) ओं ल्लृं कलियुगाय नमः  
 ३७ ओं ब्सुं सितपद्माय नमः ( अव्यक्तपद्ममन्त्रः )

( धामत्रयमन्त्राः )

- ३८ ( १ ) ओं हं [ सूर्यमण्डलाय ] नमः  
 ( २ ) ओं स [ सोममण्डलाय ] नमः  
 ( ३ ) ओं रं [ अग्निमण्डलाय ] नमः  
 ३९ ओं अहं सः, यद्वा—ओं ओं ओं ( भावासनमन्त्रः )

( द्वारदेवतामंत्राः प. ६२ ).

- ४० ओं क्ष्मां क्षेत्रपालाय नमः ( क्षेत्रपालमन्त्रः )  
 ४१ ( १ ) ओं श्रां श्रियै नमः ( श्रियः )  
 ( २ ) ओं त्रों चण्डाय नमः ( चण्डस्य )  
 ( ३ ) ओं प्रों प्रचण्डाय नमः ( प्रचण्डस्य )

- ( ४ ) ओं त्रो जयाय नमः ( जयस्य )
- ( ५ ) ओं त्रो विजयाय नमः ( विजयस्य )
- ( ६ ) ओं प्रीं गङ्गायै नमः ( गङ्गायाः )
- ( ७ ) ओं प्रीं यमुनायै नमः ( यमुनायाः )
- ( ८ ) ओं श्रू शङ्खनिधये नमः ( शङ्खनिधेः )
- ( ९ ) ओं प्रू पद्मनिधये नमः ( पद्मनिधेः )

( गुरुपङ्क्षिमत्त्राः प. ६३--६९ ).

- ४२ ओं गू गणाधिपतये नमः ( गणेशमन्त्रः )  
 ( गणेशस्याङ्गषट्कम् )

- [ ओं ] गां हृदयाय नमः
- [ ओं ] गीं शिरसे स्वाहा
- [ ओ ] गूं शिखायै वौषट्
- [ ओ ] गै कवचाय हुम्
- [ ओ ] गौ नेत्राय वषट्
- [ ओ ] गः अस्त्राय फट्

- ४३ ओं क्षर्त्तीं हीं स्या हर्यो अ आ इ ई उ ऊ क्त क्त ल्त ल्त ए ऐ ओ औ अं अः  
 क ख ग घ ङ च छ ज झ ब ट ठ ड ढ ण त थ द ध न प फ ब  
 म म य र ल व श ष स ह क्ष वागीश्वर्यै नमः ( वागीश्वरीमन्त्रः ),

( वागीश्वर्या अङ्गषट्कम् )

- ओं स्ता हृदयाय नमः
- ओं स्तीं शिरसे नमः
- ओं स्तुं शिखायै नमः
- ओं स्तै कवचाय नमः
- ओं स्त्रौ नेत्राय नमः
- ओं स्त्र. अस्त्राय नमः

- ४४ ओं ओं गुरवे नमः ( गुरुमन्त्रः )
- ४५ ओं ओं ओं पं परमगुरवे नमः ( गुरोर्गुरुमन्त्रः )
- ४६ ओं ओं ओं ओं पा परमेष्ठिने नमः ( तदुरोमन्त्रः )
- ४७ ओं ओं ओं ओं ओं दृहूम्बूं स्वधा पितृभ्यो नमः ( पितृमन्त्रः )
- ४८ ओं ओं ओं ओं ओं आदिसिद्धेभ्यो नमः ( आदिसिद्धमन्त्रः )

[ ३९ ]

### लोकपालमन्त्राः, तत्तदायुधमन्त्राश्च ( प. ६५-६६. )

- ४९ ओं ह्वां इन्द्राय नमः ( इन्द्रमन्त्रः )
- ५० ओं ह्वां अश्वेये नमः ( शिखिमन्त्रः )
- ५१ ओं ह्वां यमाय नमः ( अन्तकमन्त्रः )
- ५२ ओं न्लं नैर्कृतये नमः ( निर्कृतिमन्त्रः )
- ५३ ओं ह्वा वरुणाय नमः ( वरुणमन्त्रः )
- ५४ ओं ह्वां वायवे नमः ( वायुमन्त्रः )
- ५५ ओं घ्वां सोमाय नमः ( सोममन्त्रः )
- ५६ ओं हृदं ईशानाय नमः ( ईशानमन्त्रः )
- ५७ ओं ह्लां नागेश्वराय नमः ( नागेशमन्त्रः )
- ५८ ओं हूर्वां ब्रह्मणे नमः ( ब्रह्ममन्त्रः )
- ५९ ओं ज्व्रौः वज्राय नमः ( इन्द्रस्यायुधमन्त्रः )
- ६० ओं ज्व्रीः शक्तयै नमः ( शिखिन आयुधमन्त्रः )
- ६१ ओं द्वूः दण्डाय नमः ( यमस्यायुधमन्त्रः )
- ६२ ओं द्वूः खड्गाय नमः ( निर्कृतेरायुधमन्त्रः )
- ६३ ओं दृशाः पाशाय नमः ( वरुणस्यायुधमन्त्रः )
- ६४ ओं द्वाः ध्वजाय नमः ( वायोरायुधमन्त्रः )
- ६५ ओं हुः मुद्गराय नमः ( सोमस्यायुधमन्त्रः )
- ६६ ओं ज्ञुः शूलाय नमः ( ईशानस्यायुधमन्त्रः )
- ६७ ओं कोः सीराय नमः ( नागेशस्यायुधमन्त्रः )
- ६८ ओं न्वाः पद्माय नमः ( ब्रह्मण आयुधमन्त्रः )
- ६९ ओं हूं वौ विष्वक्सेनाय नमः ( विष्वक्सेनमन्त्रः ) प. ६६

### ( विष्वक्सेनस्य अङ्गषट्कम् )

ओं ह्वां हृदयाय नमः  
 ओं हीं शिरसे स्वाहा  
 ओं हूं शिखायै वौषट्  
 ओं है कवचाय हुं  
 ओं हौं नेत्राय वषट्  
 ओं हः अस्त्राय फट्

[ ३६ ]

( औपचारिकपञ्चकमंत्राः प. ६७-६८ ).

७० ओं ओं परमधामावस्थितमदनुग्रहकाम्ययोद्यतावतरेहामिमतसिद्धिदमन्त्रशरीरों  
नमो नमः

( आवाहनमन्त्रः )

७१ ओं ह ह ह इदमिदमिदं [ अर्थे ] गृहण स्वाहा ( अर्धादिमन्त्रः )

७२ ओ विश्वरूपाय विद्यहे विश्वातीताय धीमहि तत्रो विष्णुः प्रचोदयात् ( विष्णुगायत्री )

७३ ओं ई हीं ई हसपर परमेश प्रसीद ओ नमः ( प्रसादनमन्त्रः )

७४ ओं भगवन्मन्त्रमूर्ते स्वपदमासादय क्षमस्व क्षमस्व ओ नमो नमः ( विसर्जन-  
मन्त्रः )

७५ ओं स्वीं सुरभ्यै नमः ( सुरभिमन्त्रः अथवा आप्यायनमन्त्रः प. ६९ ).

( भूतशुद्धिमन्त्रः प. ८६. )

७६ ओं क्षां पृथिव्यै हुं फट् ( पृथिव्याः )

ओं ष्वा अद्वयः हु फट् ( जलस्य )

ओं स्त्रां तेजसे हुं फट् ( तेजसः )

ओं ह्यां वायवे हुं फट् ( वायोः )

ओं क्षमां आकाशाय हु फट् ( आकाशस्य )

७७ ओं यौं नमः ( इच्छाग्रिमन्त्रः प. ९१ ).

७८ ओं व्यं नमः ( शान्ताग्रिमन्त्रः प. ९१ ).

७९ ओं व्सं नमः ( आप्णावनमन्त्रः प. ९१ ).

८० ओ दृष्टस आत्मने नमः ( ? ) ( जीवात्ममन्त्रः प. ९२ ).

८१ ओं हा अनन्ताय कालाग्निरूपाय जगद्गुम्भुगन्धिने सर्वगन्धवहाय नमः स्वाहा

( धूपपात्रमन्त्रः प. १२१ ).

८२ ओं क्षत्रीं जगद्वनिमन्त्रमात्रे स्वाहा दद्वौं ( ? ) ( धण्टामन्त्रः प. १२३ ).

८३ ओं ठां अक्षसूत्राय नमः ( अक्षसूत्रमन्त्रः प. १२७ )

८४ ओं ज्यौं द्वर्तीं त्रीं श्रीं ध्यौं स्त्रीं हीं क्षत्रीं तेजसे सप्तार्चिषे स्वाहा ( अग्निमन्त्रः प. १३८ ).

१ आत्ममन्त्रे रेफटकारसकाराणा पौर्वीपर्यं सप्रदायतो इयम् ।

[ ३७ ]

### मण्डलचित्रे प्रदर्शितैः सङ्ख्याकैर्ज्ञातव्यानां मण्डलावयवानां सूची

|                    |                            |
|--------------------|----------------------------|
| १—प्रधानपद्मम्     | १०—( वीथ्याः ) पूर्वा दिक् |
| २—पूर्वदिक्पद्मम्  | ११—आग्रेयी दिक्            |
| ३—दक्षिणदिक्पद्मम् | १२—दक्षिणा दिक्            |
| ४—पश्चिमदिक्पद्मम् | १३—नैऋती दिक्              |
| ५—उत्तरदिक्पद्मम्  | १४—पश्चिमा दिक्            |
| ६—आग्रेयपद्मम्     | १५—वायव्या दिक्            |
| ७—ईशान्यपद्मम्     | १६—उत्तरा दिक्             |
| ८—नैऋत्यपद्मम्     | १७—ईशान्या दिक्            |
| ९—वायव्यपद्मम्     | १८—द्वाराणि                |

प्रधानपद्मादिषु १—९ प्रथमाङ्कतः नवमाङ्कपर्यन्तैः सह्याकैश्चिह्नितेषु नवसु पद्मेषु चित्रितेषु कर्णिकादितत्तस्थाने निर्दर्शितैः सङ्ख्याकैर्ज्ञातव्यापैर्यथासङ्ख्यं तत्तस्थाने ते ते मन्त्रा मन्त्रसूचीत्. समालोच्य विनियोज्याः ।

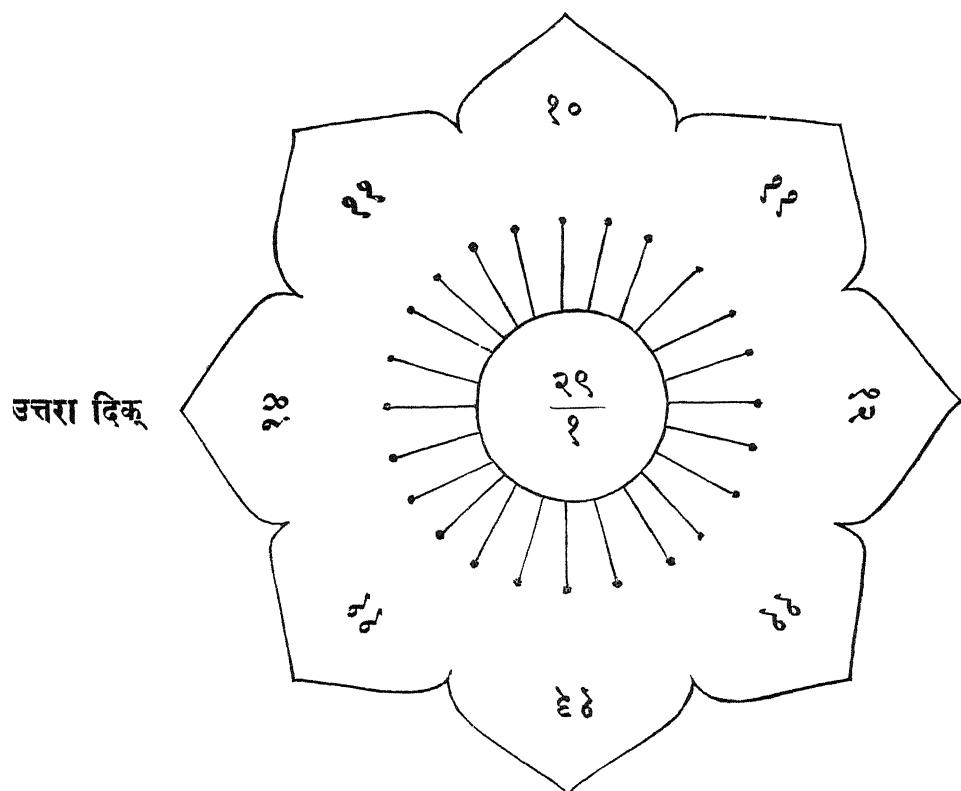
मण्डलावयवभूतपूर्वदिगादिषु १०—१८ दशमाङ्कत अष्टादशाङ्कपर्यन्तैः सङ्ख्याकैश्चिह्नितेषु विनियोज्यानां मन्त्राणां योजनप्रकारः अनेन पथा बोच्यः ।

|                        |     |     |     |     |     |                   |
|------------------------|-----|-----|-----|-----|-----|-------------------|
| ( १० ) पूर्वस्यां दिशि | ... | ... | ... | ... | ... | ४९,५९ ( मन्त्रौ ) |
| ( ११ ) आग्रेया         | ... | ... | ... | ... | ... | ५०,६० ( मन्त्रौ ) |
| ( १२ ) दक्षिणस्यां     | ... | ... | ... | ... | ... | ५१,६१ ( मन्त्रौ ) |
| ( १३ ) नैऋत्यां        | ... | ... | ... | ... | ... | ५२,६२ ( मन्त्रौ ) |
| ( १४ ) प्रतीच्यां      | ... | ... | ... | ... | ... | ५३,६३ ( मन्त्रौ ) |
| ( १५ ) वायव्यां        | ... | ... | ... | ... | ... | ५४,६४ ( मन्त्रौ ) |
| ( १६ ) उदीच्यां        | ... | ... | ... | ... | ... | ५५,६५ ( मन्त्रौ ) |
| ( १७ ) ईशान्यां        | ... | ... | ... | ... | ... | ५६,६६ ( मन्त्रौ ) |
| ( १८ ) द्वारेषु        | ... | ... | ... | ... | ... | २१ ( मन्त्रः )    |



[ ३९ ]

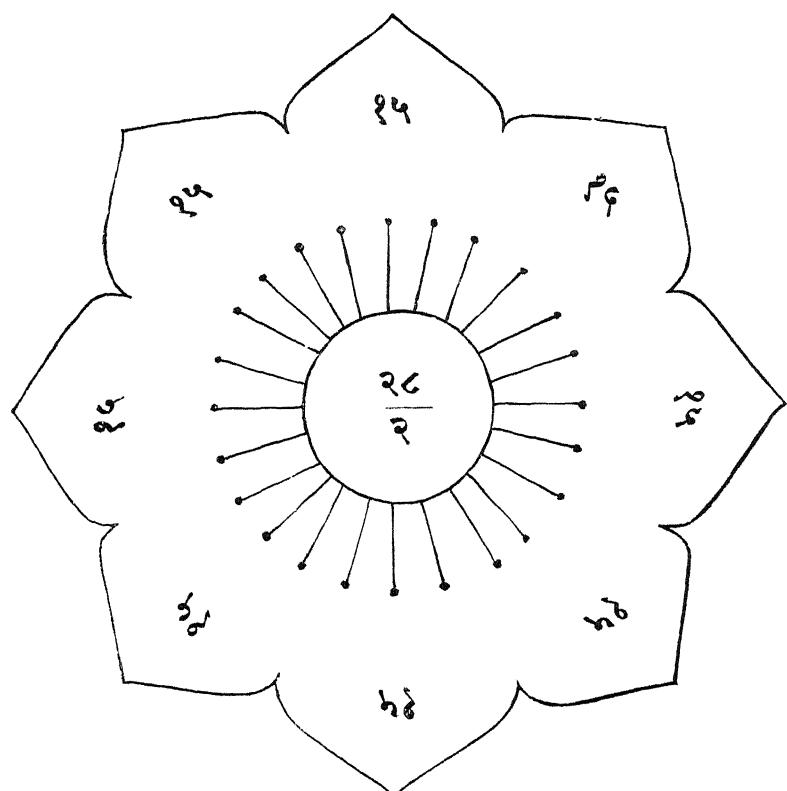
( १ )



पद्मान्तर्दिष्टाः संख्याङ्का मन्त्राणां वोध्याः ।

[ ४० ]

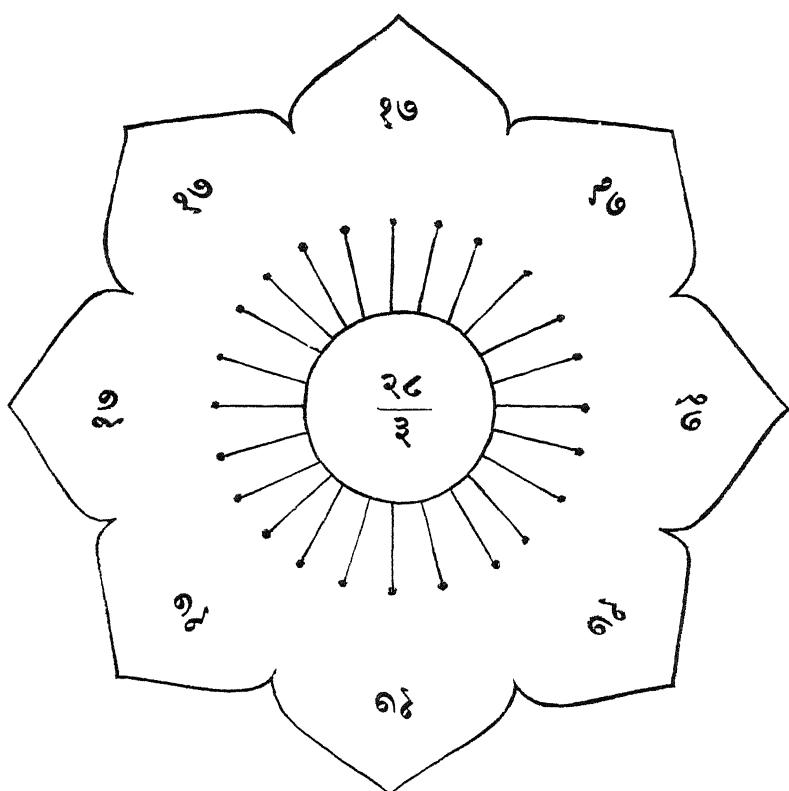
( २ )



पद्मान्तरिंदिष्टः संख्याङ्का मन्त्राणां बोध्याः ।

[ ४१ ]

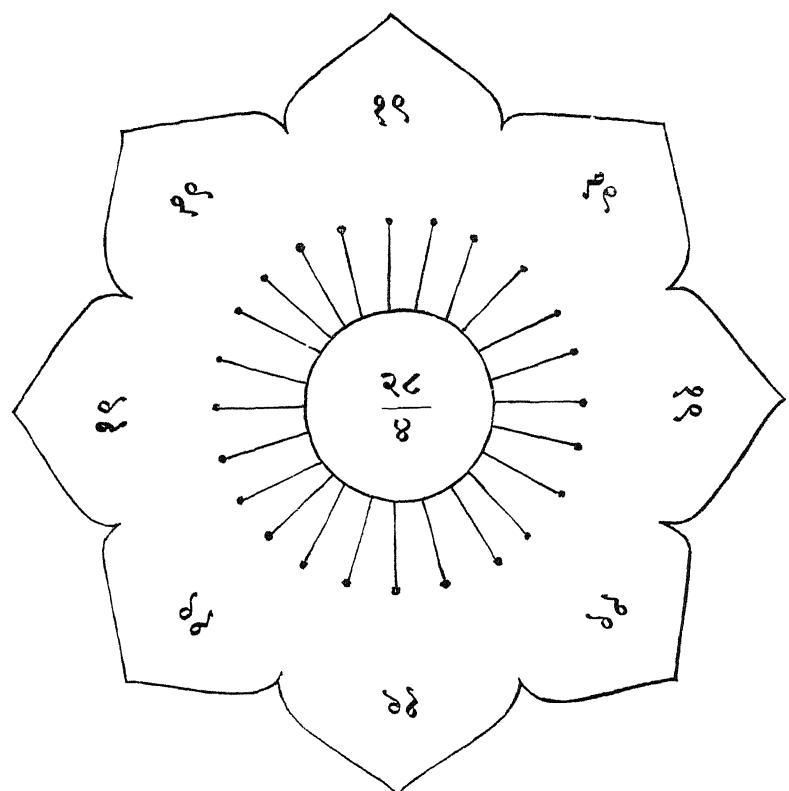
( ३ )



पद्मान्तरिंदिष्टाः संख्याङ्का मन्त्राणां वोध्याः ।

[ ४२ ]

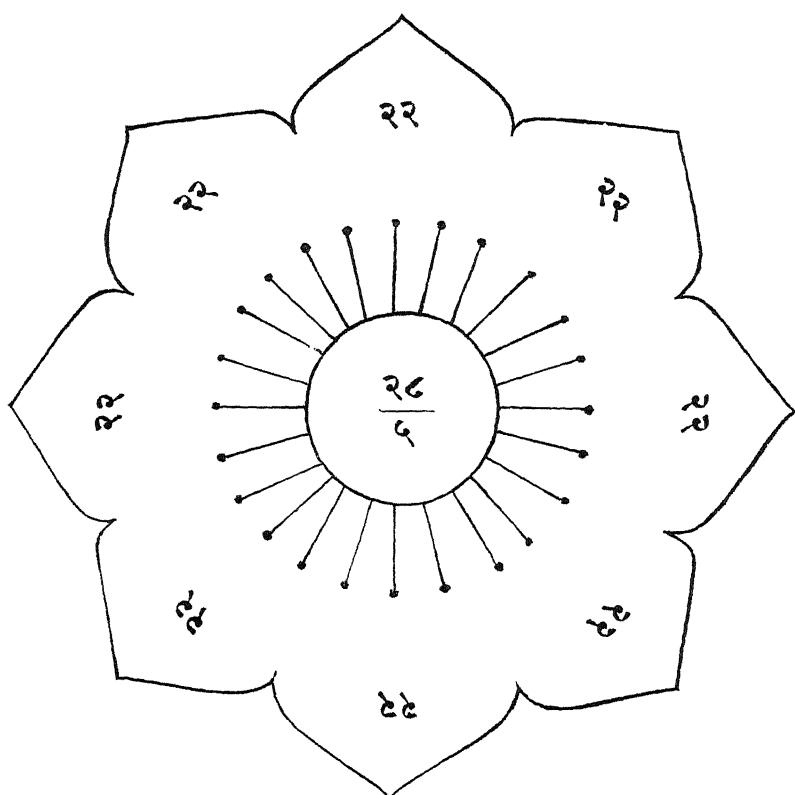
( ४ )



पद्मानंतर्निर्दिष्टाः संख्याङ्का मन्त्राणां वोध्याः ।

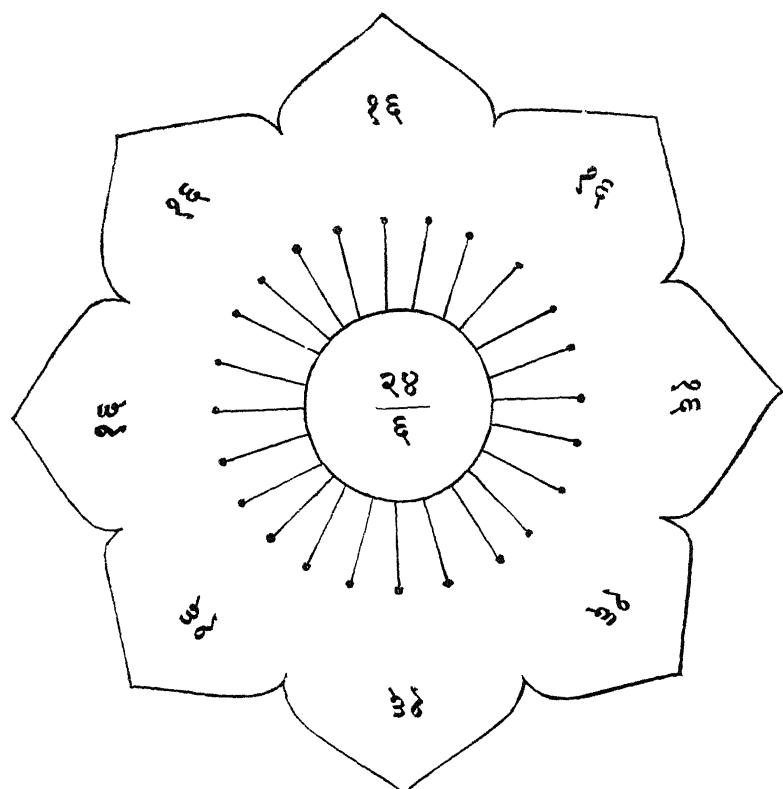
[ ४३ ]

( ९ )



पद्मान्तर्निर्दिष्टः संख्याङ्का मन्त्राणां बोध्याः ।

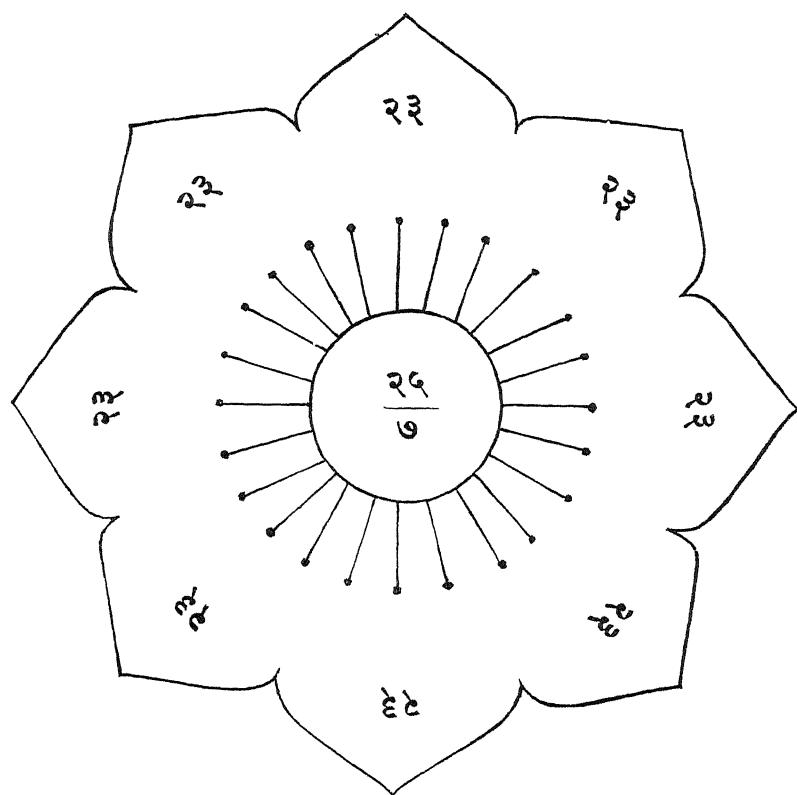
( ६ )



पद्मान्तरिदिष्टाः संख्याङ्का मन्त्राणां वोध्याः ।

[ ४९ ]

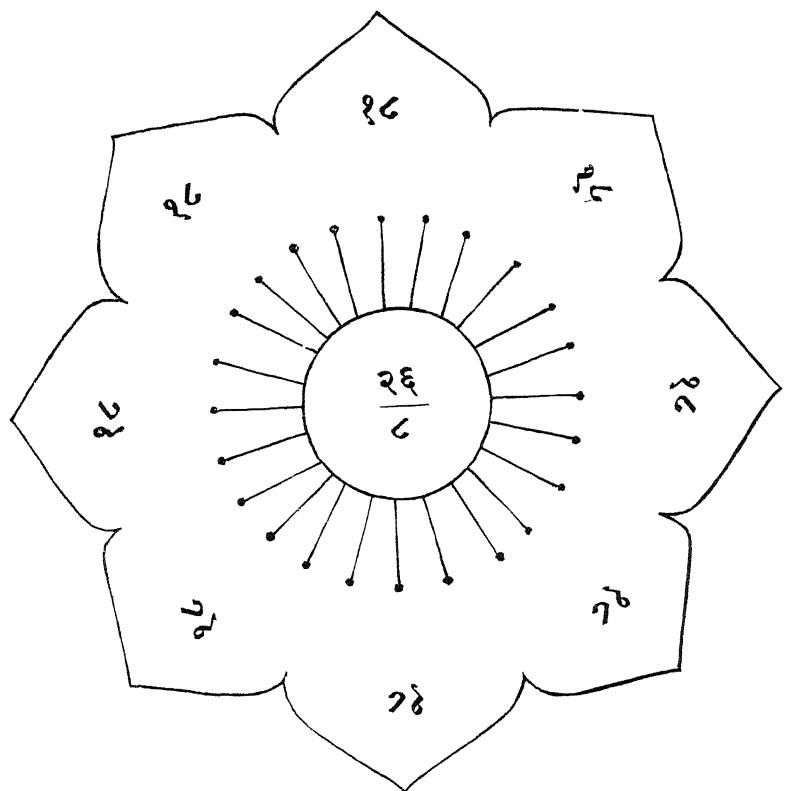
( ७ )



पद्मान्तर्निर्दिष्टाः संख्याङ्का मन्त्राणां वोध्याः ।

[ ४६ ]

( C )



पद्मान्तरिदिष्टः संख्याङ्का मन्त्राणां वोध्याः ।



## श्रीपाञ्चरात्रे जयाख्यसंहिता.

शास्त्रारम्भप्रयोजनं नाम प्रथमः पटलः ।  
नमः सकलकल्याणदायिने चक्रपाणये ।  
विष्यार्णवमग्रानां<sup>१</sup> समुद्धरणहेतवे ॥ १ ॥

[ शास्त्रावतरणम् ]

सुसिद्धपूजिते स्थाने देवब्रह्मिसेविते ।  
तपस्विजनसङ्कीर्णे पुण्यकृद्धिनिषेविते ॥ २ ॥  
तीर्थोत्तमे प्रभासे वै<sup>२</sup> यत्र सन्निहितः सदा ।  
विश्वात्मा भगवान् विष्णुर्लोकानुग्रहकृत्प्रभुः ॥ ३ ॥  
तत्र शुश्रूषणपरः पित्रादिगुरुसन्ततेः ।  
नित्यमेवापवर्गार्थी विरागी वीतमत्सरः ॥ ४ ॥  
संवर्तकः कान्तिनिधिर्दृष्टा मग्नं स्वकं वपुः ।  
प्राञ्जलिः प्रणतो भूत्वा और्वा पितरमब्रवीत् ॥ ५ ॥

संवर्तकः—

संसारार्णवमग्रस्य ममोपायो हि<sup>३</sup> कथ्यताम् ।  
यं ज्ञात्वा न पुनर्जन्म स्यान्मान्यस्य कस्यचित् ॥ ६ ॥

ओर्वा :—

पुरा कृतयुगे वत्स मत्पूर्वैः संयमस्थितैः ।  
वेदवेदाङ्गपाराङ्गै ऋषिभिश्च तपोधनैः ॥ ७ ॥  
केनापि चात्मभावेन एतदालोचितं तु वै ।  
बद्धून्यब्दसहस्राणि तपस्तप्त्वा सुदारुणम् ॥ ८ ॥

१ सद्यस्तरण. A

२ सुसिद्धे. A

३ प्रभासे च. A

४ योऽमि. A

( सन्तोषनियमाद्यं च व्रतचर्यासमन्वितम् )

[ निःश्रेयसालाभान्महर्षीणां निर्वेदः ]

कालेन तपसोऽन्ते वै<sup>१</sup> वयं सद्गुर्मास्थिताः ।  
सिद्धिगोचरमप्राप्ताः<sup>२</sup> प्रोच्छृसन्तः पुनः पुनः ॥ ९ ॥  
न विद्वः किं भविष्यामो हयापि गहने भवे  
न स्थितिः शाश्वती स्वस्थे न च बन्धपरिक्षयः ॥ १० ॥  
न चैवेह स्थिरा भोगाः किं कुर्यामोऽत्र<sup>३</sup> वैशसे  
इत्येवं गहने प्राप्ते तपसश्चानवस्थितेः ॥ ११ ॥  
संप्राप्ताः स्म ततो मोहं तदा वाणी महत्यभूते ।  
भगवद्गुर्मनिज्ञासैर्धर्यानासक्तैः प्रचोदिता ॥ १२ ॥

[ परतत्वज्ञानस्य निःश्रेयसहेतुत्वम् ]

न यज्ञवेदाधिगमैर्नैच दानैस्तु केवलैः  
क्रियाभिर्न त्वनेकाभिर्वित्तशान्दायणादिकैः ॥ १३ ॥  
स्वर्गे<sup>४</sup> वै न भवेत् स्थैर्य बन्धमोक्षश्च वै कुतः ।  
अज्ञाते परतत्त्वे तु शाश्वते चाक्षयेऽच्युते ॥ १४ ॥  
व्यापके तु जगन्नाथे नित्यतृप्ते निरञ्जने ।  
इच्छारूपधरे नित्ये शुद्धे शुद्धे सुनिर्मले ॥ १५ ॥  
एवमाद्यः परो देवो ज्ञातो यावन्न वै द्विजाः ।  
तावदेवापवर्गस्तु दुर्लभो युग्मोटिभिः ॥ १६ ॥  
तस्माद्यत्थ येनाशु हृदावासो<sup>५</sup> जगद्गुरुः ।  
केवलं चित्स्वरूपश्च<sup>६</sup> गुणगुण्यश्च निर्गुणः ॥ १७ ॥  
प्रसादभेति वै क्षिप्रमनाथानामसंशयः ।  
अभूतपूर्वं श्रुत्वैवं स्थितास्ते हृष्टमानसाः ॥ १८ ॥  
तस्मिन्नेव क्षणे पुण्ये श्रुतमात्रेण पुत्रक ।  
किमेतत्केन कथितं किं तद्वत्त्वं हनामकम् ॥ १९ ॥  
ज्ञास्यामस्तत्कथं सम्यगेवमूलुः परस्परम् ।

संशयेऽभिनिविष्टस्तु दीर्घकालं यदा तदा ॥ २० ॥

पुनरेवोत्थिता वाणी गगनादमृतोपमा ।

[ परतत्वविवेचनम् ]

यत्तद्भरमक्षोभ्यं परं ब्रह्म सनातनम् ॥ २१ ॥

परा गतिर्या सर्वेषामच्युतं वित्त तद्विजाः ।

मुनयो ब्रह्मनिष्णाता यमाश्रित्य भवोदधिम् ॥ २२ ॥

तरन्ति पुण्डरीकाक्षोऽ देवो नारायणस्तु सः ।

शङ्खचक्रधरं विष्णुमानन्दस्यन्दनिर्भरम् ॥ २३ ॥

ये संश्रयन्ति तं भक्त्या सूक्ष्ममध्यात्मचिन्तकाः ।

ते यान्ति वै पदं विष्णोर्जरामरणवर्जिताः ॥ २४ ॥

इत्युक्त्वा च 'ततो भूयः सा वागस्तमिता यदा ।

तदा वयं हृष्टतुष्टाः प्रायशो विगतज्वराः ॥ २५ ॥

श्रीवत्साङ्गवपुर्देवस्त्राता 'शास्ति जगत्रये ।

चेतसोऽवस्थिति कृत्वा कृषिभिश्च तपोधनैः ॥ २६ ॥

चिन्तितं च 'तदा भूयो ज्ञास्यामस्तं कर्थं विषुप् ।

[ परतत्वाधिगमोपायजिज्ञासया शाण्डिल्य प्रयाभिगमनम् ]

को वेचा देवदेवस्य त्रैलोक्येऽस्मिन् 'यथार्थतः ॥ २७ ॥

प्रसन्नः कस्य भगवान् परमात्माऽप्यधोक्षजः ।

प्रभावात्तपः सर्वं चिन्तितं मनसा तदा ॥ २८ ॥

यथावद्विदितं पश्चात्सर्वेषां भावितात्मनाम् ।

कृतकृत्यो जगत्यस्मिन् शाण्डिल्यः श्रूयते भुवि ॥ २९ ॥

ते चैवं स्वाश्रमात्सर्वे फलपुष्पकरोदयताः ।

प्रयाताः स मुनिर्यत्र कृतकृत्योऽवतिष्ठते ॥ ३० ॥

सुखासीनो द्विजैः सार्धं योगैश्वर्यसमन्वितः ।

तपसा तेजसा युक्तः पर्वते गन्धमादने ॥ ३१ ॥

नानाशर्व्यसमायुक्ते नानापुष्पोपशोभिते ।

फलद्रुमसमाकीर्णे नानाधातुविचित्रिते ॥ ३२ ॥

सिद्धैरध्यासिते रम्ये देवजुषे मनोरमे ।

तपश्चर्शीलैस्तुदान्तैश्च योगतपरायणैः ॥ ३३ ॥

सच्छिष्यैर्ज्ञानसंपूर्णैर्वृतश्चन्द्र इव ग्रहैः ।  
द्वृष्टा(ष्टो?) ज्ञानक्रियाह्योऽसावृषिभिः प्राज्ञलिस्थितैः ॥ ३४ ॥  
स चाभिवादितस्सर्वैः क्रमात्तेन च ते तथा ।  
पूजिताः फलमूलादैरम्बुना कुमुमैससह ॥ ३५ ॥  
निवृत्तेऽभ्यागते धर्मे सोत्सुकैर्भगवान्मुनिः ।  
पृष्ठस्तपोधनैस्सर्वैः शाष्ठिङ्गल्प्यसुरपूजितः ॥ ३६ ॥

[ भगवत्तत्त्वतदाराधनप्रकारप्रश्नः ]

भगवन्श्रोतुमिच्छामो विष्णोरहृतकर्मणः ।  
उपासालक्षणं कर्म कथयस्व प्रसादतः ॥ ३७ ॥  
श्रुतमत्यहृतं यस्मादस्माभिर्गगनान्तरात् ।  
अज्ञाते भगवत्तत्वे दुर्लभा परमा गतिः ॥ ३८ ॥  
तथाऽनाराधिते चैव सात्त्विकेन तु कर्मणा ।  
सन्तारणार्थमस्माकमन्येषां <sup>१</sup>भविनां तथा ॥ ३९ ॥  
यथार्थं भगवद्धर्मं वक्तुमर्हसि सर्वथा ।

[ अस्य शास्त्रस्य अवृत्तिक्रमः ]

शाष्ठिङ्गल्पः—

शुणुधर्वं संयतास्सर्वे विष्णोरहृततेजसः ॥ ४० ॥  
सारभूतमिदं शास्त्रं ज्ञानोपनिषदं महत् ।  
रहस्यमपकाश्यं च ब्रह्मगर्भं च शाश्वतम् ॥ ४१ ॥  
अनुग्रहार्थं च पुरा कथितं नारदस्य तत् ।  
तथाचातिरहस्यत्वाल्लोकेऽस्मिन्न प्रकाशितम् ॥ ४२ ॥  
न चापि चोदितं चैव केनचिद्दर्शगौरवात् ।  
तथोक्तस्य (तथाऽनेक?) दिनस्यान्ते अन्तर्धानगतं तु तम्(त्?) ॥ ४३ ॥  
भूयश्चैवावतीर्णेन विष्णुना प्रभावण्णुना ।  
मुनेर्वै स्वांशभूतस्य यदुक्तं पुनरेव हि ॥ ४४ ॥  
बद्योश्रमसंस्थेन<sup>२</sup> प्रभुना लोककारिणा ।  
धर्ममार्गवतारार्थं व्रतेनानेन सत्तमाः ॥ ४५ ॥  
सिद्धानां शृण्वतां चैव तथा गगनचारिणाम् ।

देवानां च क्रषीणां च नरादीनां तथैव च ॥ ४६ ॥  
 मृकण्डुताक्षर्यपूर्वाणामादित्यानां महात्मनाम् ।  
 किन्नराणां च दैत्यानां वसूनां भावितात्मनाम् ॥ ४७ ॥  
 साहृच्यानां योगसिद्धानां ज्ञानविज्ञानवेदिनाम् ।

[ गुरोनरिदादधिगतस्यास्य शास्त्रस्य मुनीन् प्रति यथाधिगतमुपदेशप्रतिज्ञा ]

तच्छृणुध्वं मुनिश्रेष्ठाः धर्मं संसारतारकम् ॥ ४८ ॥  
 याद्वक्षासं मया पूर्वं परितुष्टाच्च नारदात् ।  
 सर्वज्ञानक्रियायुक्तं सर्वसिद्धिप्रसाधनम् ॥ ४९ ॥  
 संक्षिप्तं च महार्थं यत्तथा सम्यग्विवेकदम् ।  
 ज्ञात्वैवं सारभूतं च अधीतं हि पुरा मया ॥ ५० ॥  
 यस्मादौ धर्मकामार्थमोक्षाणामाशुसिद्धिकृत ।  
 अधीस च श्रुतं पश्चात् ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमम् ॥ ५१ ॥  
 यत्प्रसादात्तु वै भूयो भवेऽस्मिन्न भवाम्यहम् ।  
 तद्युष्मभ्यं प्रवक्ष्यामि आन्नायेन यथास्थितम् ॥ ५२ ॥

[ श्रद्धामक्तिपूर्वकमुपसन्नस्यैव शास्त्रस्यास्योपदेशो पात्रता । ]

रहितं संशयैस्सर्वैरुक्षशिष्यक्रमेण तु ।  
 परिज्ञातं क्रमेणैव यस्माच्छास्त्रं फलप्रदम् ॥ ५३ ॥  
 तस्माच्चर्यं द्विजाः पूर्वमाश्रयध्वं प्रयत्नतः ।  
 भक्तिश्रद्धासमेतं तु अस्तित्वे (आस्तिक्ये?) नाप्यलङ्कृतम् ॥ ५४ ॥  
 सर्वस्वमपि यो दद्यात् भक्तिश्रद्धाविवर्जितः ।  
 नयाचारविनिर्मुक्तो मानी<sup>१</sup> शास्त्रार्थदूषकः ॥ ५५ ॥  
 न तस्य शास्त्रं वक्तव्यं ब्रूते वा यस्स यात्यथः ।  
 समाचारेण यो ब्रूयाच्छृणुयाद्यश्च<sup>२</sup> तावुभौ ॥ ५६ ॥  
 गच्छेतां तु जगद्योनेः पदं <sup>३</sup>घोरविपर्ययात् ।

[ गुरोर्महिमानुवर्णनगर्भं गुरौ भक्तेः श्रेयःसाधनत्ववर्णनम् ]

शास्त्रायत्ता यतः सर्वे भोगमोक्षादयो द्विजाः ॥ ५७ ॥  
 वैष्णवं<sup>४</sup> ज्ञानवक्तारं यो विद्याद्विष्णुवद्वृस्म् ।

पूजयेद्वाज्ञनः कायैस्स शास्त्रस्स वैष्णवः ॥ ५८ ॥  
 श्लोकपादस्य वक्ताऽपि यतः पूजयस्सदैव हि ।  
 किं पुनर्भगवद्विष्णोस्सवरूपं विवृणोति यः ॥ ५९ ॥  
 शास्त्रस्य चैव वक्ताऽपि तज्ज्ञावगतमानसः ।  
 विभोः शास्त्रस्य च गुरोऽस्तियस्यास्य पूजनात् ॥ ६० ॥  
 फलं भवत्यनुनं वै इह लोके परन् च ।  
 नारायणः परं ब्रह्म तज्ज्ञानेनाभिगम्यते ॥ ६१ ॥  
 ज्ञानस्य साधनं शास्त्रं तच्छास्त्रं गुरुवक्तव्यम् ।  
 ब्रह्मप्राप्तिरतो हेतोर्गुरुवर्धीना सदैव हि ॥ ६२ ॥  
 हेतुनाऽनेन वै विपा गुरुर्गुरुतमस्मृतः ।  
 यस्मादेवो जगन्नाथः कृत्वा मर्त्यमर्यां तनुम् ॥ ६३ ॥  
 मप्त्रानुद्भरते लोकान् कारुष्णाच्छास्त्रपाणिना ।  
 तस्माद्वक्तिर्गुरुरौ कार्या संसारभयभीरुणा ॥ ६४ ॥  
 शास्त्राज्ञनेन<sup>१</sup> योऽज्ञानतिभिरं विनिपातयेत् ।  
 शास्त्रं पापहरं पुण्यं पवित्रं भोगमोक्षदम् ॥ ६५ ॥  
 शान्तिदं च महार्थं च वक्ति यस्स जगद्गुरुः ।

[ अथ तत्त्वशुश्रूषया मुनिभिः स्वीकृतः शिष्यभावः ]

इत्युक्तास्तेन मुनयो मुनिना ब्रह्मवेदिना ॥ ६६ ॥  
 त्यक्तासनास्ततस्सर्वे वभूवुश्चान्तमानसाः ।  
 तत्पादमूले पतितास्तच्चित्तास्तत्परायणाः ॥ ६७ ॥

[ अथोपदेशारम्भः ]

दत्तो भूर्भिं ततस्तेषां मुनीनां<sup>२</sup> भावितात्मनाम् ।  
 विष्णुहस्तश्च (?) तुष्टेन मुनिना ब्रह्मवेदिना ॥ ६८ ॥  
 अथोवाच स विप्रेन्द्रः प्रणिपत्याच्युतं हरिम् ।  
 क्रमागतं महच्छास्त्रं ज्ञानामृतफलप्रदम् ॥ ६९ ॥

[ अस्य शास्त्रस्यारम्भकाल—प्रवर्तकपुरुषविशेष—आख्याविशेषाणा निरूपणम् ]

कृते युगे प्रवर्ते तु कस्मिन्निचन्मुनिसत्तमाः ।

पौष्करे<sup>१</sup> ब्रह्मकल्पे तु प्रत्यक्षस्थेऽप्यधोक्षजे ॥ ७० ॥  
 कामक्रोधविनिर्मुक्ते प्रदृष्टे तु पितामहे ।  
 स्थिते निष्कण्ठके सम्यक्त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ ७१ ॥  
 संप्रदृष्टे तथा धर्मे अधर्मे नाशमागते ।  
 नारदेन यथा पृष्ठो देवः कमलोचनः ॥ ७२ ॥  
 जयार्थमपि भक्तानां हिंतार्थमपि चात्मनः ।  
 अनुष्टुप्छन्दोबद्धेन<sup>२</sup> सारात्सारतरा शुभा ॥ ७३ ॥  
 प्रोक्ता त्रैलोक्यगुरुणा पृच्छते नारदाय तु ।  
 सारभूतं समुद्धृत्य संहिताऽमृतगर्भिणी ॥ ७४ ॥  
 सर्वज्ञत्वगुणेनैव कृत्स्नं ज्ञात्वा च तत्त्वतः ।  
 सार्थकोटिप्रमाणं तु ज्ञातुज्ञानोपबृंहितम् ॥ ७५ ॥  
 जयाव्यं<sup>३</sup> निषदं तन्त्रं ब्रह्ममूलाद्विनिस्सृतम् ।  
 अमूर्चाद्विग्नाद्यद्रूतं निर्घातो जायते स्वयम् ॥ ७६ ॥  
 शान्तात्संविन्मयात्तद्रच्छास्त्रं शब्दात्मं<sup>४</sup> चोत्थितम् ।  
 अविकारमसङ्कल्पं यदूपं तत्परं विभोः ॥ ७७ ॥  
 यद्विकारं जगद्धातुशशब्दब्रह्मोति तत्समृतम् ।  
 ततःप्रभृति कालाच्च लोकेऽस्मिन्मुनिसत्तमाः ॥ ७८ ॥  
 जयेति विमलं नाम प्रणीतं विश्वकर्मणा ।

---

1. पुष्करे. S. 2 य. A 3 नै A 4 त्मनो. A.

## [ अधिकः पाठः ]

† पञ्चरात्रस्य कृत्स्नस्य वक्ता नारायणः स्वयम् ।  
 इति सर्वत्र विख्यातं भगवच्छास्त्रगौरवम् ॥ १ ॥  
 सात्त्वतं पौष्टकरं चैव जयाख्यं तन्त्रमुत्तमम् ।  
 रत्नत्रयमिति रुयातं तद्विशेष इहोच्यते ॥ २ ॥  
 सारं सात्त्वतशास्त्रस्य रहस्यं प्राज्ञसंमतम् ।  
 रत्नत्रयमिदं साक्षात्गवद्वक्तनिःसृतम् ॥ ३ ॥  
 प्रवर्तितं तथैवेदमन्यूनानधिकत्वतः ।  
 अन्यान्यानि तु तन्त्राणि भगवन्मुखनिर्गतम् ॥ ४ ॥  
 सारं समुपजीव्यैव समासव्यासधारणैः ।  
 व्याख्योपबृंहणन्यायाद्विपितानि तथा तथा ॥ ५ ॥  
 व्याख्यामूलनयेनैषां गौरवं समप्रतिष्ठितम् ।  
 तन्त्रेऽप्यष्टेत्तरशते पारमेश्वरसंहिता ॥ ६ ॥  
 पौष्टकरार्थविवृत्यर्था व्याख्याख्यपाऽवतारिता ।  
 सात्त्वतस्य विवृत्यर्थमीश्वरं तन्त्रमुत्तमम् ॥ ७ ॥  
 जयाख्यस्यास्य तन्त्रस्य व्याख्यानं पाद्ममुच्यते ।  
 भगवद्व्यक्तिदेशेषु स्वयंव्यक्तेषु भूतले ॥ ८ ॥  
 अष्टेत्तरशते मुख्यं रत्नभूतं चतुष्टयम् ।  
 श्रीरङ्गं वेकटादिश्च हस्तिशैलस्ततः परम् ॥ ९ ॥  
 ततो नारायणादिश्च दिव्यस्थानचतुष्टयम् ।  
 वेकटादिं विनाऽन्येषु देवदेवस्य धामसु ॥ १० ॥  
 रत्नेषु त्रिषु रत्नानि त्रीणि तन्त्राण्युपासते ।  
 मूलव्याख्यानरूपत्वादुपजीव्यं परस्परम् ॥ ११ ॥  
 तन्त्रत्रयमिदं विद्यादेकशास्त्रं तथा बुधः ।  
 सात्त्वतं यदुशैलेन्द्रे श्रीरङ्गे पौष्टकरं तथा ॥ १२ ॥  
 हस्तिशैले जयाख्यं च साम्राज्यमधितिष्ठाति ।  
 पाद्मतन्त्रं हस्तिशैले श्रीरङ्गे पारमेश्वरम् ॥ १३ ॥

† अय तु कुण्डलितः पाठः प्राचीनेषु बहुषु कोशेषु नोपलभ्यते, पटलस्यास्यान्ते कैश्चित्प्रक्षिप्तः स्यात्, अथापि ( Adyar Library Ms. ) यथोपलम्बं प्राक्ख्यं नीतः

ईश्वरं यादवाद्वौ च कार्यकारि प्रचार्यते ।  
 श्रीरङ्गाद्याद्वाद्रेश्व हस्तिशैलो विशिष्यते ॥ १४ ॥  
 पद्मरागाच्च वैद्यर्याद्यथा वज्रं महागुणम् ।  
 पुरा कृतयुगे ब्रह्मा साक्षात्कृत्य रमापतिम् ॥ १५ ॥  
 स्वयं समर्चयित्वाऽथ तदचाक्रममुत्तमम् ।  
 शिष्येभ्यो महनीयेभ्य उपदिश्य कृपावशात् ॥ १६ ॥  
 तैरेवाराधनं काले कारयत्यब्जसंभवः ।  
 इत्येवं नारदाच्छ्रुत्वा पुनरेवाहमब्रुवम् ॥ १७ ॥  
 भगवन् कमलाकान्तः कथं साक्षात्कृतः कदा ।  
 तदेतद्ब्रूहि मे स्वामिन् हस्त्यद्रेश्वापि वैभवम् ॥ १८ ॥  
 इति पृष्ठो मया प्राह नारदो भगवान् क्रषिः ।  
 साधु पृष्ठोऽस्म्यहं वत्स श्लाघनीयोऽसि मे मतः ॥ १९ ॥  
 यदद्य करिश्वलस्य वक्ष्यामि तव वैभवम् ।  
 पुरा मयोपसन्नेन भगवान् भूतभावनः ॥ २० ॥  
 जगत्स्त्रष्टा सुराधीशोऽनुयुक्तश्चतुराननः ।  
 हस्तिशैलस्य माहात्म्यं वरदस्य कृपारसम् ॥ २१ ॥  
 सत्यव्रतस्य क्षेत्रस्य वैभवं चान्वर्णयत् ।  
 तत्त्वेऽहं संप्रवक्ष्यामि संग्रहेणैव सारवत् ॥ २२ ॥  
 सावधानः श्रुणु प्रीत्या गुहां सारमिदं यतः ।  
 भगवन्नाभिपाथोजाजातो धाताऽब्जसंभवः ॥ २३ ॥  
 सृष्टा चराचरं विश्वं गर्वं परमुपाययौ ।  
 आभिजात्यं सदाचारो विद्या चेति मदत्रयम् ॥ २४ ॥  
 सर्वानेवाभिभवति किमु सर्वाधिके पदे ।  
 ततोऽसौ मत्तचित्तः सन् देवदेवं रमापतिम् ॥ २५ ॥  
 साक्षाच्चिकीर्षुयोगेन परं यत्नमुपागमत् ।  
 देवदेवस्वरूपादिसाक्षात्कारविरोधिना ॥ २६ ॥  
 अप्रमेयेन महता दुष्कृतेनैष वारितः ।  
 पुनः पुनः प्रयत्नेऽपि सुमहत्यप्यनुष्ठिते ॥ २७ ॥  
 न स सिद्धिमनुप्राप्तं समाधेः प्रत्यहन्यत ।  
 अथ चिन्तापरो दीनश्चिन्तायित्वा मुहुष्टुहुः ॥ २८ ॥

वृथैवाचरितं कष्टमियता मन्दबुद्धिना ।  
 देवावाससमारोहावरोहाभिरुद्यकेलितः ॥ २९ ॥  
 निर्मोचनार्थमेकोडपि क्षणो हन्त न यापितः ।  
 अथालम्ब्य धृतिं धीमान् भूलोकं प्रत्यपद्यत ॥ ३० ॥  
 गङ्गामध्ये महद्वोरं तपस्तप्तुमुपाक्रमत् ।  
 अङ्गुष्ठाग्रपदान्तिष्ठन्निरुद्धश्वासचेष्टितः ॥ ३१ ॥  
 ऊर्ज्ञबाहुर्निराहारस्तपस्तेषे सुदारुणम् ।  
 कापेयचपलं चित्तं न स्वास्थ्यं प्राप तस्य यत् ॥ ३२ ॥  
 क्षणमात्रमपि श्रीशं न ध्यातुं प्राभवत्ततः ।  
 अथ दनिै कृशे धातर्याकाशादशरीरिणी ॥ ३३ ॥  
 वाणी प्रादुरभूत्पुण्या बोधयामास पद्मजम् ।  
 अधिकारमहानन्दरसमग्रस्य ते मनः ॥ ३४ ॥  
 सहस्रेणाख्यमेधानां विना शुद्धिं न गच्छति ।  
 अथुद्दस्येह मनसः स्वास्थ्यं संपाद्यतां कथम् ॥ ३५ ॥  
 अस्वस्थे मनसि ध्यानं साधु निष्पद्यतां कथम् ।  
 कर्तव्यगौरवात्कालविलम्बाच विभेषि चेत् ॥ ३६ ॥  
 उपायं सुकरं वक्ष्ये यथावदवधार्य ।  
 गङ्गाया दक्षिणे भागे योजनानां शतद्रये ॥ ३७ ॥  
 पञ्चयोजनविस्तारं पञ्चयोजनमायतम् ।  
 तीरान्तं पूर्ववाराशेः सर्वैः सुमहितं गुणैः ॥ ३८ ॥  
 सिद्धिक्षेत्रं महापुण्यं श्रीशस्याभिमतं परम् ।  
 सत्यव्रतमिति ख्यातं यथार्थाख्यावभासकम् ॥ ३९ ॥  
 एकस्तत्र कृतो धर्मो वर्धते हि सहस्रधा ।  
 तत्र त्वमश्वमेधेन यज्ञेरेकेन चेद्वरिम् ॥ ४० ॥  
 सहस्रस्याख्यमेधानां फलं प्राप्स्यसि निश्चितम् ।  
 तत्र शर्वतरे कल्पे दिग्गजा विष्णुमव्ययम् ॥ ४१ ॥  
 कस्यचिद्दिविर्वर्यस्य शिखरे पर्यपूजयन् ।  
 तेषामाविरभूदेवः करुणावरुणालयः ॥ ४२ ॥  
 कमलाकामुकः कान्तविग्रहः कञ्जलोचनः ।  
 ततः प्रभृतिं शैलेन्द्रो ययौ करिगिरिप्रियाम् ॥ ४३ ॥

तमेव वेदिकां कृत्वा वाजिमेधेन तं यज ।  
 लक्ष्मीवल्लभकारुण्यवीक्षावैभवतो महान् ॥ ४४ ॥  
 धन्यः कृतार्थो विमलो भविष्यसि न संशयः ।  
 इति वाणीं समाकर्ण्य विरिञ्चो हृष्टमानसः ॥ ४५ ॥  
 क्षेत्रं सत्यव्रतं पुण्यं त्वरितं समुपागमत् ।  
 त्वष्टा हस्तिगिरेः शृङ्गं टङ्कः सन्तक्ष्य शोभनाम् ॥ ४६ ॥  
 यागार्हा यजमानोऽयं यागवेदीमकल्पयत् ।  
 यथाशास्त्रं च लक्ष्मीशं सर्वकारणकारणम् ॥ ४७ ॥  
 ईजेऽजो वाजिमेधेन यागानामुत्तमेन सः ।  
 तत्र सर्वेषु मत्रेषु तत्तद्वैतनामभिः ॥ ४८ ॥  
 पञ्चमानेषु धाताऽयं देवदेवं रमापतिम् ।  
 हृदये समनुध्यायर्यस्तस्यै सर्वं हविर्द्वृतम् ॥ ४९ ॥  
 भक्त्या समर्पयन्नेतदलमेकोऽपि वेदितुम् ।  
 सर्वमेव हविर्देवः पुण्डरीकेशणो हरिः ॥ ५० ॥  
 स्वयमेव समादाय समास्वादयदादरात् ।  
 स्वान् स्वान् भागान्परीक्लसानकालेष्वनयिगच्छताम् ॥ ५१ ॥  
 उन्मुखानां वञ्चितानां देवानां शुभितं मनः ।  
 ब्रह्माणमथ ते सर्वे समागत्यान्वयुञ्जत ॥ ५२ ॥  
 किमिदं वर्तते मोहः क्षोभिता वञ्चिता वयम् ।  
 ब्रह्मा तु स्मयमानस्तान् सांत्वपूर्वमबोधयत् ॥ ५३ ॥  
 देवा मया पुरा सृष्टाः स्तष्टऽहं भवतां पिता ।  
 किमेतद्यत्पिता पुत्रानुपास्तां विनयादिति ॥ ५४ ॥  
 संसारमार्गनिष्ठातैस्तत्त्वफलमभीम्पुभिः ।  
 यूयमाराधनीया हि तदर्थमधिकारिताः ॥ ५५ ॥  
 सर्वान्तरात्मा सर्वेशो मम चापि पिता हरिः ।  
 कमलावल्लभो देवस्तमेवोद्दिश्य हूयते ॥ ५६ ॥  
 इह सर्वं हविर्यज्ञे नाममात्रं तु मत्रगम् ।  
 भवतां तत्तदर्थस्तु भगवान् कमलापतिः ॥ ५७ ॥  
 इयं मद्यज्ञसारस्य धोरणी सारमाधुरी ।  
 परमैकान्तिनां नृणामप्येषैव निवोधत ॥ ५८ ॥

इति संबोधिता देवा गतक्षोभाः प्रजापतिम् ।  
 सारार्थावगमानुष्टाः साधु साधित्यपूजयन् ॥ ५९ ॥  
 श्रेयसां किल कार्याणां प्रत्यूहानां शतं शतम् ।  
 तथा तत्र महायज्ञे विश्वानां शतमुस्थितम् ॥ ६० ॥  
 देवदेवो रमानाथः कृपया परया मुदा ।  
 सर्वान्प्रशमयामास प्रत्यूहान् समुपस्थितान् ॥ ६१ ॥  
 अथ काले बहुगुणे वपाहोमोचिते तदा ।  
 आविरासन्निमित्तानि मनोहारीणि सर्वशः ॥ ६२ ॥  
 मेषमासे सिते पक्षे चतुर्दशतमे तिथौ ।  
 शोभने हस्तनक्षत्रे रविवारेण संयुते ॥ ६३ ॥  
 प्रातः सवनकालीने वपाहोमे समापिते ।  
 तां वपामधरे गृहन्वयेराविरभूद्धरिः ॥ ६४ ॥  
 सूर्यकोटिप्रतीकाशे तस्कार्त्तस्वरोज्वले ।  
 विमाने पुण्यकोद्याख्ये श्रीभूमिसहितः प्रभुः ॥ ६५ ॥  
 पश्चिमाभिमुखो दीपकिरीटमकुटोज्ज्वलः ।  
 ऊर्ध्वपुण्ड्रोल्लस्तकालपद्मो राजीवलोचनः ॥ ६६ ॥  
 तिलप्रसूनसौभाग्यनासाकल्पलतान्वितः ।  
 प्रवालखण्डसुषपामोषदक्षाधरोष्ठवान् ॥ ६७ ॥  
 कम्बुगमभीरकण्ठान्तर्लिम्बिकौस्तुभविभ्रमः ।  
 श्रीवित्सवक्षा हारश्रीशोभमानशुजान्तरः ॥ ६८ ॥  
 पञ्चायुधोल्लसद्वाहुचतुष्टयमनोहरः ।  
 सपद्वेन करेणोच्चैवहनभयमुद्रिकाम् ॥ ६९ ॥  
 गदां चार्पं च वामेन पाणिना परिभूषयन् ।  
 कटिबन्धे धरन्दिव्यं नंदकं खड्गमुत्तमम् ॥ ७० ॥  
 पीताम्बरलसन्नाभिगद्वरोज्वलविह्वलः (ग्रहः ?) ।  
 कामारामीयकदलीकेल्लीचोरोहभास्वरः ॥ ७१ ॥  
 मुकुराकारजानूत्थलावप्यप्रसराहृतः ।  
 कलाचिकाख्चिस्पर्धिजड्वाद्वितयसुन्दरः ॥ ७२ ॥  
 पञ्चसौभाग्यसर्वस्वहारिपादमनोहरः ।  
 करुणारसपूर्णाभ्यामीक्षणाभ्यां चतुर्मुखम् ॥ ७३ ॥

आदरादनुगृह्णानः स्मिताञ्चदधरानितकः ।  
 एवं स्वयमुदाचेन रूपयौवनशोभिना ॥ ७४ ॥  
 विग्रेहणोदितं देवं रमाकान्तं जगत्प्रतिम् ।  
 आसेव्य सर्वे संहृष्टाः कृतार्थनयनोदयाः ॥ ७५ ॥  
 अहो भाग्यमहो भाग्यमित्युच्चैरुद्घोषयन् ।  
 चतुर्मुखोऽपि नयनैरष्टाभिर्देवमच्युतम् ॥ ७६ ॥  
 प्रणतार्तिहरं नाथं वरदं समसेवत ।  
 सहर्षसंप्रभो नानाचेष्टास्तास्ताः स्वयं चरन् ॥ ७७ ॥  
 क्रमेण शान्तसंरभ्भो देवो नाभिप्रचोदितः ।  
 वत्स सत्यव्रतक्षेत्रमाहात्म्यं पश्य पद्मज ॥ ७८ ॥  
 एकेन हयमेधेन सहस्रस्य फलं त्वया ।  
 कांक्षितं तेन चित्तस्य शुद्धिस्तेन च चेतसः ॥ ७९ ॥  
 स्थैर्यं तेन च निष्पत्तिधर्यानस्येतीप्सितं त्वया ।  
 अन्ते प्रतीक्षितं यत्ते फलं पर्वकमात्किल ॥ ८० ॥  
 प्रथमे पर्वणि प्राप्तं सुखेनैव प्रजापते ।  
 प्रसन्नोऽस्मि तवानेन हयमेधेन सुव्रत ॥ ८१ ॥  
 वपारसोऽयं मधुरो मम हृद्यो मनोऽहरत् ।  
 पारमैकान्तिसौरभ्यसारामृतमनोहरा ॥ ८२ ॥  
 वपेयं सर्वभक्ष्येभ्यो मम प्रीतिकरी सदा ।  
 वरं वरय तस्माच्चं यथाऽभिमतमात्मनः ॥ ८३ ॥  
 सर्वं संपत्स्यते पुंसां मयि दृष्टिपर्थं गते ।  
 इति देवेन संदिष्टः प्रहृष्टः परमार्थवित् ॥ ८४ ॥  
 ब्रह्मा प्रणम्य बहुशः स्तुत्वा च प्रार्थयद्विभुम् ।  
 वैकुण्ठे तु यथा लोके यथैव क्षीरसागरे ॥ ८५ ॥  
 तथा सत्यव्रतक्षेत्रे निवासस्ते भवेदिह ।  
 हस्तिशैलस्य शिखरे सर्वलोकनमस्कृते ॥ ८६ ॥  
 पुण्यकोटिविमानेऽस्मिन् पश्यन्तु त्वां नरास्सदा ।  
 इति संप्रार्थितो देवो भगवान् भक्तवत्सलः ॥ ८७ ॥  
 हिताय सर्वलोकानां तथाऽस्तिवत्यन्वयोदत ।  
 तस्मिन् कृतयुगे ब्रह्मा देवदेवमधोक्षजम् ॥ ८८ ॥

स्वर्यं तेनैव रूपेण समाराधयदच्युतम् ।  
 महाशान्तगजेन्द्रोऽथ त्रेतायां हरिमार्चयत् ॥ ८९ ॥  
 स्वकराग्रोद्भृतैः पद्मैरथ ग्राहेण पीडितः । -  
 शरणागतिमाधाय वरदेन विमोचितः ॥ ९० ॥  
 हरिणा धाय निन्ये स्वं वाहनेन गरुत्मता ।  
 अथ द्वापरसंज्ञे तु युगे देवगुरुः रवयम् ॥ ९१ ॥  
 आराध्य वरदं देवं स्वाभीष्टां सिद्धिमाप्नुत ।  
 ततः कलियुगस्यादौ ब्रह्माणं वरदोऽब्रवीत् ॥ ९२ ॥  
 परामृशन् जगत्सर्वं प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।  
 कालोऽयं कलिरायातः सर्वे स्वार्थपरा जनाः ॥ ९३ ॥  
 न कोऽपि तत्त्वतो भक्तो इक्ष्यते कालविपुवात् ।  
 अयुते वा परार्थे वा यदि कोऽपि च तादृशः ॥ ९४ ॥  
 संभाव्यते गुणोल्कृष्टं न तं लोकोऽनुमंस्यते ।  
 दोषानारोपयेत्कथित्वं त्वरात्स्य मूर्दनि ॥ ९५ ॥  
 तं तथैवेति सर्वेऽन्ये घोषयिष्यन्ति सर्वशः ।  
 अन्ते तस्यापि नैराश्याच्युतिरेव मनोगतेः ॥ ९६ ॥  
 भविष्यति तथा नाम कालोऽयं कलिरुर्जितः ।  
 अतो न रोचते वत्स हस्तिशैलस्य मूर्धनि ॥ ९७ ॥  
 दिव्येनानेन रूपेण वस्तुं काले कलाविह ।  
 प्रतिज्ञातं च कल्पान्तमवस्थानमिहैव मे ॥ ९८ ॥  
 अतोऽत्र क्रियतामेवमहं त्वामनुमानये ।  
 वरदोऽहं विधे भक्तजनानां करुणाकरः ॥ ९९ ॥  
 अतः स्थलमिदं पुण्यं त्यागमण्टपमुच्यताम् ।  
 योगमण्टपसंज्ञातु श्रीरङ्गस्य मया कृता ॥ १०० ॥  
 पुण्यमण्टपमित्याख्या वेङ्गटोद्रिविराजताम् ।  
 अन्यदुग्गिरिस्थानं विद्यामण्टपमुच्यताम् ॥ १०१ ॥  
 सर्वोत्तममिदं पुण्यं क्षेत्रं स्थानं च शोभनम् ।  
 मम प्रीतिकरं दिव्यं मुक्तिक्षेत्रेषु चोत्तमम् ॥ १०२ ॥  
 नैतस्य सदाशं किञ्चित् क्षेत्रं वा तीर्थमेव वा ।  
 अतो मदाङ्गया ब्रह्मन् आलयोऽत्र विधीयताम् ॥ १०३ ॥

सर्वमत्त्रस्वरूपत्वात् सर्वेभ्योऽभ्यधिको भुवि ।  
 संस्थानस्यालयस्यास्य स्वरूपं परमार्थितः ॥ १०४ ॥  
 न वेच्छुं प्रभेवदन्यो मदीक्षावीक्षितान्नरात् ।  
 कलिकालोचितां रीतिमाश्रित्य यनसा मया ॥ १०५ ॥  
 पाञ्चरात्राह्यं तत्रां यथावदवतारितम् ।  
 तदुक्तेन प्रकारेण मूलकर्मोत्सवाश्रयाः ॥ १०६ ॥  
 तिस्रो मूर्तीः प्रतिष्ठाप्य पूजनं प्रतिपादय ।  
 बह्यर्चां च विधानेन सादरं परिकल्प्यताम् ॥ १०७ ॥  
 रत्नेषु त्रिष्वपि श्रेष्ठं जयाख्यं तत्रामुच्यते ।  
 तदुक्तेन विधानेन प्रतिष्ठादि प्रवर्त्यताम् ॥ १०८ ॥  
 काण्डीं शास्त्रामधीयानावौपगायनकौशिकौ ।  
 प्रपञ्चशास्त्रनिष्ठानातौ स्वनिष्ठानिष्ठिताकुभौ ॥ १०९ ॥  
 जयाख्यतत्त्वमार्गेण दीक्षयित्वाऽजगण्डले ।  
 आचार्यके चाभिषिद्य ताभ्यां पूजां प्रकल्पय ॥ ११० ॥  
 तद्वोत्रसंभवा एव कल्पान्तं पूजयन्तु माम् ।  
 जयाख्येनाथ पादेन तत्रेण सहितेन वै ॥ १११ ॥  
 मूलव्याख्यानस्तपाभ्यां समर्चयतु मां सदा ।  
 न तत्रसङ्करो दोषस्तत्रयोरनयोरिह ॥ ११२ ॥  
 आचार्यके तथाऽत्तिविजये पूजने वा ममाब्जज ।  
 तावेतौ गोत्रिणौ मुख्यौ मम प्रीतिकरौ मतौ ॥ ११३ ॥  
 परिचर्यासु तत्त्वासु योग्यान्विर्णीय चेतसा ।  
 दीक्षयित्वा च ते तत्र नियुज्यन्तां यथाविधि ॥ ११४ ॥  
 अत्राधिकार उभयोस्तयोरेव कुलीनयोः ।  
 शाष्टिलयश्च भरद्वाजो मुनिमौङ्गायनस्तथा ॥ ११५ ॥  
 इमौ च पञ्चगोत्रस्था मुख्याः काण्डीमुपाश्रिताः ।  
 श्रीपाञ्चरात्रतत्रीये सर्वेऽस्मिन् मम कर्मणि ॥ ११६ ॥  
 इह ताभ्यां चिरं वत्स तोषितोऽस्मि तपोबलात् ।  
 तयोरयं वरः प्रीत्या प्रादायि प्रार्थितो मया ॥ ११७ ॥  
 मत्रैः कातीयमूत्रेण निर्दिष्टैवैदिकैः सह ।  
 भगवच्छास्त्रसंसिद्धैर्दीर्दिव्यैर्मत्रैर्विमिश्रितैः ॥ ११८ ॥

गर्भधानादिकाः सर्वे संस्कारा नित्यकर्म च ।  
 नैमित्तिकं च श्राद्धादि कर्तव्यं तैरतन्द्रितैः ॥ ११९ ॥  
 आचारेणैवामुनैवाहं भवामि प्रीतिमानसः ।  
 शर्करासहितेनेव क्षीरेण कमलासन ॥ १२० ॥  
 प्रशब्दं चैत्रपासे तु स्वेन रूपेण मां विभुम् ।  
 पूर्णिमायामिहागत्य त्वं मामाराधयानघ ॥ १२१ ॥  
 प्रत्यहं रात्रिकाले तु शेषः फणभृतां वरः ।  
 अप्राकृतेन रूपेण मां समाराधयिष्यति ॥ १२२ ॥  
 इति देवेन संदिष्टः परतच्चमना विधिः ।  
 तथैव तत्स्वयं प्रीत्या निरवर्तयदादरात् ॥ १२३ ॥  
 देवावतारसमये विमानमतुलप्रभम् ।  
 सर्वदेवमयं दिव्यमग्निमध्यात् समुत्थितम् ॥ १२४ ॥  
 तथैव देवदेवस्य वरदस्य निर्देशतः ।  
 भूतले वास्तुविधिना प्रतिष्ठामध्यगम्यत ॥ १२५ ॥  
 दिव्यालयस्य निर्माणप्रकारो विश्वकर्मणे ।  
 देवादेशाद्विरचेन स्फुटयेवात्यदिश्यत ॥ १२६ ॥  
 स तस्याज्ञां वहन्मूर्धा तदादिष्टेन वर्त्मना ।  
 आलयं निर्ममे दिव्यं तेनैव प्रत्ययेक्षितः ॥ १२७ ॥  
 मूलमत्रत्रयात्मत्वादेवस्य सञ्चितौ ।  
 प्रणवेन सर्वं पूर्वं सोपानत्रयमास तत् ॥ १२८ ॥  
 षडक्षरस्य मत्रस्य स्मारणाय रमापतेः ।  
 अर्धमण्डमभागे षट् सोपानानि चकार सः ॥ १२९ ॥  
 चतुर्विंशतितत्त्वात्मा चतुर्विंशतिसंख्यका ।  
 गायत्रीसंमिता पश्चात् सोपानावलिराबभौ ॥ १३० ॥  
 अथ द्वयाख्यं परमं मत्रराजमनुस्परन् ।  
 सोपानयोद्वयं दीपं निर्ममे निर्ममान्तरः ॥ १३१ ॥  
 प्रणतातिर्हतो मत्रे दिव्ये देवस्य तोषणे ।  
 दशवर्णा इति व्यक्तीकुर्वन् दश ततोऽकरोत् ॥ १३२ ॥  
 बहुनाऽत्र किमुक्तेन देवदेवालयो महान् ।  
 उक्तानां भगवच्छास्त्रे लक्ष्मणां लक्ष्यतां ययौ ॥ १३३ ॥

करीशः कमलाकान्तः काले कमलसम्भवम् ।  
 स्वच्छन्दः संदिशंस्तेन स्वमालयमकारयत् ॥ १३४ ॥  
 अथ देवेन निर्दिष्टे काले कमलसंभवः ।  
 जयाख्यतश्च मार्गेण प्रतिष्ठाविधिमादिशत् ॥ १३५ ॥  
 दारुणा मूलबेरं तु कर्माचार्यं रजतेन वै ।  
 औत्सवं चैव ताम्रेणाकारयद्विश्वकर्मणा ॥ १३६ ॥  
 तथैव चाथ बल्यचार्यं विधिनाऽकारयद्विधिः ।  
 औपगायनमाचार्यं कौशिकं च तपस्विनम् ॥ १३७ ॥  
 तत्पुत्रांश्च महाभागान् द्वौ द्वौ देवसुतोपमौ ।  
 दीक्षायित्वा यथान्यायं चक्रवारिजमण्डले ॥ १३८ ॥  
 तैः प्रतिष्ठान्तिकं सर्वं कर्षणाद्यमकारयत् ।  
 वैशाखे श्रवणर्षे तु संकल्प्यावभृथं पुरा ॥ १३९ ॥  
 नवमेऽद्विधि ध्वजारोहं विधिनाऽकारयद्विधिः ।  
 प्रथमेऽहनि देवेशं मण्डपेन विभासिना ॥ १४० ॥  
 वीथीः सञ्चारयामास प्रातर्भक्तानुकम्पया ।  
 रात्रौ मृगेन्द्रवाहेन देवस्योत्सवमाचरत् ॥ १४१ ॥  
 द्वितीये दिवसे प्रातर्हसवाहनमाचरत् ।  
 रात्रौ मार्तण्डविम्बेन महोत्सवमकारयत् ॥ १४२ ॥  
 तृतीये दिवसे प्रातर्गरुडोत्सवमाचरत् ।  
 अवतारात्परं देवस्योत्सवे प्रथमे पुरा ॥ १४३ ॥  
 देवो रमापतिर्दिव्यं वैनतेयमधिश्रितः ।  
 प्रथमं दर्शयामास निजंमप्राकृतं वपुः ॥ १४४ ॥  
 मध्ये गोपुरमुख्यस्य ततो गरुडवाहने ।  
 गोपुराग्रिमध्ये तु देवसेवा विशिष्यते ॥ १४५ ॥  
 सर्वपापहरी पुण्या मुक्तिमार्गं उदीरितः ।  
 रात्रौ हनुमता चैव देवदेवमचारयत् ॥ १४६ ॥  
 चतुर्थे दिवसे प्रातः शेषासनतले हरिः ।  
 परव्योम्नीव भक्तानां स्वं रूपं समदर्शयत् ॥ १४७ ॥  
 रात्रौ चन्द्रमसं विम्बमास्थितस्योत्सवोऽभवत् ।  
 मोहिनीरूपमास्थाय प्रातरान्दोलिकां गतः ॥ १४८ ॥  
 पंचमेऽहनि देवेशो भक्तान्सर्वाननन्दयत् ।

रात्रौ तु यालवाहेन देवस्योत्सवमाचरत् ॥ १४९ ॥  
 षष्ठे प्रातः कल्पतरौ वेणुगानोत्सवोऽभवत् ।  
 रात्रौ गजेन्द्रमास्थाय दिव्यं रूपमदर्शयत् ॥ १५० ॥  
 सप्तमे स्यन्दनं दिव्यमास्थाप्योत्सवमाचरत् ।  
 अष्टमे तु जलद्रोणीमवगाह्य दिवा हरिः ॥ १५१ ॥  
 रात्रौ तु रुद्रमास्थाय सर्वाङ्गोकानपावयत् ।  
 नवमे शिविकायात्रामारचय्य रमापतिः ॥ १५२ ॥  
 लीलां प्रणयकोपस्य प्रदर्श्य कमलाभ्युवोः ।  
 अनन्तसरसीवर्येऽवभृथं महमास्थितः ॥ १५३ ॥  
 रात्रौ तु पुण्यकोव्याख्ये विमाने निष्ठितः प्रभुः ।  
 सर्वं पुरं परिभ्रम्य सर्वाङ्गोकानपावयत् ॥ १५४ ॥  
 दशमेऽहनि मध्याह्ने पुष्पयागमहोऽभवत् ।  
 रात्रौ महाविमानेन पुरयात्रा प्रकलिपता ॥ १५५ ॥  
 सर्वावरणनिष्कामात्परं विहगराङ्गवजम् ।  
 अवरोपय्य विधिवत्पूजको बहुमानितः ॥ १५६ ॥  
 एवं संरभ्योगेन महोत्सवमकारयत् ।  
 प्रतिवत्सरमेवैवं महोत्सवविधिः कृतः ॥ १५७ ॥  
 पक्षमासायनाब्दाद्या उत्सवाश्राभवन्क्रमात् ।  
 महर्षी दीक्षितौ तौ द्वावौपगायनकौशिकौ ॥ १५८ ॥  
 पर्यायैव देवेशमानर्च्यतुरिहादरात् ।  
 तदेतन्महितं धाम हस्तिशैलप्रथां गतम् ॥ १५९ ॥  
 प्रणतार्तिहरो देवो वरदो यत्र पूज्यते ।  
 पूजकास्तस्य तद्वश्या महात्मानो गुणोज्जवलाः ॥ १६० ॥  
 पाञ्चरात्रिकमुख्येभ्यः सर्वेभ्योऽप्यधिका शुचि ।  
 एवमेतत्समाख्यातं हस्तिशैलस्य वैभवम् ॥ १६१ ॥  
 देवस्य तत्रासारस्य पूजकस्य तु संग्रहात् ।  
 यथा वै नारदमुनेः मुखात्पूर्वं श्रुतं मया ॥ १६२ ॥  
 तथैव सर्वमाख्यातं प्रसङ्गात्प्रीतिपूर्वकम् ।  
 अथ प्रकृतमेवाद्य तत्रामारभ्यते मया ॥ १६३ ॥  
 श्रूयतामवधानेन श्रद्धाभक्तिमहीयसा )  
 इति श्रीपाञ्चरात्रे जयाख्यसंहितायां शास्त्ररम्भप्रयोजनं नाम प्रथमः पटकः ।

अथ ब्रह्मसर्गार्थ्यान नाम द्वितीयः पठलः ।

ऋषय ऊचुः—

अज्ञानपद्ममग्नानां त्वं गतिनौ महामुने ।  
पुरा यथोक्तं विभुना मुनेब्रह्मात्पञ्चस्य च ॥ १ ॥  
तत्सर्वं विस्तरेणाद्य यथावद्वक्तुमर्हसि ।  
[ नारदो ब्रह्मणः पुत्रो भववन्धविमुक्तये ] ॥ २ ॥

शापिडल्यः—

स्वमात्मानं पुरस्कृत्य सज्जकृताय(नां?)हिताय च ।  
पादपद्मे हरेः स्मृत्वा स्तु(न?)त्वा च शिरसा सह ॥ ३ ॥  
प्राञ्जलिः प्रयतो भूत्वा प्रोत्कुण्डवदनेक्षणः ।  
प्रणयात्पणतो भूत्वा इन्द्रोपद्रवशानतये ॥ ४ ॥  
उपसङ्गम्य चरणाविदं स्तोत्रमदीरये(दैरय?)त् ।  
[ नारदकृता भगवत्सुतिः ]

नारदः—

नमोऽस्तु परमेशाय कारणाय पराय च ॥ ५ ॥  
सहस्रशिरसे तुभ्यं सहस्रचरणाय च ।  
सहस्रनयनश्रोत्रं सहस्रास्तुतविक्रम ॥ ६ ॥  
सहस्रसूर्यवपुषे सहस्रेन्दुगमस्तये ।  
नमः परमहंसाय परात्परतराय च ॥ ७ ॥  
सत्त्वरूपाय शान्ताय नमो विश्वायनाय च ।  
भवाय भवहत्रैः च सर्गस्य प्रभवाय च ॥ ८ ॥  
नमः कनकगर्भाय<sup>१</sup> सर्वदेहभृते नमः ।  
त्रयीत्रयमयाद्याय नमस्ते परमात्मने ॥ ९ ॥  
हृदम्बुजगुहावासपरव्योमान्तशायिने ।  
भक्तियोगविदभ्यासग्राहाय खल्ल ते नमः ॥ १० ॥  
मीनो निमीलिताक्षस्त्वं कूर्मस्त्वं च नगोद्रहः ।  
त्वया रूपं च कृत्वाऽऽयं विघृतं भूमिमण्डलम् ॥ ११ ॥  
भयाभये त्वयैकस्यां नरसिंहतनौ धृते ।

गगनञ्चातिमायेन दुस्तरं तद्वदस्त्र मे ॥ २६ ॥

[ भगवता कृत सकलनिष्कलात्मकस्वीयरूपद्वयप्रदर्शनम् ]

शापिङ्गिल्यः—

इति सञ्चोदितो भक्त्या परया परमेश्वरः ।  
 विशुद्धबुद्धिना सम्यक् नारदेन सुरर्षिणा ॥ २७ ॥  
 तदुक्तस्य क्षणे तस्मिन्नात्मीयो गहनश्च यः ।  
 प्रदर्शितस्स हरिणा सकलो निष्कलात्मकः ॥ २८ ॥  
 परितोषं परं यातो मुनिर्ब्रह्मसुतस्तदा ।  
 उवाच परया श्रीत्या भूयस्स विनयान्वितः ॥ २९ ॥  
 त्वत्प्रसादान्मया ज्ञातं दुर्लभं यत्सुरैरपि ।  
 इदानीं श्रोतुमिच्छामि सम्भूतिं विभवं तव ॥ ३० ॥

[ लोकस्य सृष्टिप्रलयकालै ]

श्रीभगवानुवाच—

यदिदं पश्यसि ब्रह्मन्मायया निर्मितं जगत् ।  
 कालादिवहुभिर्भैर्दर्भिन्नं नानास्वरूपकैः ॥ ३१ ॥  
 मामके प्रभवो ह्यहि प्रलयश्च निशागमे ।  
 दिव्यं युगसहस्रं च मदीयं विद्धि वासरम् ॥ ३२ ॥  
 रात्रिश्च तावती ज्ञेया एवंरूपे क्षये सति ।  
 प्रवर्तमाने त्वहनि काले सर्गात्म्यलक्षणे ॥ ३३ ॥

[ भगवतो नाभीकमलात् चतुर्मुखसृष्टिः ]

स्वकारणमनिर्जित्य कार्यार्थं मुनिपुङ्गव ।  
 ज्ञानयोगप्रभावेन अन्मयं महिमावृतम् ॥ ३४ ॥  
 प्रेरितं नाभिरन्ध्रेण मया हार्दं कुशेशयम् ।  
 विज्ञानिमात्ररूपं यन्ममान्तःकरणस्थितम् ॥ ३५ ॥  
 सहस्राक्षप्रतीकाशं सहस्रशशिकेसरम् ।  
 सहस्रवहिगर्भं च हेमनालं महाप्रभम् ॥ ३६ ॥  
 तन्मध्ये मानवो( सो ? ) ब्रह्मा मया सृष्टश्चतुर्मुखः ।

[ तस्य चतुर्मुखस्य विद्याशक्तिविशेषयोगः ]

जगतां प्रभवस्तस्माद्विद्यादेहस्सनातनः ॥ ३७ ॥

सर्वसंस्कारसंपूर्णो वेदवेदाङ्गपारगः ।  
अणिमाद्यष्टकोपैतस्सुक्षाशक्तिभिर्युतः ॥ ३८ ॥

[ रजोगुणोद्रेकात् तत्कृता विविधसुष्ठिः ]

न तस्य विदितश्चाहं यदा यातस्सर्वताम् ।  
अस्मीति प्रत्ययं लब्ध्वा रजसा कल्पीकृतः ॥ ३९ ॥  
तदा चकार विविधां सृष्टिं स्वामा(त्मा?)नुपूर्विकाम् ।  
न्यग्भूतभूतपूर्वाणि स्थूलसूक्ष्माणि यानि च ॥ ४० ॥  
चेतनाचेतनाख्यानि व्यञ्जितानि क्रमेण तु ।  
देवाश्चानेकभेदेन मनुष्याः पश्वस्तथा ॥ ४१ ॥  
स्थावरान्तानि सर्वाणि सन्त्यस्मिन्यानि कानिचित् ।  
स्वनिकेतानि सर्वाणि दृश्वा स्वस्मिन्पितामहः ॥ ४२ ॥

[ रजःप्रकर्षादभिभूतसत्त्वतया चतुर्मुखस्य लोकधारणेऽसामर्थ्यम् ]  
स्वा(स्व ?)लोकं रागवाहुल्यात्सम्यग्धर्तुं<sup>१</sup> न वेत्यसौ ।  
कृताकृतं<sup>२</sup> जगत्यस्मिन्विना सत्त्वोदयेन तु ॥ ४३ ॥

[ भूमेर्धारणाय भगवतो योगनिद्राश्रयणम् ]

सम्पाद्यैवं महारूपमात्मीयं पङ्कजान्वितम् ।  
जलान्तर्वर्तिं भूमेः कृत्वा सन्ता(न्धा?)रणार्थतः ॥ ४४ ॥  
योगनिद्रां समाश्रित्य स्थितोऽहं द्विजसत्तम ।

[ मधुकैटभासुर्योरत्पत्तिः; ताम्यां कृतः सर्वलोकविजयः ]  
ब्रह्मणो जायमानस्य ह्यभूतां स्वेदविन्दुकौ ॥ ४५ ॥  
पद्मनालं समाश्रित्य संस्थिताबुद्धरान्तरे ।  
तदोत्थितौ दुराधर्षौ नाम्ना द्वौ मधुकैटभौ ॥ ४६ ॥  
कामक्रोधात्मकौ चैव तमसाऽतीव निर्भरौ ।  
तामसेनाभिमानेन वृद्धियुक्तौ कृतौ स्थितौ ॥ ४७ ॥  
किमिदं तस्य पद्मस्य कल्पयन्तौ परस्परम् ।  
कौतुकाभिनिविष्टौ तु पातालतलमाश्रितौ ॥ ४८ ॥  
भूयस्तस्माच्च पातालात्कालवैश्वानरावधि ।  
कृत्वाथ तैजसीं मायां यातावग्रेरथस्तु तौ ॥ ४९ ॥

नान्तोऽस्ति पद्मनालस्य तेजोज्वालाद्वतस्य च ।  
 गर्वान्मोहं गतौ किञ्चिद्यदा भूयस्तदा द्विज ॥ ५० ॥  
 मतिं कृत्वोद्धर्वगमने प्राप्तावृद्धं मया ततः ।  
 स पद्मोऽन्तर्हितश्चैव ततश्चोत्पन्नविस्मयौ ॥ ५१ ॥  
 स्थितौ तु तौ महाघोरौ क्व गतस्स च पङ्कजः ।  
 प्रोत्थितौ तोयमध्याच्च पश्येतां पृथिवीमिमाम् ॥ ५२ ॥  
 चक्रतुर्मतिमूद्धेषु लोकेषु गमनं प्रति ।  
 द्वाष्टा च विभवं सर्वं बुद्धिरासीत्योस्तदा ॥ ५३ ॥  
 क्षमादौ सर्वेषु लोकेषु सम्यक्स्वीकरणं प्रति ।  
 निर्जिताश्च ततस्सर्वे लोका लोकान्तराण्यपि ॥ ५४ ॥  
 तपसाऽतीव कष्टेन व्याप्तं सर्वं चराचरम् ।

[ तान्यां कृतेन वेदापहारेण चतुर्मुखस्य ज्ञानभ्रशादधर्मवृद्ध्या लोकस्य दुरवस्थाप्राप्तिः ]

हृतवेदः कृतो ब्रह्मा अभूदन्यस्तु तत्क्षणात् ॥ ५५ ॥  
 वेदैर्विना यतो विष्व वेदं चक्षुः पुरा श्रितः ।  
 अस्थितिं जगतः कृत्वा अधर्मस्थापनं महत् ॥ ५६ ॥  
 ततस्तौ तामसौ दुष्टौ जलमध्यं पुनर्गतौ ।

[ मुनिभिः कृत चतुर्मुखस्योद्दोधनम् ]

तदा सम्बोधितो ब्रह्मा देवतैर्मुनिभिस्सह ॥ ५७ ॥  
 संस्मरस्वादिदेवं त्वं समुद्भूतोऽब्जसम्भव ।  
 स नः श्रेयःपदो नान्यो यदि स्यात्सत्यता श्रुतेः ॥ ५८ ॥  
 न त्वया साभिमानेन ज्ञातं परमकारणम् ।  
 येनाऽनर्थमिदं कष्टं जगत्यस्मिन्प्रतिष्ठितम् ॥ ५९ ॥  
 कारणं ते स भगवांस्त्वमस्माकं च कारणम् ।  
 परमं कारणं विष्णुमजेयं स्मर पद्मज ॥ ६० ॥

[ मुनिभिरुद्धोधितेन चतुर्मुखेन कृता भगवत्सुतिः ]

ततश्शान्तरजा ब्रह्मा सत्त्वैकगतमानसः ।  
 अभूत्स्तुतिपरस्सर्वेद्वैर्मुनिभिस्सह ॥ ६१ ॥  
 प्रणष्टवेदधर्मोऽहं न मेऽस्ति गतिरच्युत ।  
 पाहि पाहीत्यभीक्षणं स अत्यार्तश्च यदाऽब्रवीत् ॥ ६२ ॥

[ भगवता कृतमभयग्रदानम् ]

तदा विश्रावतीर्णोऽहं ममत्वे ग्लानिमागते ॥  
प्रणष्टेषु च वेदेषु ब्रह्मण्यब्रह्मतां गते ॥ ६३ ॥  
दत्तं मयाऽभयं तेषां समाश्वस्तमिदं जगत् ।  
विद्या मायात्मकं रूपं द्विविधं च मया कृतम् ॥ ६४ ॥

[ विद्यामयरूपं परिगृह्य भगवता विरचित पातालाद्वेदानामुद्धरणम् ]

विद्यामयेन रूपेण शब्दब्रह्ममयेन च ।  
पातालान्तर्गता वेदास्स्वीकृताः प्रणवेन तु ॥ ६५ ॥

[ विद्यामयरूपस्य भगवतोऽनुप्रवेशाच्चतुर्मुखस्य वेदावधारणम् ]  
संप्रविष्टस्ततश्चाहमिमां प(पा ?)ओऽङ्गवीं तनुम् ।

लब्धसंज्ञेन तेनाथ वेदा श्वावर्तिताः पुनः ॥ ६६ ॥  
तदा भुवननाथाश्च सर्वे हृष्टतमाः स्थिताः ।  
तमोमोहभयानमुक्ताः स्वकं स्थानं समाश्रिताः ॥ ६७ ॥

[ मायामय रूप परिगृह्य ताभ्यां सह भगवतो युद्धाचरणम् ]  
द्वितीयेन तु रूपेण तयोरग्रे स्थितोऽभवम् ।

तौ तु दुष्टौ मदोन्मत्तौ मम युद्धाभिलाषिणौ ॥ ६८ ॥  
ततो मायात्मकेनैव वपुषाऽनेकबाहुना ।

बहून्यब्दसहस्राणि योधितौ तौ तदा मया ॥ ६९ ॥

[ तयोरजेयत्वमालक्ष्य मन्त्रमयरूपं परिगृह्य तयोर्हननम् ]  
शात्वा तयोरजेयत्वमहमन्तर्हितो द्विज ।

ततो मन्त्रमयं रूपं कृत्वा शक्त्यात्मकं महत् ॥ ७० ॥  
तत्त्वाभ्यां चैव दुर्धर्षं दुर्लिपिक्ष्य तथाऽर्जवत् ।

लीलया करयुग्मेन गृहीत्वा कण्ठतो मया ॥ ७१ ॥  
र्जरूप्यां मर्दितौ चैव ययुर्निष्कण्टकास्मुराः ।

[ मेदिनीशब्दनिर्वचनम् ]

तदुद्भूतेन मेदेन परिपूर्णा वसुन्धरा ॥ ७२ ॥  
ततः प्रभृति कालाच्च मेदिनीति निरुच्यते ।  
इत्येष कथितस्सर्गो मुने ब्राह्मो मया तव ॥ ७३ ॥  
अन्ये ह्यनेकरूपाश्च सर्गा बहुतरा गताः ।  
ईदृक्प्रकाशाः स्थूलाश्च येषा सङ्घच्या न विद्यते ॥ ७४ ॥

प्राधानिको द्विजाऽस्याद्यस्तस्याद्यो वैष्णवः परः ।  
 किमन्यत्कथयिष्यामि ब्रूहि यत्रास्ति संशयः ॥ ७५ ॥  
 अद्यापि मुनिशार्दूल तदहं प्रब्रवीमि ते ।  
 इति श्रीपाञ्चरात्रे जयाख्यसाहिताया ब्रह्मसर्गाख्यान नाम द्वितीयः पठलः

अथ प्रधानसर्गाख्यान नाम तृतीयः पठलः

नारदः—

भगवन्देवदेवेश लोकनाथ जगत्पते ।  
 ब्रूहि प्राधानिकं सर्गं स्थूलस्थास्य हि यः परः ॥ १ ॥

श्रीभगवान्—

( प्रधानलक्षणम् )

अनादिमजमव्यक्तं गुणत्रयमयं द्विज ।  
 विद्धि प्रदीपस्थानीयं भिन्नमेकात्पलक्षणम् ॥ २ ॥  
 ( प्रधानात् क्रमान्महदादितत्वोत्पत्तिः )  
 विभक्तं च तदुत्पन्नं क्रमात्सत्त्वं रजस्तमः ।  
 गुणत्रयसमूहाद्वि धर्मज्ञानादिलक्षणा<sup>१</sup> ॥ ३ ॥  
 बुद्धिर्बुद्धिमतां श्रेष्ठ अहङ्कारख्यात्मकः ।  
 प्रकाशात्मा विकृत्यात्मा भूतात्माऽथ<sup>२</sup> तृतीयकः ॥ ४ ॥  
 तैजसात् समनश्चैव जातं बुध्यक्षपञ्चकम् ।  
 श्रोत्रे त्वचक्षुषी जिह्वा ध्राणं चैव क्रमेण तु ॥ ५ ॥  
 असृजच्च विकृत्यात्मा करणानां च पञ्चकम् ।  
 तच्च वाक्पाणिपादाख्यं पायुपस्थेति च स्मृतम् ॥ ६ ॥  
 भूतात्मा भूतयोनीनां स्तषा विद्धि सदैव हि ।  
 शब्दस्पर्शौ तथा रूपरसगन्धाभिधायिनः ॥ ७ ॥  
 तेजो( भ्यो ? )भूतानि जातानि खक्षायवश्युदकानि च ।  
 पृथिव्यन्तानि पञ्चैव एकवृद्धिगुणानि च ॥ ८ ॥  
 एष प्राधानिकसर्गः प्रकृत्या तु जडात्मकः<sup>३</sup> ।

नारदः—

जडात्मकं प्रधानं च तदुद्ग्रुतिस्तदात्मिका ॥ ९ ॥

१ णात् A. २ ज्ञानात्मा S. ३ त्वना A.

परस्परजडानां च कीदृशं वद मे प्रभो ।  
उत्पाद्योत्पादकत्वं हि अत्र मे संशयो महान् ॥ १० ॥  
( जडाना मिथो हेतुहेतुमद्भावे उपपत्तिः )

श्रीभगवान्—

बीजं हचेतनं यद्रूतथा त्रीहिकणो द्विज ।  
अन्येषूतपादकं दृष्टं तत्त्वं तत्त्वे तथैव च ॥ ११ ॥  
गुणसाम्यस्वरूपस्य रागादेरास्पदस्य च ।  
सन्तान एको द्वेषकस्य चेतनाचेतनस्य च ॥ १२ ॥

नारदः—

अचेतनमिदं नाथ कर्थं स्याचेतनं पुनः ।  
एतद्वृणास्पदं तत्त्वं यच्चैकं नैकधा स्थितम् ॥ १३ ॥  
( अचेतने चेतनायोगोपपादनम् )

श्रीभगवान्—

चिद्रूपमात्मतत्त्वं यदभिन्नं ब्रह्मणि स्थितम् ।  
तेनैतच्छुरितं भाति अचिच्छिन्मयवद्विज ॥ १४ ॥  
यथाऽयस्कान्तमाणिना लोहस्याधिष्ठितं तु वै ।  
दृश्यते वलमानं तु तद्वदेव मयोदितम् ॥ १५ ॥

नारदः—

चिन्मयस्य जडस्यास्य सम्बन्धे हेतुरुच्यते ।  
विरुद्धमेतदेवेश वेद्यि छायातपं यथा ॥ १६ ॥  
( चिदचितोः संयोगे बन्धे वियोगे च मोक्षे हेतुः )

श्रीभगवान्—

अनादिवासनायुक्तो जीवोऽयं वै चिदात्मकः ।  
तद्वासनापनोदार्थं परस्माद्वृणिणो द्विज ॥ १७ ॥  
तद्वर्धमधर्मिणी सूक्ष्मा उदेत्येकान्तरूपिणी ।  
शुद्धाशुद्धात्मिका शुद्धा परमानन्दरूपिणी ॥ १८ ॥  
शुद्धसर्गक्रमेणैत्य आध्यात्म्यात्मनि तिष्ठति ।  
करूणोदधिरूपेण भविना मोक्षदक्षमे ॥ १९ ॥  
स हि सङ्कल्पयामास मोक्षो व्यस्यास्तु कार्मणः ।  
ततो विश्वात्मशक्तिस्सा तदिच्छानुविधायिनी ॥ २० ॥

प्रत्यक्चेतनमाश्रित्य तत्क्षणादविष्टुते ।  
 मन्त्रशक्तिरिवादश्या तया सम्बोधितो द्विज ॥ २१ ॥  
 तिविषाऽऽक्रान्तस्वरूपश्च प्रत्यगात्मा चिदात्मकः ।  
 ब्रह्मण्येकात्मतां याति कर्मवर्गे<sup>१</sup> क्षयं गते ॥ २२ ॥  
 तस्मादौ कर्मणां नाशो ह्यभुक्तानां न<sup>२</sup> तस्य वै ।  
 न त्वाधारं विना तेषामभिव्यक्तिर्भवेदतः ॥ २३ ॥  
 तत्स्था ब्रह्मकला सा वै तत्रात्मानं नियोजयेत् ।  
 मायामये द्विजाधारे गुणाधारे तते जडे ॥ २४ ॥  
 शक्त्या संयोजितो ह्यात्मा वेत्यात्मीयाश्च वासनाः ।  
 शुभाशुभस्वरूपाश्च मायाधारे स्थितास्सदा ॥ २५ ॥  
 यदाऽल्लुप्तिवेको वै असक्तो वासनाफलम् ।  
 शुद्धः चाशु स बन्धेभ्यो मुक्तो याति क्रमात्परम् ॥ २६ ॥  
 निर्विवेकोऽथ रज्येत मायाभोगे गुणात्मके ।  
 सवासनो वासनाभिरविकारश्च बध्यते ॥ २७ ॥  
 लयोदयौ तथाऽप्नोति स विश्रान्तः पुनः पुनः  
 चेतनाचेतनाभ्यां तु सम्बन्धस्य प्रयोजनम् ॥ २८ ॥  
 कथितं नारद मया किमिदार्नीं वदामि ते ।

इति श्रीपाञ्चरात्रे जयाख्यसहितायां प्रधानसर्गाख्यानं नाम तृतीयः पटलः

अथ शुद्धसर्गब्रह्मतत्त्वाख्यानं नाम चतुर्थः पटलः

नारदः—

शुद्धसर्गमहं देव वेत्तुमिच्छामि तत्त्वतः ।  
 सर्गद्रव्यस्य चैवास्य यः परत्वेन वर्तते ॥ १ ॥  
 ( वासुदेवात्परब्रह्मणस्तदनन्यस्याच्युतादेराविर्भावः )

श्रीमगवान्—

यत्सर्वव्यापकं देवं परमं ब्रह्म शाश्वतम् ।  
 चित्सामान्यं जगत्यस्मिन्परमानन्दलक्षणम् ॥ २ ॥  
 वासुदेवादि(द?)भिन्नं तु वह्यर्थेन्दुशतप्रभम् ।  
 स वासुदेवो भगवांस्तद्धर्मा परमेश्वरः ॥ ३ ॥

स्वादीमं क्षोभयित्वा तु विद्युद्गत्स्वेन तेजसा ।  
 प्रकाशरूपी भगवानच्युतश्चा( तं चा ?)सृजद्विज ॥ ४ ॥  
 सोऽच्युतोऽच्युततेजाश्च स्वरूपं वितनोति च ।  
 आश्रित्य वासुदेवं च घर्मे(र्मो) मेघदलं यथा ॥ ५ ॥  
 क्षोभयित्वा स्वमात्पानं सत्यं भास्वरविग्रहम् ।  
 उत्पादयामास तदा समुद्रो बुद्धुदं यथा ॥ ६ ॥  
 स चिन्मयप्रकाशारुपं उत्पाद्यात्मानमात्पना ।  
 पुरुषारुप्यमनन्तं च प्रकाशप्रसरं महत् ॥ ७ ॥

[ पुरुषात्मनाऽविर्भूतस्य वासुदेवस्य सर्वदेवान्तर्यामिक्षम् ]

स च वै सर्वदेवानामाश्रयः परमेश्वरः ।  
 अन्तर्यामी स तेषां वै तारकाणां यथाऽम्बरम् ॥ ८ ॥  
 सेन्धनः पावको यद्गत्सफुलिङ्गनिचर्यं द्विज ।  
 अनिच्छतः प्रेरयति तद्गदेष परः प्रभुः ॥ ९ ॥  
 प्राण्वासनानिबद्धा ये जीवास्तान्बन्धशान्तये ।  
 स्वदेह ..... तदुभयं पुनः ॥ १० ॥

[ अवताराणां तदशत्वम् ]

ये स्विदाध्यावताराश्च लोकत्राणाधिकारिणः ।  
 सर्वान्विद्धि तदंशास्तान्सर्वेऽशास्त्रवजास्तथा ॥ ११ ॥

[ पुरुषसत्याच्युतानामुत्तरोत्तरस्वरूपादभिन्नानो वासुदेवे परे रूपेऽवस्थितिः ]

स च सत्यादभिन्नस्तु तस्मात्सत्यं तथैव हि ।

द्वाभ्यामेकात्परूपं यत्तदभिन्नमथोऽच्युतात् ॥ १२ ॥

आश्रितसंस्थितस्ताभ्यामभेदेन सदैव हि ।

पुमान्सत्योऽच्युतश्चैव चिद्रूपं त्रितयं तु तत् ॥ १३ ॥

शान्तसंवित्स्वरूपे च वासुदेवेऽवतिष्ठते ।

[ चिद्रूपस्य वासुदेवस्य ततः प्रादुर्भूतस्याच्युतादिरूपत्रयस्य च सनिदर्श-  
 नमभिन्नतानिरूपणम् ]

सोऽन्तर्यामी प्रकाशात्मा चिद्रूपस्स प्रतिष्ठितः ॥ १४ ॥

त्रितये यस्तथारूपोऽनिच्छात उदितस्सदा<sup>१</sup> ।  
 असङ्कल्पात्मकास्सर्वे प्रसरन्ति परस्परम् ॥ १५ ॥  
 दीपवन्मुनिशार्दूल स्वपरालोकदास्तु वै ।  
 सङ्कल्पेन विना तद्रदन्योऽन्यत्वेन<sup>२</sup> संस्थिताः ॥ १६ ॥  
 गृह्णन्ति प्रतिबिम्बत्वं दर्पणेष्विव दर्पणम् ।  
 अतीव द्विज नैमिल्यात्सङ्कान्तानां परस्परम् ॥ १७ ॥  
 प्रविभागो न जायेत व्योमस्फटिक्योर्यथा ।  
 भासाद्रूपस्य विप्रेन्द्र तथा तेषामभिन्नता ॥ १८ ॥  
 एतद्रहस्यं परमं मया ते संप्रकाशितम् ।  
 सर्ग आद्यो ह्यनन्त(न्य?)इच अनन्तस्य महात्मनः ॥ १९ ॥  
 नारदः—

मयैतद्विदितं सर्वं सर्वेश त्वदनुग्रहात् ।  
 यथा ह्यस्य(सि?) त्वमव्यक्तो ह्यमूर्तो मूर्त्तां गतः ॥ २० ॥  
 ज्ञातुमिच्छामि भगवन्स्वरूपं ते यथार्थतः ।  
 स्थूलं सूक्ष्मं परं चैव अध्यात्मनि तथा बहिः ॥ २१ ॥  
 भवत्प्रसादसामर्थ्याद्विनैतत्रितयं कथम् ।  
 व्यञ्जयते विषयस्थानां कुरु मेऽनुग्रहं वद ॥ २२ ॥

[ स्थूल-सूक्ष्म-परात्मना त्रेधाऽवस्थितस्य भगवतो रूपस्य निरूपणम् ]

श्रीभगवान्—

स्त्रष्टा पालयिता चाहं संहर्ता पुनरेव च ।  
 स्वकीययोगयुक्त्या तु स्थूलरूपेण नारद ॥ २३ ॥  
 सूक्ष्मेण सर्वभूतानां निवसामि हृदन्तरे ।  
 करोम्यनुग्रहं चापि भक्तानां भावितात्मनाम् ॥ २४ ॥  
 परेणानन्दरूपेण व्यापकेनामलेन च ।  
 व्यासयाम्यखिलं विम रसेनेव तरुत्तमम् ॥ २५ ॥  
 मूले सिन्कं शिखाशाखापत्रपुष्पफलान्वितम् ।

नारदः—

सत्यं त्वया जगत्सृष्टं विधृतं च त्वया विभो ॥ २६ ॥  
 कालरूपी त्वमेवान्ते सत्यं संहारकृत्सृतः ।  
 पातालादौ च ये लोकास्त्वन्नाभेश समृतिताः ॥ २७ ॥

<sup>1</sup> स्तदा S. <sup>2</sup> स्तथा A.

<sup>2</sup> दन्यान्य A.

धर्मसंस्थापनं चैव पुनरेव त्वया कृतम् ।  
 संहृताश्च त्वया दैत्याः श्रुतं च विदितं मया ॥ २८ ॥  
 यथा येन प्रकारेण त्वयेव प्रकरोषि च ।  
 तद्वै वेदितुमिच्छामि त्वत्सकाशात्सुविस्तरम् ॥ २९ ॥

[ सकलनिष्कलात्मना द्विधा भिन्नाया मन्त्ररूपाया मूर्त्तेबन्धतद्विपर्ययहेतुत्वोपपादनम् ]  
 श्रीभगवान्—

योगवीर्येण विप्रेन्द मन्त्ररूपा पुरातनी ।  
 निष्कला सकला चैव भोगमोक्षपदा शुभा ॥ ३० ॥  
 कृता मया च लोकानां सम्यगालोकदा शुभा ।  
 मन्त्रोत्पत्तिक्रमेणैव स्थिता शान्ततरात्मना ॥ ३१ ॥  
 तपोमयाभ्यां मूर्त्ताभ्यां दोषाभ्यां नाशनाय वै ।  
 सैवावतिष्ठते लोके प्रकृतिर्विश्वपालिनी ॥ ३२ ॥  
 या करोत्येवमादीनि कर्माण्यस्मिन्भवोदरे ।  
 भक्तानां मोक्षयत्याशु कृत्वा बन्धपरिक्षयम् ॥ ३३ ॥

नारदः—

निशेषेण च तद्योगं तन्मन्त्रं वीर्यमेव च ।  
 आदिशस्व जगत्कर्तुर्त्यदि सानुग्रहोऽसि मे ॥ ३४ ॥

[ मन्त्रतद्वार्यादिपरिज्ञानस्य ब्रज्ञानमूलत्वकथनम् ]

श्रीभगवान्—

ब्रह्मपूर्वमिदं सर्वं यत्त्वया चोदितो ह्यहम् ॥ ३५ ॥  
 तद्विना न प्रवर्तन्ते यानि सङ्गीर्तितानि ते ।

नारदः—

किं तद्वृह्य विजानीयां येन योगेश्वरेश्वर ॥ ३६ ॥  
 विभवो मन्त्रपूर्वश्च मन्त्रोपकरणं तथा ।  
 प्रवर्तन्ते विभो क्षिप्रं भक्तानां भक्तवत्सल ॥ ३७ ॥

श्रीभगवान्—

ज्ञानेन तदभिन्नेन परिज्ञातेन नारद ।  
 जायते ब्रह्मसंसक्तिस्तस्माज्ञानं समभ्यसेत् ॥ ३८ ॥

नारदः—

ब्रह्मसिद्धिप्रदं ज्ञानं ब्रूहि तछक्षणं पभो ।  
 यज्ञात्वा न भवेज्जन्म मरणं भववन्धनम् ॥ ३९ ॥

श्रीभगवान्—

[ ज्ञानस्य द्वैविद्यम्, तयोः क्रियाख्येन सत्ताख्यस्य निष्पत्तिः ]

ज्ञानं तु द्विविधं विद्धि सत्ताख्यं च क्रियात्मकम् ।

सत्ताख्यस्य क्रियाख्येन अभ्यस्तेन भवेद्वृत्तिः ॥ ४० ॥

नारदः—

ज्ञानं क्रियात्मकं तावद्वद कीदृग्विधं प्रभो ।

येनाभ्यस्तेन सत्ताख्यं ज्ञास्यामि ब्रह्मसिद्धिदम् ॥ ४१ ॥

[ क्रियात्मकस्य यमनियमभेदेन द्वैविद्यम् ]

श्रीभगवान्—

द्विविधं च क्रियाज्ञानं पूर्वं नियमलक्षणम् ।

यमाख्यं परमं चैव तत्र स्वाभाविकं स्मृतम् ॥ ४२ ॥

निर्वर्त्य नियमाख्यं तद्यमयुक्तं च सिद्धिदम् ।

नारदः—

एतयोर्लक्षणं ब्रूहि यदायत्तं परं पदम् ॥ ४३ ॥

विस्तरेण जगन्नाथ भवान्विधपतितस्य मे ।

[ यमनियमनिरूपणम् ]

श्रीभगवान्—

शुचिरिज्या तपश्चैव स्वाध्यायश्चुतिपूर्वकः ॥ ४४ ॥

अक्रूरताऽनिष्टुरता क्षमा चैवानपायिनी ।

सत्यं भूतहितं चैव यदवाधा परेष्वपि ॥ ४५ ॥

परस्वादेरहिंसा च चेतसो दमनं महत् ।

इन्द्रियाभ्यवहार्याणां भोगानामपि चास्पृहा ॥ ४६ ॥

आसने शयने मार्गे असक्तिश्चापि भोजने ।

हृदतं न त्यजेद्धथानमानन्दफलदं च यत् ॥ ४७ ॥

आत्मशक्त्या प्रदानं च सत्यं वाक्यमनिष्टुरम् ।

अमित्रेषु च मित्रेषु समा बुद्धिस्सदैव हि ॥ ४८ ॥

आर्जवत्वमकौटिल्यं काख्यं सर्वजन्तुषु ।

एतदङ्गान्वितो यो यो यमो यमनियामकः ॥ ४९ ॥

[ क्रियाख्यात्सत्ताख्यनिष्पत्तेर्ब्रह्माभिनज्ञानोदयः, तेन ब्रह्मोपसम्पत्तिः ]

एवं क्रियाख्यात्सत्ताख्यं ज्ञानं प्राप्नोति मानवः ।

ब्रह्मण्यभिन्नं सत्ताख्यात् ज्ञानाज्ञानं ततो भवेत् ॥ ५० ॥  
ब्रह्माभिन्नात्ततो ज्ञानाद्ब्रह्म संयुज्यते परम् ।

[ ब्रह्मसमापत्तेरपुनर्भवलक्षणमोक्षरूपता ]

अनादिवासनायुक्तो यो जीव इति कथ्यते ॥ ५१ ॥  
तस्य ब्रह्मसमापत्तिर्याऽपुनर्भवता च सा ।

[ ब्रह्माभिन्नत्वप्रकारोपपादनम् ]

यत्सम्यग्ब्रह्मवेचृत्वं मनाग्या चैव भिन्नता ॥ ५२ ॥  
इषद्वालसमापत्तिस्तदभिन्नं तु वै स्मृतम् ।

[ अविद्यायोगादात्मनो देवादिभेदः ]

ज्ञानं त्वनेकभेदैर्यत्त्वतामोति चात्मनः ॥ ५३ ॥  
गौण(णे ?)विद्यामये तत्त्वे सम्यग्विद्यामयस्य च ।

नारदः—

का गुणाख्या ह्यविद्या च यत्र ज्ञानमयः प्रसुः ॥ ५४ ॥  
त्वयोक्तं यत्रु (तत्त्व ?)तामेति भेदैर्नानाविधैर्विभो ।

[ अविद्यास्वरूपनिरूपणम् ]

श्रीभगवान्—

गुणत्रयस्य यत्सम्यं साऽविद्याऽनेकरूपिणी ॥ ५५ ॥  
रागादीनां च दोषाणामुत्पत्तिस्थानमेव च ।

नारदः—

ब्रह्मपासौ तु यस्सम्यगुपायः कथितः पुरा ॥ ५६ ॥  
स च किंलक्षणो ब्रूहि यश्चात्मेति त्वयोऽदितः ।

[ जीवात्मनोर्निरूपणम् ]

श्रीभगवान्—

यत्तत्स्थितं च चिद्रूपं स्वसंवेद्याद्यनिर्गतम् ॥ ५७ ॥  
रञ्जितं गुणरागेण स आत्मा कथितो द्विज ।

नारदः—

ज्ञानमात्पस्वरूपं च माया तद्रञ्जिका तु वै ॥ ५८ ॥  
आचक्षव भगवन्ब्रह्म प्राग्व( ग्य ?)त्संचोदितं मया ।  
तन्मे न विदितं सम्यग्यदर्थं क्रियते क्रिया ॥ ५९ ॥

यत्पाप्य न पुनर्जन्म भवेऽस्मिन्नाप्यते बुधैः ।

[ परब्रह्मनिरूपणम् ]

श्रीभगवान्—

आनन्दलक्षणं ब्रह्म सर्वहेयविवर्जितम् ॥ ६० ॥  
 स्वसंवेद्यमनौपम्यं परा काष्ठा परा गतिः ।  
 सर्वक्रियाविनिर्मुक्तं सर्वेषामाश्रयं प्रभुः ॥ ६१ ॥  
 चिन्तामणौ यथा 'सर्वं मूर्ते सङ्गं व्यवस्थितम् ।  
 तथा सर्वं तु सर्वत्र विद्यते सर्वगस्य च ॥ ६२ ॥  
 अनादि तदनन्तं च न सत्त्वासदुच्यते ।  
 सर्वत्र करवाक्पादं सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ॥ ६३ ॥  
 सर्वतःश्रुतिमद्विद्धि सर्वमावृत्य तिष्ठति ।  
 सगुणैरिन्द्रियैस्सर्वैर्भासितं चैव वर्जितम् ॥ ६४ ॥  
 तदसक्तं हि सर्वत्र यजु रु सर्वत्र चैव हि ।  
 निर्णुणो गुणभोक्ता च सर्वस्यान्तर्बहिः स्थितः ॥ ६५ ॥  
 चलाचलं तु तद्विद्धि सूक्ष्मत्वान्नोपलभ्यते ।  
 दूरस्थितस्तथा हृत्स्थः परमात्मा परः प्रभुः ॥ ६६ ॥  
 भूतेभ्यश्चाविभक्तं तद्विभक्तमुपलभ्यते ।  
 स भावभूतभूत्वा स्यात्संहर्तापि मृजत्यपि ॥ ६७ ॥  
 प्रकाश्य<sup>३</sup> ज्योतिषां तच्च अज्ञानात्परतः स्थितम् ।  
 ज्ञानं तदेव ज्ञेयं च तद्व्यानेनाधिगम्यते ॥ ६८ ॥  
 सर्ववर्णरसैर्हीनं सर्वगन्धरसान्वितम् ।  
 सर्वज्ञसर्वदर्शी च सर्वसर्वेश्वरः प्रभुः ॥ ६९ ॥  
 सर्वशक्तिमयश्चैव स्वाधीनः परमेश्वरः ।  
 अनादिशाप्यनन्तश्च सर्वदुःखविवर्जितः ॥ ७० ॥  
 विदित्वैवं (एवं वेत्ति ?) परं ब्रह्म ज्ञानेन परमेण च ।  
 यदा न जायते भूयस्संसारेऽस्मिस्तदा पुमान् ॥ ७१ ॥

नारदः—

सर्वतः पाणिपादाद्यैर्युक्तं लक्षणैस्त्वया ।  
 न चैकमुपपद्येत घटते तद्यथाऽऽदिश ॥ ७२ ॥

श्रीभगवान्—

इति तस्य जगद्धातुसर्वज्ञत्वाच्च नारद ।  
महिमाऽयमनन्तस्य ईश्वरत्वाच्च विद्यते ॥ ७३ ॥  
तस्य सर्वातिशायित्वं यथा ते न मयोदितम् ।  
अन्यथा विद्यते तस्य महिमाऽयं तथाऽच्युते ॥ ७४ ॥  
अनादिसर्वपूर्वत्वान् सत्त्वासदित्यपि ।  
अप्रत्यक्षतयाऽक्षणां तदसद्विजसत्तम ॥ ७५ ॥  
स्वसंवेद्यं तु तद्विद्धि गन्धः पुष्पादिगो यथा ।  
तथा समस्तमाक्षिं यस्मादौ परमात्मना ॥ ७६ ॥  
तस्मादौ सर्वपाणित्वं सर्वगस्यानुभीयते ।  
नावच्छिन्नं हि देशेन न कालेनान्तरीकृतम् ॥ ७७ ॥  
अतस्सर्वगतत्वादौ सर्वतःपात्प्रभुः स्मृतः ।  
ऊर्ध्वं तिर्यगधोयातैर्यथोच्चै(सै?)भासयेद्विः ॥ ७८ ॥  
तद्वत्प्रकाशरूपत्वात्सर्वचक्षुस्ततो ह्यजः ।  
यथा सर्वेषु गात्रेषु प्रधानं गीयते शिरः ॥ ७९ ॥  
भवेऽस्मिन्प्राकृतानां तु न तथा तस्य सत्तम ।  
समत्वात्पावनत्वाच्च सिद्धसर्वशिराः प्रभुः ॥ ८० ॥  
यथाऽनन्तरसास्वर्वे तस्य सन्ति सदैव हि ।  
सर्वत्र शान्तरूपस्य अतस्सर्वमुखः स्मृतः ॥ ८१ ॥  
शब्दराशिर्यतो विद्धि स एव परमेश्वरः ।  
सर्वतः श्रुतिमांशातो यथा दृवश्रावकोरगः ॥ ८२ ॥  
अयपिण्डे यथा वद्धिर्भिन्नस्तिष्ठत्यभिनवत् ।  
तद्वत्सर्वमिदं देवो व्यावृ(पृ?)त्य परितिष्ठति ॥ ८३ ॥  
निर्मले दर्पणे यद्वत्किञ्चिद्वस्त्वभितिष्ठति ।  
न च तद्विषयास्ति अस्ति तस्य च तद्विज ॥ ८४ ॥  
सेन्द्रियैस्तु गुणैरेवं संयुक्तश्चापि वर्जितः ।  
आस्मिन्मायामये विश्वे व्यापी सर्वेश्वरः प्रभुः ॥ ८५ ॥  
सर्वदा विद्ध्यसत्तश्च यथाऽम्भः पुष्करच्छदे ।  
सर्वभूद्वैश्वर्यत्वाच्च अमोघत्वाच्च निर्गुणः ॥ ८६ ॥

उदासीनवदासीनो गुणानां गुणभूक् ततः ।  
 सर्वदाऽन्तर्गतस्यैव कुम्भस्य च यथोदकम् ॥ ८७ ॥  
 तथा सर्वस्य जगतो बहिरन्तर्व्यवस्थितः ।  
 घटसंस्थं यथाऽकाशं नीयमानं विभाव्यते ॥ ८८ ॥  
 नाकाशं कुञ्चिद्याति नयनात् घटस्य च ।  
 चलाचलत्वमेवं हि विभोश्चैवानुमीयते ॥ ८९ ॥  
 बहुष्वम्बुजपत्रेषु वेधं कुर्वन्कमात्कमात् ।  
 कालवच्चातिसूक्ष्मत्वान् सदाऽप्युपलभ्यते ॥ ९० ॥  
 अज्ञानाच्चातिदूरस्थं ज्ञानात्सम्भाव्यते हृदि ।  
 यदा तदा समीपस्थं स्वसंवेद्यश्रिदात्मकः ॥ ९१ ॥  
 आकाशस्य (शः स ?) च यो वायुस्तद्योरप्यमेदतः (दिता ?)  
 तथा तस्य(स्या ?) विभक्त्यैक्यं भूतानां हि परस्य च ॥ ९२ ॥  
 चेतनाचेतनास्सर्वे भूताः स्थावरजडमाः ।  
 पूरिताः परमेशन रसेनौषधयो यथा ॥ ९३ ॥  
 एकेनाभिन्नरूपेण भूतभृत्वेन हेतुना ।  
 यथैव सूर्याधीने तु प्रकाशतमसी द्विज ॥ ९४ ॥  
 तद्रत्स्यादिं संसंहारां स्वतच्चः प्रकरोति च ।  
 प्रकाशो ज्योतिषां तच्च श्रोत्रादीनां यथा मनः ॥ ९५ ॥  
 शब्दादिके न संदृष्टे तथाऽपि श्रुणुतेऽन्यथा ।  
 तमसोऽन्यो यथाऽलोकश्चाज्ञानात्तपरस्तथा ॥ ९६ ॥  
 ज्ञानं तदेव इयं च वद्वर्जवला यथैव हि ।  
 वर्णविरहितं सर्वैर्नीरूपत्वात्सितादिकैः ॥ ९७ ॥  
 मधुरादिरसैस्तद्रुत्कल्पनारहितं यतः ।  
 मयूरकण्ठवत्सर्वैर्णेस्तदुपचर्यते ॥ ९८ ॥  
 अनुभावाद्रसानां च तथा सर्वरसात्मकः ।  
 सर्ववर्णरसैर्हीनो युक्तश्चातस्समृतोऽच्युतः ॥ ९९ ॥  
 सर्वज्ञसर्ववेचृत्वादर्शसर्वत्र दर्शनात् ।  
 साम्यात्सर्वेश्वरश्चैव यतस्सर्वज्ञतादिभिः ॥ १०० ॥

युक्तश्चान्तसर्वशक्तिः षाङ्कुप्यमहिमान्वितः ।  
 स्वाधीनश्च स्वतच्छत्वात्पुराणत्वादनादि तत् ॥ १०१ ॥  
 न ह्यस्यान्तोस्त्यतोऽनन्तस्वत्वादुःखवर्जितः ।  
 अमूर्त एव सर्वेशो ह्यभ्यासादुपलभ्यते ॥ १०२ ॥  
 यथा काष्ठान्तराद्विद्वितं क्षीरान्तराद्यथा ।  
 स्वानुभावाद्विना नैव वकुं संयुज्यते यथा ॥ १०३ ॥  
 माधुर्यमिक्षुसंस्थं च अमूर्तमुपलभ्यते ।  
 एवं स्वदेहगं देवं परमात्मानमव्ययम् ॥ १०४ ॥  
 हेयोपादेयरहितं सुसितानन्दविग्रहम् ।  
 प्रमाणैरपरिच्छैवं यतसंविन्मयं महत् ॥ १०५ ॥  
 विभाति हृदयाकाशे येषां मायाविवर्जितम् ।  
 एष नारायणो देवसर्वोपाधिविवर्जितः ॥ १०६ ॥  
 स्वात्मसंबेदनत्वाद्यो विना लक्ष्यः परः प्रभुः ।  
 तमाश्रयस्वानिर्देशं ज्ञानेन परमेण च ॥ १०७ ॥  
 यच्चोपमानै रहितं व्यवहारैर्धियोऽक्षगैः ।  
 कारणं तदनौपम्यं ये विदन्त्यभयास्तु ते ॥ १०८ ॥  
 भावातीतं परं ब्रह्म स्फटिकामलसविभम् ।  
 मोक्षं यान्ति च ते मुक्ताः स्थितिस्तेषां परे पदे ॥ १०९ ॥  
 नानाभेदेन भेदानां निवसत्येक एव हि ।  
 न तस्य विद्यते मानं न च रूपं महात्मनः ॥ ११० ॥  
 तेजोवाच्यिन्दुभावेन, पद्मसूत्रायुतायुतात् ।  
 कोद्यंशेन तु मानेन सुमुक्ष्मेषु स्थितोऽणुषु ॥ १११ ॥  
 किञ्चिच्च तेभ्यः स्थूलेषु स्थूलज्योतिः पुरोदितात् ।  
 प्रमाणात्संस्थितो व्यापी परमात्मा हृधोक्षजः ॥ ११२ ॥  
 वाय्वात्मना स भूतानां स्थितः कुटिलभाविनाम् ।  
 सर्गो रूपेण धातूनां पार्थिवानामशेषतः ॥ ११३ ॥  
 स्थितःषट्ट्रूपेण सर्वौषधिषु सर्वगः ।  
 अनेकाभिश्च संज्ञाभिस्तमव्ययमुपासते ॥ ११४ ॥  
 ईश्वरत्वेन विपेन्द्र पुरुषत्वेन चैव हि ।  
 शिवसूर्यात्मकत्वेन सोमत्वेन तथैव च ॥ ११५ ॥

अग्नीषोमात्मकत्वेन शब्दत्वेनापि वै पुनः ।  
 ज्योतिर्ज्ञानात्मकत्वेन कालत्वेन च नारद ॥ ११६ ॥  
 जीवक्षेत्रात्मकत्वेन भूतात्मत्वेन वै तथा ।  
 एवमेकः परो देवो नानाशक्त्यात्मरूपघृत ॥ ११७ ॥  
 नारायणः परं ब्रह्म निष्ठा सन्ब्रह्मवेदिनाम् ।  
 [ सनिदर्शनमुपासकानां ब्रह्मसम्पत्तिनिरूपणम् ]  
 यद्गन्यमहापुरस्यान्तर्यायिनः प्रविशन्ति च ॥ ११८ ॥  
 सर्वदिग्बहुनिर्माण(?)स्तद्वद्विष्णोरूपासकाः ।  
 ध्येयेष्वीश्वरभूतेषु ध्यायिनस्तु सदैव हि ॥ ११९ ॥  
 विशन्ति क्षीणमोहाश्च यथा क्षीणामृता द्विज ।  
 कला या ऐन्द्रवास्मूर्ये तद्वद्विष्णौ च योगिनः ॥ १२० ॥  
 मेघाद्वारागणेनैव पृथगम्बुगतं क्षितौ ।  
 प्रामोत्यैक्यं तथा सर्वे भगवत्यपि योगिनः ॥ १२१ ॥  
 यथाऽनेकेन्धनादीनि संप्रविष्टानि पावके ।  
 अलक्ष्याणि च दग्धानि तद्वद्वद्वय्युपासकाः ॥ १२२ ॥  
 सरित्सङ्खाद्यथा तोयं संप्रविष्टं महोदधौ ।  
 अलक्ष्यश्चोदके भेदः परस्मिन् योगिनां तथा ॥ १२३ ॥  
 उपासते यमात्मजा यतस्मूर्यो विराजते ।  
 तमाश्रय मुने शश्वदस्य कोश्यंशजा वयम् ॥ १२४ ॥  
 तथा सहस्रमूर्धा यः सहस्राक्षसहस्रपात् ।  
 सहस्रबाहुभिः पूर्णसहस्रात्मधरः प्रभुः ॥ १२५ ॥  
 सहस्रदीप्तिभिः स्फीतः श्रीनिवासः किरीटवान् ।  
 श्रीवत्सवक्षा विप्रेन्द्र कौस्तुभाद्यैरलङ्घन्तः ॥ १२६ ॥  
 चन्द्राकौं नयनोदेशे जिह्वासङ्क्षेपे(स्थाने?)सरस्वती ।  
 यस्योच्चासश्च पवनस्तस्मादूर्ध्वस्तु कावधौ (?) ॥ १२७ ॥  
 श्रोत्रोदेशो दिशो यस्य विदिशो यस्य बाहवः ।  
 पातालादौ तर्लं यस्य विज्ञेयं पादसन्ततौ ॥ १२८ ॥  
 प्रभा यस्य च कालाश्रिर्जामृताः केशसन्ततिः ।  
 रोमाणि यस्य विबुधा क्रष्णो रोमकूपगाः ॥ १२९ ॥

मुखेऽग्निरापस्स्वेदो वै ग्रहा कुक्षादयो मलम् ।  
 मलमस्योपचारत्वाब्लवेवं परमार्थतः ॥ १३० ॥  
 इदमुक्तं मया ब्रह्मन् ब्रह्मतच्चं यथार्थतः ।  
 यज्ञात्वा न पुनर्भूयो भवमेष्यासि सङ्कुलम् ॥ १३१ ॥  
 खवत्सर्वगतं चैव यद्यप्यस्मिन्श्राचरे ।  
 स्थितं ज्ञानं विना विप्र तथाऽपि हि सुदुर्लभः ॥ १३२ ॥  
 इति श्री पाञ्चरात्रे जयाख्यसंहिताया शुद्धसर्गब्रह्मतत्त्वाख्यान नाम चतुर्थः पटलः ।

अथ ब्रह्मज्ञानोत्पत्त्याख्यान नाम पञ्चमः पटलः  
 नारदः—

ब्रह्माभिन्नं विभो ज्ञानं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ।  
 येन सम्भाप्यते ज्ञेयमन्तःकरणसंस्थितम् ॥ १ ॥

[ ज्ञानस्य योगाभ्यासैकलभ्यत्वम् ]

श्रीभगवान्—

सर्वोपाधिविनिर्मुक्तं ज्ञानमेकान्तर्निर्मलम् ।  
 उत्पद्यते<sup>१</sup> हि युक्तस्य योगाभ्यासात्कमेण तत् ॥ २ ॥  
 तेन तत्पाप्यते विप्र अन्यथा दुर्लभं भवेत् ।

नारदः—

कथमेवंविधं ज्ञानमुत्पद्येत जगत्प्रभो ॥ ३ ॥  
 यतस्याज्ञेयसमता एतद्विस्तरतो वद ।

[ भगवच्छक्तिसामर्थ्याद्विषयसमाप्त्या स्वात्मस्वरूपजिज्ञासोत्पत्तिः ]

श्रीभगवान्—

संसारपादपस्थानां फलानां चैव नारद ॥ ४ ॥  
 पक्कर्मरसानां च भ्रान्तानां भवसागरे ।  
 भगवच्छक्तिसामर्थ्याद्विषयसाम्यं भवेत्क्षणात् ॥ ५ ॥  
 तत्साम्यात्कर्मसमता जायते समनन्तरम् ।  
 तत्समत्वाद्विचारस्तु प्रवर्तेतात्मलाभदः ॥ ६ ॥  
 कोऽहं किमात्मकश्चैव किमिदं दुःखयज्ञरम् ।  
 यत्राहमसमाश्वस्तसंस्थितस्सर्वदैव हि ॥ ७ ॥

इति मन्त्रा ततो याति निष्पन्नस्य गुरोर्गृहम् ।  
[ विविदिषयोपसन्नस्य शिष्यस्याधिकारानुगुणमुपाये नियोज्यत्वम् ]

ज्ञात्वा तस्यातुरत्वं च सर्वज्ञो गुरुमूर्तिंगः ॥ ८ ॥

भाति (व?) व्यापृतिकं बुध्वा तं तथा विनियोजयेत् ।

सोपलब्धे तु निर्बीजे स्वसामर्थ्यात्परे पदे ॥ ९ ॥

निर्वाणे तु निरातङ्के सानन्दे चिन्मये तु वा ।

मन्त्रेऽधिक्रियमे(?) वाऽपि भोगमोक्षप्रदक्षमे ॥ १० ॥

[ स्वाधिकारानुगुणं मन्त्राराधने प्रवृत्तस्य ज्ञानोदयप्रकारः ]

मन्त्राराधनसक्तस्तु तत्सद्गीनामलोकुपः ।

भक्तस्तद्व्याननिष्ठश्च तत्क्रियापरमो महान् ॥ ११ ॥

तदाद्यभिमुखाकांक्षी ब्रह्मचर्यव्रते स्थितः ।

भवं भावयते सम्यक् दुःखशोकमदं महत् ॥ १२ ॥

अनित्यमधुवं कष्टं जरामरणसङ्कळम् ।

द्वन्द्योगभयाक्रान्तपर्याप्तमनश्वरम् ॥ १३ ॥

सदैत्विन्तनाच्छ्वत्तथा मन्त्राद्यनुग्रहात् ।

नियमाच्चापि शारीरात्परं वैराग्यमावहेत् ॥ १४ ॥

वैराग्याच्च ततो विप्र विषयैः कलुषीकृतम् ।

शरत्काले जलं यद्विच्छिन्नमेति प्रसन्नताम् ॥ १५ ॥

प्रसन्नस्थिरतां याति निस्तरङ्ग इवोदधिः ।

निवाताचलदीपाभमचलं बोधसमुखम् ॥ १६ ॥

यत्तद्विच्छिन्नमिवा(पथा)पञ्चः पुमांश्चैतन्यलक्षणः ।

संबोधं च तदाप्नोति तज्ज्ञानं परमं स्मृतम् ॥ १७ ॥

सैव चिद्घृदयाकाशे हृदेत्यादित्यवत्क्रमात् ।

तेनाधिगम्यते ज्ञेयं यद्वत्सूर्योदयाज्जगत् ॥ १८ ॥

सम्बोधो ज्ञेयनिष्ठा सा तदाऽऽयाति शनैश्चनैः ।

तदा समरसत्वं हि सह तेनैव तस्य हि ॥ १९ ॥

ज्ञेयज्ञस्मिकरं ज्ञानं क्रमोपेतं च नारद ।

निर्वाणदमसङ्कीर्णमिदं ते संप्रकाशितम् ॥ २० ॥

युक्तिस्तदभिन्नं च भेदवत्प्रतिभाति यत् ।

तथाऽपीदं स्वभावेन विद्धि नातः परं तु वै ॥ २१ ॥

विद्यते ब्रह्मशार्दूल किं वा तत्र पर्वते ।  
यथेदं ते मया विष स्वालोकं प्रकटीकृतम् ॥ २२ ॥  
अनुभूतं न भूयस्त्वं मया वक्तुं हि शक्ष्यसे ।

[ ब्रह्मणो दुरुचिरोधत्वम् ]

अवाच्ये वर्तते कुत्र वाग् वै संवेदनं विना ॥ २३ ॥  
षणां यद्वद्रसानां च स्वादुत्वं नानुभूयते ।  
प्राकृतैः करणैस्तद्राज्ञाभिव्यक्तिं बहिव्रजेत् ॥ २४ ॥  
केवलं शुपमानेन तत्प्रसक्षं प्रकाश्यते ।  
प्रवर्तनार्थं मन्दानां नामन्दानां तु वै पुनः ॥ २५ ॥  
योगी समरसत्वेन वेदय त्वं विचारतः ।  
तस्मात्त्वमेव विप्रेन्द्र अनुभूतं स्थिरीकुरु ॥ २६ ॥  
लयमेष्यसि येनात्र निजानन्दे वानूपमे ।  
भूतानन्दस्वरूपेण त्यक्त्वा सम्यक्परिग्रहम् ॥ २७ ॥  
निवेदितं मया यत्ते तत्तद्राच्यं न जातु वै ।  
त्वया यदनुभूतं च तदानीं मयि मन्यसे ॥ २८ ॥  
सर्वोपमानरहितं वागतीतं स्ववेदनम् ।  
अस्तीति परमं वस्तु निरालम्बमतीन्द्रियम् ॥ २९ ॥  
आत्मन्यानन्दसंस्थस्य व्यञ्यते करणैर्विना ।  
करणाः प्राकृतास्सर्वे चित्तजाश्च विशेषतः ॥ ३० ॥

[ मन्त्रसमाध्योर्मन्त्रस्य सुकरोपायत्वम् ]

उपायमत्र मन्त्रौघास्समन्त्रास्ते च सिद्धिदाः ।  
तस्मान्मुद्रादिकरणा भावजाश्च समाधयः ॥ ३१ ॥  
क्रियोपेतास्तथा मन्त्राः सर्वे सद्वस्तुं साधकाः ।  
विघ्नायुतसहस्रं तु परोत्साहस्रमन्वितम् ॥ ३२ ॥  
प्रहरन्त्यनिशं तच्च सर्व(स्या)भिमुखस्य च ।  
मन्त्रपूर्वं हि यत्किञ्चित्स्थूलं ब्रह्मव्यपेक्षया ॥ ३३ ॥  
विघ्नजालस्य सर्वस्य वीर्यधंसकरं स्मृतम् ।  
यथार्थेदाहसामर्थ्यमुद्देन निपात्यते ॥ ३४ ॥

मायारूपस्तु विद्वौघो मन्त्राद्यैरूपहन्यते ।  
 निकटस्था यथा राज्ञस्त्वन्यषां साधयन्ति च ॥ ३५ ॥  
 सिद्धं राजोपगां शीघ्रमेव मन्त्रादयः परम् ।  
 ज्ञात्वैवं सर्वदा विषय आस्ते मत्परायणः ॥ ४६ ॥  
 अभीप्सितेन मार्गेण निष्पद्येताचिरातु सः ।  
 इति श्रीपाञ्चरात्रे जयाख्यसाहिताया ब्रह्मानोत्पत्त्याख्यान नाम  
 पञ्चमः पठलः ॥

अथ मुख्यमन्त्रोद्भारो नाम षष्ठः पठलः ॥  
 नारदः—

त्वत्प्रसादेन भगवन्संविलुप्त्वा मया परा ।  
 मनसश्चलत्वाच नहि मे स्थिरतां व्रजेत् ॥ १ ॥  
 अतः पूर्वोदितानसर्वानुपायानकथयस्व मे ।  
 अशेषांश्च क्रमेणैव भोगमोक्षफलप्रदान् ॥ २ ॥

[ मन्त्रनिरूपणारम्भः ]

श्रीभगवान्—

साधु नारद पृष्ठेऽहं सारभूतमिदं त्वया ।  
 मन्त्रपूर्वं हि वै सर्वं यत्त्वया परिचोदितम् ॥ ३ ॥  
 तस्मान्मन्त्रं प्रवक्ष्यामि भुक्तिभुक्तिमिदं शुभम् ।  
 स्थूलसूक्ष्मस्वरूपेण नानासिद्धिफलप्रदम् ॥ ४ ॥  
 शक्तयज्ञावरणोपेतमनेकाङ्गतदर्शनम् ।

[ मातृकापीठपरिकल्पनाप्रकारः ]

भूमिभागे समे शुद्धे मृद्गोमयभुलेपिते ॥ ५ ॥  
 पञ्चगच्छेन संसिक्ते चन्दनाद्युपलेपिते ।  
 निवाते च सुसंछन्ने<sup>१</sup> धूपैरप्यधिवासिते ॥ ६ ॥  
 मृदुकलहारकुम्भैः केवलैः कुम्भैः शुभैः ।  
 प्रणवादिनमोन्तेन स्वनाम्ना पूज्य वै पुरा ॥ ७ ॥  
 परिजप्याथ बहुशो मृदं भूमौ प्रसार्य च ।  
 चतुरश्च सुवृत्तं च द्विहस्तं हस्तमेव वा ॥ ८ ॥

<sup>१</sup> सुसंयं A.

सुसमं मातृकापीठं कृत्वा प्रस्तार्य तामपि ।  
 [ अक्षेषु विभाव्यो भगवतः स्थितिभेदः ]  
 एकैव भिन्नवर्गा च वर्गान्तेऽप्यसमाक्षराः ॥ ९ ॥  
 षोडशाक्षर आद्यस्तु अकाराद्यो द्विजोत्तम ।  
 विसर्गान्तस्थितस्तस्मिन्नग्निषोमात्मकः प्रभुः ॥ १० ॥  
 पञ्चाणीनां तु पञ्चानां वर्गाणां परमेश्वरः ।  
 'सुस्थितः कादिमान्तानां तत्त्वत्मत्वेन सर्वदा ॥ ११ ॥  
 जाग्रदादिक्रमणैव स्थितोऽवस्थात्मनात्र वै ।  
 यादिवान्ते चतुर्वर्ण वर्णे विषेन्द्र सत्त्वे ॥ १२ ॥  
 तुर्यातीतात्मरूपेण शादिक्षान्तेषु संस्थितः ।  
 आलोकस्तीक्ष्णता व्यासिर्ग्रहणं क्षेपणेरणे ॥ १३ ॥  
 पाकः प्रासिरिति हृष्टौ सूर्यभागे व्यवस्थितः ।  
 अकारादिषु हृस्वेषु वर्णधेतेष्वनुक्रमात् ॥ १४ ॥  
 द्रवता शैत्यभावात्र तृप्तिःकान्तिः प्रसन्नता ।  
 रसताऽङ्गाद आनन्दो हृष्टौ चान्द्रास्त्वमा मताः ॥ १५ ॥  
 आकारादिषु दीर्घेषु संस्थिता मातृकात्मना ।  
 अविनाभावरूपेण अन्योन्येन सदैव हि ॥ १६ ॥  
 अष्टानामपि चाष्टौ तु संस्थिता बहिरन्तरे ।  
 क्षमादितत्त्वसमूहस्तु पुरुषान्तः क्रमेण तु ॥ १७ ॥  
 जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तं च तुर्यमूर्ध्वेऽत्र वर्तते ।  
 संस्थितः परमालोकशब्दो नित्योदितः परः ॥ १८ ॥  
 परानन्दश्च समता वेदवेदकवर्जितः ।  
 स्वरूपमेतत्कथितं तुर्यातीतात्मनो विभोः ॥ १९ ॥

[ एवं भगवतः स्थिति विभाव्योहित्यमानानामक्षराण भगवन्मातृकादेहरूपता ]

इति वर्णप्रभावं च व्यापकं चानुभूतिगम् ।  
 बुध्वा च लिपिरूपेण संलिखेदेन केनचित् ॥ २० ॥  
 संवेदोऽपि जनेनैव न लिपिर्विष्य मातृकाः । ०  
 परमः पुरुषो दिव्यो योऽनुभूतः पुरा त्वया ॥ २१ ॥  
 तस्यायं मातृकादेहः चतुर्धा संव्यवस्थितः ।

[ मातृकायाः स्वविग्रहे न्यासक्रमः ]

सूत्रेण मणयो यद्वत्प्रोतास्त्वेकेन नारद ॥ २२ ॥  
 तद्वद्वर्णा मया तनुस्वरूपेणाव्ययात्मना ।  
 इति चेतसि वै कृत्वा मन्त्रानुद्धरते च यः<sup>१</sup> ॥ २३ ॥  
 दृष्टादृष्टफलभास्तिस्तस्य मन्त्रात्प्रजायते ।  
 एवं स्वविग्रहे न्यस्य मातृकां मन्त्रमात्रकाम् ॥ २४ ॥  
 वस्तुपूर्णेषु तत्त्वेषु स्वेषु स्वेषु दितेषु च ।  
 स्त्रात्वा शुक्राम्बरधरस्त्रवचन्दनविभूषितः ॥ २५ ॥

[ मन्त्रमातृकोद्धारकमः ]

तामेव प्रस्तरेन्मन्त्री अष्टवर्गा पृथक्स्थिताम् ।  
 अष्टारे तु महाचक्रे मध्यतः सुविभूषिते ॥ २६ ॥  
 प्रागरादि क्षकारान्तमवर्गादिक्रमेण तु ।  
 मध्यतः प्रणवं लिख्य वर्णचक्रं प्रसुं परम् ॥ २७ ॥  
 एकैकं तु स्वसंज्ञाभिश्चकारेष्वक्षरं लिखेत् ।  
 यावनिष्पद्यते वर्गस्थितः स्वैस्स्वैररान्तरे ॥ २८ ॥  
 स्वरूप्यञ्जनसंयुक्तां मातृकामग्रतो यजेत् ।

[ मातृकापूजनप्रकारः ]

प्राद्यार्घ्यपुष्पधूपेन दीपेन च विलेपनैः ॥ २९ ॥  
 फलमूलादिनैवैराणेनमोमन्त्रमातृके ।  
 संपूज्यश्च ततो भत्त्या मातृकाविग्रहः पुमान् ॥ ३० ॥  
 प्रागुक्तेन स्वनाम्ना वै प्रणत्या प्रणवेन च ।  
 स्वाभिधाभिः क्रमेणातो श्वैकं चाक्षरं यजेत् ॥ ३१ ॥  
 मध्याह्नभास्काराकारं प्रस्फुरन्तं विचिन्त्य च ।

[ भगवद्गुणामक्षराणामकारादिक्रमेणाभिधाभेदः ]

अकारश्चाप्रमेयश्च प्रथमो ( भवो ? ) व्यापकः स्मृतः ॥ ३२ ॥  
 आदिदेवस्तथाऽकार आनन्दो गोपनः स्मृतः ।  
 रामसंज्ञ इकारश्च इष्ट इद्धः प्रकीर्तिः ॥ ३३ ॥  
 ईकारः पञ्च विन्दुर्वै विष्णोर्माया द्विजाधिप ।  
 उकारो भुवनारूप्यश्च उदाम उदयस्तथा ॥ ३४ ॥

ऊकार ऊजों लोकेशः प्रज्ञाधारस्तथैव च ।  
 सत्यश्च क्रत्तधामा च क्रकारस्स तु चाङ्गशः ॥ ३५ ॥  
 क्रकारं विष्टुं विद्धि ज्वाला भैव <sup>१</sup>प्रसारणम् ।  
 लिङ्गात्मा भगवान्मे क्तो लृकारस्तारकस्मृतः ॥ ३६ ॥  
 लृकारो दीर्घयोणश्च देवदत्तो विराट् स तु ।  
 ऋष्ण एकारसंज्ञस्तु जगद्योनिरविग्रहः ॥ ३७ ॥  
 ऐश्वर्यं योगधाता च ऐ समैरावणस्मृतः ।  
 ओकार ओतदेहश्च ओदनस्स च विक्रमी ॥ ३८ ॥  
 और्वोऽथ भूधराख्यश्च औस्मृतो हौषधात्मकः ।  
 त्रैलोक्यैश्वर्यदो व्यापी व्योमेशोऽङ्गार एव च ॥ ३९ ॥  
 विसर्गः सृष्टिकृत्व्यातो ह्यकारः परमेश्वरः ।  
 कमलश्च कराळश्च ककारः प्रकृतिः परा ॥ ४० ॥  
 खकारः खर्वदेहश्च वेदात्मा विश्वभावनः ।  
 गदध्वंसी गकारश्च गोविन्दस्स गदाधरः ॥ ४१ ॥  
 घकारश्चैव घर्माशुस्तेजस्वी दीप्तिमानस्मृतः ।  
 ङ्कार एकदंष्ट्रश्च भूतात्मा विश्वभावकः ॥ ४२ ॥  
 चकारश्चलश्चक्री चन्द्रांशुस्स च कथ्यते ।  
 छकारः छलविध्वंसी छन्दश्छन्दःपतिः स्मृतः ॥ ४३ ॥  
 अजितो जन्महन्ता च जकारस्स च शाश्वतः ।  
 झघो झकारः कथितः सामात्मा सामपाठकः ॥ ४४ ॥  
 उच्चमस्त्वीश्वराख्यश्च झकारस्तत्त्वधारकः ।  
 चान्द्री ट्कार आङ्गादो विश्वाप्यायकरः स्मृतः ॥ ४५ ॥  
 ठकारः कौस्तुभः प्रोक्तो नेमिर्धाराधरस्तथा ।  
 ढकारो दण्डधारश्च मौसलोऽखण्डविक्रमः ॥ ४६ ॥  
 ढकारो विश्वरूपश्च वृषकर्मा प्रतर्दनः ।  
 णकारोऽभयदशशास्ता वैकुण्ठः परिकीर्तिः ॥ ४७ ॥  
 ताललक्ष्मा तकारश्च वैराजस्त्रग्धरस्मृतः ।  
 धन्वी भुवनपालश्च थकारस्सर्वरोधकः ॥ ४८ ॥

दत्तावकाशो दमनो दकारश्चान्तिदः स्मृतः ।  
 धकारः शाङ्ग्निधृद्धर्ता माधवश्च प्रकीर्तिः ॥ ४९ ॥  
 नरो नारायणः पन्था नकारस्समुदाहृतः ।  
 पकारः पद्मनाभश्च पवित्रः पश्चिमाननः ॥ ५० ॥  
 फकारः फुल्लनयनो लाङ्गली श्वेतसंज्ञिकः ।  
 बकारो वामनो हृस्वः पूर्णाङ्गस्स च गीयते ॥ ५१ ॥  
 भल्लायुधो भकारश्च ज्येयस्मिद्प्रदो ध्रुवः ।  
 मकारो मर्दनः कालः प्रधानः परिपृथ्यते ॥ ५२ ॥  
 चतुर्गतिर्यकारस्तु स सूक्ष्मशशङ्ख उच्यते ।  
 अशेषभुवनाधारो रोडनलः कालपावकः ॥ ५३ ॥  
 लकारो विबुधाख्यस्तु धरेशः पुरुषेश्वरः ।  
 वराहश्चामृताधारो वकारो वरुणस्समृतः ॥ ५४ ॥  
 शकारः शङ्करः शान्तः पुण्डरीकः प्रकीर्तिः ।  
 नृसिंहश्चाग्निरूपश्च षकारो भास्करस्तथा ॥ ५५ ॥  
 सकारश्चामृतं तृसिसोमस्तु परिपृथ्यते ।  
 सूर्यो हकारः प्राणस्तु परमात्मा प्रकीर्तिः ॥ ५६ ॥  
 अनन्तेशः क्षकारस्तु वर्गान्तो गरुडस्समृतः ।  
 अशेषसंज्ञा वर्णानामित्येताः परिकीर्तिः ॥ ५७ ॥  
 अनुलोमविलोमेन वर्णाद्वर्णस्य वै पुनः ।  
 संख्या संज्ञा च या सम्यक्सामान्या सा महापते ॥ ५८ ॥  
 [ भगवदशभूतानामक्षराणामङ्गाङ्गिभावेन मिथःसङ्गतानां मन्त्रोत्पत्तिहेतुता ]  
 एते भगवदंशाश्र शब्दा भास्वरविग्रहाः ।  
 कारणं सर्वमन्त्राणां भगवच्छक्तिवृद्धिताः ॥ ५९ ॥  
 परस्पराङ्गभावेन मत्रोत्पत्तिं व्रजनित च ।  
 चराचरेऽस्मिस्तन्नास्ति यद्यीभिर्भावितम् ॥ ६० ॥  
 कृत्वैवं भावगां व्यासिं वर्णानां पूजनक्रिया ।  
 [ मन्त्रोदारक्रमः ]  
 स्वहृच्छकेऽथ भूमिष्ठे ततो मन्त्रान्समुद्धरेत् ॥ ६१ ॥  
 वर्गान्तमाद्यं बीजं तु सप्तवर्गाद्विभेदितम् ।

पञ्चविन्दुयुतं मूर्धि व्योमेशेन नियोजितम् ॥ ६२ ॥  
 इदं बीजवरं दिव्यं सर्वकामफलप्रदम् ।  
 अनन्तेशात्तृतीयं तु स्वरवर्गान्तयोजितम् ॥ ६३ ॥  
 द्वितीयं तस्य तद्वीजं जरामृत्युभयापहम् ।  
 स्वराद्यं पञ्चमं चैव पञ्चविंशेन योजितम् ॥ ६४ ॥  
 तयोराद्यं लिखेद्वीजं भोगपोक्षपदं शुभम् ।  
 नमस्कारपदोपेतं सर्वशक्त्याश्रयं प्रभुम् ॥ ६५ ॥  
 एतद्वृण्ट्रयं देहः स्थूलभासो मम द्विज ।  
 भूतेदेहव्यपेक्षायां किञ्चित्सूक्ष्मश्च नारद ॥ ६६ ॥  
 परमूर्च्यन्तरेणैव स्थूल एव विभाति च ।  
 अत्युत्कृष्टगुणैर्युक्तो हृदयो यस्य कस्यचित् ॥ ६७ ॥  
 अपि चेत्केवलससर्वार्थसिद्धिं प्रयच्छति ।  
 किं पुनर्मूर्चिमन्त्रेण द्रादशार्णेन संयुतः ॥ ६८ ॥  
 पदं नारायणायेति कुर्याद्विश्वात्मनं ततः ।  
 ह्रीं स्वाहाकारसंयुक्तो मूर्चिमन्त्रो ह्यं स्मृतः ॥ ६९ ॥

[ मन्त्रमहिमानुवर्णनम् ]

सङ्कल्पाकलपरूपस्तु त्र्यणस्याद्योदितस्य च ।  
 अणिमादिगुणाधारः पातालोत्थानसिद्धिदः ॥ ७० ॥  
 मोक्षदो मोक्षकामस्य भोगकामस्य भोगदः ।  
 राज्यदो राज्यकामस्य धनकामस्य भूतिदः ॥ ७१ ॥  
 यान्यान्प्रार्थयते कामान्सर्वान्वै साधकाय च ।  
 द(दा)त्युच्चारमात्रेण सम्यक्तद्वावितात्मने ॥ ७२ ॥

[ देवताध्यानम् ]

अनादिनिधनं देवं जगत्सप्तारमीश्वरम् ।  
 ध्यायेचतुर्भुज विप्र राघुचक्रगदाधरम् ॥ ७३ ॥  
 चतुर्वक्त्रं सुनयनं सुकान्तं पद्मपाणिनम् ।  
 वैकुण्ठं नरासहास्यं वाराहं कपिलाननम् ॥ ७४ ॥  
 शुक्रं खगेश्वरारूढं सर्वाभरणभूषितम् ।  
 सर्वलक्षणसप्तनं माल्याम्बरधरं विभुम् ॥ ७५ ॥

किरीटकौस्तुभधरं कर्पूरालिपविग्रहम् ।  
 सूर्यायुतसहस्राभं सर्वदेवनमस्तुतम् ॥ ७६ ॥  
 [ लक्ष्म्यादीना भगवद्गुपे निलसान्निध्यम् ]  
 लक्ष्मीः कीर्तिर्जया माया देव्यस्तस्यान्तितासदा ।  
 स्वशक्तिनिचयोपेता निराकारास्तु निष्कलाः ॥ ७७ ॥  
 सूर्यस्य रश्मयो यद्वद्दूर्मयश्चाम्बुधोरिव ।  
 सर्वैश्वर्यप्रभावेन कमला श्रीपतेस्तथा ॥ ७८ ॥  
 नानाविशेषलक्ष्मीभिः कोटिसङ्ग्याभिरावृता ।  
 कीर्तिस्तथाविधदेव (नैव ?) विधिना विग्रहे विभोः ॥ ७९ ॥  
 तन्नास्ति यन्न हि तया व्यासं सामान्यदेहया ।  
 यस्य या च यदा कीर्तिस्त्वसामर्थ्यात्प्रजायते ॥ ८० ॥  
 सा सा विष्णुस्मृता सर्वा विशेषप्रतिपत्तिभिः ।  
 जया जये वरस्यैवं व्यासिभावेन संस्थिता ॥ ८१ ॥  
 या काचिद्विद्यते माया जगत्यस्मिन् सुरादिषु ।  
 भगवन्माययोद्भूतां तां विद्धि परमां तु वै ॥ ८२ ॥  
 तदीयं निष्कलं रूपं भुक्त्वा वै पारमार्थिकम् ।  
 कोऽस्मिस्तत्त्वोदधौ चास्ति चतुर्था मुनिसत्तम् ॥ ८३ ॥  
 भगवच्छक्तिभिस्मयगाभिर्योगविभागतः ।  
 स्वालोकज्ञानसामर्थ्यात्साकारत्वमुपागताः ॥ ८४ ॥

[ लक्ष्म्यादीना ध्यानप्रकारः ]

ध्यातव्याससाधकेन्द्रेण यस्य स्त्रीश्च(स्त्रियश्चास्य ?)स्वसिद्धये ।  
 एकवक्त्रा द्विनेत्राश्च द्विभुजाश्चारुकुण्डलाः ॥ ८५ ॥  
 पद्मगर्भनिभाः कान्ता मेललादाममण्डिताः ।  
 श्वेतमाल्याम्बरधरा हारकेयूरभूषिताः ॥ ८६ ॥  
 सर्वलक्षणसंपदाः पीनोन्नतपयोधराः ।  
 प्रबुद्धोत्पलविस्तीर्णलोचनाश्च स्मिताननाः ॥ ८७ ॥  
 चलद्विरेफपटलतुल्यैर्युक्तास्तथाऽलकैः ।  
 ललाटतिलकैश्चित्वैविविधैः परिमणिताः ॥ ८८ ॥  
 आरक्ताधररक्ताश्च वंशमुक्ताफलद्विजाः ।  
 अर्धचन्द्रललाटाश्च श्लङ्घणकुञ्जितमूर्धजाः ॥ ८९ ॥

पाशाङ्गुशधरा देव्यः सर्वकामार्थसाधकाः ।  
पूर्वादिदिग्दिभागस्थाः केसरारेषु नारद ॥ ९० ॥  
बद्धपश्चासनाशचैव देवदेवस्य संमुखाः ।

[ लक्ष्म्यादिमन्त्रनिरूपणोपक्रमः ]

मन्त्रांस्तासां प्रवक्ष्यामि पूजार्थं विविधानथ ॥ ९१ ॥  
यैस्समाराधिताः शश्वदभीष्टं साधयन्ति च ।  
मूलमन्त्राद्वितीयं यत्केवलं वीजनायकम् ॥ ९२ ॥  
सामान्यं हृदयं हेतत्सर्वासां परिकीर्तितम् ।  
मूर्तिमन्त्रचतुष्कं तु क्रमेणासां पृथक्षृणु ॥ ९३ ॥

[ लक्ष्मीमन्त्रः ]

प्रणवं चोद्धरेत्पूर्वं हृद्धीजं तदनन्तरम् ।  
द्विरक्षरे पदं लक्ष्म्यै प्राङ्गमोन्तं निवेश्य च ॥ ९४ ॥  
ततः परमशब्दं तु तदन्ते पुरुषेश्वरम् ।  
वर्गान्तमास्वरोपेतं वस्थितायै पदं न्यसेत् ॥ ९५ ॥  
भूयस्तदृदयं वीजं श्रीं हीं वीजद्रव्यं ततः ।  
स्वाहासमन्वितं विप्र प्रणवाद्यं च मन्त्रराद् ॥ ९६ ॥  
मूर्तिमन्त्रसमेतस्तु लक्ष्म्याख्यो द्विदशाक्षरः ।

[ कीर्तिमन्त्रः ]

हृद्धीजं प्रणवाद्यं तु पदं कीर्त्यै ततो नमः ॥ ९७ ॥  
सदोदितानन्दपदं विग्रहायै पदं त्वनु ।  
हीं हीं स्वाहासमेतस्तु प्राक्संख्यं कीर्तिमन्त्रराद् ॥ ९८ ॥

[ जयामन्त्रः ]

हृद्धीजं प्रणवोपेतं जयायै श्यक्षरं नमः ।  
स्वराद्यै जितशब्दश्च धामा वर्णद्रव्यं ततः ॥ ९९ ॥  
वस्थितायै पदं कृत्वा तदृद्धीजं न्यसेत्पुनः ।  
अशेषभुवनाधारावस्थितं च तृतीयकम् ॥ १०० ॥  
व्योमेशपञ्चविन्दुस्यात्स्वाहा तदनु नारद (वै पदम्) ।  
वर्णाद्विदशसंख्यश्च जयाख्यो मन्त्र उत्तमः ॥ १०१ ॥

मुख्यमन्त्रोद्धारः

[ मायामन्त्रः ]

प्राणीजं पणवाद्यं च मायायै च ततो नमः ।  
मोहातीतपदं चाथ नान्तं तदनु योजयेत् ॥ १०२ ॥  
द्वितीयस्वरसंयुक्तं दकारं तदनन्तरम् ।  
शृतायै व्यक्षरश्शब्दो मायावीजं ततो भवेत् ॥ १०३ ॥  
प्रधानमनलारुदं चतुर्थस्वरभूषितम् ।  
त्रैलोक्यैर्थ्यदेनैव युक्तं स्वाहान्तमुद्धरेत् ॥ १०४ ॥  
मायामन्त्रश्च पूर्वेषां वर्णसंख्यासमस्मृतः ।

[ हृदायङ्गमन्त्रनिरूपणम् ]

अङ्गानि देवदेवस्य कथयिष्यामि तच्चतः ॥ १०५ ॥  
सञ्चदःसाधको यैस्तु अवध्यस्त्रिदशैरपि ।  
साधयेत्सर्वकार्याणि यान्यायुस्मुखदानि च ॥ १०६ ॥  
भक्तस्तद्वितात्मा च यदि मन्त्रक्रियापरः ।

[ हन्मन्त्रः ]

अनन्तपूर्वं यद्वीजं विन्दुभूषितमुद्धरेत् ॥ १०७ ॥  
नमोऽन्तं पणवाद्यं तु हन्मन्त्रं विद्धि निष्कलम् ।  
अस्यैव मूर्तिमन्त्रो यस्तं ते वच्चिम यथास्थितम् ॥ १०८ ॥  
प्रणवो विन्दुसंभिन्नसूर्यस्सोमो विसर्गधृक् ।  
शुचिशब्दं ततः कुर्यादग्रिरूपमथोद्धरेत् ॥ १०९ ॥  
दकारवर्णं तदनु प्रणवेनाप्यलङ्घतम् ।  
हृदयाय नमस्कुर्यात् हन्मन्त्रो मूर्तिसंयुतः ॥ ११० ॥  
सप्तादशाक्षरो विष्णु सर्वसिद्धिप्रदायकः ।

[ शिरोमन्त्रः ]

द्वितीयस्वरसंयुक्तं तदेव शिरासि न्यसेत् ॥ १११ ॥  
एवमुद्धृत्य च ततस्तस्यादौ प्रणवं न्यसेत् ।  
प्रणतिं चावसाने तु मूर्धनं विद्धि निष्कलम् ॥ ११२ ॥  
मूर्तिमन्त्रमयो वक्ष्ये अस्यैवानुचरस्तु यः ।  
प्रोद्धरेत्पद्मनाभाख्यं केवलं तादृशं त्वनु ॥ ११३ ॥  
अशेषभुवनाधारं फलं तस्यावसानगम् ।

कालपावकसंस्थं वै तं च फान्तं द्विजोत्तम् ॥ ११४ ॥  
 अथोद्धरेत्प्राणसंज्ञं मदनेनोपरि स्थितम् ।  
 शिरसे च पदं पश्चात्स्वाहा शब्दस्तदन्तगः ॥ ११५ ॥  
 त्रयोदशाक्षरं विद्धि शिरोमन्त्रं तु नारद ।

[ शिखामन्त्रः ]

प्रणवं प्रथमं दद्यात्सूर्याख्यं तदनन्तरम् ॥ ११६ ॥  
 विष्णुनाऽलङ्कृतं मूर्धा त्रैलोक्यैर्घर्यदेन च ।  
 नमश्चास्यावसाने वै शिखामन्त्रश्च निष्कलः ॥ ११७ ॥  
 मूर्त्तिमन्त्रमथास्यैव वच्चिम सर्वार्थसिद्धिदम् ।  
 पद्मनाभश्च( भं च ? )रास्त्रं दकारं शङ्खमूर्धंगम् ॥ ११८ ॥  
 कुर्यात्तमोतदेहेन प्रोतं यत्नेन नारद ।  
 केवलस्ताललक्ष्मातो रामोपेतो नरस्ततः ॥ ११९ ॥  
 शिखायै वौषट्ठन्तश्च शिखामन्त्रो द्वयं स्मृतः ।  
 सार्धत्रयोदशार्णश्च नानासिद्धिफलप्रदः ॥ १२० ॥

[ कवचमन्त्रः ]

नतिप्रणवमध्ये तु प्राणं व्योमविभूषितम् ।  
 पञ्चमस्वरसंयुक्तं कवचार्णं विनिर्दिशेत् ॥ १२१ ॥  
 कृष्णस्य मूर्त्तिमन्त्रे तु भुक्तिसुक्त्यर्थसिद्धिदम् ।  
 प्रोद्धरेच्छङ्कराख्यं तु आनन्देनाभ्यलङ्कृतम् ॥ १२२ ॥  
 वराहस्थं तमेवाथ वैराजं केवलं ततः ।  
 केवलं पुण्डरीकं तु केवलं कालपावकम् ॥ १२३ ॥  
 चतुर्गतिसमास्त्रं वैकुण्ठं प्रोद्धरेत्ततः ।  
 कवचाय पदं कुर्याद्गुङ्कारेण विभूषितम् ॥ १२४ ॥  
 उभयात्मैष उक्तस्तु मन्त्रः पञ्चदशाक्षरः ।

[ नेत्रमन्त्रः ]

नमोन्तः प्रणवाद्यश्च प्राणो व्योमविभूषितः ॥ १२५ ॥  
 औकारस्वरसंयुक्तो नेत्रमन्त्रस्तु निष्कलः ।  
 पवित्रमनलास्त्रं कमलं गोपनाङ्कितम् ॥ १२६ ॥

केवलं शङ्करश्चान्ते राहुणं पश्चिमाननम् ।  
 अजितश्चामृताधारसंस्थितं प्रोद्धरेत्ततः ॥ १२७ ॥  
 धरेशं केवलं दध्यान्नेत्राय त्यक्षरं पदम् ।  
 तदन्ते च वौषट् कुर्यान्नेत्रमन्नो ह्यं स्मृतः ॥ १२८ ॥  
 त्रिपञ्चवर्णसंख्यस्तु सार्दीणों द्विज सिद्धिदः ।

[ अन्नमन्त्रः ]

नमः प्रणवमध्यस्थः परमात्मा ह्यनन्तरम् ॥ १२९ ॥  
 सविसर्गः स एवाह्नि<sup>१</sup> मूर्तिमन्नसपन्वितम् ।  
 दत्तावकाशसंहँ वै मायाभूषितविग्रहम् ॥ १३० ॥  
 पवित्रं स्नग्धराहुणं तदूर्ध्वं चोदनं न्यसेत् ।  
 मदनं<sup>२</sup> सत्यसंस्थं च पवित्रं ताललक्ष्मगम् ॥ १३१ ॥  
 भूयस्तमनलस्थं च केवलं च धूर्वं ततः ।  
 तदन्ते चाप्रमेयं तु सोमाख्यं चोद्धरेत्ततः ॥ १३२ ॥  
 वैराजस्थं द्विजश्रेष्ठं सोऽपि चानलसंस्थितः ।  
 गोपनेनाङ्गयेत्तं वै पिण्डोऽयं चतुरक्षरः ॥ १३३ ॥  
 केवलं च ततः सूक्ष्मं फट्कारपदभूषितम् ।  
 चतुर्दशस्वरं ह्यस्त्रमर्द्धाक्षरमन्वितम् ॥ १३४ ॥

[ पूर्वं चतुर्वक्त्रतयोक्तस्य देवस्य नृसिंहाद्यास्यत्रयमन्त्राः ]—

स्थिता नृसिंहापूर्वेषु तान्वक्ष्यामि समासतः ॥ १३५ ॥  
 सदेहाश्च पृथग्भागे<sup>३</sup> साङ्गास्सपरिवारकाः ।  
 देवस्य वक्त्रमात्रेण ध्येयाः पूज्याश्च यत्नतः ॥ १३६ ॥  
 विश्वाप्याययुतं विप्र प्रणवं पूर्वमुद्धरेत् ।  
 आजितश्चानलस्थं च ओदनेन समन्वितम् ॥ १३७ ॥  
 चन्द्रिणश्चोर्ध्वतः कृत्वा व्यापनस्तस्य चोपरि ।  
 प्रोद्धरेज्जन्महन्तारं तदधस्सामपाठकम् ॥ १३८ ॥

२८०  
55

कुर्यान्नानलसंस्थं च उर्जं वै तदधः पुनः ।  
 ऊर्ध्वं व्यापी तथा ह्यादौ भूधरश्च भवेत्क्रमात् ॥ १३९ ॥

पिण्डाक्षरमिदं विप्र द्वितीयस्य नमोन्तगम् ।

ज्वलनायुतशब्दं च दीपये त्यक्षरं पदम् ॥ १४० ॥

नृसिंहायेति च पदं स्वाहा तदनु योजयेत् ।  
 अनविंशाक्षरो मच्छ्रो मूर्तमूर्ते नकेसरी ॥ १४१ ॥  
 पूजितसंस्मृतो ध्यातस्सञ्जप्तिं ततो द्विज ।  
 निहन्यात्सामयान्दोषांस्तथा भूतग्रहानपि ॥ १४२ ॥  
 प्रोद्धरेत्प्रणवञ्चादौ सूर्याख्यं तदनन्तरम् ।  
 तमेव लोकेशगतं व्योम चान्द्री<sup>१</sup> तदूर्ध्वतः ॥ १४३ ॥  
 रेष्वीजमथादाय घर्माणुं तदधो न्यसेत् ।  
 तदधो ब्रह्मलं भूयः प्रज्ञाधारोपरि स्थितम् ॥ १४४ ॥  
 औषधात्मास्य चोर्ध्वे तु चान्द्री व्यापी क्रमाद्वेत् ।  
 अस्य पिण्डद्वयस्यान्ते नमस्कारं नियोजयेत् ॥ १४५ ॥  
 अनन्तभासाय पदं कपिलाय ततो भवेत् ।  
 स्वाहासमन्वितं कुर्यान्मच्छ्रं सप्तदशाक्षरम् ॥ १४६ ॥  
 अत्युग्रं कापिलं नाम्ना सर्वद्वन्दोपशान्तिदम् ।  
 प्रायश्चित्तविधौ नित्यं जपव्यस्सिद्धिहेतुकः ॥ १४७ ॥  
 तथाऽपवर्गप्राप्यर्थमचिरेण तु नारद ।  
 श्रागोङ्कारमथादाय गोविन्दाख्यमथोद्धरेत् ॥ १४८ ॥  
 पुरुषेश्वरमस्याथ ओतदेहं तदूर्ध्वगम् ।  
 ऋयेलोक्यैश्वर्यदोपेतं टकारस्तस्य चोपरि ॥ १४९ ॥  
 अमृताख्यं वराहस्थमूकारं तदधो द्विज ।  
 ओकारान्तं तदूर्ध्वे तु ऋयेलोक्यैश्वर्यदं ततः ॥ १५० ॥  
 विश्वाप्यायसपायुक्तमस्यान्ते विन्यसेन्मः ।  
 कृष्णवर्णद्रव्यं दद्यात्पिङ्गलाय पदं ततः ॥ १५१ ॥  
 वराहाय पदं स्वाहा मच्छ्रसप्तदशाक्षरः ।  
 शान्तिश्रीपुष्टिमारोग्यं कुर्यादाप्यायनं स्मृतम् ॥ १५२ ॥  
 गोप्तव्यश्वैव जपत्वो वाराहो भुक्तिमुक्तिः ।

[ अथ कौस्तुभादिमन्त्रः ]

कौस्तुभाद्यङ्गशान्तांश्च मच्छ्रान्सर्वान्यथा चृणु ॥ १५३ ॥  
 येषामनन्तविभवः शश्वदाराधनाद्वेत् ।

[ कौस्तुभमन्त्रः ]

मुख्यमन्त्रोद्धारः

कौस्तुभो व्योमसांभिनः परमात्मा ततो द्विज ॥ १५४ ॥  
 ऊर्ध्वाधोऽनलसंभिनं कुर्यात्तदनु नारद ।  
 अकारेणाङ्कितं तं वै तं तमूर्जेन कारयेत् ॥ १५५ ॥  
 ततो व्योमान्वितो नेमी नमस्कृतिरनन्तरम् ।  
 प्रभातमने पदं दद्यात्कौस्तुभाय पदं ततः ॥ १५६ ॥  
 स्वाहान्वितस्सप्तवः कौस्तुभस्य प्रकीर्तिः ।  
 षोडशार्णो महामन्त्रो नास्ति तद्वच साधयेत् ॥ १५७ ॥

[ मालामन्त्रः ]

प्रोद्धरेत्पणवान्ते तु धरेशं तदंधो न्यसेत् ।  
 दृष्टिसंज्ञं च तस्याधो वरुणं विनिवेश्य च ॥ १५८ ॥  
 मायाव्योमान्वितः पिण्डो नमस्कारसमन्वितः ।  
 स्थलवर्णद्वयं दद्याज्जलोद्भूतपदं ततः ॥ १५९ ॥  
 भूषिते वनमाले स्वाहा समेतं पदं ततः ।  
 एकोनविंशवर्णस्तु मालामन्त्र उदाहृतः ॥ १६० ॥  
 अभीष्टसिद्धिदो विष्णु नित्यमाराधकस्य च ।

[ पद्ममन्त्रः ]

प्रणवस्यावसाने तु वामनाख्यं नियोजयेत् ॥ १६१ ॥  
 सोमाख्यं तदधो योज्य उद्धामोपरि संस्थितः ।  
 ऋयैलोक्यैश्वर्यदोपेतः पिण्डो नतिसमन्वितः ॥ १६२ ॥  
 श्रीनिवासपदं दद्यात्पद्माय तदनन्तरम् ।  
 स्वाहान्वितस्तु पद्मस्य मन्त्रः स्यात्त्रिदशाक्षरः ॥ १६३ ॥  
 प्रयच्छत्यतुलां भूतिं भक्तानामक्षयां द्विज ।

[ शाखमन्त्रः ]

प्रणवं पूर्वमादाय परमात्मानमुद्धरेत् ॥ १६४ ॥  
 भेदयेद्गुवनान्तेन ऋयैलोक्यैश्वर्यदेन तु ।  
 नमस्कारं क्रमं कुर्यादेतदेवाक्षरं त्रिधा ॥ १६५ ॥  
 महाशङ्खाय च स्वाहा शङ्खाख्यस्त्रिदशाक्षरः ।  
 यन्नश्वभतरः प्रोक्तो धियं विद्यां प्रयच्छति ॥ १६६ ॥

## [ चक्रमन्त्रः ]

शाश्वतः प्रणवान्ते तु रारुडसिंद्विकृत्युतः ।  
 तादृशश्चापि कमलः प्रफुल्लनयनस्ततः ॥ १६७ ॥  
 केवलस्स्यात्तदन्ते तु ह्लादस्स्वरविवर्जितः ।  
 घरमात्मानमुद्गृत्य अङ्गुशाद्येन संयुतम् ॥ १६८ ॥  
 और्वान्तेनाङ्गितं मूर्धा तदन्ते योजयेन्मः  
 फट्कारत्रितयं पश्चाद्विष्णुचक्राय वै पदम् ॥ १६९ ॥  
 स्वाहार्णद्वितयं चान्ते चाक्रं सप्तदशाक्षरम् ।  
 अर्धाक्षरचतुष्केन युक्तं सर्वमिदं जगत् ॥ १७० ॥

## [ गदामन्त्रः ]

उद्धरेत्पणवं त्वादौ तदन्ते च गदाधरम् ।  
 प्रधानोपरिसंस्थं च तदधः पुरुषेश्वरम् ॥ १७१ ॥  
 जगद्योनियुतं मूर्धा व्योमेशमुपरि न्यसेत् ।  
 ततो जकारमादाय विष्टरोपरि संस्थितम् ॥ १७२ ॥  
 विसर्गाद्येन संभिन्नं नमस्कारविभूषितम् ।  
 सहस्राश्रिंगदे स्वाहा गदाख्यस्त्रिदशाक्षरः ॥ १७३ ॥  
 अभीष्टदो महामन्त्रो विव्रजालक्षयंकरः ।

## [ गरुडमन्त्रः ]

प्रणवं पूर्वमादाय अनन्तेशमतः परम् ॥ १७४ ॥  
 ऊर्ध्वाऽधोनलसंभिन्नं सत्याद्यं तदधो न्यसेत् ।  
 ऋैलौकैश्वर्यदा दानत्रैलौकैश्वर्यदेन च ॥ १७५ ॥  
 शिरसा भूषितं कुर्याद्वेदात्मानमथोद्धरेत् ।  
 सोऽप्यनन्तेशवत्कार्यस्स्वरव्यञ्जनभूषितः ॥ १७६ ॥  
 स्त्रिकृत्सहितं भूयः कूटं दद्यान्मोन्तगम् ।  
 पदञ्चान्तेऽनन्तगते स्वाहान्तं गरुडाय च ॥ १७७ ॥  
 सप्तदशाक्षरो मन्त्रः कीर्तिंतो गरुडस्य च ।  
 यस्य संस्मरणात्सम्यक्समस्तापल्लयं व्रजेत् ॥ १७८ ॥

[ पाशमन्त्रः ]

आदायादौ तु वैकुण्ठं तस्यारूढं च रं न्यसेत् ।  
 व्योमानन्दसमेतं च कहुकहुपदं ततः ॥ १७९ ॥  
 धाराधरद्योपेतं वरपाशाय वै पदम् ।  
 स्वाहा चैव तु तस्यान्ते कुर्यात् <sup>१</sup>सप्तदशाक्षरः ॥ १८० ॥  
 स तारको श्यं मच्चः पाण्डाख्यः क्षिप्रसिद्धिकृत् ।

[ अङ्गकुशमन्त्रः ]

प्रणवान्ते ततः कुर्याद्विरादसंज्ञं तदूर्ध्वतः ॥ १८१ ॥  
 व्योमविप्रानलोपेतं कमलं तदनन्तरम् ।  
 ऋतधामोपरिस्थं च व्योम तस्योपरि न्यसेत् ॥ १८२ ॥  
 पदं निश्चितव्योणाय अङ्गुशाय पदं ततः ।  
 स्वाहान्वितस्त्रिपञ्चार्णो मच्चरादङ्गुशस्य च ॥ १८३ ॥  
 शीघ्रकर्मकरः प्रोक्तो नित्यमिच्छान्तलक्षणः ।

[ उपाङ्गपञ्चकनिरूपणारम्भः ]

उपाङ्गपञ्चकं चाथ सत्यादीनां हि वाचकम् ॥ १८४ ॥  
 ब्रह्मस्वरूपममलं व्यापकं सर्वसिद्धिदम् ।  
 सम्यक्लृष्टुष्व देवर्षे सरहस्यं वदामि ते ॥ १८५ ॥  
 यद्विन्यासात्साधकस्य सिद्धो वै यत्र कुत्रचित् ।  
 फलदो मच्चमूर्तिस्स्यादचिरात्तन्मयस्य च ॥ १८६ ॥  
 स्याद्वेशसमो मच्ची तद्यासाद्व्यासिभावनात् ।  
 यागाहुतस्य मच्चस्य शक्त्यज्ञाद्याहुतस्य च ॥ १८७ ॥  
 सम्यड्निरोधसिद्धिर्थं योजनीयं सदैव हि ।  
 तथात्मनः कृते न्यासे न्यस्ते चोपाङ्गपञ्चके ॥ १८८ ॥  
 शश्वत्स्याच्चित्तवृत्तीनां विक्षिप्तानां च संयमः ।

[ सत्याद्युपाङ्गपञ्चकबीजमन्त्रः ]

तुर्यातीतात्मसंज्ञो यो वर्गः पञ्चार्णभूषितः ॥ १८९ ॥  
 विलोमेन सुपर्णाद्यं स्थापयित्वा नियोज्य च ।  
 आद्यं वै भूधराख्येन ऊर्जसंज्ञेन चापरम् ॥ १९० ॥  
 लोकेशेन तृतीयं तु तुर्यं साक्षाच्च विष्णुना ।

पञ्चमं त्वादिदेवेन व्यापी सर्वत्र मूर्धनि ॥ १९१ ॥  
 समस्तेन द्विजोङ्गारे एकैकं भध्यतः क्षिपेत् ।  
 पञ्चकं पञ्चसंज्ञस्य वीजभूतमिदं स्मृतम् ॥ १९२ ॥  
 संस्थितं तु परत्वेन एतस्मात्प्रभवन्ति ते ।  
 सौक्ष्म्येन व्यापकत्वेन धातृत्वेन तु नारद ॥ १९३ ॥  
 एकैकस्पिन्समूहेन पञ्चैते संब्यवस्थिताः ।  
 प्रशान्तहुतभूपाः परमच्छसहोदिताः ॥ १९४ ॥  
 आदिदेवस्य वै विष्णोः सत्याख्यस्य महात्मनः ।  
 महाविभवसंज्ञस्य प्रथमो मच्छराट् स्मृतः ॥ १९५ ॥  
 वासुदेवस्य च विभोर्द्वितीयः परिकीर्तिः ।  
 सङ्कर्षणस्य च ततो वीजमुक्तं तृतीयकम् ॥ १९६ ॥  
 चतुर्थं विश्वार्दूलं प्रद्युम्नस्य महात्मनः ।  
 उपाङ्गं पञ्चमं विद्धि अनिरुद्धात्मनो विभोः ॥ १९७ ॥  
 सत्याद्यमनिरुद्धान्तं पवित्रं मच्छपञ्चकम् ।  
 उपाङ्गसंज्ञं यो वेत्ति स सत्यं वेत्ति नान्यथा ॥ १९८ ॥  
 इति सूक्ष्मस्वरूपस्य विभोर्मच्छवरस्य च ।  
 ऋक्षरस्य द्विवीजाद्यं व्यापकस्यामलस्य च ॥ १९९ ॥  
 मूर्तिमच्छादितः प्रोक्तो मन्त्रसंज्ञो (यो ?) यथाक्रमम् ।  
 अभीष्मितप्रदस्सम्यग्भक्तानां भावितात्मनाम् ॥ २०० ।  
 अत्रासक्तो भव मुने यजैतपूजयस्व च ।  
 विधिना शास्त्रद्वेष्टन वाङ्छितं यत्प्रयच्छति ॥ २०१ ॥

नारदः—

स्थूलसूक्ष्मविभागेन एष मन्त्रः परो मया ।  
 ज्ञातः परस्वरूपेण न ज्ञातः परमेश्वर ॥ २०२ ॥  
 पुराऽस्यैव परा मूर्तिर्मान्त्री संसूचिता त्वया ।  
 समाचक्षव समासेन यदि सानुग्रहोऽसि मे ॥ २०३ ॥

[ मन्त्रस्य परस्वरूपनिरूपणम् ]

श्रीभगवान्

मूर्तिमन्त्रं विना विप्र यो मन्त्रः प्रागुदीरितः ।

प्रभवादो विसर्गान्तस्मुधासन्दोहविग्रहः ॥ २०४ ॥

सर्वदेवमयश्शुद्धस्सर्वाध्वात्मा परः प्रभुः ।

समस्तशक्तिदेहस्तु भारूपस्त्वक्षमरूपधृत् ॥ २०५ ॥

संसारार्णवमग्रानामिच्छ्या स्थूलतां गतः ।

अधिष्ठितस्स विभुना परेणालोकरूपिणा ॥ २०६ ॥

सुमूक्ष्मेणाविग्रहेण सदालोकरसात्मना ।

अणीयांसमगोविंदि मन्त्रशक्तिः परा हि सा ॥ २०७ ॥

उपाधिरहितं शुद्धं मत्सामीप्यफलप्रदम् ।

तच्छरीरं हि मे मन्त्रं परं फरफलप्रदम् ॥ २०८ ॥

[ परसूद्धमस्थूलरूपेण सता मन्त्राणा सविन्मयात् सर्वतः परतरात्प्रादुर्भावनिरूपणम् ]

निर्विकारशरीरं च योगाख्यं परमं स्मृतम् ।

तुर्यात्परं पदादस्मात् ज्ञेयाख्यं परमं मम ॥ २०९ ॥

ग्राहग्राहकनिर्मुकं संविदानन्दलक्षणम् ।

तन्मयास्तं प्रपश्यन्ति विशुद्धेनान्तरात्मना ॥ २१० ॥

यतः परः प्रभवति भाःशब्दाख्यश्च मन्त्रराद् ।

यत्र सप्तपदार्थं तु विज्ञातं व्यक्तिमेति च ॥ २११ ॥

यत्र वै वर्णरूपेण सर्वे लोकाः प्रतिष्ठिताः ।

प्रधानकारणानां यद्वाभ्यां यत्परतस्थितम् ॥ २१२ ॥

मन्त्रोत्पत्तिक्रमेणैव याद्वक्संस्थं तथा शृणु ।

अनुक्रमेण संयोज्य सृष्टिन्यायेन नारद ॥ २१३ ॥

सप्तकञ्चैव वर्णानां संविभक्तिविभावितम् ।

सूर्यसोमाग्निरूपं तु प्रधानपुरुषेश्वरम् ॥ २१४ ॥

अशेषभूवनाधारं व्यैलोक्यैर्वर्यदायकम् ।

एष वर्णमयः पिण्डः परो मे मन्त्रविग्रहः ॥ २१५ ॥

भावग्राहमनौपम्यमप्रकाश्यमिदं मुने ।

प्रकाशितो मया तेऽय जीवभूतो हि मन्त्रराद् ॥ २१६ ॥

समस्तमन्त्रचक्रस्य सामर्थ्यजनको हि यः ।

मन्त्रेण तेन विधिना ओतप्रोतव्यवस्थया ॥ २१७ ॥

अधिष्ठितोऽपि वीजो वै निर्यलस्फटिको यथा ।

निर्मलेनाभरेणैव दृश्यादृश्येन वै तथा ॥ २१८ ॥  
व्यापास्तेनापरे मन्त्रास्तथैव परिभाविताः ।

नारदः—

मन्त्र(ः?)सृष्टिक्रमेणैव यथावन्नोदितस्त्वया ॥ २१९ ॥  
तपादिशस्व येनाद्य कृतकृत्यो भवाभ्यहम् ।  
योऽविकारः परशुद्धस्थितसंवेदनात्परे ॥ २२० ॥  
स कथं व्यापकं ब्रह्म मन्त्रमूर्तित्वमागतः ।

[ मन्त्रसृष्टिक्रमविवेचनम् ]

श्रीभगवान्—

तस्यैकां परमां शक्तिं विद्धि तद्धर्मचारिणीम् ॥ २२१ ॥  
ययोपचर्यते विप्र सृष्टिकृत्परमेश्वरः ।  
ब्रूङ्गितो यद्भृहत्वेन नित्यानन्दोदितस्तथा ॥ २२२ ॥  
सर्वदा नित्यशुद्धो यस्तस्यैतन्नोपपद्यते ।  
शक्त्यात्मकस्त भगवान्सर्वशक्त्युपब्रूहितः ॥ २२३ ॥  
अग्नीषोमात्मकेतं मे ( कवेन ? ) तुल्यकाळं हि मूर्च्छति ।  
प्रकाशस्तु भवेत्सूर्यं आह्नादससोम उच्यते ॥ २२४ ॥  
द्वयोरन्तर्गता संवित्ताभ्यामस्तोदयावपि ।  
पुमान्स एव चिन्मूर्तिरशीषोमपयो द्विज ॥ २२५ ॥  
यदग्रिरूपं त्रैगुण्यं तंच विद्यामयं तु वै ।  
चिदात्मा शलभो यद्रूतमधिष्ठाय तिष्ठति ॥ २२६ ॥  
ततः प्रधानिकीं भूमिं तत्रस्थो गमयेत्प्रभुः ।  
पुरुषेश्वरतां याति क्षमातत्त्वेऽधिष्ठिते सति ॥ २२७ ॥  
ममेति वासनाविद्धस्तेजसा परिपूरयेत् ।  
तत्त्वबृन्दं च सकलं त्रैलोक्यैश्वर्यतां व्रजेत् ॥ २२८ ।  
तैजसादभिमानात् ततस्तस्मान्विर्तते ।  
स्वां स्थितिं समवाप्नोति परावस्थास्थितिं पुनः ॥ २२९ ॥  
गमयेत्स्थूलरूपं वा सूक्ष्मं वा शक्तिवेष्टितम् ।  
द्वयमेतत्समाश्रित्य लोकानुग्रहकृद्वेत् ॥ २३० ॥  
संप्रयच्छति मोक्षं च भोगं राज्यादिकं तु वा ।  
यत्तस्मात्तदुपास्यो वै स्थूलसूक्ष्मोभयात्मकः ॥ २३१ ॥

ऋक्षरः परमो मन्त्रस्तेन संदीक्षयेत्क्रमात् ।  
 भवाबिधपतितान्भक्तानपरेण तु (?)कर्हिंचित् ॥ २३२ ॥  
 दीक्षितः पाशमुक्तो वै त्यक्तसर्वपरिग्रहः ।  
 पिण्डपाताभिलाषी वा योगैकगतमानसः ॥ २३३ ।  
 भक्तः परो योजनीयस्सर्वो निर्वाणभागथ ।  
 तत्स्थः परं पदं याति स्थूलसूक्ष्मोभयेन तद् ॥ २३४ ॥  
 व्यक्तिमेत्यचिराद्विप्र भविनां भावितात्मनाम् ।  
 उपलब्धौ तु सत्यां वै संयुक्तं चैव विष्णुना ॥ २३५ ॥  
 जपमानस्तु यो ध्यायेत्पञ्चस्थानविनिर्गतम् ।  
 सृष्टिक्रमेण तस्याशु सिध्यते मनसोप्सितम् ॥ २३६ ॥  
 विग्रहादुदितं वाऽथ व्याप्तिसत्त्वासमन्वितम् ।  
 यत्पदादवतीर्ण च तदाक्रम्य पुनर्बहिः ॥ २३७ ॥  
 वर्तते विग्रहं त्यक्त्वा संस्मृतो मोक्षमृच्छति ।  
 दश्याद्यायोर्गतिपथाद्यापाराच्च क्रमेण तु ॥ २३८ ॥  
 संहृत्य हृदयात्सर्वं स्थानान्यूच्वें तथैव च ।  
 तत्सेवामृतसंभिन्नान्तित्याभ्यासाच्च नारद ॥ २३९ ॥  
 स्यात्स्थिरत्वं शरीरस्य भोगमोक्षबलं तथा ।  
 तस्मादस्य सदा पूजा ध्यानजप्यमयी भवेत् ॥ २४० ॥  
 नोपचारमयी कार्या पुष्पधूपादिकर्बहिः ।  
 यतस्सकलदेहस्य पूजनं विहितं मुने ॥ २४१ ॥  
 भावना निष्कलाख्यस्य नैतदस्ति द्वयोऽज्ञिते ।  
 यदस्याविकृतं रूपं तदनेन त्वयिष्ठितम् ॥ २४२ ॥  
 भाव्योदयेन योगेन सोऽस्य वै जनको यतः ।  
 अस्मात्सिंहादिवच्चान्यदेवमेव विभावयेत् ॥ २४३ ॥  
 पृथग्यागे समस्ते वा निर्विश्रफलसिद्धये ।  
 ब्रह्मपात्तौ तथा भोगे दीक्षाद्ये कर्मसंग्रहे ॥ २४४ ॥  
 एतदीयं हि सामर्थ्यं मत्रस्य ऋक्षरस्य तु ।  
 बोद्धव्यस्स त्रिधैवात्मा गुणत्रयमयस्तथा ॥ २४५ ॥  
 सदा विप्र त्रिलोकात्मा त्रिवेदात्मा स उच्यते ।  
 त्रेतामिं तं विजानीयात्कर्म वाङ्मनसे असौ ॥ २४६ ॥

मनोबुद्धिरहङ्कारो बुद्धिकर्माक्षभूतवान् ।  
 सोमसूर्याग्निरूपेण त्रिधा सोऽपि त्रयोऽक्षरः (राः?) ॥ २४७ ॥  
 प्रकृतिः पुरुषश्चैव तृतीयश्चेभरश्च सः ।  
 स च नाडीत्रयं देहे स्थानत्रयसमन्वितम् ॥ २४८ ॥  
 एवमेवास्य मन्त्रस्य वैश्वरूप्यं च नारद ।  
 व्यापकत्वं च यो वेत्ति तत्सत्यं वेत्ति नान्यथा ॥ २४९ ॥  
 इति मन्त्रगणो मुख्यस्तर्वोपपुवशान्तिकृत् ।  
 प्रकाशितो यथा तथ्यं नार्खयेयो यस्य कस्यचित् ॥ २५० ॥  
 इति श्रीपाञ्चरात्रे जयाख्यसंहिताया मुख्यमन्त्रोद्घारो नाम षष्ठः पटलः ।

अथ उपकरणमन्त्रोद्घारो नाम सप्तमः पटलः

श्रीभगवान्—

अथाधारासनाख्यानां मञ्चाणां लक्षणं भृणु ।  
 पूजनं यैर्विना विप्र मञ्चेशस्य न जायते ॥ १ ॥

[ आधारशक्तिमन्त्रः ]

अशेषसुवनाधारामाधाराधेयवद्यसेत् ।  
 परमात्मानि विप्रेन्द्र मायाख्यो मत ऊर्ध्वतः ॥ २ ॥  
 नमोऽनंतं प्रणवाद्यं च वीजमाधारशक्तिजम् ।  
 आधेयतुल्यसामर्थ्यमस्य रूपं तथाविधम् ॥ ३ ॥

[ कूर्ममन्त्रः ]

उद्भूत्य प्रणवं पूर्वमनन्तेशस्य पूर्वजम् ।  
 तत्काळपावकेनैव भिन्नं कुर्याद्विजोभयोः ॥ ४ ॥  
 तैलोक्यैश्वर्यदेनैवभूर्जेन तु तथा द्विज ।  
 नमस्कारान्वितं बीजं कूर्मकालाप्रिवाचकम् ॥ ५ ॥  
 आधारशक्तेषुपरि विमलं दीप्तविग्रहम् ।  
 ज्वालाशतसमाकीर्णं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥ ६ ॥

[ अनन्तमन्त्रः ]

अनन्तेशस्य यत्पूर्वं गोपनेन समन्वितम् ।  
 व्योमयुक्तमनन्ताख्यं नागराजस्य कीर्तिम् ॥ ७ ॥  
 प्रणवादि नमोऽनंतं च एतद्विजवरं शुभम् ।  
 पूर्णचन्द्राननं ध्यायेत्सहस्रफणभूषितम् ॥ ८ ॥

चक्रलाङ्गलहस्तं च प्रणमन्तं परात्परम् ।

[ धरामन्त्रः ]

अनन्ताख्यं च यद्वीजं प्रधानोपरि संस्थितम् ॥ ९ ॥

सोऽप्याख्यांषु धरेशस्य व्योमानन्तद्रयाङ्कितम् ।

प्राणवदाघन्तसंख्दं धरायासंप्रकीर्तितम् ॥ १० ॥

कुङ्कुमोदकसङ्काशां हेमरत्नविभूषितम् ।

बद्धाङ्गलिं शिरोदेशे संस्मरन्तीं विभोः स्मरेत् ॥ ११ ॥

[ क्षीरोदमन्त्रः ]

अमृतं वरुणस्थं च आदिदेवेन योजितम् ।

क्षीरोदमन्त्ररादेष व्योमयुक्तो द्विजोत्तम ॥ १२ ॥

अस्यादौ प्रणवञ्चान्ते नमस्कारपदं न्यसेत् ।

शुद्धकुन्देन्दुधवलं सोतोरश्मिभिरावृतम् ॥ १३ ॥

कीर्णसंपूर्णचंद्राभं ध्यायेदम्भीरविग्रहम् ।

[ पद्ममन्त्रः ]

पद्मस्याथ प्रवक्ष्यामि मन्त्रं सन्निधिकारणम् ॥ १४ ॥

प्रणवं प्रणवान्ते च पवित्रं तदनन्तरम् ।

भुवनं व्योमसंभिन्नमाधारेति पदं ततः ॥ १५ ॥

पद्माय च नमश्चान्ते पदं पूर्वपदस्य च ।

प्रशान्तपावकाकारमुदयादित्यसान्विभम् ॥ १६ ॥

ध्यायेद्वै द्विभुजं हस्वं जठराद्यैविलम्बितम् ।

भासितं सितदन्तं च वेष्टितं सुरषट्पदैः ॥ १७ ॥

व्यक्ताव्यक्तपरत्वेन 'पद्माद्यं त्रितयं स्मरेत् ।

त्रितयं तदधस्यं यच्छक्यं तस्यैवमेव हि ॥ १८ ॥

अयमाधारषट्कस्य पञ्चमार्गः प्रकीर्तिः ।

[ धर्माद्यासनमन्ताः ]

अत्रोपर्यासनाख्यांश्च षण्मन्त्रानथ मे शृणु ॥ १९ ॥

धर्त्ताऽन्तितोऽमृताधारो विबुधाख्यैश्च नारद ।

व्युत्कपातुकपेणैव कृत्वैककस्य योजयेत् ॥ २० ॥

सम्यग्ज्वालाऽथ लिङ्गात्मा देवदत्तस्ततो द्विज ।

वामनं सोममुद्दामं प्रणवस्योपरि न्यसेत् ॥ २१ ॥  
त्रैलोक्यैश्वर्यदं द्यात्सर्वेषां स्याच्चतुष्टयम् ।  
धर्माद्यं तद्विपर्यासैर्युक्तं वेदैस्तथा युग्मः ॥ २२ ॥  
सुसितं चामृतं पदं सूर्येन्द्रभित्रयं ततः ।  
एतेषां प्रणवः संज्ञा नमस्कारो भवेद्विज ॥ २३ ॥  
अत्रोपर्यपरं विप्र चिद्रासा स्वचितं शुभम् ।  
भावासनं विभोद्द्यात्स्थूलसूक्ष्मद्वयात्परम् ॥ २४ ॥  
अप्रमेयेण सूर्येण व्योमाख्येनामृतेन च ।  
परमेश्वरयुक्तेन त्रितारोक्तात्मनाथवा ॥ २५ ॥  
इत्येवं पीठपूजार्थो मन्त्रग्रामो द्विजोक्तम् ।  
रहस्यमेतदाख्यातमिदानीमपरं शृणु ॥ २६ ॥

[ क्षत्रपालमन्त्रः ]

क्षत्रेशाद्यं मन्त्रचर्यं विश्वनिर्मथनक्षमम् ।  
अनन्ताख्यं च कालेन भेदयेत्सानलेन च ॥ २७ ॥  
त्रैलोक्यैश्वर्यदेनाथ सादिदेवेन भेदितम् ।  
क्षेत्रपालस्य मञ्चोऽयमोङ्गारान्तेन भूषितः ॥ २८ ॥

[ क्षेत्रपालध्यानम् ]

नीलजीमूतसङ्काशं दण्डहस्तं महातनुम् ।  
मुष्ठिकृद्वामहस्तेन यागक्षेत्रावधौ स्मरेत् ॥ २९ ॥

[ श्यादीना पद्मनिध्यन्ताना मन्त्राः ]

पुण्डरीकस्ततशक्ति पवित्रश्चाथ शाश्वतः ।  
वराहश्च गदध्वं(सी) सूक्ष्मशशान्तः पवित्रकः ॥ ३० ॥  
क्रमेण मुनिशार्दूल एतद्रूणगणं लिखेत् ।  
अशेषभुवनाधारं विश्रान्तं व्योमभूषितम् ॥ ३१ ॥  
मायाद्यस्योपरि न्यस्य चतुर्णामथ विक्रमी ।  
पञ्चविन्दुरतो द्राघ्यां लोकेशोऽप्यपरे द्रग्ये ॥ ३२ ॥  
प्रणवेनाभिधानेन नमस्कारेण भूषिताः ।  
सर्वे मध्ववरा हेते स्वसामर्थ्यफलप्रदाः ॥ ३३ ॥

श्रियश्चण्डप्रचण्डाभ्यां जयस्य विजयस्य च ।  
गङ्गायमुनयोर्विप्र सनिध्योः शङ्खपद्मयोः ॥ ३४ ॥

[ श्यादीना पद्मनिध्यन्तानां ध्यानम् ]

पद्मकुम्भकरां लक्ष्मीं पद्मोपरिगतां स्मरेत् ।  
चण्डाद्या विजयान्ताश्च सर्वे इयाश्रुभुजाः ॥ ३५ ॥  
गदाचक्रधराश्चैव शङ्खहस्ता महाबलाः ।  
तर्जयन्तो ह्यभक्तानां दोषाणां ध्वंसनोद्यताः ॥ ३६ ॥  
तोयाधारं वहन्त्यौ ते कलशं वारिपूरितम् ।  
नवयौवनलावण्यहस्तिरूपं च नदीद्रियम् ॥ ३७ ॥  
निधिपौ शङ्खपद्मौ च निधिभाण्डोपरि स्थितौ ।  
स्थूलदन्तौ च पिङ्गाक्षौ द्विभुजौ भगवन्मयौ ॥ ३८ ॥

[ गणेशादिपित्रन्ताना मन्त्राः ]

पित्रन्तं च गणेशाध्यमथ पञ्चगणं शुणु ।

[ गणेशमन्त्रः ]

गदाधरं समुद्रत्य प्रज्ञाधारेण भेदयेत् ॥ ३९ ॥  
अंकारयोजितं मूर्धिं गणाधिपतये पदम् ।  
नमस्कारान्वितं पूर्वं प्रणवञ्चास्य योजयेत् ॥ ४० ॥  
नवाक्षरो ह्ययं मच्छ्रो विघ्नेशस्य च वाचकः ।  
एष एव गदध्वंसी षोढा कार्योऽय भेदयेत् ॥ ४१ ॥  
आदिदेवादिष्ट दीर्घौर्विराट् ज्वालोज्ज्वैः क्रमात् ।  
पञ्चानां मस्तके व्यापी जात्यैकैकं स्वयं न्यसेत् ॥ ४२ ॥  
नमः स्वाहा ततो वौषट् हुं वौषट् फट् समन्विताः ।  
जातयः षट् समाख्याता हृदादीनां क्रमेण तु ॥ ४३ ॥

[ गणेशाध्यानम् ]

ध्यायेच्चम्पकवर्णामं बद्धपद्मासनं द्रिज ।  
कर्णिकायां त्रिपत्रेऽब्जे रक्ते षट्केसरे शुभे ॥ ४४ ॥  
वरदाभयहस्तश्च ( सं च ? ) दक्षिणे साक्षसूत्रकम् ।  
विश्रान्तं चिन्तयेद्वामं चतुर्थं परशूपरि ॥ ४५ ॥  
वरदाभयहस्ताभ्यां मत्स्यमुद्राद्यं स्मरेत् ।  
तर्जन्यहृष्टसङ्ख्याज्ञायते यद्यत्रतः ॥ ४६ ॥

स्थूलाङ्गमेकदंष्ट्रं च लम्बकोडं गजाननम् ।  
केसरेष्वङ्गषट्कं च पत्रत्रयगतं न्यसेत् ॥ ४७ ॥

[ वागीश्वरीमन्त्रः ]

आदाय प्रणवचार्दौ सुपर्णं तदनन्तरम् ।  
तदन्तेऽथ तदाध्यं च सोमं तदनु वै द्विधा ॥ ४८ ॥  
प्राक्वीजस्याध ऊर्ध्वं च योजयेत्कालपावकम् ।  
अथो दद्याह्नितीयस्य केवलं तच्च नारद ॥ ४९ ॥  
शङ्खसंस्थं तृतीयस्य चतुर्थस्याक्षरस्य च ।  
स्नाघरेण तु शङ्खेन तदूर्ध्वाधोयुतं न्यसेत् ॥ ५० ॥  
पुनरादिकमेणैव द्वाभ्यां मायां नियोज्य च ।  
द्वाभ्यां तं चादिदेवं च सर्वेषां व्योम चोपरि ॥ ५१ ॥  
तदन्ते वर्णपूर्वान्तां क्षान्तां संयोज्य मातृकाम् ।  
वागीश्वर्यै नमश्चान्ते एकषष्ठ्यक्षरः( ? )शुभः ॥ ५२ ॥  
वाग्विभूतिपदो मन्त्रो वागीश्वर्या मयोदितः ।  
सोमं चानलसंस्थं च गणेशाङ्गोदितैस्त्वरैः ॥ ५३ ॥  
भिन्नमस्याङ्गषट्कं स्यात् ओङ्काराद्यं नमोऽन्तकम् ।

[ वागीश्वर्या ध्यानम् ]

सूर्येन्दुमण्डलाभ्यां च मध्ये पर्वा स्मरेत् स्थितम् ॥ ५४ ॥  
तन्मध्ये संस्थितां देवीं वहिवेशमपभाव्यिताम् ।  
सर्वोपाधिविनिरुक्तां सर्वाकारसमन्विताम् ॥ ५५ ॥  
इत्यस्या वैश्वरूप्यं स्याद्व्याचानमप्यधुना शृणु ।  
सितकुन्देन्दुधवक्तां शङ्खपदकरोद्यताम् ॥ ५६ ॥  
वरदाभयहस्तां च विलिखन्तीं च पुस्तकम् ।  
द्विनेत्रामेकवक्त्रां च हेमकुण्डलभूषिताम् ॥ ५७ ॥  
ध्याता भगवती होषा शक्तिः शब्दात्मिका विभोः ।  
समभ्यस्ता ददात्याशु साधकानामभीप्सितम् ॥ ५८ ॥

[ गुरुणा मन्त्रः ]

प्रणवद्वितयं व्यापी तदधस्थोदयस्तु गः ।  
गुरवे सनमश्चान्ते मन्त्रोऽयं पूजने गुरोः ॥ ५९ ॥  
प्रणवत्रितयान्ते तु सञ्च्योमा पश्चिमाननः ।  
ततः परमशब्दस्तु गुरवे सनमस्ततः ॥ ६० ॥  
गुरोर्गुरोरयं मन्त्रस्तद्वारोवधार्य ।

मन्त्राद्यस्य चतुष्कं तु पद्मनाभमतः परम् ॥ ६१ ॥  
 न्यसेत्तस्यानन्दयुतं व्योमोध्वं परमेष्ठिने ।  
 सनमस्कं पदं दद्यात् पितृभ्यां [तृणां] चाथ मे शृणु ॥ ६२ ॥

[ पितृणा मन्त्राः ]

तारपञ्चकमाङ्कादं व्योमप्राणोपरि न्यसेत् ।  
 कालानलौ तु तदधस्सर्वलोकेश्वरोपरि ॥ ६३ ॥  
 यथाक्रमोदितैर्वर्णेः पिण्डं कृत्वा ततः पदम् ।  
 स्वधा पितृभ्यः सनमः पितृसङ्ख्यस्य मन्त्रराद् ॥ ६४ ॥

[ पूर्वसिद्धमन्त्रः ]

कथितो द्विजशार्दूलं पूर्वसिद्धेष्वथोच्यते ।  
 अन्ते प्रणवषट्कस्य आनन्दं व्योमभूषितम् ॥ ६५ ॥  
 पदं तथादिसिद्धेभ्यस्सनमस्कं नियोजयेत् ।  
 प्रागिमं मन्त्रनिचयं पूजयित्वा ततोऽर्जयेत् ॥ ६६ ॥  
 प्रधानमन्त्रपूर्वा ये यस्मिन्यास्मिस्तु कर्मणि ।

[ लोकेशमन्त्राः ]

अथ लोकेशमन्त्राणां शास्त्राणां लक्षणं शृणु ॥ ६७ ॥  
 व्योमानन्दं ततः प्राणं धरेशोपरि संस्थितम् ।  
 एतदेकीकृतं वर्णं<sup>१</sup> सृष्टिन्यायेन नारद ॥ ६८ ॥  
 ऐन्द्रो मन्त्रस्समुद्दिष्ट इतरेषां निबोध मे ।  
 प्राणद्रयं द्विजोद्धृत्य क्रमादनलकालगम् ॥ ६९ ॥  
 द्वितीयस्वरसंयुक्तं व्योममस्तकभूषितम् ।  
 शिखिनश्चान्तकस्यैव द्वे बीजे परिकीर्तिते ॥ ७० ॥  
 व्यापी<sup>२</sup> नरश्च लिङ्गात्मा प्राग्वत्संयोज्य पिण्डवत् ।  
<sup>३</sup>यात्वीशस्य तु बीजेन अन्येषामवधारय ॥ ७१ ॥  
 परमात्मानमुद्धृत्य द्विधा द्वाभ्यामथो न्यसेत् ।  
 वराहसूक्ष्मसंज्ञौ तु व्योमानन्दावथोपरि ॥ ७२ ॥  
 अनुक्रमेण विज्ञेयौ बीजौ वरुणवायुजौ ।  
 घर्माशोरुद्धर्वगं न्यस्य वर्णं वाराहसंज्ञकम् ॥ ७३ ॥

1 र्ण A. 2 नारं च C L तार च A. 3 यं बीजस्य तु बीजेश A.

प्राग्वत्स्वरद्धयोपेतं बीजं चोदुपते<sup>१</sup> स्मृतम् ।  
 सूर्यमूर्जोपरिस्थं<sup>२</sup> च व्यापकेन तथाङ्कितम् ॥ ७४ ॥  
 इशानाख्यं स्मृतं बीजं विश्वाप्यायकरान्वितम् ।  
 आदिदेवान्वितं व्योम प्राणाख्यस्योपरि न्यसेत् ॥ ७५ ॥  
 वैकुण्ठस्तदधो योज्यो बीजं नागेश्वरस्य च ।  
 प्राग्वत्स्वरान्विते सूर्ये वेदात्मानमथो<sup>३</sup> न्यसेत् ॥ ७६ ॥  
 ब्रह्मणो बीजमाख्यातं परं<sup>४</sup> व्योमेश्वरस्य च ।  
 सर्वेषां पणवं पूर्वं स्वसंज्ञाने नमोयुताः ॥ ७७ ॥

[ वज्राद्यायुधमन्त्रः ]

अथायुधानां क्रमशो ये मन्त्राः शुभलक्षणाः ।  
 स्थितान् शृणु समासेन यथायोगानुवाचकान् ॥ ७८ ॥  
 अजितं च द्विधोद्धृत्य प्रधानोपरिसंस्थितम् ।  
 अशेषभुवनाधारमूर्ध्वेऽधश्चानयोन्यसेत् ॥ ७९ ॥  
 लोकेशोध्वोदितं पूर्वं द्वितीयं पञ्चविन्दुना ।  
 विसर्गयुक्ते द्वे चैते बीजे कुलिशशान्तिजे ॥ ८० ॥  
 अखण्डविक्रमश्वान्द्री द्वावेतौ मर्दनस्थितौ ।  
 लोकेश्वरविसर्गाद्वौ विज्ञेयौ दण्डखड्योः ॥ ८१ ॥  
 आह्नादाजितसंज्ञौ द्वौ शताख्यवरुणस्थितौ ।  
 विसर्गानन्दसंयुक्तौ ज्ञेयौ पाशाध्वजाभिधौ ॥ ८२ ॥  
 परमात्मानषुद्धत्य अनलाख्यमतःपरम् ।  
 तयोरुपरि तौ कुर्यात्क्रमादनलशाश्वतौ ॥ ८३ ॥  
 सोहामेन विसर्गेण एकैकमथ योजयेत् ।  
 प्रोक्तौ सुह्नरश्वलौ द्वौ सोमेशाभ्यां द्विजायुधे ॥ ८४ ॥  
 परप्रकृतिसंज्ञं यद्विन्यसेदनलोपारि ।  
 ओदनं सविसर्गं च ततस्तस्यैव योजयेत् ॥ ८५ ॥  
 सीराख्यं बीजमेतद्वि वारिजस्याधुनोच्यते ।  
 वरुणञ्च द्विजोद्धृत्य नराख्यस्योपरि स्थितम् ॥ ८६ ॥  
 विसर्गेणादिदेवेन युक्तं पाशमिहोदितम् ।

[ विष्वक्सेनमन्त्रः ]

आक्रान्तमनलेनैव प्राणाख्यं बीजनायकम् ॥ ८७ ॥

त्रैलोक्यैश्वर्यदोपेतमूर्जोपरि गतं तु तत् ।  
 ततो वाराहमादाय भूधरव्योमभूषितम् ॥ ८८ ॥  
 विष्वक्सेनाय तदनु सनमस्कं पदं न्यसेत् ।  
 प्रणवाधो ह्यं मन्त्रो विष्वक्सेनस्य कीर्तिः ॥ ८९ ॥  
 पूर्वबीजं हि यज्ञास्य ऊकारस्वरवर्जितम् ।  
 गणेशवच्च षट्दीर्घैर्भिन्नपञ्जगणं भवेत् ॥ ९० ॥  
 प्रणवेन स्वनाम्ना च जातिभिः षड्ग्रन्वितम् ।

[ औपचारिकमन्त्रपञ्चकम् ]

औपचारिकमन्त्राणां पञ्चकं चाधुनोच्यते ॥ ९१ ॥  
 मूलमन्त्रादिसर्वेषां सामान्यं यन्महामते ।  
 येन विज्ञातमात्रेण जपध्यानादिकं विना ॥ ९२ ॥  
 यथाकालं प्रयुक्तत्वात्संपूर्णं जायते उच्चनम् ।

[ आवाहने विनियोक्तव्यो मन्त्रः ]

प्रणवद्वितयोपेतं परमं व्यक्षरं पदम् ॥ ९३ ॥  
 धामावस्थितपञ्चार्णं द्वितीयं प्रोद्धरेत्ततः ।  
 तदनुग्रहकाभ्यं यो अष्टार्णं परमं पदम् ॥ ९४ ॥  
 दकारं च यकारस्थं तदन्ते योजयेद्विज ।  
 आदिदेवान्वितं पश्चात्ताललक्ष्माणमुद्धरेत् ॥ ९५ ॥  
 ततो वरुणसंबं च केवलस्मग्धरं ततः ।  
 अशेषभुवनाधारं जगद्योनियुतं ततः ॥ ९६ ॥  
 परमात्मानमन्ते च गोपनेन समन्वितम् ।  
 रामोपेतं धुवं दद्यात्ततः कालं च केवलम् ॥ ९७ ॥  
 वैराजं केवलं चाथ सिद्धिदं व्यक्षरं पदम् ।  
 मन्त्रोति द्वयक्षरं दद्याच्छङ्कुरं केवलं ततः ॥ ९८ ॥  
 अशेषभुवनाधारं मायायुक्तं ततो न्यसेत् ।  
 विक्रमव्योमसंभिन्नमनकंचोद्धरेत्ततः ॥ ९९ ॥  
 नमो नमः पदं पश्चादष्टत्रिशाक्षरः परः ।  
 प्रणवेनाधिको विप्र द्वितीयेन महाप्रभः ॥ १०० ॥

मत्रा आवाहने विप्र योक्तव्यस्तु परं श्रणु ।

[ पाद्याद्येषूपचारेषु विनियोज्यो मन्त्रः ]

औपचारिकहृत्संज्ञं क्रियते येन पूजनम् ॥ १०१ ॥

प्रणवान्ते त्रिधा<sup>१</sup> योज्य प्राणं व्योमविभूषितम् ।

इदमिदमिदं पश्चात्पदं दद्यात्पडक्षरम् ॥ १०२ ॥

शृणुण च ततः स्वाहा मन्त्रः पश्चदशाक्षरः ।

योग्यस्सर्वोपचारेषु पाद्याद्येषु सदैव हि ॥ १०३ ॥

[ न्यूनाधिकपरिहाराय विनियोज्या विष्णुगायत्री ]

प्रणवं विश्वरूपाय विद्वाहे विन्यसेत्ततः ।

विश्वातीताय तदनु धीमहे तदनन्तरम् ॥ १०४ ॥

पदद्वयान्ते तदनु तत्रो विष्णुः प्रचोदयात् ।

सर्वेषां कर्मणामन्ते पूरणार्थं प्रयोजयेत् ॥ १०५ ॥

न्यूनाधिकनिमित्तार्थं गायत्री वैष्णवी परा ।

चतुर्विशाक्षरो श्वेष नमःप्रणवसंयुतः ॥ १०६ ॥

[ प्रसादने विनियोज्यो मन्त्रः ]

उद्धरेत्प्रणवं पूर्वं विष्णुं व्योमान्वितं ततः ।

हींकारं च ततो दद्याद्यूयो विष्णुं तथाविधम् ॥ १०७ ॥

ततो व्योमान्वितं प्राणं सोमं तदनु केवलम् ।

परवर्णं द्वयं दद्यात्परमेशपदं ततः ॥ १०८ ॥

प्रसीद ओं नमस्यान्तो मत्रा हष्टादशाक्षरः ।

मत्राप्रसादने योज्यो मुद्राबन्धावसानतः ॥ १०९ ॥

[ विसर्जने विनियोक्तव्यो मन्त्रः ]

ओं भगवन्मत्रमूर्ते दद्यादष्टाक्षरं पदम् ।

तदन्ते वस्त्रणारूढममृताख्यं नियोज्य च ॥ ११० ॥

पदमासादयपदं ततो दद्यात् षट्क्षरम् ।

क्षमस्व त्र्यक्षरं भूयः प्रणवान्तं च विन्यसेत् ॥ १११ ॥

नमोनमःपदं दद्यात्पाद्विशार्णं तु मत्राराद् ।

विसर्जने नियोक्तव्यो मत्राग्रामस्य सर्वदा ॥ ११२ ॥

<sup>३</sup> इमिसंज्ञं तु यद्वर्णं वराहोपरि संस्थितम् ।

व्योमेशं विष्णुना युक्तं नमःप्रणवमध्यगम् ॥ ११३ ॥

सौरभीयो ह्यं पन्त्रः स्वसंज्ञासंयुतो द्विज ।  
 संपूरणार्थं भोगान्ते तेषामाप्यायनार्थतः ॥ ११४ ॥  
 इत्येष कथितो विप्र मञ्चकोशो यथा स्थितः ।  
 सर्वपापक्षयकरसर्वदुःखोपशान्तिदः ॥ ११५ ॥  
 गोपनीयो ह्यभक्तानां शठानां च विशेषतः ।  
 नास्तिकानामसाधूनां धूर्तानां छद्यचारिणाम् ॥ ११६ ॥  
 नास्तिकानां च भक्तानां श्रद्धासंयमसेविनाम् ।  
 गुरुशास्त्ररतानां च नयमार्गानुवर्तिनाम् ॥ ११७ ॥  
 तत्त्वतशोपपन्नानां दृढश्रद्धावलम्बिनाम् ।  
 'तन्मयानामिदं वाच्यमितरेषु च योऽन्यथा ॥ ११८ ॥  
 वक्ति चैतेषु यो मोहाद्भक्तिश्रद्धोजिज्ञतेषु च ।  
 लोभेनान्यायतः कामात्स याति नरकेऽधमः ॥ ११९ ॥  
 सिद्धोऽपि विप्रशार्दूल असिद्धस्य तु का कथा ।  
 तस्मादालक्ष्य वै पूर्वं न्यायधर्मो यथार्थतः ॥ १२० ॥  
 वक्तव्यमुपसन्नस्य न्यायतः श्रण्याद्यदि ।  
 यो वक्ति न्यायरहितं विना न्यायं शृणोति यः ॥ १२१ ॥  
 तावुभौ नरकं घोरं व्रजतः कालमक्षयम् ।  
 ज्ञात्वैवं मुनिशार्दूल रहस्यमिदमुत्तमम् ॥ १२२ ॥  
 साधनं भोगमोक्षाभ्यां वक्तव्यं नापरीक्षिते ।  
 यद्यत्किञ्चिज्जगत्यस्मिस्तत्सर्वं विनश्वरम् ॥ १२३ ॥  
 स्वप्रवत्क्षणमात्रस्य सुखदायि धनादिकम् ।  
 समाचारक्रियाश्वास्त्रे मान्त्रं ज्ञानमनश्वरम् ॥ १२४ ॥  
 अनन्तनित्यसुखदं द्विद्धि याति क्षणात्क्षणम् ।  
 इतिश्रीपाञ्चरात्रे जयाख्यसहितायां उपकरणमन्त्रोद्धारो नाम सप्तमः पटलः ।

अथ जयाख्यसंहिताया मुद्राबन्धाख्यान नाम अष्टमः पटलः ।

श्री भगवानुवाच ।

अस्यैव मन्त्रवृन्दस्य क्रमेण तु यथाक्रमम् ।  
 मुद्राकोशं प्रवक्ष्यामि येन सन्निहितसदा ॥ १ ॥

भवेच साधकेन्द्राणां भुक्तिमुक्तिप्रसाधने ।  
 आदौ तु मूलमच्छस्य अन्येषां तदनन्तरम् ॥ २ ॥  
 मुद्रां वै बन्धयेन्मच्ची स्नानकाले जलान्तरे ।  
 आत्मनो न्यासकाले तु पूजान्ते मण्डलावनौ ॥ ३ ॥  
 अर्चासु मन्त्रविन्यासे अर्ध्यपात्रेऽमुद्राजने ।  
 पूर्णाहृत्यवसाने च मन्त्रे बहृत्यन्तरस्थिते ॥ ४ ॥  
 हिंसकानां विधाताय सर्वविद्वोपशान्तये ।  
 सर्वकार्यार्थसिद्ध्यर्थं मुद्राकोश इहोदितः ॥ ५ ॥

[ जयमुद्रा ]

अधोमुखाद्रामहस्तान्मध्यमां ग्राहयेन्मुने ।  
 कनिष्ठया दक्षिणस्य तिस्रोऽन्या मुष्टिवत्स्थिताः ॥ ६ ॥  
 अङ्गुष्ठमुभयं कृत्वा मुद्रेयं तु जया स्मृता ।  
 अधस्ताद्वरुदं तस्या वामहस्ते विचिन्तयेत् ॥ ७ ॥  
 पृष्ठे स्यादक्षिणे हस्ते ध्यायेद्विष्टुं सनातनम् ।  
 एषा मुद्रा जया नाम सर्वकार्यार्थसाधनी ॥ ८ ॥  
 योजयेद्वदेवस्य ताक्ष्येण सहितस्य च ।

[ शक्तिमुद्रा ]

प्रसार्य वाममुत्तानमङ्गुल्यो विरलाः स्थिताः ॥ ९ ॥  
 कार्यास्त्वाकुञ्चिताः प्रान्तादङ्गुष्ठं सेतुबद्धवेत् ।  
 सम्मुखं तासु संलग्नं करशाखासु मध्यतः ॥ १० ॥  
 हृत्सम्मुखं तु बन्धीयाच्छक्तिमुद्रां सुखपदाम् ।  
 शक्तियुक्तस्य देहस्य मुद्रा वै सञ्चिधापनी ॥ ११ ॥  
 प्रदेशिन्या ततो(?)विद्धि लक्ष्मीपूजासु शक्तिषु ।

[ हृदयमुद्रा ]

दक्षिणे तु हस्तेन मुष्टिवन्धं प्रकल्पयेत् ॥ १२ ॥  
 अङ्गुष्ठं करमध्यस्थं कृत्वा योजयं हृदि द्विज ।  
 हृदयाख्या भवेन्मुद्रा सर्वमन्त्रेषु साधनी ॥ १३ ॥

[ शिरोमुद्रा ]

प्रसृता अङ्गुलीसर्वा अङ्गुष्ठेन तु संसृथेत् ।

तिरोमुद्रेति विख्याता मन्त्रसन्निधिकारिणी ॥ १४ ॥

[ शिखामुद्रा ]

मुष्टि बध्वा शिखास्थाने तर्जनी चोर्ध्वसंस्थिता ।  
तिखामुद्रेति विख्याता सर्वदुष्टक्षयङ्करी ॥ १५ ॥  
दोषविघ्नविनाशाय सदा द्वेषा प्रकीर्तिता ।  
आदौ तस्मात्प्रयत्नेन यागवेश्यनि बन्धयेत् ॥ १६ ॥  
उत्सादं सर्वविघ्नानां कुरुते मन्त्रसंयुता ।

[ कवचमुद्रा ]

उभयोरग्रतशाखा ग्रस्तास्तु करयोर्द्दिन्ज ॥ १७ ॥  
तयोर्मध्यं ह्यसंश्लिष्टं करबन्धादितो भवेत् ।  
वामप्येषा भवेन्मुद्रा द्वावंसावनया स्पृशेत् ॥ १८ ॥  
दुर्भेद्या दुष्टसङ्ख्यस्य भूतवेताळ्योगिनाम् ।  
कर्मकाले च वर्णीयात्समन्त्रां च प्रयत्नः ॥ १९ ॥

[ नेत्रमुद्रा ]

करयोर्ग्रथिताङ्गुल्यस्संहृताः पाणिपृष्ठगाः ।  
तर्जन्यौ प्रान्तसंलग्ने मुषिरेचोर्चिते तयोः ॥ २० ॥  
अङ्गुष्ठौ मूलसंलग्नविपर्यस्तौ परस्परम् ।  
लोचनाख्या भवेन्मुद्रा दर्शयेचक्षुषोऽन्तिके ॥ २१ ॥

[ अञ्चमुद्रा ]

तर्जनीं स्फोटयेदिक्षु दशस्वङ्गुष्ठकेन तु ।  
द्रुतं करद्रयेनैव चक्षुभ्यां सन्निरीक्षयेत् ॥ २२ ॥  
अस्त्रमुद्रेति विख्याता त्रासिनी त्रिदशेष्वपि ।  
किं पुनर्दुष्टयोनीनां वाञ्छनःकायसंयुता ॥ २३ ॥

[ सिद्धमुद्रा ]

उत्ताने दक्षिणे वामे कुञ्चयित्वाऽङ्गुलित्रयम् ।  
पसारयेच्च तिर्यग्वै अङ्गुष्ठं तर्जनीं तथा ॥ २४ ॥  
ईषदूर्ध्वांकृताऽधोहग् निष्कम्पालोकसंयुता ।  
पाशबन्धक्षयकरी सर्वोपद्रवनाशिनी ॥ २५ ॥  
सिद्धमुद्रा भवत्येषा विस्मयाख्या महाप्रभा ।

[ कपिलमुद्रा ]

तर्जन्यङ्गुष्ठयोर्मध्ये मध्यमां तु परीढयेत् ॥ २६ ॥

प्रसारयेदनामां च पश्चात्स्याः कनिष्ठिकाम् ।

परस्परं च दूरस्थे मुद्रैषा कपिली स्मृता ॥ २७ ॥

सर्वसिद्धिकरी हेषा अणिमादिषु साधनी ।

[ क्रोडमुद्रा ]

अधोमुखे वामहस्ते मध्यमानामिके यदा ॥ २८ ॥

अङ्गुष्ठस्य तु संसक्ते कनिष्ठा तर्जनीद्रयम् ।

प्रसारितं ततः कार्यं मुद्रा क्रोडात्मिका स्मृता ॥ २९ ॥

सर्वयन्त्रप्रमथनी सर्वदुष्टनिवारिणी ।

स्वे स्वे स्थाने नियोक्तव्या मुद्रावक्त्रेषु या स्थिता ॥ ३० ॥

[ कौस्तुभमुद्रा ]

मध्यमानामिकान्यूना षुष्ठिवत्पाणिमध्यगाः ।

उभयोर्हस्तयोर्विंप्र पश्चान्मुष्ठिद्रयं तु तत् ॥ ३१ ॥

श्लेषयेत्समरन्वेण तर्जन्यौ द्रे प्रसार्य च ।

ततः संश्लेषयेदग्रादङ्गुष्ठाग्रे नियोजयेत् ॥ ३२ ॥

मध्यतस्तर्जनीभ्यां तु अन्योन्येन क्रमेण तु ।

मुद्रैषा कौस्तुभस्थयोक्ता मालामुद्रामयो श्रृणु ॥ ३३ ॥

[ मालामुद्रा ]

शाखाष्टकं कराभ्यां यद्ग्रस्तमग्रानदूरतः ।

संश्लक्षणं लम्बमानं च उपविष्टोऽथ वास्थितः ॥ ३४ ॥

कुर्याद्वाहुद्रयं विप्र ऊरुमध्यावलम्बितम् ।

मणिवन्धावधौ सम्यज्ञालामुद्रा प्रकीर्तिता ॥ ३५ ॥

[ पश्चमुद्रा ]

अङ्गुष्ठौ सङ्गतौ लग्नौ अङ्गुल्यो विरलाः स्थिताः ।

पाद्मी हेषा भवेन्मुद्रा पुष्टिसौभाग्यदायिका ॥ ३६ ॥

[ शङ्खमुद्रा ]

मुष्ठिना ग्राहयेद्राममङ्गुष्ठं दक्षिणेन तु ।

अङ्गुलीर्वामहस्ताचु दक्षिणस्योपरि न्यसेत् ॥ ३७ ॥

वामतर्जनिकाग्रं तु अङ्गुष्ठाग्रं च दक्षिणात् ।  
परस्परं समुखं तु सुश्लिष्टं विनियोजयेत् ॥ ३८ ॥  
शङ्खस्यैषा भवेन्मुद्रा उच्चाना तु यदा स्थिता ।

[ चक्रमुद्रा ]

स्पष्टौ प्रसारितौ हस्तौ परस्परनियोजितौ ॥ ३९ ॥  
भ्रमणाच्चक्रवत्तौ तु<sup>१</sup> चक्रमुद्रेति कीर्तिता ।  
नाशिनी सर्वदुःखानां मुद्राणां भेदिनी परा ॥ ४० ॥

[ गदामुद्रा ].

बध्वा मुष्टिं दक्षिणेन वामाङ्गुष्ठस्य मूर्धनि ।  
कृत्वैवं दर्शयेदेषा कौमोदक्याः सुशोभना ॥ ४१ ॥  
गदामुद्रेति विख्याता दोषसैन्यप्रमर्दनी ।

[ पक्षिराजमुद्रा ]

प्रसार्य संहतं<sup>२</sup> कृत्वा पुरा पाणिद्रव्यं द्विज ॥ ४२ ॥  
अनामा मूलदेशाभ्यामङ्गुष्ठाग्रद्रव्यं न्यसेत् ।  
अधोमुखं तु पतितं मणिबन्धस्य सम्मुखम् ॥ ४३ ॥  
सुश्लिष्टमग्रतः कृत्वा न्यसेत्तचाङ्गुलिद्रव्यम् ।  
तर्जनीमध्यमाभ्यां यद्वामं युग्मं करद्रव्यात् ॥ ४४ ॥  
प्रोच्छितं विरलं कुर्यात्कुञ्चितं चापि सम्मुखम् ।  
सुस्पष्टमुच्छितं लघ्यं पुच्छवत्कन्यसायुगम् ॥ ४५ ॥  
पक्षिराजस्य मुद्रेषा केवलस्य महात्मनः ।

[ पाशमुद्रा ]

प्रसार्य दक्षिणं पाणिं ततोऽङ्गुष्ठकनिष्ठिके ॥ ४६ ॥  
मेळयेदग्रदेशाच्च सेतुवत्करणेन तु ।  
<sup>३</sup>फणवत्कुञ्चितं लघ्यं तर्जन्यादं लतात्रयम् ॥ ४७ ॥  
पाशमुद्रा भवत्येषा अङ्गुष्ठाख्यं निषोध मे ॥ ४८ ॥

[ अङ्गुशमुद्रा ]

कनिष्ठा मध्यमा नाम वामहस्तस्य मध्यतः ।  
पृष्ठवन्निषिपेत्पृष्ठे तासामङ्गुष्ठकं भवेत् ॥ ४९ ॥  
अग्रतस्तर्जनी कार्या कुञ्चिताङ्गुशवद्विज ।  
इत्येषा अङ्गुशमुद्रैव सत्यादीनामथो श्रुणु ॥ ५० ॥

[ सत्यादिसुद्रापञ्चकम् ]

दक्षिणस्य तु हस्तस्य अग्रतोऽङ्गुलिपञ्चकम् ।  
परस्परं स्पृशेत्कार्यं प्रोत्तरं मुखसम्पुखम् ॥ ५१ ॥  
सत्यस्थैषा भवेन्मुद्रा प्राणुपाङ्गोद्भवस्य च ।  
अङ्गुष्ठतर्जनीयोगाद्वितीयस्य प्रकीर्तिता ॥ ५२ ॥  
अङ्गुष्ठमध्यमायोगाच्चतीयस्य प्रकीर्तिता ।  
अङ्गुष्ठानामिकायोगाच्चतुर्थस्य तु नारद ॥ ५३ ॥  
कनिष्ठाङ्गुष्ठसंयोगात्पञ्चमस्य तु जायते ।

[ महाजयामुद्रा ]

हल्लमं वामहस्तं तु कृत्वोत्तानं प्रसारितम् ।  
पृष्ठे तु मुष्टिकम्बं तु दक्षिणेन करेण तु ॥ ५४ ॥  
मुष्टेरुर्ध्वं स्थितोऽङ्गुष्ठं चक्षुभ्यामवलोकितम् ।  
दैवी हेषा भवेन्मुद्रा मन्त्राजस्य सुव्रत ॥ ५५ ॥  
महाजयेति विख्याता सर्वयोगप्रसाधनी ।  
सर्वसिद्धिकरी शश्वत्सर्वमुद्राप्रपूरणी ॥ ५६ ॥  
अनया मुद्रितं विश्वमाब्रह्मभवनानितमम् ।  
सर्वाङ्गशक्तियुक्तस्य सर्वमन्त्रालयस्य च ॥ ५७ ॥  
निष्कल्पस्याविकारस्य ब्रह्मन्सप्ताक्षरस्य च ।  
इत्येष गर्भमन्त्राणामुक्तो मुद्रागणो मया ॥ ५८ ॥  
आधारासनमन्त्राणां मुद्राणां लक्षणं श्रुण ।

[ आधारशक्तिमुद्रा कूर्ममुद्रा च ]

क्षिप्तमङ्गुलियुग्मं तु मुष्टिभ्यामन्तरे द्विज ॥ ५९ ॥  
वामस्य दक्षिणो मुष्टिः पृष्ठे स्यात्स्पर्शवर्जितः ।  
असावाधारशक्तौ च ऊर्ध्वतः कूर्मवहि (द्विः?)ज ॥ ६० ॥

[ अनन्तासनमुद्रा ]

अधोमुखस्य वामस्य अनामा तर्जनी उभे ।  
आकुंच्य पृष्ठलये तु मध्यमायां तु संस्थिते ॥ ६१ ॥  
तयोरधस्तान्मध्यारुद्यामृज्ज्वां कुर्यादधोमुखाम् ।  
कनिष्ठिका तु साङ्गुष्ठा कार्या सुप्रसृता मुने ॥ ६२ ॥

अनन्तासनमुद्रेयमनेनास्या(स्या?)यते द्विज ।  
 सर्वं जगदिदं शेषा कोडीकृत्य च वर्तते ॥ ६३ ॥  
 सर्वास्वाधारमुद्रासु प्राधान्येन व्यवस्थिता ।  
 तस्यादौ मन्त्रमुच्चार्यं प्लुतं च बहुमात्रकम् ॥ ६४ ॥  
 शब्दशक्यविभागोत्थं भावग्राहमनाहतम् ।  
 ततस्तस्य विसर्गे तु अनन्तासनसंज्ञया ॥ ६५ ॥  
 बद्धं प्रकल्पयेद्विप्र सद्भावध्यानसंयुतम् ।  
 सदाधिकारयागे तु मन्त्राणां भिन्नरूपिणाम् ॥ ६६ ॥  
 क्षिप्रकर्मप्रसिध्यर्थं योजनीया प्रयत्नतः ।

[ पृथिवीमुद्रा ]

करद्रयेन बन्धीयालूपमुष्टिद्वयं पुरा ॥ ६७ ॥  
 अङ्गुलितितयेनैव अङ्गुष्ठे तर्जनीद्रयम् ।  
 प्रान्तलयं ततः कृत्वा तद्युगे मेलयेत्पुनः ॥ ६८ ॥  
 एषा तु पार्थिवी मुद्रा सामुद्रीमधुना शृणु ।

[ समुद्रमुद्रा ]

मणिबद्धौ च संलग्नौ नखग्राणि करद्रयात् ॥ ६९ ॥  
 कार्याणि साङ्गुलीकानि परस्परमुखानि तु ।  
 अङ्गुष्ठाग्रे निराधारे तन्मध्ये चालयेद्वृतम् ॥ ७० ॥  
 मध्यं कुर्याच्च हस्ताभ्यां गाधं तु सुषिरोपमम् ।  
 क्षीराणवस्य मुद्रैषा प्रागुक्ता पङ्कजस्य तु ॥ ७१ ॥  
 मन्त्रयोगात्तथा ध्यानादन्यत्वं चैव जायते ।

[ धर्मादिमुद्राचतुष्टयम् ]

करद्रयमसंलग्ने(प्रं?) कृत्वा तदनु योजयेत् ॥ ७२ ॥  
 मुखे मुखं तर्जनीभ्यां तं मुञ्चेदथ मध्ययोः ।  
 कुर्यात्तादृग्विधं बन्धं तं त्यक्त्वाऽनामिकाद्रये ॥ ७३ ॥  
 उपसंहृत्य तं चापि द्वे कानिष्ठे नियोजयेत् ।  
 प्रत्येकबन्धे संलग्नमङ्गुष्ठयुगलं न्यसेत् ॥ ७४ ॥  
 धर्माद्यस्य चतुष्कस्य विद्धि मुद्रागणं क्रमात् ॥ ७५ ॥  
 तदूर्ध्वस्थस्य पद्मस्य प्रागुक्ता मन्त्रयोगतः ।

[ सूर्येन्द्रग्रीलक्षणधामत्रयमुद्रा ]

दक्षिणस्य तु हस्तस्य तर्जन्यद्गुष्ठमेलनम् ॥ ७६ ॥  
कृत्वा तदनु तद्वन्धं विकास्य च शनैः शनैः ।  
समुत्तानं पुनः कुर्याच्छाखासङ्घं पृथक्स्थितम् ॥ ७७ ॥  
१ धामत्रयस्य मुद्रैषा हंसाख्यां तु निबोध मे ।

[ हंसमुद्रा ]

स्पष्टौ प्रसारितौ हस्तौ कुर्यादञ्जलिरूपकौ ॥ ७८ ॥  
भावासंनस्य मुद्रैषा सुशुद्धा परमार्थकी ।  
एष आसनमत्राणां मुद्रावन्धो मयोदितः ॥ ७९ ॥  
क्रपात्क्षेत्रेशपूर्वाणां वीजानां मुनिसत्तम ।  
पद्मनिध्यविषान्तानां मुद्रादशकमुच्यते ॥ ८० ॥

[ क्षेत्रेशमुद्रा ]

ग्रस्तमद्गुलिसंख्यातं कृत्वा पाणिद्वयेन तु ।  
बलात्पीडयेत्कुर्यादञ्जुष्ठयमुच्छ्रूतम् ॥ ८१ ॥  
मुद्रेण क्षेत्रपालस्य श्यादीनामथ मे शृणु ।

[ श्रीमुद्रा ]

उत्तानौ तु करौ कृत्वा निकटस्थौ तु नारद ॥ ८२ ॥  
तदद्गुलीगणं सर्वे कुञ्जितं मध्यसंस्थितम् ।  
अद्गुष्ठौ पतितौ कृत्वा क्रमशः स्पष्टतां नयेत् ॥ ८३ ॥  
श्रीवीजस्य तु मुद्रैषा प्रथमं कथिता तव ।

[ चण्डमुद्रा ]

समुत्थाप्य कराद्वामात्तर्जनीं चण्डवीजजा ॥ ८४

[ प्रचण्डमुद्रा ]

तमेव दक्षिणाद्वस्तात्प्रचण्डाख्यस्य विद्धि वै ।

[ जयमुद्रा ]

मध्यमाद्वामहस्ताद्वै समुत्थाप्य जयस्थ च ॥ ८५ ॥

[ विजयमुद्रा ]

दक्षिणाद्विजयाख्यस्य वीजस्य परिकीर्तिता ॥ ८६ ॥

[ गागमुद्रा ]

वामाचानामिका प्राग्वत्कृत्वा गाङ्गस्य विद्धि ताम् ।

१ द्विधा मन्त्रस्य तत्रैषो A.

मुद्राबन्धाख्यानं

[ यामुनमुद्रा ]

दक्षिणाद्यामुनस्योक्ता मुद्रा वीजस्य नारद ॥ ८७ ॥

[ शङ्खमुद्रा ]

निधीश्वरस्य शङ्खस्य वामहस्तात्कनिष्ठिका ।

[ पद्मनिधिमुद्रा ]

पद्माख्यस्यापराद्वस्तात्सैव चोर्ध्वकृता यदा ॥ ८८ ॥

[ गणेशमुद्रा ]

दक्षिणेन तु हस्तेन साङ्कुष्ठेन च मुष्टिना ।

प्रदेशिनीं हनामां च वामहस्तस्य पीडयेत् ॥ ८९ ॥

प्रथत्नकृतशङ्खानां पृष्ठे योज्या च मध्यमा ।

लम्बमानकराकारा यथा संदृश्यते च सा ॥ ९० ॥

मुष्टर्नातिसमीपस्थां वामहस्तात्कनिष्ठिकाम् ।

दक्षिणाङ्कुष्ठबाह्ये च दंष्ट्रावत्परिभावयेत् ॥ ९१ ॥

ईपत्तिर्यन्ततस्पष्टो वामाङ्कुष्ठस्तथा परः ।

यथा तौ परिदृश्येते गजकर्णोपमौ द्विज ॥ ९२ ॥

गणेश्वरस्य मुद्रेण सर्वविघ्नक्षयङ्करी ।

[ वागीश्वरीमुद्रा ]

सुश्लिष्टौ मणिबन्धौ तु कृत्वा पाणिद्रव्ये पुरा ॥ ९३ ॥

संलग्नप्रदेशात्तु प्रोक्तं मध्यमायुतम् ।

प्रदेशिनीद्रव्यं तद्रक्त्वाऽनामायुगं तथा ॥ ९४ ॥

अचलं द्विगुणीकृत्य नमयेत्तदधोमुखम् ।

शनैः शनैःस्पृशेद्यावत्स्वं स्वं पाणितलं द्विज ॥ ९५ ॥

स्पष्टं सुविरलं कुर्यादङ्कुष्ठद्वितयं द्विज ।

तद्रक्तनीयसीयुगम् समेन धरणेन तु ॥ ९६ ॥

मुद्रैषा वाग्विभूत्यर्थी यो ब्राह्मि दिने दिने ।

जपमानस्तु तद्वावी तस्य चावतरेतु धीः ॥ ९७ ॥

[ गुरुमुद्रा ]

सम्मुखौ संयुटीकृत्य द्वौ हस्तौ संप्रसारितौ ।

विनियोज्यौ ललाटोर्ध्वे शिरसाऽवनतेन तु ॥ ९८ ॥

गुरोर्गुरुतरस्यापि मुद्रा हेषा पितुः पितुः ।

[ पितृगणमुद्रा : ]

प्रोत्तानं दक्षिणं पाणिं कृत्वाङ्गुलिगणं ततः ॥ ९० ॥

संलग्नं कुञ्चयेत्किञ्चिदङ्गुष्टं संप्रसार्य च ।

तिर्यग्भवैः शनैः किञ्चित्कुर्याद्वाऽधोमुखं ततः ॥ १०० ॥

मुद्रा पितृगणस्यैषा नित्यत्रूपिकरी स्मृता ।

पूजाकाले तु वै तस्मादर्शनीया प्रयत्नतः ॥ १०१ ॥

यो वै नैमित्तिकाच्छाद्वात्परितोषस्तु जायते ।

स पितृणां शतगुणो मुद्राबन्धाच्च पूजनात् ॥ १०२ ॥

[ सिद्धमुद्रा ]

करद्वयं समुक्तानं नाभिदेशे नियोजयेत् ।

वामस्य दक्षिणे(?) पृष्ठे मुद्रैषा सिद्धसन्ततेः ॥ १०३ ॥

[ वराभयमुद्रे ]

मुस्पष्टं दक्षिणं हस्तं स्वात्मनस्तु पराङ्गमुखम् ।

पराङ्गमुखं लभ्वमानं वामपाणिं प्रकल्पयेत् ॥ १०४ ॥

क्रमाद्वाभयाख्यं तु इदं मुद्राद्वयं द्विज ।

विह्रेयं लोकपालानामिन्द्रादीनां समासतः ॥ १०५ ॥

एकैकेन तु मन्त्रेण वज्राद्येन क्रमाद्युताम् ।

अस्त्राख्यां शक्तिसंयुक्तां प्रागुक्तां संप्रदर्शयेत् ॥ १०६ ॥

लोकपालायुधानां तु पूजितानां क्रमेण वै ।

[ विष्वक्सेनमुद्रा ]

कनिष्ठाऽनामिका मध्या वामाच्च करमध्यगाः ॥ १०७ ॥

तासामङ्गुष्टकः पृष्ठे तर्जनी प्रोत्तता भवेत् ।

नासावंशप्रदेशस्था ततो दक्षिणपाणिना ॥ १०८ ॥

अङ्गुलीत्रितयेनैवं मुष्टिं बध्वा तु पूर्ववत् ।

तर्जनीद्विगुणं कृत्वा अङ्गुष्ठाग्रे निरोधयेत् ॥ १०९ ॥

प्रोद्यतो वाहुदण्डः स्याच्चक्षेपे यथोद्यतः ।

विष्वक्सेनस्य मुद्रेयं विश्वकर्मनिकर्तनी ॥ ११० ॥

[ आवाहनमुद्रा ]

किञ्चिदाकुञ्चयेद्दस्तं दक्षिणं हृदयोपगम् ।  
अङ्गुष्ठो विरलस्पष्टो मुद्रा श्वावाहने स्मृता ॥ १११ ॥

[ विसर्जनमुद्रा ]

खड्धारासमाकारा विरलाङ्गुलिकाबुभौ ।  
अङ्गुष्ठो दण्डवत्कृत्वा मुष्टिवन्धं शनैश्चशनैः ॥ ११२ ॥

कुर्यात्कनिष्ठिकादिभ्यो मुद्रैषा स्याद्विसर्जने ।

[ सुरभिमुद्रा ]

ग्रथितौ [ द्रौ ] करौ कृत्वा सुश्लिष्टौ चाप्यधोमुखौ ॥ ११३ ॥  
कनीयसौ तदाङ्गुष्ठो सुश्लेषेण नियोज्य च ।  
मध्यमाङ्गुलियुग्मं तु अन्योन्यकरपृष्ठगम् ।  
विक्षिप्तानामिकायुग्मं तर्जनीयुग्मं तथा ॥ ११४ ॥  
मुद्रैपा कामधेन्वाख्या सर्वेच्छापरिपूरणी ।  
द्विप्रकारं तु मुद्राणां प्रयोगं नित्यमाचरत् ॥ ११५ ॥  
संविन्ययं तु चाध्यात्मरूपं भास्वरसंपुटम् ।  
बाह्यान्ताख्यविधं विप्र कर्मवाक्विचत्तजं तु यत् ॥ ११६ ॥  
अनेन विधिना मुद्रां यो वधाति विधानवित् ।  
तेनेदं मुद्रितं विश्वमपुर्वमवसादिदम् ॥ ११७ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे जयाख्यसहिताया मुद्रावन्धार्लयानं नाम अष्टमः पटलः ।

अथ पाञ्चरात्रे जयाख्यसहिताया स्नानविधिर्नाम नवमः पटलः ।

श्रीभगवान् ।

अथाधिकारसिद्ध्यर्थं स्नानं वक्ष्यामि पूर्वतः ।  
येन भक्तोऽभिषिक्तस्तु स्यादहीं होमयागयोः ॥ १ ॥

[ स्नाने द्वैविध्यम् ]

स्नानं तु द्विविधं कुर्यान्यलसङ्करशुद्धये ।  
सामान्यविधिना स्नात्वा विशेषविधिना ततः ॥ २ ॥

सामान्यं लौकिकं स्नानं विशिष्टं मत्रसंस्कृतम् ।

[ शौचविधिः ]

तत्रापि शौचपूर्वं स्यात्तदादौ कथयामि ते ॥ ३ ॥

तिसो लिङ्गे मृदो देया एकैकान्तरमृत्तिकाः ।  
 पञ्च वामकरे देयास्तिसः पाण्योविंशुद्धये ॥ ४ ॥  
 मूत्रोत्सर्गे शुद्धिरेषा पुरीषस्याप्यनन्तरम् ।  
 पञ्चापाने मृत्तिकास्त्युत्थैवान्तरमृत्तिकाः ॥ ५ ॥  
 दश वामकरे देयास्तस तूभयहस्तयोः ।  
 पादाभ्यां त्रिस्त्रिभिश्चुद्धिर्जड्वाशुद्धिश्च पञ्चाभिः ॥ ६ ॥  
 नियोजयोत्ततो विप्र कर्त्यां वै सप्तमृत्तिकाः ।  
 स्वदेहस्वेददोषग्रं बायकर्दमशान्तये ॥ ७ ॥  
 भक्तानां श्रोत्रियाणां च वर्षास्वेवं निरूपितम् ।  
 प्रावृद्भूत्कात्तदेतस्मादेकमृद्धपनोदनम् ॥ ८ ॥  
 शरद्वीष्मवसन्तेषु नित्यं कार्या क्रियापरैः ।  
 एतस्मादपि चैकैका परिलोप्या तु मृत्तिका ॥ ९ ॥  
 हेमन्ते शिशिरे विप्र श्रोत्रियैः संयमस्थितैः ।  
 पथि शौचं प्रकर्तव्यं देशकालानुरूपतः ॥ १० ॥  
 गन्धलेपमपास्यैवं मनश्शुद्धा विशुद्ध्यति ।

[ स्वानार्थं मृत्संग्रहणम् ]

एवं कृत्वा पुरा शौचं समाचम्य ततः खनेत् ॥ ११ ॥  
 शङ्खाना वास्त्रजसेन शुचिस्थानानु मृत्तिकाम् ।  
 गृहीत्वाऽस्त्रेण सङ्घृत्वा यायाज्ञलनिकेतनम् ॥ १२ ॥

[ स्वानविधिः ]

तत्रादौ जलकूलं तु क्षालयेदस्त्रवारिणा ।  
 मृदः कृत्वा द्विधा स्थाप्य एक भागोपगं ततः ॥ १३ ॥  
 निधाय गोमयं दर्भान्स्तिलास्त्रानभिमत्तितान् ।  
 लौकिकं गोमयाद्येन भागेन [ स्वानमाचारेत् ] ॥ १४ ॥  
 तत(तच्च ?)स्त्रानं पुरा कृत्वा विधिस्त्रानं समाचरेत् ।

[ विधिस्त्राने क्रमः ]

विधिस्त्राने तु मृद्गागो यस्तं कुर्याद्विधा पुनः ॥ १५ ॥  
 पादादि क्षाल्यमेकेन पूर्ववत्क्रमयोगतः ।  
 पाणिप्रक्षालनं कृत्वा विनिमय्य जलान्तरे ॥ १६ ॥

[ ज्ञानाङ्गमन्त्रन्यासमुदाबन्धौ ]

समुत्थाय न्यसेन्मच्चं षडङ्गं विग्रहे स्वके ।  
मच्चन्यासं ततः कुर्यान्मुद्राबन्धं च कारयेत् ॥ १७ ॥  
कीटाद्यशुचिसम्पर्कज्जलस्यावहतो द्विज ।  
वहतोऽप्युदृतस्यापि शुद्धिरेवं भवेत्पुरा ॥ १८ ॥  
निर्मलं वारुणं विष चन्द्राकरतापितम् ।  
यद्यपि स्यात्तथा नैवं सम्यज्ञाच्चे क्रियाक्रमे ॥ १९ ॥

[ पवित्रधारणम् ]

त्रिपञ्चसप्तकाण्डोत्थं द्रढिमग्रन्थिसंयुतम् ।  
पवित्रकद्रयं दार्ढमस्त्रमच्चाभिमन्त्रितम् ॥ २० ॥  
हस्तद्रयेऽपि निक्षिप्य अनामाङ्गुळ्योरधः ।

[ वामपाणौ मूलादिस्थानभेदेन त्रेधा विभक्ताया मृदः क्रमेणाङ्गादित्रयेणाभिमन्त्रणम् ]  
सावशेषां मृदं शेषां कृत्वाऽदायास्त्रमुच्चरन् ॥ २१ ॥  
तां तथा वामपाणौ तु मूलमध्याग्रतो भजेत् ।  
सास्त्रेण मूलमन्त्रेण जपेदङ्गैरनुक्रमात् ॥ २२ ॥

[ तत्राङ्गाभिमन्त्रिताया विनियोगः ]

अस्त्रजसां मृदं गृह्ण क्षिपेदिक्षु विदिक्षु च ।  
अध ऊर्ध्वे च तन्मच्चं (च्च ?) मुद्राबन्धेन संयुतम् ॥ २३ ॥  
तेन स्नानहरा विद्वा दिग्बिदिक्षपरिसंस्थिताः ।  
प्रयान्ति विहलीभूता यावत्त्रोपसंभृतम् ॥ २४ ॥

[ मूलमन्त्रिताया मृदो विनियोगः ]

मृदागो मूलमन्त्रेण मन्त्रितो यः पुरा स्थितः ।  
तमुच्चरस्तमादाय तोयमध्ये विनिक्षिपेत् ॥ २५ ॥  
तेन तत् द्विजशार्दूल तत्क्षणादेव जायते ।  
गङ्गातोयेन संपूर्ण यामुनेन जलेन च ॥ २६ ॥  
प्रायागं चक्रतीर्थं च प्रभासं पुष्कराणि च ।  
भवन्ति सत्रिधीभूता मन्त्रस्यास्य प्रभावतः ॥ २७ ॥  
ततो वै विष्णुतीर्थं य मन्त्रान्ते पदमुच्चरेत् ।

सनमस्कं भवेत्तेन विष्णुतीर्थस्य सन्निधिः ॥ २८ ॥

[ तीर्थान्तरे केवलमूलमन्त्रमात्रयोजनम् ]

अन्यतीर्थे यदा स्नानं कुर्यात्तत्र च योजयेत् ।

केवलं मूलमन्त्रं तु विष्णुतीर्थपदं विना ॥ २९ ॥

तीर्थान्तरेष्विदं नाम न सङ्कीर्तयते सुधीः ।

सन्निधाने हि तीर्थस्य यद्यन्यामभिधां स्परेत् ॥ ३० ॥

स्नातकस्तस्य तत्तीर्थमभिशप्य क्षणं व्रजेत् ।

निर्जराम्बुतटाकादौ सामान्यस्नानकर्मणि ॥ ३१ ॥

गङ्गादीनां नदीनां च तीर्थानां च प्रकीर्तिंतम् ।

मान्त्रे स्नानक्रमे सम्यग्विष्णुतीर्थाय कीर्तयेत् ॥ ३२ ॥

[ अङ्गमन्त्राभिमन्त्रितस्य मृद्घागस्य विनियोगः ]

ततोऽङ्गमन्त्रजसं च भागं पाणितले स्थितम् ।

तोयेनालोह्य मङ्गूणं तापयेद्करशिमभिः ॥ ३३ ॥

मेघच्छब्दे स्वकं मन्त्रं सूर्यवत्त्वस्थितं स्मरेत् ।

दर्शयित्वा करे तस्य ताभ्यां सर्वाङ्गकं स्पृशेत् ॥ ३४ ॥

[ तीर्थस्य परमीकरणप्रकारः ]

धारणाद्वितयेनाथं तीर्थस्य सजलस्य च ।

परमीकरणं कुर्याद्विधिवृष्टेन कर्मणा ॥ ३५ ॥

आधारशक्तेरारभ्य सङ्कल्पविषयावधि ।

वहिना पूरयेत्सर्वं ज्वालामालाविलेन च ॥ ३६ ॥

निरम्भयं जगत्कृत्वा तीर्थं शान्ततत्तु स्मरेत् ।

शान्ते संविनमये विष्णौ भूयस्तदवतार्य च ॥ ३७ ॥

निशाम्बुकणसङ्काशमियत्ताकल्पितं पुरा ।

स्मृत्वा शक्तिप्रभावेन ब्रह्मस्रोतो विनिर्गतम् ॥ ३८ ॥

धाराकछोलसङ्कीर्णं पतमानं तु वेगतः ।

आब्रह्मभवनं सर्वं पूरयेच्छशिसन्निभम् ॥ ३९ ॥

विलोकनपदैश्शशभृत्सङ्कुटं तु भावयेत् ।

सप्तस्ते प्राक्स्वरूपेण तन्मध्ये त्वासनं प्रभोः ॥ ४० ॥

दत्त्वा तदुपरि ब्रह्मन् स्मरेन्नारायणं प्रभुम् ।

चन्द्रकोटिसमं शुद्धसुधाधारागणावृतम् ॥ ४१ ॥  
 साहंशक्तिसमूहाद्यं प्रोद्धिरन्तं सुधारसम् ।  
 एवं कृते सति भवेत्तीर्थं नारायणात्मकम् ॥ ४२ ॥  
 निमज्जनं ततः कुर्यादुन्मज्जनसमन्वितम् ।  
 गन्धैस्सामलकैर्हृद्यैः पवित्रैर्विधैः शुभैः ॥ ४३ ॥  
 चक्रवर्त्युपचारेण मञ्ची स्नायादतन्द्रितः ।

[ अथ स्नानोत्तराङ्गविधिः ]

ततश्चान्तर्जलस्थश्च स्परेन्मन्त्रं स्वशक्तिः ॥ ४४ ॥  
 भास्वद्भास्वररूपोऽसौ उदेति हृदयान्तरे ।  
 हृदयादग्रतश्चान्ते द्वादशान्तेन दूरतः ॥ ४५ ॥  
 परमं पुरुषं दृष्टा प्रत्यक्षस्थं तु नारद ।  
 समुत्थाय जलात्पश्येदगनस्थं तेषव हि ॥ ४६ ॥  
 ततोऽप्सु तारमासाद्य उपविश्य यथासुखम्  
 न्यसेदङ्कुशासुद्राग्रे हृन्मन्त्रं सितविश्रहम् ॥ ४७ ॥  
 स्वेनानिलेन संयुक्तं रेचयेत्तीर्थमध्यतः ।  
 पूरकेण समाकृष्य मुद्रायुक्तेन तत्पुनः ॥ ४८ ॥  
 एवञ्चोपगतं तीर्थं पुरा कृत्वा तु नारद ।  
 प्रणवेनोपचारारूप्यहृदयेनाचमेत्ततः ॥ ४९ ॥  
 सुप्रसन्नेन तोयेन जान्वन्तस्थेन पाणिना ।  
 एकेन पाद्यमन्त्रेण सोपचारहृदा द्विज ॥ ५० ॥  
 ध्वात्वा तत्र स्थितं देवं साङ्गं सपरिवारकम् ।  
 जप्यमानश्च मन्त्रोऽयमुपस्थानं तु कारयेत् ॥ ५१ ॥  
 प्रणवेन ततस्सर्वान्वितदेवांश्च तर्पयेत् ।  
 तिलमिश्रेण विधिवत्सन्त्यजेत्सनानकर्पटम् ॥ ५२ ॥  
 सुधौतं परिधायाथ वस्त्रयुग्ममखेददम् ।  
 अथवा तदधशशार्टीं योगपट्टकसंयुताम् ॥ ५३ ॥  
 नैकवर्खेण वै यस्माद्वितव्यं कदाचन ।  
 स्थानेऽस्त्रशोधितेऽन्यस्मिन्नन्तासनसंस्थितम् ॥ ५४ ॥

आधारमासनं ध्यात्वा जलमध्येऽन्युतस्य च ।  
 मन्त्रग्रामसमोपेतमाहूय विनिवेश्य तम् ॥ ५५ ॥  
 तर्पयेदुदकेनैव विष्वक्सेनावसानकम् ।  
 स्वेन स्वेन तु मन्त्रेण पाणिभ्यामग्रतः क्रमात् ॥ ५६ ॥  
 देवताश्च मुनीक्षागान् ग्रहभूतवियचरान् ।  
 सन्तर्प्य स्थावरान्तांश्च स्ववंशं तर्पयेत्क्रमात् ॥ ५७ ॥  
 ब्रजन्तं सासनं देवं जलमध्यात्ततस्मरेत् ।  
 तीर्थशुद्धौ पुरा मन्त्रो न्यस्तोऽसावपि दिक्षु वै ॥ ५८ ॥  
 प्रेरयन्पूर्ववदेवान्प्राणाग्रेणानिलं द्विज ।  
 तमेकीकृत्य वै तेन त्यक्त्वा तोयं तु शुक्लवत् ॥ ५९ ॥  
 आपूर्य हृदि विन्यस्येत् सोपसंहारमुद्रया ।  
 इत्युक्तमौदकं स्वानमथ माञ्चं निबोध मे ॥ ६० ॥

[ मन्त्रस्नानम् ]

तोयाभावे च यत्कुर्यादुर्गे काले च शीतले ।  
 गमने क्षिप्रसिद्धौ वा गुरुकार्ये स्वतन्त्रताम् ॥ ६१ ॥  
 प्राप्तां वा वीक्ष्य विप्रेन्द्र निशाभागे दिनस्य वा ।  
 प्रक्षाल्य पादावाचम्य प्रोद्धृतेन तु वारिणा ॥ ६२ ॥  
 स्नानं दश दिशः प्राप्तसंशोध्योपविशेषतः ।  
 अत्रं हस्ततले योज्यं क्रयाद्यासं ततस्तनौ ॥ ६३ ॥  
 मूलमन्त्रादि तत्कुर्यात्सर्वमन्त्रगणेन तु ।  
 केवलादुदकस्नानानात्संस्कारपरिवर्जितात् ॥ ६४ ॥  
 प्रभासादिषु तीर्थेषु यत्कलं स्नातकस्य च ।  
 ज्ञेयं शतगुणं तस्मान्मन्त्रग्रामस्य नारद ॥ ६५ ॥

[ ध्यानस्नानम् ]

ध्यानस्नानमथो वक्ष्ये द्वाभ्यामपि परं तु यत् ।  
 स्वस्थितं पुण्डरीकाक्षं मन्त्रमूर्त्तिं प्रभुं स्मरेत् ॥ ६६ ॥  
 तत्पादोदकजां धारां पतमानां स्वमूर्धनि ।  
 चिन्तयेद्वह्नारन्त्रेण प्रविशन्तीं स्वकां तनुम् ॥ ६७ ॥  
 तया संक्षालयेत्सर्वमन्तर्देहगतं मलम् ।

तत्क्षणाद्विरजा मन्त्री जायते स्फटिकोपमः ॥ ६८ ॥  
 इदं स्नानं परं मान्त्रात्स्नानाच्छतगुणं स्मृतम् ।  
 तस्मादेकतमं कार्यं स्नानं श्रद्धापरेण तु ॥ ६९ ॥  
 स्नानपूर्वाः क्रियास्सर्वा यत्ससम्यक्फलप्रदाः ।  
 तस्मात्स्नानं पुरा कुर्याद् इच्छेच्छेय आत्मनः ॥ ७० ॥  
 स्नानेन निर्मलो जन्तुः कृतमात्रेण जायते ।  
 द्विजेन्द्र निर्विवेकात्मा किं पुनर्यः क्रियापरः ॥ ७१ ॥  
 वर्णधर्मक्रमोपेतस्साधुमार्गव्यवस्थितः ।  
 इति श्री पाञ्चरात्रे जयाख्यसहितायां स्नानविधिनाम नवमः पठलः ।

अथ समाधिख्यापन नाम दशमः पठलः ।

[ ध्यानार्थं निर्जनस्थानं प्रति गमनम् ]

श्रीभगवान्—

साहूं दूर्वाङ्गुरं दत्त्वा पुष्पं पत्रं तिलांस्तु वा ।  
 सोदकानात्मनो मूर्त्रिं शिखास्थाने च नारद ॥ १ ॥  
 ततश्चोदकसम्पूर्णं भाण्डमादाय पाणिना ।  
 एकान्तनिर्जनं यायान्मनोऽनं दोषवर्जितम् ॥ २ ॥  
 हृन्मध्यस्थं स्मरे(र?)न्मन्त्रं प्रबुद्धानलविग्रहम् ।  
 दिगन्तरमवीक्षन्वै मौनी संरोधितानिलः ॥ ३ ॥

[ स्थानप्राप्तिसमये कर्तव्यांशः ]

प्राप्य स्थानं स्वमन्त्रं तु नासाग्रेण विरचयेत् ।  
 वहिरस्त्रं च विन्यस्य चरणेन हनेत्क्षितिम् ॥ ४ ॥  
 मन्त्रपूर्वं स्मरेद्विष्णुं सकलं गरुडासनम् ।

[ दर्भाद्यासनविकल्पः ]

एकदेशं समाप्ताद्य वशीयादुचिरासनम् ॥ ५ ॥

दर्भं चर्मणि वस्त्रे वा फलके यज्ञकाष्ठके ।

[ गुरुस्मरणपूर्वकमानसक्रियानिर्वहणम् ]

अभिवन्द्य हरिं भक्त्या मनसा गुरुसन्ततिम् ॥ ६ ॥

गृहीत्वा मानसीमाज्ञां तेभ्यस्तु शिरसा नतः ।

मानसीं निर्वहेत्सर्वां क्रियां विप्र यथास्थिताम् ॥ ७ ॥

[ आसनशुद्धिः ]

मूलमन्त्राभिजपेन तोयेन प्रोक्ष्य चासनम् ।  
च्छोटिकां मन्त्रसंयुक्तां दद्यात्तच्छुद्धये पुनः ॥ ८ ॥

[ करशुद्धिः ]

हस्तशुद्धिं ततः कुर्यादथा तच्छृणु नारद ।  
द्वे तले हस्तपृष्ठे द्वे सर्वाश्वाङ्गुल्यस्तथा ॥ ९ ॥  
अख्यमन्त्रेण संशोध्य ध्यानोचारप्रयोगतः ।  
कृत्वैवं करशुद्धिं च स्थानशुद्धिं समाचरेत् ॥ १० ॥

[ स्थानशुद्धिः ]

ध्यात्वा देवं ज्वलदूषं सहस्रांकसमप्रभम् ।  
ज्वालाकोटिसमाकीर्ण वमन्तं ज्वलनं मुखात् ॥ ११ ॥  
तेन संपूरयेत्सर्वमात्रहस्तुवनान्तिमम् ।  
दिगोद्धं पञ्चलन्तं च भावयेन्मन्त्रतेजसा ॥ १२ ॥  
क्षमामण्डलमिदं सर्वं स्मरन्पकं च वहिना ।  
मन्त्रजेन द्विजश्रेष्ठ मृण्यं भाजनं यथा ॥ १३ ॥  
स्थानशुद्धिर्भवत्येवं सुधाकल्पसेचनात् ।  
भूतशुद्धिं शृणु मुने यथावदनुपूर्वशः ॥ १४ ॥

[ भूतशुद्धिप्रकरणम् ]

पृथ्व्यमेजोनिलाकाशं शरीरं भूतपञ्चकम् ।  
इन्द्रजालोपमं विद्धि ज्ञानाद्यरुजितं गुणैः ॥ १५ ॥  
मलिनश्वासवतन्त्रं च रेतोरक्तोद्धर्वं क्षयि ।  
यावन्न शोधितं सम्यक् धारणाभिर्निरन्तरम् ॥ १६ ॥  
तावदेतद्योग्यं स्यान्मन्त्रन्यासादिवस्तुषु ।

[ पृथिव्यादिभूतानां वीजानि ]

शङ्करश्वाग्रिरूपश्च <sup>१</sup>सोमःसूर्यस्तदन्तकः ॥ १७ ॥  
वर्णपञ्चकमेतदै युक्तं कुर्यात्कमेण तु ।  
धरेशेन वराहेण अनलेनाथ कम्बुना ॥ १८ ॥  
प्रधानेन द्विजश्रेष्ठ सर्वेषां योजयेत्ततः ।  
त्रैलोक्यर्थयदोपेतमादिदेवं च मूर्धनि ॥ १९ ॥

<sup>1</sup> सोमसूर्यवनन्तकः A.

पृथ्वीकाशिमस्त्रूचोमबीजान्येतान्यनुक्रमात् ।  
 पृथिव्यादिसंज्ञायुक्तानि हुँफडन्तानि नारद ॥ २० ॥  
 प्रागोङ्कारेण युक्तानि भूतशुद्धौ त्रिधोच्चरेत् ।  
 भूतेश्वराणां पञ्चानां परत्वेन क्रमात्स्थिताः ॥ २१ ॥

[ पृथिव्यादिभूतानां देवताः ]

अनिरुद्धादयः पञ्च सत्यपूर्वाः पुरोदिताः ।  
 शक्तित्वेन च वर्तन्ते तैश्च तान्व्याहरेत्क्रमात् ॥ २२ ॥

[ पृथिव्यादिमहाभूताना स्वविप्रहे प्रवेशन-तद्वापन-तद्विलयनप्रकाराः ]

सौषुम्नाहक्षिणद्वारान्विर्गमय्य हरिं बहिः ।  
 सहस्रविसङ्काशं वृत्तमण्डलमध्यगम् ॥ २३ ॥  
 तसकाञ्चनवर्णाभमासीनं परमे पदे ।  
 मन्त्रात्मानं तु तं ध्यात्वा हुपरि द्वादशाङ्कुले ॥ २४ ॥  
 प्रभाचक्रं तु तदधस्तत्त्वाधिष्ठातृसंयुतः ।  
 निष्कलं मत्रदेहं तु ध्यात्वा तु तदधः क्रमात् ॥ २५ ॥

[ तत्रादौ पृथिवीतत्त्वनिलयनम् ]

तुर्यश्रां पीतभां भूमि चिन्तयेद्वज्रलाञ्छिताम् ।  
 शब्दाद्यैः पञ्चभिर्युक्तां नगद्वमसमाकुलाम् ॥ २६ ॥  
 पुरप्राकारसुसरिङ्गीपार्णवपरिष्क्राताम् ।  
 संविशन्तीं स्मरेद्वाहात्पूरकेण स्वाविग्रहे ॥ २७ ॥  
 प्रोच्चारयश्च तन्मन्त्रं विश्रान्तामथ चिन्तयेत् ।  
 जान्वोः पादतलं यावत्तया व्यासं क्रमेण तु ॥ २८ ॥  
 कुम्भकेन द्विजश्रेष्ठ मत्रमूर्तौ स्वके ततः ।  
 शनैः शनैर्लेयम् यातां गन्धशक्तौ च मन्त्रराद् ॥ २९ ॥

[ जलतत्त्वनिलयनम् ]

गन्धशक्तिं च तां पञ्चाद्रेचकेन बहिःक्षिपेत् ।  
 तोयाख्ये च महाधारे ततस्तोयं च वैभवम् ॥ ३० ॥  
 समुद्रससरित्सोतो रसषट्कं च सौषधीः ।  
 यानि यान्यम्बुभूतानि भूतानि भुवनान्तरे ॥ ३१ ॥  
 अर्धचन्द्रसमाकारं कमलध्वजशोभितम् ।  
 वारुणं विभवं बाह्ये ध्यात्वा तेनाथ विग्रहम् ॥ ३२ ॥

संपूर्य पूरकाख्येन करणेन शनैश्चनैः ।  
 ऊरुभूलाच्च जान्वन्तं शरीरं मण्डलं स्वकम् ॥ ३३ ॥  
 तेनाखिलं तु संच्यासं कुम्भकेन स्परेद्विज ।  
 तन्मध्ये वारुणं मत्रं धारणाख्यं विचिन्त्य च ॥ ३४ ॥  
 अम्मयं विभवं सर्वं तन्मध्ये विलयं गतम् ।  
 ततस्तं रसशक्तौ च सा शक्तिर्वद्विमण्डले ॥ ३५ ॥

[ तेजस्तत्त्वनिलयनम् ]

रेचकेन विनिक्षिप्य ततो वान्हं च वैभवम् ।  
 त्रिकोणभुवनाकारं दीप्तिमद्विर्भूषितम् ॥ ३६ ॥  
 विद्युच्चन्द्रार्कं नक्षत्रमणिरत्नैश्च धातुभिः ।  
 स्वप्रकाशशरीरैस्तु अशरीरैश्च खेचरैः ॥ ३७ ॥  
 चिन्हितं स्वस्तिकैर्दीप्तैर्व्याप्त्यैवं विभवं महत् ।  
 तैजसं मुनिशार्दूलं तन्मात्रं चाथ संस्मरेत् ॥ ३८ ॥  
 तन्मण्डलान्तरस्थं तु प्रोच्चरन्वै तमेव हि ।  
 प्रविष्टं पूर्ववद्यायेतेनैव करणेन तु ॥ ३९ ॥  
 आनाभेः पायुपर्यन्तं व्यासं कृत्वाऽवधार्य च ।  
 तं विप्र विभवं सर्वं तैजसं परिभावयेत् ॥ ४० ॥  
 तन्मन्त्रविग्रहे श्रान्तं मत्रं तत्त्वानलात्मकम् ।  
 रुपशक्तौ लयं यातं शक्तिसंविन्मयी च सा ॥ ४१ ॥

[ वायुतत्त्वनिलयनम् ]

तथा मन्त्रशरीरं स्वं स्वशक्त्या विलयीकृतम् ।  
 रेचकेन कृतां शक्तिं वायवाधारे बहिः क्षिपेत् ॥ ४२ ॥  
 ततस्तु वायवीयं वै वैभवं बाहतः स्परेत् ।  
 दृतं राजोपलाभं तु विम्बैर्युक्तं तु तैजसैः ॥ ४३ ॥  
 पूर्णं नानाविधैर्गन्धैरनेकैस्तद्वृणैस्तथा ।  
 स्वमन्त्रेण समाक्रान्तं धारणाख्येन तं स्परेत् ॥ ४४ ॥  
 तथा स्वरूपं तन्मन्त्रं ध्यात्वोचार्यं समाहरेत् ।

शुर्वोक्तकरणेनैव व्राणाग्रेण शनैश्चनैः ॥ ४५ ॥  
 आकण्ठान्नाभिदेशान्तं तेन व्यासं तु भावयेत् ।  
 प्रागुक्तकरणेनैव वायव्यं विभवं ततः ॥ ४६ ॥  
 अधिष्ठातृलयं यातं स्मृत्वा तं च महामुने ।  
 स्पर्शाख्यायां महाशक्तौ तां शक्तिमविनश्वरीम् ॥ ४७ ॥

[ आकाशतत्त्वनिलयनम् ]

व्यासां नित्यामद्वयां च स्वशक्तिविभवान्विताम् ।  
 शब्दाख्ये तु महाधारे निक्षिपद्योममण्डले ॥ ४८ ॥  
 ध्यात्वाऽथ विभवं सर्वं व्योमाख्यं विग्रहाद्विः ।  
 मानाशब्दसमाकीर्णं नीरूपं चाञ्जनपभम् ॥ ४९ ॥  
 अविग्रहैश्शब्दमयैः पूर्णं सिद्धैरसङ्घचकैः ।  
 सन्मध्ये धारणान्मन्त्रं व्योमाख्यं संस्परेद्विज ॥ ५० ॥  
 धारयन्तं स्वमात्मानं स्वसामर्थ्येन सर्वदा ।  
 शब्दमत्रामस्यं तु व्यापकं विभवेष्वपि ॥ ५१ ॥  
 धिया घ संपरिच्छन्नं कुत्वा विन्यस्य विग्रहे ।  
 प्रागुक्तकरणेनैव तेन व्यासं तु भावयेत् ॥ ५२ ॥  
 आकर्णाद्विश्वरन्धान्तं व्योमाख्यं विभवेन च ।  
 सन्धार्य कुम्भेनैव यावत्काळं तु योगिना ॥ ५३ ॥  
 ध्यायेत्परिणतं पश्चात्स्वमन्त्रे तु तथा मुने ।  
 व्योमाख्यं धारणान्मन्त्रं शब्दशक्तौ लयं गतम् ॥ ५४ ॥

[ शब्दशक्तेः ऋमात् गन्धादिशक्तिनिलयनास्पदभूताया निष्कलेऽनुप्रवेशभावनम् ]

तां शक्तिं ब्रह्मरन्धेण प्रयान्तीमनुभावयेत् ।  
 युक्तां शक्तिचतुष्केण गन्धाद्येनाविनश्वरीम् ॥ ५५ ॥  
 \* आश्रयेनिष्कलं मन्त्रं व्योमातीतं निरञ्जनम् ।  
 शक्तयो याश्च सत्याद्यास्तासामपि परश्च यः ॥ ५६ ॥  
 षट्कं (षुँ ?) तं निष्कलं विद्धि व्यासिः प्रागुदिताऽस्य च ।  
 समच्चं विभवं भौतमेवमस्तं नयेत्कमात् ॥ ५७ ॥

[ जीवस्य पदात्पदान्तरप्रापणक्रमेण देहात् स्थूलात् प्रभाचक्रविशेषप्रापणेन  
कैवल्यस्थितिप्रापणम् ]

चैतन्यं जीवभूतं यत्प्रस्फुरत्तारकोपमम् ।  
भावनीयं तु विश्रान्तं निस्सृतं भूतपञ्चरात् ॥ ५८ ॥  
निष्पपञ्चे परे मन्त्रे पञ्चशक्त्याख्यविग्रहे ।  
अनेन क्रमयोगेन जीवमात्मानमात्मना ॥ ५९ ॥  
इक्षते(क्षेत?) तद्वाकाशे अचलं सूर्यवर्चसम् ।  
स्फुरदद्युतिसमाकीर्णमीश्वरं व्यापकं परम् ॥ ६० ॥  
ततो मञ्चशरीरस्थं समाधिं चाभ्यसेत्परम् ।  
परं मन्त्रशरीरं यद्वचक्तमक्षरसन्ततौ ॥ ६१ ॥  
सूर्यादिव्योमपर्यन्तमतीतं शक्तिकारणैः ।  
हेयं चेत्थमिदं बुध्वा यदा तत्स्थानबृहितः ॥ ६२ ॥  
अदृमोऽकृतकृत्यश्च मञ्चहृत्पद्मसेवनात् ।  
षट्पदी(?)हात्मतत्त्वं च ज्ञानरज्वाऽवलंब्य च ॥ ६३ ॥  
हृत्कोटरोर्वान्निर्यान्तं स्वात्मानं स्वात्मना स्मरेत् ।  
भारुणान्नाडिमार्गेण मञ्चवहोश्चिखावा हि सा ॥ ६४ ॥  
पद्मसुत्रपतीकाशा सुषुम्ना चोर्ध्वगामिनी ।  
तद्व्याघ्रन्धगां स्मृत्वा सुपथा तेन नारद ॥ ६५ ॥  
शैनैश्शैनैस्वमात्मानं रेच्य विज्ञानवायुना ।  
मान्त्रं कारणषट्कं च एवमव्यापकं न्यसेत् ॥ ६६ ॥  
प्रामुखाच्च तदूर्ध्वात्तु यः परात्प्रभुविग्रहात् ।  
उदितं (तो ?) द्विजशार्दूलं तेजःपुज्ञो ह्यनूपमः ॥ ६७ ॥  
तत्प्रभाचक्रनाभिस्थं स्वानन्दानन्दननिदितम् ।  
एवं पदात्पदस्थस्य आत्मतत्त्वस्य नारद ॥ ६८ ॥  
तत्त्वस्य ? निर्मुक्तदेहस्य केवलस्य चिदात्मनः ।  
य उदेति महानन्दः सा शक्तिवैष्णवी परा ॥ ६९ ॥  
अलुप्तकर्मकर्तारं जीवं कृत्वा तमात्मसात् ।  
यत्रोदिता च तत्रैव पुनरेवावतिष्ठते ॥ ७० ॥  
तत्त्वं (तं च ?) सङ्कल्पनिर्मुक्तमवाच्यं विद्धि नारद ।

[ लक्ततया भावितस्यास्य भौतिकदेहस्य प्रज्वालन—भस्मीकरणभावनम् ]

एवं स्वस्थानमासाद्य त्यक्त्वा भौतं च विग्रहम् ॥ ७१ ॥  
 तत्र स्थितो देहेत्पिण्डं शक्तिन्मात्रवर्जितम् ।  
 पाट्ठोशिकमसारं च निर्देश्यतृणस्तुपिण्डम् ॥ ७२ ॥  
 इच्छानिर्मथनोत्थेन मञ्चजेन तु वह्निना ।  
 अशेषभुवनाधारं चतुर्गतिसमान्वितम् ॥ ७३ ॥  
 लोकेशोपरिसंस्थं च व्योम्नि तस्योपरि न्यसेत् ।  
 प्रणवादिनमोऽन्तं च इच्छाप्रेर्वाचकः स्वयम् ॥ ७४ ॥  
 तेनाद्विदेशादारभ्य तं पिण्डं ज्वलितं स्मरेत् ।  
 भस्मराशिसमश्रुयं शान्तार्थं तदनु द्विज ॥ ७५ ॥  
 साहादेन च सूक्ष्मेण व्यापिनोङ्कारपूर्विणा ।  
 नमोऽन्तेन तु तत्त्वस्मपातं ध्यात्वाऽन्वितस्ततः ॥ ७६ ॥

[ भस्मावशेषतया भावितस्य समाप्तवनभावना ]

ध्यानजेनोदकेनाथ भूतिं संप्राप्य दिग्गताम् ।  
 विनिपातात्स्वमन्त्रेण सिक्तेन क्षीरस्तुपिण्डा ॥ ७७ ॥

[ अथापूर्वतेजोमयशरीरसृष्टिभावनाक्रमः ]

वरग्रहममृतारुदं त्रैलोक्यैर्वर्यदान्वितम् ।  
 दीपकं द्वितयेनैतत्संपुटीकृत्य पूर्ववत् ॥ ७८ ॥  
 तेन क्षीरार्णवाकाराद्वचायेद्विश्वं चराचरम् ।  
 पात्यमानं तदूर्ध्वं तु धारासङ्को द्विजामृतः ॥ ७९ ॥  
 तुर्यस्थानाद्विनिष्क्रान्तो भावनीयो मुहुर्मुहुः ।  
 तत्राधारयीं शक्ति मध्ये विन्यस्य वैष्णवीम् ॥ ८० ॥  
 वीजभूतां च सर्वस्य तदुत्थं चाम्बुजं स्मरेत् ।  
 षडध्वतन्वभूतं च सितं तेजोमयं शुभम् ॥ ८१ ॥  
 मण्डलत्रितयाकीर्णं स्पुरत्किरणभास्वरम् ।  
 मन्त्रात्मानं च तन्मध्ये ध्यायेन्नारायणं प्रभुम् ॥ ८२ ॥  
 निष्कलं केवलं शुद्धं पञ्चसन्मत्रविग्रहम् ।  
 तन्मञ्चशक्तिभिर्भूयो मूर्च्छितं भावयेद्विज ॥ ८३ ॥  
 व्योमादिपञ्चभूतीयं मञ्चमीश्वरपञ्चकम् ।

तेभ्योऽथ प्रसरन्त च व्योमाद्यं विभवं स्परेत् ॥ ८४ ॥  
 संयोगजनितं पिण्डं ध्यायेद्विभवपञ्चरात् ।  
 सहस्र्यसङ्काशं शतचन्द्रगमस्तिमत् ॥ ८५ ॥  
 निर्मलस्फटिकप्रख्यं जरामरणवर्जितम् ।  
 जनित्वैवं सपिण्डं तु परमं भोगमोक्षयोः ॥ ८६ ॥  
 साधनं मुनिशार्दूलं सहजं सर्वदेहिनाम् ।  
 तमासाद्य क्रमेणैवं सिसुक्षालक्षणेन च ॥ ८७ ॥  
 स्वपादान्निस्तरङ्गाच्च कृत्वा शक्त्या सहोदयम् ।

[ जीवस्य सृष्टे शरीरे प्रवेशनक्रमः ]

स्वानन्दं<sup>१</sup> च महानन्दात्स्वनन्ताच्चाश्रयेत्ततः ॥ ८८ ॥  
 मारीचं नाभसं चक्रं तस्माद्रूपं स्वकं च यत् ।  
 सूर्यकोटिकराभासं प्रस्पुरन्तं स्वभाससा ॥ ८९ ॥  
 कदम्बगोळकाकारं निशाम्बुकणनिर्मलम् ।  
 एवमात्मानमानीय स्वस्थानात्स्वात्मना द्विज ॥ ९० ॥  
 विशेन्मन्त्रशरीरं स्वं ब्रह्मरन्त्रेण पूर्ववत् ।  
 ज्योत्स्नानादीपथेनैव पुर्यष्टककजान्तरम् (?) ॥ ९१ ॥  
 स्ववाचकं भावयन्वै ध्वनिना निष्कलेन तु ।

[ आत्ममन्त्रः ]

अग्रेष्वुवनाधारं विश्वाप्यायकरेण तु ॥ ९२ ॥  
 अङ्गयेदमृताख्यं च तदन्ते चात्मने नमः ।  
 स तारकस्त्वयं मन्त्रो विज्ञेयो ह्यात्मवाचकः ॥ ९३ ॥  
 ततस्तु निष्कळो मन्त्रो यावद्वानुं च विग्रहः ।  
 पञ्चकं चाभिमानं तु आसाध्यालोकविग्रहम् ॥ ९४ ॥  
 स्वमन्त्रादमृतौधेन सेचयेद्विग्रहं स्वकम् ।  
 ततस्स्वतन्त्रं तं विम्बमाकृष्य हृदि विन्यसेत् ॥ ९५ ॥  
 निस्तरङ्गा परा शक्तिर्महानन्दमयी च सा ।  
 स्वानन्दाच्च प्रभाचक्रं रूपमात्मीयभास्वरम् ॥ ९६ ॥  
 सौषुप्तस्तादशो मार्गः पिण्डमन्त्रश्च निष्कलः ।

शक्तयाद्यो मन्त्रसङ्कोऽथ धारणेश्वरपञ्चकम् ॥ ९७ ॥  
तेषां विभवसङ्को यः पिण्डस्तत्सामुदायिकः ।  
स्मरेज्ज्वालीकृतं सर्वमपृथक्च पृथक् स्थितम् ॥ ९८ ॥  
स्थूलसूक्ष्मपराख्येन त्रिविधेन तु नारद ।  
करणेनोदिता सम्यक्शुद्धिरेषा च भौतिकी ॥ ९९ ॥  
भक्तस्तत्त्वं भावितात्मा च स्थिरबुद्धिरतन्दितः ।  
प्रियोऽपि मे यथा तेन सरहस्या प्रकीर्तिं ॥ १०० ॥  
यथा त्वं मयि विप्रेन्द्र त्वयेवं यो भविष्यति ।  
तस्येदं प्रकटीकुर्यान्नेतरस्याधरस्य च ॥ १०१ ॥  
परं भवहर पुण्यं समाधिं भूतशुद्धिदम् ।  
केवलं यस्समभ्यस्येत्स याति ब्रह्म शाश्वतम् ॥ १०२ ॥  
अनेन किं पुनर्विप्र चित्तं विग्रहसंयुतम् ।  
संसुत्य यो यजेदेवं भावितात्मा प्रसन्नधीः ॥ १०३ ॥  
इति श्रीपाञ्चरात्रे जयाख्यसहिताया समाधिस्थ्यापन नाम दशमः पठलः ।

अथ मन्त्रन्यासविधिर्नाम एकादशः पठलः ।  
संशुद्धविग्रहो मन्त्री मन्त्रन्यासं समाचरेत् ।  
येन विन्यस्तमात्रेण<sup>१</sup> देवदेवसमो भवेत् ॥ १ ॥  
पूजादौ सर्वकार्याणामधिकारश्च जायते ।  
भवेदै सर्वसिद्धीनामाविर्भावस्तु येन च ॥ २ ॥  
यं कृत्वा निर्भयस्तिष्ठेदेशे दुष्टसमाकुले ।  
विजयश्चापमृत्यूनां स्याद्येन विहितेन च ॥ ३ ॥

[ आसनपरिकल्पनम् ]

क्षिताबुपरि विन्यासं यत्पुरा <sup>२</sup>फलकोदितम् ।  
तस्मिंश्चोपरि विन्यासं समुद्रं पद्मसंयुतम् ॥ ४ ॥  
स्वेन स्वेन तु मन्त्रेण ध्यानयुक्तेन यत्वान् ।  
ताक्षर्यं चैव ततो न्यस्य ध्यात्वा चोपविशेच्चतः ॥ ५ ॥

[ आसनाद्वहिः प्राकारपरिकल्पनम् ]

दिशो विरेच्य चास्त्रेण पुनरेव मुहुर्मुहुः ।

शरजालोपमं स्मृत्वा प्राकारं चासनाद्विः ॥ ६ ॥  
 सप्राकारं तु संस्थानं कवचेनावकुण्ठयेत् ।  
 ज्वलत्कञ्चुकरूपेण

[ न्यासप्रयोजनम् ]

यथा सिद्धादिषु द्विज ॥ ७ ॥  
 गगनस्थेष्वदृश्यः स्यादाचरेद्यासमात्मनः ।  
 अगुप्तस्य यतो वीर्यं मञ्चजस्याहरन्ति ते ॥ ८ ॥  
 तस्मादनेन विधिना त्वादौ गुप्ति समाचरेत् ।  
 हस्तन्यासं पुरा कृत्वा देहन्यासं समाचरेत् ॥ ९ ॥

[ हस्तन्यासः ]

अङ्गुष्ठे मूलमञ्चं तु मूर्तिमञ्चसमन्वितम् ।  
 एवमैव क्रमेणैव तर्जन्यादिषु देवताः ॥ १० ॥  
 कनिष्ठानासु वै सर्वा न्यस्य चाङ्गानि योजयेत् ।  
 कनिष्ठिकान्यासु ततो हृदयादीन्यनुक्रमात् ॥ ११ ॥  
 अञ्चमङ्गुष्ठके यावत्कराग्रेषु च लोचनम् ।  
 नृसिंहां दक्षिणे हस्ते वामे च कपिलं न्यसेत् ॥ १२ ॥  
 वामहस्तादि चोभाभ्यां वराहं चाङ्गुलीषु च ।  
 कौस्तुभं दक्षिणतले वनमालां तथाऽपरे ॥ १३ ॥  
 दक्षिणे मध्यतः पद्मं शाङ्गं वामतले न्यसेत् ।  
 अनन्तारं च तत्रैव चक्रमस्त्रं महाप्रभम् ॥ १४ ॥  
 गदां च दक्षिणे हस्ते ज्वलन्तीं स्वेन तेजसा ।  
 अङ्गुष्ठादक्षिणादादौ वामान्तं मूलदेशतः ॥ १५ ॥  
 गारुडं विन्यसेन्मन्त्रं दशस्वङ्गुलिषु क्रमात् ।  
 वामहस्ततले पाशमङ्गुशां दक्षिणे तथा ॥ १६ ॥  
 क्रमेण हृदयादेन उभयोर्हस्तयोर्न्यसेत् ।  
 सत्यादि चानिरुद्धान्तमौपाङ्गं वीजपञ्चकम् ॥ १७ ॥  
 नखाद्यामणिवन्धान्तं कृत्स्ने पाणियुगे ततः ।  
 न्यसेत्सप्तस्त्रं मन्त्रं सर्वमञ्चोपरि स्थितम् ॥ १८ ॥  
 अनेन विधिना पूर्वं हस्तन्यासं समाचरेत् ।

[ देहन्यासाद्वस्तन्यासस्य प्राथम्ये कारणम् ]

वैभवी<sup>१</sup> परमा शक्तिर्वच्चकुहरान्तगा ॥ १९ ॥  
 वायव्यं रूपमास्थाय दशधा संव्यवस्थिता ।  
 इच्छया स्वप्रवाहेण पाणिमार्गेण निर्गताः ॥ २० ॥  
 नाडीदशकमाश्रित्य ता एवाङ्गुलयो मताः ।  
 अत एव द्विजश्रेष्ठ शक्त्याख्ये प्रभुविग्रहे ॥ २१ ॥  
 पूर्वं मन्त्रगणं न्यस्य ततो भूतमये न्यसेत् ।

[ देहन्यासः ]

विग्रहे मन्त्रसङ्कृतं यथावदवधारय ॥ २२ ॥  
 आमूर्धश्वरणान्तं च मूलमन्त्रं पुरा तनौ ।  
 व्यापकत्वेन विन्यस्य पादाङ्गुशिशरोऽनितम् ॥ २३ ॥  
 मूर्तिमच्छ्रेण वै कुर्यान्व्यासं सर्वाङ्गिकं ततः ।  
 मूर्तिं वक्त्रेऽसयुग्मे च क्रमात्सव्येतरे हृषि ॥ २४ ॥  
 पृष्ठे नाभौ तथा कद्यां जानुनोरथं पादयोः ।  
 क्रमेण हावसानं च नाद्यं द्वादशवर्णकम् ॥ २५ ॥  
 मूर्तिमच्छ्रं तु विन्यस्य देवतां तु ततो न्यसेत् ।  
 वामस्कन्धे तथा लक्ष्मीं कीर्तिं दक्षिणतो न्यसेत् ॥ २६ ॥  
 जयां दक्षिणपाणिस्थां मायां वामे तथा न्यसेत् ।  
 हृदयादीनि चाङ्गानि विन्यसेत्तदनन्तरम् ॥ २७ ॥  
 स्तनान्तरे तु हन्मच्छ्रं शिरोमच्छ्रं च मूर्धनि ।  
 चूडिकां च शिखास्थाने स्कन्धयोः कवचं ततः ॥ २८ ॥  
 नेत्राभ्यां विन्यसेत्त्रमस्त्रं पाणितले द्विज ।  
 वृसिह्यं दक्षिणे श्रोते कपिलश्च कृवाटिके ॥ २९ ॥  
 वामश्रोतावधौ न्यस्य वाराहं मत्रनायकम् ।  
 वक्षसः कौस्तुभं मध्ये कण्ठे च वनमालिकाम् ॥ ३० ॥  
 पद्मादीनश्च ततः प्राग्वदूरभ्यामन्तरे द्विज ।  
 गरुडाख्यं महामच्छ्रमयोपाङ्गं गणं न्यसेत् ॥ ३१ ॥  
 क्रमेण वाऽनिरुद्धेन प्रथमं द्विजसत्तम ।  
 पादयोर्बस्तिशीर्षं च नाभौ हृषि शिखावधौ ॥ ३२ ॥

सत्याद्येन क्रमेणैव भूयस्तत्पञ्चकं न्यसेत् ।  
 ब्रह्मरंधान्तरे चैव हृन्मध्ये नाभिपुष्टकरे ॥ ३३ ॥  
 नाभिमेद्रान्तरे चैव पादयोः क्रमयोगतः ।  
 योजयेच्च ततो देहे आमूर्धश्च तनुत्रवत् ॥ ३४ ॥  
 सप्ताक्षरं महामञ्चं विष्णुं नारायणं प्रभुम् ।  
 सर्वे मन्त्रास्तदन्तस्थास्तेषामन्तगतश्च सः ॥ ३५ ॥  
 अस्यैव मन्त्रसङ्कुस्य परमं करणञ्च सः ।  
 सर्वेषां वर्तते मूर्धिं तस्मात्सर्वोपरि न्यसेत् ॥ ३६ ॥  
 शक्तिचक्रं हृदनाभिं(?)नाना तु मुनिसत्तम ।  
 न्यस्तमात्रेण वै तेन सन्धानमुपपद्यते ॥ ३७ ॥  
 एवं न्यासं पुरा कृत्वा करयोर्विग्रहे ततः ।

[ तत्त्वमुदाप्रदर्शनम् ]

मूलमन्त्रादिसर्वस्य न्यस्तमन्त्रगणस्य च ॥ ३८ ॥  
 मुद्रां प्रदर्शयेत्स्वां स्वां मन्त्रन्याससमन्विताम् ।

[ साधकेन कर्तव्यध्यानप्रकारः ]

तत्सविग्रहं ध्यायेदात्मानं विष्णुरूपिणम् ॥ ३९ ॥  
 पूर्वोक्तध्यानयोगेन घाङ्गुण्यमहिमावृतम् ।  
 स्वरूपं विश्वरूपं वा यथाभिमतरूपकम् ॥ ४० ॥  
 अहं स भगवान्विष्णुरहं नारायणो हरिः ।  
 वासुदेवो ह्यहं व्यापी भूतावासो निरञ्जनः ॥ ४१ ॥  
 एवं रूपमहङ्कारमासाद्य मुद्ददं सुने ।  
 तन्यथश्चाचिरेणैव जायते साधकोत्तमः ॥ ४२ ॥  
 न्यासाद्वच्छानात्तथा भावान्मध्यमाच्चापि योगजात् ।  
 इति संक्षेपतः प्रोक्तं न्यासकर्म मया च ते ॥ ४३ ॥  
 समाचर यथान्यायं गोपयस्व च यत्नतः ।  
 इति श्रीपाञ्चरात्रे जयार्थसंहितायां मन्त्रन्यासविधिनाम एकादशः पठलः ।

अथ मानसयागाख्यान नाम द्वादशः पठलः ।

श्रीभगवान्—

एवं विष्णुमयो भूत्वा स्वात्मना साधकः पुरा ।

मानसेन तु यागेन ततो विष्णुं समर्चयेत् ॥ १ ॥

[ मानसयागोपक्रमे अवयवविभागशः स्थानमेदेन आधारशक्त्यादिपद्मान्ताना

षणां कल्पनाप्रकारः ]

नाभिमेद्रान्तरे ध्यायेच्छक्तिं चाधाररूपिणीम् ।

कालार्थं च तदूर्ध्वं तु अनन्तं तस्य चोपरि ॥ २ ॥

तदूर्ध्वं वसुधां देवीं चतुर्भिः पूरितां स्मरन् ।

कन्दान्नाभ्यवसानाच्च चतुर्द्वा भाजितैः पदैः ॥ ३ ॥

नाभौ क्षीरार्णवं ध्यात्वा ततः पद्मं समुत्तितम् ।

सहस्रदल्पर्यन्तं सहस्रकिरणावृतम् ॥ ४ ॥

[ पद्मस्योपरिपीठकल्पनम् ]

सहस्रश्मिसङ्काशं तत्पृष्ठे चासनं न्यसेत् ।

[ तस्य पीठस्य धर्मादिवोडशपादपरिकल्पनाप्रकारः ]

धर्मं ज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यं च चतुर्थकम् ॥ ५ ॥

अवतार्य स्वमन्त्रेण आयेयादिचतुष्टये ।

चतुष्कमेतद्विन्यस्य यावदीशानगोचरम् ॥ ६ ॥

पीठपादचतुष्के तु सितास्सिहानना अमी ।

शरीरात्पुरुषाकाराः परोत्साहस्रमन्विताः ॥ ७ ॥

तत्पूर्वदिविभागादि यावदुत्तरगोचरम् ।

न्यस्याधर्मं तथाऽज्ञानमवैराग्यमनैश्वरम् ॥ ८ ॥

पुरुषाकृतयस्त्वेते बन्धुककुमुकोज्वलाः ।

प्रागीशानदिग्नते तु प्रागाश्रेयदिग्नतरे ॥ ९ ॥

यातुवारुणमध्ये तु वायव्यवरुणान्तरे ।

ऋग्वेदाद्यं चतुष्कं तु पीतं हयनराकृतिम् ॥ १० ॥

ईशानसोमदिग्मध्ये अन्तकाश्रिदिग्नतरे ।

याम्यराक्षसमध्ये तु सौम्यसामीरणान्तरे ॥ ११ ॥

कृताद्यं युगसङ्घं च कृष्णं वृष्णनराकृतिम् ।

सर्वे चतुर्षुजास्त्वेते द्राभ्यां सन्धारयन्ति च ॥ १२ ॥

पीठमञ्जलिना द्राभ्यां प्रणमन्ति जगत्प्रभुम् ।

[ धर्मादिपीठस्थोपरि अवयवविभागशः स्थानमेदेन सितकमलसूर्यन्दिपक्षिराजान्ता-  
सनपञ्चकस्योपर्युपरि परिकल्पनप्रकारः ]

एषामुपरि विन्यस्य सितपद्मादितह्यम् ॥ १३ ॥

प्रागुक्तैस्त्वोदितैर्मञ्चैरुपर्युपरि नारद ।

तत्पृष्ठे पक्षिराजं च वराहं <sup>१</sup>तूभयं न्यसेत् ॥ १४ ॥

आनाभि हृदयान्तं च पञ्चधा सुसमैः पदैः ।

विकल्प्य भावयेद्रचास्मिस्य मन्त्रासनस्य च ॥ १५ ॥

[ आधारशक्तिप्रभृति पक्षिराजान्तेष्वेकादशपदेषु भूतपञ्चकप्रभृतीश्वरपर्यन्ताना  
तत्त्वानां क्रमादव्यासिः ]

आधारशक्तेरारभ्य यावन्मान्त्रं परं पदम् ।

भूतान्याधाराशक्तौ तु तन्मात्राः कालपावके ॥ १६ ॥

वागादिकं तथैवाक्षमनन्तं व्याप्य संस्थितम् ।

ओत्रादिकं धरण्यां च मनः क्षीराणवे द्विज ॥ १७ ॥

अनन्तदल्पहो तु अहङ्कारस्समाश्रितः ।

द्विरष्टकं च धर्माद्यमधिष्ठाय च धीस्थिता ॥ १८ ॥

तदूर्ध्वपद्मे प्रकृतिर्गुणसाम्याऽविभागिनी ।

<sup>२</sup>धामत्रयाश्रितः कालो भावाल्ये पुरुषः स्थितः ॥ १९ ॥

गरुडश्वरेणौ व प्रभुत्वेन त्वधिष्ठितः ।

एकादशपदं ह्येवं मन्त्रमूर्तौ जनादने ॥ २० ॥

आसीनं च शरीरस्थमविभक्तं विभक्तिमत् ।

[ विष्णोर्व्यानोपक्रमः ]

विष्णुं विश्वात्मकं देवमीश्वराधारविग्रहम् ॥ २१ ॥

स्वस्थानाच्च समायान्तं प्राक्प्रवाहेण भावयेत् ।

[ प्रथम मन्त्रात्परतस्वरूपस्य भावनम् ]

मरीचिचक्रपर्यन्तं मन्त्रात्परतरस्थितिम् ॥ २२ ॥

परसूक्ष्मविभागेन ततो मन्त्रात्मना स्मरेत् ।

[ परसूक्ष्मोभयात्मनाऽवस्थितस्य मन्त्रात्मस्वरूपस्य भावनम् ]

परं ज्योतिर्मर्यं रूपमाङ्गादानन्दलक्षणम् ॥ २३ ॥

सूक्ष्मं चित्तक्तिलक्षं तु लिङ्गमात्रं प्रकाशवत् ।

[ स्थूलस्वरूपस्य स्मरणम् ]

ततः स्थूलबुध्येयो नानारूपविभागशः ॥ २४ ॥

[ परसूक्ष्मात्मनाऽवस्थितस्य मन्त्रमूर्तविष्णोरैश्वर्यम् ]

वालाग्रहतभागश्च प्रधानपुरुषेश्वरः ।

गुणभोक्ता गुणाधारो गुणवान्निर्गुणस्तथा ॥ २५ ॥

देहेश्वरस्विख्यातस्सर्वदेवमयः प्रभुः ।

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषसर्वदेहेषु तिष्ठति ॥ २६ ॥

मणिर्यथा विभागेन नीलपीतादिभिर्युतः ।

रूपभेदमवाप्नोति ध्यानभेदात्तथा विभुः ॥ २७ ॥

ब्रह्मात्मयं तथा रुद्रश्चन्द्रसूयौ प्रजापतिः ।

परमात्मसमूद्घृतमन्त्राज्ञातास्तदात्मकाः ॥ २८ ॥

[ लक्ष्म्यादिभिः सहैवपञ्चत्वम् ]

बुद्धिसन्तारिका या वै परे तद्धर्मधर्मिणी ।

ततज्ञा वा ( सा ? )प्राग्विभागेन प्रभा चन्द्रमसो यथा ॥ २९ ॥

अवस्थिता चतुर्धा वै शक्तित्वेन जगद्गुरोः ।

ज्ञानक्रियास्वरूपेण ईशित्वानुग्रहात्मना ॥ ३० ॥

पञ्चैव बुद्धिपूर्वास्ताः प्रागुक्तासु च शक्तिषु ।

विकारत्वेन वर्तन्ते आसामपि च नारद ॥ ३१ ॥

बुद्धिं विना चतसृणां विकृतिश्चापि नश्वरी ।

व्यवस्थिताश्चतुर्धा या लक्ष्म्याद्या देवतास्तु ताः ॥ ३२ ॥

ताभिस्सह सदा पूज्यस्साङ्गो हृत्पद्मकोटरे ।

[ परमात्मनः शक्तिभूताना लक्ष्म्यादीना धर्मज्ञानादिविकृत्यष्टकमूलप्रकृतित्वम् ]

एतासां हि विकारश्च श्रेयोमार्गनियामकाः ॥ ३३ ॥

सदैव मत्प्रपन्नानां जनानां येऽनुरागिणः ।

संस्थिताश्च जगत्यस्मिन् धर्मज्ञानादयस्तु ते ॥ ३४ ॥

एतेषां वै द्विजश्रेष्ठ विकारत्वेन संस्थितम् ।

अधर्माद्यं चतुर्ष्कं तु अश्रेयः पथयोजकम् ॥ ३५ ॥

गुर्वग्निमत्रशाखाणां दूषकादिषु जन्तुषु ।

शेषं मायामयं सर्वं तां मायां विद्धि मामकीम् ॥ ३६ ॥

पृथग्रूपं तथैक्यं च आभ्यामुक्तं पुरा मया ।

[ हृत्पुण्डरीकमध्येऽवस्थापितस्य मन्त्रात्मनः परस्य चैतन्यज्योतिषो विष्णोः प्रभावविशेषः ]

एवं प्रकीर्तिं सङ्घृतं मञ्चचक्रं परात्मकम् ॥ ३७ ॥

हृत्पुण्डरीकमध्यस्थं चैतन्यज्योतिरव्ययम् ।

कदम्बगोलकाकारं विश्वरूपं मणिप्रभम् ॥ ३८ ॥

रत्नदीपसमाकारमच्छब्दपसरं महत् ।

श्रोत्रपूर्वैः खरन्वैश्च रश्मयस्तस्य निर्गताः ॥ ३९ ॥

छिद्रपूर्णाद्यथा कुम्भान्महादीपयुताद्विज ।

याति भासां गणो बाह्ये शरीरादेवमेव हि ॥ ४० ॥

मन्त्रो रश्मसमूहस्तु नाडीभिः प्रसरेद्धहिः ।

[ स्थैर्यादीना पृथिव्यादिगुणानामपि परमात्मैकाश्रयत्वम् ]

अप्रत्यक्षस्सदाऽक्षाणां मन्त्रात्माऽयमपि द्विज ॥ ४१ ॥

तथाऽप्यनेन न्यायेन प्रत्यक्षमुपलङ्घ्यते ।

बहिस्थितं यद्भूतानां क्षमादीनां गुणपञ्चकम् ॥ ४२ ॥

तेन तचोपलब्धव्यं प्रत्यक्षेण परोक्षगम् ।

तस्य भौमो गुणस्थैर्यं तद्वृणेन हि सा स्थिरा ॥ ४३ ॥

परस्परानुभावेन संबृत्तौ तदुपारुहेत ।

आळादो यस्तदीयोऽपि सतोये चोपलभ्यते ॥ ४४ ॥

तोये गुणस्तु तस्यास्ति कर्त्त्वं स्यादन्यथा मुने ।

स्मृतमात्रेण मन्त्रेण आळादो मानसो महान् ॥ ४५ ॥

रूपात्मना परिणतस्सचाग्नौ पारमेश्वरः ।

यो रूपाख्यो गुणश्चाप्रेस्समञ्चात्मनि तिष्ठति ॥ ४६ ॥

तेजो विना यतो ध्यानं कुलचिन्नोपलभ्यते ।

स्पर्शधर्मो हि यो वायोस्स तदीयो महामते ॥ ४७ ॥

यो वायव्यो गुणस्मूक्षमस्स च मञ्चतनौ स्थितः ।

स चान्तःकरणे चैव संहृते स्यात्तदुत्थितः ॥ ४८ ॥

यदाकाशस्य शून्यत्वमस्ति तस्मात्तदुद्धवः ।

स मन्त्रात्मनि संविष्टो गुणो द्विस्मिन्महामते ॥ ४९ ॥

अग्राद्यत्वाच्च करणैः प्राकृतैर्भावनां विना ।  
इत्येवं मन्त्रसामर्थ्यं पुरा ज्ञात्वा यथार्थतः ॥ ५० ॥

[ मुद्रामन्त्रपूर्वकमावाहनम् ]

सन्निधानं भवेदेन पूजाकाले हुपस्थिते ।  
मुद्रासमन्वितो मन्त्रो य आवाहनसंज्ञितः ॥ ५१ ॥  
पूरकेण द्विजश्रेष्ठ मनसा समुदीरयेत् ।  
समाहृय ततः पश्चान्मूर्तिमन्त्रेण चेतसा ॥ ५२ ॥  
ध्यानोक्तां कल्पयेन्मूर्तिं तस्य हृत्पद्ममध्यगाम् ।  
परेणाधिष्ठितं ध्यायेन्मूलमन्त्रं ज्वलत्प्रभम् ॥ ५३ ॥

[ आवाहितस्य तस्य संमुखीकरणम् ]

सम्मुखीकरणं कुर्यान्मन्त्रमूर्त्तिर्द्विजात्मनः ।  
आत्ममन्त्रादितो भूयो मन्त्रैस्सर्वैश्च पूर्ववत् ॥ ५४ ॥  
करन्यासं विना देहे न्यासं तस्य च संस्मरेत् ।  
पुष्पमर्थ्यं तथा धूपं दीपं माल्यं विलेपनम् ॥ ५५ ॥  
चेतसा सादेरणैव पादपूर्वं च भक्तिः ।  
प्रणाममथ चाष्टाङ्गं जयशब्दांश्च मानसान् ॥ ५६ ॥  
कृत्वा भगवते ब्रह्ममुद्रां वै संप्रदर्शयेत् ।  
स्वागतं तत्र देवेश सन्निधिं भज मेऽच्युत ॥ ५७ ॥  
गृहाण मानसीं पूजां यथार्थपरिभाविताम् ।  
ज्ञात्वा तु सुप्रसन्नं तं प्रसादाभिषुखं प्रभुम् ॥ ५८ ॥

[ अथ विस्तरेण मानसयागारम्भः ]

विस्तरेण द्विजश्रेष्ठ मानसं यागमारभेत् ।  
सङ्कल्पजनिर्तैद्रव्यैः पवित्रैरक्षयैः शुभैः ॥ ५९ ॥  
सर्वकामपदं देवं मन्त्रमूर्तिधरं यजेत् ।  
अभ्यङ्गोद्दर्तने पूर्वं स्तानं चाथ विलेपनम् ॥ ६० ॥  
वस्त्रपूर्वाणि माल्यानि सुगन्धानि निवेद्य च ।  
हारकेयूरकटकैर्मकुटैर्भूषितं स्मरेत् ॥ ६१ ॥  
चित्रेण कटिसूत्रेण हेमरत्नमयेन च ।  
माणिक्यरचितैश्शुद्धैर्मुक्ताहारैश्च भूषयेत् ॥ ६२ ॥

संपूर्णेन्दुसमानं च हेमदण्डसमन्वितम् ।  
 छत्रं निवेदयेद्विष्णोर्मायूरं व्यजनं शुभम् ॥ ६३ ॥  
 कर्पूरचूर्णसंमिश्रं सुगन्धि मधुरं बहु ।  
 धूपं भगवते दत्ता दीपमाला वृत्तेन च ॥ ६४ ॥  
 मधुसर्पिः प्लुतं चाथ मधुपक्षं निवेद्य च ।  
 पशुं च विविधं मूर्तं पावनं शकुनिं तथा ॥ ६५ ॥  
 औषधीशशालिदूर्वा च सत्फलाहृष्टं वनस्पतिम् ।  
 मूर्तं निवेदयेत्पूर्वमिदमनं चतुर्विधम् ॥ ६६ ॥  
 नैवेद्यं विविधं शुद्धं भक्ष्यभोज्यान्यनेकशः ।  
 हृद्यानि फलमूलानि षट्क्रतुमभवानि च ॥ ६७ ॥  
 षट्सानि च चित्राणि पानान्यथ निवेद्य च ।  
 सर्वाण्यात्मोपभोज्यानि भक्तिश्रद्धावशाद्विज ॥ ६८ ॥  
 प्राणिदक्षविष्विहृष्टानि देवाय विनिवेदयेत् ।  
 तन्त्रीवाद्यान्यनेकानि नृत्तगेयान्वितानि च ॥ ६९ ॥  
 भेरीपटहथोषादिस्तुतिपाठान्वितानि च ।  
 चिन्तयेद्वदेवस्य लोकत्रयगतानि च ॥ ७० ॥  
 किङ्किणीजालयुक्तेन चामरणोपवीज्य च ।  
 वितानकं पताकाश्च धजानि विविधानि च ॥ ७१ ॥  
 विनिवेद्य विभोर्भक्त्या प्रसन्नेनान्तरात्मना ।  
 गजाश्वदेन्द्रियानानि सुवस्त्रालङ्कृतानि च ॥ ७२ ॥  
 निवेद्य चान्तरा तानि ग्राहयन्तं स्मरेत्ततः ।  
 आत्मानं ससुतान्दारांस्तस्मै च नमसा युतान् ॥ ७३ ॥  
 निवेद्य प्रणतो मूर्धा आनन्दाश्रुसमन्वितः ।  
 कामधेनुमर्यां मुद्रां मनसा मन्त्रसंयुताम् ॥ ७४ ॥  
 बध्वा संचिन्तयेद्विष्णोस्सर्वकामप्रपूरणीम् ।  
 हृद्योमपुष्कराग्रस्थं देवमिष्टा जगद्गुरुम् ॥ ७५ ॥  
 समस्तमन्त्रदेहं तु सकलं निष्कलात्मकम् ।  
 [ लक्ष्म्याद्वज्ञनम् तत्रलययागादिभेदः ]  
 शक्तयश्चाङ्गषट्कं च लांछनं कमलादिकम् ॥ ७६ ॥  
 भूषणं कौस्तुभाद्यं च वदनानां तथा त्रयम् ।

सत्याद्या मूर्त्यश्वैव देहे देवस्य भाविताः ॥ ७७ ॥  
 व्याप्य च तथात्वेन स्वे स्वे स्थाने तथात्मकाः ।  
 तदेहसंस्थिताससर्वे पूजनीयाः क्रमेण तु ॥ ७८ ॥  
 परिवारं विना मन्त्रैः स्वैः स्वैः पुष्पानुलेपनैः ।  
 लययागो हर्यं विप्र लक्ष्म्यादिष्वतुकीर्तिः ॥ ७९ ॥  
 तस्माद्वृत्कर्णिकाधारे मूर्तीं वा यत्र कुत्र चित् ।  
 मूलमन्त्रशरीरस्थं परिवारं यजेत्सदा ॥ ८० ॥  
 याग एष लयाख्यस्तु संक्षिप्तस्सर्वसिद्धिः ।  
 मन्त्रराद् कर्णिकामध्ये लक्ष्म्याद्याः केसरादिषु ॥ ८१ ॥  
 साकाराः केवलाससर्वे यत्र भोगाभिधस्स तु ।  
 केवलेन च यागेन पृथग्भूतेन नारद ॥ ८२ ॥  
 पूजनं कमलादीनामधिकाराभिधस्स तु ।  
 सांप्रतं सर्वमच्छाणां भोगयागार्थमेव च ॥ ८३ ॥  
 हृत्यै तु विभागेन विन्यासमवधार्य ।  
 पूर्वभागे विभोर्लक्ष्मीं केसरस्थां च विन्यसेत् ॥ ८४ ॥  
 कीर्ति दक्षिणतस्तस्य पृष्ठतस्तु जयां हरेः ।  
 तस्यैव चोत्तरे भागे मायां केसरगां न्यसेत् ॥ ८५ ॥  
 विदुक्षवङ्गानि विन्यस्य केसरेषूपरि द्रिज ।  
 पूर्वयाम्यान्तरे विष्णोर्हन्मन्त्रं विनिवेश्य च ॥ ८६ ॥  
 शिरःपूर्वोत्तरे दद्याच्छखां पश्चिमदक्षिणे ।  
 पश्चिमोत्तरदिष्वध्ये कवचं विन्यसेद्विभोः ॥ ८७ ॥  
 अग्रतः केसरोदेशे नेत्रं दिक्षवस्त्रमेव च ।  
 दक्षिणे मन्त्रनाथस्य पद्मपत्रे नृकेसरी ॥ ८८ ॥  
 कपिलः पश्चिमेन्यस्यो वराहशोत्तरे दले ।  
 कौस्तुभं वनमालां च विभोः पूर्वदलान्तरे ॥ ८९ ॥  
 नृसिंहकोडमन्त्राभ्यां समीपे तदलद्वये ।  
 पद्मशब्दौ तु विन्यस्य गदाचक्रे तथैव च ॥ ९० ॥  
 समीपे रत्नमालां च गरुडं नातिदूरतः ।  
 पादां च तत्समीपेतु गदाया निकटेऽङ्गुशाम् ॥ ९१ ॥  
 अनिरुद्धाद्युपाङ्गानि पत्राग्रेषु तु विन्यसेत् ।

सौम्पाप्यदक्षिणे पूर्वे कर्णिकासंस्थितस्य च ॥ ९२ ॥  
 तदीशपत्रादारभ्य दलाग्रेषु चतुर्ष्वपि ।  
 सत्यमन्त्रं तु विन्यस्य यावद्वायुदञ्जावधि ॥ ९३ ॥  
 ब्रह्मरन्ध्राद्विनिष्कान्ते मूलमन्त्रस्य नारद ।  
 प्रभानाले निराधारे प्रचरद्रश्मिपङ्कवे ॥ ९४ ॥  
 आनन्दकेसराकीर्णे महानन्दाख्यकर्णिके ।  
 न्यसेतससाक्षरं मन्त्रं निष्कलं तु च केवलम् ॥ ९५ ॥  
 यदै तद्वावभावित्वमेतावत्स्य पूजनम् ।  
 सङ्कल्पजनितैर्भोगैर्विकल्पपदवर्तिभिः ॥ ९६ ॥  
 कथं स्यात्पूजनं तस्य यतस्तेभ्यः स्थितः परे ।  
 न्यस्यैवं मन्त्रसङ्कुं तु पूर्ववत्पूजयेत्कमात् ॥ ९७ ॥  
 ध्यात्वैककं स्वमन्त्रेण तद्वानमवधारय ।  
 भोगस्थाने च मन्त्राणां यत्सदा संप्रयोजयेत् ॥ ९८ ॥  
 यत्पूर्वं कथितं रूपं मन्त्राणां निष्कलं मया ।  
 सकलेन बहिस्थेन छुरितं भावयेत्ततः ॥ ९९ ॥  
 निर्मलं स्फटिकं यद्रुपुरागेण केनचित् ।  
 स्फटिकं चोपरागस्य नान्तरं संविशेष्यथा ॥ १०० ॥  
 उपरागस्त्वनिच्छातसंविशेषस्फटिकान्तरम् ।  
 एवं हि सकलं रूपं निष्कलेन <sup>१</sup>सह स्मरेत् ॥ १०१ ॥  
 भोगस्थानगतस्यैव विद्धि तच्चोभयात्मकम् ।  
 अधिकारपदस्थस्य मन्त्रस्य मुनिसत्तम ॥ १०२ ॥  
 सकलं योजयेद्यानं तस्य हृतद्वामध्यगम् ।  
 निराधारस्थितं ध्यायेत्तद्रूपं निष्कलं तु तत् ॥ १०३ ॥  
 भिन्नात्मभ्यां ततस्ताभ्यामेकत्वेन स्थितिं पुरा ।  
 इति चेतसि वै कृत्वा ततसंपूजयेद्विज ॥ १०४ ॥  
 पादपश्च यथा भौमैर्गुणैस्तद्वूरे तिष्ठति मेदिनी ॥ १०५ ॥  
 सकलाकलमन्त्राभ्यामविनाभाव ईदृशः ।  
 केवलात्सकलाद्यानात्पदसिद्धिर्न जायते ॥ १०६ ॥

स्वंभावनिष्कलान्मन्त्राच्छ्रद्धे च सिद्धयः ।  
अत एव क्रमाद्यातैः पूजितैस्तोषितैस्ततः ॥ १०७ ॥

[ विशेषपूजनम् ]

विशेषपूजनं विश कल्पयेदच्युतस्य तु ।  
सौवर्णपुष्पसंपूर्णमञ्जलिं संपसार्य च ॥ १०८ ॥  
मूलमन्त्रं समुच्चार्य प्रयत्नात्पूरकादिभिः ।  
दीर्घघण्टारवप्रख्यं यावत्तसंभवावधि ॥ १०९ ॥  
स्फुरद्रश्मिचयाकीर्णमश्यर्केन्दुशतप्रभम् ।  
ध्यात्वा नारायणं देवमञ्चलौ सन्निरोधयेत् ॥ ११० ॥  
तमञ्जलिं क्षिपेन्मूर्धि तस्मिन्वै मन्त्रविग्रहे ।  
अर्ध्यं निवेदयेद्युः पुनः पुष्पाञ्जलिं शुभम् ॥ १११ ॥  
मुद्रां सन्दर्श्य मूलाख्यां मानसं जपमारभेत् ।  
संख्याहीनं यथाशक्ति घण्टाख्यकरणेन च ॥ ११२ ॥  
भोगस्थानगतानां च लक्ष्म्यादीनां क्रमेण च ।  
मनसा दर्शयेन्मुद्रां जपं कुर्यात्सकृत्सकृत् ॥ ११३ ॥  
स्त्रोत्रमन्त्रैः पवित्रैश्च स्तुत्वा सम्यक्प्रसादयेत् ।  
एवं क्रमेण विप्रन्द कृत्वा यागं तु मानसम् ॥ ११४ ॥

[ अथ मानस होमप्रकारः ]

होमं तथाविधं कुर्यान्मोक्षलक्ष्मीपदं शुभम् ।  
नाभिचक्रान्तरस्थं तु ध्यायेद्वन्हिग्र(गु ?)हं मुने ॥ ११५ ॥  
त्रिकोणं त्रिगुणेनैव अव्यक्तेनावृतं परि ।  
ध्यानारणिं तु निर्मथ्य चिद्ग्रिमवतार्य च ॥ ११६ ॥  
सुशुद्धं संस्कृतं दीपं सदैवोर्ध्वशिखं द्विज ।  
वासुदेवात्मकं यस्पात्स वसत्यन्तरात्मसु ॥ ११७ ॥  
प्रोच्चरेन्मूलमन्त्रं तु यावच्छ्रद्धस्य गोचरम् ।  
तत्रस्थमाहरेद्विव्यमाह्नादाज्यामृतं परम् ॥ ११८ ॥  
ब्रह्मसर्पिः समुद्राद्यन्तिस्तरङ्गासरिष्ठुतम् ।  
गृहीत्वाऽमृतमार्गेण ब्रह्मरन्त्रेण संविशेत् ॥ ११९ ॥  
हृदयान्मध्यमार्गेण चिन्मयेन सदीसिना ।  
प्रोल्लसन्तं स्मरेन्मन्त्रं ब्रह्मशक्त्युपबृहितम् ॥ १२० ॥

स्वकारणाग्रौ नाभिस्थे य ऊर्ध्वेन्धनवत्स्थितः ।  
 स्वभावदीप्तब्रह्माग्रौ परितश्चोदरोज्वलम् ॥ १२१ ॥  
 स्मृत्वा मन्त्रं तु तन्मूर्धि पतमानं द्विजाम्बरात् ।  
 चिन्तयेदमृतत्वाज्यं पुरा यच्चाहृतं द्विज ॥ १२२ ॥  
 चिदग्निमेव सन्तर्प्य नाभौ मन्त्रस्वरूपिणम् ।  
 ज्वालाग्रावस्थितं चैव भूयो हृत्पङ्कजे स्मरेत् ॥ १२३ ॥  
 प्रोच्चारयंश्च मञ्चेशं प्लुतं ध्यानसमन्वितम् ।  
 कृत्वैवमेकसन्धानं स्थानद्रूयगतस्य च ॥ १२४ ॥  
 विष्णोर्गमन्त्रस्वरूपस्य नानामन्त्रात्मकस्य च ।  
 सर्वं तु सन्यसेत्पश्चात्सिमन्मन्त्रकृतं च यत् ॥ १२५ ॥  
 तोयपुष्पाक्षतैः पूर्णं भावयेदक्षिणं करम् ।  
 तन्यध्ये निष्कलं मन्त्रं संस्मरत्किरणाकुलम् ॥ १२६ ॥  
 यागोत्थां फलसंपत्तिं लक्ष्मीरूपां विचिन्त्य च ।  
 मूलमन्त्रं समुच्चार्यं पाणिमध्ये तथा स्मरेत् ॥ १२७ ॥  
 भूयश्च निष्कलं मन्त्रं तस्यामुपरि भावयेत् ।  
 सशीर्णे जानुनी भूमौ कृत्वा विष्णोर्निंवेदयेत् ॥ १२८ ॥  
 प्रसादाभिमुखेनाथ तेन तत्वात्मसात्कृतम् ।  
 भावनीयं द्विजश्रेष्ठं परितुष्टेन चादरात् ॥ १२९ ॥  
 अयं यो मानसो यागो जशव्याधिभयापहः ।  
 पाणोघसर्गशमनो भवाभावकरो द्विज ॥ १३० ॥  
 सतताभ्यासयोगेन देहपातात्परोचयेत् ।  
 यस्त्वैवं परया भक्त्या सकृदाचरते नरः ॥ १३१ ॥  
 ऋगोदितेन विधिना तस्य तुष्याम्यहं मुने ।  
 याजकानां च सर्वेषां प्रधानत्वेन वर्तते ॥ १३२ ॥  
 तारयेत्स्वपितृन्यातानेष्यांश्चैव तु सांप्रतात् ।  
 किं पुनर्नित्ययुक्तो यस्तद्वावगतमानसः ॥ १३३ ॥  
 मन्त्राराधनमार्गस्थश्रद्धाभक्तिसमन्वितः ।  
 न तस्य पुनरावृत्तिस्स याति परमं पदम् ॥ १३४ ॥  
 ज्ञात्वैवं यत्नतो नित्यं कुर्याद्यागं तु मानसम् ।  
 इदं रहस्यं परमं मयोक्तं तेऽध्य नारद ॥ १३५ ॥

नाशिष्याणां च वक्तव्यं नाभक्तानां कदाचन ।  
 अत्यन्तभवभीतानां भक्तानां भावितात्मनाम् ॥ १३६ ॥  
 इदं रहस्यं वक्तव्यं सम्यग्भावं परीक्ष्य च ।  
 इति श्रीपाञ्चरात्रे जयाख्यसहिताया मानसयागो नाम द्वादशः पटलः ।

अथ वाह्यागाख्यान नाम त्रयोदशः पटलः ।

श्रीभगवान्

पुराऽनेन विधानेन कृत्वा यागं तु मानसम् ।  
 कर्मणा भक्तियुक्तेन मण्डलस्थं यजेत्ततः ॥ १ ॥  
 हृत्पुण्डरीकमध्ये य इष्टो मन्त्रगणः पुरा ।  
 प्रस्फुरन्तं तमत्रैव प्राणापानगतं स्मरेत् ॥ २ ॥  
 विसर्जयेत्त तं यावत् कृता बाह्यतः क्रियाः ।  
 न्यसनीयो ह्ययं यस्मादर्घ्यपात्रे द्विजोत्तम ॥ ३ ॥  
 मण्डले हक्षमूत्रे च कुण्डमध्यगतेऽनले ।

[ प्रश्नप्रतिवचनमुखेन वाह्यागस्यावश्यकत्वनिरूपणम् ]

[ नारदः ]

भगवंस्त्वत्प्रसादेन ज्ञातो हज्ञाननाशनः ॥ ४ ॥  
 ज्ञानविज्ञानसहितो हृत्यागस्सर्वसिद्धिदः ।  
 किमर्थं बाह्यतः पूजा कार्या वै मण्डलान्तरे ॥ ५ ॥  
 एतदाचक्षव भगवंस्तत्र मे संशयो महान् ।

श्रीभगवान्—

बाहोत्था बासना विप्र बहुजन्मार्जिता द्वदा ॥ ६ ॥  
 लोलीकृतोऽनया ह्यात्मा शुद्धोऽशुद्धस्वरूपया ।  
 या मन्त्रविषया शुद्धा क्रिया शान्तस्वरूपदा ॥ ७ ॥  
 समुत्थानविनाशार्थमस्यास्सा संप्रकीर्तिता ।  
 स बाह्याभ्यन्तराभ्यां च क्रियाभ्यां तन्मयो भवेत् ॥ ८ ॥  
 द्वृष्टिथवासनानां च तानवं स्याच्छैश्चनैश्चनैः ।  
 यन्मयस्साधको विप्र देहस्थस्सांपतो भवेत् ॥ ९ ॥  
 तन्मयो देहपातात्स्यादित्येतत्कथितं मया ।

नारदः—

ब्रूहि मे देवदेवेश मण्डले यजनं यथा ॥ १० ॥

स्वरूपं मण्डलस्यापि यदि सानुग्रहोऽसि मे ।

श्री भगवान्

[ मण्डल विन्यासः ]

श्रुण मण्डलविन्यासं विष्णोरद्गुततेजसः ॥ ११ ॥

प्रवक्ष्यामि समासेन येन श्रेयो ह्यवाप्स्यसि ।

परीक्ष्य विविधामुर्वीं गन्धवर्णस्सान्विताम् ॥ १२ ॥

लाङ्गलाघैः पुरा यत्नासृत्वा तु परिशोधिताम् ।

दुष्टशल्यविनिर्मुक्तां हस्तिभारवतीं द्वाम् ॥ १३ ॥

तत्पृष्ठे मण्डपं कुर्यात्सुधाधवलितं शुभम् ।

वितानकपताकाभिर्वस्त्रैश्च सुपरिष्कृतम् ॥ १४ ॥

तत्रादौ लक्षयेद्गुर्ध्या ब्रह्मस्थानं प्रयत्नतः ।

बृक्षजाम्(?)उन्नतां कुर्याद्रेदिं याग(गे?)द्विजाधिका(यता?)म् ॥ १५ ॥

अस्त्राभिमन्त्रितं कृत्वा पञ्चगव्यं तु तेजसा ।

उपलिप्याग्रतस्सूत्रं वेदिकामभिमन्त्य च ॥ १६ ॥

दद्यात्पूर्वपरं सूत्रं तत्र मध्ये च नारद ।

अष्टहस्तं तदद्धं वा चतुरस्त्रं तु साधयेत् ॥ १७ ॥

मानादर्धार्धसूत्रेण ब्रह्मस्थानस्थितेन च ।

दिग्द्रयान्मध्यसूत्रं तु चिन्हीकृत्य समं यथा ॥ १८ ॥

चिन्हाचिन्हगतं सूत्रं कृत्वा तदनु नारद ।

उल्लङ्घ्योल्लङ्घ्यं वै कुर्यालाञ्छने सौम्ययाम्यगे ॥ १९ ॥

एवमेवापरे चिन्हे तद्वत्स्थित्वा दिग्द्रये ।

कुर्यात्तेनैव सूत्रेण चिन्हाचिन्हगतेन च ॥ २० ॥

प्रसार्यद्विस्थितं सूत्रं मत्स्यसन्धिद्रये द्विज ।

दक्षिणोत्तरदिग्यातं प्राक्पूर्वापरसंस्थितम् ॥ २१ ॥

ततो मानार्धसूत्रेण चिन्हयेदिकचतुष्टयम् ।

तेषु चिन्हेषु वै पृष्ठे कृत्वा तत्त्वाथ सूत्रकम् ॥ २२ ॥

सल्लाञ्छय कोणभागान्वै पूर्वतुल्यैस्तु लाञ्छितैः ।

दिग्द्रव्यस्थेन सूत्रेण ततस्सूत्रचतुष्टयम् ॥ २३ ॥

दद्याद्वै क्षेत्रसिध्यर्थं कोणात्कोणे च नारद ।

समैः पदैस्तु तत्क्षेत्रं कृत्वा षोडशधा ततः ॥ २४ ॥  
 चतुर्भिस्तु पदैर्मध्ये पद्ममष्टलं लिखेत् ।  
 तद्वदष्टासु वै कुर्यादाशासु कमलाष्टकम् ॥ २५ ॥  
 दिक्षु पद्मचतुष्कं तु देवीनां पूजनाय च ।  
 विदुक्षवन्यानि चत्वारि सत्यान्ता येष्वस्थिताः ॥ २६ ॥  
 तेषां मध्ये तु नवमं पूज्यते यत्र केशवः ।  
 मध्यमं कमलं क्षेत्रं चतुर्द्वा भ्रामयेन्मुने ॥ २७ ॥  
 वर्जयित्वाष्टमांशं तु व्योम तेनार्धतो बहिः ।  
 भ्रमणेनान्तरस्थेन भवति द्विज कर्णिका ॥ २८ ॥  
 केसराणि द्वितीयेन त्रुटीये पत्रसन्धयः ।  
 पत्राग्राणि चतुर्थेन भ्रमणोपरि कल्पयेत् ॥ २९ ॥  
 कोणात्कोणगतं तस्मिन्पदे सूत्रद्रव्यं क्षिपेत् ।  
 सूत्राणामन्तरे भूयः क्षिपेत्सूत्राष्टुकं तथा ॥ ३० ॥  
 पद्मसन्धिस्थसूत्रेण दिक्क्षेपेण द्वाष्टकम् ।  
 भ्राम्य वृत्तार्थयोगेन एवमन्ये बहिस्थिताः ॥ ३१ ॥  
 पद्माः कार्याः प्रयत्नेन <sup>१</sup>सुसमाश्च परस्परम् ।  
 चतुर्धा केशरांशं तु पत्रे पत्रे विभज्य च ॥ ३२ ॥  
 केसरन्त्रितयं मध्ये एकैकेन यथा भवेत् ।  
 संसक्तनवपदे तु गर्भस्यार्थेन वीधिकाः ॥ ३३ ॥  
 आधाय वीधिविस्तारान् पदंशं वाऽथ पञ्चकम् ।  
 तेन पद्मसमूहस्य चतुरश्चं लिखेद्वहिः ॥ ३४ ॥  
 तत्रिधा विभजेदिक्षु पीठः स्यात्पादगात्रभृत् ।  
 दिग्पदं परितो द्वारं कुर्यादिक्षु चतुर्ष्वपि ॥ ३५ ॥  
 तस्मिन्भागद्रयेनैव कर्णं कुर्याद्विजोत्तम् ।  
 चतुर्भिस्तुपर्णं तु कोणं कोणं भवेत्ततः ॥ ३६ ॥  
 द्वाविशतिपदैः पूर्णमेकीकृत्य विशोध्य च ।  
 विवित्तं पश्चिमद्वारं कुर्यादेखाविवर्जितम् ॥ ३७ ॥  
 कर्णिकां पीतवर्णेन पीतरक्तेन केसरान् ।  
 पत्राष्टकं सितं कुर्यादन्तराळं नभस्समम् ॥ ३८ ॥

पीतेन पीठकोणादि गात्रकाण्यरुणेन तु ।  
 सितं द्वारचतुष्कं तु कोणावक्तेन भूषयेत् ॥ ३९ ॥  
 बाह्ये रेखात्रयं दद्याद्वक्तपीतासितान्तिमम् ।  
 अन्तःशक्तिगतेनैव स्वरपोडशकेन च ॥ ४० ॥

[ मण्डले प्रकारभेदा. फलभेदाश्च ]

अथवा द्वादशारं तु द्वादशस्वरभावितम् ।  
 अष्टारं विलिखेन्नित्यं नाभिनेमिसमन्वितम् ॥ ४१ ॥  
 वर्गाष्टकेन वै व्याप्ता अरा क्रज्जवस्तुशोभनाः ।  
 चक्रनाभौ लिखेत्पद्मं पूर्वलक्षणलक्षितम् ॥ ४२ ॥  
 शङ्खोदरेऽथवा लेस्यं पङ्कजं सुमनोहरम् ।  
 कौमोदक्यां पुरो वाऽपि विम्बे वा कौस्तुभोपमे ॥ ४३ ॥  
 पुष्पमालाकृतौ वाऽथ यथाकामासये मुने ।  
 स्वलांघनाकृतौ यागे ददात्यभिमतं विदुः ॥ ४४ ॥  
 नवनाभौ परां सिद्धिमैहिकामुष्मिकां लभेत् ।  
 पद्मोदरे कृते यागे सदा लक्ष्मीः प्रवर्धते ॥ ४५ ॥  
 चक्रमध्ये भवेद्राज्यं शत्रुपक्षयङ्गुरम् ।  
 शान्तिकर्मणि वै शङ्खे गदायां सुभगो भवेत् ॥ ४६ ॥  
 कौस्तुभे राज्यलाभस्तु पुष्टिर्वै पुष्पमण्डले ।  
 एष पद्मोदरो यागः पद्मादेव्युगः स्मृतः ॥ ४७ ॥

[ मण्डलस्येव कुम्भ पुष्पमण्डल स्थणिडल प्रतिमादीनामपि वाह्यायाग  
 प्रदेशात्वविधानम् ]

नानावर्णकसंयुक्तस्त्वन्यः कुम्भोदरे श्रुणु ।  
 सौवर्णं राजतं ताम्रं मृण्यं वा घटं दृढम् ॥ ४८ ॥  
 काळमूलैस्तु रहितं त्रासप्राणविवर्जितम् । (?)  
 क्षीरपूर्णं तु तं कुर्याद्वा वा गन्धवारिणा ॥ ४९ ॥  
 सर्वगत्नौषधीगाढं कुशदूर्वाफलोदरम् ।  
 सिद्धार्थकाक्षतोपेतं कुकुमोदकभावितम् ॥ ५० ॥  
 प्रशस्तस्तस्वासाभिः कौमलाभिरलङ्घृतम् ।  
 शङ्खस्वस्तिकपद्मैश्च चर्चितं चन्दनेन च ॥ ५१ ॥

शोभितं च सितैर्वस्त्रैः पद्मैश्चैव स्त्रगादिभिः ।  
 तन्मध्ये चासनं पद्मं तन्मध्ये तु जनार्दनः ॥ ५२ ॥  
 वैनतेयोपरिस्थस्तु लक्ष्माद्याः पूर्ववत्सिताः ।  
 स्त्राक्षेपल्लासापपूजनार्थं तु कुम्भे यागः प्रकीर्तिः ॥ ५३ ॥  
 ३ पाठ्य उपलेप्य स्थलं बाथ गोमयेन मृदाम्भसा ।  
 वर्तुलं परीयात्तत्र दद्याद्वा चतुरश्रकम् ॥ ५४ ॥  
 यथा कालोद्रवैः पुष्टैः पवित्रैः कटसुक्तये ।  
 तत्र संपूजयेद्वयथवा शुनिसत्तम् ॥ ५५ ॥  
 अहतं सुसितं वस्त्रं धूपगन्धादिवासितम् ।  
 पृष्ठतस्तु स्थले दत्वा तत्रोपरि यजेद्वरिम् ॥ ५६ ॥  
 प्रतिभां कारयेद्वाऽथ घातुमृच्छैलदारुजाम् ।  
 सपद्मं केवलं वाऽथ भद्रपीठं प्रकल्पयेत् ॥ ५७ ॥  
 केवले तोयमध्ये वा दीप्तेऽप्यौ धूमवर्जिते ।  
 स्थितमायतने वाऽथ साकारं परमेश्वरम् ॥ ५८ ॥  
 शङ्खचक्रधरं विष्णुं शुरसिद्धावधारितम् ।  
 क्रषिभिर्मनुजैर्वाऽथ भक्तियुक्तैः प्रतिष्ठितम् ॥ ५९ ॥  
 तन्मूर्च्छां च स्वमन्त्रेण यजेदावाहनं विना ।  
 भूमिष्ठे हचले विप्र पाषाणे चक्रलांच्छिते ॥ ६० ॥  
 चले वा शङ्खपद्मारूप्यमुद्राभिविप्र मुद्रिते ।  
 तत्रोपरि यथापूर्वं तथा संपूजयेत्प्रभुम् ॥ ६१ ॥  
 एभिर्यागपर्मध्यादेकं निष्पाद्य यत्रतः ।  
 कर्मणा भक्तियुक्तेन पूजयेत्सर्वकामदम् ॥ ६२ ॥  
 यथाशक्त्युपचारेण विभवेन तु वा मुने ।

[ अथ मण्डले बाह्यागप्रकारः ]

अर्ध्यपात्रं समादाय शुवर्णरजतादिजम् ॥ ६३ ॥  
 शैलं मृदारुजं वाऽथ पलाशांबुजपर्णजम् ।  
 अस्त्रोदकेन प्रक्षाल्य लेपयेत्कुडुमादिभिः ॥ ६४ ॥  
 अनेकाङ्गं च तत्रार्थ्य योजयेदस्त्रसंस्कृतम् ।

[ अर्धद्रव्याणि ]

सिद्धार्थकास्तिलादूर्वास्सयवास्सिततण्डुलाः ॥ ६५ ॥  
तोयक्षीरफलोपेता इदमर्घ्यमुदाहृतम् ।  
आप्याय्य मूलमन्त्रेण सुधासन्दोहमूर्तिना ॥ ६६ ॥

[ अर्धस्य विनियोगः ]

पात्रद्रव्यस्थितं तेन कृत्वा भागद्रव्यं मुने ।  
एकस्मिन्निष्कलाधारे संस्थितं निष्कलात्मकम् ॥ ६७ ॥  
मन्त्रचक्रं स्ववीर्येण प्रस्फुरत्तच्च विन्यसेत् ।  
संस्थाप्य मण्डलाग्रे तु पूज्यं पुष्पादिना पुरा ॥ ६८ ॥  
धारणाद्वितयेनैव अग्नीषोममयेन च ।  
सम्यग्दिग्दतिर्यं संस्कुर्याद्यथावदवधारय ॥ ६९ ॥  
प्रचण्डकिरणव्रातैर्भास्करीर्यैदेहत्पुरा ।  
संचिन्त्य भस्मभूतं तु ततः पूर्णेन्दुरश्मिभिः ॥ ७० ॥  
आपूर्यामृतकलोलधारापातेन नारद ।  
कान्तिमच्चिन्तयेऽद्यौ यदग्धं भाजुना तु वै ॥ ७१ ॥  
मूलमन्त्रादिभिर्मुख्यैर्मन्त्रैस्तदभिमन्त्य च ।  
बध्वाकामदुधां मुद्रां स्त्रवन्तीं <sup>१</sup>मन्त्रसंयुताम् ॥ ७२ ॥  
गोरुपां हिमशैलाभां निराधारपथस्थिताम् ।  
गन्धदिग्धौ करौ कृत्वा अर्ध्यपात्रोऽद्वृतेन च ॥ ७३ ॥  
मण्डलं मण्टपं प्रोक्ष्य यागद्रव्याण्यशेषतः ।  
दाहयेदस्त्रमन्त्रेण मूलेन प्रावयेत्ततः ॥ ७४ ॥  
निर्मलो द्रव्यसङ्कृत्य यागयोग्यो भवेत्तदा ।  
नमस्कृत्य ततो विष्णुं मूलमन्त्रं समुच्चरेत् ॥ ७५ ॥

[ द्वारपूजा ]

स्वमूर्तिसंस्थितः पूज्यः पुष्पैरञ्जलिसंस्थितैः ।  
अर्ध्यपात्रं समादाय पुष्पं धूपं विलेपनम् ॥ ७६ ॥  
दीपनैवेद्यपर्यन्तं द्वारं बाह्यं ततो यजेत् ।

[ द्वारदेवतापूजा ]

उदुम्बरस्य मूले तु वहिर्दीरस्य मध्यतः ॥ ७७ ॥

भूमिष्ठं क्षेत्रपालं च पूजयेत्तदनन्तरम् ।  
 द्वारोपरि स्थितां लक्ष्मीमूर्ध्वसंस्थ उदुम्बरे ॥ ७८ ॥  
 दक्षिणोत्तरशाखाभ्यां मूले चण्डप्रचण्डकौ ।  
 तद्वज्जयं च विजयं बाहे द्वारस्य चान्तरे ॥ ७९ ॥  
 शाखाद्वयस्य मध्ये तु वामदक्षिणतः क्रमात् ।  
 गङ्गां च यमुनां चैव पूजयेत्तदनन्तरम् ॥ ८० ॥  
 तेनैव क्रमयोगेन द्वारस्याभ्यन्तरस्थितौ ।  
 निधीशौ शङ्खपद्मार्घ्यावर्ध्यपुष्पादिभिर्यजेत् ॥ ८१ ॥

[ यागमदिरप्रवेशविधिः ]

कृत्वैव द्वारयागं तु ततः पुष्पं च सम्मुखम् ।  
 गृहीत्वा अङ्गुष्ठपूर्वेण अङ्गुलीत्रितयेन तु ॥ ८२ ॥  
 अभिमन्त्र्य तदस्त्रेण चक्रं तदुपरि स्मरेत् ।  
 निशितारं ज्वलद्वूपं वर्षन्तमनलाशनिम् ॥ ८३ ॥  
 क्षयकुट्टिन्नजालानां क्षिपेद्यागगृहान्तरे ।  
 दक्षिणां तर्जनीं विष कुर्यादूर्ध्वमुखीं ततः ॥ ८४ ॥  
 शिखामन्त्रेण संयुक्तां विद्युद्विलसितप्रभाम् ।  
 स्मृत्वा प्रामयमाणस्तां संविशेद्यागमन्दिरम् ॥ ८५ ॥

[ उपवेशनशेषभूतमासनप्रोक्षणादि ]

स्वासनं च ततः प्रोक्ष्य अर्ध्यपात्रोदकेन च ।  
 सास्त्रेण ताड्य पुष्पेण तत्पृष्ठे क्रमशो द्विज ॥ ८६ ॥  
 आधारशान्तिर्वै तु मन्त्रसङ्कुं प्रपूजयेत् ।  
 उपविश्य ततः पश्चात्

[ पूजनाङ्गभूतावेक्षणप्रोक्षणविशेषौ ]

हृदयस्थं च तत्परम् ॥ ८७ ॥

तेजो नारायणार्घ्यं तु तत्कुर्यान्नेत्रमध्यगम् ।  
 वासुदेवाभिधानं तु प्रागुक्तं च समाश्रयेत् ॥ ८८ ॥  
 निरीक्ष्य सकलं सम्यक्स्तब्धनेत्रयुगेन च ।  
 मण्डलञ्चार्घ्यपात्रं तु पुनः प्रोक्ष्य कुशाम्भसा ॥ ८९ ॥

[ आधारशक्त्याद्यासनकल्पनतत्पूजनक्रमः ]

पूजनं प्रारभेत्पश्चात्साध्यैः पुष्पैः क्रमेण तु ।

आधारशक्तेरारभ्यअनुसन्धानपूर्वकम् ॥ ९० ॥  
 युगावसानं प्राक् दत्ता स्थूलं मन्त्रासनासनम् ।  
 तत्रोद्धर्वे मध्यदेशोऽपि पागुक्तविधिना न्यसेत् ॥ ९१ ॥  
 द्विरष्टकं तु धर्माद्यं कान्तिमत्पररूपधृत् ।  
 तच्च षोडशकं न्यस्य भूयो भूयो दिग्षष्टके ॥ ९२ ॥  
 सूक्ष्मरूपधरं विप्र प्राक्पदादीशगोचरम् ।  
 पद्मादिवन्हिवेशमान्तमेकैकस्मिन्न्यसेचतः ॥ ९३ ॥  
 तदेव गर्भदेशस्थं हनुसन्धाय विन्यसेत् ।  
 भावासनावसानान्तं (न तत् ?) मन्त्रैः स्वैस्स्वैरथार्चयेत् ॥ ९४ ॥  
 उपर्युपरि योगेन पुष्पधूपानुलेपनैः ।

[ चतुरस्त्रायतमण्डलकल्पनम् ]

युगावसाने पीठस्य पृष्ठे विधिसमीपतः ॥ ९५ ॥  
 कल्पनाजनितं कुर्याच्चतुरस्त्रायतं ततः ।  
 मण्डलं देवदेवस्य दक्षिणे मण्डलोपरि ॥ ९६ ॥  
 वायव्यकोणादारभ्य यावदीशानगोचरम् ।

[ गणेशादिपूजनम् ]

तत्रादौ तु स्वमन्त्रेण गणेशां पूजयेत्तद्विजः ॥ ९७ ॥  
 ततो वागीश्वरीं देवीं तदन्ते गरुडं यजेत् ।  
 पूजयेच्च ततो भक्त्या गुरुं परमसंज्ञितत् ॥ ९८ ॥  
 परमेष्ठी ततः पूज्यस्ततः पितृगणं यजेत् ।  
 आदिसिद्धसमूहं च भगवद्घटानतत्पूरम् ॥ ९९ ॥  
 अनुज्ञां प्रार्थयेत्तेभ्यो यथानुक्रममेव च ।

[ हृदयकमलाङ्गवत आवाहन पूजनप्रकारः ]

गृहीत्वा शिरसा तां च तत आवाहयेत्प्रभुम् ॥ १०० ॥  
 आवाह मन्त्रेण मुने मुद्रायुक्तेन भक्तिः ।  
 प्रोचार्य मूलमन्त्रं तु हृदयस्थं च सर्वगम् ॥ १०१ ॥  
 अवतार्य क्रमेणैव रेचकेन शनैश्चनैः ।  
 नाडीभ्यां सन्धिदेशेन नीरुपेणामलेन च ॥ १०२ ॥  
 कल्पनारहितेनैव चिद्रावाभासितेन च ।  
 सर्वगस्य ततो विप्र सार्थ्यं पुष्पाञ्जलिं विभोः ॥ १०३ ॥

निक्षिप्याथोमुखेनैव पाणियुग्मेन मूर्धनि ।  
 लययागोक्तविधिना पूजयेत्पथमं ततः ॥ १०४ ॥  
 पुष्पार्घ्यलेपनैधूर्पैमूलमन्त्रादिभिः क्रमात् ।  
 [ लक्ष्मादीनां ध्यानपूर्वको न्यासक्रमः ]  
 ततो भगवतो विष्णोर्भासा भास्वरविग्रहात् ॥ १०५ ॥  
 लक्ष्मादीनिस्तुता ध्यायेत्स्फुलिङ्गनिचया यथा ।  
 भोगस्थाने यथायोगमेकैकं विन्यसेत्ततः ॥ १०६ ॥  
 [ मण्डले मन्त्रन्यासक्रमः ]  
 मण्डलोपरि मन्त्रं च यथा तदवधारय ।  
 ऊर्ध्वतः पद्ममध्ये तु यथा भूतं तथा न्यसेत् ॥ १०७ ॥  
 मूलमन्त्रं द्विजश्रेष्ठं मूर्तियुक्तं तु पूर्ववत् ।  
 तदग्रसंस्थिते पद्मे लक्ष्मीं वै कर्णिकान्तरे ॥ १०८ ॥  
 कीर्तिं दक्षिणभागस्थे पृष्ठगे तु जयां न्यसेत् ।  
 मायां चोत्तरपद्मे तु कर्णिकान्तेऽथ विन्यसेत् ॥ १०९ ॥  
 आयेये हृदयं मध्ये शिरस्त्वीशानपङ्कजे ।  
 शिखां राक्षसदिङ्गाध्ये कवचं वायुगोचरे ॥ ११० ॥  
 अथ मध्यस्थिते पद्मे देवस्य पुरतो दले ।  
 नेत्रमन्त्रं विन्यसेत्तु विदिक्पत्रेषु चाह्वराद् ॥ १११ ॥  
 अत्रैव नारसिंहाख्यं( द्यं ? ) वराहान्तत्रयं क्रमात् ।  
 दिक्षु पत्रत्रयं( ये ? ) विष्णोर्याम्ये प्रत्यक्त्थोत्तरे ॥ ११२ ॥  
 लक्ष्मीकमलयन्त्रा( पत्रा ? )णां सर्वेषां कौस्तुभं न्यसेत् ।  
 तद्रुद्धृत्पङ्कजीयानां वनमालां निवेश्य च ॥ ११३ ॥  
 कीर्तिपङ्कजपत्राणां पद्ममाहूय विन्यसेत् ।  
 शाङ्खं शिखाङ्गपत्राणां जयाङ्गे चक्रमेव च ॥ ११४ ॥  
 ततस्तु तत्र पद्मे तु 'पत्रस्थां विन्यसेद्गदाम् ।  
 मायाम्बुजच्छदे विप्र न्यसेत्पाशां ततो द्विज ॥ ११५ ॥  
 शीर्षाधारे तु वै पद्मे पत्राणामङ्गुशं ततः ।  
 न्यसेद्गारचतुर्ष्के तु समाहूय खगेश्वरम् ॥ ११६ ॥

कर्णिकायां न्यसेत्सत्यं हृन्मच्चस्य ततो(थो ?)परि ।  
 आश्रित्य दक्षिणं भागमथ ब्रह्माभुजोपरि ॥ ११७ ॥  
 मूर्त्ति मूर्तव्यपेक्षायां न्यस्तं मन्त्रेषु नारद ।  
 शिरस्यूर्ध्वे तु विन्यस्य वासुदेवं तथैव च ॥ ११८ ॥  
 शिखायामुपरि न्यासं कुर्यात्सङ्कर्षणस्य तु ।  
 अथोर्ध्वे कर्णिकायास्तु प्रच्छुम्नं कवचोपरि ॥ ११९ ॥  
 लक्ष्म्यादिष्वनिरुद्धं च आधेयत्वेन चोपरि ।  
 ततस्साक्षरं मन्त्रं मूलमच्चोपरि न्यसेत् ॥ १२० ॥  
 प्राच्यादावीशपर्यन्तमिन्द्राद्यं चाष्टकं वहिः ।  
 नागेशं विन्यसेच्छेषपथःस्थपथ चोर्ध्वगम् ॥ १२१ ॥  
 ब्रह्माणं च सुरेशानमेवं लोकेशसन्ततिम् ।  
 न्यसेच्चदनु चास्त्राणि वहिस्तेषां तु विन्यसेत् ॥ १२२ ॥  
 पूर्वादिक्रमयोगेन यावदीशानगोचरम् ।  
 अथो नागेश्वरास्त्रं च ब्रह्मास्त्रमुपरि न्यसेत् ॥ १२३ ॥  
 च्यम्बकोत्तरदिग्भ्यां तु मध्यतः खस्थितं स्मरेत् ।  
 चिष्वक्सेनं द्विजश्रेष्ठ आयान्तं गगनान्तरात् ॥ १२४ ॥  
 एवं न्यासं पुरा कृत्वा मन्त्राणां मण्डलान्तरे ।

[ अथ मन्त्राणा यथान्यास ध्यानविधिः ]

ततस्संचिन्तयेद्यानमेकैकस्य यथास्थितम् ॥ १२५ ॥  
 मूलमच्चस्य देवा(वी ?)नां पुरा प्रोक्तं मया मुने ।  
 नोक्तं यद्यृदयादीनां तदेकाग्रमनाः शुण ॥ १२६ ॥

[ हृदयमन्त्रध्यानप्रकारः ]

सितशोणितवर्णभमेकवक्त्रं चतुर्भुजम् ।  
 गरुडासनसंस्थं च पद्मशङ्खकरान्वितम् ॥ १२७ ॥  
 मुद्रालङ्घितिमत् ध्यायेइक्षिणं चापरं करम् ।  
 वामपाणिं द्वितीयं च संयुक्तमभयेन तु ॥ १२८ ॥  
 सिताभरणमालयैश्च कर्पूरालिमुविग्रहम् ।  
 सम्मुखं देवदेवस्य हृन्मन्त्रं संस्मरेत्सदा ॥ १२९ ॥

[ शिरोमन्त्रध्यान प्रकारः ]

बन्धुजीवोपमं रक्तं पद्मचक्रोद्यतंद्विज ।  
स्वमुद्रासंयुतं ध्यायेत्पाणिना वरदेन च ॥ १३० ॥  
कुङ्कुमेन विलिसाङ्गं रक्तभासं मनोहरम् ।  
रक्ताभरणसंयुक्तं रक्तपुष्पविभूषितम् ॥ १३१ ॥  
समुखं मत्रनाथस्य शिरोमन्त्रं च संस्मरेत् ।

[ शिखामन्त्रध्यानप्रकारः ]

चलालिपटलाभं तु पद्मकौमोदकीधरम् ॥ १३२ ॥  
आत्मीयमुद्रां धर्त्तारं युक्तं चाभयपाणिना ।  
युक्तं मृगमदेनैव पुष्पाद्यैरसितैश्च तम् ॥ १३३ ॥  
ईषत्स्मिताननं ध्यायेच्छखामन्त्रं च नारद ।

[ कवचमन्त्रध्यानप्रकारः ]

मधुपिङ्गलवर्णाभं शङ्खचक्रधरं तथा ॥ १३४ ॥  
स्वमुद्राद्यग्रितं ध्यायेत्पाणियुग्मयुतो(तं) परम् ।  
मिश्रैविलेपैलिसं मिश्रैः पुष्पादिभिस्तथा ॥ १३५ ॥  
निरीक्ष्य(क्ष?)माणं च विभोः कवचं संस्मरेद्विज ।

[ नेत्रमन्त्रध्यानप्रकारः ]

रक्तपीतप्रभं चैव गदापद्मोद्यतं क्रमात् ॥ १३६ ॥  
दक्षिणापरहस्ताभ्यां युक्तं चैव स्वमुद्रया ।  
सकाश्पीरेण लिसाङ्गं चन्दनेन सितेन च ॥ १३७ ॥  
पुष्पाभरणवासोभिः पीतैर्मण्डितविग्रहम् ।  
संस्मरेन्नेत्रमन्त्रं तु सुनेत्रं च स्मिताननम् ॥ १३८ ॥

[ अस्त्रमन्त्रध्यानप्रकारः ]

राजोपलद्युतिष्ठुषं गदाचक्रोद्यतं महत् ।  
युक्तं चैव स्वमुद्राभ्यां सुवर्णसदृशैः शुभैः ॥ १३९ ॥  
युक्तमाभरणाद्यैश्च प्रल्यानलविक्रमम् ।  
अस्त्रमन्त्रं विभोध्ययेत्पासुखं स्वामिनः सदा ॥ १४० ॥  
एकवक्त्राः स्मृताः सर्वे सर्वे च गरुडासनाः ।  
इतीद्युक्तमङ्गानां ध्यानं पापहरं शुभम् ॥ १४१ ॥

**नृसिंहपूर्वमन्त्राणां त्रयाणामवधारय ।**

[ नृसिंहमन्त्रध्यानप्रकारः ]

प्रलयाम्बुदनिर्वोषं 'प्रोद्भमन्तं च पावकम् ॥ १४२ ॥

पद्मशङ्खगदाचकधत्तीरं परमेश्वरम् ।

द्रवच्चामीकराभासं नानाभरणभूषितम् ॥ १४३ ॥

नानाविलेपनाङ्गं च प्रभूतस्मग्धरं द्विज ।

रक्तकौशेयवसनं नृसिंहम् संस्मरेद्विशुम् ॥ १४४ ॥

[ कपिलमन्त्रध्यानप्रकारः ]

उदयादित्यसङ्काशं पिङ्गलश्मशुलोचनम् ।

चतुर्भुजमुदाराङ्गं पद्माद्यरूपशोभितम् ॥ १४५ ॥

सितवस्त्रोत्तरीयं च मुक्ताभरणभूषितम् ।

सितमाल्यधरं ध्यायेत्कापिलं मन्त्रनायकम् ॥ १४६ ॥

[ वाराहध्यानप्रकारः ]

राजाश्मराशिवर्णाभं पीताभरणभूषितम् ।

महाद्युतिधरं ध्यायेत्तुर्दस्तं च नारद ॥ १४७ ॥

प्रावल्लाङ्गलनसङ्ग्येन कमलाद्येन मणिडतम् ।

‘वराहमन्त्रनाथं च मधुपिङ्गलोचनम् ॥ १४८ ॥

चलद्विद्युदभुवं रौद्रं ज्वालाश्मशुसटं स्मरेत् ।

बालचन्द्राग्रतुल्येन युक्तं दंष्ट्राद्वयेन तु ॥ १४९ ॥

पद्मासनोपविष्टाश्च चिन्तयन्तः स्वकारणम् ।

सम्मुखाः ‘कर्णिकाधःस्थाः स्पर्तव्याः सर्वदा मुने ॥ १५० ॥

[ कौस्तुभादिध्यानप्रकारः ]

कौस्तुभं द्विषुजं ध्यायेत्सहस्राक्षसमप्रभम् ।

नानावर्णधरां देवीं वनमालां तथैव च ॥ १५१ ॥

कान्तां कमलपत्राक्षीं प्रौढसत्रीसदृशीं द्विज ।

पुण्डरीकप्रभं पद्मं शङ्खं कुन्देनदुसन्निभम् ॥ १५२ ॥

राजोपलप्रभं चक्रं हेमाभां संस्मरेद्वदाम् ।

द्विरष्टवर्षवत्कान्तां कुमारीं नवयौवनाम् ॥ १५३ ॥

[ गरुडध्यानप्रकारः ]

रक्ततुण्डं महाप्राणं भीमभुकुटिलोचनम् ।

द्रवचामीकराकारं पक्षपण्डलमण्डितम् ॥ १५४ ॥

संस्मरेद्वरुदं विप्र गृथवक्रं पृथूदरम् ।

[ पाशाङ्कुशयोर्ध्यानप्रकारः ]

नवदूर्वाङ्कुरश्यामं पाशोऽर्द्धं पन्नगाननम् ॥ १५५ ॥

संस्मरेद्वरुदं कृष्णं दीर्घनासं भयानकम् ।

स्वमुद्रालङ्कृताः सर्वे द्रिष्टुजाश्चारुकुण्डलाः ॥ १५६ ॥

ध्यातव्याः पुरुषाकाराः स्वप्रभाभिर्विराजिताः ।

एतल्लाङ्छनमन्त्राणां ध्यानमुक्तं मया मुने ॥ १५७ ॥

[ सत्यादिपञ्चकध्यानप्रकाराः ]

सत्यादीनाथथ ध्यानं समासादवधारय ।

द्विषुर्जं संस्मरेत्सत्यं सितमिन्दुशताकृतिम् ॥ १५८ ॥

वरदाभयहस्तं च ध्यानोन्मीलितलोचनम् ।

सितकौशेयवसनं मुक्तादामाद्यलतङ्कृम् ॥ १५९ ॥

सितचन्दनलिपाङ्गं सितपुष्पविभूषितम् ।

ऊर्ध्वस्थं मन्त्रनाथस्य ब्रह्मपु(प<sup>२</sup>)त्रस्थितं स्मरेत् ॥ १६० ॥

पद्मासनेनोपविष्टुं प्रसन्नवदनं द्विज ।

एवं विधं ततो ध्यायेद्वासुदेवं चतुर्भुजम् ॥ १६१ ॥

शङ्खपद्मधरं चैव वरदाभयदं विभुम् ।

प्रशान्तहुतभुग्रूपं न सितं नातिचारुणम् ॥ १६२ ॥

ध्यायेत्सङ्कर्षणं देवं प्रद्युम्नं संस्मरेत्ततः ।

पीतचम्पकवर्णाभं कमलायतलोचनम् ॥ १६३ ॥

शरद्रगनसङ्काशमनिरुद्धं स्मरेत्ततः ।

वासुदेवसमाः सर्वे भुजाभरणलाङ्छनैः ॥ १६४ ॥

उपविष्टास्तथैवेते ब्रह्मरन्ध्राम्बुजेषु च ।

[ सत्ताक्षरमन्त्रध्यानप्रकारः ]

सुशुद्धस्फटिकप्रख्यं नीरूपमिव (मणि?)रूपिणम् ॥ १६५ ॥

सर्वाकारधरं चैव सर्वाकारविवर्जितम् ।

सर्वतः पाणिपादं च सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ॥ १६६ ॥

प्रसन्नरश्मिमजालेन स्फटिकामलरूपिणा ।

स्वदेहनिस्मृतेनैव भासितं परितः प्रभुम् ॥ १६७ ॥  
 प्रतिबिम्बाति वै यस्मिन्मन्त्रचक्रं यथास्थितम् ।  
 ध्यायेत्सप्तसाक्षरं मन्त्रं भोगस्थानगतं मुने ॥ १६८ ॥  
 एवं ध्यात्वा समभ्यर्च्य यथान्यासक्रमेण च ।  
 [ ध्यानानानन्तर न्यासक्रमेण मन्त्रगणस्य बाह्यागप्रकारः ]  
 अर्घ्यैः पादैस्तथा पुष्टैः सुगन्धैरनुलेपनैः ॥ १६९ ॥  
 शालिपूर्णोत्तिथादारपृष्ठसंस्थैरनेकशः ।  
 सुगन्धधृतदीपैश्च पुष्पालम्बनचर्चितैः ॥ १७० ॥  
 महामोदैश्चुभोदीपैरच्छन्नैरुगुलान्वितैः ।  
 भक्ष्यैर्भौज्यैस्तथा लेहैः पेयैरन्यैरनेकधा ॥ १७१ ॥  
 मधुपर्केश मात्राभिः फलमूलैरनेकशः ।  
 पायसैर्विविधैर्दिव्यैः मोदकैः कृसरादिभिः ॥ १७२ ॥  
 सुसंस्कृतैश्च बहुभिर्मध्याज्यादिपरिपूतैः ।  
 एककस्मिस्तु वै भोगे मुद्रां कामदुघां पुरा ॥ १७३ ॥  
 समच्चां पूर्ववद्धायेत्प्रोक्षयेदर्घ्यवारिणा ।  
 दत्वा पुष्पार्घ्यमुपरि संस्पृशेद्विष्णुपाणिना ॥ १७४ ॥  
 निवेदयेत्ततो विप्र शिरसाऽवनतेन च ।  
 यर्त्कञ्चन्मानसे यागे पुरा प्रोक्तं मया च ते ॥ १७५ ॥  
 तत्सर्वं देवदेवस्य बहुमूर्ते निवेदयेत् ।  
 असन्निधिश्च यो भोगो हङ्गभावमनुव्रजेत् ॥ १७६ ॥  
 तत्तद्धात्वा तु मनसा भक्त्या विष्णोनिवेदयेत् ।  
 यथानुक्रमतो हेवं सर्वमन्त्रगणं मुने ॥ १७७ ॥  
 इष्टा पूर्वं विधानेन भूयः संपूज्य केशवम् ।  
 [ पुष्पाञ्जलिप्रकारः ]  
 मूलमन्त्रं समुच्चार्य पुष्टैरापूर्य चाञ्जलिम् ॥ १७८ ॥  
 तन्मध्ये परमात्मानं मन्त्रं माणिक्यदीधितिम् ।  
 समस्तमन्त्रसंलीनं ध्यायेदुद्धारयोगतः ॥ १७९ ॥  
 पूरकादिविभागेन शब्देनातिप्लुतात्मना ।  
 यावच्छब्दावसानस्थो व्यज्यतेऽसावनेकधा ॥ १८० ॥

तन्त्रीशब्दात्मना विप्र ततो भासात्मना तु वै ।  
ह्लादात्मना च तदनु आनन्दविभवात्मना ॥ १८१ ॥  
तस्मात्सर्वपदातीतः सर्वत्र विभवात्मना ।  
सञ्चिद्वनोर्मिनिर्मुक्तशान्तबोधान्तरात्मना ॥ १८२ ॥  
एवं षड्मिनिर्मुक्तं विकल्पातीतगोचरम् ।  
अवगाह क्रमेणाथ पुनरेत्य पदात्पदम् ॥ १८३ ॥  
ध्यात्वा मन्त्रं सहस्रांशुं सहस्रकरजामृतम् ।  
रेचकेन विनिक्षिप्य देवदेवस्य मूर्धनि ॥ १८४ ॥  
ततोऽछिन्नं करे कृत्वा धूपपात्रं तु दक्षिणे ।

[ धूपपात्रविधिः ]

पद्मचक्राङ्कितं दिव्यमाधारं कञ्जरूपिणम् ॥ १८५ ॥  
एकनाळं च कर्तव्यं ( कुर्वीत ? ) शेषं समफणं विभुम् ।  
बद्धाङ्गलिपुटं नित्यं ध्यायन्तं कारणं परम् ॥ १८६ ॥  
चक्रलाङ्गलहस्तं च पद्मासनगतं विभुम् ।  
कर्तव्यं ( कुर्वीत ? ) धूपधर्तारं किङ्किणीजालशोभितम् ॥ १८७ ॥  
चक्रं तच्चक्रहृदयं पद्मं हृत्कोटरं विदुः ।  
चक्रे या या (ये ये ?) अराख्या (स्स्यु ?)स्ता नाड्यो वै

द्वादश स्मृताः ॥ १८८ ॥

किङ्किण्यो याः स्मृता विप्र ब्रेयास्ताः सूक्ष्मनाड्यः ।  
यासां वै मध्यमा शक्तिर्भुजङ्गकुटिलोपमा ॥ १८९ ॥  
धूमधूसरवणीभा अण्डं भित्वा विनिर्गता ।  
कालाशिहृदयोत्था सा सत्यान्ते तु लयं गता ॥ १९० ॥  
तथा संबोधितो शात्मा मञ्चमूर्तिधरः प्रभुः ।  
सन्निधौ भवति, क्षिप्रमव्युच्छिन्नं दहेत्तथा ॥ १९१ ॥

[ धूपपात्रमन्त्रविधानम् ]

मञ्चेणानेन विपर्षे तन्मञ्चमवधारय ।  
ओङ्कारं पूर्वमुद्भूत्य परमात्मा ततः पुनः ॥ १९२ ॥  
व्योमानन्देन संयुक्तमनन्ताय पदं ततः ।  
कालाशिरूपाय पदं जगद्गूमपदं तथा ॥ १९३ ॥  
सुगन्धिने पदं कुर्यात्सर्वगन्धवहाय च ।

नमः स्वाहासमायुक्तमेकविंशतिः परम् ॥ १९४ ॥  
 मन्त्रं द्विज समाख्यातं धूपपात्रस्य नारद ।  
 मुद्राध्यानसमायुक्तं (क्ताँ?) सर्वसिद्धिकरं (री?) परम् (राम्?) १९५  
 पूजितां धूपितां लिङ्मां मन्त्रविन्यस्तविग्रहाम् ।  
 एकीकृत्य स्वशब्देन हृदतेनान्तरात्मना ॥ १९६ ॥

[ घण्टाचालनविधानम् ]

सञ्चालयेत्तत्सम्यक्सशब्दां चक्रचिन्हिताम् ।  
 त्रैलोक्यद्राविणीं घण्टां सर्वदुष्टनिबाहिणीम् ॥ १९७ ॥  
 एषा दूती हि मन्त्राणां सुसानां च प्रबोधिनी ।  
 वारणी सर्वविग्रानां सर्वमन्त्रप्रसादिनी ॥ १९८ ॥  
 प्रणवान्ते ध्वनिर्हेष शब्दशक्तौ लयं गतः ।  
 वर्णदेहाः स्मृता मन्त्रा मन्त्रदेहाश्च देवताः ॥ १९९ ॥  
 घण्टास्तनितमूलास्ते प्रबुद्धाः कर्मसिद्धिदाः ।  
 परशब्दोत्थिता शक्तिर्घण्टास्तनितरूपिणी ॥ २०० ॥  
 वर्णत्वं समनुप्राप्ता तैर्वर्णेषुनिसत्तम ।  
 मन्त्राणां कल्पनादेहा नानाकाराः सहस्रशः ॥ २०१ ॥  
 स्वेच्छया त्वनया शक्त्या सामर्थ्यात्स्वात्मनस्वयम् ।  
 अनुग्रहार्थमिह हि भक्तानां भावितात्मनाम् ॥ २०२ ॥  
 मननान्मुनिशार्दूल व्राणं कुर्वन्ति वै ततः ।  
 ददते पदमात्मीयं तस्मान्मन्त्राः प्रकीर्तिः ॥ २०३ ॥  
 अनभिव्यक्तशद्वास्ते निराकारास्तथैव च ।  
 घण्टायां चाल्यमानायां निर्यान्ति च सहस्रशः ॥ २०४ ॥  
 अत एव मुनिश्रेष्ठ मन्त्रमाता प्रकीर्तिः ।  
 एषा घण्टाभिधा शक्तिर्वागीशी च सरस्वती ॥ २०५ ॥  
 वाचि मन्त्राः स्थितास्तस्वें वाच्या मन्त्रे प्रतिष्ठिताः ।  
 मन्त्ररूपात्मकं विश्वं स बाह्याभ्यन्तरं ततः ॥ २०६ ॥  
 घण्टाशब्दगतं सर्वं तस्माच्चां चाल्येत्पुरा ।  
 आवाहनेऽव्यै धूपे च दीपे नैवेद्यजोषणे ॥ २०७ ॥  
 नित्यमेव प्रयुज्ञीत सम्युद्मन्त्रार्थसिद्धये ।

पूजाकालं विनाऽन्यत्र हितं नास्याः प्रचालनम् ॥ २०८ ॥  
 नानया तु विना कार्यं पूजनं सिद्धिमिच्छता ।  
 यस्मात्तस्मात्परं मन्त्रेतदीयमिदं शृणु ॥ २०९ ॥

[ घण्टामन्त्रनिरूपणम् ]

आदाय प्रणवं पूर्वमनन्तेशं ततः परम् ।  
 तच्चानलेन संभिन्नमूर्धवार्धो मुनिसत्तम् ॥ २१० ॥  
 त्रैलोक्यैश्वर्यदेनाथ लाज्जयेत्पञ्चविन्दुना ।  
 दद्यादस्यावसाने तु जगद्भूनिपदं ततः ॥ २११ ॥  
 मच्छ्रमात्रे पदं चान्यत्स्वाहाक्षरसमन्वितम् ।  
 तदन्ते परमात्मानं प्रज्ञाधारोपरि स्थितम् ॥ २१२ ॥  
 भूधरेण युतं मूर्धा भूधरोपरि विन्यसेत् ।  
 विश्वाध्यायकरान्तस्थं त्रैलोक्यैश्वर्यदं सुने ॥ २१३ ॥  
 त्रयोदशाक्षरो मन्त्रो घण्टाख्यसर्वसिद्धिकृत् ।  
 विन्यासकाले यस्या वै प्रुतमुच्चारयेत्ततः ॥ २१४ ॥

[ घण्टाध्यानप्रकारः ]

ध्यानयुक्तं द्विजश्रेष्ठं तद्ध्यानमवधारय ।  
 अथोमुखं तु ब्रह्माण्डं ध्यायेज्जनरवाकुलम् ॥ २१५ ॥  
 सनात्लं च तदूर्ध्वं तु पद्ममष्टदलं तथा ।  
 प्रकीर्णपतं सुसितं (त?) केसरात्लं (ळिं?) सुकर्णिकम् ॥ २१६ ॥  
 तन्मध्ये चिन्तयेद्वीर्णं वर्गाण्षक भुजान्विताम् ।  
 मुख्यहस्तचतुर्जे तु लाज्जनं कमलादिकम् ॥ २१७ ॥  
 कमलं च ततः शङ्खं पाशं चैवाङ्गुणं क्रमात् ।  
 सफटिकं चाक्षसूत्रं च तथा विज्ञानपुस्तकम् ॥ २१८ ॥  
 अभयं वरदं चैव हस्तद्विद्वितये परे ।  
 पद्मासने चौपविष्टां पद्मपत्रायतेक्षणाम् ॥ २१९ ॥  
 पद्मगर्भप्रतीकाशां पद्ममालाविभूषिताम् ।  
 विद्याभरणसंछन्नां पीतवस्त्रविवेषिताम् ॥ २२० ॥  
 दर्शयेद्वेदवस्य मुद्रां नारायणात्पनः ।

[ लक्ष्म्यादिमन्त्राणामर्यच्चनम् ]

लक्ष्म्यादीनां ततो भक्ष्या मच्छ्राणांच महासुने ॥ २२१ ॥

भूयोऽर्थपुष्पगन्धेन धूपान्तेन सर्पचयेत् ।

[ अथ स्तुतिः ]

ततः स्तुवीत देवेशं स्तोत्रेणानेन नारद ॥ २२२ ॥

सम्यक्प्रणवपूर्वेण नमोऽन्तेन तु वै त्रिधा ।

जितन्ते पुण्डरीकाक्ष नमस्ते विश्वभावन ॥ २२३ ॥

नमस्तेऽस्तु हृषीकेश महापुरुषपूर्वज ।

[ मधुपर्कादिसर्मणप्रकारः ]

जपन्वै दधिसंपूर्णं मधुना सर्पिषाऽन्वितम् ॥ २२४ ॥

पात्रं करतले कृत्वा तन्मध्यस्थं प्रसुं स्मरेत् ।

मूलमञ्चेण तद्रस्तु स्वरूपादुदितेन च ॥ २२५ ॥

लसत्पीयूषकल्लोलसत्तरङ्गेण नारद ।

तन्निवेद्य पुनर्भक्त्या भूयः पुष्पाञ्जलिं क्षिपेत् ॥ २२६ ॥

ततो निवेदयेद्विष्णोर्हिरण्यकटकादिकम् ।

अनन्तरं निमित्तार्थं ताम्बूलं तदनन्तरम् ॥ २२७ ॥

प्रक्षालय गन्धतोयेन अर्धपात्रोऽद्वृतेन वै ।

पाणियुग्मं यथा वै स्यात्सार्धमत्यन्तनिर्मलम् ॥ २२८ ॥

नैवेद्यधूपपात्रादैः पात्रैश्च निर्मलीकृतम् ।

कृत्वा तद्रन्धदिग्धौ तौ अद्येणार्च्यं परस्परम् ॥ २२९ ॥

तन्निवेद्य विभोः पश्चाद्वाक्मर्मनसाऽन्वितः ।

[ बाह्यागपरिसमापनक्रमः ]

पुण्डरीकाक्ष विश्वात्मन्मञ्चमूर्ते जनार्दन ॥ २३० ॥

गृहाणेदं जगन्नाथ मम दीनस्य शाश्वत ।

इत्युक्त्वा सोदकं पुष्पं कृत्वा दक्षिणपाणिगम् ॥ २३१ ॥

अग्रतो निक्षिपेद्विष्णोर्मूलमन्त्रेण नारद ।

भावयेच ततस्सम्यक्सुरन्तीं तारकावलीम् ॥ २३२ ॥

प्रविष्टां भवगद्रके वक्रान्ताऽङ्गतां पुनः ।

हृदयाद्विजशार्दूल संहाराख्यक्रमेण तु ॥ २३३ ॥

पूर्ववद्वास्त्रन्द्रेण परेण सह योजयेत् ।

भगवन्तं ततो नत्वा अष्टांगेन तु भक्तिः ॥ २३४ ॥

समुत्थायासनात्तस्मच्चर्द्यपुष्टे विनिश्चिपेत् ।  
 यस्मात्तत्क्षणमन्त्रं (?) तु न शून्यं संपरित्यजेत् ॥ २३५ ॥  
 अज्ञानात्ज्ञानतो वाऽपि यातमूनाधिकं च यत् ।  
 दासस्य मम दीनस्य क्षन्तव्यं लोकलोचन ॥ २३६ ॥  
 इति श्रीपाञ्चरात्रे जयाख्यसहितायां बाह्यागाख्यानं नाम त्रयोदशः पटलः ॥  
 अथ जपविधान नाम चतुर्दशः पटलः

नारदः—

ब्रह्मे देवदेवेश विष्णोर्विभवमात्मनः ।  
 निर्णयं जपयज्ञस्य न ज्ञातं तत्कथं भवेत् ॥ १ ॥

श्री भगवानुवाच

एवं सन्तर्प्य देवेशं कुम्भे वा मण्डलादिषु ।  
 जपयज्ञविधानेन देवं सन्तर्पयेत्ततः ॥ २ ॥  
 तदा स सर्वकामार्थान्मनसेष्टान्प्रयच्छति ।

[ जपस्य त्रैविध्यम् ]

जपं तु त्रिविधं कुर्यादक्षसूत्रकरार्पितः ॥ ३ ॥  
 वाचिकं क्षुद्रकर्मभ्य उपांशुं सिद्धिकर्मणि ।  
 मानसं मोक्षकमार्थं ध्यायेदेवं तु सर्वतः ॥ ४ ॥  
 अक्षसूत्रं शुभं कार्यमदश्यमितरैर्जनैः ।

[ अक्षसूत्रविधानम् तत्र मणिप्रमाणादिविशेषाः ]  
 अक्षास्थिमात्रैर्मणिभिज्येष्टुं कुर्यात्सुवर्तुलम् ॥ ५ ॥  
 घात्रीफलानां गर्भेण प्रमाणं मध्यमं स्मृतम् ।  
 बदरास्थिममाणेन <sup>१</sup>कनीयः समुदाहृतम् ॥ ६ ॥  
 अष्टोत्तरशतं पूर्णं तदर्थं पादमेव वी ।  
 कुर्यात्तच विधानोक्तं विधिना प्रतिकर्मणि ॥ ७ ॥  
 सौवर्णं द्रव्यसिध्यर्थमुच्चमं तत्र कारयेत् ।  
 पुष्टर्थं रूपलाभाय राजतं पितृकर्मणि ॥ ८ ॥  
 मेधावीर्यमहातेजोलाभार्थं ताम्रमेव च ।  
 मध्यमं मुनिशार्दूलं कार्यं चैवाक्षसूत्रकम् ॥ ९ ॥

यक्षाणां यक्षिणीनां च साधने तपुजं स्मृतम् ।  
 राक्षसानां पिशाचानां वशे सीसमयं तु वै ॥ १० ॥  
 पाताळसाधनार्थं तु अरीतिमयमुच्यते ।  
 सपन्नगानां नागानां साधने स्यात् कांस्यजम् ॥ ११ ॥  
 कनीयस्तु तदा कुर्यादायसं भुद्रकर्मणि ।  
 इति धातुमयानां च सूत्राणां विधयः स्मृताः ॥ १२ ॥  
 वक्ष्ये मणिमयानां च विभागं मुनिसत्तम ।  
 सर्वं मणिमयं चैव आयुराशोग्यभूतिदम् ॥ १३ ॥  
 मोक्षदं तु विशेषेण स्फाटिकं शान्तिकर्मणि ।  
 त्रितयं चोत्तमाद्यं यत्समं सर्वेषु कर्मसु ॥ १४ ॥  
 मूलजानामथो वक्ष्ये बीजानां विधिमुत्तमम् ।  
 सौभाग्ये वैद्वमं कार्यमुत्तमाद्यं सदा त्रयम् ॥ १५ ॥  
 मुक्त्यर्थं पुत्रं दीप्तैस्तु उष्णघैर्दोप्रशान्तये ।  
 वक्ष्ये जलोत्थितानां च विषयं सर्वसिद्धिदम् ॥ १६ ॥  
 पद्मबीजैश्च शाहौश्च श्रीकामो जपमारभेत् ।  
 आयुःप्रज्ञायशशशान्तौ मौक्तिकं सर्वसिद्धिदम् ॥ १७ ॥  
 उत्तमादिविभागेन त्रितयं यत्पक्तीर्तितम् ।  
 एभ्यो मध्यादेकतमं ग्राह्यं चैव शुभे दिने ॥ १८ ॥

[ मणीनां क्षालनप्रकारः ]

साक्षेण गन्धतोयेन क्षालयेत्तदनन्तरम् ।

[ सूत्रविशेषविधानम् ]

शाणं कार्पासकं वाऽथ प्राप्य सूत्रं नवं दृढम् ॥ १९ ॥  
 त्रिगुणं त्रिगुणीकृत्य चतुर्था वा यथा दृढम् ।  
 सुवेष्टितं तु वै कृत्वा क्षालयेत्पूर्ववद्विज ॥ २० ॥

[ सूत्रे मणीनां योजनप्रकारः ]

निक्षेप्या मणयस्तस्मिन्सन्धानक्रमयुक्तिः ।  
 मणयस्तुसमास्सर्वे ऊनाधिक्यविवर्जिताः ॥ २१ ॥  
 जपार्थं मुनिशार्दूलं नित्यं मन्त्रेषु निष्कले ।  
 मणिभिः क्रमसूत्रैस्तु सुतन्तुकलं निष्कले (?) ॥ २२ ॥

सकले तु यथेच्छा वै सूत्रार्थं मणिगोल्काः (ऽ)  
युगलं युगलं सूत्रे परस्परमुखं द्विज ॥ २३ ॥  
पृष्ठं पृष्ठस्य लग्नं वा यथा स्याद्योजयेत्तथा ।  
सन्धाय चातिसुशिलष्टं गहनं न भवेद्यथा ॥ २४ ॥

[ अक्षसूत्रस्य वल्याकारतापादनम् ]

परस्परमणीनां तु प्रोतानां शुनिसत्तम ।  
अव्युच्छिन्नेन तेनैव त्वेकेन प्रोततनुना ॥ २५ ॥  
मणिभ्यां सङ्घयोदेशात्सूत्रं सूत्रेण वेष्टयेत् ।  
यथा स्यात्कटकाकारं स्तब्धं वृत्तं विभक्तिमत् ॥ २६ ॥

[ अक्षसूत्रे मेरुकल्पनम् ]

ग्रन्थिसन्धावतो विप्र मणिसर्व्याधिकं ततः ।  
मेरुं प्रकल्पयेन्मध्ये एकेन गुलिकेन च ॥ २७ ॥

[ अक्षसूत्रसरोधनावधानम् ]

विलिप्य चन्दनाद्यैस्तु स्थापयेद्वाजने शुभे ।  
संपूज्य गुष्ठपूर्वाद्यैस्तस्य शुद्धिमथाचरेत् ॥ २८ ॥  
दग्धमस्त्रेण संचिन्त्य वर्मणा मास्तेरितम्  
आप्नाव्य मूलमन्त्रेण परमामृतरूपिणा ॥ २९ ॥  
संशोध्यैवं पुरा सूत्रं देहवच्चिन्तयेत्तः ।

[ अक्षसूत्रस्य दिव्यदेहवेन चिन्तनम् ]

चतुर्भुजं तु विरजो नारायणमिवापरम् ॥ ३० ॥  
वरदाभयहस्तं च बद्धाञ्जलिधरं स्मरेत् ।  
ब्रह्मद्वारस्थितं तच्च सूत्रं ध्यायेच्छिखोपमम् ॥ ३१ ॥  
स्वमन्त्रेण द्विजश्रेष्ठं मन्त्रमत्र निवोधतु ।

[ अक्षसूत्रमन्तः ]

प्रोद्धरेत्प्रणवं पूर्वं तदन्ते कौस्तुर्भं न्यसेत् ॥ ३२ ॥  
त्रैलोक्यैश्वर्यदोपेतं गोपनेनाङ्गयेच्च तत् ।  
तदन्ते त्वक्षसूत्राय पदं पचाक्षरं न्यसेत् ॥ ३३ ॥  
नमस्कारान्वितः प्रोक्तो ह्यक्षसूत्रस्य मन्त्रराइ ।

[ स्वमन्त्रेणाक्षसूत्रस्य सकलीकरणपूजने ]

सकलीकरणं कुर्यान्मन्त्रेणानेन तस्य वै ॥ ३४ ॥

पूजयेच्च स्वमन्त्रेण ततस्तत्सन्धये क्रमात् ।

[ वैष्णव्याः परशक्तेकरक्षसूत्रे भावनाक्रमविधानम् ]

या परा वैष्णवी शक्तिरभिन्ना परमात्मनः ॥ ३५ ॥

प्रचलत्पूर्णचन्द्राभा सूर्यवत्किरणाद्विता ।

युगक्षयोग्रहुतभुक्तेजसा तीवृद्विता ॥ ३६ ॥

प्राग्वत्सृष्टिक्रमेणैव स्मरेद्वृत्पद्मध्यगाम् ।

पूरकेण तु त्रिपेन्द्र कुम्भकेन निरोधिताम् ॥ ३७ ॥

हृत्पद्मादुत्थितां भूयो ब्रह्मरन्ध्रावधिं स्मरेत् ।

ब्रह्मरन्ध्रात्ततो विष प्रोल्लसन्ती शनैश्चनैः ॥ ३८ ॥

पूर्ववत्सन्धिमार्गेण चिन्तयेद्वादशान्तगाम् । (?)

रेचकाख्येन योगेन तथा सूत्रं तु भावयेत् ॥ ३९ ॥

[ अक्षसूत्रप्रभोद्भासितत्वेन यागालयस्मरणम् ]

भासितं चाथ सूत्रेण सर्वं यागालयं स्मरेत् ।

पूर्णेन्दुनेव गगनं,

[ मन्त्रात्मनो भगवच्छतेः सूत्रस्य मन्त्राक्षराणां चैकीभूतत्वभावनविधिः ]

निष्कलो मन्त्रराद् ततः ॥ ४० ॥

मन्त्रबृन्दसमायुक्तो मग्नस्तवेति चिन्तयेत् ।

मन्त्रात्मा भगवच्छतिक्तिसूत्रमन्त्राक्षराणि वै ॥ ४१ ॥

सर्वमेकीकृतं ध्यायेद्यथा क्षीरेण सोदकम् ।

[ सकलनिष्कलमन्त्रस्य सृष्टिक्रमेणाक्षसूत्रे सान्निध्यचिन्तनम् ]

तत्र पुष्पाङ्गलौ पृष्ठे गृहीत्वा चिन्तयेदिमम् ॥ ४२ ॥

सुसंस्कृताक्षसूत्रस्य पतन्तं पृष्ठतो द्विज ।

सृष्टिक्रमात्समायातं मन्त्रं सकलनिष्कलम् ॥ ४३ ॥

स्फुलिङ्गगणसङ्काशमाधेयतनुतां गतम् ।

[ भगवत्प्रार्थनापूर्वक तदभ्यनुज्ञयाऽक्षसूत्रस्य ग्रहणम् ]

इदं विज्ञाप्य देवेशमक्षसूत्रमयाच्युत ॥ ४४ ॥

प्रयच्छ मन्त्रजापार्थं स्मरेद्वत्तं च तेन तद् ।

गृहीस्वा शिरसा पश्चात्प्रसीद इति चोच्चरेत् ॥ ४५ ॥

[ अभ्यर्चनपूर्वकमक्षसूत्रे मन्त्रस्य प्रतिष्ठापनक्रमः ]

प्राप्तं संस्तापयेत्पश्चादर्घ्यपात्राच्च वारिणा ।

संपूर्ज्य पुष्पधूपाद्यैर्मन्त्रं तत्र च विन्यसेत् ॥ ४६ ॥  
 साधारं साधनं चैव शक्तिपूर्वैस्समावृतम् ।  
 सन्निधौ भव देवेश सञ्चिरुद्धो भवाच्युत ॥ ४७ ॥  
 सूत्रास्थे मणिजालेऽस्मिन्यावच्चंद्राक्तारकम् ।  
 एवं मुने प्रतिष्ठाप्य मन्त्रं सूत्रेऽक्षसंग्रिके ॥ ४८ ॥  
 प्रतीष्टितस्य वै पश्चान्युदां स्वां च प्रदर्शयेत् ।

[ अक्षसूत्रसुद्रा ]

लग्नं तिर्यग्गतं कुर्यात्कुञ्चितं दक्षिणात्करात् ॥ ४९ ॥  
 चतुर्ष्कमङ्गुलीनां च अङ्गुष्ठाग्रेण संस्पृशेत् ।  
 तर्जनादिक्रमेणैव कनिष्ठान्तं द्विजोत्तम् ॥ ५० ॥  
 संस्पृशन्तं कनिष्ठान्तमङ्गुष्ठं चोर्ध्वमानयेत् ।  
 अक्षसूत्रस्य मुद्रैषा नित्यसन्निधिकारिणी ॥ ५१ ॥  
 जपं समारभेत्पश्चाददृश्यमितरैर्जनैः ।

[ जपारम्भात्प्राकृत्योऽनुसन्धानविशेषः ]

करणं वाञ्छनश्चैव मन्त्रेण परमात्मना ॥ ५२ ॥  
 विष्णुना शक्तिरूपेण भावितं भावयेत्पुरा ।  
 चेतसा यदुपारुदं तद्युक्तं वस्तु वाग्गतम् ॥ ५३ ॥  
 वस्तुयुक्तं च चैतन्यं वाकृतीया च नारद ।  
 समारोहेत्कर्मपदे विकारत्वे शनैश्चनैः ॥ ५४ ॥  
 एवं विवर्तते मन्त्रस्तुर्याज्ञाग्रावधि क्रमात् ।  
 प्रातिलोम्येन वै विष्र पुनरेव निर्वर्तते ॥ ५५ ॥  
 करणं वाक्स्वरूपं स्याद्वाक्च चिद्रूपिणी भवेत् ।  
 यच्चित्तं स भवेन्मन्त्रो यो मन्त्रस्स त्वजो हरिः ॥ ५६ ॥  
 ब्रह्माद्यजाग्रत्पर्यन्तं पुनरत्रैव संनयेत् ।  
 व्यापकं यत्परं ब्रह्म शक्तिर्नारायणी च या ॥ ५७ ॥  
 सा हेव परिणामेन तुर्यास्त्वं भजते पदम् ।  
 तुर्यं सुषुप्तामेति सुषुप्तं स्वप्नतां व्रजेत् ॥ ५८ ॥  
 जाग्रत्वं स्वप्नमायाति एवं जाग्रादितः पुनः ।

[ जायदादिभेदनिरूपणम् ]

भगवच्छक्तिपर्यन्तं सन्धानं चैकतां स्मरेत् ॥ ५९ ॥  
 यदनित्यमिदं विप्र चित्रवत्परिदृश्यते ।  
 बाह्यं विषयजालं च जाग्रेदतदुदाहृतम् ॥ ६० ॥  
 अनित्यप्रतिपत्तिर्या अस्मिन्नुपरि सर्वदा ।  
 भङ्गुरे स्वप्रतुल्यो यस्स स्वप्नो जाग्रकारणम् ॥ ६१ ॥  
 सुषुप्तं शान्दतां विद्धि स्वप्रवृत्तेः परं तु यत् ।  
 शक्तिरूपस्य वै विष्णोः प्राप्तस्तुर्यत्वमेति सः ॥ ६२ ॥  
 तया सह समत्वं च तुर्यातीतं तदुच्यते ।  
 मन्त्रातीतं परं मन्त्रं स्थूलसूक्ष्मद्वयं तथा ॥ ६३ ॥  
 आत्मानं पञ्चमं विप्र एकत्वेनातुसन्धयेत् ।  
 कृत्वैवमनुसन्धानं प्रारम्भेत जपं तथा ॥ ६४ ॥

[ अन्तर्हृत्पुण्डरीकादिव बहिरक्षसूत्रे मन्त्रस्योदय क्रमभावनम् ]

हृत्पुण्डरीकमध्यस्थो भारूपः परमेश्वरः ।  
 निर्मलस्फटिकप्रख्यः प्रस्फुरन्यः स्वतेजसा ॥ ६५ ॥  
 तस्य शब्दमयी शक्ती(क्तिः ?)ज्वालावनिस्सृतं महत् (ताहिया?) ।  
 तद्वर्मधर्मिणी शुद्धा तस्या वै वर्णसन्ततिः ॥ ६६ ॥  
 निस्सृता मन्त्रजननी तदग्राचैव मन्त्रराद् ।  
 निस्सृतं(तु) यथा पुष्पं लताग्रान्मुनिसत्तम ॥ ६७ ॥  
 एवमेवाक्षसूत्रे तु उदितं च क्रमं स्मरेत् ।  
 हृल्यं तल्यीकुर्याद्वृल्यस्य च तत्था ॥ ६८ ॥  
 एकस्य मन्त्रनाथस्य अन्तर्बाह्योदितस्य च ।

[ जपसङ्ख्याविधानम् ]

यदैकं तज्जपो विप्र लक्षसंख्याभिधो भवेत् ॥ ६९ ॥  
 एवं लक्षस्थितो यस्माज्जपस्तु परिसंख्यते ।  
 प्रयत्नादक्षसूत्रेण जपसंख्या तु सा स्मृता ॥ ७० ॥  
 अनेन क्रमयोगेन विष्णुवत्करणं भवेत् ।  
 विष्णुवद्योगमाश्रित्य अक्षमशं समाहरेत् ॥ ७१ ॥  
 सह प्राणोदयेनैव निष्ठाक्षं यावदेव हि ।

[ मेरोर्लङ्घननिषेधः ]

ततः प्रदक्षिणं कुर्यान्मेरमूर्तिस्थितस्य च ॥ ७२ ॥  
 निष्कलस्य च मन्त्रस्य तदूर्ध्वेऽवस्थितस्य च ।  
 ग्रन्थीरूपस्य च विभोरमलस्य महात्मनः ॥ ७३ ॥  
 पूष्टेन लङ्घनं यस्माद्वर्जनीयं तु नारद ।  
 मेरमूर्लेऽङ्गुलिपान्तं शिष्टं कृत्वा शनैश्चनैः ॥ ७४ ॥  
 अङ्गुष्ठस्य भ्रमं कुर्यान्मेरोर्लङ्घनं भवेत् ।  
 अङ्गुष्ठमूलमध्ये च प्रामणीयं च छत्रवत् ॥ ७५ ॥  
 विधिनाऽनेन जप्त्व्यो मन्त्रो ध्यानसमन्वितः ।

[ शान्तिकपौष्टिकादीनिमित्तभेदेन मन्त्रस्य भिन्नभिन्नरूपतया ध्यानविधानम् ]

शान्तिके स्फाटिकाभं च पीतं ध्यायेच्च पौष्टिके ॥ ७६ ॥  
 वश्ये किंशुकपुष्पाभमाकृष्टौ नृपशैलवत् ।  
 मारणे कज्जलाभं तु विद्रेषे चाषपक्षवत् ॥ ७७ ॥  
 उच्चाटने च धूम्राभं मन्त्रं ध्यायेजपेत्सदा ।

[ परापरभेदेन जपस्य द्वैविध्यम् ]

परापरस्वरूपेण जपस्तु द्विविधः स्मृतः ॥ ७८ ॥  
 परदेहप्रदे(वे?)शे च तत्त्वानां प्रेरणे द्विज ।  
 कूरकर्मणि सिध्यर्थं जपो ज्योतिर्मर्यस्स्मृतः ॥ ७९ ॥  
 तत्रान्तर्लीनममलं शब्दं तु परिभावयेत् ।  
 शुक्लिशुक्लिपसिध्यर्थं दोषदुःखक्षयङ्गरम् ॥ ८० ॥  
 शान्तौ तु सर्वकार्याणां सिध्यर्थमविचारतः ।  
 सुखसौभाग्यसिध्यर्थं तथाऽप्याधानकर्मणि ॥ ८१ ॥  
 जपो भवति शब्दाख्यस्तत्रान्तस्तु विभावयेत् ।  
 निशाम्बुकणसङ्काशपकाशात्मजनार्दनम् ॥ ८२ ॥  
 हृत्पद्मात्तु स्वमन्त्रेण भावयेच्छब्दमुत्थितम् ।  
 नित्योदितं तु तेनैव प्रयत्नहरि (रहि?) तेन तु ॥ ८३ ॥  
 प्राणापनपदस्थेन भावनामिश्रितेन च ।  
 जप्यमानस्तु वै मन्त्रस्सर्वकामफलप्रदः ॥ ८४ ॥

अथ प्रयत्नजनितं शब्दसुत्थाप्य नारद ।  
केवलं तु स्वमन्त्रेण बद्धलक्षस्तु पूर्ववत् ॥ ८५ ॥  
अशरादक्षरं यातमृतदोषेण वर्जितम् ।  
विलम्बितं च नातीतं तथाऽस्फुटपदोऽज्ञातम् ॥ ८६ ॥  
चित्तविक्षेपरहितमत्युत्कृष्टधियाऽन्वितम् ।

[ अधिकारिणा सत्त्वादिगुणभेदेन जपकालभेदः ]

पूर्वान्वे मध्यभागेऽथ अपरान्वे दिनस्य तु ॥ ८७ ॥  
ऋग्माद्रौ सात्त्विकादीनां वेलात्रयमुदाहृतम् ।  
एवं कृत्वा जपनिव्र प्रिविवेद्य च यागवत् ॥ ८८ ॥  
मच्छ्रात्मा भगवान्विष्णुरचिरात्सिद्धिदो भवेत् ।  
प्रतिमासं द्विजश्रेष्ठ इष्टाऽर्धकुमुमादिभिः ॥ ८९ ॥  
[ अक्षसूत्रस्यपुनर्नवीकरण—प्राचीनसूत्रपरित्यागयोर्विधानम् ]  
सन्ध्यानमुपसंहत्य पूर्वं यच्चाक्षसूत्रकम् ।  
विसर्जनाख्यमन्त्रेण मुद्रायुक्तेन नारद ॥ ९० ॥  
मूत्रं चाभिनवं कृत्वा प्राग्वत्संस्कृत्य वेष्येत् ।  
यथास्थितं मणीनां च योजनं चाचरेत्पुनः ॥ ९१ ॥  
संस्नाप्य विधिवन्मच्छ्री भूयस्तस्मिन्स्तु विन्यसेत् ।  
पुरा यदाहृतं चैव सूत्रच्छेदभयात्तः ॥ ९२ ॥  
पूजां कृत्वा तथा होमं तत्कर्मचिद्रकारणम् ।  
पुराणसूत्रमादाय विभजेत्तनुजं च तत् ॥ ९३ ॥  
बध्दा पाषाणखण्डे च अगाधेऽम्भसि निक्षिपेत् ।  
विष्वक्सेनीयमच्छ्रेण क्षिप्त्वाऽचम्य स्मरेद्दरिम् ॥ ९४ ॥  
भूलमन्त्रेण विमेन्द्र सप्तवारान्समाहितः ।  
इति श्रीपञ्चरत्रे जयाख्यसाहिताया जपविधान नाम चतुर्दशः पठलः ।

[ अथाग्रिकार्यविधान नाम पञ्चदशः पठलः ]

श्रीभगवान्

जपं कृत्वा यथाशक्ति जपान्ते पूजयेत्प्रभुम् ।  
भक्तिश्चार्थ्यपुष्पाभ्यां ततो धूपानुलेपनैः ॥ १ ॥  
पश्चात्सन्तर्पयेद्विष्म अस्मिमध्यगतं प्रभुम् ।

[ कुण्डपरिकल्पनविधानम् : ]

देवादुत्तरदिग्भागे कुण्डं कुर्यात्सलक्षणम् ॥ २ ॥  
 देवागारात्तु वाऽन्यत्र भूमिभागे सलक्षणे ।  
 धूमनिर्गमनोपेतमण्टये मुसमे शुभे ॥ ३ ॥  
 तत्र कुर्यात्पुरा वेदिं चतुरश्रां समन्ततः ।  
 सर्वलक्षणसंपन्नां कुर्यात्कुण्डं तदूर्ध्वतः ॥ ४ ॥  
 चतुरश्रां समं श्रेष्ठं वर्तुलं वा मनोरमम् ।  
 द्विग्निदिवसंस्थितं चैव काम्यानां कर्मणां हितम् ॥ ५ ॥  
 निष्कामो वा सकामो वा मध्यतस्सर्वदिक्षु च ।

[ कुण्डाना दिग्भेदेन फलभेदः ]

ईशानदिग्गते कुण्डे मन्त्रात्मा तपितो हरिः ॥ ६ ॥  
 ददाति सिद्धिं भौलोकीं तत्सद्दीप्सोर्पहात्मनः ।  
 वियद्वितिपरः कुण्डे जुहुयात्पूर्वदिकिस्थिते ॥ ७ ॥  
 रिपूणां निग्रहार्थाय होममाश्रयदिग्गते ।  
 होमं दक्षिणदिक्कुण्डे शान्त्यर्थी श्वाचरेत्सदा ॥ ८ ॥  
 उत्सादनार्थमन्येषां कुण्डे नैकतदिग्गते ।  
 अपमृत्युजयार्थीं च सर्वोपपुवशान्तये ॥ ९ ॥  
 होमं वारुणदिक्कुण्डे मन्त्रस्सन्तर्पितो यदा ।  
 ( हुत्वा वारुणदिक्कुण्डे मन्त्रं सन्तर्पयेत्सुधीः ? )  
 यदा वायव्यदिक्कुण्डे मन्त्रस्सन्तर्पितस्तदा ॥ १० ॥  
 विविधानि निधानानि प्रयश्छ(च्छ)त्यच्चिरेण तु ।  
 आरोग्यं संपदं पुणिं प्रददाति च मन्त्रराट् ॥ ११ ॥  
 तर्पितसौम्यदिक्कुण्डे नात्र कार्या विचारणा ।

[ आहृतिसङ्घायभेदेन कुण्डाना मानभेदः ]

शतार्धसङ्ख्यहोमे च कुण्डं स्याव्वादशाङ्कुलम् ॥ १२ ॥  
 होमे साष्ठशते चैव मुष्ट्यरन्तिसमं भवेत ।  
 होमे सार्धशते चैव सारविस्सकनिष्ठिका ॥ १३ ॥  
 हस्तं सहस्रहोमे तु अयुताख्ये द्विहस्तकम् ।  
 लक्षहोमे चतुर्हस्तं कोटिहोमेऽष्ट हस्तकम् ॥ १४ ॥

[ खातमानम् ]

विस्तारार्थेन सर्वत्र खातस्तु परिशस्यते ।  
 स्वीयात्पाङ्गेखलामानादायं खाते युगं पुरः ॥ १५ ॥  
 त्यक्त्वा तु मेखलावन्धं ततश्चैव समारभेत् ।

[ कुण्डमानभेदेन मेखलानां मानभेदाः ]

प्रमाणं मेखलानां च यवद्वादशसम्मितम् ॥ १६ ॥  
 द्वादशाङ्गुलमानस्य कुण्डस्य परिकीर्तिम् ।  
 विस्तारतुल्यमुच्छ्रायो मेखलानां महामते ॥ १७ ॥  
 मेखलात्रितयं चैवमेकीकृत्य तु जायते ।  
 विस्तारस्तु ततोच्छ्रायस्सार्थं तु चतुरङ्गुलम् ॥ १८ ॥  
 रविमात्रस्य कुण्डस्य मेखला द्वयङ्गुलाः स्मृताः ।  
 अङ्गुलं सकानिष्ठस्य कुण्डस्यार्थोत्तरं द्वयम् ॥ १९ ॥  
 च्यङ्गुला हस्तमात्रस्य कुण्डस्य समता स्मृता ।  
 द्विहस्तस्य द्विजश्रेष्ठ मेखलाश्चतुरङ्गुलाः ॥ २० ॥  
 चतुर्हस्तस्य कर्तव्याससर्वश्चैव षडङ्गुलाः ।  
 अष्टाङ्गुलिश्च कुण्डस्य अष्टहस्तस्य कीर्तिताः ॥ २१ ॥

[ नाभिलक्षणम् ]

दिङ्गाध्येऽप्यथ कुण्डस्य नाभिं (?) कुर्याद्विजोत्तम ।  
 अश्वत्थपत्रसदर्शीं मेखलोपरि संस्थिताम् ॥ २२ ॥  
 यदुक्तं प्राञ्चया मानं मेखलानां क्रमेण तु ।  
 एकीकृत्य तु तत्सर्वं मध्यात्सूत्रेण लाभ्येत् ॥ २३ ॥  
 अर्धमधेन्दुवद्वाद्यात्त्र १चातिशयेन च ।  
 मुखाद्यभ्यन्तरं यावत्क्रमेणानेन हासयेत् ॥ २४ ॥  
 उभयोः पक्षयोर्विंपि गजांषाकृतिवत्तथा ।  
 पृष्ठतो मेखलमानात्किञ्चित्कार्या द्विजोन्नता ॥ २५ ॥  
 एकमेखलमानाच्च अयंशेनार्थेन वा मुने ।  
 क्रमेण हासयेत्तावत्तावद्वै मेखलोच्छृतिः ॥ २६ ॥  
 ईषदुच्चा भवेत्सा वै मेखलोपरि संस्थिता ।  
 एकमेखलतुर्योशमानं कुण्डान्तरे द्विज ॥ २७ ॥

योन्येषु (?) निस्यृतं कुर्यात्तमेवाधोगतं तु वै ।  
 आक्रम्य मेखलाभूर्मि यावत्क्वातं तु संस्पृशेत् ॥ २८ ॥  
 इत्येतत्कथितं नाभेल्क्षणं च यथास्थितम् ।  
 साधनं चतुरश्रस्य विद्धि कुण्डस्य यागवत् ॥ २९ ॥  
 चतुरश्रस्य वै मध्ये सूत्रं कृत्वा भ्रमं (?) ततः ।  
 चतुरश्रं समं कुर्यात्सर्वदिक्कोणं वर्जितम् ॥ ३० ॥

[ कुण्डाना विकल्पः ]

नित्यनैमित्तके होमे वृत्तं वा चतुरश्रकम् ।  
 त्रिमेखलं तु कर्तव्यमोष्टनाभिसमन्वितम् ॥ ३१ ॥  
 द्विमेखलं वा विप्रेन्द्र सुश्लेषणं च मनोरमम् ।  
 एकमेखलकं वाऽपि कुण्डं क्षेपणि (?) गकर्मणि ॥ ३२ ॥

[ कुण्डे हवनस्य प्राशस्त्यम् ]

कुर्याच्चलं स्थिरं वाऽपि न हि कुण्डं विना शुभम् ।  
 हवनं विप्र मन्त्राणां तस्मात्कुण्डं च साधयेत् ॥ ३३ ॥

[ देशकालवैगुण्येन कुण्डस्यासम्भवे हवनप्रकारः ]

देशकालवशाचैव कुण्डं न घटते यदि ।  
 तं विना हवनच्छेदो न कार्यसिसद्विमिच्छता ॥ ३४ ॥  
 शोधिते हृपलिसे च स्थले चलमृदान्विते ।  
 होमस्तु विहितस्सम्यक् मञ्चस्यामच्चितस्य च ॥ ३५ ॥  
 पिण्डिका चतुरश्रा तु बहिसर्वत्र शस्यते ।  
 मध्ये पद्मं प्रकुर्वीत श्रीपद्मं पद्ममध्यगम् ॥ ३६ ॥  
 एवं कृते शुभे कुण्डे अग्निकार्यं समाचरेत् ।  
 यागगेहात्तु वाऽन्यस्मिन्यदि गेहे महामुने ॥ ३७ ॥  
 पूर्ववद्वारयां तु कृत्वा संप्रविशेत्ततः ।  
 तत्रैव यदि वा कुर्यादत्वाऽन्यचासनं शुभम् ॥ ३८ ॥  
 तत्र पूर्वोक्तविधिना उपविश्य समाहितः ।

[ कुण्डसंस्कारप्रकारः ]

कुण्डस्यारम्भकाले तु संस्कारा न कृता यदि ॥ ३९ ॥  
 निष्पन्नस्य च ते सर्वे विधेयाश्च ऋमेण तु ।  
 ताढयेदल्लभमत्रेण पुष्ट्यर्दक्षिणपाणिना ॥ ४० ॥

गृहीत्वा चैकदेशात् कुण्डमध्याच्च मृत्कणम् ।  
 अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु हृदयेन समुद्रेत् ॥ ४१ ॥  
 अस्त्राणैव समीकृत्य न स्यान्निनोन्नतं यथा ।  
 सेचयेत्कवचेनैव कुट्टयेत्तदनन्तरम् ॥ ४२ ॥  
 लेपयेद्गन्धतोयेन अस्त्रेण परिशोधयेत् ।  
 उल्लिखेदस्त्रराजेन दर्भकाण्डेन यवतः ॥ ४३ ॥  
 भूमावभ्यन्तरे कुण्डे दक्षिणाशादितः क्रमात् ।  
 उत्तराशावधिर्यावद्वादेस्वात्रयं समम् ॥ ४४ ॥  
 प्रत्यग्भागात्समारभ्य नयेत्पूर्वमुखं तु तत् ।  
 तन्मध्ये त्रितयं चान्यदेखाणामुत्तरामुखम् ॥ ४५ ॥  
 एवमुल्लिख्य विधिना प्रोक्षयेत्कवचेन तु ।  
 अच्छिन्नाग्रैस्ततो दर्भैरस्त्रमन्नाभिमन्त्रितैः ॥ ४६ ॥  
 कुण्डभित्तिगणं सर्वं प्रोत्थितं परिभूषयेत् ।  
 कृत्वैवमक्षवाटं तु कुण्डसंस्कारमुत्तमम् ॥ ४७ ॥

[ नाभिपूजनम् ]

समभ्यर्च्य ततोऽर्ध्यार्थैर्मध्यतः प्रणवेन तु ।  
 तेनैव विधिना नाभिं पूजयेच्चन्द्रसन्निभाम् ॥ ४८ ॥

[ मेखलापूजनम् ]

मेखलात्रयपूजायां हन्मच्चं तु प्रयोजयेत् ।

[ मेखलात्रये तत्त्वत्रयस्य पूजनम् ]

ततस्तत्त्वत्रयं पूज्यं मेखलात्रितयोपरि ॥ ४९ ॥

प्रधानपुरुषेशारुण्यं प्रणवत्रितयेन च ।

अर्घ्यैर्विलेपनैर्धूपैरिद्वा कुण्डं पुरा द्विज ॥ ५० ॥

[ कुण्डमध्ये आधारशक्त्याद्यासनकत्पनपूर्वक नारायणाख्यायाः शक्तेः स्थापनप्रकारः ]

चतुष्पथे तु कुण्डस्थे सपुष्पं दर्भविष्ट्रम् ।

हन्मच्चेण च विन्यस्य तत्रोपर्यथ पूजयेत् ॥ ५१ ॥

सम्पूज्याग्निं समादाय सम्भ्राम्यायतनं त्रिधा ।

योनिमार्गेण निक्षिप्य वहिवीजमनुस्मरेत् ॥ ५२ ॥

<sup>†</sup>अय श्लोकः ४८ पुस्तके योजितो दृश्यते । अन्यपु पुस्तकेषु नास्ति

अस्थानेऽस्य प्रक्षेप इति प्रतिभाति ।

आधारशक्तिपूर्वं च आसनं वैष्णवं च यत् ।  
 तत्र नारायणाख्यां वै शक्ति विद्योतलक्षणाम् ॥ ५३ ॥  
 लक्ष्म्याकृतिपदं प्राप्तामपृताहृतदेहिनीम् ।  
 सर्वातिशयरूपां च सर्वशक्तिसमन्विताम् ॥ ५४ ॥  
 सौकुमार्येण रूपेण सर्ववस्त्वन्तरस्थिताम् ।  
 शाश्वतीं सृष्टिमर्गेण अवतार्य हृदम्बुजे ॥ ५५ ॥  
 पुरा ध्यानक्रमेणैव हन्मच्छ्रेण हृदम्बुजात् ।  
 स्वनामपदयुक्तेन सनमःप्रणवादिना ॥ ५६ ॥  
 रेचकेन विनिक्षिप्य कुण्डहृत्यग्रमध्यतः ।  
 संपूज्य गन्धपुष्पाद्यैः पद्ममुद्रां पदश्च च ॥ ५७ ॥  
 चक्रमच्छ्रेण संयुक्तामेवं कुर्याच्च सन्निधिम् ।

[ वहेरूपादनक्रमः ]

आदौ च भगवच्छक्तेवैरहेस्तपादनाय च ॥ ५८ ॥  
 आदायारणिजं चामिं सूर्यकान्तोद्भवं तु वा ।  
 लोहपाषाणं वाऽथ अदुष्टं लौकिकं तु वा ॥ ५९ ॥  
 तैजसे ताप्रपात्रेऽथ मृणमयेऽभिनवे तथा ।

[ अग्रेस्ताडनप्रोक्षणादयो बाह्याः पञ्चस्त्काराः ]

सन्ताङ्गं चास्त्रमच्छ्रेण प्रोक्षयेच्छख्या च तम् ॥ ६० ॥  
 अर्चयेत्कवचेनैव कवचेनावकुण्ड्य च ।  
 प्रावयेदगृतेनैव नेत्रमच्छ्रेण नारदः ॥ ६१ ॥

[ अग्नेः स्वात्मन्युपशमापादनपूर्वक सृष्टिक्रमेण पदात्पदमवतारितस्य नाभिगतवच्चिन्तनम् ]

पूरकेणोपसृत्याथ स्वात्मन्युपशमं नयेत् ।  
 क्रमादानन्दशक्तौ तु प्रावदुदृत्य योजयेत् ॥ ६२ ॥  
 सृष्टिक्रमेण तद्भूयो ह्यवतार्य पदात्पदम् ।  
 शब्दासपदावधिर्यावत्स्मरेत्वाभिगतं ततः ॥ ६३ ॥

[ नाभिकुण्डस्थतया भाविते तेजोविशेषे होमक्रमः ]

प्रणवेन तु नाभिस्थमश्चिषोमात्मकं यजेत् ।  
 त्रिधा समिद्रिर्भिन्नेन अद(ह?) मादिभिरादरात् ॥ ६४ ॥  
 त्रयाणामथ बीजेन भिन्नेनाथ यजेद्विज ।

एकाहुतिप्रदानेन तत्रस्थो बुध्यते यथा ॥ ६५ ॥

तेन मार्गेण जप्तव्यं ध्यात्वा चाज्यामृतं हृदि ।

[ तस्याम्रः रवमन्त्रेण नाभीकुण्डादुत्थापनम् ]

ततः स्वमच्छ्रेणोत्थाप्यो नाभिकुण्डादुत्ताशनः ॥ ६६ ॥

[ अग्रेमन्त्रः ]

कृत्वाऽऽदौ पणवं विष्ट तदन्तै त्वजितं न्यसेत् ।

अशेषभुवनाधारमथ उर्ध्वेऽस्य योजयेत् ॥ ६७ ॥

उर्ध्वाधोभ्यां च तस्यैव भूधरोर्जी न्यसेत्ततः ।

त्रैलोक्यैर्वर्यदं मूर्धि वीजस्यास्य महामते ॥ ६८ ॥

ततः क्रमेण संयोज्य धरेशाद्यं च सम्प्रकम् ।

सुपर्णसंज्ञापर्यन्तं सम्प्रकस्यास्य योजयेत् ॥ ६९ ॥

उर्ध्वाधोभ्यां च नालं तु मायाव्योमे तथोपरि ।

तेजसे पदमादाय ततः सप्तार्चिषे पदम् ॥ ७० ॥

स्वाहासमन्वितश्वाम्रेमन्त्रो हृष्टादशाक्षरः ।

[ स्वमन्त्रेण नाभीकुण्डादुद्वेषितस्य तेजसः पात्रस्थवहौ प्रक्षेपः ]

धूधूशब्दशरीरान्तं (?) सच्छब्दालोकबोधितम् ॥ ७१ ॥

विकल्पधूमनिर्मुक्तं सचैतन्यसफुलिङ्गिनम् ।

नादःन्तेन क्षिपेद्विप्र सिद्धिमार्गेण पूर्ववत् ॥ ७२ ॥

पुरा हृते च पात्रस्थे वन्हौ वन्हिह(हिं ?)विशुद्धये ।

कर्द्रयेन चादाय प्राम्य कुण्डे विनिक्षिपेत् ॥ ७३ ॥

[ कुण्डमध्ये प्रक्षिप्तस्याम्रेश्विन्तनविशेषः ]

कुण्डमध्यस्थया चाथ शक्त्या नारायणाख्यया ।

नासाग्रेण तमग्निं च ग्रातं ध्यायेत्स्वहृदतम् ॥ ७४ ॥

[ वहेरुद्वेषनम् ]

त्रिपञ्च सप्त वा दद्यात् समिधे हृदयेन च ।

वहेरुद्वेषनार्थं तु नेत्रमच्छ्रेण नारद ॥ ७५ ॥

[ पर्यग्निकरणम् ]

पर्यग्निकरणं कुर्याद्यूदयेनार्द्रपाणिना ।

[ परिस्तरणम् ]

स्तरं ततोऽस्त्रमच्छ्रेण चतुर्दिश्च त्रिधा त्रिधा ॥ ७६ ॥

प्रागादौ तु यथामूलं तद्ग्रैश्चादितं भवेत् ।  
कुर्यात् स्तरसमाप्तिं तु सर्वदाऽऽत्मन उत्तरे ॥ ७७ ॥  
स्तरोपर्यथ संस्थाप्य वन्हिकायोपयोगि यत् ।

[ प्रणीतापात्रेभ्यस्तुवायुपकरणद्रव्यसादनम् ]  
प्रणीतापात्रयुग्मं तु तथेभ्ययुग्मं तु वै ॥ ७८ ॥  
स्त्रक्षुवद्वितयं चैवमाज्यस्थालीं तथैव हि ।  
सर्वं संप्रोक्ष्य मूलेन निधायाथ स्तरोपरि ॥ ७९ ॥  
प्रणीतापात्रमापूर्य तोयेन तदनन्तरम् ।  
तत्रासनवरं ध्यात्वा विष्णुमूलेन विन्यसेत् ॥ ८० ॥  
याग(गे ?)यज्ञपति(ते ?)मन्त्रमैवं संस्थाप्य चोत्तरे ।

[ परिधिविधानम् ]  
प्रदद्याच्च ततो विप परिधीन्हदयेन च ॥ ८१ ॥  
यज्ञकाष्ठोद्भवान्स्पष्टान्सपर्णान्हस्तसम्मितान् ।  
चतुर्यवपरीणाहानगारे हस्तसम्मिते ॥ ८२ ॥  
अन्येषां द्वचङ्गुला द्विः परिधीनां द्विजोत्तम ।  
यावदष्टकरं कुण्डमत ऊर्ध्वं न काश्येत् ॥ ८३ ॥

[ ब्रह्मादिलोकपालार्चनम् ]  
विष्टराणि ततो दयात्तेषु पृष्ठे हृदा मुने ।  
तत्पृष्ठे पूजयेन्नित्यं लोकपालान्स्वदिकस्थितान् ॥ ८४ ॥  
ब्रह्माहेन्द्रस्त्रादीनगन्धपुष्पादिभिः शुभैः ।

[ स्त्रक्षुवयोः सस्कारक्रमः ]  
स्त्रक्षुवाभ्यां च संस्कारसुपथामाग्रौः कुशैः ॥ ८५ ॥  
स्त्रवं द्वादशधा शोध्यं श्वेषणोष्ठेन वारिणा ।  
तथैव द्विजशार्दूल स्त्रक्षसंशोध्या द्विघैव तु ॥ ८६ ॥  
संक्षात्स्यौ स्त्रक्षुवौ श्वेवं शिखामन्त्रेण वै ततः ।  
कुण्डस्थनाग्रिना ताप्यौ

[ स्त्रक्षुवयोर्लक्षणम् ]  
तयोर्लक्षणमुच्यते ॥ ८७ ॥  
स्ववाहुदण्डमानेन मन्त्रज्ञः कल्पयेत्पुरा ।

दैवीमुक्तिसद्ग्रे काष्ठं विस्ताराच्च पड़नुलम् ॥ ८८ ॥  
 दैर्घ्याद्वागद्रेनाथ दण्डमष्टास्तमुच्यते ।  
 सार्धद्वयनुलमानं तु कृत्वा शेषं तु शोधयेत् ॥ ८९ ॥  
 कलशं दण्डमूले तु कुर्यात्पदाननं शुभम् ।  
 कर्णिकास्थो यथा दण्डो भवेद्वै मुनिसत्तम् ॥ ९० ॥  
 त्रिवालं त्वथवा शङ्खं यथा दण्डस्तदास्यगः ।  
 कृत्वा अग्रस्थं द्रिधा भागं समांशेन प्रयत्नतः ॥ ९१ ॥  
 द्वयनुलं चाथ भागस्य वैपुल्यं चाग्रतः क्रमात् ।  
 दण्डावस्थस्य भागस्य अग्रनुलं परितः समम् ॥ ९२ ॥  
 दत्त्वा भ्रमं ततः कुर्यान्निन्नं खातं सलक्षणम् ।  
 तन्मध्ये पङ्कजं कुर्यात्पुङ्कं चोर्ध्वपङ्कवम् ॥ ९३ ॥  
 आज्यकोशं तु तं विद्धि समपञ्चपलोपमम् ।  
 पद्ममध्ये निमशा च कर्णिका वै सकेसरा ॥ ९४ ॥  
 द्वादशारं बहिश्चकं पद्मस्याष्टदलस्य च ।  
 पद्मबाहे तु कर्तव्यं शङ्खं कोणचतुष्टये ॥ ९५ ॥  
 ततोऽग्रभागस्य मुने पार्श्वयोरुभयोरपि ।  
 एकैकमनुलं शोध्यं स विभाज्यत्विधा ततः ॥ ९६ ॥  
 कर्णमेकेन भागेन मध्ये त्वस्यौ (त्वंसौ ?) द्रयेन तु ।  
 विच्छिन्नं वक्त्रमंसाभ्यां मध्यमेकाङ्गुलेन तु ॥ ९७ ॥  
 विस्तारं कर्णतुल्यं तु वर्जयित्वा ततः पुरा ।  
 कर्णदेशात्समारभ्य शेषं तु परिशोधयेत् ॥ ९८ ॥  
 क्रमागतेन सूत्रेण स्थाद्वाराहाननं यथा ।  
 ततः पुष्करपत्रात् मुखाग्रं यावदेव हि ॥ ९९ ॥  
 कुर्यादाज्यपणालं तु समं न्यूनाङ्गुलं मुने ।  
 ईषद्वै क्रमसूक्ष्मं च नाज्यं याति यथा हुतम् ॥ १०० ॥  
 हस्तमात्रं ततः कुर्यात्सुवं विप्र मनोरमम् ।  
 विस्तारं द्वयनुलं काष्ठं वैपुल्याच्च तदर्थतः ॥ १०१ ॥  
 विस्तारमानादग्रेऽस्य वृत्तं कुर्याद्विरङ्गुलम् ।  
 क्रमात्तन्निन्नखातं च गोल्के चैव मुद्रितम् ॥ १०२ ॥

मध्ये मृगपदाकारचिन्हेन तु विराजितम् ।  
 विस्तारस्य त्रिभागेन ग्रीवा<sup>१</sup> साश्रा त्रिरुला ॥ १०३ ॥  
 मूले चोभयतः कुर्यात्स्वस्तिकं द्रव्यज्ञुलायतम् ।  
 विचित्ररचनायुक्तं दण्डं शूक्षणं तु वा भवेत् ॥ १०४ ॥  
 सुवर्मवंविधं कुर्याद्बोमर्कर्मणि साधकः ।  
 संस्कारार्थं ततोभवेत् तेन होमं समाचरेत् ॥ १०५ ॥

[ अग्नेः संस्कारद्वैविध्यम् ]

अग्नेश<sup>२</sup> दशं संस्काराः कुण्डमध्यगतस्य च ।  
 वाह्ये तु पञ्चसंस्कारा एवं पञ्चदशं स्मृताः ॥ १०६ ॥  
 प्रोक्षणं ताडनं वाह्ये अर्चनं चावकुण्ठनम् ।  
 अमृतीकरणं वन्हेः पञ्चैते कथिताः पुरा ॥ १०७ ॥

[ अग्नेर्गर्भन्यासादिसंस्काराः ]

कुण्डमध्ये तु वै विप्र प्राग्लक्ष्म्यां तु प्रयोजनम् ।  
 गर्भन्यासं पुंसवनं ततो वै वक्त्रकल्पना ॥ १०८ ॥  
 सीमन्तं वक्त्रनिर्यासं निष्कामं जातकर्म च ।  
 नामधेयं च भोगं च प्राशनार्थं द्रिजाखिलम् ॥ १०९ ॥  
 अधिकारं च सर्वान्वै हृदा कुर्याच्च नारद ।

[ अथाज्यसंस्काराः ]

आज्यकर्मणि वै कुर्यादशैवं विधिपूर्वकम् ॥ ११० ॥  
 अधिश्रयणमादौ हृन्मन्त्रेण कवचेन च ।  
 संपुष्वोत्पुष्वने चैव उपाधिश्रयणं तथा ॥ १११ ॥  
 प्रसादीकरणं चैव पवित्रीकरणं तथा ।  
 ततो नीराजनं नाम त्रीण्येतानि च नारद ॥ ११२ ॥  
 हृन्मन्त्रेण च कार्याणि कवचेनावकुण्ठनम् ।  
 अवलोकामृतीकारौ तैनैव तदनन्तरम् ॥ ११३ ॥  
 भाण्डस्थस्य यदाज्यस्य दर्भैः प्रज्वलितैः पुरा ।  
 स्पर्शनं विद्धि संस्कारमधिश्रयणसंज्ञकम् ॥ ११४ ॥

१ साग्रा A. २ प्राशनभोगयोरेकसंस्कारत्वात्रयेन दशविधत्वम्, एतदुत्तरत्र व्यक्तीभविष्यति ।

ततः पाणिद्रियेनैव अनामाङ्गुष्ठपीडितम् ।  
 मध्यनम्रं कुशाकाण्डं गृहीत्वाऽऽज्योपरि त्रिधा ॥ ११५ ॥  
 नयेत्तचानयेद्विप्र तमग्ने निक्षिपेत्कुशम् ।  
 संपूर्वोत्पूर्वनावेतौ संस्कारौ परिकीर्तिंतौ ॥ ११६ ॥  
 उपाधिश्रयणं नाम यत्तद्रावणमुच्यते ।  
 परिवर्तनमन्यस्मिन्भाण्डे दोषापनुक्तये ॥ ११७ ॥  
 प्रसादीकरणं हेतत्ततो दार्भं पवित्रकम् ।  
 विनिक्षिपेच्च तन्मध्ये पवित्रीकरणं च तत् ॥ ११८ ॥  
 कुण्डादुलमुकमादाय ज्वलन्तं धूमवर्जितम् ।  
 तेनावर्तं सकूट्टिप्र तदै नीराजनं स्मृतम् ॥ ११९ ॥  
 नीरजीकृत्य तत्पथात्कवचोदरगं स्मरेत् ।  
 अवकुण्ठनमेतद्वि तर्जन्या यत्पदक्षिणम् ॥ १२० ॥  
 तेजसा हृदयस्थेन हृगतेनावलोकनम् ।  
 निरीक्षणमिदं विप्र तत्स्त्रोपरि स्मरेत् ॥ १२१ ॥  
 चन्द्रमण्डलमध्यस्थं धेनुमुद्रासमान्वितम् ।  
 मन्त्रं वै सौरभेयं च सुरुरदिन्दुशतप्रथम् ॥ १२२ ॥  
 तदन्तरस्थं मन्त्रेण हिमाचलनिभं स्मरेत् ।  
 तत्पूर्वैरमृतैर्वैश्च शशिजैर्वैनुजैरपि ॥ १२३ ॥  
 सर्वसंस्कारसंयुक्तं स्मरेदाज्यं च भावितम् ।  
 अमृतीकरणं नाम इदं ते संप्रकाशितम् ॥ १२४ ॥  
 अवलोक्यामृतीकृत्य दातव्ये चैव चक्षुषी ।  
 [ सुकूसुवाभ्यां कुण्डस्य दक्षिणवामभागयोः क्रमालज्यहोमः ]  
 सुव(च ?) माज्येन संपूर्य सूर्यबीजेन चिन्तयेत् ॥ १२५ ॥  
 सहस्रांशुं च तन्मध्ये दद्यात्कुण्डस्य दक्षिणे ।  
 अपरस्मिन्सुवे ध्यात्वा सोमाख्येनाक्षरेण तु ॥ १२६ ॥  
 पूर्णं शशाङ्कबीजं च प्रदद्यात् तदुत्तरे ।  
 [ कुण्डस्य मध्यभागे अग्नीषोमात्मकस्य यजनप्रकारः ]  
 ताभ्यामभ्यन्तरे पश्चादग्नीषोमात्मकं यजेत् ॥ १२७ ॥  
 यद्वीजं हि सतत्वस्य शरीरस्याख्विलस्य च ।  
 अविभागेन वै यत्र संस्थिता देहधातवः ॥ १२८ ॥

बहिः ( हिं ? ) कण्ठोपर्म ध्यात्वा लक्ष्मीवीजान्तरस्थितम् ।  
उक्तं ( क्त ? ) वीजद्रव्येनैव मन्त्रेणीकीकृतेन वै ॥ १२९ ॥  
प्राग्वद्वृतं स्वयं दद्वाद्यान(त?)मन्त्रसमन्वितम् ।

[ तिलादिहोमद्रव्याणामाज्येन स्स्कारः ]

ततश्चाज्येन संस्कार्याः सर्वहोम्यास्तिलादयः ॥ १३० ॥

[ अग्नेर्गर्भाधानादिस्स्काराणा विवेचनम् ]

अग्नेहोमेऽथ कर्तव्यः सर्वसंस्कारसिद्धये ।  
हृदाऽनलं पुटीकृत्य कर्मनाम समुच्चरेत् ॥ १३१ ॥  
संपादयामि स्वाहान्तः सर्वकर्मस्वयं क्रमः ।

[ अथ तत्र गर्भाधानस्स्कारविवेचनम् ]

श्रीकृष्णकुहरे यद्वै बहिष्टस्य प्रवेशनम् ॥ १३२ ॥  
गर्भाधानं तु तं विद्धि संस्कारं प्रथमं मुते ।

[ पुंसवनम् ]

ग्राणयोगच्च या शक्तिर्वन्हि(हेः ?) श्रीजठरे स्थिता ॥ १३३ ॥  
ज्वालारूपाऽक्षया सूक्ष्मा तस्याश्रित्प्रसरो हि यः ।  
भगवच्छक्तिर्वैतन्यसंसर्गच्च शनैः शनैः ॥ १३४ ॥  
सत्वे (स्मृत्वै ?) तज्जुहुयादाज्यं तन्मन्त्रेणोदितेन च ।  
भवेत्पुंसवनं चाग्नेश्चक्तिनयनात्तु वै ॥ १३५ ॥

[ अथ वक्त्रकल्पना ]

तस्य चार्चिष्मतो वक्त्रात्पुद्धस्योद्भवन्ति ताः ।  
आलोके दहने शक्तया (क्ता ?) निराकारस्य सांपतम् ॥ १३६ ॥  
गोळकाकृतिमात्रस्य विद्धि तां वक्त्रकल्पनाम् ।

[ सप्ताना वक्त्रार्चिषा नामानि ]

तासां वक्त्रार्चिषां चैव शृणु नामानि नारद ॥ १३७ ॥  
प्रभा दीप्तिः प्रकाशा च मरीचिस्तपनी तथा ।  
कराळा लेलिहा चैव कुण्डं व्याप्य व्यवस्थिताः ॥ १३८ ॥  
ईशपूर्वाग्निदिग्भागे प्रभाद्यं त्रितयं स्मृतम् ।  
रक्षोवारुणवायव्ये मरीच्याद्यं त्रयं तु तत् ॥ १३९ ॥

उदगिदञ्चध्यतो याम्ये स्थितैका लेलिहाऽभिधा ।

[ वक्त्रार्चिषा वीजगणः ]

आसां वीजगणं विश्वं वहिवीजावसानकम् ॥ १४० ॥

पूर्वोदितक्रमेणैव प्रणवाद्यं नमोऽन्तकम् ।

[ अथ सीमन्तः ]

अव्यक्ताश्च तदन्तस्थाः शिरपाण्यादयोऽस्तिलाः ॥ १४१ ॥

स्वां स्वां वै कर्मसीमानं प्रबुद्धाः संश्रयन्ति ये ।

विभागकल्पना तेषां सीमन्तं तदुदाहृतम् ॥ १४२ ॥

[ अथ वक्त्रनिर्यासः ]

नरसिद्धादयो वक्त्राः स्फुरत्तारकसन्निभाः ।

शक्तिचैतन्यमध्यस्थाः सा च शक्तिस्तदात्मना ॥ १४३ ॥

सम्यक् परिणता विप्र तस्मात्ता निष्क्रमन्ति वै ।

स्वस्वस्थाने स्ववीर्येण वक्त्रनिर्यासं उच्यते ॥ १४४ ॥

[ अथ निष्क्रामः ]

मुखश्वासो (से?) न निर्यातध्यानं<sup>1</sup> श्रीकुक्षिगोचरात् ।

निष्क्रामः सह वै वहेः संस्कारो जुहुयाच्च तम् ॥ १४५ ॥

[ अथ जातकम् ]

निस्पृतस्य च वै गर्भज्ञातकं तदुदाहृतम् ।

[ प्राशनम् ]

<sup>†</sup>हिरण्यमधुसर्पिभ्यां स्नानं संप्राशनं द्विज ॥ १४६ ॥

[ नामकरणम् ]

कुर्यात्तदनु वै नाम जातस्याम्येः प्रयत्नतः ।

नामकारावसानं च प्रणवं वैष्णवायये ॥ १४७ ॥

[ भोगः ]

अन्नप्राशनपूर्वस्तु भोगो दारावसानिकः ।

अभ्यङ्ग एकः संस्कारो होतव्यः पूर्ववद्विज ॥ १४८ ॥

[ अथाधिकारः ]

ततोऽधिकारसंज्ञस्तु संस्कारो वहुरूपधृत् ।

[ उक्तस्कारस्त्वंतस्याम्नेरायणत्वेन ध्यानम् ]

इति संस्कारसंथुद्दं वहिं नारायणात्मकम् ॥ १४९ ॥

१ त A. <sup>†</sup>हिरण्येत्यस्यार्धस्य नामकारावसानं चेत्यस्यार्द्यस्यानन्तरं पाठः समुचितः प्रतिभाति ।

चतुर्षुजं चतुर्वक्त्रं शङ्खचक्रगदाभिनम् ।  
कुण्डमध्यस्थितं ध्यत्वा उदयाक्समप्रभम् ॥ १५० ॥

[ ज्वालामार्गेण हृदये प्रविष्टवभावनम् ]

तत्र तज्जनितं(तां ?) कुण्डाज्ज्वालामार्गेण चागताम् ।  
परानन्दप्रकाशाभांनासिक्या(?)द्वादशावधि ॥ १५१ ॥

ततोऽवतारयोगेन प्रविष्टां भावयेद्वृदि ।

[ अथ संस्कृतस्याम्रेः पूजनम् ]

संस्कृतस्याथ वै वह्नेः पूजां कृत्वा तु भक्तिः ॥ १५२ ॥

पुष्पैर्धूपेन दध्वा च तिलेरक्षतमित्रितैः ।

अन्नैर्भक्ष्यफलोपैरतारज्येन क्रमशो द्विज ॥ १५३ ॥

संपूर्णहृदयेनैव स्वमन्त्रेणानलं ततः ।

तर्पयत यथाशक्ति तिळाज्याद्यरनुक्रमात् ॥ १५४ ॥

अग्नेः पूर्णाद्वुतिं दत्वा वौषट्ठन्तं घृतेन च ।

[ अग्निमध्ये देवस्य पूजनम् ]

ततः पूजा प्रकर्तव्या देवस्याग्नेस्तु मध्यतः ॥ १५५ ॥

[ तत्र प्रथमं वह्नेः स्मरणप्रकारः ]

पूर्वं तं च स्मरेद्विं साकारं निष्कलप्रभम् ।

स्वयोगबलवीर्येण व्यापकं सर्वदिग्भतम् ॥ १५६ ॥

सर्वतः करवाक्पादं सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ।

कदम्बकुसुमाकारं स्वप्रभाभिर्विशजितम् ॥ १५७ ॥

कुण्डमापूरयन्सर्वं सर्वाकृत्या च सर्वतः ।

एवं हि विततो व्यापी निराकारः सुदीसिमान् ॥ १५८ ॥

[ व्योमवद्वापकतया भावितस्याग्नेमध्ये देवयजनम् ]

वह्निं तु व्योमवद्वात्वा तन्मध्ये पूजयेत्प्रभुम् ।

गन्धपुष्पादिना चैव

[ अग्न्नादियजनम् ]

ततोऽस्त्रं कवचं यजेत् ॥ १५९ ॥.

दक्षिणे वाहुमार्गे तु अनिरुद्धसमीपतः ।

अग्निषोमात्मकं तत्र आत्मरक्षार्थमेव च ॥ १६० ॥

## देवं चक्रस्थितं चक्रं

[ अथ होमविधानम् ]

ततो होर्षं समारभेत् ।

तिलैर्घृतसमायुक्तः द्रव्यैः सर्वैश्च याङ्गिकैः ॥ १६१ ॥

सुगन्धाज्यपुतैश्चैव कुर्वीत विधिवत्तः ।

[ लक्ष्म्यादीना होमसङ्घायाविधानम् ]

मूलमच्चाच्चतुर्थांशं लक्ष्म्यादीनां च होमयेत् ॥ १६२ ॥

अङ्गानां शक्तिहोमाच्च अर्थं तु जुहुयात्तः ।

तदर्थेन तु वक्त्राणां होमं कुर्याद्विजोत्तम् ॥ १६३ ॥

वक्त्रेभ्यः कौस्तुभादीनामर्थं तु परिहोमयेत् ।

ससादीनां तदर्थं तु तेभ्यश्चार्थं परेऽक्षरे ॥ १६४ ॥

अर्धमर्धांशसंयुक्तमधिकं चाग्रवर्तिनाम् ।

[ जपानुग्रहेन होमस्य कर्तव्यता ]

जपकाले यथा होमे कर्तव्यं सिद्धिमिच्छता ॥ १६५ ॥

एवं ज्ञात्वा ततः कुर्यात्कोटिहोमाच्छतावधि ।

यस्मादतर्पितो मन्त्रो न कदाचित्कलपदः ॥ १६६ ॥

कामैरवश्यफलदैर्देशकालसमुद्भवैः ।

[ होमद्रव्यनिष्ठपणम् ]

तिलैर्घृतेन पयसा दधा वा पायसेन तु ॥ १६७ ॥

सिद्धांशैः साधितैर्भक्ष्यर्वाजलाजैश्च तण्डुलैः ।

मूलैः फलैः पल्लवैर्वा सुप्रशस्तैश्च कोमलैः ॥ १६८ ॥

सुगन्धैः स्थलपदादैः पुष्पविनिप्र सितादिकैः ।

गुग्गुलेनाज्यमिश्रेण साज्यश्रीविष्टकेन वा ॥ १६९ ॥

धात्रीफलैर्वा सरसैरुत्पलैश्च शुभैस्तथा ।

सुसितैः सितरक्तैश्च पञ्चर्बिलैः सुशोभनैः ॥ १७० ॥

दूर्वाकाण्डैरभग्नाग्रैः दन्तिसद्वन्तनिर्मलैः ।

एधोभिर्ब्रह्मवृक्षोत्थैः क्षीरद्रुममयैस्तथा ॥ १७१ ॥

अमृता क्षीरसंयुक्ता औदुम्बर्यो मधुप्रुताः ।

अन्तिमाग्रा ह्यभग्नाश्च कण्ठकैः परिवर्जिताः ॥ १७२ ॥

सर्वांखिमधुरक्ताश्च घृतयुक्तास्तु वा पुनः ।

[ होमद्रव्यभेदेन फलभेदः ]

आज्ययुक्तस्तिलैः शान्तिः सिद्धयः सकलास्तथा ॥ १७३ ॥  
 घृतेन पयसा दध्ना होमस्तुपि प्रयच्छति ।  
 पायसेन तु सिद्धान्वैर्भक्ष्यैः पुष्टिः सदा भवेत् ॥ १७४ ॥  
 वीजैर्धान्यैस्तण्डुलैश्च तर्पितो मञ्चराङ् भवेत् ।  
 प्रयच्छति सदा श्रेयः प्रसन्नः परमेश्वरः ॥ १७५ ॥  
 पल्लवैः फलमूलैश्च होमस्तुष्टि प्रयच्छति ।  
 जहाति चापमूल्युं च रोगांशोपशमं नयेत् ॥ १७६ ॥  
 तर्पितः स्थलपद्माद्यैः पुष्पैश्चान्यैः सितादिकैः ।  
 सौभाग्यमतुलं विप्र अचिरात्संप्रयच्छति ॥ १७७ ॥  
 गुणगुल्वादैद्विजारोग्यं शुभैर्धात्रीफलैस्तथा ।  
 आज्याक्तैः पद्मबीजैश्च लक्ष्मीं शीघ्रं प्रयच्छति ॥ १७८ ॥  
 उत्पर्णैर्वश्यकामस्तु भोगकामश्च होमयेत् ।  
 दूर्वामृताभिर्होमेन आयुषो द्विद्विमुयात् ॥ १७९ ॥  
 एथोभिश्च शुभैर्होमादोषशान्तिप्रदः प्रभुः ।

[ आहुतिप्रमाणभेदः ]

तिळानां शस्यते होमः सततं मृगमुद्रया ॥ १८० ॥  
 घृतस्य काषिर्ष (?)को होमः क्षीरस्य च विशेषतः ।  
 शुक्तिमात्राहुतिर्दध्नः प्रसृतिः पायसस्य च ॥ १८१ ॥  
 ग्रासार्धमात्रमनानां भक्ष्याणां स्वप्रमाणतः ।  
 सर्वेषामेव वीजानां मुष्टिना होममाचरेत् ॥ १८२ ॥  
 अग्राङ्गुलिस्तु लाजानां शालीनां पञ्चकं हुनेत् (?) ।  
 फलानां स्वप्रमाणं च पल्लवानां तथैव च ॥ १८३ ॥  
 त्रितीयं मूलखण्डानां पुष्पाणां स्वप्रमाणतः ।  
 कर्कन्धुमात्रगुल्मिका होतव्या गुणगुलैस्सदा ॥ १८४ ॥  
 धात्रीफलप्रमाणां वा संभवे सति होमयेत् ।  
 दूर्वाकाण्डानि विप्रेन्द्र चतुरष्टाङ्गुलानि वा ॥ १८५ ॥  
 समित्पदेशमानेन समच्छेदा त्वगन्विता ।  
 [ स्वाहाकार वषट्कार-वौषट्कारादिप्रयोगे निमित्तभेदनिरूपणम् ]  
 स्वाहाकारं सदा होमे पूर्णायां वौषट्वेव च ॥ १८६ ॥

तमेव शान्तिके कुर्याद्वृत्तम्यने सदा ।  
स्वधा पितृक्रियायां च फट्कारः क्षयकर्मणि ॥ १८७ ॥  
विद्रेषे हुं वशे हीं च नमो मोक्षप्रसिद्धये ।

[ पूर्णाङ्गुष्ठिप्रकारः ]

कर्महोमावसाने च घृतेनार्पय च सुव(च)म् ॥ १८८ ॥  
अभावात्तु प्रभूतस्य(?) होमद्रव्येन पूरयेत् ।  
तत्रोपरि घृतं दद्यात्ततोर्ध्यकुसुमादिभिः ॥ १८९ ॥  
मूलदेवात्समारभ्य सुक्संपूज्या सुवान्विता ।  
घृतयुक्तं तु तद्रव्यं सुचः पुष्करकुक्षिगम् ॥ १९० ॥  
द्रवचन्द्रोपमं ध्यायेत्तः पूर्णं समुद्धरेत् ।  
सुगदण्डं देहनाभौ तु मूले संरोध्य संस्मरेत् ॥ १९१ ॥  
निष्कलं मन्त्रनाथं तु पूर्णशीतांशुसन्निभम् ।  
आमूलाच्च मरुच्छक्तया प्रोद्धरेच्च स्वविग्रहात् ॥ १९२ ॥  
विधाय चेवराधारे तस्माद्वारामृतं महत् ।  
नासिकासन्धिमार्गेण सुक्षपदे पतितं स्मरेत् ॥ १९३ ॥  
सामृतामाज्यधारां च वसुधारामिव क्षिपेत् ।  
सुखमध्ये तु मन्त्रस्य तद्वृत्तविवरेऽथवा ॥ १९४ ॥  
हृत्पद्मान्तर्गतां सम्यक्प्रविष्टामनुभावयेत् ।  
तया वै बृहितं मन्त्रं भावयेद्वृत्तवारया ॥ १९५ ॥  
तृतीं हृष्टं च पुष्टं च तुष्टं वै साधकोपरि ।  
मन्त्रोच्चारसमेता वै शरीरकरणान्विता ॥ १९६ ॥  
ध्यानोपेता द्विजश्रेष्ठ पूर्णेयं परिपातिता ।  
सर्वसिद्धिकरी शश्वन्मोक्षलक्ष्मीविवर्धनी ॥ १९७ ॥

[ अग्नेर्वर्णादिभेदैः कर्मसिद्धेन्नितव्यता ]

बहुशुष्केन्वनेऽग्नौ च होतव्यं कर्मसिद्धये ।  
अग्नेर्वर्णाश्च गंधाश्च शब्दाश्चाकृतयस्तथा ॥ १९८ ॥  
विकाराश्च शिखाश्चैव संवेद्याः कर्मसिद्धये ।  
पद्मरागद्युतिः श्रेष्ठो लाक्षालक्तकसन्निभः ॥ १९९ ॥  
बालाकर्वणो हुतभुक् जयार्थं शस्यते द्विज ।  
इन्द्रकोपकवर्णाभः शोणाभो वाऽथ पावकः ॥ २०० ॥

शक्रचापनिभः श्रेष्ठः कुड्डुमाभस्तथैव च ।  
 रक्तानां पुष्पजातीनां वर्णेनाग्निरिहेष्यते ॥ २०१ ॥  
 सुगन्ध्यद्रव्यगन्धोऽग्निर्घृतगन्धश्च शोभनः ।  
 आयुर्दः पद्मगन्धः स्याद्दहुगन्धश्च सुवत ॥ २०२ ॥  
 उग्रगन्धोऽभिचारे तु विहितः सर्वदाऽनलः ।  
 जीमूतवल्लकीशङ्कूमृदङ्गध्वनितुल्यकः ॥ २०३ ॥  
 शब्दोऽग्नेः सिद्धये हेतुरतोऽन्यः स्यादसिद्धिदः ।  
 छत्राकारो भ्रमः श्रेष्ठो ध्वजचामररूपकः ॥ २०४ ॥  
 विमानादिवितानानां प्रासादानां वृषस्य वा ।  
 आकारेणाथ हंसानां मयूराणां च सिद्धिदः ॥ २०५ ॥  
 रक्ताभस्तु यदा वहिर्लक्षणात्परिहश्यते ।  
 भग्नराजोपलाभश्च स्फटिकाभस्तथा शुभः ॥ २०६ ॥  
 यद्यूपं कथितं पूर्वं यदि तस्य प्रदक्षिणम् ।  
 अन्योन्यत्वं प्रपञ्चेत तथां सिद्धिकरोऽनलः ॥ २०७ ॥  
 गर्हितेन तु तर्णेन यदि कापोतिकादिना ।  
 परिवर्तं करोत्यग्निस्तदा विष विपर्ययम् ॥ २०८ ॥  
 होमान्ते तन्निमित्तं वै होमं कुर्याच्छताधिकम् ।  
 विषमाश्च शिरवा वहेष्वयादयश्च शुभावहाः ॥ २०९ ॥  
 हस्वा हस्वोन्नता दीर्घा ज्वालाः सिद्धिप्रदाः स्मृताः ।  
 स्त्रिगः प्रदक्षिणावर्तः श्रुतिप्रच्छादितध्वनिः ॥ २१० ॥  
 स नित्यमेव शुभकृद्यदन्यैर्वर्जितो गुणैः ।  
 [ होमे प्रशस्तोऽग्निः ]  
 प्रदीपे लेखिहानेऽग्ने निर्धूमे सगुणे तथा ॥ २११ ॥  
 हृद्ये तुष्टिप्रदे चैव होतव्याः श्रियमिच्छता ।  
 [ होमे वज्योऽग्निः ]  
 अलपतेजोऽल्परूपश्च विषफुलिङ्गसमन्वितः ॥ २१२ ॥  
 ज्वालाभ्रमविहीनश्च कृशानुरैव सिद्धिदः ।  
 अग्नबुद्धे सधूमे च जुह्याद्यो हुताशने ॥ २१३ ॥  
 कर्महानिर्भवेत्स्य त्वाभिचारार्थमक्षुते ।  
 दुर्गन्धश्चावलीदश्च पीतः कृष्णश्च यो भवेत् ॥ २१४ ॥

असकृत्कुं लिखेद्यस्तु स तु दद्यात्पराभवम् ।  
 [ तिथिभेदेन फलभेदः ] .

शुभे ग्रहे सुनक्षत्रे शुक्रपक्षे तिथिष्वापि ॥ २१५ ॥

द्रादश्यां धर्मकामार्थानग्रिस्थः कुरुते विशुः ।

सौभाग्यं तु त्रयोदश्यामेकादश्यां ध्रुवं जयः (यं ?) ॥ २१६ ॥

पञ्चम्यां द्रव्यसिद्धिं च नवम्यां कीर्तिंदः प्रभुः ।

तिथयः शुक्रपक्षे तु प्रोक्ताः सौभाग्यकर्मणि ॥ २१७ ॥

यथाकामं तु मोक्षार्थीं पक्षयोरुभयोरपि ।

[ प्रभाद्यर्चिः सतके क्रमादैककस्मिस्तर्पितस्य मन्त्रस्य फलभेदः ]

प्रभामूर्तिंगतो मन्त्रस्तर्पितो यदि नारद ॥ २१८ ॥

विद्यां प्रयच्छत्यचिरात् दीसिस्थो भूपदः प्रभुः ।

तापयत्याशु शत्रूणां प्रकाशोपर्यवस्थितः ॥ २१९ ॥

शत्रुक्षयं ददात्याशु मरीच्यामूर्धवंगो विशुः ।

तपन्यामूर्धवंगो मन्त्रः सर्वतापोपशान्तिदः ॥ २२० ॥

विपक्षोच्चाटनं कुर्यात्कराक्षासंस्थितो विशुः ।

लेलिहावस्थितो मन्त्रो यदि सन्तर्पितो मुने ॥ २२१ ॥

दद्यादभीष्मितं चैव देहान्ते परमं पदम् ।

इदमुक्तं मया विप्र होमकर्म समाप्तः ॥ २२२ ॥

[ होमान्ते कर्तव्यस्य तदुत्तराङ्गस्य विधानम् ]

होमान्ते सानलं मन्त्रं भूयः पुष्पादिभिर्यजेत् ।

मुद्राः प्रदर्शयेत्सर्वा मूलमन्त्रादितः क्रमात् ॥ २२३ ॥

सन्दर्शयेत्ततो वह्नेमुद्रां मन्त्रसमन्विताम् ।

[ अग्निमुद्रा ]

पद्माकारौ करौ कृत्वा अङ्गुष्ठौ च कनिष्ठिके ॥ २२४ ॥

संर्भील्य चाग्रदेशान्तु कर्णिकेव यथा द्विज ।

तजन्यादित्रयं शेषमूर्धवं च करद्यात् ॥ २२५ ॥

असंलग्नं तु निक्षिमं मुद्राऽग्नेः संप्रकीर्तिता ।

[ मण्डले विन्यस्तस्य मन्त्ररूपस्य भगवतो मूर्धनि पुष्पाङ्गलिसमर्पणप्रकारः ]

मण्डलाग्रं ततो यायाद्वोमं विष्णोः समर्प्य च ॥ २२६ ॥

आपूर्य पाणियुगलं पुष्पैस्तत्रोपरि स्थितम् ।

संस्मरेन्निष्कलं मन्त्रममृतेनोपबृंहितम् ॥ २२७ ॥ .  
प्रभूतदीप्तिच्छुरितं निक्षिपेन्मन्त्रमूर्धनि ।

[ अथ प्रार्थना ]

तर्पितोऽसि विभोर्भि(भ ?)त्या होमेनानलमध्यगम्<sup>१</sup>(ग ?)॥२२८॥  
होमद्रव्येषु यद्वीर्यं तदिदं चात्मसात्कुरु ।  
गृहीतं भावयेत्तेन प्रसन्नेनान्तरात्मना ॥ २२९ ॥

[ अथ मण्डलस्थस्य विसर्जनप्रकारः ]

विसर्जनं ततः कुर्यादत्वाऽर्थ्यं धूपसंयुतम् ।

[ अथ प्रसादस्य शिरासि धारणम् ]

प्रसादार्थ्यं सपुष्पं च कणिकोऽर्धात्परिच्छुतम् ॥ २३० ॥  
गृहीत्वा स्वात्मनो मूर्खिं दत्त्वा

[ मण्डलादुद्धूतरजसा तिलकधारणम् ]

अथ रजसा मुने ।

लङ्घाटे तिलकं कुर्यात्पीतरक्तेन मण्डलात् ॥ २३१ ॥

[ अर्ध्यपात्रे न्यस्तस्य मन्त्रस्य पूरकेण स्वदेहे व्याप्तिवभावनम् ]

द्विधा यश्चार्थ्यपात्राभ्यां मत्रो न्यस्तः पुरा द्विज ।

मन्त्रमुद्रासमेतेन पूरकेण तु नारद ॥ २३२ ॥

भासितं भावयेद्देहं तेनापादाच्छिरोऽवधि ।

[ भोगस्थानगताना मन्त्राणां मुख्यमन्त्रशरिरे प्रविष्टिवभावनम् ]

भोगस्थानगता मन्त्राः पूजिता ये यथा क्रमात् ॥ २३३ ॥

मुख्यमन्त्रशरीरं तु संप्रविष्टांश्च संस्परेत् ।

ज्वाला ज्वालान्तरं यद्रूपस्येव निन्नगाः ॥ २३४ ॥

[ सर्वमन्त्रास्पदस्य तस्य स्थूलमन्त्रशरीरस्य स्वकारणसूक्ष्मादिकमेण पररूपे प्रविष्टिवभावनम् ]

तं मन्त्रविग्रहं स्थूलं सर्वमन्त्रास्पदं द्विज ।

प्रविष्टं भावयेत्सूक्ष्मं बुध्यक्षे शुभयात्मके ॥ २३५ ॥

परे प्राणुक्तरूपे तु तं सूक्ष्ममुभयात्मकम् ।

[ पररूपस्य तस्य स्वहृदये प्रविष्टिवभावनम् ]

तं परं प्रस्फुरद्रूपं निराधारपदाश्रितम् ॥ २३६ ॥

सिद्धिमार्गं हृत्पद्मे संप्रविष्टं तु भावयेत् ।

[ स्वहृदय प्रविष्टस्य परस्वरूपस्य भासाऽपादमस्तकं स्वदेहस्य व्याप्त्वभावनम् ]

मन्त्रमुद्रासमेतेन पूरकेण तु नारद ॥ २३७ ॥

भासितं भावयेद्देहं तेनापादाच्छिरोवधि ।

प्रविष्टेन तु मन्त्रेण प्रयत्नेन विना द्विज ॥ २३८ ॥

विग्रहः कम्पते यस्य मन्त्रस्तस्य प्रसीदति ।

[ विसर्जनानन्तर दीक्षितेभ्यो नैवेद्यप्रदानम् ]

एवं विसृज्य मन्त्रेशं लोकपालाक्ष्वर्जितम् ॥ २३९ ॥

दीक्षितानां द्विजानां च श्रद्धासंयमसेविनाम् ।

प्रदद्याद्विज नैवेद्यं शिष्याणां भावितात्मनाम् ॥ २४० ॥

[ मूलमन्त्राभ्यर्थने विनियुक्ताना पुष्पादीना समाहरणम् ]

वलमानस्य(?) मन्त्रस्य तुल्यकालं समाहरेत ।

पुष्पाण्यस्त्रं च नैवेद्यं मूलमन्त्रापयोजितम् ॥ २४१ ॥

[ समाहृतेन तेन द्रव्येण विष्वक्सेनाभ्यर्थनम् ]

तेन भाण्डस्थितेनापि समाहूयाभ्वरान्तरात् ।

विष्वक्सेनं यजेद्दक्षया ध्वात्वा वै मण्डलान्तरे ॥ २४२ ॥

चतुर्षुजमुदाराङ्गं गदाशङ्खधरं विभुम् ।

नवाभ्रपत्रसङ्काशं पिङ्गलशमश्वलोचनम् ॥ २४३ ॥

पीतवस्त्रं चतुर्दृष्टं स्वमुद्राद्वित्यान्वितम् ।

समभ्यर्थ्य क्रमात्साङ्गं मुद्रामस्याथ दर्शयेत् ॥ २४४ ॥

[ अथ कुण्डे विन्यस्तस्य मन्त्रस्य पुष्पैः पूजनम् ]

गत्वा कुण्डसमीपं तु मन्त्रं पुष्पैः प्रपूज्य च ।

[ भस्मना तिलकधारणम् ]

भस्मनाऽङ्गाभितमेन ललाटे तिलकं शुभम् ॥ २४५ ॥

[ मण्डलस्थस्येव कुण्डस्थस्य मन्त्रस्योपसहरणम् ]

कृत्वा मण्ड(ल)वत्पश्चादुपसंहृत्य चात्मनि ।

[ अथ विष्वक्सेनस्य कुण्डे सन्तर्पणक्रमः ]

विष्वक्सेनस्ततो भक्त्या तर्पणीयस्तिलाक्षतैः ॥ २४६ ॥

वौषट्ठन्तेन मन्त्रेण दध्यात्पूर्णाहुर्ति द्विज ।

मण्डले पूजयित्वाऽथ कुर्यात्स्य विसर्जनम् ॥ २४७ ॥

[ विष्वक्सेनविसर्जनम् ]

स्वमन्त्रेण द्विजश्रेष्ठ क्षमस्वेति पदेन च ।  
मुद्रासमन्वितेनाथ नभस्युत्पतिं स्मरेत् ॥ २४८ ॥  
पूर्णे न कलशेनाथ अस्त्रजसेन नारद ।  
क्षीराम्बुमधुराज्येन प्रापयेन्मण्डलं तु तत्(?) ॥ २४९ ॥  
ततः कुण्डात्समुत्थाप्य विष्वक्सेनं यथा पुरा ।

[ लोकपालादीना विसर्जनप्रकारः ]

पूजयेष्टोकपालांश्च पुष्पाद्यस्तर्पयेत्ततः ॥ २५० ॥  
एकाहुतिप्रदानेन शक्त्या वा बहुभिः पुनः ।  
यथाविधि स्वमन्त्रेण पूजयित्वा विसर्जयेत् ॥ २५१ ॥  
साक्षान्सपरिवारांश्च स्वं स्वं स्थानं क्रमेण तु ।

[ अथ क्षेत्रपालादीना वृत्तादिभिस्तर्पणक्रमः ]

गत्वा कुण्डसमीपेऽथ क्षेत्रपालादयः क्रमात् ॥ २५२ ॥  
आधारशक्तेरारभ्य पीठमन्त्राश्च सर्वशः ।  
गणेशाद्याश्च सिद्धान्तास्तर्पणीया वृत्तादिकैः ॥ २५३ ॥  
सकृत्सकृत्स्वशक्त्या वा पूर्णा सर्वेष्वथ क्षिपेत् ।  
पात्रस्थं कलशस्थं च मन्त्रतन्त्रावतारितम् ॥ २५४ ॥  
क्रमेण चोपसंहृत्य ग्राणाग्रेण तु पूर्ववत् ।

[ अथ वहेस्तर्पणप्रकारः ]

स्वमन्त्रेण ततो वद्दि शक्तिस्तर्पयेद्विज ॥ २५५ ॥  
अच्छिद्रकरणीं पूर्णा पूर्णामन्त्रेण पातयेत् ।  
कुण्डे पुष्पाञ्चर्लिं कृत्वा वद्विमन्त्रमनुस्मरन् ॥ २५६ ॥  
समाधाय न्यसेत्कोष्ठे श्वतारक्रमेण तु ।

[ अथग्रेः परिषेचनम् ]

स्तुवन्तु तोयेनापूर्य कुण्डं बाह्ये प्रदक्षिणम् ॥ २५७ ॥  
कुर्यादीशानकोणाद्वै अच्छिद्रोदकधारया ।

[ नैवेद्यादीना तोये प्रक्षेपविधानम् ]

नैवेद्यमुपसंहृत्य वस्त्राळङ्कारवर्जितम् ॥ २५८ ॥  
अगाधोदकमध्ये तु वहत्यधिविनिक्षिपेत् ।

[ निमाष्टर्युपलेपनपूर्वकं सिद्धार्थकादीनामुक्तिरणम् ]

सम्यक्कृत्वा निमाष्टि वै उपलिप्याथ चोत्क्रेत् ॥ २५९ ॥  
सिद्धार्थकादिलाजांश्च तिलं सुमनसोऽक्षतान् ।

[ रक्षार्थ स्थापितयोः कवचाञ्चोरुपसहारः ]

वर्माह्वे शुपसंहृत्य रक्षार्थं योजिते पुरा ॥ २६० ॥

[ स्वविग्रहे छृतस्य न्यासस्योपसहारः ]

यागस्थानाच्च तिलकं कृत्वा न्यासं स्वविग्रहात् ।  
उपसंहृत्य मेधावीं कुर्याद्वै भोजनादिकम् ॥ २६१ ॥  
इदमुक्तं समाप्तेन मन्त्रसन्तर्पणं द्विज ।

[ अपात्रेऽस्य मन्त्रसन्तर्पणक्रमस्यावाच्यत्वकथनम् ]

वाच्यं नादीक्षितानां च नाभक्तानां कदाचन ॥ २६२ ॥  
नान्यदर्शनसंस्थानां नोपहासरतात्मनाम् ।

[ पत्रे वक्तव्यता ]

सद्गावज्ञे तु वक्तव्यं समयज्ञेऽथ पुत्रके ॥ २६३ ॥

साधके तु गुरोर्वापि भक्ते स्त्रिग्ने विमत्सरे  
सत्यधर्मपरे वापि साचारे समयस्थिते ॥ २६४ ॥

इति श्रीपञ्चरात्रे जयाख्यसंहितायामग्निकार्यविधानं नाम पञ्चदशः पटलः ।

अथ दीक्षाविधान नाम षोडशः पटलः

नारदः—

श्रोतुमिच्छामि भगवन्दीक्षालक्षणमुत्तमम् ।  
समयिनः पुत्रकस्य साधकाचार्ययोस्तथा ॥ १ ॥  
नैष्ठिकानां तथा ह्रीणां शिशूनां भावितात्मनाम् ।  
विस्तरेण समाख्याहि यदि सानुग्रहोऽसि मे ॥ २ ॥

श्रीभगवान्—

शृणु दीक्षां प्रवक्ष्यामि शिष्याणां भावितात्मनाम् ।  
देवाग्निगुरुपूजासु अथिकारो यथा(या ? )भवेत् ॥ ३ ॥  
सिद्धये मुक्तये चैव तां वक्ष्यामि त्रिधा यथा ।

[ आद्यानाद्यभेदेन दीक्षाप्रकारे भेदः ]

महामण्डलयागेन वित्ताद्यानां तु कारयेत् ॥ ४ ॥

वित्तयोगविमुक्तस्य स्वल्पवित्तस्य देहिनः ।  
संसारभयभीतस्य विष्णुभक्तस्य तच्चतः ॥ ५ ॥  
अग्नौ चाज्यान्वितर्वैजैः सतिलैः केवलैस्तथा ।  
द्रव्यहीनस्य वै कुर्याद्वैवानुग्रहं गुरुः ॥ ६ ॥

[ उपसनस्यावश्य दीक्षायितव्यता ]

यः समः सर्वभूतेषु विरागी वीतमत्सरः ।  
जितेन्द्रियः शुचिर्दक्षः समग्रावयवान्वितः ॥ ७ ॥  
कर्मणा मनसा वाचा भीतेष्वभयदः सदा ।  
संबुद्धिपदसंप्राप्तस्तत्रापि भगवन्मयः ॥ ८ ॥  
पञ्चकालरतञ्चैव पञ्चरात्रार्थवित्तथा ।  
विष्णुतत्त्वं परिज्ञाय एकं चानेकभेदगम्<sup>१</sup> ॥ ९ ॥  
दीक्षयेन्मेदिनीं सर्वा किं पुनश्चोपसर्पितान् ।

[ एकस्यैवाच्युतस्यानेकरूपेण स्थितत्वानिर्देशः ]

निराश्रयमसङ्कल्पं स्वरूपादच्युतं स्थिरम् ॥ १० ॥  
ग्राहग्राहकधैर्यै निर्मुक्तमचलं ध्रुवम् ।  
एव( क ? )मेव फले पञ्च( ? )वश्ये ते नैकधा स्थितम् ॥ ११ ॥  
व्याप्त्यापकभेदेन यथावन्मुनिसत्तम ।

[ परस्कृमस्थूलात्मना त्रिधा स्थितेषु तत्त्वेषु अच्युतस्य त्रेधा व्याप्त्य स्थितिः ]  
स्थूलं सूक्ष्मं परं चान्यद्वचाप्य तत्त्वत्रयं स्थितम् ॥ १२ ॥  
प्रधानपुरुषेशाख्यं तथाऽन्यच्छ्रोत्रपूर्वकम् ।  
व्याप्त्याच्युतः स्थितस्साक्षात् त्रिधा वै बुद्धिपथिमम् ॥ १३ ॥  
त्रिविधं विष्णुतत्त्वं तु एकं ज्ञात्वाऽप्यनेकधा ।  
एकैकेन तु भेदेन कुर्यात्सर्वेष्वनुग्रहम् ॥ १४ ॥  
यथानुरूपं क्रमशः समयज्ञादिषु द्विज ।

[ मन्त्रमूर्तेभगवत्स्त्रेष्वाऽवस्थानम् ]

पिण्डात्मा भगवानेक उपाङ्गाद्वयश्च स द्विधा ॥ १५ ॥  
त्रिविधे मन्त्रराशौ तु त्रिधा चैव व्यवस्थितः ।

[ स्थूलसूक्ष्मपरात्मना मन्त्रराशैविव्यम् ]

+मणेराकृष्टमन्त्रान्तो मात्राः प्राग्राशिरुच्यते ॥ १६ ॥

1 लोम A. CL., S. 2 कम् CL.

<sup>†</sup> अत्र मणिशब्देन कौस्तुभः, आकृष्टिशब्देनाङ्कुशः, भूधरशब्देन वराहो विवक्षित ।

लक्ष्म्याद्यो भूधरान्तश्च द्वितीयः सूक्ष्मसंज्ञितः ।  
सप्तमूर्म्(र्णान्म् ?)र्तिमन्त्रान्तस्तृतीयस्तु परः सृतः ॥ १७ ॥  
तत्त्वं( मन्त्र ? )ग्रामं समुच्चित्य स्थितः †संक्षेपकर्मणि ।

[ स्थूलसूक्ष्मपरात्मना त्रेधाऽवस्थितस्य मन्त्रराशेः स्थूलाद्यैकराशौ प्रत्येक स्थूलादित्रिक-  
रूपेणावस्थितिः ]

त्रित्रिकावस्थरूपेण त्रयं कृत्वा त्रिधा स्वयम् ॥ १८ ॥  
राशीनां भगवान्विष्णुलोकानुग्रहकृत्स्थितः ।  
अद्वृद्धशादैनतेयान्तं स्थूलात्स्थूलमिदं त्रिकम् ॥ १९ ॥  
गदामन्त्राच्च शङ्खान्तं स्थूलमध्यं च नारद ।  
पङ्कजात्कौस्तुभान्तं च स्थूलपारं भवेत्रिकम् ॥ २० ॥  
वराहात्मित्सह्यमन्त्रान्तं सूक्ष्मं स्थूलं त्रिकं सृतम् ।  
अस्त्राहृदयपर्यन्तं सूक्ष्ममध्यो भवेत्प्रभुः ॥ २१ ॥  
मायाशक्तेस्तु लक्ष्म्यन्तं भवेत्सूक्ष्मं परं तु तत् ।  
समूलो मूर्तिमन्त्रो यः सर्वस्सप्तदशाक्षरः ॥ २२ ॥  
परस्थूलमिदं विद्धि सप्तमं सर्वसिद्धिदम् ।  
अनिरुद्धान्तु सत्यान्तं सर्वं तत्परमध्यमम् ॥ २३ ॥  
परात्परं मन्त्रपरं नवमं भोगमोक्षदम् ।  
विद्धि सप्ताक्षरं पिण्डं मन्त्रग्रामस्य नायकम् ॥ २४ ॥  
उत्तरोत्तरता चैव सर्वेषां वर्तते क्रमात् ।  
सामर्थ्येन तु वीर्येण ज्ञानेन विविधेन च ॥ २५ ॥  
भवच्छेदे च दीक्षायां विविधासु च सिद्धिषु ।

[ मन्त्रसङ्घस्य तत्त्वसङ्घे संक्षेपमध्यविस्तारात्मकदीक्षात्रैविध्यानुग्रुण त्रेधाऽवस्थान-  
निरूपणम् ]

क्रमेण गन्धतन्मात्रात्प्रभुतत्त्वावर्धिं द्विज ॥ २६ ॥  
मन्त्रसङ्घः परत्वेन किञ्चित्सङ्घोचरूपधृत् ।  
स्थूलसूक्ष्मादि नवधा मध्ये विस्तारकर्मणि ॥ २७ ॥  
भूयोऽनुक्रमयोगेन पञ्चविंशतिधा मुने ।  
एकः स एव मन्त्रात्मा भिन्नोऽपि बहुभेदतः ॥ २८ ॥

1 तत्र CL.

† संक्षेपमध्यमविस्तारभेदेन त्रेधा वक्ष्यमाणे दीक्षाभेदे संक्षेपक्रमे समुच्चित्य स्थितिर्भावनीयेति यावत् ।

[ अधिभूताधिदैवाध्यात्मभेदेन नेधा विभिन्नस्य प्रत्येक पञ्चविंशतिधाऽवस्थितिनिरूपणम् ]

अध्यात्मत्वाधिदैवत्वाधिभूतत्वव्यवस्थया ।  
 स्थितस्त्वीश्वरतत्त्वाच्च यावत्तत्त्वं धराभिधम् ॥ २९ ॥  
 ईश्वरोऽथ प्रधानं च बुद्धिश्चाहंकृतिर्मनः ।  
 पञ्चेन्द्रियाणि श्रोत्राद्याः पञ्च वागादयस्तथा ॥ ३० ॥  
 पञ्च शब्दादयश्चान्ये पञ्च भूतानि खादयः ।  
 अधिभूतगणश्चायमधिदैवगणं शृणु ॥ ३१ ॥  
 मकाराद्यानि वीजानि कावसानानि वै क्रमात् ।  
 ईश्वरादिषु तत्त्वेषु कथितास्साधिदैवताः ॥ ३२ ॥  
 मन्त्राश्राध्यात्मरूपा ये क्रमशः शृणु नारद ।  
 ससाक्षरः परो मन्त्रो हाध्यात्मं चैश्वरं स्मृतम् ॥ ३३ ॥  
 सत्यादिपञ्चकं विद्धि प्रकृतेः परमव्ययम् ।  
 मूलमूर्तिसमेतं च बुद्धरध्यात्मस्तुच्यते ॥ ३४ ॥  
 लक्ष्मीमन्त्रमहङ्कारे मनसः कीर्तिसंज्ञितम् ।  
 श्रोत्रेन्द्रिये जयाख्यं तु मायाख्यं च त्वगिन्द्रिये ॥ ३५ ॥  
 हच्छुरिन्द्रिये विद्धि जिह्वाये तु शिरः स्मृतम् ।  
 शिखा ग्राणेन्द्रिये विद्धि वाक्त्वे कवचं स्मृतम् ॥ ३६ ॥  
 पाणितत्त्वे भवेन्नेत्रमस्त्रं पादाभिधस्य च ।  
 पायवाख्यस्य च तत्त्वस्य सिद्ध्यमन्त्रं परं स्मृतम् ॥ ३७ ॥  
 कापिलं विद्धयुपस्थस्य शब्दे वाराह उच्यते ।  
 स्पर्शे त्वध्यात्मरूपं च मन्त्रं कौस्तुभसंज्ञितम् ॥ ३८ ॥  
 रूपाख्यस्य तु मालाख्यं पद्मं विद्धि रसस्य च ।  
 शाङ्खमन्त्रस्तु गन्धस्य चक्रं नभासि नारद ॥ ३९ ॥  
 गदामन्त्रः स्मृतो वायोरग्नेणाहुङ उच्यते ।  
 असत्त्वस्य तु पाशाख्यो भूमेरड्कुद्धासंज्ञितः ॥ ४० ॥  
 वैतत्येनोदिता मन्त्राः सतत्त्वा वितते क्रमे ।  
 दीक्षाकर्मणि संक्षिप्ते मध्यमे विततेऽथ च ॥ ४१ ॥  
 यावत्त्रितयं ज्ञातं तावहीक्षा न जायते ।  
 एवमेष जगन्नाथो मन्त्रात्मा परमेश्वरः ॥ ४२ ॥

पञ्चविंशतितत्त्वेषु तत्त्ववीजेषु चैव हि ।

स्थितो श्विष्टातृत्वेन परत्वेन महामते ॥ ४३ ॥

ऊर्ध्वे सप्ताक्षरं विष्णु स्थिता नारायणी स्थितिः ।

या ह्येव कथिता पूर्वं त्रिधा सैव तु नान्यथा ॥ ४४ ॥

[ तथाभूतस्य मन्त्रात्मनः परमेश्वरस्य विशेषपत्रघ्यक्षरे मन्त्रे सान्निध्यनिरूपणम् ]

स्थितीस्सर्वाश्च संहृत्य विशेषेण व्यवस्थितः ।

परं(र?)सूक्ष्मयुतं(त?)स्थूलरूपेण व्यक्षरे सदा ॥ ४५ ॥

मन्त्रे ह्यनुग्रहार्थस्तु भविता भावितात्मनाम् ।

[ वक्ष्यमाणदीक्षाङ्गभूततत्त्वशोधने व्यक्षरस्य मन्त्रस्य विनियोगमेदः ]

त्रिसच्चारेण वै कुर्यादीक्षां वा तेन नारद ॥ ४६ ॥

ईशप्रधानतन्मात्रसन्धाने शोधने सति ।

द्विरुच्चारेण वा कुर्यादीशप्रकृतियोगतः ॥ ४७ ॥

प्रकृतिर्दीक्षरो(र?)शोध्या<sup>1</sup> प्रणवेनश्वरस्तथा ।

[ सप्ताक्षरमन्त्रेणश्वरतत्त्वसशोधनप्रकारः सोपपत्तिकः ]

सप्तार्णेनश्वरं वाथ एकोच्चारेण शोधयेत् ॥ ४८ ॥

मन्त्रा यतोऽखिलास्तस्मिन्पिण्डे तत्त्वानि चेष्वरे ।

इत्येवं विष्णुतत्त्वं तु व्यापकत्वेन संस्थितम् ॥ ४९ ॥

ज्ञात्वा सम्यक्ततो दीक्षां मन्त्रैः कुर्याद्विजाखिलैः ।

यतः परेण विभुना सर्वे मन्त्रा अधिष्ठिताः ॥ ५० ॥

[ शिष्यलक्षणपरीक्षणपूर्वक शिष्याणां दीक्षितव्यता ]

परीक्ष्य तन्नियुक्तांस्तु ब्रह्मचर्यस्थितान् शुचीन् ।

दक्षान् जितेन्द्रियान्धीरानुरुद्देवाग्नितप्तरान् ॥ ५१ ॥

वर्णाश्रमगुणोपेतान्विनांतान् श्रद्धयाऽन्वितान् ।

शिष्यांश्च भगवद्गत्तान् संसारानलखेदितान् ॥ ५२ ॥

दीक्षयेद्विधिना मन्त्री मन्त्रदीक्षादितः क्रमात् ।

संस्थिताऽनेकमेदेन यथा तद्ददतः शृणु ॥ ५३ ॥

[ सामान्यदीक्षायाहौविध्यम् ]

सर्वेषां केवलैर्मन्त्रैर्मान्त्री सामान्यलक्षणा ।

तत्त्वैर्वर्जैस्तथा मन्त्रैर्धर्यानेन हवनेन च ॥ ५४ ॥

सामान्या हि( त्रि ? )विधा चान्या सर्वेषां भावितात्मनाम् ।  
संक्षिप्ता मध्यमा सा च तृतीया चातिविस्तरा ॥ ५५ ॥

[ संक्षिप्तादित्रयस्य फलभेदः ]

क( अ ? )ल्पकालं च संक्षिप्ता भोगं यच्छति सङ्कृष्टम् ।  
मध्यमा मध्यमं भोगं तथा कालं प्रयच्छति ॥ ५६ ॥  
अनन्तभोगफलदा भवेद्वेगाभिलाषणाम् ।  
प्रभावाद्वोपपूजाभ्यां विस्तीर्णा कालमक्षयम् ॥ ५७ ॥  
समत्वमपवर्गे तु भवेद्विक्षात्रयस्य च ।

[ विशेषदीक्षायाः पञ्चविधत्वम् ]

विशेषाख्या च या दीक्षा पञ्चधा सा व्यवस्थिता ॥ ५८ ॥  
[ पञ्चविधासु विशेषदीक्षासु प्रत्येकमधिकारभेदनिरूपणम् ]  
प्रथमा समयज्ञानां बलानां विष्णुचेतसाम् ।  
भक्तानां कन्यकानां च द्वितीया पुत्रकेषु च ॥ ५९ ॥  
तृतीया मोक्षमार्गस्था साधकानां तु वै सदा ।  
चतुर्थी मुनिशार्दूल ब्रह्मसायुज्यदायिका ॥ ६० ॥  
देशिकानां तु कर्तव्या अङ्गनानां तु पञ्चमी ।

[ संक्षिप्तमध्यमविस्तृतभेदभिन्नासु सामान्यदीक्षासु क्रमात्तत्वसयोजनप्रकारभेदः ]  
एतासां क्रमशो वक्ष्ये समत्वं तत्त्वसंग्रहम् ॥ ६१ ॥

येन विज्ञातमात्रेण दीक्षा सम्यक्पर्वतते ।  
संहारक्रमयोगेन मच्चराशित्रयं च यत् ॥ ६२ ॥  
प्रागुक्तं योजनीर्यं तत्तृतीये( त्रितयं ? ) बीजसंयुते( तम् ? ) ।  
तन्मात्रके प्रधाने च ईश्वराख्ये च शुद्धये ॥ ६३ ॥

राशित्रयस्य यो भेदः काथितो नवधा पुरा ।

अङ्गुशात्सप्तवर्णान्तं तन्मात्रेषु च पञ्चमु ॥ ६४ ॥

अहङ्कारे तथा बुद्धौ प्रकृतौ चेष्वरे च वै ।

तया संहृतियुक्त्या वै गन्धमात्रादितः क्रमात् ॥ ६५ ॥

विस्तीर्णायां तृतीयायां यद्ध्यात्मादिनोदितम् ।

क्रमः स एव बोद्धव्यः सृष्टिसंहारयोगतः ॥ ६६ ॥

सामान्यत्रितयस्येदं दीक्षायोगस्य लक्षणम् ।

[ अथ विशेषदीक्षापञ्चकभेदे प्रत्येक मन्त्रैस्तत्त्वसंयोजनप्रकारभेदः ]

पञ्चकस्याधुना विद्धि विशेषाख्यस्य नारद ॥ ६७ ॥

ऋक्षरं पदभेदेन मूर्तिमन्त्रसमन्वितम् ।  
 संक्षिप्ते तत्त्वजाले तु योजनीयं क्रमेण तु ॥ ६८ ॥  
 तन्मात्राणां च ह्रीं स्वाहा पञ्चानां तु सकृद्यसेत् ।  
 विश्वात्मने पदं यच्च द्वितीयं तदहङ्कृतौ ॥ ६९ ॥  
 नारायणाय बुद्धौ तु तृतीयं योजने(येत् ?)स्मरन् ।  
 नमः प्रधानतत्वे तु ऋक्षरं चेष्वरे ततः ॥ ७० ॥  
 विशेषपञ्चकस्यैषा प्रथमा परिकीर्तिता ।  
 द्वितीयं शृणु विषेन्द्र सर्वसिद्धिप्रदा हि या ॥ ७१ ॥  
 गन्धतन्मात्रपूर्वाणि हृदयाद्यैरतुकमात् ।  
 अहङ्कारं तु नेत्रेण(?) बुद्धिं जीवेन शोधयेत् ॥ ७२ ॥  
 प्रधानं मध्यमेनैव देवीनां हृदयेन तु ।  
 ईश्वरं प्रणवेनैव कुर्यात्त्रैव योजनम् ॥ ७३ ॥  
 पुत्रकाणां स्मृता दीक्षा विधिनाऽनेन नारद् ।  
 साधकानां तु वक्ष्यामि तत्त्वशुद्धौ क्रमेण तु ॥ ७४ ॥  
 संशोध्य गन्धतन्मात्रं वक्रमन्त्रयेण तु ।  
 रसाख्यमङ्गषट्केन रूपमात्रं च शक्तिभिः ॥ ७५ ॥  
 समस्तमूलमन्त्रेण शोधयेत्स्पर्शसंज्ञितम् ।  
 संशोध्य शब्दतन्मात्रमनिरुद्धेन नारद ॥ ७६ ॥  
 प्रशुभ्रेन त्वहङ्कारं बुद्धिं सङ्कर्षणेन च ।  
 प्रधानं वासुदेवेन ततः सत्येन चेश्वरम् ॥ ७७ ॥  
 शोधयेत्साधकस्यैवं तत्त्वं सद्वैष्णवस्य च ।  
 दीक्षार्थं तत्त्वसंशुद्धौ गुरोर्मन्त्रानयो शृणु ॥ ७८ ॥  
 दशभिस्साख्यमन्त्रैस्तु गन्धमात्रं तु संहरेत् ।  
 लोकेशाद्यै रसाख्यं तु रूपाख्यं कौस्तु भादिकैः ॥ ७९ ॥  
 स्पर्शसंज्ञं त्रिभिर्ब्रैहृदाद्यैः शब्दसंज्ञितम् ।  
 लक्ष्म्याद्यैरप्यहङ्कारं बुद्धिं मूलेन शोधयेत् ॥ ८० ॥  
 प्रधानमथ सत्याद्यैः पञ्चभिः परिशोध्य च ।  
 सप्ताक्षरेण मन्त्रेण शोधयेदीश्वरं ततः ॥ ८१ ॥  
 क्रम एष हि दीक्षायामाचार्याणामुदाहृतः ।  
 त्रीणां तु भोगसिद्ध्यर्थं शृणु दीक्षाक्रमं मम ॥ ८२ ॥

पुरुषं पथमे तत्त्वे योजयेद्गन्धसंज्ञिते ।  
 रसतन्मात्रसंज्ञेऽथ सत्त्वं चैव द्वितीयके ॥ ८३ ॥  
 अच्युतं च तृतीये तु वासुदेवं चतुर्थके ।  
 सकलेन तु रूपेण एतदादौ चतुष्टयम् ॥ ८४ ॥  
 योजनीयं च मन्त्राणां चतुस्तन्मात्रशुद्धये ।  
 पञ्चमेचानिरुद्धं तु षष्ठे योज्यः पुनः प्रभुः ॥ ८५ ॥  
 प्रद्युम्नस्तु विशालाक्षस्ततः सङ्खर्षणः परे ।  
 निष्कलस्समे योज्यो देव्यो योज्यास्तथाऽष्टमे ॥ ८६ ॥  
 नवमे तु महातत्त्वे ध्यायेन्नारायणं प्रभुम् ।  
 ऋक्षरेण तु मन्त्रेण त्रिदैवत्यं जगद्गुरुम् ॥ ८७ ॥  
 एवं तत्त्वसमूहस्थं ज्ञात्वा मन्त्रगाणं पुरा ।  
 प्रारभेत ततो दीक्षां सुशुभे दिवसे गुरुः ॥ ८८ ॥

[ दीक्षायां प्रशस्तास्तिथयः ]

यद्यप्युक्ता मया विप्र तिथयः पूजने पुरा ।  
 तथाऽपि द्रादशी श्रेष्ठा दीक्षायां पूजने हरेः ॥ ८९ ॥  
 सर्वे दशम्यामाहृत्य यागोपकरणं तु वै ।  
 [ स्वानादिनियमपूर्वक यागशालाप्रवेशः ]

प्रावत्त्वात्वा समाचम्य कृतन्यासस्मरेद्दरिम् ॥ ९० ॥  
 पुष्पाध्यतोयहस्तश्च संविशेषागमन्दिरम् ।

[ तृसिंहमन्त्रादिभिरभिमन्त्रितानां सिद्धार्थकानां यागशालाया परितः प्रक्षेपः ]  
 तृसिंहमन्त्रेणास्त्रेण सचक्रेणाभिमन्त्र्य च ॥ ९१ ॥  
 सिद्धार्थकानिक्षेपेत्पश्चादूर्ध्वेऽधो दिविदुक्षु च ।

[ स्वमन्त्रेण गदास्थापनम् ]

प्राकाराकारदेहां च नानाज्वालासमावृताम् ॥ ९२ ॥  
 शक्तिरूपां गदां तत्र स्वमन्त्रेण तु विन्यसेत् ।

[ सत्याद्यभिमन्त्रितेन पञ्चगव्येन ऋक्षरमन्त्रेण सर्वद्रव्यप्रोक्षणम् ]

पात्रे चाभिनवे कुर्यात्संमिश्रसलिलेन च ॥ ९३ ॥

सत्यादिपञ्चकेनाथ पञ्चगव्यं तु मन्त्रयेत् ।

ऋग्यक्षरेण तु मूलेन सर्वं संप्रोक्ष्य तेन वै ॥ ९४ ॥

कौशेयेन पवित्रेण ध्यायमानस्तमेव हि ।

[ कलशविधिः ]

अथादाय दृढं शुभ्रपेकरूपं च निर्वणम् ॥ ९५ ॥

कलशं मृष्पयं रम्यं सौवर्णं चाथ राजतम् ।

रत्नहाटकसद्गन्धफलसर्वैषधीयुतम् ॥ ९६ ॥

शुभपादपशाखाल्यं पट्टस्त्रकण्ठभूषणम् ।

गालितोदकसंपूर्णं वारिधारान्वितं शुभम् ॥ ९७ ॥

चन्दनाद्युपलिम्नं च परितश्चार्ध्यचित्तम् ।

[ यथाविधि मन्त्रस्य साङ्गस्य पूजनीयत्वविधानम् ]

मन्त्रपीठोपरि ब्रह्मन्साङ्गं सपरिवारकम् ॥ ९८ ॥

मन्त्रं पूर्वोक्तविधिना पूजयेच्च यथाविधि ।

[ वर्धन्या अभिमन्त्रणम् ]

साक्षेण चक्रमन्त्रेण मन्त्रयेदथ वर्धनीम् ॥ ९९ ॥

तत्र चक्रस्थितं चास्त्रं यजेन्नारायणात्पकम् ।

[ वर्धनीस्थसलिलधारया भित्तिसरेचनपूर्वक कलशस्य भ्रामणविधिः ]

तथा भित्तिगणां सर्वं संसिच्याच्छिन्नधारया ॥ १०० ॥

प्रदक्षिणक्रमेणैवपीशकोणादितो द्विज ।

पृष्ठतः कलशो ग्राम्यस्तुल्यकालं तु वा पृथक् ॥ १०१

[ अथ भ्रामितस्य कलशस्य स्थापनविधिः ]

शास्त्र्यादिषु परिस्थाप्यः कलशो वर्धनीयुतः ।

ईशदिक्संमुखं चाथ पुष्पाद्यैः पूजयेत्पुनः ॥ १०२ ॥

[ स्थापितस्य कलशस्य पूजनम् ]

अस्त्रेण वस्त्रयुग्मं तु अहतं चाभिमन्त्र्य वै ।

धूपादिवासितं कृत्वा ताहुभौ परिवेष्ट्य च ॥ १०३ ॥

पूजां कृत्वाऽथ पुष्पाद्यैः

[ स्थण्डिलेऽग्नौ च हरेर्यजनविधानम् ]

स्थण्डिलेऽथ यजेद्वरिम् ।

पूर्वोक्तेन विधानेन ततोग्रेमध्यतो यजेत् ॥ १०४ ॥

<sup>†</sup> अत्र भित्तिगणमिति वेदिर्लक्ष्यत इति प्रतिभाति । तथा च पादे दीक्षाप्रकरणे—‘ अच्छिन्नधारया सिञ्चेद्वेदिका परितोयुरु’ रिति ।

सन्तर्प्य पूर्वविधिना चर्ह वै साधयेत्ततः ।

[ अथ चरुसाधनप्रकारः ]

प्रक्षाल्य च पुराऽस्त्रेण गन्धैरालिप्य चान्तरात् ॥ १०५ ॥

क्षीरेण हविरापूर्य हन्मच्छ्रेण तु नारद ।

लक्षणित्वा शृं क्षीरं निक्षिपेत्तण्डुलांस्ततः ॥ १०६ ॥

शास्त्रिमन्त्रचतुष्केण चालयेत्सह्यमूर्तिना ।

सिद्धमुच्चारयेत्कुण्डान्मन्त्रेण कपिलात्मना ॥ १०७ ॥

प्रक्षाल्यालिप्य च ततो मन्त्रेण क्रोडमूर्तिना ।

स्थगयेन्मूलमन्त्रेण

[ सिद्धस्य चरोश्चतुर्धा विभज्य विनियोगविधानम् ]

चतुर्धा संविभज्य तत् ॥ १०८ ॥

स्थण्डिलाराधितस्यादौ भागमेकं निवेद्य च ।

मध्वाज्यसंपूर्तं कृत्वा द्वितीयं कलशस्थिते ॥ १०९ ॥

तृतीयं भागमादाय तमग्निस्थे तु होमयेत् ।

परिवारे बलि दद्यात्स्थलेशकलशावधौ(?) ॥ ११० ॥

[ स्थण्डिलादिस्थानत्रये देवस्य पुनः पूजनम् ]

मुद्रां बध्वा ततो जस्वा पुष्पादैः पूजयेत्पुनः ।

त्रिस्थानस्थं क्रमादेवं शिष्यानाहूय मणितान् ॥ १११ ॥

[ शिष्याणां प्रोक्षणम् ]

सुस्त्वातान्धौतवस्त्रांश्च पवित्रीकृतविग्रहान् ।

द्वारदेशस्थितान्कृत्वा बहिर्वासान्तरे<sup>१</sup> द्विज ॥ ११२ ॥

प्रोक्षयेदर्घ्यपात्रात् प्रागस्त्रेण तु नारद ।

[ अथ सर्वाङ्गस्पर्शः ]

सर्वाङ्गालभनं कुर्याच्छाराखाजसैः पदैः क्रमात् ॥ ११३ ॥

[ अभिमन्त्रितस्यार्घ्यपुष्पस्य शिरसि प्रक्षेपः ]

दत्वाऽर्घ्यपुष्पं शिरसि शिरोमन्त्राभिमन्त्रितम् ।

[ शिष्याणां मन्त्रमयशरीरत्वापादनम् ]

दहनोत्पादनं कुर्यात्पूर्ववत्क्रमयोगतः ॥ ११४ ॥

<sup>१</sup> संकटे Y.

ततस्तेषां विधानेन कुर्यान्पन्त्रमर्यो ततुम् ।

[ गुरुणा शिष्ये कर्तव्यो भावनाविशेषः ]

यथाऽत्मनि पुरा देवे यथाऽग्नौ कलशे यथा ॥ ११५ ॥

शिष्यस्य च तथा ध्यायेत्सकलान्निष्कलात्परम् ।

परं च त्यक्षरेणैव केवलेन तु नारद ॥ ११६ ॥

संस्कारस्सकलः प्रोक्तः शङ्खचक्रगदाधरः ।

निष्कलः शक्तिरूपस्तु मध्यमो मन्त्रनायकः ॥ ११७ ॥

परःशक्त्यवसानस्तु प्रणमात्मा ( वात्मा<sup>१</sup> ? ) व्यवस्थितः ।

सकलाधिष्ठिता व्यक्ता प्रकृतिः स्पष्टरूपिणी ॥ ११८ ॥

निष्कलाधिष्ठितं ब्रेयमव्यक्तं पुरुषीश्रितिम्( ? )

मन्त्ररूपेण देवेन सदसद्वचक्षिरूपिणा ॥ ११९ ॥

परेणाधिष्ठितं सर्वं व्यक्ताव्यक्तं चिदात्मकम् ।

[ स्वस्य शिष्यस्य चौक्तप्रकारेणैकीभाव भावयतो गुरोरेव ससारविमोचकवोक्तिः ]

एवं देवं स्वमात्मानं शिष्यं च पुरुषात्मकम् ॥ १२० ॥

एकीभावेन यो वेत्ति न्यासकाले परस्य तु ।

दीक्षाधिवासने विप्रै संसाराद्विमोचकः ॥ १२१ ॥

[ मत्रमूर्तीर्भगवतः सन्निधौ विज्ञापनम् ]

विज्ञाप्यथा भगवान्स्थलस्थो मन्त्रविग्रहः ।

सबन्धान्वैषयैः पाशैः विदेहं ( विवशान् ? ) पशुपतिवत् ॥ १२२ ॥

त्वदनुग्रहसामर्थ्यान्मोक्षयामि जगदुरो ।

विज्ञाप्यो भगवनेवं विनिवेद्य पशु( ? )निवर्त्तोः ॥ १२३ ॥

पुत्राः शिष्यास्तथा भृत्यास्तथै(वै ? )व परमेश्वर ।

[ अहतेन वाससा शिष्यस्य नेत्रबन्धनम् ]

वाससा द्यहतेनाथ शुद्धेन सुसितेन च ॥ १२४ ॥

नेत्रमन्त्राभिजसेन नेत्रे शिष्यस्य बन्धयेत् ।

[ पिनद्वनेत्रस्य शिष्यस्य हस्तेन पुष्पाङ्गलिप्रक्षेपणम् ]

अमन्त्रं क्षेपयेचातो विष्णोः पुष्पाङ्गलिं स्थले ॥ २२५ ॥

[ पुष्पाङ्गलिपतनानुसारेण शिष्यस्य नामकरणम् ]

यत्र सा पतति ब्रह्मन्बुद्धिसङ्कलिपितेऽम्बुजे ।

<sup>१</sup> परवात्मा व्. एतत्पाठानुगुणस्तु परमात्मेति पाठः प्रतिभाति,

नवधा विभजेत्प्रावच्चन्नामानं तमङ्गयेत् ॥ १२६ ॥  
विष्णुशब्दान्वितेनैव पति( ति ? )संज्ञायुतेन च ।

[ अमन्त्रक कलशपूजनम् ]

अमन्त्रमर्चयेत्पश्चात्कलशं सास्त्रवर्धनीम् ॥ १२७ ॥  
[ †मायासूत्रविधाननिरूपणम् ]

सुसिं सूत्रमादाय लाक्षालक्तकभावितम् ।  
[ तत्र सूत्रमानम् ]

सम्पुस्तं चोथितं शिष्यं सप्तपादशिरोन्नतम् ॥ १२८ ॥  
कृत्वाऽङ्गुष्ठद्वयस्याग्रात्समारभ्य द्विजोत्तम ।

यावच्छिखावसानं तु सूत्रमानं समाहरेत् ॥ १२९ ॥  
[ तस्य सूत्रस्यैकगुणद्विगुणत्वाद्यन्यतमविधानम् ]

कुर्यादेकगुणं तदै द्विगुणं त्रिगुणं तु वा ।  
त्रित्रिस्थगुणितं वाथ पञ्चविंशतिधा तु वा ॥ १३० ॥

[ तस्य सूत्रस्य सर्वविकारप्रकृतिभूताव्यक्तलेनभावनम् ]  
अव्यक्तलिङ्गसूत्रं तु प्रागविद्याकलात्मकम् ।

नित्यं जडं व्यापकं च तस्मिन्विवं प्रतिष्ठितम् ॥ १३१ ॥  
तत्राप्त( स्त ? )मयते भूयस्तस्मादौ संप्रवर्तते ।

तत्रस्थां चिन्तयेत्सर्वामभिन्नां तत्त्ववर्धनीम् ॥ १३२ ॥  
तत्रोऽङ्गवास्तु ये विप्र पाशबन्धात्मका द्वाः ।

रागेण रञ्जिताश्चित्रा अविद्यासंपदीपिताः ॥ १३३ ॥  
विच्छिन्नाश्रैव कालेन नियता व्यापकास्तथा ।

[ तस्य सूत्रस्यैकद्विगुणत्वाद्यन्यतमप्रकारेण तत्त्वसङ्घाक्रमेण यथेच्छ ग्रथनम् ]  
तत्त्वसङ्घाचाक्रमेणैव ग्रथयेत्तद्विजेच्छया ॥ १३४ ॥

एकधा वा द्विधा चैव त्रिधा वा नवधा मुने ।  
संक्षिप्तं विस्तरेणाथ ग्रथयेत्पञ्चपञ्चधा ॥ १३५ ॥

[ भोगमोक्षार्थीनः शिष्यस्य तदन्तरायोन्मूलनार्थं शिष्यशरीरतया भाविते सूत्रे तत्त्वसुष्टि-  
क्रमेण शिखाप्रभृतिचरणान्तावयवभावनापूर्वक होमस्य कर्तव्यताविधानम् ]

तत्त्वसुष्टिक्रमेणैव शिखाग्राच्चरणावधि ।

† इदं सूत्रं पादे ‘मायासूत्रेण वेष्येदिति मायासूत्रमिति परिभाष्यते । इहनामुपदमव्यक्त-  
लिङ्गसूत्रमिति च सूच्यते ।

भविष्यतफलदेहेऽसौ (स्य ?) कृतकृत्यस्य कर्मणः ॥ १३६ ॥

कल्पयित्वा तु होतव्यो मन्त्रैर्निर्मूलकारणम् ।

भोगमोक्षप्रसन्नस्य बाधन्ते न यथा पुनः ॥ १३७ ॥

कदाचिदेहपादादैः कर्माणि मुनिसन्तम् ।

अनिच्छुमानस्य बलाज्जन्तोः संप्रेयरन्ति च ॥ १३८ ॥

सेवरे प्राकृते देहे स हि कर्मास्पदो यतः ।

आश्रयस्य त्वभावेन कर्माण्युपशमन्ति च ॥ १३९ ॥

स्वयमेव यथा वहेज्वालाद्या इन्धनं विना ।

भोगासन्तस्य वै जन्तोरन्ते मोक्षाभिकांसिणः ॥ १४० ॥

संविधानमिदं कुर्यात्र निर्वाणाभ्रितस्य च ।

[ सूत्र कुंडसमीप नीत्वा तस्मिन् सूत्रात्मके देहे तत्त्वाना सक्षेपविस्ताराभ्या पूर्वोक्तैक-

द्वित्र्यादिग्रन्थनप्रकारविकल्पानुग्रुण स्मरणप्रकारः ]

साधुर्पर्णपुटे सूत्रं कृत्वा तं मल्लकेऽथ वा ॥ १४१ ॥

प्रयायात्कुण्डनिकटं सह शिष्येण वै गुरुः ।

निधाय कुण्डनिकटे देहे शैष्येऽथ सौत्रके ॥ १४२ ॥

तत्त्वसङ्खुं स्मरेद्दिनं स्पष्टं सृष्टिक्रमेण तु ।

केवलं चेष्वरं वाथ तं प्रधानान्वितं तु वै ॥ १४३ ॥

ते द्वे तन्मात्रकं वर्गमेकं च बहुधात्मकम् ।

ईश्वरं प्रकृतिं मेधामहङ्कारादिकं गणम् ॥ १४४ ॥

नवधा वा मुनिश्रेष्ठ विस्तरेणाथ चिन्तयेत् ।

ईश्वराच्च प्रथिव्यन्तं यथा चानुक्रमेण वा ॥ १४५ ॥

ललाटादद्विग्रपर्यन्तं स्थानभेदेन नारद ।

व्यापकत्वेन वै तत्त्वं सर्वेषां च लयं गतम् ॥ १४६ ॥

[ तत्त्वगणस्य दीपालोकयोरिवापृथग्भावलक्षणमैक्यम् ]

प्रदीपाच्च यथा गेहे बहवस्थानभेदकाः ।

दृश्यते(न्ते ?)च तदुद्भूतआलोकोन विभाव्यते ॥ १४७ ॥

व्यापकत्वात्पृथग्रपमैवं तत्त्वगणं मुने ।

अपृथक्च पृथग्भूतं संमिश्रं तु विभावयेत् ॥ १४८ ॥

यथावज्ञानदृष्ट्या तु बुद्ध्या संशोध्य योजयेत् ।

एवमेवापृथग्रिवद्धि भेदमेकस्थं तं प्रति ॥ १४९ ॥

दिक्संस्थितस्य यच्चक्यं मिश्रीभूतत्वमेव हि ।

[ तत्रैकधाग्रन्थनपक्षे ]

एकोच्चारप्रयोगेण ईशं सर्वत्र भावयेत् ॥ १५० ॥

[ द्विधा ग्रन्थनपक्षे ]

द्विरुच्चारप्रयोगेण ईशं तु १ विभावयेत् ।

व्यक्तौ प्रधानतत्वं तु व्यापकं देहरूपधृत् ॥ १५१ ॥

[ त्रिधा ग्रन्थनपक्षे ]

त्रिरुच्चारेण चामूर्धीं हृदयान्तं स्मरेद्विभूम् ।

हृदयान्नाभिपर्यन्तं प्रधानं परिभावयेत् ॥ १५२ ॥

आनामेः पादपर्यन्तं स्मरेत्तन्मात्रकं गणम् ।

[ नवधा ग्रन्थनपक्षे ]

नवधा मुनिशार्दूल एवमेव क्रमं शृणु ॥ १५३ ॥

आकर्णादीश्वरं मूर्धि प्रधानं वक्षसोऽन्तरे ।

नाभौ बुद्धिमहङ्कारं कन्दमूलाश्रितं स्मरेत् ॥ १५४ ॥

ऊरुभ्यां शब्दतन्मात्रं स्पर्शालयं सनिधेशजम् ।

जड्डग्रन्थां रूपतन्मात्रं गुल्फयोरससंज्ञितम् ॥ १५५ ॥

पादाभ्यां गन्धसंज्ञं तु सबीजं ध्यानसंयुतम् ।

स्मरेद्देहे शिशोस्मूत्रे नवग्रन्थिसमायुते ॥ १५६ ॥

ध्यायेद्धयाता धरान्तं वा दीक्षाकाले ह्रुपस्थिते ।

[ अथ तत्त्वानां होमः ]

ललाटे चेश्वरं साक्षाच्चिद्रूपं सर्वतो मुखम् ॥ १५७ ॥

समग्रैर्वर्यसंपूर्णं स्ववीजेन महामते ।

तद्रदेव हि शिष्यस्य ध्वात्वा तदनु होमयेत् ॥ १५८ ॥

स्ववीजेन शतं साष्ठं तदर्थं त्रयंशमेव वा ।

तत्पादमथ पादार्थं ज्ञात्वाव्यक्तबलं तु वै ॥ १५९ ॥

हुत्वाऽथ हविषाऽपूर्य स्वं तेन हुने( ? )च्छिष्यम् ।

मूर्धि पूर्णोपमं कुण्डे स्वाहान्तं तु विनिक्षिपेत् ॥ १६० ॥

सूत्रग( ग्र ? )न्धावथोर्ध्वस्थे तत्तत्वं भावयेत्तथा ।

एवमीश्वरसंपातं होमं कृत्वा समाप्तः ॥ १६१ ॥

प्रधानं च भुवोर्मध्ये स्वमन्त्रेण तु भावयेत् ।  
 सिन्दूरपुञ्जसङ्काशं होमयेत्तद्रदेव हि ॥ १६२ ॥  
 सितेन्दुरश्मिवर्णभां तालुमध्ये धियं स्मरेत् ।  
 कुसुम्भरससङ्काशं खद्योतमिव खेचरम् ॥ १६३ ॥  
 तालुमूले त्वहङ्कारं तालुकर्णान्तरे ततः ।  
 राजोपलद्युति मुष्ठंषः ( माकृतेः ? ) कदम्बकुसुमोपमम् ॥ १६४ ॥  
 मनसश्चानुसन्धानं कुर्यात्सन्तर्प्य पूर्ववत् ।  
 कर्णाद्वृत्पद्मपर्यन्तं स्मरेत्पञ्चपदे समे ॥ १६५ ॥  
 श्रोत्रादीनथ वै पञ्च प्रस्फुरत्तारकोञ्चलान् ।  
 स्वैः स्वैर्बाजैश्च पूर्वोक्तैर्धर्यात्वा सन्तर्प्य पूर्ववत् ॥ १६६ ॥  
 तत्स्थाना      ....      ....      ....  
 स्पन्द ( पद्म ) स्थानाच्च नाभ्यन्तं प्राञ्चत्पञ्चपदान्तरे ।  
 वागादीनवै स्थितान् पञ्च बीजैः स्वैः पूर्ववत्स्मरेत् ॥ १६७ ॥  
 अनुक्रमेण चैकैकमुच्चार्यं जुहुयाक्ष्यसेत् ।  
 आनाभेर्वस्तिशीर्षान्तं सुसमे पदपञ्चके ॥ १६८ ॥  
 शब्दतन्मात्रपूर्वाणि गन्धमात्रावसानतः ।  
 स्वैःस्वैर्गुणैश्च युक्तानि भास्वज्ज्योतिःप्रभाणि तु ॥ १६९ ॥  
 ऊरमूले तथा मध्ये बुद्धिदेशे (?) ततस्त्वधः ।  
 दण्डे मर्मावसाने तु (?) सर्वस्मिन्श्वरणे क्रमात् ॥ १७० ॥  
 खवाय्वग्न्युदकक्षमान्तं चिन्तयेऽङ्गतपञ्चकम् ।  
 नि(नी ?)रूपाञ्जनवर्णं तु संस्मरेद्वयोमगोलकम् ॥ २७१ ॥  
 वायव्यं नीलपीतञ्च तैजसं मधुपिङ्गलम् ।  
 मुक्ताफलनिभं चार्प्यं रत्नपीतं तु पार्थिवम् ॥ १७२ ॥  
 सध्यानद्रष्टा चोङ्कारं बीजं तदनु वै नमः ।  
 तत्रैव काले होमार्थं बीजं प्रणवपूर्वकम् ॥ १७३ ॥  
 तत्सङ्गं ततः स्वाहा संपाते त्वीदशो विधिः ।  
 [ सपातहोमः ? ]  
 तुर्यातीतपदावस्थो गुरुः कुर्यादनुग्रहम् ॥ १७४ ॥  
 एकोच्चारेण शिष्यस्य क्रियामप्यपरित्यजन् ।

द्विस्त्रिरेण तुर्यस्थः सुषुप्तावस्थगत्तिभिः ॥ १७५ ॥  
नवभिस्त्वप्रभूमिष्ठो जाग्रत्स्थानोऽस्तिलैजुहत् ।  
एकधा वा द्विधा त्रेधा पञ्चधा पञ्चपञ्चधा ॥ १७६ ॥  
हुत्वा संपातहोमार्थं सर्वद्रन्दोपशान्तये ।  
कुर्यात्पूर्णाहुतिं चैव होमान्ते वीजसन्ततम् ॥ १७७ ॥  
समूलमन्त्रं संस्मृत्य वौषट्ठन्तं महामुने ।  
यः पुमान जीवसंब्रस्तु तस्यैता भोगभूमयः ॥ १७८ ॥  
अधर्वाधोभ्यामविश्रान्तस्तावत्कुर्याद्गमगमम् ।  
यावन्न गुरुणा सम्यङ्गमन्त्रमूत्तौ नियोजितः ॥ १७९ ॥  
तस्तिथतो भगवच्छक्तिकिरणैश्वामलीकृतः ।  
निर्मलो मलसोपानपदवीं न व्रजेत्पुनः ॥ १८० ॥  
एवं संपातहोमं तु संपाद्य चे पुरा मुने ।  
विधाय तत्त्वसूत्रं तु पात्रेणैवापरेण तु ॥ १८१ ॥  
संवेष्ट्य सितसूत्रेण गत्वाऽथ विनिवेद्य च ।

[ रजोघटिकाकर्त्याद्युपकरणद्रव्याणामासादनादिस्त्वाकारः ]

कुम्भाग्रे वायुकोणे वा रजांसि घटिकां तथा ॥ १८२ ॥  
कर्त्तरीं शालिपूर्णीं तु सूत्रं किरणसंज्ञितम् ।  
सौवर्णीं राजतीं चैव शलाकां ताम्रजामय ॥ १८३ ॥  
धूपदीपादिकं सर्वं मूलमन्त्रेण नारद ।  
संपूर्ज्याथ परामृश्य निरीक्ष्याच्छाद्य वाससा ॥ १८४ ॥

[ बलिहरणम् ]

ततशिशष्यसमायुक्तो द्वाराद्वाद्यं व्रजेद्गुरुः ।  
भूतानि दूरतोऽस्त्रेण प्रेर्य चैव बलिं क्षिपेत् ॥ १८५ ॥  
तोयतण्डुलसिद्धार्थदधिजालसमन्वितम् ।

[ परिखालेखनम् ]

शङ्कुनाऽस्त्राभिजसेन परितः परिखां लिखेत् ॥ १८६ ॥  
समाचस्योपविश्याथ प्राङ्गमुखो वाप्युद्गमुखः ।

[ पञ्चगव्यप्रदानम् ]

अनुक्रमेण शिष्याणां वर्णतो व्यवहारतः ॥ १८७ ॥

पञ्चगव्यमथो दद्याहुभुक्तानां विशुद्धये ।

[ चरुषेषभक्षणम् ]

आचम्य चरुशेषं तु अक्षीयाच्छिष्यसंयुतः ॥ १८८ ॥

[ अथ दन्तकाष्ठचर्वणतप्रक्षेपणविधानम् ]

भुक्ताऽस्त्रेणाभिमन्त्र्याथ दन्तकाष्ठं तु भक्षयेत् ।

[ अधिकारिमेदेन दन्तकाष्ठपरिमाणमेदः ]

नवाष्टसप्तहङ्गाङ्गुलैर्बाह्यणपूर्वकम् ॥ १८९ ॥

दद्यात्स्त्रीबालपर्यन्तं गुरोर्वै द्वादशाङ्गुलम् ।

एकापायेन चैतस्मात् समयज्ञावसानतः ॥ १९० ॥

भक्षयित्वा विनिक्षिप्य तौ( सं?)क्षाल्य प्रयतस्ततः ।

स्पष्टं कृत्वा 'खवकत्रं तु अग्रपातं विलोक्य च ॥ १९१ ॥

[ शुभाशुभपरिज्ञानम् ]

उदकपश्चिमेशानप्राङ्गमुखं पतितं तु वा ।

शुभं शेषासु विप्रेन्द्र दिक्षु चाशुभमादिशेत् ॥ १९२ ॥

स दोषाशाशुभे पाते निर्दोषाश्च शुभे स्मृताः ।

[ अशुभशान्त्यर्थे होमः ]

तत्राशुभोपशान्त्यर्थं प्रभाते ज्ञुहयाद्गुरुः ॥ १९३ ॥

शतं सहस्रं साष्ठं वा यथाशत्यथवा द्विज ।

मध्वाज्यक्षीरसंमिश्रान् सफलांश्च तिलानथ ॥ १९४ ॥

अस्त्रसंयुटितेनैव नाम्ना स्वाहान्वितेन तु ।

दोषं जहि जहीत्येव पदं नामावसानगम् ॥ १९५ ॥

[ अथ शयनविधिः ]

आचम्य पाणिपादं तु प्रक्षाल्य शिशुना सह ।

सर्वं प्रदक्षणीकृत्य त्रिस्थानस्थक्रमेण तु ॥ १९६ ॥

प्राग्दक्षिणशिरो वाऽथ शयनं कल्पयेद्गुरुः ।

दर्भास्तत्रास्त्रमन्त्रेण क्षिपेत्सद्वार्थकांस्तथा ॥ १९७ ॥

भगवन्तं स्परस्तत्र नारायणमजं विश्वम् ।

उपोष्य रजनीमेकां नियमस्थां तु कारयेत् ॥ १९८ ॥

शतमार्वतयेन्यच्चमर्घं पादं तु शक्तिः ।

[ स्वप्राधिपतिमन्त्रः ]

ओंकारः प्राक्ततः प्राणो लोकेशोपरि संस्थितः ॥ १९९ ॥

तदूर्ध्वे व्यापकं चान्द्रं हीङ्गारस्तदनन्तरम् ।

स्वप्राधिपतये दद्यात्पदं चाथ षडक्षरम् ॥ २०० ॥

रजनीश्वराय शब्दं वै विष्णवे त्र्यक्षरं ततः ।

स्वाहा सपन्वितो विंशत्यक्षरः स्वप्रमच्चराद् ॥ २०१ ॥

[ अर्धरात्रे शयनादुत्थाय गुरुणा विधेयो विशेषः ]

ततोऽर्धरात्रसमये उत्थाय शयनादुरुः ।

प्रक्षालितादिग्रपाणिश्च आचम्य नयाम्याच्चेत् ॥ २०२ ॥

स्थलस्थं धूपयित्वाऽग्निमुत्थाप्यैकीकृतं स्मरेत् ।

कुम्भस्थे मच्चमूर्तौ तु प्राग्वत्कुर्याच्च मण्डलम् ॥ २०३ ॥

शोभयेच्च तथा विप्रं देवादस्त्राभिमन्त्रितम् ।

शराष्ट्रकं बहिर्दिक्षु सफलं पुष्पमण्डितम् ॥ २०४ ॥

शराश्रितं त्रिधा छिन्नं सूत्रं वै पञ्चरङ्गकम् ।

वस्त्रैः कृत्वा परिच्छन्नं यथान्यो नावलोकयेत् ॥ २०५ ॥

कृतो वा क्रियमाणो वा यस्मान्नापूजितो मुने ।

दर्शनीयो रजःपातः कस्यचित्सिद्धिमिच्छता ॥ २०६ ॥

[ प्रभाते शिष्याणामुद्घोधनम् ]

प्रभाते बोधयेच्छिष्यान् स्वप्नं पृच्छेच्छुभाशुभम् ।

[ शुभाशुभस्वप्नमेदनिरूपणम् ]

गुरुदेवद्विजाःकन्या गोगजाश्चाश्वकेसरी ॥ २०७ ॥

दर्पणं शङ्खभेयो च तच्चीवाद्यं च रोद( शोभ ? )नम् ।

ताम्बूलभक्षणं चैव तथा दध्यभिवन्दनम् ॥ २०८ ॥

सिद्धान्नमापमांसं च मद्यस्त्रीमदिरासवम् ।

छत्रं यानं सितं वस्त्रं तथाऽन्यत् श्वेतचन्दनम् ॥ २०९ ॥

माल्यं मुक्ताफलैर्हारो भूयःपूर्णोदितशशशी ।

प्रचण्डकिरणः स्वस्थो निम्नगाऽथ महोदधिः ॥ २१० ॥

प्रफुल्पादपश्चाली कुङ्कुमं रोचना मधु ।

लाजाः सिद्धार्थका बीजं नवभाण्डं च पायसम् ॥ २११ ॥

तपस्यन्वै तथाऽऽचार्यो गायन्ती च वराङ्गना ।

मनःप्रीतिकराश्चान्ये लोके शंसापदङ्गताः ॥ २१२ ॥

सर्वे स्वग्राशशुभा विद्धि सिद्धिमोक्षफलपदाः ।

अतोऽन्ये विपरीताश्च मनसः खेददाश्च ये ॥ २१३ ॥

गर्हिता लोकविद्विष्टास्वग्रामस्ते शशुभावहाः ।

[ अशुभस्वपदोषपरिहारय होमविधानम् ]

पृष्ठा समाचरेद्दोमं दन्तकाष्टोदितं मुने ॥ २१४ ॥

केवलेनाथवाऽऽज्येन सिंहमच्छ्रेण शान्तये ।

[ न्यूनातिरिक्तप्रायश्चित्तार्थं होमस्य विधानम् ]

सशिष्योऽथ गुरुस्त्वात्वा पूर्ववत्संप्रविश्य च ॥ २१५ ॥

ऊनातिरिक्तशान्त्यर्थं सर्वमच्छ्रेष्ठ होमयेत् ।

[ पूर्वोक्तप्रकारेण मण्डलपूजनादि ]

मण्डलं पूजयेत्पथात् पूर्वोक्तविधिना मुने ॥ २१६ ॥

सर्वं होमावसानं तु कृत्वा शिष्यान् प्रवेशयेत् ।

[ आबद्धनेत्राणां शिष्याणां हस्ततः पुष्पाङ्गलिप्रक्षेपणम् ]

क्रमात् पुष्पाङ्गलिं कृत्वा बद्धनेत्रांश्च पूर्ववत् ॥ २१७ ॥

क्षेपयेच्च हिरण्याद्वयं मणिमुक्ताफलान्वितम् ।

[ उद्घाटितनेत्रैः शिष्यैः गुरुनमस्कारादेः कर्तव्यता ]

उद्घात्य नयने पथादस्तिलं संप्रदर्शयेत् ॥ २१८ ॥

गुरोर्वै पादपतनं कृत्वाऽष्टाङ्गेन भक्तिः ।

प्रदक्षिणद्वयं कुर्यान्मण्डले नतमस्तकः ॥ २१९ ॥

व्रजेदप्रेसमीपं तु उपविश्य ततो गुरुः ।

[ अथ गुरुणा कर्तव्यहोमविशेषविधानम् तत्र मन्त्रतृसिहोमः ]

विन्यस्य वहोर्गेहे तु मच्छमण्डलमुत्तमम् ॥ २२० ॥

स्वाहान्तान् होमयेद्द्युयो मन्त्रान्विधिपुरस्सरान् ।

देवीरङ्गानि सत्यास्त्रं ? तिलैराज्येन शक्तिः ॥ २२१ ॥

मन्त्राणां तर्पणं कृत्वा सर्वेषां मुनिसत्तम् ।

[ मन्त्राधिकारहोमः ]

दीक्षारम्भनिमित्तार्थं दशभागव्यवस्थया ॥ २२२ ॥

मन्त्रपूजाधिकारार्थं होमं कुर्याचतोऽपरम् ।  
प्रतिमन्त्रस्य जुहुयात् पञ्चपञ्चाहुतिक्रमात् ॥ २२३ ॥  
अधिकारो भवत्येवं जपेऽनौ च श्रुतेऽच्चने ।

[ अथ मलशोधनहोमः ]

दीक्षायां 'मलशुद्धयर्थं मूलमन्त्रस्य वै शतम् ॥ २२४ ॥  
आष्टाधिकं द्वृतेनैव तिलेनापि यथेच्छया ।  
देवीनां पञ्चविंशेन त्वद्ज्ञानां दशकेन तु ॥ २२५ ॥  
सिंहादिष्वष्टकेनैव सप्तकेन ततो मुने ।  
विहितं कौस्तुभादीनां षड्डिससत्यादिष्ठूदितम् ॥ २२६ ॥  
सप्ताक्षरस्य मन्त्रस्य विहितं पञ्चकेन वै ।  
पूर्णाद्वृतिं द्वृतेनैव मूलमन्त्रेण पातयेत् ॥ २२७ ॥  
तदा दीक्षा भवेच्छश्वन्मान्त्री सामान्यलक्षणा ।  
विना स्वरूपज्ञानेन यथा सन्तारयेद्गुरुः ॥ २२८ ॥  
मन्त्रैस्तु संपुटीकुर्यात् किन्तु संज्ञा(ज्ञां ?)शिशोद्दिंज ।  
इत्येतन्मन्त्रदीक्षायां केवलायां समाप्ततः ॥ २२९ ॥

[ अथ दीक्षायां ज्ञातव्यविशेषविधानम् ]

हवने लक्षणं प्रोक्तं सतत्वायामतशृणु ।  
दीक्षाकाले तु गुरुणा ज्ञातव्या तत्त्वपद्धतिः ॥ २३० ॥  
ज्ञेयानुष्ठानभावेन यथा तु सुकरो भवेत् ।  
मन्त्रशुद्धिप्रभावाच शुद्धो भवति वै गुरुः ॥ २३१ ॥  
गुरुशुद्धिप्रभावाच मन्त्रग्रामो भवेत्स्थिरः ।  
प्रागुक्तेन विधानेन हवनादपि सन्धनात् ॥ २३२ ॥  
दीक्षाकर्मणि विस्तीर्णे मध्यमे वाऽवाधारय ।

[ नवतत्त्वशोधनेन सर्वतत्त्वाना शुद्धता ]

गन्धतन्मात्रपूर्वैस्तु तन्मात्रैः शोधितैः क्रमात् ॥ २३३ ॥  
भवन्त्यमी विशुद्धास्तु पृथिव्याद्याः खपञ्चमाः ।  
तेषामन्तर्गतौ ज्ञेयौ द्वौ वर्गाविन्द्रियात्मकौ ॥ २३४ ॥  
कर्मेन्द्रियात्मकं पूर्वं ततो बुद्धीन्द्रियात्मकः ।  
एवं तन्मात्रशुद्ध्या वै विशत्तत्वं विशोधितम् ॥ २३५ ॥

अहङ्कारेण शुद्धेन मनश्चुद्धिरिहोच्यते ।  
 शुद्ध्या तु शुद्ध्या शुद्धाः प्रत्ययाः सविपर्ययाः ॥ २३६ ॥  
 पथानेन तु शुद्धेन व्यक्ताव्यक्तं तु शोधितम् ।  
 ईश्वरेण तु शुद्धेन शुद्धश्चित्पुरुषो भवेत् ॥ २३७ ॥  
 अशोध्यं परमं तत्त्वं यत्र केवलतां व्रजेत् ।  
 तत्रैव तु लयं कुर्यात्परब्रह्मस्वभावके ॥ २३८ ॥  
 ज्ञानदीक्षाक्रमेणैव तत्त्वशुद्धेरनन्तरम् ।  
 एवं वेदविदां श्रेष्ठः पुरा ज्ञात्वा समाप्तः ॥ २३९ ॥

[ मुमुक्षुशिष्याणां तत्त्वशोधने विशेषविधानम् ]

मुमुक्षुणां च शिष्याणामध्वानं शोधयेत्क्रमात् ।  
 यादृक्तद्विस्तरेणैव श्रुणुष्वावहितो मम ॥ २४० ॥  
 इहौं भाविते मन्त्रमयमूर्तिस्वरूपे शिष्यतत्त्वानामुपसहरणप्रकारः ]  
 वह्नौ तु व्योमवद्धयात्वा न्यस्तो मन्त्रगणो हि यः ।  
 सर्वव्यापकरूपेण तन्मध्ये तत्त्वपद्धतिम् ॥ २४१ ॥  
 समग्रां योजयेद्धयात्वा तत्त्वात्तत्वं क्रमेण तु ।

[ निरीक्षणप्रोक्षणादिलक्षणः शिष्यशरीरसस्कारः ]

बद्धपद्मासनं शिष्यं कृत्वा चात्मसमीपगम् ॥ २४२ ॥  
 निरीक्ष्य पूर्ववत्प्रक्षय मन्त्रहस्तेन संस्पृशेत् ।

[ अथ ततस्तत्वानां सृष्टिभावनम् ]

ईश्वराद्गमिपर्यन्तां पुरा पूर्वीं तु वै त्रिधा ॥ २४३ ॥  
 स्त्रष्टि कुर्यात्स्वरूपस्थां तमेवमुपसंहरेत् ।  
 ततः शिष्यतनौ सम्यक्सृष्टिं स्पष्टां स्मरेत्क्रमात् ॥ २४४ ॥

येन शिष्यतनुस्थानां तत्त्वानां जडरूपिणाम् ।  
 संबोधमावहत्याशु दीक्षाकाले त्रुपस्थिते ॥ २४५ ॥

[ अथानुज्ञाप्रहणपूर्वकं पाशसूत्रस्य कुण्डसमीपे नयनम् ]

ततः कुंभस्थितं मञ्चं गत्वा संप्रार्थ्य चेतसा ।  
 लब्धानुज्ञसमादाय पाशसूत्रं पुटस्थितम् ॥ २४६ ॥  
 यायाकुण्डसमीपं तु तमुद्धाट्य निधाय वै ।

[ मूलमन्त्रेण होमः ]

सहस्रेण शतेनाथ आहुतीनां तु तर्पयेत् ॥ २४७ ॥

मूलेन भगवन्तं तु परमं सृष्टिकारणम् ।  
पूर्णा दीक्षावसाने तु दातव्या मुनिसत्तम् ॥ २४८ ॥

एकानेकप्रयोगाणां न तु कर्मणि कर्मणि

[ ताडनलक्षणं शिष्यशरीरशुद्धीकरणम् ]

एकचित्तस्थितिं कृत्वा शिष्यरूपं समाधिना ॥ २४९ ॥

सांप्रतं मूलमन्त्रेण मन्त्रजापोत्थितेन तु ।

प्रजप्य मूलमन्त्रेण पुष्पं तु बहुशस्ततः ॥ २५० ॥

हुं फङ्गारान्तयुक्तेन हृदयं तस्य ताडयेत् ।

संबोधमावहेच्छीघ्रं पिण्डमध्यगतस्य च ॥ २५१ ॥

[ तत्त्वाना शोधनप्रकारः ]

क्षमातत्त्वे जननं पूर्वं चैतन्यस्य प्रकाशता ।

सद्व्याप्तिभावना तस्मिन् स्वस्मिन्स्वस्मिन्स्थितस्य च ॥ २५२ ॥

मन्त्रसंबोधसामर्थ्यात्तत्रैर्थ्यपदं पुनः ।

तद्वोगमपि चैर्थ्यात्तत्रैस्मिन्थ भावयेत् ॥ २५३ ॥

जन्तोभोगसमाप्तिं तु भोगान्ते तु वियोजनम् ।

अथोद्धारस्तु कर्तव्यस्तत्त्वात्तत्त्वे ह्यनुक्रमात् ॥ २५४ ॥

एवं तु विविधं कर्म तत्त्वे तत्त्वे विचिन्तयेत् ।

प्रतितत्त्वं शतं हुत्वा आहुतीनां तु नारद ॥ २५५ ॥

मन्त्रयुक्तेन वीजेन सर्वतत्त्वानि होमयेत् ।

अध्यात्ममन्त्रमुच्चार्यं अस्येति द्वयस्तरं परम् ॥ २५६ ॥

तदन्ते शिष्यसंज्ञां तु तत्त्ववीजमथोचरेत् ।

वीजान्ते तत्त्वसंज्ञा च शोधयेति पदं ततः ॥ २५७ ॥

स्वाहां तदनु वै कुर्याश्छमं नयपदं ततः ।

नमस्कारसमायुक्तो मन्त्रोऽयं होमकर्मणि ॥ २५८ ॥

चिन्तयेत्तत्त्वरत्नं तु शिष्यान् ( शैष्यं ? ) संस्मृत्य पार्थिवम् ।

चैतन्यकरणेनापि निक्षिसं च सुचोऽग्रतः ॥ २५९ ॥

1 क्षमादितत्त्वानां प्रत्येक क्रमाज्ञन— ( सूक्ष्मदेहतापादन ) चैतन्यप्रकाशनव्याप्तिभावन—  
ऐश्वर्य-भोग-तत्रैसितत्सभाप्ति-वियोजनसम्पादनपूर्वकं पूर्णया तत्त्वमन्त्रेण कुण्डस्थे मन्त्रमूर्तीवृपसंहारः  
कार्यं इति प्रकरणशायः । अयमेव विषयः सात्त्वतसहितायामेकोनविशे परिच्छेदे ‘पूरकेण समाकृष्य  
शिष्यं हृत्कमलाद्वादि’ इत्यादिना ग्रन्थसन्दर्भेण निष्पितः ।

विभवव्यूहसूक्ष्मात्मा तदेव परिभावयेत् ।  
 विकर्त्त्य पार्थिवग्रन्थि सूत्रात्कुर्यात्सुचोऽग्रगम् ॥ २६० ॥  
 नियोज्य पूर्णया चामावङ्गशेन तु नारद ।  
 एवं संहारयोगेन परस्मिन्मन्त्रकारणे ॥ २६१ ॥  
 ज्वलद्रूपेऽग्निकुण्डस्य क्षमाख्यतत्वं शमं नयेत् ।  
 क्रमेणानेन विप्रेन्द्र अमत्येऽपि प्रयुज्यते ॥ २६२ ॥  
 तद्वचदुपसंहृत्य पूर्णा पाशेन तस्य वै ।  
 तेजसो गरुडेनैव गदयाप्यथ मारुते ॥ २६३ ॥  
 ततस्त्वाकाशसन्धाने पूर्णा चक्रेन निक्षिपेत् ।  
 गन्धतन्मात्रशुद्धर्थं शङ्खमन्त्रेण नारद ॥ २६४ ॥  
 पूर्णा वै पद्ममन्त्रेण रसतन्मात्रशुद्धये ।  
 रूपतन्मात्रशुद्धर्थं मालामन्त्रेण निक्षिपेत् ॥ २६५ ॥  
 स्पर्शसंज्ञस्य विप्रेन्द्र कौस्तुभाख्येन योजयेत् ।  
 शब्दतन्मात्रतत्त्वस्य वाराहेण समाचरेत् ॥ २६६ ॥  
 उपस्थितो वाङ्मिनिष्ठानां पञ्चानां परियोजयेत् ।  
 कापिलेनाथ सिद्धेन अस्त्रनेत्रेण वर्मणा ॥ २६७ ॥  
 कार्यं सदैव विप्रेन्द्र इन्द्रियाणामतः श्रुणु ।  
 शिखया शिरसा चैव हन्मन्त्रेणाथ मायथा ॥ २६८ ॥  
 जयामन्त्रेण श्रोत्राख्य इन्द्रियान्तं लयक्रमात् ।  
 आरभ्य ग्राणसंज्ञां च सततं पूर्णकर्मणि ॥ २६९ ॥  
 मनसः कीर्तिमन्त्रेण लक्ष्माख्येन त्वहङ्कृतेः ।  
 समंग्रमूलमन्त्रेण बुद्धेः पूर्णाहुतिं क्षिपेत् ॥ २७० ॥  
 सत्यादिपञ्चकेनैव प्रकृतिं प्रलयनयेत् ।  
 पुरुषञ्चेष्वरस्थाने शमनयति सर्वदा ॥ २७१ ॥  
 गुरुः सप्ताक्षरेणैव पूर्णाहुत्या प्रसन्नधीः ।  
 ईश्वरात्तु परं तत्त्वं तत्त्वग्रामे न विद्यते ॥ २७२ ॥  
 पुमानीश्वरतत्वात्तु अधो यातः पदात्पदम् ।  
 येनेश्वरस्वरूपस्सन्ननिशं प्रतिभाति वै ॥ २७३ ॥

तस्मादीक्षाक्रमेणैव तत्रोदृत्य पुनः क्षिपेत् ।  
ल्यस्तत्रैव कर्तव्यो भोगार्थंच शिशोस्तदा ॥ २७४ ॥

[ गुरुणा कर्तव्यो भावनाविशेषः ]

ईश्वराधारसंज्ञस्तु स्वात्मवान्दीक्षितः शुचिः ।  
ध्यायेन्निरक्षराकारं विश्वो विश्वात्मकस्त्वथ<sup>1</sup> ॥ २७५ ॥  
अनाधिनिधनं देवमच्युताच्युतविग्रहम् ।

[ भोगार्थपूर्णाहुतिप्रकारनिरूपणम् ]

ध्यात्वा नारायणं पश्चात्मूलमच्च विलोमतः ॥ २७६ ॥  
परमामृतसंक्षुब्धरूपमोघं तु चामृतम् ।  
मुञ्चमानमनौपम्यमपतकर्यमतीन्द्रियम् ॥ २७७ ॥  
शशिसूर्यप्रतीकाशं विसर्गेण तु बन्धभृत् ।  
पूर्णाहुतिः प्रदातव्या वौषट्ठन्तेन नारद ॥ २७८ ॥  
एवं पूर्णाहुतिं दत्त्वा सम्भोगार्थमनन्तरम् ।

[ मोक्षार्थपूर्णाहुतिप्रकारनिरूपणम् ]

मोक्षार्थं पातयेदन्यां पूर्णां संपूर्णलक्षणाम् ॥ २७९ ॥  
संशुद्धसर्वतत्त्वं तु ईश्वरादूर्ध्ववर्तिनम् ।  
अक्षरेण तु मन्त्रेण त्रिदैवत्यमिवाच्युतम् ॥ २८० ॥  
ध्यात्वा तु सकलं शिष्यमात्मानं निष्ठलं तथा ।  
पूर्णार्थमुद्यतं चाज्यं ध्यायेत्सकलनिष्कलम् ॥ २८१ ॥  
शिष्यदेहं तथा कर्मभिन्नं भावनया पुरा ।  
ततः स्तुचोऽयो( ग्रे<sup>2</sup>) सन्धाय द्वे एकीकरणेन तु ॥ २८२ ॥  
निष्कलेन स्वरूपेण शिष्याज्ये तु यथा पुरा ।  
कृत्वाऽचार्यस्वभावस्थं स्वचैतन्यं शनैः शनैः ॥ २८३ ॥  
यावत्सुनिर्भरानन्दस्वानन्दपदमोति वै ।  
ततः स्वानन्दविश्रान्ते महानन्दातुलासपदे ॥ २८४ ॥  
षड्मिष्टहुणातीतं मन्त्रमुद्राक्रमोज्ज्ञतम् ।  
स्वशक्तिवैभवं दिव्यं प्रतिभाव्याच्युतं गुरोः ( रुः ? ) ॥ २८५ ॥  
ततो विज्ञानशब्दात्मपर्यन्तं रूपमुज्ज्वलम् ।  
अनुचार्यं ( ध्याय ? ) समुच्चार्यं मच्चं समाक्षरं द्विज ॥ २८६ ॥

1 सत्था Y.

पूर्णाहुतिं तदन्तेन वौषडन्तेन होमयेत् ।

[ ब्रह्मसमाप्तिहोमप्रकारः ]

ततो ब्रह्मसमाप्तिस्थित्यर्थं होमयेद्गुरुः ॥ २८७ ॥

प्रणवादिनमोन्तैस्तु दशभिस्तु महापदैः ।

अप्रत्यर्थमानिर्देश्यमनौपम्यमनामयम् ॥ २८८ ॥

सूक्ष्मं सर्वगतं नित्यं ध्रुवमव्ययमीश्वरम् ।

भवेदशदशाहुत्या तद्विष्टुर्णाहुतिं पुनः ॥ २८९ ॥

शिष्यं चैव तथात्मानं परं ध्यात्वा परं पुनः ।

वौषडन्तं महापूर्णां तृतीयां पूर्ववत्क्षेपत् ॥ २९० ॥

क्षीरं क्षीरं यथा विप्र नीरमेकत्र चिनतयेत् ।

शिष्यं चैव तथाऽत्मानं विष्णुं सर्वगतं विभुम् ॥ २९१ ॥

निस्तरङ्गे मुनिश्रेष्ठ एकत्र समतां गतम् ।

तदा स्यान्मुक्तिदा दीक्षा वैष्णवी मोक्षदार्थदा ॥ २९२ ॥

तत्त्वसंहारयोगेन अपुनर्भवता मुने ।

[ सृष्टिक्रमेण सपादिताना तत्त्वानां शिष्यदेहे योजनम् ]

अलुमानन्दविज्ञानब्रह्मशैलाग्रगो गुरुः ॥ २९३ ॥

पातयेत्सृष्टिमार्गेण दिव्यमन्नमयं पुरम् ।

शिष्यः समाप्तहोमोऽयं कृतो विष्णुमयः पुरा ॥ २९४ ॥

विज्ञानवायुनाऽकृष्य निस्सृतं भावयेच्छनैः ।

वासुदेवोदधेर्मध्यादायानं च पदात्पदम् ॥ २९५ ॥

प्रवाहमौदकं यद्विष्टुर्णार्गेण नियोज्य च ।

.... मञ्चे परे सूक्ष्मे तथा परे ॥ २९६ ॥

शुद्धे त्वंशपदे चाद्ये तत्त्वानामुदयासपदे ।

तत्त्वात्तत्वं समायाति (दाय ?) तदा चात्मनि योजयेत् ॥ २९७ ॥

संशुद्ध शिष्यचैतन्यं भागर्थं ब्रह्मणो हरेत् ।

अनुग्रहार्थं भक्तानां शिष्यदेहे नियोजयेत् ॥ २९८ ॥

एवं समाप्त्य वै दीक्षां विष्णोस्सायुज्यदायिकाम् ।

[ वह्निमध्यस्थस्य मन्त्रमूर्तैर्भगवतोऽचेनम् ]

भगवन्तं ततो विष्णुं व्यापकं वह्निमध्यगम् ॥ २९९ ॥

मन्त्ररूपं परं ध्यातं साकारं संस्मरेत्पुनः ।  
पूजयित्वाऽर्थपूष्पादैः समयान् श्रावयेहूरुः ॥ ३०० ॥

[ अथ समयोपदेशः ]

स्वमन्त्रो नोपदेष्टव्यो न वक्तव्यश्च संसदि ।  
गोपनीयं स्वशास्त्रं च रक्षणीयं शरीरवत् ॥ ३०१ ॥  
यथा यथा यत्र तत्र न गृह्णीयाच्च केवलम् ।  
अभक्त्या तु गुरोर्नाम गृह्णीयात्प्रयतात्मनः (ना ?) ॥ ३०२ ॥  
प्रणवग्राथितो ( तं ? ) नाम विष्णुशब्दमनन्तरम् ।  
पादशब्दसमेतं तु न तमूर्धा कृताङ्गलिः ॥ ३०३ ॥  
न तमाज्ञापयेन्मोहात्तच्छायां तु न लड्ब्येत् ।  
आसनं शयनं यानं तदीयं तु न चाक्रमेत् ॥ ३०४ ॥  
र्गुवग्रिमन्त्रशास्त्राणां भक्तिरव्यभिचारिणी ।  
प्रभाते मन्त्रजापस्तु पूजनं सततं विभोः ॥ ३०५ ॥  
प्रक्षीणदिनवेळायां जपेन्मन्त्रं स्वशक्तिः ।  
द्वादश्यां सितकृष्णायां परिपीडं समाचरेत् ॥ ३०६ ॥  
नक्तमास्ते त्वसामर्थ्यादानपूजापुरस्सरम् ।  
वैष्णवानां पराभक्तिराचार्याणां विशेषतः ॥ ३०७ ॥  
पूजनं च यथाशक्ति तानापव्रांश्च पालयेत् ।  
मुद्राक्षसूत्रे संरक्ष्ये स्वमन्त्रं न प्रकाशयेत् ॥ ३०८ ॥  
दूराच्च पादपतनं गुरोः पादाभिवन्दनम् ।  
नोच्चासने हरेरग्रे उपवेश्यं कदाचन ॥ ३०९ ॥  
न शङ्खपद्मचक्राङ्के आसनेऽपि च नारद ।  
नानिवेद्य हरेः किञ्चिद्रोक्तव्यं वा गुरोस्तथा ॥ ३१० ॥  
मन्त्रोपभुक्तिमर्थ्यं च तथा यन्मन्त्रसंस्कृतम् ।  
प्राप्तमायतनाद्विष्णोः प्रयतः शिरसोद्देत् ॥ ३११ ॥  
उद्देके निक्षिपेत्पश्चात्मूर्मौ वै निपतेद्यदि ।  
विशेषपूजनं कुर्यात्पक्षे मासेऽथ वत्सरे ॥ ३१२ ॥  
द्वादश्यां वैष्णवैस्सार्द्धं तत्रैव शुभजागरम् ।  
कार्यायतनयात्रा वै तत्र दानं च शक्तिः ॥ ३१३ ॥

पठनं श्रवणं कुर्याच्छास्वाध्ययनमाचरेत् ।  
 अतन्द्रितश्च सततं विना वै द्वादशीद्वयम् ॥ ३१४ ॥  
 प्रतिपत्पौर्णमास्यौ च साष्टमीं च चतुर्दशीम् ।  
 ग्रहोपरागसंक्रान्तिं विना चाथा(ना ?)गते गृहम् ॥ ३१५ ॥  
 गुरौ गुरुभ्रातरि वा यतिसङ्क्लेष्टे तु वैष्णवै ।  
 रथ्याचत्वरमार्गेषु सञ्चिधावप्यदीक्षिते ॥ ३१६ ॥  
 तथाप्यवैष्णवे मूर्खे पूजया च विना मुने ।  
 शास्त्रव्याख्या न कर्तव्या न श्रोतव्या शुभेष्मुना ॥ ३१७ ॥  
 तदारम्भे गुरोः पूजा मध्ये चैव विशेषतः ।  
 अन्ते विशेषयां च क्रीडनं च महोत्सवम् ॥ ३१८ ॥  
 फलमूलं तथा पुष्पं गन्धोऽप्यन्नं नवं च यत् ।  
 तत्तदादौ गुरौ मन्त्रे विनिवेद्योपयोजयेत् ॥ ३१९ ॥  
 सामान्यसिद्धौ रक्षार्थं परेषां न कदाचन ।  
 प्रयुज्जीत स्वमन्त्रं च आपत्स्वपि च नाचरेत् ॥ ३२० ॥  
 गारुडं भूतकर्माऽपि लोकस्यार्थेन नारद ।  
 कृपया परया कुर्यादनाथेष्वथ संसदि ॥ ३२१ ॥  
 सूर्यसोमान्तरस्थं च गवाश्वत्थाग्निमध्यगम् ।  
 भावयेद्गवद्विष्णुं गुरुविशरीरगम् ॥ ३२२ ॥  
 ज्ञेयो माता पिता विष्णुज्ञेयो विष्णुः प्रियोऽतिथिः ।  
 ज्ञेयो विष्णवाश्रयी विष्णुरात्मा ज्ञेयोथ विष्णुवत् ॥ ३२३ ॥  
 यत्र तत्र परिवादो मात्सर्याच्छूयते गुरोः ।  
 तत्र तत्र न वस्तव्यं प्रयायात्संस्मरेद्धर्मि ॥ ३२४ ॥  
 यैः कृता च गुरोर्निन्दा विभोः शास्त्रस्य नारद ।  
 तैर्नैव सह वस्तव्यं न वक्तव्यं कदाचन ॥ ३२५ ॥  
 कर्मणा मनसा वाचा न हिंस्यात्परदारकान् ।  
 प्रदक्षिणे प्रयाणे च प्रदाने च विशेषतः ॥ ३२६ ॥  
 प्रभाते च प्रवासे च स्वमन्त्रं बहुशः स्मरेत् ।  
 स्वप्ने वाऽक्षसमक्षं वा आश्र्वयमतिर्हष्टदम् ॥ ३२७ ॥  
 अक्षस्मादपि जायेत नाश्वयातव्यं गुरोर्विना ।  
 इत्येतत्समयौषं तु विद्धि साधारणं द्विज ॥ ३२८ ॥

आत्मणादौ च वर्णानां समयीपुत्रकात्मनाम् ।  
 साधकानां गुरुणांच येभ्यो मध्यात्सुखप्रदान् ॥ ३२९ ॥  
 अविरुद्धस्तथाऽक्षिणीवालानां च नारद ।  
 स्त्रीणां विशेषतो दद्यात्पतिभक्तिसमन्वितान् ॥ ३३० ॥  
 पतिशून्या च या नारी तस्या आयतने हरेः ।  
 लेपनं शोधनं दद्यात्संयमं च मिताशिताम् ॥ ३३१ ॥  
 पाठनात्समयानां च सिद्धिरुत्पद्यतेऽचिरात् ।  
 मन्त्रः साम्मुख्यमभ्येति समयज्ञस्य सर्वदा ॥ ३३२ ॥  
 सिद्धयः समयज्ञस्य सिद्धाः स्युर्मोक्षपथिमाः ।  
 इत्यग्रावग्रतो विष दत्त्वा समयसंचयम् ॥ ३३३ ॥

[ विष्णुहस्तप्रदानपूर्वकं शिष्यस्य मन्त्रहृद्यागाद्युपदेशः ]

भूतिना तिलकं कृत्वा मण्डलाग्रं वजेद्गुरुः ।  
 संपूज्य तत्र मन्त्रेशं विधिवत्पूर्ववन्मुने ॥ ३३४ ॥  
 विष्णुहस्तं ततो दद्यान्मूर्धि पृष्ठे हृदन्तरे ।  
 आलभे(भेत्?)मुद्रया सर्वं मूर्ध्नः पादतलान्ततः ॥ ३३५ ॥  
 शिष्यमुच्चारयेन्मन्त्रं न्यासहृद्यागपूर्वकम् ।

[ कुम्भस्थदेवस्यार्चनम् ]

मन्त्रेण विविधैर्भोगैर्यथा चावसरोदितैः ॥ ३३६ ॥  
 कुम्भस्थमर्चयेद्गुरुया देववन्मन्त्रभक्तिः ।

[ अथ गुरोः पूजनम् ]

गुरुमष्टाङ्गपातेन पूजयेत्तदनन्तरम् ॥ ३३७ ॥  
 शिरः पादतले कृत्वा आनन्दश्रुयुतो वदेत् ।  
 सपुत्रदारः सधनः प्रभो दासोऽस्म्यहं तव ॥ ३३८ ॥  
 भावोपेतं द्विज गुरोरात्मानं तु निवेदयेत् ।  
 ग्रामं वा रत्ननिचयं सुवर्णं वा कृताकृतम् ॥ ३३९ ॥  
 हस्त्यश्वरथपादातदासीदासगणैस्सह ।  
 यद्यद्यथोचितं वस्तु येन वा तुष्यते गुरुः ॥ ३४० ॥  
 समग्रेणापि दत्तेन भवेन्नानृणता गुरोः ।  
 भक्त्या विशुद्धया युक्तः पूजितस्य फलाम्बुना ॥ ३४१ ॥

अशाठ्येन तु विपेन्द्र भवत्यनृणवान्गुरोः ।

[ दीक्षान्ते वैष्णवाना भोजनादिना सन्तर्पणम् ]

आचार्यो दीक्षये(र्यस्तोषये?)त्पश्चाद्वैष्णवान्पाञ्चरात्रिकान् ३४२  
यथाथक्ति शशाठ्येन भोजनेन धनेन च ।

[ रात्र्यतिवाहने विशेषनियमः ]

गीतकैर्मङ्गल्लैर्वद्यैः स्तोत्रैः शास्त्रकथान्वितैः ॥ ३४३ ॥

क्षपयित्वा ततो रात्रिं त्रिरात्रं सप्त पञ्च वा ।

[ त्रिस्थानस्थस्य भगवतो विसर्जन विश्वक्सेनपूजनं च ]

पूजया जपहोमेन दीक्षितः श्रद्ध्याऽन्वितः ॥ ३४४ ॥

प्रागुक्तेनैव विधिना त्रिस्थानस्थं हरिं क्रमात् ।

विस्त्रिय पूजयेत्पश्चाद्विश्वक्सेनं तु पूर्ववत् ॥ ३४५ ॥

[ अवभृथ सोमपानप्रकारनिरूपणम् ]

कलशद्वितयं कुर्यात्प्रागुक्तविधिना शुभम् ।

मध्वाज्यक्षीरसंपूर्णं यागमेकेन सेचयेत् ॥ ३४६ ॥

द्वितीयं मूलमन्त्रेण चन्द्रमध्यगतेन च ।

अभिमन्त्र्य च संस्थाप्य सोमपानार्थमादितः ॥ ३४७ ॥

मण्डलं प्रावितं येन कलशेन द्विजोत्तम ।

यानारुद्धो गृहीत्वा तं वामहस्ततले गुरुः ॥ ३४८ ॥

पृष्ठाऽस्य दक्षिणं दद्यादस्त्रराजं जपेन्मुने ।

शिष्यैः परिवृतो यायान्मङ्गलादिपुरस्सरैः ॥ ३४९ ॥

पठहैः शङ्खशब्दैश्च पूजां<sup>1</sup> निक्षिप्य चोदके ।

प्राक्षाल्य पाणिपादं तु आचम्य न्यासमाचरेत् ॥ ३५० ॥

तमानीय च संपूर्णमम्भसा यत्र नारद ।

प्रक्षिप्यागसंलग्नपुष्पार्ध्यादिकलम्भनम् ॥ ३५१ ॥

फलशाखान्तरस्थं च पुष्पमङ्गण्ठधारिणम् ।

छादितं सितवस्त्रेण सर्वमन्त्राभिमन्त्रितम् ॥ ३५२ ॥

प्रविश्य यागभवनं मध्ये हुपविशेषद्वरुः ।

पीठन्यासप्रयोगेण प्रागुत्तरमुखस्ततः ॥ ३५३ ॥

1 विश्वक्सेनपूजाद्रव्यम्

क्रमेण दीक्षितानां च धारया सेचयेच्छिरः ।  
 चक्रास्त्रसिंहैरच्छिद्रैः सिद्धये सिद्धिमिच्छताम् ॥ ३५४ ॥  
 दीक्षावसाने सर्वत्र विधिनाऽनेन यत्नतः ।  
 शिष्याणां कृपयाऽचार्यो दद्यादवभृथं शुभम् ॥ ३५५ ॥  
 यथाऽभिषेके तु मुने आचार्यसाधकात्मनाम् ।  
 स्वानार्थं कलशं तद्रत्कुर्यादवभृथे सदा ॥ ३५६ ॥  
 कलशेन शुभेनैव सर्वतीर्थमयेन तु ।  
 स्वातः संपूजयेद्भूयो गुरुं च सपरिच्छदम् ॥ ३५७ ॥  
 प्रसन्नः पूजितो दद्यात्सोमपानं ततः क्रमात् ।  
 पात्रेष्वस्त्राभिजसेषु चन्द्रबिंबयुतेषु च ॥ ३५८ ॥  
 एकैकं तु ततः पात्रं मुद्रया चामृतेन तु ।  
 संपूर्यामृतमन्त्रणं सुधासन्दोहरूपिणा ॥ ३५९ ॥

[ अथ गुरुयागः ]

ततोऽपरस्मिन्नहनि महता विभवेन तु ।  
 गुरुयागं मुने कुर्याच्छिष्यः सत्यपराक्रमः ॥ ३६० ॥  
 रजोभिर्मण्डलं कृत्वा चतुरश्रायतं शुभैः ।  
 तूलपूर्णं ततो दद्यादासनं फलकोपरि ॥ ३६१ ॥  
 तदाधारक्रमेणैव पुष्पादैः पूजयेच्छिशुः ।  
 अभ्यज्योद्वर्त्य संस्थाप्य आलभ्याच्छाद्य शोभनैः ॥ ३६२ ॥  
 वस्त्रैःकटककेयूरैः पश्चादुपविशेति च ।  
 विज्ञाप्यो हृद्य भगवान्गुरुमूर्तिर्जनार्दनः ॥ ३६३ ॥  
 उपविष्टं तु पुष्पादैर्मन्त्रेणानेन पूजयेत् ।  
 अज्ञानगहनालोकसूर्यसोमाग्निमूर्तये ॥ ३६४ ॥  
 दुःखत्रयाग्निसन्तापशान्तये गुरवे नमः ।  
 नैवेद्यमग्रतः कृत्वा पवित्रं विविधं बहु ॥ ३६५ ॥  
 वीजयन्नग्रतस्तिष्ठेत्कुर्वाणपरायणः ।  
 शुक्तं तृप्तमथाचान्तं प्राच्यं संवाहयेत्ततः ॥ ३६६ ॥  
 शयनस्थं गुरुं विप्र स्वयं शुञ्जीत वै ततः ।  
 तदनुज्ञां गृहीत्वा तु शिरसा शान्तमानसः ॥ ३६७ ॥

[ गुरुशिष्ययोदीक्षाविधानफलम् ]

एवं विधिविधानेन दीक्षां यः कुरुते गुरुः ।  
यस्य हि क्रियते विप्र समोक्षमधिगच्छति ॥ ३६८ ॥  
कुरु गुप्तमिदं सर्वमभक्तानां च सर्वदा ।  
दर्शयस्व च भक्तानामास्तिकानां विशेषतः ॥ ३६९ ॥  
इति श्रीपञ्चरात्रे जयाख्यसंहिताया दीक्षाविधान नाम षोडशः पठलः ।

अथ शिष्यभेदाख्यान नाम सप्तदशः पठलः ।

नारदः—

साधकाचार्यसमयिपुत्रकाणां यथार्थतः ।  
ज्ञातुमिच्छामि भगवन् त्वत्तो लक्षणमुत्तमम् ॥ १ ॥  
समयज्ञश्च किं कुर्यात्पुत्रकः किं समाचरेत् ।  
साधकः कथमास्ते वै किमाचार्यः करोति च ॥ २ ॥

श्रीभगवान्—

[ समयिलक्षणम् ]

यस्य मन्त्रे पराभक्तिब्रह्मचारी जितेन्द्रियः ।  
सत्यवाक्चतुरो धीरो हीश्रद्धाबुद्धिमांश्च यः ॥ ३ ॥  
दृढव्रतः शुचिश्वैव गुर्वाराधनतत्परः ।  
समाचरेच्छुभं नित्यं प्रसन्नात्मा प्रियंवदः ॥ ४ ॥  
प्राप्नुज्ञस्सवित्तोऽपि यागेन गुरुणार्चयेत् ।  
पश्येत्तथाऽन्यतो गत्वा यागं वै यत्र यत्र च ॥ ५ ॥  
पूजितं तर्पितं विष्णोः शास्त्रं च शृणुयात्सदा ।  
पालयेत्समयान्सर्वान्मन्त्रस्मरणपूर्वकान् ॥ ६ ॥  
शङ्खचक्रगदापद्ममूर्तिमुद्रासमन्वितः ।  
द्वादश्यादिषु कालेषु पूजयेद्वनं विना ॥ ७ ॥  
पठनं श्रवणं कुर्यात्सततं चार्चनं विना ।  
शास्त्रार्थं विधिवद्ज्ञात्वा नयाचारसमन्वितः ॥ ८ ॥  
पालयन्गुरुगोहाच्च व्यवहारं सदुत्थितम् ।  
एवं लक्षणसंपूर्णो गुरुमध्यर्थयेत्पुनः ॥ ९ ॥

प्रत्यहं पूजनार्थं यस्समयज्ञस्स नारद ।  
 ज्ञात्वा तं गुरुणा सम्यगुक्तचिदैस्तु सामयैः ॥ १० ॥  
 पूर्णीयाऽस्य चाकांक्षा यदर्थमुपरोध( धि ? )तः ।  
 तापनं गुरुवेश्मार्थं व्यवहारं सहेत सः ॥ ११ ॥

[ पुत्रकलक्षणनिरूपणम् ]

निर्वर्त्य मण्डलं सम्यक्तदीयेन धनेन च ।  
 रजोभिः पत्रपुष्पाद्यैरभावा(विभवात् ?)त्प्रापणस्य च ॥ १२ ॥  
 समयज्ञं ततः शिष्यं ( पुत्रं ? ) क्रमेणारचयेद्गुरुः ।  
 ततःप्रभृति कालाच्च पूजां विष्णोः समाचरेत् ॥ १३ ॥  
 प्राणात्ययेऽपि विप्रेन्द्र रक्षेष्ठोपं( पात् ? )प्रयत्नतः ।  
 नचास्य विहितो होमो धर्मार्थं पूजनं विना ॥ १४ ॥  
 नित्यपूजाभियुक्तो यः पूर्वोक्तगुणभूषितः ।  
 समुपैति तमुत्कर्षं श्रवणाच्छान्नचिन्तनात् ॥ १५ ॥  
 ददात्युत्कलिकां तस्य हृदयस्थो जनादेनः ।  
 साधनोपरि मन्त्रस्य प्रार्थयेत गुरुं ततः ॥ १६ ॥

[ साधकलक्षणनिरूपणम् ]

शुश्रूषा परमा भक्त्या संक्रमो गुरुणा ततः ।  
 क्रमोत्कृष्टगुणैर्युक्त एकरूपस्समाहितः ॥ १७ ॥  
 नियुक्तादच्युतश्रद्धी शास्त्रार्थकृतधीर्महान् ।  
 यजेद्यागेन वै भूयो मन्त्रं चाभीष्टसिद्धये ॥ १८ ॥  
 अभिषिक्तोऽभ्यनुज्ञातो धैर्योत्साहसमन्वितः ।  
 एकान्तं निर्जनं यायानारायणनिकेतनम् ॥ १९ ॥  
 दूरतो वान्धवानां च दुर्जनानां विशेषतः ।  
 क्षेत्रमायतनं चैव निर्द्रन्दं चाथ पर्वतम् ॥ २० ॥  
 सोदकं च फलाकीर्णं रम्यमासन्नगहरम् ।  
 वनञ्चोपवनं वाऽथ प्रसिद्धं सिद्धसेवितम् ॥ २१ ॥  
 वितृष्णो वन्युवर्गाच्च संविसृज्य पुरान्वितम् ।  
 स्वाध्यायशौचसन्तोषसंपूर्णे स्वगृहेऽथवा ॥ २२ ॥  
 सधायेदीप्तिं मञ्चं भावशुद्धिसमन्वितः ।

यथा सुखेनासनेन आसने व्याप्तिभाविते ॥ २३ ॥  
 प्रसन्नास्यः कृतन्यासो लक्षं लक्ष्यस्थितो जपेत् ।  
 क्षेत्रीकृतो भवेन्मन्त्रो यत्र तत्र स्थितस्य च ॥ २४ ॥  
 निर्वर्तनेन जिहाग्रात्परित्यक्तोऽपि वै जपेत् ।  
 समाराधनसिध्यर्थं मन्त्रस्याध्यकृतो मुने ॥ २५ ॥  
 दद्याद्युद्यमन्त्रेण ततः प्रभृति नारद ।  
 चरुभुग्वा फलाहारो भिक्षाशी वा पयोभुजः ॥ २६ ॥  
 शाकमूलं तथा कन्दमशीयाद्वृत्ते यथा ।  
 शुद्धान्तसर्पिषशालीन् प्रत्यक्षलवणोऽन्नितान् ॥ २७ ॥  
 हृष्टस्तुष्टः प्रसन्नात्मा कालोक्तजपमारभेत् ।  
 इदमाचरमाणस्तु प्रत्यहं मुनिसत्तम ॥ २८ ॥  
 निशाक्षये तु शयनात्समृत्वा नारायणं विभुम् ।  
 उत्थाय दक्षिणासेन वामपादं न्यसेद्गुवि ॥ २९ ॥  
 पदे पदे स्परंथास्त्रं दूरं यायाद्विजाल्यात् ।  
 कृत्वा मलच्युतिं तत्र वाससा कं विवेष्ट्य च ॥ ३० ॥  
 दिहनभो न निरीक्षेत ततो यायाज्जलाशयम् ।  
 शौचं कृत्वा यथापूर्वं विधिनाऽचमनं ततः ॥ ३१ ॥  
 दन्तकाष्ठं तु वै भुक्तवा स्नायात्तदनु नारद ।  
 सामान्याविधिनाऽस्त्रेण गायत्रीं वैष्णवीं जपेत् ॥ ३२ ॥  
 सकृद्विःपञ्चवारान्वा सप्त वाऽथ स्वशक्तिः ।  
 ततः स्वमाश्रमं गत्वा मन्त्रं पुष्टैश्च पूजयेत् ॥ ३३ ॥  
 केवलं शास्त्रपठितस्यं स्वदेहस्यं तु वा मुने ।  
 संपूज्य च जपं कुर्याद्यावदै प्रहरद्यम् ॥ ३४ ॥  
 तदूर्ध्वं पूर्ववत्सनात्वा विशेषेण विधानवत् ।  
 न्यासावसानं निखिलं सर्वं कुर्यात्पुरोदितम् ॥ ३५ ॥  
 पूजाग्रिहोत्रपर्यन्तं ततस्तु जपमारभेत् ।  
 यावद्विनावसानं तु भूयः स्नायाद्विजोत्तम ॥ ३६ ॥  
 उपास्य विधिवत्संध्यां देवं संपूजयेत्ततः ।  
 विसर्ज्य भोजनं कुर्यात्सततं तारकोदये ॥ ३७ ॥

खुक्तवा शयीत शयने मृदुत्तिर्ण्ये च भूतले ।  
 अर्धरात्रे समुत्थाय पादशेषेऽथ वा द्विज ॥ ३८ ॥  
 आचम्य देवं संस्मृत्य शीघ्रं संपूज्य पूर्ववत् ।  
 जपं कुर्याद्यथाशक्ति अर्चयेच विभोस्ततः ॥ ३९ ॥  
 येन संरक्षितो विप्र भवेदै नापहीयते ।  
 सिद्धैरदृश्यभूतैस्तु मन्त्रसिध्यभिकांक्षिभिः ॥ ४० ॥  
 समर्प्य चैवं शयने श्रमं वै सन्त्यजेत्पुनः ।  
 अनेन विधिना यो वै मन्त्राराधनतत्परः ॥ ४१ ॥  
 उच्यते मुनिशार्दूल विज्ञेयस्सतु साधकः ।  
 न तेन कुत्रचित्कार्ये शापानुग्रहकर्मणि ॥ ४२ ॥  
 न तेन मन्त्रो वक्तव्यो मुद्रा वा समयास्तु वा ।  
 स्वानुष्टानेऽपि यत्कर्म सर्वं सर्वस्य गोपयेत् ॥ ४३ ॥  
 मन्त्रगुप्तिस्तु कर्तव्या सततं मन्त्रसिद्धये ।  
 ताद्रव्यासिभावनोपेता ज्ञातव्या मन्त्रवादिना ॥ ४४ ॥  
 गुरुं प्रसाद्य देवं च शास्त्रं चालोक्य यत्नतः ।  
 तन्त्रज्ञो मन्त्रवद्वारो द्वाभ्यां चैव द्विजोत्तमः ॥ ४५ ॥

[ अथाचार्यलक्षणम् ]

मन्त्रसिद्धिस्तु वै तस्य विज्ञाता गुरुणा यदा ।  
 गुरुणा वै सोऽभिषिक्तः (षेच्यः ?) ततः शिष्यः प्रसादतः ॥ ४६ ॥  
 कृत्वा यां चतुर्थं तु तद्वित्तेन तु पूर्ववत् ।  
 पूजयित्वा समाहूय साधकं लक्षणान्वितम् ॥ ४७ ॥  
 पूजा कार्या विधानेन लययागोदितेन वै ।  
 स बाह्याभ्यन्तरोक्तेन निश्चेषेण यथा पुरा ॥ ४८ ॥  
 अग्नौ तु पूर्ववहीक्षां निर्वाणाख्यां समापयेत् ।  
 ततोऽभिषिक्य विधिना स्वाधिकारं निवेदयेत् ॥ ४९ ॥  
 गृहीत्वा तेन कर्तव्यं गुरुत्वमितरेषु च ।  
 पूजाग्निहवनं चैव जपध्यानान्वितं सदा ॥ ५० ॥  
 भक्तानां संशयच्छेदं कुर्याच्छास्त्रं विना तु वै ।  
 अनुग्रहं च शापं च मन्त्रारंभणमर्पणम् ॥ ५१ ॥  
 न लोभेन न रागेण न स्वार्थेन न नामतः ।

कुर्यादनुग्रहं जन्तोः कस्यचिद्वा शटस्य च ॥ ५२ ॥  
 भीतस्य च विनीतस्य भक्तस्यार्चस्य कारयेत् ।  
 प्रायश्चित्तैः सदा शान्तिं कुर्यान्वीतिन्युतस्य च ॥ ५३ ॥  
 विभागो लिंगिनां चैव वेदनीयः सदैव हि ।  
 वैखानसादि सर्वेषां वैष्णवानां च नारद ॥ ५४ ॥  
 प्रसन्नश्चाभिषिञ्चेत् भक्तं भव्यमनेकधा ।  
 मोक्षार्थमाधिपत्यार्थं दुःखोपशमनाय च ॥ ५५ ॥  
 कुण्ठमण्डलपद्मादीनशूत्रयेत्प्रतिमादिकान् ।  
 शिष्याणामुपकारार्थं दर्शयेत्तिशल्पिनस्तथा ॥ ५६ ॥  
 कुर्यात्सम्यक्प्रतिष्ठानं देवदेवस्य वै विभोः ।  
 समहृष्टा तथाऽन्येषां देवानां स्थापनं द्विज ॥ ५७ ॥  
 अवैष्णवेषु मत्येषु भक्तेष्वन्यन्त्र सर्वदा ।  
 तच्छासनं गुरुणां च अभयात्पार्थितोऽपि तैः ॥ ५८ ॥  
 स्वकल्पोक्तविधानेन कुर्यात्सर्वेष्वनुग्रहम् ।  
 अभ्यर्थितस्तदा विषयजनं च पवित्रकम् ॥ ५९ ॥  
 स्वशिष्यपरशिष्याणां लोभनिर्मुक्त आचरेत् ।  
 अशास्त्रज्ञे( षु ?) चान्येषु गुरुभावस्थितेन च ॥ ६० ॥  
 चुम्बुकत्वं न कुर्यादौ तर्केणागमतोऽपि वा ।  
 नातीव संग्रहं कुर्यान्मात्रावित्तस्य नारद ॥ ६१ ॥  
 नित्यमध्यस्थिति त्यागमनित्यं भावयेऽद्वम् ।  
 एवं लक्षणसंपन्नो यस्स आचार्य उच्यते ॥ ६२ ॥  
 हति श्रीपाञ्चरात्रे जयाख्यसंहितायां शिष्यमेदाख्यानं नाम सप्तदशः पठलः ।

अथाभिषेकाख्यानं नामाष्टादशः पठलः ।

श्रीभगवान्—

[ अभिषेकेऽधिकारः ]

अथाभिषेचयेच्छिष्यं सर्वलक्षणसंयुतम् ।  
 सुशान्तं स्पष्टमनसं संयतं देवपूजकम् ॥ १ ॥  
 गुरुभक्तं जिताक्षं च पूर्वोक्तसमयस्थितम् ।  
 एवंविधस्य सततं कर्तव्यमभिषेचनम् ॥ २ ॥

[ अभिषेकुराचार्यस्य ब्राह्मणजातीयस्य सर्वेषामभिषेकविधानेऽधिकारः ]

आचार्यसर्ववर्णनामाश्रमाणां तथैव च ।  
तथा सामयिकादीनां त्रयाणां च विशेषतः ॥ ३ ॥  
पशुत्वेनाभिषेक्तव्यमधिकारार्थमेव च ।  
तेनापि सर्वजननूनां कार्यो नित्यमनुग्रहः ॥ ४ ॥  
परितुष्टृण सततं दातव्यमभिषेचनम् ।  
ब्राह्मणः पञ्चकालज्ञः कुर्यात्सर्वेष्वनुग्रहम् ॥ ५ ॥

[ ब्राह्मणाद्यभावे क्षत्रियादीनां स्वस्वावरवर्णानां शिव्याणामनुग्रहाभिषेककरणेऽधिकारः ]

तदभावाद्विजश्रेष्ठ शान्तात्मा भगवन्मयः ।  
भावितात्मा च सर्वज्ञः शास्त्रज्ञः सत्क्रियापरः ॥ ६ ॥  
सिद्धित्रयसमायुक्त आचार्यत्वेऽभिषेचितः ।  
क्षत्रिविदशूद्रजातीनां क्षत्रियोनुग्रहक्षमः ॥ ७ ॥  
क्षत्रियस्यापि च गुरोरभावादीदृशो यदि ।  
वैश्यःस्यात्तेन वै कार्यो द्वयोर्नित्यमनुग्रहः ॥ ८ ॥  
मु( स ? )जातीयेन शूद्रेण तादृशेन महाधिया ।  
अनुग्रहाभिषेकौ च कार्यो शूद्रस्य सर्वदा ॥ ९ ॥

[ उत्तमवर्णस्याविदुष उपायेन संबोधप्रापणम् ]

उपायेन भयाद्वोभात्सर्वैमूर्खो द्विजोत्तमः ।  
सन्मार्गं विनियोक्तव्यः शास्त्रेण क्रियया तथा ॥ १० ॥  
यावत्संबोधमाप्नोति स्वात्मना शुभलक्षणम् ।

[ प्राप्तसंबोधस्य तस्य विनाऽनुग्रहबुद्ध्या सकलक्रियाधानपूर्वकं कालेन कृतकृत्यतापादनम् ]

पूर्वोक्तेन विधानेन इष्टा यागेन चाच्युतम् ॥ ११ ॥  
विधिनाऽग्नौ च सन्तर्प्य स्नापयित्वा द्विजोत्तम ।  
विनाऽनुग्रहबुद्ध्या वै तस्य कार्या क्रियाऽखिळा ॥ १२ ॥  
मन्त्रेणाचार्यपेद्विष्णुमर्थितो हुपवेशितम् ।  
कृतकृत्यो यदा स स्यात्कमात्कालान्तरेण च ॥ १३ ॥  
आचारेण तथा नीत्या शास्त्रेण कृपया तथा ।

[ सजातीयस्यापि गुरोरेलाभेन स्वस्य स्वेनैवानुग्रहाभिषेकयोः कर्तव्यता ]

तथा शास्त्रोक्तविधिना स्वयमिष्टा जगद्गुरुम् ॥ १४ ॥

दुत्वा शास्त्रोक्तविधिना अर्चयित्वाऽच्युतं पश्यत् ।  
 अनुग्रहाभिषेकौ च स्वयमात्मनि कल्पयेत् ॥ १५ ॥  
 स्वजातीयगुरोर्विप्र अभावादिदमाचरेत् ।  
 अनुकल्पं द्विजादैश्च आत्मसंस्कारसिद्धये ॥ १६ ॥

[ सति गुरौ स्वेनैव कर्तव्यतायाः प्रतिषेधः ]

गुरौ वर्णोक्तमे विस विद्यमाने श्रुतेऽपि वा ।  
 स्वदेशतोऽपि वाऽन्यत्र नेदं कार्यं शुभार्थिना ॥ १७ ॥  
 स्वदेशतोऽपि यः कुर्याद्यत्र यत्र विपर्ययम् ।  
 तस्येह पुत्रनाशः स्यात्तस्माच्छास्त्रोक्तमाचरेत् ॥ १८ ॥

[ उत्तमवर्णस्य दीक्षादिविधानेऽवर्वर्णस्यानधिकारः ]

क्षत्रविद्यूद्ग्रजातीयः प्रातिलोम्यान्न दीक्षयेत् ।  
 त्रितत्वविद्विजातीयो दीक्षयेदनुलोमतः ॥ १९ ॥

[ समयज्ञाभिषेकविधानप्रकारः ]

मूलमन्त्रोपजसेन तद्रथासिविभवं विना ।  
 समयज्ञस्य संपाद्य गुरुणाचाभिषेचनम् ॥ २० ॥

[ पुत्रकस्याभिषेकविधानप्रकारः ]

मन्त्रोच्चारणमात्रेण ध्यानसंवित्तिवर्जितम् ।  
 ध्यात्वाऽथ तत्त्वनिश्रेणी नवधा बीजसंस्थिताम् ॥ २१ ॥  
 एकोनाधिष्ठितां सर्वां मूलेन सकलात्मना ।  
 तां तु संपूज्य संस्मृत्य सृष्टिर्घर्मक्रमेण तु ॥ २२ ॥  
 मनसा तु मुनिश्रेष्ठ पुष्टैर्वा विविधैः शुभैः ।  
 ततोऽभिषेको दातव्यस्तत्त्वाख्यः पुत्रकस्य च ॥ २३ ॥

[ साधकाभिषेकप्रकारः ]

साधकस्यापि वक्ष्यामि अभिषेकविधिं क्रमात् ।  
 ध्यात्वाऽथ तत्त्वनिश्रेणी संहारं सृष्टियोगतः ॥ २४ ॥  
 नवधा त्रिविधेनैव भिन्नां सूक्ष्मादिना त्वेथ ।  
 मन्त्रश्रेणीं च नवधा क्रमान्वयस्य पुरोदिताम् ॥ २५ ॥  
 तत्रैव सृष्टि योगेन सकलं निष्कलं द्विधा ।  
 पूजायित्वा विधानेन कलशेषु पृथक् पृथक् ॥ २६ ॥

प्राग्वत्संसूत्य संसूत्य साधकत्वेन पुत्रकम् ।  
तत्त्वाभिषेचनं दद्याच्छुभं सिद्धिकरं महत् ॥ २७ ॥  
तत्त्वमन्त्रावधिर्यावित्साधकस्याभिषेचनम् ।

[ आचार्याभिषेचनम् ]

दत्त्वैवं मन्त्रसिद्धस्य गुह्यत्वेन ततो द्विज ॥ २८ ॥  
तस्यैव याद्वशं दद्यादभिषेकं हितं श्रृणु ।  
ईश्वरादचलान्ताच्च साधिभूताधिदैवताम् ॥ २९ ॥  
तत्त्वमालां स्मरेत्सर्वा स्तृष्टिन्यायेन वै पुरा ।  
तत्र विन्यस्य विततां मन्त्रश्रेणीं पुरोदिताम् ॥ ३० ॥  
त्रिविधेन प्रकारेण सप्तार्णाद्यावदङ्गशाम् ।  
प्रपूज्य विधिना पश्चात्संहाराख्यक्रमेण तु ॥ ३१ ॥  
परिजप्त्य द्विजश्रेष्ठ यावद्वाणी निवर्तते ।  
स्वभावस्थो गुरुः साक्षात्परेणानेकभेदिना ॥ ३२ ॥  
ततोऽभिषेको दातव्यो मनसा विभवेन च ।  
परतत्वावधिं ध्यात्वा देशिकञ्चाभिषेचयेत् ॥ ३३ ॥

[ समयज्ञादीना चतुर्णामभिषेके भावनीयः पर्वभेदः ]

सेनापतिक्रमेणैव समयज्ञस्य सर्वदा ।  
महामन्त्रित्वाविधिना पुत्रकस्याभिषेचनम् ॥ ३४ ॥  
युवराजविधानेन दातव्यः साधकस्य च ।  
राजोपचारविधिना अभिषेको गुरोः स्मृतः ॥ ३५ ॥

[ आचार्याभिषेकप्रयोगः ]

दीक्षामण्डलवेद्यां तु सितेन रजसा गुरुम् ।  
स्वस्तिकं मण्डलं कृत्वा तन्मध्ये मण्डलं शुभम् ॥ ३६ ॥  
द्विहस्तं शाश्वतं पद्मं यज्ञवृक्षोद्भवं तु वा ।  
सुकृतं चाऽथ सुश्लक्षणं सर्वत्राष्टाङ्गुलोच्छ्रूतम् ॥ ३७ ॥  
मृगचर्मं तु तत्पृष्ठे सितं वस्त्रं तदूर्ध्वतः ।  
वितानेनोर्ध्वताच्छेन (?) सपुष्पेण सितेन च ॥ ३८ ॥  
पूर्णपात्रान्वितं तत्र दिक्षु पूर्णघटादिकम् ।  
दद्यादीपाष्टकं तत्र लाजादीन् परितः क्षिपेत् ॥ ३९ ॥

संस्थाप्य पीठनिकटे भ्रमहक्षिणतः क्रमात् ।  
 चन्दनं सितमध्यं च दूर्वा जातिफलानि च ॥ ४० ॥  
 तांबूलव्यञ्जनं दण्डं विचित्रे चाप्युपानहौ ।  
 शङ्खःचक्रगदापद्मशुभमुदाचतुष्टयम् ॥ ४१ ॥  
 वाससी उपवीतं च कौशेयं च पवित्रकम् ।  
 घटिकां करणीं सूत्रमध्यपात्रं कमण्डलम् ॥ ४२ ॥  
 गैरिकं मुखवासांसि सितमूद्रोपयं तथा ।  
 कृष्णसारस्त्रोश्वर्म दन्तधावनमेव च ॥ ४३ ॥  
 ततः सर्वाधिकारार्थं संहितापुस्तकादि च ।  
 ईशदिङ्गण्डलस्याथ स्थलीं कृत्वा तथाविधाम् ॥ ४४ ॥  
 शोभितां च वितानाद्यैस्तत्र मन्त्रेश्वरस्ततः ।  
 आदौ तु कलशे पूज्यस्ततो मण्डलमध्यगः ॥ ४५ ॥  
 वह्निमध्ये ततः पूज्यः शिष्यदेहे पुनः पुनः ।  
 आत्मस्थं च पुरा देवं संपूज्य तदनन्तरम् ॥ ४६ ॥  
 आनीय कलशान्दिव्यान् पूर्वलक्षणलक्षितान् ।  
 सर्वरक्षैश्च संपूर्णान्कदलीफलशोभितान् ॥ ४७ ॥  
 तीर्थोदकेन संपूर्णान् प्रागुक्तरचनान्वितान् ।  
 प्रदक्षिणेन विन्यस्य प्रागादौ मण्डलाद्विः ॥ ४८ ॥  
 स्वतन्त्रसंख्ययाऽचार्ये  
 [ आचार्याभिषेकात् साधकाद्यभिषेके कलशसम्ब्याया भेदः ]

साधके पुत्रकेऽथ च ।  
 एकं वै समयज्ञस्य द्रवे कर्म(व्यमेकं)विनिक्षिपेत् ॥ ४९ ॥  
 एवंविधांस्तु(स्त्रीन्)कलशान्सल्याद्यैश्च प्रतिष्ठितान् ।  
 पुरा कृत्वा विधानेन प्रागुक्तेन क्रमेण तु ॥ ५० ॥  
 मन्त्रैः संजप्य संपूज्य संचित्य च यथाक्रमम् ।  
 प्रागादिष्वथ सर्वेषु गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ॥ ५१ ॥  
 पूर्वोदितेन विधिना इष्टा मन्त्रोश्वरं विभुम् ।  
 प्रजापयेत्ततः शिष्यं स्वात्मीयेन क्रमेण तु ॥ ५२ ॥  
 चरुणा च ततः पूज्यमाधारादिक्रमेण तु ।

वेदिमध्यगतं चैव अभिषेकासनं शुभम् ॥ ५३ ॥  
 मन्त्रपीठत्वमापन्नं लाजपकरशोभितम् ।  
 तस्योपरि स्थितं कृत्वा शिष्यं मन्त्रशरीरिणम् ॥ ५४ ॥  
 गत्वाऽथ मण्डलाग्रं तु विज्ञाप्यः परमेश्वरः ।  
 त्वच्छासनप्रपन्नानामधिकारं करोम्यहम् ॥ ५५ ॥  
 शिष्यमात्मसमं भक्तमहं यास्यामि ते लयम् ।  
 लब्धानुजस्ततो विष्प पूर्वदिक्संस्थितश्च यः ॥ ५६ ॥  
 कलशं पूजयित्वा तं स्वमन्त्रेण स्वमुद्रया ।  
 सहस्रपरिज्ञेन सम्यगष्टाधिकेन च ॥ ५७ ॥  
 शतज्ञेन दशभिः सकृत्युर्वादितः क्रमात् ।  
 ध्वात्वा चामृतसंपूर्णं मन्त्रं रत्नोज्ज्वलं प्रभुम् ॥ ५८ ॥  
 तस्य मूर्धिनं शुभं दत्वा कलशं मन्त्रपूजितम् ।  
 ततः क्रमेण कलशैः सकलैरभिषेचयेत् ॥ ५९ ॥  
 पठद्विर्माङ्गलीयानि क्रक्षामानि यजूंषि च ।  
 मङ्गलैर्दीर्यमानैस्तु तन्त्रीवाद्यसमन्वितैः ॥ ६० ॥  
 शङ्खशब्दैः सपटहैर्जयशब्दसमन्वितैः ।  
 अनेन विधिना कुर्यादाचार्यस्याभिषेचनम् ॥ ६१ ॥  
 मन्त्रोपकरणं सर्वं तस्य संप्रतिपाद्य च ।  
 हस्तद्वयं च वक्तव्यं प्रणम्या( त्या ? )संस्थितस्य च ॥ ६२ ॥  
 सहस्रकिरणाभं तु सूर्यवीजेन चाच्युतम् ।  
 स्मरेदक्षिणहस्तस्थं पद्मे चानन्तपल्लवे ॥ ६३ ॥  
 कलाद्रादशसंयुक्ते अकाराचैरदारूणैः ( ? ) ।  
 द्रव्यशुद्धिविदाहार्थं द्रव्योत्पत्तौ ततः स्मरेत् ॥ ६४ ॥  
 सिंतं सहस्रपत्राङ्गो कलाषोडशकेसरम् ।  
 सोमवीजेन तन्मध्ये स्मरेन्नारायणं प्रभुम् ॥ ६५ ॥  
 स्त्रवन्तममृतं दिव्यं द्रव्योत्पादनकर्मणि ।  
 भौतं तान्मात्रिकं मान्त्रं विग्रहं चास्य दर्शयेत् ॥ ६६ ॥  
 विज्ञानपदवीं सर्वा स्वानुभूतामनेकशः ।  
 स्थानलक्षक्रमेणैव वक्तव्या विविधाश्च वै ॥ ६७ ॥

व्याख्याताः पुस्तके याश्र विज्ञानगतयः शुभाः ।  
 तच्चित्तं हि क्रमाचासामनुसन्धाय वै गुहः ॥ ६८ ॥  
 आचार्यसमयान् पश्चाद्भूर्वस्थाच्छ्रवयेच्छुभान् ।  
 [ आचार्यपदासाधारणा विशेषसमयाः ]  
 संसारभयभीतानां भक्तानां परमेश्वरे ॥ ६९ ॥  
 शास्त्रक्रमेण विधिवदिदं शास्त्रं प्रकाशयेत् ।  
 गच्छंस्तिष्ठन्वपन् जाग्रद्भगवन्तं स्मरेत्सदा ॥ ७० ॥  
 पुण्डरीकस्य मध्यस्थं द्रव्यैर्दानसमुद्भौः ।  
 मान्त्रभावाद्यजेद्विष्णुं देशे तस्करसंकटे ॥ ७१ ॥  
 नाभिमानाच्च वै बाह्या क्रिया त्याज्या कदाचन ।  
 चातुर्मास्यं च नियममवतिष्ठेदवश्यतः ॥ ७२ ॥  
 उपभुक्तं परेणैव विशेषाद्विक्षितेन तु ।  
 छत्रोपानहवस्त्राद्यं नोपयुज्ञीत जातु वै ॥ ७३ ॥  
 असंपत्तावथापत्सु न दोषं क्षालिते सति ।  
 स्वगुरोदीक्षितानां च आचार्याणां सदैव हि ॥ ७४ ॥  
 उपभुक्तं न दोषः स्थात्स्वदत्तादाहृताच्च वा ।  
 भगवद्भक्तिनिष्ठातास्तच्चित्तास्तपरायणाः ॥ ७५ ॥  
 कर्पणा मनसा वाचा संपान्नाश्र सदैव हि ।  
 भर्तव्याश्रैव पूज्याश्र वाग्दार्नैर्यद्युरैः सदा ॥ ७६ ॥  
 जातिधर्ममनुज्ञित्वा तथाच स्वगुरोः क्रमम् ।  
 स्वशास्त्रविहितं चापि ज्ञानं शिक्षेदशिक्षितम् ॥ ७७ ॥  
 एकतः समयाः सर्वे नियमाश्रैव सर्वशः ।  
 एकतो भगवान्विष्णुर्गुरुस्तद्वाविनो नराः ॥ ७८ ॥  
 ज्ञात्वा जीर्णमसारं च इदं पुत्र कलेवरम् ।  
 स्वाधिकारं समारोप्य योग्यस्याटनमाचरेत् ॥ ७९ ॥  
 दण्डी कषायवासाश्र नमो नारायणाय वै ।  
 ब्रुवन्प्रणवपूर्वं च त्यक्त्वा सर्वपरिच्छदम् ॥ ८० ॥  
 क्षेत्रायतनीर्थानामन्ते ब्रह्मणि योजयेत् ।  
 आत्मतत्त्वं शरीरं च अग्नौ वा खेचरादिषु ॥ ८१ ॥  
 तत्त्वसन्यासयोगेन येन स्याच्छान्तिराच्युति ।

[ विष्णुहस्तप्रदानम् ]

इत्युक्त्वा दक्षिणे हस्ते स्वयं सञ्चिन्त्य वै गुरुः ॥ ८२ ॥

मन्त्रात्मानं परं विष्णुं परं सकलनिष्कलम् ।

संपूज्य गन्धपुष्पाद्यैद्यात्तस्य च मस्तके ॥ ८३ ॥

[ शिष्येण गुरोः पादोदकप्राशनकर्तव्यता ]

न्यस्यासनं ततः शिष्यः पादयोर्निषिपेच्छिरः ।

प्रक्षाल्य सलिलेनाथ गुरोश्चरणपङ्कजम् ॥ ८४ ॥

तेनात्मानं तु संसिच्य पिपेदञ्जलिना ततः ।

पूर्ववत्पूजयेद्वत्त्या आत्मनाऽथ धनेन च ॥ ८५ ॥

अनेन विधिना कुर्यादाचार्यस्याभिषेचनम् ।

[ साधकाभिपेकातिदेशः ]

एवमेव विधानेन साधकं चाभिषेचयेत् ॥ ८६ ॥

समालभ्नपूर्वं यद्वन्तधावनपश्चिमम् ।

तस्य सर्वोपकरणं दातव्यं नियमैर्विना ॥ ८७ ॥

[ पुत्रकस्याभिषेके देयविशेषः ]

पूजाधिकारशास्त्रं च पुत्रकस्य प्रदीयते ।

[ समयज्ञस्याभिपेके देयविशेषः ]

केवलं समयज्ञस्य प्रदद्याच्छास्त्रपुस्तकम् ॥ ८८ ॥

अभिषेकावसाने च आज्ञायां योगदर्शने ( ? ) ।

[ अभिषेकस्य श्रेयःप्रभूत्यनेकफलसाधनता ]

श्रेयोऽर्थी विधिनाऽनेन यः स्नायाच्छ्रेय आप्नुयात् ॥ ८९ ॥

जयार्थी वाऽथ भूपालो भाग्यार्थी वाऽथ दुर्भगः ।

पुत्रकामाऽथ वनिता पतिकामाऽथ कन्यका ॥ ९० ॥

चिरायुषोऽर्थी यः कश्चित्स्नायात्संवत्सरं प्रति ।

तस्यापमृत्युनाशश्च भवति ह्यचिरात्तः ॥ ९१ ॥

यावदब्दानि कुरुते तावद्रौगविवर्जितः ।

वलीपलितनिर्षुक्तः सुभगः स्थिरयौवनः ॥ ९२ ॥

सर्वकामानवाप्नोति देहान्ते शाश्वतीं गतिम् ।

इति श्रीपाञ्चरात्रे जयाख्यसहिताया अभिषेकाख्यान नामाष्टादशः पटलः ।

अथ मन्त्रसिद्धिचिन्हाल्यानं नामैकोनविशः पटलः ।  
 अभिषिक्तो हनुज्ञातः कृतजापः प्रसन्नधीः ।  
 मन्त्रस्याराधनं कुर्याद्विधिनाऽनेन नारद ॥ १ ॥  
 एकान्ते स्वगृहे वाऽथ पूर्वोक्तध्याननिर्मितम् ।  
 विम्बं सुलक्षणं कृत्वा पटस्थं धातुजं तु वा ॥ २ ॥  
 सर्वावयवसंपूर्णं तालं तालाधिकं तु वा ।  
 विधिना तं प्रतिष्ठाप्य तत्र मन्त्रं यजेत्सदा ॥ ३ ॥  
 सर्वकामविभूत्यर्थं मोक्षार्थं सुनिसत्तम ।  
 द्रादशाब्दानि विधिवक्षियमस्थोऽर्चयेत्सदा ॥ ४ ॥  
 हृष्टैः पुष्टैस्तथा गन्धैः सौभाग्यारोग्यवर्धनैः ।  
 जपहोमैश्च विविधैभूत्वा मन्त्राकृतिः स्वयम् ॥ ५ ॥  
 शुक्राम्बरधरः स्त्रीवी सितगन्धानुलेपनः ।  
 पीतयज्ञोपवीती च कटकाङ्गदभूषितः ॥ ६ ॥  
 ताम्बूलशुद्धवदनो मुखवास्यैः सुवासितः ।  
 विचित्रतिलकोपेतः सुनिर्मलशिरोरुहः ॥ ७ ॥  
 मालयैर्मनोहरैर्गन्धैरशेषैरधिवासितः ।  
 कुड्डुमालिसचरणस्तथाकृतकरद्वयः ॥ ८ ॥  
 मूर्तिसुद्राचतुष्केण उपतिष्ठेद्विभूषितः ।  
 पवित्रभृद्विष्याशी, समाराध्यश्च मन्त्रराद् ॥ ९ ॥  
 अभावात्साधनस्यापि केशश्मश्रुविलुणितः ।  
 यथासम्भववस्त्री च मळयूकादिवर्जितः ॥ १० ॥  
 सुविनीतसुहृद्युक्तो मन्त्रमाराध्य भक्तिः ।  
 पूजया जपहोमेन मन्त्ररादथ सिध्यति ॥ ११ ॥  
 तेन सिद्धेन वै कुर्यात्कर्माणि विविधान्यपि ।  
 यान्यात्मनोऽभीषितानि लोकानामीषितानि च ॥ १२ ॥

नारदः—

कैलिङ्गैर्लक्ष्यते नाथ सुसिद्धैव मन्त्रराद् ।

भगवान्—

[ मन्त्रसिद्धौ प्रवृत्तस्य साधकस्य वस्त्रत्रय विम्बप्राप्तिः ]  
साधकस्याक्षतार्थस्य नित्याभ्यासरतस्य च ॥ १३ ॥

समाराधनकामस्य ( सक्तस्य ) प्रथमं वत्सरत्रयम् ।  
जायन्ते बहुशो विन्ना नियमस्थस्य नारद ॥ १४ ॥  
नोद्रेगं साधको याति कर्मणा मनसा यदि ।

[ विमैरुपहतचित्तस्य तस्य चतुर्थादिवत्सरेषु बहुशिष्योपसेव्यतादिलक्षणशुभप्रातिः ।  
वृतीयाद्रूपत्सरादूर्ध्वं शुभं तस्य प्रजायते ॥ १५ ॥

सेव्यते बहुभिः शिष्यैरहर्निशमतन्द्रितैः ।  
साधकाश्रोपसेवन्ते किङ्करत्वेन भक्तिः ॥ १६ ॥  
निवेदयन्ति सर्वस्वं साधकस्य महात्मनः ।

[ सप्तमादारभ्य राजाद्युपसेव्यता ]

सप्तमाद्रूपत्सरादूर्ध्वं राजानश्च महीभृतः ॥ १७ ॥  
प्रार्थयन्त्युपरोधेन गर्विताश्राभिमानतः ।  
प्रसादः क्रियतां नाथ ममोद्धारणकारणम् ॥ १८ ॥  
प्रज्वलन्तं प्रपश्यन्ति तेजसा विभवेन च ।  
अतस्ते मुनिशार्दूल निष्ठुरं वक्तुमक्षमम् ॥ १९ ॥

[ दशमादारभ्य नानाश्र्वदर्शनम् ]

नवमाद्रूपत्सरादूर्ध्वं स्वयं पश्यति मन्त्रवित् ।  
नानाश्र्वर्णाणि हृदये हासानन्दमयानि तु ॥ २० ॥  
सदाऽङ्गादप्रदान्याशु प्रत्यक्षेण बहिस्तथा ।  
जड आस्ते क्षणं विप्र क्षणमास्ते प्रहर्षितः ॥ २१ ॥  
क्षणं दुन्दुभिनिर्वेषं श्रृणुयादन्तरिक्षतः ।  
क्षणं च मधुरं वादं नानारीतिसमन्वितम् ॥ २२ ॥  
क्षणमाजित्रे गन्धान् कर्पूरमृगनाभिजान् ।  
क्षणमुत्पतमानं च पश्यत्यात्मानमात्मना ॥ २३ ॥  
चन्द्रार्ककिरणाकीर्णं क्षणमालोकयेन्नभः ।  
गवाश्वगजनादांश्च श्रृणुयाच्च क्षणं द्विज ॥ २४ ॥  
निर्जरस्याम्बुसंक्षोभं क्षणमाकर्णयेन्महत् ।  
विद्युज्ज्वालाकुलं पश्येत् क्षणं क्षितितलं द्विज ॥ २५ ॥  
तोयपूर्णं क्षणं पश्येत्समग्रं क्षितिमण्डलम् ।  
ऋग्युजुस्सामघोषांश्च आकर्णयतिच्च क्षणम् ॥ २६ ॥  
तारकाकारिणश्चित्रान्योगिनो नभसि स्थितान् ।

पश्यत्युग्रान्भयार्थं क्षणं मन्त्रवती मुने ॥ २७ ॥  
 क्षणं किलकिलारावं सह वहिरवं क्षणम् ।  
 क्षणं मेघोदयं पश्येत्क्षणं रात्रि दिने सति ॥ २८ ॥  
 रात्र्यां च दिवसालोकं समूर्यं क्षणमीक्षते ।  
 वलेन परिपूर्णस्तु तेजसा सूर्यवर्चसा ॥ २९ ॥  
 सूर्येन्दुसदृशः कान्त्या गमने पक्षिराडिव ।  
 स्वरेण युक्त उच्चेन गम्भीरेण महात्मना ॥ ३० ॥  
 स्वल्पाशनेन कृशता बहुना च न विद्यते ।  
 विष्णुत्रयोरथाल्पत्वं भवेन्निद्राजयो महान् ॥ ३१ ॥  
 जपध्यानरतो मौनी न खेदमभिगच्छति ।  
 विना भोजनपानाभ्यां पक्षमासाधिकं तु वै ॥ ३२ ॥  
 इत्येवमादिभिर्थिहैः स्वहृद्रिस्प्रयकारकैः ।  
 प्रवर्तमानैर्वेद्धव्यः प्रसन्नो मम मन्त्रराद् ॥ ३३ ॥

[ मन्त्रसिद्धेरप्रकाशता ]

मन्त्रप्रसादजनितं लिङ्गं न तु गुरोर्विना ।  
 प्रकाशनीयं विमेन्द्र कदाचित्सिद्धिमिच्छता ॥ ३४ ॥  
 प्रकाशयति यो मोहादैत्युक्यान्मन्त्रजं सुखम् ।  
 करसंस्थाश्च वै तस्य सिद्धयो यान्ति दूरतः ॥ ३५ ॥  
 आविर्भवन्ति दुःखानि शोकाश्च विविधा अपि ।  
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सिद्धिलिङ्गानि नारद ॥ ३६ ॥  
 गोपनीयानि यत्नेन य इच्छेऽनुतिमात्मनः ।  
 इति श्रीपात्रराते जयाख्यसंहितायां मन्त्रसिद्धिचिह्नाख्य नामैकोनविशः पटलः ।

अथ प्रतिष्ठाविधान नाम विशः पटलः ।

नारदः

साधकानां हितार्थाय विम्बं यदुदितं त्वया ।  
 तदहं ज्ञातुमिच्छामि कथं तत्क्षियते विभो ॥ १ ॥  
 क तस्यापि विधानेन स्थापनं कथयस्व मे ।  
 यस्य संपूजनानाथ लिङ्गान्येतानि चामृयात् ॥ २ ।

श्रीभगवान्—

[ अथ पटे विम्बविधानम् ]

पटे विम्बविधानं तु सांपतं शृणु नारद ।  
सर्वसिद्धिकरं रम्यं निर्दोषं नातिविस्तरम् ॥ ३ ॥

[ पटमानादि ]

द्विहस्तं चतुरक्षं तु हस्तमात्रं तु वा पटम् ।  
कार्पासमथ वा क्षौरं नवं शुक्रमनाहतम् ॥ ३ ॥

[ पटस्य चित्रकरस्य च सस्कारः ]

प्रक्षालय बहुशोऽख्येण चित्रज्ञं स्नाप्य वै द्विज ।  
दाहोत्पादनयुक्त्याऽथ सपटं संस्परेच्च तं ॥ ४ ॥

[ आसनपदम् ]

संसूच्य कमलं तत्र अष्टपत्रं सकर्णिकम् ।

[ गृहार्चामानम् ]

कर्णिकामध्यसंस्थं तु प्रोच्छायां द्रादशाङ्गुलम् ॥ ५ ॥  
त्रिविंशत्यङ्गुलान्तं च विम्बं लिख्य सुलक्षणम् ।

[ लक्ष्म्यादिपरिवारोपेतस्य ग्राह्यता ]

लक्ष्म्यादिपरिवाराद्यं लोकेशाखसमावृतम् ॥ ६ ॥  
संगृह्याद्यजनार्थं तु

[ गृहादन्यत्र मानाधिक्यम् ]

तत्प्रमाणं द्विजोर्ध्वतः ।

मानं कुर्यादगृहाद्वाहे स्थाने प्रासादपूर्वके ॥ ७ ॥

[ गृहार्चामु लेख्यचित्रविम्बस्य हस्ताधिकमानवेऽप्यदोषता ]

इस्ताधिकेऽपि च कृते चित्रविम्बे गृहस्थिते ।  
न दोषः साधकानां तु दारुमृच्छैलजैर्विना ॥ ८ ॥

[ अथ विम्बस्यावयवमानविधानम् ]

विम्बमानं तु नवधा प्रोच्छ्यात्संविभज्य च ।  
भागं भागं तु तं भूयो भजेद्वादशधा मुने ॥ ९ ॥  
तदङ्गुलं तु विम्बस्य तेनाङ्गावयवास्ततः ।  
दर्शनीयाश्च गुरुणा शिल्पिकस्य समाप्ततः ॥ १० ॥

चिबुकाच्च ललाटान्तं स्याद्रक्षं द्वादशाङ्गुलम् ।  
 ललाटादर्धतो विप्र त्यङ्गुलेनोन्नतं शिरः ॥ ११ ॥  
 द्वादशाङ्गुलविस्तीर्णं त्रिगुणं परिणाहतः ।  
 विस्तारद्वच्छुलौ कर्णौ तन्मानद्विगुणोच्छ्रुतम् ॥ १२ ॥  
 कनिष्ठाग्रसमं विद्धि रन्ध्रं श्रोत्रस्य चान्तरात् ।  
 कर्णभागावधोर्धस्थमानेनार्धाङ्गुलौ स्मृतौ ॥ १३ ॥  
 कर्णछिद्रात् वै वाहे कर्णमध्येऽङ्गुलोऽवटम् ।  
 त्यङ्गुलं कर्णपाशाभ्यां व्यासो वा स्यादथेच्छया ॥ १४ ॥  
 भूलता शशिलेखाय(खेव?)आयामाच्चतुरङ्गुला ।  
 अर्धाङ्गुलेन विस्तीर्णं मध्ये स्थूलाऽग्रतः कृशा ॥ १५ ॥  
 भूसन्धिरङ्गुलसमो नासा तु चतुरङ्गुला ।  
 द्वच्छुलाच्चाग्रतः कार्या तिलघुष्पाकृतिर्था ॥ १६ ॥  
 नेत्राभ्यामन्तरं विद्धि द्वच्छुलं नेत्रभूस्तथा ।  
 दैर्घ्येण द्वच्छुलं नेत्रं तदायामेन चाङ्गुलम् ॥ १७ ॥  
 ऋंशेन तारकं मध्ये ज्योतिस्तत्रयं शसमितम् ।  
 ग्राणाधथाङ्गुलेनैव पादहीनेन कल्पयेत् ॥ १८ ॥  
 गोनिकां<sup>(?)</sup>मुनिशार्दूल एकांशेन ततोऽधरः ।  
 उत्तराख्यो हृथस्थं तु प्रमाणेनाङ्गुलः स्मृतः ॥ १९ ॥  
 द्वच्छुलं चिबुकं विप्र उच्छ्रायेण प्रकीर्तिम् ।  
 विस्तारद्वच्छुलं विद्धि सृक्षिणी चतुरङ्गुले ॥ २० ॥  
 ईषद्विहस्तमाने च कर्णपाल्योः परस्परम् ।  
 कपोलमूर्धवै शशिवत्तन्मध्ये चतुरङ्गुलौ ॥ २१ ॥  
 मुखगण्डौ समौ कुर्यात्सुसंपूर्णौ मनोहरौ ।  
 कर्णोच्छायस्त्रयङ्गुलस्याद्विस्तारात्तच्च नारद ॥ २२ ॥  
 अष्टाङ्गुलश्च परिधेत्विगुणं परिकीर्तिम् ।  
 कण्ठादधः स्थितं वक्षो यावत्स्पन्दावर्धिं द्विज ॥ २३ ॥  
 उन्नतत्वेन विहितं सदैव द्वादशाङ्गुलम् ।  
 द्विगुणं चैव विस्ताराद्वच्छुलं स्तनमण्डलम् ॥ २४ ॥  
 पतयोश्चुके कुर्यादष्टमांशं स्वकाङ्गुलात् ।  
 परस्परं च स्तनयोरन्तरं द्वादशाङ्गुलम् ॥ २५ ॥

अष्टाङ्गुलौ स्मृतौ चांसौ विस्तरेण महामते ।  
 प्रोन्नतत्वेन वै कुर्यात्स्कन्धमूर्धर्वं षडङ्गुलम् ॥ २६ ॥  
 उच्छ्रायेण तु नाभ्यन्तं स्पन्दादै द्रादशाङ्गुलम् ।  
 परिधि नाभिदेशस्य चत्वारोऽशास्तु पञ्च वै ॥ २७ ॥  
 अङ्गुलं नाभिरन्त्रं तु क्रमान्त्रिम्नं द्विरङ्गुलम् ।  
 कुर्यात्प्रदक्षिणावर्तं नाभिमेदान्तरं मुने ॥ २८ ॥  
 उच्छ्रायेण तु संपाद्यं सुसमं द्रादशाङ्गुलम् ।  
 नाभ्यावधेस्तदुदरं संपाद्यं चतुरङ्गुलम् ॥ २९ ॥  
 शेषं तत्कटिभूभागं विस्तारेणोदरं मुने ।  
 द्विसप्ताङ्गुलमानं स्यात्परिधेखिगुणं हितव् ॥ ३० ॥  
 त्रिषट्काङ्गुलविस्तीर्णं कटिमानं विधीयते ।  
 चतुः पञ्चाशदङ्गुलयः परिधिस्तु कटेः स्मृतः ॥ ३१ ॥  
 षट्त्रिंशाङ्गुलमानेन परिधिस्तु कटेः स्मृतः(?) ।  
 कुर्यात्प्रजननं विप्र उच्छ्रायेण षडङ्गुलम् ॥ ३२ ॥  
 द्रव्यङ्गुलेन तु विस्तीर्णं वृषणौ चतुरङ्गुलौ ।  
 त्रिचतुर्मुष्क(?)संपूर्णौ ऊरुदण्डौ ततो द्विज ॥ ३३ ॥  
 उच्छ्रायेण प्रकर्तव्यौ चतुर्विंशाङ्गुलौ समौ ।  
 प्रथुमूलौ क्रमात्क्षामौ संलग्नौ गजपाणिवत् ॥ ३४ ॥  
 विस्तारेणाथ वा कुर्यादूमूलं नवाङ्गुलम् ।  
 षट्त्रिंशाङ्गुलमानं स्यादूमध्ये तु वेष्टनम् ॥ ३५ ॥  
 ऊरुभ्यामवसाने तु वेष्टितञ्चैकविंशतिः ।  
 अङ्गुलं पुनिशार्दूलं परितो जानुमण्डलम् ॥ ३६ ॥  
 विस्तारेणोन्नतश्चापि जानुभ्यामथ मे शृणु ।  
 द्विद्रादशेनाङ्गुलानां जड्वोच्छ्राय इहोच्यते ॥ ३७ ॥  
 षडङ्गुलेन विस्तीर्णं जड्वामूलं प्रकीर्तिम् ।  
 जड्वामध्ये तयोर्नाहो ॥ ३८ ॥  
 जड्वामवसाने विस्तारे ज्ञेयः पञ्चाङ्गुलो मुने ।  
 तमेव त्रिगुणिकृत्य तस्यैव परिधिर्भवेत् ॥ ३९ ॥  
 गुलफादधस्यंगुलं स्यात्प्रदोच्छ्रायस्तु नारद ।

तत्पार्षिणपृष्ठतो यावद्बुलाग्रं द्विजोत्तम ॥ ४० ॥  
 भवेत्पादस्तु दैर्घ्येण अङ्गुलानां द्विसप्तकम् ।  
 षड्बुलेन विततः कूर्मपृष्ठोन्नतः क्रमात् ॥ ४१ ॥  
 चतुरब्दगुलदैर्घ्येण अङ्गुष्ठं द्वच्छगुलं ततः ।  
 त्रिगुणं वेष्टनं तस्य दैर्घ्यात्तपादतोऽधिका ॥ ४२ ॥  
 पादप्रदेशीनी कार्या तत्समीपस्थिताङ्गुलिः ।  
 अङ्गुष्ठस्य समा कार्या तत्पादोना त्वनामिका ॥ ४३ ॥  
 अनामिकायाः पादेन हीना पादकनीयसी ।  
 उद्यशेन विद्धि सर्वासां पर्वमानं तु नारदः ॥ ४४ ॥  
 पर्वार्थेन नखाः कार्या अर्धेन्दुसदशाः शुभाः ।  
 षट्त्रिंशद्बुलं मानं पृष्ठयंसावधि स्मृतम् ॥ ४५ ॥  
 गोमुखं वा क्रमान्वित्तं यावद्विंशाङ्गुलं भवेत् ।  
 मध्यप्रदेशाद्विततः पृष्ठवंशोन्नतः क्रमात् ॥ ४६ ॥  
 सुश्लक्षणशाविभक्तश्च विभक्तश्च यथा मुने ॥  
 संमीलनं मीनयुक्तं कक्षा पञ्चाङ्गुला स्मृता ॥ ४७ ॥  
 सुवर्तुलौ स्फिजौ कार्यौ विस्तारात्वोडशाङ्गुलौ ।  
 सुविभक्ते च पीने च करिकुम्भोपमे शुभे ॥ ४८ ॥  
 अधस्तात् स्कन्धशीर्षस्य वाहुः स्याङ्गादशाङ्गुलः ।  
 अष्टादशाङ्गुलं विद्धि उपवाहुं द्विजोत्तम ॥ ४९ ॥  
 मणिबन्धप्रदेशस्तु तत्र उद्यगुल उच्यते ।  
 मध्यमाङ्गुलिपर्यन्तं मणिबन्धावसानतः ॥ ५० ॥  
 द्रादशाङ्गुलमानं तु स्कन्धं स्यात्परिवर्तुलम् ।  
 चतुरब्दगुलविस्तीर्णं परिधेखिगुणं स्मृतम् ॥ ५१ ॥  
 मूलतशोपवाहुर्वै पञ्चाङ्गुलमुदाहृतम् ।  
 त्रिगुणं च तथा नाहं तं क्रमाङ्गासयेन्मुने ॥ ५२ ॥  
 गोपुच्छसदशाकृत्या तथा स्यात्यङ्गुलं मुने ।  
 मणिबन्धप्रदेशस्तु विस्तारेण च वेष्टनात् ॥ ५३ ॥  
 नवाङ्गुलप्रमाणेन पाणेमानमतः शृणु ।  
 मणेरङ्गुलमूलान्तं विद्धि सप्ताङ्गुलं सदा ॥ ५४ ॥  
 पञ्चाङ्गुलप्रमाणेन तिर्यग्विस्तरमुच्यते ।

निम्नं करतलं कुर्याच्छुभेरेखाविभूषितम् ॥ ५५ ॥  
 तत्र मध्याङ्गुलिं विद्धि विप्र पञ्चाङ्गुलं तु वा ।  
 तस्या द्वे पार्श्वतोऽङ्गुल्यावूने त्वधीङ्गुलेन वै ॥ ५६ ॥  
 तत्पञ्चमांशहीनां च नित्यं कुर्यात्कर्नीयसीम् ।  
 सार्थक्यङ्गुलमङ्गुष्ठं द्विपर्वं परिकीर्तितम् ॥ ५७ ॥  
 त्रिपर्वङ्गुलयः शेषाः पर्वार्देन नखाः स्मृताः ।  
 गोपुच्छसद्वशः कार्या अङ्गुल्योऽङ्गुलमानतः ॥ ५८ ॥  
 पादहीना कनिष्ठा स्यात्सपादश्चाङ्गुलोङ्गुलाः (?) ।  
 स्वकप्रमाणविस्तारात्रिगुणं विद्धि वेष्टनम् ॥ ५९ ॥  
 कूर्मपृष्ठनखाः सर्वे अग्रतश्चार्धचन्द्रवत् ।  
 लिङ्गाकृतिं (?) मूलदेशान्मानमेषामनिश्चितम् ॥ ६० ॥  
 सलोमदन्तकेशानां मानं शोभाविकल्पितम् ।  
 केशरलकजालं तु ललाटोपरि शोभितम् ॥ ६१ ॥  
 ललाटोधर्वाङ्गुलच्छादि कुर्यात्रिवलिसंयुतम् ।  
 मनोहरा ह्यवयवाः सर्वे कार्याः सुलक्षणाः ॥ ६२ ॥  
 समानविषमा विप्र सक्तासक्ता विशेषतः ।  
 मानेनानेन वै कुर्यात् विम्बं विप्र सुलक्षणम् ॥ ६३ ॥  
 शतमष्टोत्तरं पूर्णमङ्गुलानां स्वकाङ्गुलैः ।  
 उच्छ्रयेण द्विजश्रेष्ठ मूर्धनः पादतलावधि ॥ ६४ ॥  
 हारनूपुरकेयूरमेखचामौलिशोभितम् ।  
 पीनाङ्गमध्यदेशाच्च समानवलिशोभितम् ॥ ६५ ॥  
 शेषं ध्यानोदितं सर्वमुक्तानुकं प्रकल्पयेत् ।

[ अथ विम्बद्रव्यविधानम् ]

कुर्यादनेन मानेन सौवर्णं वाथ राजतम् ॥ ६६ ॥  
 विम्बमाराधनार्थं तु आरकूटमयं तु वा ।  
 शिलामृदारुजं वाऽथ यथा संभवतो मुने ॥ ६७ ॥

[ सिद्धयमिकाक्षिणा गृहे शैलजादिप्रतिषेधः ]

सम्भवे सति यः कुर्याच्छैलमृदारुजं गृहे ।  
 चिरेण सिद्धयस्तस्य प्रवर्तन्ते महामते ॥ ६८ ॥

निर्विघ्नेन भवेन्मोक्षो ह्यतस्सध्यभिकांशिभिः ।  
न कार्यं शैलजं गेहे दारुजं वाथ मृणयम् ॥ ६९ ॥

[ अथ पीठमानम् ]

विम्बमानाध्यथा पीठं कुर्यादेवस्य तच्छृणु ।

[ तत्र पीठद्वैविध्यम् ]

चतुरश्रं तु तद्विद्धि चतुरश्रायतं तथा ॥ ७० ॥

[ चतुरश्रपीठलक्षणम् ]

विम्बोच्छ्रायसमं पीठं परितश्चैव विस्तृतम् ।  
तदर्थेनोच्छ्रतं कुर्यादेतत्सामान्यलक्षणम् ॥ ७१ ॥  
चतुरश्रस्य पीठस्य कथितं च महामुने ।

[ चतुरश्रायतपीठलक्षणम् ]

चतुरश्रायतस्याथ प्रमाणमवधारय ॥ ७२ ॥

विम्बार्थेन तु विस्तीर्णं तत्प्राणेन चोन्नतम् ।

समं देवस्य दैर्घ्येण चतुरश्रायतं तु तत् ॥ ७३ ॥

कुर्याच्चुद्रालयस्थानां देवतानां सदैवहि ।

[ चलार्चायागृहार्चायाश्च पीठमानम् ]

चलानां वेशमसंस्थानां विम्बानां पीठमन्यथा ॥ ७४ ॥

कुर्यात्स्कन्धसमं दैर्घ्यात् स्तनमानान्वितं तुवा ।

आपादाज्जानुपर्यन्तं विस्तारेणोच्छ्रयेण च ॥ ७५ ॥

ऊ( तदू ? )र्धेनाथ वा कुर्यात् विस्तारं चापिचोन्नतिम् ।

उक्तोन्नतैर्वा विप्रेन्द्र स्यादर्थेन तु विस्तृतिः ॥ ७६ ॥

तच्चतुर्भागहीनं तु त्रिभागं चार्धमेव वा ।

तुङ्गत्वं विहितं पीठे चलविम्बस्य सर्वदा ॥ ७७ ॥

धातुद्रव्यस्य चाभावात्स्थिराणामेवमेवहि ।

[ अथोपपीठलक्षणम् ]

कृत्वा तु तदधः कुर्यादुपपीठं प्रमाणतः ॥ ७८ ॥

त्रिभागेनाथ पीठस्य प्रणालं मध्यतो भवेत् ।

तन्मानेन तु तद्विर्धं स्वमानादग्रतः पुनः ॥ ७९ ॥

त्र्यंशमानेन विस्तीर्णं तस्यापि त्र्यंशमन्तरात् ।

खातव्यमग्रतो मूलात्तकुर्यान्मकराननम् ॥ ८० ॥

वराहकूर्मवक्त्रं वा सुश्लक्षणमथ केवलम् ।  
 उच्छ्वायं नवधा युज्याच्चतुरश्रं तु मण्डलम् ॥ ८१ ॥  
 भागद्रयेन भूस्पर्शं कुर्याज्ञान्विसंज्ञितम् ।  
 घण्टा(टा ?)कारं तदूर्ध्वं तु वृत्तं भागद्रयोन्नतम् ॥ ८२ ॥  
 वृत्तोपरि ततः कुर्यात्कण्ठभागद्रयोच्छितम् ।  
 तं च भागेन भागेन परितः संप्रवेशयेत् ॥ ८३ ॥  
 अर्धभागेन निष्कान्तामेकांशेन तदर्धतः ।  
 कुर्यादै मेखलां विप्र भागेनार्थेन कुम्भवत् ॥ ८४ ॥  
 सार्थेनोपरि भागेन चतुरश्रां तु मेखलाम् ।  
 जलाधारः स विज्ञेयो द्विगुणञ्चोर्ध्वविस्तृतम्(तः ?) ॥ ८५ ॥  
 तत्वयेन तुलापीठं निम्नखातेन खातयेत् ।  
 तदूर्ध्वं कमलं कुर्यान्नातिनिम्नं च नोन्नतम् ॥ ८६ ॥  
 देवतास्तत्र कर्तव्या दलस्थाः पूर्वचोदिताः ।  
 तासां वा पूजनार्थं तु केवलं विततच्छ्रदम् ॥ ८७ ॥  
 पीठोच्छायात्तु पादेन तदूर्ध्वं कमलोच्छितम् ।  
 संभवे सति वै भिन्ना(न्न ?)मभिन्नां(न्न ?) सत्यसंभवे ॥ ८८ ॥

[ विम्बपीठयोः सजातीयविजातीयद्रव्यत्वविकल्पः ]

सजातीयं हि यत्पीठं विम्बस्य मुनिसत्तम् ।  
 तदनन्तफलं विद्धि क्षेमारोग्यमुभिक्षदम् ॥ ८९ ॥  
 विम्बेन सह यत्पीठं भिन्नं तच्छोभनं भवेत् ।  
 मोक्षदं कीर्तिदं चापि दध्यात्परिमितं फलम् ॥ ९० ॥  
 राजनं( तं ?) हेमविम्बस्य पीठं भवति शोभनम् ।  
 ताम्रजं राजतस्योक्तमीरितं तस्य शैलजम् ॥ ९१ ॥  
 शैलजं शैलजस्योक्तं दारुजस्यापि दारुजम् ।  
 मृण्यस्य च दारुकं शैलजं दारुजस्य च ॥ ९२ ॥

[ अथ प्रासादोपपीठः ]

चातुर्भागेन वै गर्भाद्वितीयानं विधीयते ।  
 गर्भमानात्सभितीकात्प्रासादस्य तु नारद ॥ ९३ ॥  
 पादहीनं पुरा पीठं वृत्तं वा चतुरश्रकम् ।  
 अर्धन्यूनं तु वै कुर्यात्संक्षिप्तं वा सुसम्मितम् ॥ ९४ ॥

सोपानपदवीयुक्तं चतुर्दिश्मु तथा मुने ।  
एवमेव समं पीठं संपाद्यादौ विचिन्त्य वा ॥ ९५ ॥

[ अथ प्रासादलक्षणम् ]

प्रासादं च तथा कुर्यात्तस्य लक्षणमुच्यते ।

[ तत्र प्रासादपीठः ]

देवमानात्पुरा विप्र पीठमानाद्विचिन्तयेत् ॥ ९६ ॥

पीठं दैर्घ्येण वै कुर्यात्प्रासादस्य समन्ततः ।

गर्भद्विगुणविस्तीर्णं गर्भागारं त(य?)थाविधम् ॥ ९७ ॥

सिद्धविद्याधराकीर्णं देवद्विजनृपान्वितम् ।

उद्यानभूधराम्भोविसंभवैः परिभूषितम् ॥ ९८ ॥

गजाश्वनृपसिद्धार्थमृगयूथैश्च शोभितम् ।

तस्मिन्पीठोपरि शुभं प्रासादं परिकल्पयेत् ॥ ९९ ॥

[ प्रासादे भेदाः ]

चतुरश्चं चतुर्द्वारं वृत्तमष्टश्रेव वा ।

एकद्वारं विचित्रं वा यथाभिमतदिग्गतम् ॥ १०० ॥

प्रागुक्तात्क्षेत्रमानादौ तत्सार्धं च (द्वि?) गुणोन्नतम् ।

[ प्रासादपीठरचनाविधानम् ]

कृत्वा प्रासादपादार्थमंशकं भित्तिसम्मितम् ॥ १०१ ॥

दत्वा तस्मिस्ततः कुर्यात्पीठोक्ता(क्तां?)रचना(नां?)मुने ।

[ प्रासादजड्घा ]

गर्भोक्तोन्नतिमानेन जड्घामुड्घृत्य यत्नतः ॥ १०२ ॥

स्तम्भाष्टकसमोपेतां प्रागुक्तरचनान्विताम् ।

नानापत्रलताकीर्णा पुष्पस्तब्कभूषिताम् ॥ १०३ ॥

[ जड्घोर्धवरचना ]

ततः शिष्टं तु शिखरं संविभज्य त्रिपञ्चधा ।

जड्घोर्धवरचना कार्या एकाशेन महामते ॥ १०४ ॥

सद्गृहाणि विमानानि देवतायतनानि च ।

नानारूपाणि वै तत्र चतुर्दिश्मु प्रकल्पयेत् ॥ १०५ ॥

[ अथ भूमिकापञ्चकविधानम् ]

भागन्त्रिदशकेनाथ कुर्यादौ भूमिकागणम् ।

सङ्कोचमुन्नर्ति तासां रचनामवधारय ॥ १०६ ॥  
 एकीकृत्य पुरा सर्वभूमिकाभागसञ्चयम् ।  
 शु(भ?)ञ्जनवतिभिर्भागैस्समैरेकाधिकैमुने ॥ १०७ ॥  
 त्रयोदशभिरङ्गैस्तु कपोतोपरि भूमिका ।  
 एकापायेन तन्मानादृधर्वान्तं ह्रासयेत्कमात् ॥ १०८ ॥  
 भूमिवै मुनिशार्दूल यावदूर्ध्वं तु भूमिका ।  
 भवत्येकेन चांशेन अनेन विधिना भवेत् ॥ १०९ ॥  
 उच्छ्रायहासौ भूमीनां पार्वतसङ्कोच उच्यते ।  
 कपोतपालेर्वाञ्चु परितः शिखरं भवेत् ॥ ११० ॥  
 सप्तविंशतिभिर्भागैरुर्ध्वसूत्रैस्समानतः ।  
 कपोतपालेर्वाञ्चु भूमावेकांशमादितः ॥ १११ ॥  
 परितश्शोधयित्वा वै एकं चोपरि भूमिषु ।  
 एकैकमंशं संशोध्य यावदूर्ध्वं तु भूमिका ॥ ११२ ॥  
 पञ्चधा भूमिकाः कुर्यात्क्रमादै विषमांशतः ।  
 एकस्मिन्मेखलास्तिसो भागे कार्याद्यवःस्थिते ॥ ११३ ॥  
 कपोतवद्वितीयेऽस्मिन्भागे तु रचना भवेत् ।  
 मेखलाद्वितयं कुर्याचृतीये च तदूर्ध्वतः ॥ ११४ ॥  
 चतुर्थं रचयेत्पञ्चात्कम्बुमिः चक्रपङ्कजैः ।  
 एकैव मेखला कार्या ऊर्ध्वभागे तु पञ्चमे ॥ ११५ ॥  
 मेखलापत्रपुष्पादै रचनीयाऽथ वा द्विज ।  
 सुश्लक्षणा केवला कार्या सुषृत्ता अश्रभूषिता ॥ ११६ ॥  
 एवं तु सर्वभूमीनां कृत्वा तु रचनाः शुभाः ।  
 ऊर्ध्वस्था ऊर्ध्वभूमौ तु भागः पञ्चदशो हि यः ॥ ११७ ॥

[ अथामलसारकविधानम् ]

तेनोष्णीषसमायुक्तं कुर्यादमलसारकम् ।  
 संविभज्य त्रिधा तद्वै उष्णीषं प्रथमेन वै ॥ ११८ ॥  
 भूमिकाग्राच्च निष्कान्तमीषच्छादनवद्विज ।  
 ऊर्ध्वाञ्चु भूमिकातुल्यः(ल्य?)सुलक्षणं रचनोद्दितम् ॥ ११९ ॥  
 तदूर्ध्वं नवभिर्भागैः सुसमैः संविभज्य च ।

भागेन मध्यतः कण्ठं विस्तीर्ण परिकल्पयेत् ॥ १२० ॥

परितश्चार्धभागेन कण्ठं तु परिवर्तुलम् ।

कण्ठांत्रितीयभागेन कुर्यात्तचापि चोन्नतम् ॥ १२१ ॥

तथाविधं तु कण्ठोऽर्धे कार्यं दण्डासनं शुभम् ।

शुक्तिसंगुटस्तु गृज्ञैरमलसारकम् (?) ॥ १२२ ॥

[ अमलसारकस्योर्ध्वमाणे चक्रविधानम् ]

युक्तं कुर्याद्विजश्रेष्ठ चक्रं चाथ तदूर्ध्वतः ।

ध्वजदण्डसमोपेतं द्वादशारं तु धातुजम् ॥ १२३ ॥

एवंविधानि सूक्ष्माणि प्रासादानि च नारद ।

कुर्यादै भूमिकोणेषु द्विपञ्चाशत्कसंख्यया ॥ १२४ ॥

[ अथ प्रासादद्वारविधानम् ]

द्वारं द्वाराणि वा चास्य कुर्यान्मानयुतानि च ।

सपीडात्पतिमानाच्च(मामानात्?)दशमांशेन चाधिकम् ॥ १२५ ॥

उच्छ्रितं कल्पयेद्वारं उच्छ्रायार्थेन विस्तृतम् ।

द्वारोच्चायप्रमाणं तु विहीनेन तु कल्पयेत् ॥ १२६ ॥

द्वारशाखाद्वयं चैव तदूर्ध्वाध उदुंबरौ ।

नवशाखान्वितं कुर्याच्छाखायायुग्ममुद्भवे ॥ १२७ ॥

[ द्वाराग्रे मण्टपविधानम् ]

द्वाराग्रे मण्टपश्चात्र कार्यो द्वारत्रयान्वितः ।

प्रासादक्षेत्रविस्तीर्णं चतुरश्रं समं ततः ॥ १२८ ॥

कपोतभूमिपर्यन्तमुन्नतस्तत्र मध्यतः ।

स्तम्भद्वादशकं द्याद्वितिकाद्वादशान्वितम् ॥ १२९ ॥

प्रासादमानयुक्त्या तु भित्तयः स्युश्च नारद ।

एवं हि कौस्तुभं नाम कृत्वा प्रासादमुक्तम् ॥ १३० ॥

तन्मध्ये संपतिष्ठाप्या मन्त्रमूर्तिः सनातना ।

[ प्रतिष्ठाकालः ]

शुक्लपक्षतिथौ श्रेष्ठे सुशुभे च महाग्रहे ॥ १३१ ॥

स्वानुकूले च नक्षत्रे शुद्धलग्ने स्थिते(रे?)तथा ।

आषाढकार्तिके चैत्रे यत्र यत्र स्थिते रहौ ॥ १३२ ॥

[ अधिवासमण्डप विधानम् ]

प्राग्वा हृदग्वा प्रासादात्तिरशद्दस्तैर्द्विजायतम् ।  
द्वच्यधिकैर्मण्डपं कुर्यादन्य(?)द्वादशभिः करैः ॥ १३३ ॥

[ मण्डपमध्ये वेदिपञ्चककल्पनम् ]

स्यात्तुर्यास्त्रायतं मध्ये वेदीनां तत्र पञ्चकम् ।  
परितः पञ्चहस्तं च हस्ते हस्तेऽन्तरीकृतम् ॥ १३४ ॥  
प्रदक्षिणगणोपेतं वितानावैश्च भूषितम् ।

[ पञ्चाना वेदीनां विनियोगभेदः ]

वेद्यामुत्तरसंस्थायां कुर्यात्कुण्डं सलक्षणम् ॥ १३५ ॥  
होमोपकरणं सर्वं तत्रोपरि निवेश्यच ।  
ततोऽपरायां वेद्यां तु नेत्र उन्मील्य नारद ॥ १३६ ॥  
मण्डलं मध्यस्थायां तु वेद्यामध्येकपङ्गजम् ।  
प्रस्तार्य चित्रं शयनं चतुर्थ्या मुनिसत्तम् ॥ १३७ ॥  
स्नानकर्म ततः कुर्यात्पञ्चमायां तु दक्षिणे ।

[ प्रतिष्ठाविधानोपक्रमः ]

एवं कृत्वा समानीय पीठं ब्रह्मशिलान्वितम् ॥ १३८ ॥  
जपमानस्तु वाराहं मन्त्रमस्त्रं च देशिकः ।  
भूमिष्ठे भद्रपीठे तु वेदिकायां निवेश्य च ॥ १३९ ॥  
आचार्यान्साधकान्वाथ चतुरः परिकल्प्य च ।  
वासुदेवादिभिर्मन्त्रैः कृतन्यासांस्तु पूजयेत् ॥ १४० ॥  
वस्त्रावैः कर्मशालाश्च यायादच्छोदकेन तु ।  
बिम्बमाकारशुद्ध्यर्थं स्नापयित्वा समन्ततः ॥ १४१ ॥  
उद्धृत्य मूर्तिपावैस्तु शिलिपभिर्वा रथस्थितम् ।  
समानीय ततो यत्नाज्जपन्वै नारसिन्धकम् ॥ १४२ ॥  
वस्त्रेणाच्छाध्य संस्थाप्य पिण्डिकोपरि साधकः ।  
चक्राभिमन्त्रितान्मूर्धिन् दद्यात्सिद्धार्थकांस्ततः ॥ १४३ ॥  
कृत्वा स्नानं समाचम्य द्वारं संपूज्य पूर्ववत् ।  
संप्रविश्य च दिग्बन्धं कुर्यात्सिद्धार्थकाक्षतैः ॥ १४४ ॥

1 ‘चतुर्दशकरात्मैव यावद्विशक्तराववि’ इनि सात्वते प्रतिष्ठाविविप्रकरणे २५-अ. श्लो. ५.  
द्वयते, तत्समानार्थकतयाऽस्मिन् पाठ शोधनीय. प्रतिभाति ।

शिष्यस्य दीक्षाविधिना प्रागुक्तं च समापयेत् ।  
 विम्बादिसर्वद्रव्याणामधिवासं यथास्थितम् ॥ १४५ ॥  
 स्वार्थतो वा परार्थेन साधकः सुसमाहितः ।  
 शिष्यवदेवदेवस्य किं तु विम्बं निवेदयेत् ॥ १४६ ॥  
 भगवन्भूतभव्येश त्वयेवाराधनाय च ।  
 इदं विम्बं करिष्यामि संस्तुत्य<sup>१</sup> रजनिक्षये ॥ १४७ ॥

[ शिल्पिदोषविनाशार्थस्नपनविधानम् ]

ततः स्नात्वा प्रभाते तु स्नापयेत्प्रतिमां मुने ।  
 प्रथमं कर्मशालोत्थ दोषविध्वंसनाय च ॥ १४८ ॥  
<sup>२</sup>पञ्चविंश(ति?)तु कोष्ठानि कल्पयित्वा तु पूर्ववत् ।  
 नृसिंहमन्त्रजमेन केवलेनोदकेन च ॥ १४९ ॥  
 ततः प्रागादितो न्यस्य साधकः कलशाष्टकम् ।  
 पूर्वं क्षीराम्बुना पूर्णमपरं शुद्धवारिणा ॥ १५० ॥  
 तृतीयं रत्नतोयेन होमतोयेन चापरम् ।  
 गन्धसंमिश्रितं चान्यत्कल्पुष्पोदकानितौ<sup>३</sup> ॥ १५१ ॥  
 शालीबीजाम्भसा पूर्णमष्टमं परिकीर्तितम् ।  
 सत्याद्यैः पञ्चभिर्मन्त्रैस्त्रिभिः सिंहादिकैः क्रमात् ॥ १५२ ॥  
 एकैकं समधाऽमन्य प्रागादौ कलशं द्विज ।  
 एकैकस्मिन्विनिक्षिप्य दर्भमूद्रोमयांस्तिलान् ॥ १५३ ॥  
 ततस्तेषां बहिर्न्यस्य तथादिकलशाष्टकम् ।  
 धात्रीफलोदकं पूर्वं पथ्यातोयं ततो परे ॥ १५४ ॥  
 गङ्गचिक्वाथमन्यस्मिन्विभीतकजलं परे ।  
 कुमारिक्वाधितं तोयं व्याघ्रीसलिलमेव च ॥ १५५ ॥  
 नागरोदकमन्यस्मिन्तथाऽन्यस्मिन्मधूदकम् ।  
 एतानि चक्रमन्त्रेण हृदाद्येनाभिमन्य च ॥ १५६ ॥  
 पूर्वोक्तैरथ गायत्र्या कलशैः स्नापयेत्क्रमात् ।  
 द्वितीयावरणस्थैस्तु उपचारा हृदा मुने ॥ १५७ ॥  
 केवलेनोदकेनाथ अस्त्राजमेन सेचयेत् ।

I संख्या A. 2 नृसिंहमन्त्रजमेनेत्यर्थस्यानन्तरं पञ्चविशतीत्यस्य पाठः समुचितः प्रतिभाति ।  
 3 नितम् Y.

शिलिपदोषविनाशार्थं स्नानमेतदुदाहृतम् ॥ १५८ ॥

[ अधिवासस्नपनार्थकलशस्थापनाविधानम् ]

विलिख्य तत्र चैशान्यां कमलं षोडशच्छदम् ।  
कर्णिकोपरि संस्थाप्य कलशानां चतुष्टयम् ॥ १५९ ॥  
पूर्वपत्रात्समारभ्य यावदीशानगोचरम् ।  
षोडशान्यान्प्रतिष्ठाप्य तथैव कलशान्मुने ॥ १६० ॥  
परिधाय ततो विष्र वाससी अधरोत्तरे ।

[ अथ नेत्रोन्मीलनविधानम् ]

द्वितीयवेद्यामूर्ध्वे तु शयनं परिकल्प्य च ॥ १६१ ॥  
तत्र पूर्वशिरस्कं च विम्बं प्रस्वापयेद्विज ।  
स्वयं शलाकां सौवर्णीं ग्रहीत्वाऽख्नाभिमन्त्रिताम् ॥ १६२ ॥  
उछिखेत्साधको नेत्रे नेत्रमन्त्रेण नारद ।  
स्नातः शुद्धाभ्वरधरस्त्वाचार्येणावलोकितः ॥ १६३ ॥  
अख्नमन्त्रितशत्र्येण शिल्पी प्रकटतां नयेत् ।  
पीठिका तु यदग्रे स्याद्व्यपाषाणसंयुता ॥ १६४ ॥  
भद्रपीठे समारोप्य तथा विम्बं तु सुस्थिरे ।  
आधारादिकमोपेते सदा लब्धे सुपूजिते ॥ १६५ ॥  
निरीक्षेत ततो विम्बं प्रदीपं ज्ञानचक्षुषा ।  
ताडयेदस्त्रपुष्पेण कवचेनावकुण्ठ्य च ॥ १६६ ॥

[ नेत्रोन्मीलनाङ्गभूतलघुस्नपनम् ]

हृदा वै पञ्चगव्येन ततश्चैव मृदम्बुना ।  
सर्वौषध्युदकेनैव केवलेनाम्भसाऽथ वै ॥ १६७ ॥  
संमृज्य वाससा चैव सुसितेनाहतेन च ।

[ कौतुकविसर्जनम् ]

कौतुकं मोचयेत्पश्चात् चक्रमन्त्रेण मन्त्रवित् ॥ १६८ ॥  
दत्वा शिरसि चार्ध्यं तु पुष्पोदकसमन्वितम् ॥  
संशोध्य धारणाभिस्तु ध्यात्वा तीक्ष्णांशुविम्बवत् ॥ १६९ ॥  
संहत्य हृदि निक्षिप्य बहिस्थं स्नापयेत्ततः ।

[ अधिवासस्नपनविधानम् ]

पूजितैर्मन्त्रैः शुद्धैः कलशैर्द्वच्यपूरितैः ॥ १७० ॥

चन्द्रनार्थफलोपेतैरुक्षपलुवशोभितैः ।  
दर्मच्छदधरैः पट्टस्त्रगन्धपरिभूषितैः ॥ १७३ ॥  
हृदैः षोडशभिर्विप्र तत्रैवेशानदिकस्थितैः ।

[ स्नपनकलशोपु पूरणीयद्रव्याणि ]

प्रथमं पञ्चगव्येन केवलेन तु पूरयेत् ॥ १७२ ॥  
गोमूत्रेण द्वितीयं तु त्रीयं गोमयाम्बुना ।  
त्रेताग्निभूतिना विप्र च (तु ?)र्थं सोदकेन तु ॥ १७३ ॥  
गजगोवृषभगृज्ञवर्लमीकारुद्य (कोत्थ?) मृदा परम् ।  
शालिक्षेत्रान्नदीमध्यात्पद्मपण्डाच्च पर्वतात् ॥ १७४ ॥  
मृद्धिः षष्ठं तु कलशं पूरणीयं ततो द्विज ।  
सप्तमं सर्वपाम्भोभिः सर्वांघिरभिरष्टमम् ॥ १७५ ॥  
क्षीरेण नवमं विद्धि दधा दशममुच्यते ।  
घृतेन चैकादशकं मधुना द्वादशं द्विज ॥ १७६ ॥  
सर्वैख्योदशं बीजैः फलैस्सर्वैश्चतुर्दशम् ।  
समस्तधान्यैरपरं सर्वगन्धैस्तु षोडशम् ॥ १७७ ॥  
हृदाऽभिमन्त्रितं कृत्वा एकैकं कलशं पुरा ।  
स्त्रपयेन्मूलमन्त्रेण एकैकेन ततः क्रमात् ॥ १७८ ॥  
उदकान्तरितेनैव सार्व्येण मुनिसत्तम् ।  
मसूरमाघगोधूमचूर्णेरथ विष्ण्य च ॥ १७९ ॥

[ विष्वे मन्त्रन्यासविधानम् ]

प्रक्षाल्य चार्च्य शिरसा मूर्तिमन्त्रं न्यसेत्ततः ।  
मूर्त्ति वक्त्रेऽसयोः कर्णे हृदि नाभौ तु पृष्ठतः ॥ १८० ॥  
कटिमूले तथोर्वैश्च जानौ गुल्फे च पादयोः ।  
शेषं मन्त्रगणं प्राज्वदस्तन्यासं विना न्यसेत् ॥ १८१ ॥

[ सकलीकरणादि विधानम् ]

सकलीकरणं कुर्यान्निष्कलीकरणं तथा ।  
ततश्चोभयरूपात्मा(पत्वं?) सर्वं पूर्वोक्तवद्विज ॥ १८२ ॥

[ कर्णिकास्थितैः कलशैः स्नपनम् ]

सत्यादिमन्त्रैः संस्त्राप्य कलशैः कर्णिकास्थितैः ।  
पुष्पोदकेन प्रथमं गन्धस्वर्णोदकेन तु ॥ १८३ ॥

सर्वरत्नोदकेनाथ मार्जयेदथ वाससा ।

[ अथार्वसमर्पणप्रभृतिविजापनान्तमभ्यर्चनम् ]

मूलमन्त्राभिजमं तु दत्त्वाऽर्थ्यं मूर्धि नारद ॥ १८४ ॥

समालभ्य ततो विम्बं चन्दनाद्यैर्विलेपनैः ।

वाससी परिधायाथ अलङ्कृत्य यथाविधि ॥ १८५ ॥

किरीटनुपुराद्यैश्च दिव्यैराभरणैर्मुने ।

सुपुष्पधूपदीपादिमधुपर्केण चार्चयेत् ॥ १८६ ॥

नैवेद्यैर्विधैश्चाथ मात्राताम्बूलदर्पणैः ।

मुद्रां वध्वा प्रणम्याथ विज्ञाप्य परमेश्वरम् ॥ १८७ ॥

[ अथ विवसहिते पीठे समस्ताध्वमयन्वध्यानम् ]

विधिनाऽनेन संपूज्य पीठं ब्रह्मशिलान्वितम् ।

स्नापितं सह विम्बेन यत्पुरा मुनिसत्तम ॥ १८८ ॥

समस्ताध्वमर्यां ध्यायेत्पीठिका विग्रहान्विताम् ।

[ पीठे आधारशक्त्यादिध्यानम् ]

आधारशक्तिभूतानं स्परेद्वह्नशिलान्वितम् ॥ १८९ ॥

[ पीठस्याच्छादनम् ]

शिलां सपिण्डिकां पश्चादाच्छाद्य शुभवाससा ।

[ अथ नीराजनम् ]

निवेद्याचमनं चार्थ्यं कुर्यान्नीराजनं ततः ॥ १९० ॥

[ अथ रथयात्राविधानम् ]

पुण्याहजयघोषेण वेदध्वनियुतेन च ।

शङ्खवादित्रनिर्घोषपटहैर्गीतिभिस्सह ॥ १९१ ॥

सुशुभैरतुलैर्विप्र समारोप्याचलं यथा(रथे?) ।

ततः प्रदक्षणीकृत्य ग्रामं ग्रासादपूर्वकम् ॥ १९२ ॥

तं रथं रथमार्गेण राजवेशम प्रवेशयेत् ।

भक्त्याऽर्थ्यपाद्ये दत्त्वादौ द्वाराग्रस्थस्य वै ततः ॥ १९३ ॥

[ अथ शयनाधिवासविधानम् ]

शोभूतायां चतुर्थायां कुर्यात्स्वस्तिकमण्डलम् ।

रजसा वाऽथ कुसुमैः चतुर्वर्गैर्महोज्वलैः ॥ १९४ ॥

तत्र दर्भस्तरं दत्वालाजादीन्मध्यतः क्षिपेत् ।  
 सखद्वालिसकां (?) न्यस्य सर्वोपकरणान्विताम् ॥ १९५ ॥  
 पीठन्यासक्रमेणाथ मूर्धनों देशेऽथ नारद ।  
 पूर्वलक्षणसंयुक्तं पूजितं कलशं न्यसेत् ॥ १९६ ॥  
 तस्मिन्निद्रां तथा रात्रिमनन्तं पूजयेच्छ्रयम् ।  
 ततः पीठस्थितं देवमवतार्य शनैः शनैः ॥ १९७ ॥  
 शय्यायामुपरि न्यस्य प्राक्शिरो हृदयेन तु ।  
 वर्मणाऽच्छादनपटं दत्वा धूपादिवासितम् ॥ १९८ ॥  
 मूलेन शयनस्थस्य कुर्यादाप्यायनं ततः ।  
 वैभवं देवताचक्रं व्यूहाख्यं तदनन्तरम् ॥ १९९ ॥  
 मूर्धमं चापि मुनिश्रेष्ठं पादयोर्हृदि मूर्धनि ।  
 प्रपूज्य पुष्पधूपाद्यमुद्राभिः प्रणमेदथ ॥ २०० ॥  
 [ खपननेत्रोन्मालनादितत्त्वालियाङ्गभूतहोमविधानम् ]  
 गत्वा कुण्डसमीपं तु व्यापारेष्वस्त्रिलेषु च ।  
 होमं कुर्याद्यथाशक्ति तिलाज्यैः शतपूर्वकम् ॥ २०१ ॥  
 स्मृत्यैककं तु वै कर्म कर्ता मन्त्रोदितेन च ।  
 हृन्मन्त्रेण समूलेन दत्वा पूर्णाहुर्ति ततः ॥ २०२ ॥  
 आपभाताच्च तत्कालं कर्मणां पूरणाय च ।  
 [ शान्त्युदकेन विम्बशिरसि प्रोक्षणम् ]  
 ततः शान्त्युदकं मूर्धिनं होमान्ते स्वात्मनो (?)द्विज ॥ २०३ ॥  
 दत्वाऽथ विम्बशिरसि मूलेनाष्टकमेव तत् ।  
 [ कर्ममन्त्राणां जपो बलिदान च ]  
 जपं च कर्ममन्त्राणां यथाशक्ति समाचरेत् ॥ २०४ ॥  
 भूतानां बलिदानं च कृत्वाऽस्त्रेण तु पूर्ववत् ।  
 [ चतुर्दिशु होमः ]  
 प्रासादस्य चतुर्दिशु कुण्डेषु सुशुभेषु च ॥ २०५ ॥  
 मण्डपस्याथवा कुर्याद्वोग्यं प्रागादि मूर्तिपः ।  
 स्वैस्वैमच्चैः सहस्रं तु शतं वाऽष्टाधिकं मुने ॥ २०६ ॥  
 † तैश्च शान्त्युदकं मूर्धिनं विम्बे वै दापयेद्गुरुः ।

† तैश्च—मूर्तिपैः

[ अथ ध्यानाधिवासनम् ]

अथाधिवासनं कुर्याद्विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ २०७ ॥  
 ध्यानारूपं निष्कलं शुद्धं येन सञ्चिहितः सदा ।  
 मत्त्रोऽवर्चांगतो विप्र स्यात्पटस्थोऽथवा पुनः ॥ २०८ ॥  
 न चोपसंहृतो यावद्गृहणा तच्चवेदिना ।  
 प्राक्सर्वमुपसंहृत्य संहारक्रमयोगतः ॥ २०९ ॥  
 स्वरूपे(S)विकृते शुद्धे गुरुरास्ते च नारद ।  
 स्वहृदश्मिमये पद्मे स्थितिं कृत्वा पुराऽत्मनः ॥ २१० ॥  
 एवमेवाविनाशां च निरस्तावयवामथ ।  
 बोधिविज्ञानदेहं च विम्बं सम्भाव्य वै तथा ॥ २११ ॥  
 द्वौ सुषुम्नात्मकौ मार्गौ प्रज्वलद्वास्वराकृती ।  
 हृत्पद्मगोलकापूर्वमेकैकं तौ व्यवस्थितौ ॥ २१२ ॥  
 मणिप्रभेवचोद्धृद्वौ (धर्वाधो ?) व्यापकत्वेन संस्थितौ ।  
 यथाऽत्मनि तथा देवे यथा देवे तथाऽत्मनि ॥ २१३ ॥  
 विभाव्य च ततो यायाद्विक्षिणेन पथा मुने ।  
 स्वदेहाद्वृदयं दे(दै?)वं वाममार्गेण संविशेत् ॥ २१४ ॥  
 यथात्महृदये हनुभूतो हनुपमः ।  
 तदा तज्जृद्यान्तस्थं स्मरेद्विज्ञानगोल्कम् ॥ २१५ ॥  
 दृष्टा स्वरश्मिखचितमानन्दापूरितं महत् ।  
 गमागमैकनिष्ठं तु शक्तौ ब्रह्मण्यथात्मनि ॥ २१६ ॥  
 देवदेहस्थितेनैव विज्ञानेन सहैकता ।  
 निष्पाद्य यावदस्पन्दकालमानं स्वदेहगम् ॥ २१७ ॥  
 पदं यदात्मना विप्र केवलेनानुभूयते ।  
 स्पन्दप्रवार्तिनाथ कालेनैकात्मना द्रिधा ॥ २१८ ॥  
 कृत्वाऽत्मनि तथा देवे निष्क्रामेदथ साधकः ।  
 देवदक्षिणमार्गेण विशेद्रामेन चात्मनः ॥ २१९ ॥  
 हृदयं भासुराकारं जन्मा(ज्ञाना ?)मृतपरिप्लुतम् ।  
 योगोऽयं मुनिशार्दूल विम्बस्य द्रव्यजस्य च(?) ॥ २२० ॥  
 आपादान्मूर्धपर्यन्तं नाडीबृन्दस्य व्यञ्जकम्(कः ?) ।  
 [ ईश्वरसन्धानम् ]  
 येन सर्वेशता विप्र विम्बस्यास्य प्रजायते ॥ २२१ ॥

तं योगमधुना वच्चिम एकाग्रमवधारय ।  
 हृत्पुण्डरीकमध्यस्थः साधको वृत्तिवर्जितः ॥ २२२ ॥  
 स्वमन्त्रोच्चारयोगेन प्राग्वत्पदमनामयम् ।  
 यायादृधर्वं प्रवाहेण लावद्भूयः प्रवर्तते ॥ २२३ ॥  
 अनिच्छन्वयथोऽक्षुवधः स्वेच्छया क्षोभमेति च ।  
 यथाऽऽसन्नतरो दीपो वृक्षम्भः कम्पमेति च ॥ २२४ ॥  
 कोशकारो यथा तनुं गृहीत्वा संप्रवर्तते ।  
 विज्ञानशक्तिमालम्भ्य एवं भूयो हृदम्भुजम् ॥ २२५ ॥  
 स्वकीयं माययाऽचार्यः पूर्ववत्संविशेच्चतः ।  
 देवस्य हृदयाम्भोजं विलोक्य सह तेन वै ॥ २२६ ॥  
 भावयित्वाऽथ विज्ञानं बोधशत्त्या ततो व्रजेत् ।  
 तद्वादशान्तमागत्य ज्ञेयाख्यं न च नान्तरम् ॥ २२७ ॥  
 तत्पदात्पूर्वयुक्त्याऽथ दैवं हृदयमाश्रयेत् ।  
 ततो वै देवहृदयात्प्रविश्य हृदयं स्वकम् ॥ २२८ ॥  
 सह मार्गेण हृदयादेत्य स्वं नेत्रगोलकम् ।  
 एवं देवेऽनुसन्धाय निरीक्ष्य च परस्परम् ॥ २२९ ॥  
 देवालोकेन चात्मानमनुसिद्धिं च संस्मरेत् ।  
 आत्मालोकेन देवेण भिन्नं सर्वत्र भावयेत् ॥ २३० ॥  
 एतदीश्वरसन्धानं भिन्नमेकान्तलक्षणम् ।  
 सर्वैर्वर्यप्रदं विद्धि सर्वदा प्रतिमासु वै ॥ २३१ ॥

[ शब्दानुसन्धानम् ]

अथशब्दानुसन्धानमनेकाङ्कुतदर्शनम् ।  
 वक्ष्यामि चैव मन्त्रात्मा विम्बेनैकाङ्क्षतां व्रजेत् ॥ २३२ ॥  
 निष्कम्पबोधसामान्यरूपो भूत्वा पुनःस्वयम् ।  
 ये शब्दजनिता भावाः सूक्ष्मैः(क्षमाः ?)सूक्ष्मतराखिलाः ॥ २३३ ॥  
<sup>१</sup>सामान्यबोधशब्देन तान्पश्येदेकतां गतान् ।  
 सङ्कल्पपूर्वोत्थशब्दमात्रेण वर्जितान् ॥ २३४ ॥  
 सचाभिमुखमायाति संकल्पादुत्थितस्य च ।  
 शब्दरूपपदार्थस्य शब्दः स परमो द्विज ॥ २३५ ॥

सङ्कल्पपदवीरुद्धः स्फुरत्यन्तस्थितः स्फुटम् ।  
 पदार्थोपरि यः शब्दो मध्यमं विद्धि तं मुने ॥ २३६ ॥  
 हृत्पद्मकर्णिकासंस्थः प्रयत्नपदवीषु च ।  
 विज्ञानकरणोत्तमु यथाभिव्यक्तिमेति च ॥ २३७ ॥  
 वाच्यवाचकरूपेण स शब्दः स्थूल उच्यते ।  
 अतिस्थूलपरत्वेन स च वाग्विषये पुनः ॥ २३८ ॥  
 दृश्यादृश्येषु भावेषु अभिव्यक्तिं प्रयाति च ।  
 ततः स्थूलतरः शब्दो व्यवहारेऽखिलः स्थितः ॥ २३९ ॥  
 तस्माच्छब्दमयो देह इति चेनसि वै पुरा ।  
 निष्कर्मणं साधकैः कृत्वा विम्बं भाव्य तदात्मकम् ॥ २४० ॥  
 शब्दसंहारयोगेन स्वपिण्डं विम्बसंयुतम् ।  
 निष्कर्मणोधशब्दात्मा यो गुरुः सप्रपश्यति ॥ २४१ ॥  
 पूर्वोक्तकर्मयोगेन शब्दव्रह्मात्मना <sup>१</sup>तु तम् ।  
 पश्येत्परिणितं विष्व क्रमाद्विम्बात्मना तु वै ॥ २४२ ॥  
 तेन संस्थापितं विम्बं सुकृतिमुक्तिकलप्रदम् ।  
 एवं शब्दानुसन्धानं कृत्वा विम्बस्य नारद ॥ २४३ ॥

[ अथ मन्त्रसन्धानम् ]

ततो वै मञ्चसन्धानपारभेत प्रयत्नतः ।  
 अशब्दभेदं शब्दात्म नित्योदितमनाहतम् ॥ २४४ ॥  
 स्वहृत्पदास्थितं मन्त्रमुदितं नादसूत्रवत् ।  
 निस्मृतं मध्यमार्गेण विम्बान्तः संविशन् स्मरेत् ॥ २४५ ॥  
 स्फुरत्तारकरूपं च मन्त्रैर्चर्यास्तं तथाऽखिलैः ।  
 मन्त्रात्मानं जगन्नाथं विम्बं तत्पद्ममध्यगम् ॥ २४६ ॥  
 संस्मरेत्सृष्टिसंहारौ कुर्वन्तं साधकोत्तमः ।  
 परः सएव बोद्धव्यः सुसूक्ष्मः स च निष्कलः ॥ २४७ ॥  
 सकलं निष्कलं चैव बोद्धव्यमुभयात्मकम् ।

[ भगवतो निद्रानुसन्धानप्रकारः ]

विज्ञानरजनीमध्ये द्वेयं निद्रारसान्वितम् ॥ २४८ ॥

[ अथ प्रबोधप्रकारानुसन्धानम् ]

तत्त्वग्रामप्रभातेऽथ सम्भोगदिवसोदये ।  
प्रबुद्धं संस्मरेद्देवमवतीर्ण परात्पदात् ॥ २४९ ॥

[ विम्बस्य पीठेन सहैकीकृतत्वभावनम् ]

सर्वाध्वभोगभूषीठं तेनाक्रान्तं च भावयेत् ।  
स्थितिराघारशक्तिर्वै विभोर्मन्त्रात्पदकस्य च ॥ २५० ॥  
तस्माद्वाशिलापीठं विम्बमेकीकृतं स्परेत् ।

[ अथ मन्त्रन्यासपूर्वकमन्यर्चनम् ]

ध्यानाधिवासयोगेन पूजयेत्तदनन्तरस् ॥ २५१ ॥  
मन्त्रन्यासं पुरा कृत्वा त्रिधा पूर्वकमेण तु ।  
हस्तन्यासं विना विप्र लययुक्ततयाऽखिलस् ॥ २५२ ॥  
पादेनाश्र्येण पुष्पेण धरेन च विलेपनैः ।  
मधुपक्षेण चान्नेन भक्ष्यैरुच्चावच्छस्तथा ॥ २५३ ॥  
पवित्रैः पानकै हृदैस्तै रसालादिभिः फलैः ।  
मधुराम्बुरसैः सर्वमूर्च्छभोगैरनेकशः ॥ २५४ ॥  
समस्तधातुभिर्वीजैर्वार्द्यैर्गैस्तथाऽखिलैः ।  
वसनच्छत्रवस्त्रैस्तु दर्पणाङ्गनवाहनैः ॥ २५५ ॥  
उपानदपादुकाभ्यां च चामरैः पादपीठकैः ।  
प्रतिग्रहेण ताम्बूलैर्वासोभिर्ध्वजभूषणैः ॥ २५६ ॥  
उद्यानवेशमप्रासादरचनारचितैः शुभैः ।  
शयनैरासनैः सर्वैः गृहोपकरणैस्तथा ॥ २५७ ॥  
पताकाभिर्वितानैश्च शक्तैश्चास्त्रैस्तथाऽखिलैः ।  
मात्रागोभिस्तथा ग्रामैः पशुभिः पक्षिभिस्तथा ॥ २५८ ॥

अन्तर्मानैरनन्तैश्च संपूर्णैरप्यकृत्रिमैः ।

वध्वा कामदुयां मुद्रां स्वमन्त्राभोगरूपिणीम् ॥ २५९ ॥

भोगमन्त्रेण चैकैकं गायत्र्या विनिवेद्य च ।

ततो जितंते स्तोतव्यो दत्त्वा धूपं सुहुर्मुहुः ॥ २६० ॥

[ पूर्वादिषु चतुर्षु दिक्षु पश्चिमाद्यभिमुखमवस्थितैर्ब्रह्मणैः क्रमाद्गादिमन्त्रपठनम् ]  
पूर्वे प्रत्यङ्गमुखं कृत्वा आसनस्थं द्विजोत्तमम् ।

पुष्पमाल्यैस्तथोषणीष्मृष्टैस्त्वद्गुणीयकैः ॥ २६१ ॥  
 ऋद्गमन्त्रान्पाठयेत्पूर्वं वोक्ष्यमाणमुदग्दशम् ।  
 यजुर्बृन्दं वैष्णवं यत्पाठयेदेशिकस्तु तत् ॥ २६२ ॥  
 गायेत्सामानि शुद्धानि सामङ्गः पश्चिमस्थितः ।  
 भक्तश्चोदकस्थितो ब्रूयादक्षिणस्यो(णास्यो?) ह्यर्थवर्णम् ॥२६३॥  
 स्वशारोक्तांस्तथा मन्त्रान् ज्ञातलिङ्गानशेषतः ।  
 एककं शिष्यवर्गेण वृतो याज्यक्रमेण तु ॥ २६४ ॥

[ आत्मावानुयायिभिः सह ईशादिविदिक्षु स्थितैः यत्यादिभिः एकायनीयशाखामन्त्रपठनम् ]

भगवद्गाविनो ये च यत्यः पाञ्चरात्रिकाः ।  
 चतुर्भिरासैविंप्रायैर्युक्तांस्त्वीशादिशि न्यसेत् ॥ २६५ ॥  
 एकान्तिनस्तथाऽऽसैश्च(नासैः?)युक्तानाशेयदिग्गतान् ।  
 निवेश्य विश्र नैऋत्यां भक्तान्वैखानसैः(सान् ?)सह ॥ २६६ ॥  
 चतुर्भिरञ्जलीकैस्तु ततो वायव्यगोचरे ।  
 सारभिभणससात्वतांश्च तत्काले भगवन्मयान् ॥ २६७ ॥  
 चत्वारोऽथ चतुर्दिक्षु योज्याश्च शिखिनो मुने ।  
 तेषां चैवानुयायित्वाच्चत्वारस्तु प्रवर्तिनः ॥ २६८ ॥  
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्च मुनिसत्तम ।  
 एकायनीयशाखोत्थान्मन्त्रान्परमपावनान् ॥ २६९ ॥  
 पाठयेच यतीनासान् पूर्वान्वै पाञ्चरात्रिकान् ।  
 स्वानुष्टानैः स्वकान्मन्त्रान्जपतः संशितव्रतान् ॥ २७० ॥

[ प्रागादिषु चतुर्षु दिक्षु गुर्वादीना स्थितिः ]  
 प्रागादौ चोन्तरान्तं च चत्वारो गुरुपूर्वकाः ।  
 वहवः समयज्ञान्ताः द्रावेको वा स्वशक्तिः ॥ २७१ ॥  
 कृतन्यासास्तथा ध्यानमुदालङ्कृतपाण्यः ।  
 स्ववाससि स्वकां मुद्रां छन्नां कुर्युः परस्परम् ॥ २७२ ॥  
 गीतनृत्तपराश्रान्ये अग्रतः स्तोत्रपाठकाः ।  
 वन्दिवृन्दयुता बाह्ये तथा दुन्दुभिवादिनः ॥ २७३ ॥  
 प्रतिकर्म ततः कुर्याद्ग्रोमं शक्त्या तु साधकः ।

[ ब्रह्मशिलापीठयोस्तत्त्वसंशोधनादि ]

दीक्षाविधिक्रमेणैवं सकलां तत्त्वपद्धतिम् ॥ २७४ ॥

संशोध्य परभावस्थ आचार्यः सुसमाहितः ।

आधारशक्तिमन्त्रेण शुहुयाद्रिल्लसंज्ञिताम् ॥ २७५ ॥

सन्तर्प्य पीठिकां शक्त्याधारमन्त्रेण नारद ।

लयात्मरूपी भगवानाज्येन वहुना ततः ॥ २७६ ॥

[ शान्त्युदकप्रोक्षणम् ]

दद्याच्छान्त्युदकं मूर्धिं क्रमेणैव तु त्रिष्वपि ।

मूलमन्त्रेण विधिवद्यृदयाद्रेचितेन तु ॥ २७७ ॥

भगवन्तं कृते त्वेवं विम्बस्थं श्रावयेहुरुः ।

मनसा सुविशुद्धेन इमं मन्त्रमुपस्थितम् ॥ २७८ ॥

[ सान्तिध्यप्रार्थनम् ]

त्वया सन्निहितेनात्र भवितव्यमयोक्षज ।

मत्पूर्वाणां हि भक्तानां सिद्धिहेतोर्निरञ्जन ॥ २७९ ॥

ततः स भगवान्मन्त्रप्रबुद्धः <sup>१</sup>कपलेक्षणः ।

[ उत्थापनसमुखीकरणादि ]

विम्बमुत्थाप्य तु ध्येय आचार्येण तु सम्मुखम् ॥ २८० ॥

कृत्वा तु पादपतनमष्टाङ्गेन तु साधकः ।

[ लयभोगविधानेन यजनम् ]

अत्यौत्सुक्याच्च यागस्थमवतार्य यजेत्ततः ॥ २८१ ॥

लयभोगात्मना सम्यक् पूर्वोक्तविधिना ततः ।

[ वह्निस्थस्य पूजनम् ]

तथा क्रमेण वह्निस्थं पूजयित्वा प्रतर्प्य च ॥ २८२ ॥

[ शान्तिहोमविधानम् ]

चतुर्द्रव्यमयं होरं ततः साधक आचरेत् ।

तत्त्वानां च समस्तानां विभवस्याविलस्य च ॥ २८३ ॥

व्यूहस्य सूक्ष्मसंज्ञस्य मन्त्रस्यानेकरूपिणः ।

मन्त्रातिरिक्तशक्तेस्तु शक्तीशस्यायुतस्य च ॥ २८४ ॥

एकसन्धानकरणं विन्यस्यापि(स्तानां ?) ततो सुने ।

संहारस्थितियोगेन यथा तदवधारय ॥ २८५ ॥  
 विम्बात्मनो विभोः स्पृष्टा घृतेन चरणद्रयम् ।  
 तद्वृतं होमयेद्विप्र शतसंख्याष्टसंयुतम् ॥ २८६ ॥  
 अन्ते निक्षिप्य पादाभ्यां दर्भकूर्चेन चोपरि ।  
 तथैव दध्ना होमं च स्पृष्टा नाभिं समाचरेत् ॥ २८७ ॥  
 क्षीरहोमं ततः कुर्याद्वृद्धेश स्पर्शने सति ।  
 अथोत्तमाङ्गं संस्पृश्य होमयेत्केवलं मधु ॥ २८८ ॥  
 एकीकृत्याथ वै सर्वं समभागेन नारद ।  
 सर्वगात्राणि संस्पृश्य होमयेत्तदनन्तरम् ॥ २८९ ॥  
 अनिरुद्धादिसत्यान्तैर्मन्त्रैः पादादि होमयेत् ।  
 दत्त्वा घृतेन वै पश्चात्पूर्णा मूलेन नारद ॥ २९० ॥  
 [ शान्तिहोमान्ते मध्वादिचतुर्द्वयैर्मौजनविधानं दक्षिणादानं च ]  
 भोजयेन्मूर्त्तिमन्त्रेण मध्वाज्यघृतपायसैः ।  
 दक्षिणां च यथाशक्ति दद्याद्वेमादिकं ततः ॥ २९१ ॥

[ अथ लग्नकालप्रतीक्षाया कालापनोदनक्रमः ]

प्रतीक्षेणुग्रकालं तु यावत्त्रायाति स द्विज ।  
 तावद्विनोदैर्होमैश्च हासैः पाठैश्च संक्षिपेत् ॥ २९२ ॥  
 [ अथ प्रतिष्ठासमये सन्निहिते प्रथम कर्तव्यः प्रार्थनाप्रकारः ]  
 प्राप्ते लग्नोदये विप्र सन्निरोध्य जगत्प्रभुम् ।  
 क्षणं क्षमस्व भगवन्सर्वज्ञ करुणास्पद ॥ २९३ ॥  
 निवेशयामि ते यावत्प्रासादे ब्रह्मपीठिकाम् ।

[ शयनस्थस्य भगवतो निद्रायमाणत्वेन स्मरणम् ]

स्मरेन्निद्रायमाणं तु शयनस्थं जगद्गुरुम् ॥ २९४ ॥

[ प्रासादप्रवेशविनाप्रशमनादिविधानम् ]

ततो मूर्तिधरैः सार्वं प्रासादं संवजेद्गुरुः ।  
 हन्याच्चक्रेण तत्रस्थान् विद्वान्साक्षेण नारद ॥ २९५ ॥  
 प्रक्षाल्य च तपस्त्रेण स्मरेद्वृशिलां ततः ।

[ ब्रह्मशिलास्थापनविधानम् ]

किञ्चित्पीठतळन्यूनां समां क्षक्षणां वृद्धां द्विज ॥ २९६ ॥

कृत्वा नवपदां पूर्वं पद्मं तस्यां पदे पदे ।  
 विलिख्य रेख्या सम्यक् खनेत्सर्वेषु कर्णिकाम् ॥ २९७ ॥  
 समधा तु ततः कुर्यात्प्रासादं सुसमैः पदैः ।  
 द्वारात्पश्चिमभित्यन्तमेकद्वारेण नारद ॥ २९८ ॥  
 द्वारदेवात्समारभ्य त्यक्त्वा भागचतुष्टयम् ।  
 द्वाभ्यां पदाभ्यां मध्ये तु न्यसेद्ब्रह्मशिलां मुने ॥ २९९ ॥  
 द्वारान्मध्यं न सन्त्याज्य देवस्थापनकर्मणि ।  
 चतुर्द्वारे तु भवने मध्येऽथ विनिवेश्य च ॥ ३०० ॥  
 त्रिधा कृते चतुर्दिश्चु तत्र ब्रह्मशिलां ददाम् ।  
 ब्रह्मशीलाक्षेपादौ सति गर्भे लभेच्चनम्(?) ३०१ ॥  
 ततो ब्रह्मशिलामानं बाहुव्यायामयोः खनेत् ।  
 तत्पूर्वं सूत्रमार्गेण सञ्चात्योत्तरदिङ्गते ॥ ३०२ ॥  
 श्वर्पं तत्रापि मध्ये तु शुभं कुर्यात्पदङ्गुलम् ।  
 तस्मिस्तु रत्नसंपूर्णं हेमजं वाऽथ तात्रजम् ॥ ३०३ ॥  
 चतुरङ्गुलमात्रं तु कलशं कम्बुरुपिणम् ।  
 हन्मच्छ्रेण तु सम्मन्य गायत्र्या च निवेश्य च ॥ ३०४ ॥  
 सपिधानं तु तत्कृत्वा सुधालेपं तथोपरि ।  
 दत्वा ब्रह्मशिलां न्यस्येत्प्राङ्मन्त्रपरिभाविताम् ॥ ३०४ ॥  
 व्यापकत्वं समालम्ब्य स्वयमेव तदा गुरुः ।  
 तां शिलां व्यापिकां ध्यायेदाधारायेयविग्रहाम् ॥ ३०५ ॥  
 तत्र सर्वोर्ध्वं न्यासं सूलमच्छ्रेण भावयेत् ।  
 एवं तत्सन्निधि कृत्वा पश्चात्त्रोपरि द्विज ॥ ३०६ ॥

[ रत्नादिन्यासः ]

न्यासं रत्नादिकं कुर्याद्यथा तदवधारय ।  
 हैमर्ग्नि तथाऽनन्तं राजतं हेमजां धराम् ॥ ३०७ ॥  
 अष्टलोहमयं पद्मं मध्ये ब्रह्मशिलोपरि ।  
 प्राच्यादौ पद्मगर्भेषु क्रमादीशानगोचरम् ॥ ३०८ ॥  
 वज्रं च सूर्यकान्तं च इन्द्रनीलं तथैव च ।  
 महानीलं मुनिश्रेष्ठं सुक्ताकलमतः परम् ॥ ३०९ ॥  
 पुष्परागमतश्चैव पञ्चरागमतः परम् ।

ऐशान्ये न्यस्य वैद्यर्य मध्यतः स्फटिकं न्यसेत् ॥ ३१० ॥  
 प्रागादौ रजतं ताम्रं त्रपु वंगमतीरुतम् ।  
 लोहं तथायसं कांस्यं मध्ये हेम निवेश्य च ॥ ३११ ॥  
 तालं मनश्चिलां चापि रजनीं कुष्ठमेव च ।  
 स्त्रोतोऽङ्गनं तु दरदं सौरादूरं हेमगैरिकम् ॥ ३१२ ॥  
 मध्ये तु राजपाषाणं पारदं चाथ सर्वतः ।  
 गोधूमांश्च यवान्वन्यान्मुद्भाषांस्तथैव च ॥ ३१३ ॥  
 चणकान्मुनिशार्दूलं कुलुत्थं च मसूरकम् ।  
 क्रमादष्टसु विन्यस्य मध्ये सिद्धार्थकांस्तिलान् ॥ ३१४ ॥  
 हीवेरं रजनीं मांसीं सहदेवीं वचां ततः ।  
 विष्णुक्रान्तां वलां मोटां श्यामाकं गङ्गपुष्पकम् ॥ ३१५ ॥  
 प्रागादौ मध्यपर्यन्तं विन्यसेन्मूलसन्ततिम् ।  
 अभावात्सर्ववस्तूनां हेमं सर्वत्र विन्यसेत् ॥ ३१६ ॥  
 तदभावात्तु तारं तु न्यसेन्मुक्ताफलानि च ।  
 घृतेन पयसा वाथ प्रापितेन पुरैव तु ॥ ३१७ ॥  
 प्रदद्याल्लेपनं विप्र सर्वगर्तेषु चैव हि ।  
 अहतं सुसितं पश्चात्त्रोपरि दुक्ळकम् ॥ ३१८ ॥

[ ब्रह्मशिलोपरि पीठन्यासविधानम् ]

ततः श्लक्षणं सुधालेपं दत्वा पीठं तु विन्यसेत् ।  
 सन्धाय पूर्ववत्तच्च शिलया सह नारद ॥ ३१९ ॥  
 पीठश्वेत्य विन्यस्य सौवर्णं गरुडं मम(मुने) ।  
 क्षीरं दधि घृतं लाजं मधुपुष्पफलानि च ॥ ३२० ॥  
 सर्वगन्धानि विप्रेन्द्रं सर्वैषधियुतानि च ।  
 भावयेत्पूर्ववत्पीठे धर्माद्यैरखिलैर्युतम् ॥ ३२१ ॥  
 चिदासनमयीं व्यासिं पुनस्तत्रोपरि न्यसेत् ।  
 हृदाऽथ विष्णुगायत्र्या एकैकमभिमन्त्र्य च ॥ ३२२ ॥  
 विन्यस्य कुर्याद्वनं यस्मिन्यस्मिन्स्तु कर्मणि ।  
 पीठन्यासविधिं यावत्ततः पूर्णाहुतिं जुहेत् ॥ ३२३ ॥

[ अथ प्रबोधनम् ]

प्राप्ते लघोदये विप्र शयनस्थं प्रबोधयेत् ।

मन्त्रात्मन् रूपमात्मीयमायेयमुपसंहर ॥ ३२४ ॥

समाश्रयस्व सौम्यत्वं स्थित्यर्थं परमेश्वर ।

नमस्तेऽस्तु हृषीकेश उत्तिष्ठ परमेश्वर ॥ ३२५ ॥

मदनुग्रहेत्वर्थं पीठभूमिं समाक्रम ।

[ देवस्य प्रासादे प्रवेशनम् ]

उद्गृह्य मूर्तिपैः सम्यक् पृष्ठे वा साधकोऽग्रतः ॥ ३२६ ॥

यायात्प्रक्षिपमाणस्तु साध्यार्थी(?)रत्नकं बहु ।

प्रदक्षिणं ततः कुर्यात्पासादस्य च नारद ॥ ३२७ ॥

शनैः प्रवेशयेदेवं यथोर्ध्वं तु न संस्पृशेत् ।

पार्श्वद्वयं तु द्वारीयं

[ अथ पीठे देवस्य स्थापनम् ]

पीठमध्येऽथ विन्यसेत् ॥ ३२८ ॥

हृदा संपुट्योगेन मूलमन्त्रेण नारद ।

तत्र तं चाग्रतः स्थाप्य तत्पार्थे पृष्ठोऽपि च ॥ ३२९ ॥

बज्रलेपेन गायत्र्या पीठस्यैकात्म्यतां नयेत् ।

तारकं पूर्वमुच्चार्यं गुरुः प्रणतमस्तकः ॥ ३३० ॥

[ विज्ञापनम् ]

आराधितोऽसि भगवन्साधकानां हिताय च ।

त्वयाऽप्यतुग्रहार्थं च वस्तव्यमिह सर्वदा ॥ ३३१ ॥

त्वं तिष्ठसि प्रभो यत्र तत्र सिद्धिने दूरतः ।

भवेद्वै साधकेन्द्राणामित्युक्तं च पुरा त्वया ॥ ३३२ ॥

तस्माद्वुं सदा तुष्टस्सानुकम्पापरो महान् ।

सदा श्वनुग्रहपरस्तिष्ठस्वाचन्द्रतारकम् ॥ ३३३ ॥

एवमुक्त्वा ततो दद्यादर्थ्यं शिरसि पादयोः ।

[ अथ तत्त्वसंस्थापनम् ]

तत्त्वसंस्थापनं कुर्यात्प्रकृतिस्थापनादनु ॥ ३३४ ॥

विज्ञानानन्दकल्लोलज्जेयभासां तथा रथैः ।

अनेकाङ्गादजनितैराचारादिभिरा(राचाधाराच्छिरो ?)वधि ॥ ३३५ ॥

पश्येन्मन्त्रमयं विम्बमनेकाङ्गतविग्रहम् ।

एवं सर्वसमुत्पत्तिस्थाने संकल्पसिद्धिदम् ॥ ३३६ ॥

[ विम्बस्य मन्त्रमयवृक्षत्वेन भावन ]

विम्बं मन्त्रमयं वृक्षं प्रतिष्ठाप्यामलात्मना ।  
 तद्विज्ञानमर्यां शाखां प्रवरायाति चो(मायतो?)न्ताम् ॥ ३३७ ॥  
 अनन्तगगनाक्रान्तां भावयेत्साधको द्विज ।  
 प्रभूतेन तु वै तस्मादनौपम्यामृतेन तु ॥ ३३८ ॥  
 मन्त्रबिम्बमयं वृक्षं सरसं भावयेत्सदा ।  
 यथा भौमेन तोयेन गगनोत्थेन नारद ॥ ३३९ ॥  
 मन्दारपुष्पविटपी तद्वदेव हि नान्यथा ।

[ विवपीठादिषु न्यस्तस्य मन्त्रचक्रस्य लयभोगादिविधानेन पूजनविधानम् ]

ततः संपूजयेत्तत्र लययागेन चाखिलम् ॥ ३४० ॥  
 पीठस्थं भोगयागेन मन्त्रचक्रं यजेत्पुनः  
 पीठमूलं समाश्रित्य लोकेशान्सायुधान्यजेत् ॥ ३४१ ॥  
 पीठीयमन्त्रसङ्कुं च विलोमेनाथं पूजयेत् ।  
 आधारशक्तिपर्यन्तं स्थित्यासेन नारद ॥ ३४२ ॥

[ प्रतिष्ठादिवसे कर्तव्यं प्रतिष्ठानन्तर स्त्रपनम् ]

पूजयित्वा ततो देवं स्नापयेत्

[ चतुःस्थानार्चनम् ]

मण्डले पुनः ।

प्रपूज्य पूर्वविधिना मण्डलानुक्रमेण तु ॥ ३४३ ॥  
 होमान्तं निविलं कृत्वा दयात्पूर्णाहुतिं ततः ।

[ मुप्रतिष्ठितत्वाभिशंसनम् ]

स्वामीति च स्वनामान्तं रुदिशब्दं प्रकल्प्य च ॥ ३४४ ॥  
 ताल(र ?)शब्दयुतं सर्वैरेवमस्त्विति चोच्चरन् ।  
 पुष्पाक्षताञ्जलिं पूर्णं क्षिपमाणाश्च नारद ॥ ३४५ ॥  
 सर्वे वदेयुस्तत्रस्था भगवान्सुप्रतिष्ठितः ।

[ स्तुतिजयोद्घोषः ]

ततः सर्वैस्स भगवान्स्तोतव्यो जगतः पतिः ॥ ३४६ ॥  
 जितन्तेनोच्चया वाचा ततो जयजयेति च ।

जीवभूतेन वै तेन विभुना मन्त्रमूर्तिना ॥ ३४७ ॥  
प्रतिष्ठितेन विमेन्द्र विद्धि सर्वं प्रतिष्ठितम् ।

[ प्रदक्षिणप्रणामौ ]

आमूलाद्वजपर्यन्तं प्रासादे यः पुराकृतः ॥ ३४८ ॥  
देवं प्रदक्षणीकृत्य अष्टाङ्गेन प्रणम्य च ।

[ बलिदानम् ]

ग्रहीत्वा चार्ध्यपात्रं तु यायोद्देवगृहाद्वहिः ॥ ३४९ ॥  
प्रभूतानां च भूतानां बलिदानं समापयेत् ।  
गृहन्तु भगवदक्ता भूताः प्रासादवाहगाः ॥ ३५० ॥  
बलि मन्त्रपवित्राश्च(त्रं च ?) तेषामनुचराश्च ये ।  
सोदकेन तु पात्रेण दत्वा देवं प्रणम्य च ॥ ३५१ ॥

[ न्यूनाधिकशान्त्यर्थपूर्णाङ्गुहिः ]

त्रजेद्यागगृहं पश्चात्पूर्णहोमं समाचरेत् ।  
उनाधिकनिमित्तं च दद्यात्पूर्णाङ्गुहिं ततः ॥ ३५२ ॥

[ अथ फलश्रुतिः ]

आदेवालयभूभागाद्वजान्ताज्ञापि मण्डपात् ।  
सर्वोपकरणोपेतात्परमाणुषु नारद ॥ ३५३ ॥  
यावती जायते सङ्घच्चा तावत्कर्ता समावसेत् ।  
भोगभुग्विष्णुलोके च यात्यन्ते परमं पदम् ॥ ३५४ ॥

[ प्रतिष्ठाकर्मणि वृत्तानां पूजनम् ]

ततः संपूज्य विधिवत्क्रमात्सर्वान्पुरोदितान् ।  
गन्धार्ध्यपुष्पधूपेन माल्यैश्चैवानुलेपनैः ॥ ३५५ ॥  
भोजनैविविधैश्चक्षया दक्षिणाभिर्महामुने ।

[ अथ रात्रौ जागरणम् ]

रात्रौ जागरणं कुर्यान्वृत्तगीतैर्महोत्सवम् ॥ ३५६ ॥

[ प्रतिष्ठादिनाद्यावदिनचतुष्टय होमस्य कर्तव्यता ]

अव्युच्छिन्नोदितं होमं कुर्यादिनचतुष्टयम् ।  
क्षणवारानुसारेण(?)वहिः कुण्डेषु चान्तरे ॥ ३५७ ॥  
यथा दिनचतुष्टकं तु धूमच्छेदो न तत्र वै ।

[ प्रतिष्ठादिनाच्चतुर्थदिने स्तपनादिविधानम् ]

चतुर्थऽहनि संप्राप्ते संस्कार्य परमेश्वरम् ॥ ३५८ ॥

प्रपूज्य पूर्वविधिना होमं कुर्याच्च शक्तिः ।

समग्रमन्त्रजालस्य दत्त्वा पूर्णाहुर्ति ततः ॥ ३५९ ॥

[ अथ विष्वक्सेनपूजनम् ]

प्रागुक्तेन विधानेन प्रासादाभ्यन्तरे द्विज ।

ऐशान्यां चलपीठस्थं कुम्भे वा तोयपूरिते ॥ ३६० ॥

प्रपूज्य विष्वक्सेनं च पूजितव्याश्च मूर्तिपाः ।

[ शिष्टद्रव्यविनियोगप्रकारः ]

निर्वर्त्य सर्वसंभारं स्वगुरुरोर्विनिवेद्य च ॥ ३६१ ॥

स्वयं वा यः प्रतिष्ठानमाचार्यस्त्वाचरेद्विज ।

यत्राद्विभजनीयं तन्मूर्तिपादिष्वनुक्रमात् ॥ ३६२ ॥

[ अवभृथः ]

सिद्धिमुक्त्योरभीप्सार्थं स्तायादवभृथेन च ।

इत्येतत्साधकस्योक्तं मन्त्राराधनकांक्षिणः ॥ ३६३ ॥

मच्चमूर्तिप्रतिष्ठानं यत्रस्थः सिद्धिमाप्नुयात् ।

[ चित्रप्रतिष्ठायां विशेषः ]

लेपभित्तिपटस्थानां स्तानाद्यं दर्पणे मुने ॥ ३६४ ॥

कुर्यान्विरवशेषं च पुष्पैः पूजां जलोज्जितैः ।

[ तत्र रत्नन्यासप्रतिषेधः ]

भित्तिगानां पटस्थानां विम्बानां स्थापने द्विज ॥ ३६५ ॥

पीठब्रह्मशिलारत्नन्यासाख्यो न भवेद्विधिः ।

[ अन्यत्र धातुजादिपु तद्विधानम् ]

समानयोनिपीठानां धातुजानां तु नारद ॥ ३६६ ॥

चलानां लघुदेहानां विम्बानां तु समाचरेत् ।

शैलमृदारुजानां तु एवमेवहि नान्यथा ॥ ३६७ ॥

निस्सारे सति वै पीठे अन्तस्सारे स्मरेद्विया ।

[ अथ जीर्णोद्धारविधानम् तत्र जीर्णविम्बस्याभ्यर्चनप्रतिषेधः ]

पटे कुड्ये परिक्षणे भग्ने विम्बे प्रमादतः ॥ ३६८ ॥

नार्चनं विहितं विप्र न सुशोभनमर्चनम् ।  
तस्मात्कृत्वाऽर्चनं होमविशेषण महामते ॥ ३६९ ॥

दानपूजा यतीनां च भगवत्तत्ववेदिनाम् ।  
अवतारकर्मणैव निखिलं हृषि चारभेत् ॥ ३७० ॥  
आधारनिचयं न्यस्तं पूर्वोक्तविधिना मुने ।

[ धातुद्रव्योद्भवादन्यस्य भग्नविम्बस्य जलाशये प्रक्षेपविधानम् ]

विष्वक्सेनस्य मन्त्रेण न्यासपूजामिव क्षिपेत् ॥ ३७१ ॥

जलाशये ह्यगाधे च धातुद्रव्योद्भवं विना ।  
यस्मात्त.....विम्बकर्मणि संस्कृतिम् ॥ ३७२ ॥  
इत्येतदेकदेहानां विम्बानां परिकीर्तिम् ।

[ पीठेन सहसन्धिगमितेषु विवेषु विशेषाः ]

अन्योन्यैकीकृतानां तु वज्रबन्धेन मे श्रुणु ॥ ३७३ ॥

[ तत्र किञ्चित्पीठविभङ्गे निर्दोषत्वम् ]

किञ्चित्पीठविभङ्गे तु न दोष उपजायते ।

[ ईषदङ्गक्षते सन्धानम् ]

ईषदङ्गक्षते कुर्याद्विम्बस्य स्वर्णघर्षणम् ॥ ३७४ ॥

[ पीठस्य भङ्गाधिक्ये तत्यागः ]

बृहङ्गङ्गे समुत्थाप्य पीठाद्विम्बं तु तं क्षिपेत् ।

कृत्वा चाभिनवं पीठं तत्र संस्थापयेत्पुनः ॥ ३७५ ॥

[ विंबस्य भङ्गाधिक्ये तत्यागः ]

भये विम्बे शुभे पीठे सति विम्बं नवं स्मृतम् ।

[ आविज्ञाते वीजन्यामे प्रणवेन विधानम् ]

वीजन्यासे हविज्ञाते ब्रह्मतत्त्वं हि तद्वत्तम् ॥ ३७६ ॥

तत्त्ववित्प्रोद्धरेयत्नात्पणवेनात्र कर्मणि ।

सर्वज्ञानानि तत्स्थाने मन्त्राश्च प्रणवे स्थिताः ॥ ३७७ ॥

वाच्यवाचकसंबन्धस्ताभ्यां नान्यस्य वै यतः ।

अनेन विधिना विप्र कृतमायतनस्य यत् ॥ ३७८ ॥

तिष्ठत्यविषयं कालं नान्तर्धानं व्रजेत्पुनः ।

[ देशभङ्गाद्युपद्वे अवधानेन संरक्षयता ]

देशभङ्गे तु मरणे दुर्भिक्षे चानिसङ्कटे ॥ ३७९ ॥

अनावृष्टिभयात्स्थानं निरीक्ष्यं यदि तद्वेत् ।

प्राधान्यात्सन्निधानस्य नाशुद्धि विम्बमाप्नुयात् ॥ ३८० ॥

तस्करादिषु संस्पर्शात्तस्मिन्वेशाभिषेवणात् । (?)

यो यो मच्छ(च्छि ?)वरो भक्तः साधकः कृतनिश्चयः ॥ ३८१ ॥

स सोऽत्र सिद्धिमच्चिरात्पाप्नुयान्मानसोप्सिताम् ।

[ महोत्सवस्य कर्तव्यताविधानम् ]

सनक्षत्रं दिनं शुद्धं सौम्यग्रहसमान्वितम् ॥ ३८२ ॥

देशकर्तृनृपादीनामनुकूलं च मञ्चिणः ।

समाश्रित्य नृपः कुर्यात्कर्ता धन्योऽपि वैष्णवः ॥ ३८३ ॥

महानिमित्तमुद्दिश्य त्रीन्वारान्वत्सरं प्रति ।

स्वदेशविहितेनैव विधिना च महोत्सवम् ॥ ३८४ ॥

कर्मविम्बं विमानस्यं हित्वा चक्रादिकं तु वा ।

नृत्तगीतस्वनैर्गीतैर्वायदानपुरस्सरम् ॥ ३८५ ॥

बल्लिकर्मसमोपेतं भ्रमणीयं सुशान्तये ।

सर्वग्रामादिवीर्धीनां कीर्तिपुण्यफलामये ॥ ३८६ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे जयाख्यसंहितायां प्रतिष्ठाविधिर्नाम विशः पटलः ।

अथ पवित्रविधानं नाम एकविंशः पटलः ॥

नारदः—

[ अनुष्ठानलोपे निष्कृतिप्रकारप्रश्नः ]

नियमस्थस्य भगवन्साधकस्याभियोगिनः ।

मोहाद्रा देशभङ्गाच्च ज्वरादिव्याधिपीडितात् ॥ १ ॥

अनुष्ठानमसम्पन्नं कदाचित्कर्मदोषतः ।

किं कार्यं तेन वै नाथ किंवा तस्य भवेद्वद् ॥ २ ॥

श्रीभगवान्—

[ पवित्रारोपणस्य निष्कृतिव्यविधानम् ]

क्रियया जपहोमेन कृतेन ..... ।

क्रियाजपार्चनादीनां लुप्तानां साधकस्य च ॥ ३ ॥

पवित्रारोपणाद्विष ऋते नान्या भवेदतिः ।

नारदः—

[ प्रवित्रारोपणविधानप्रकारप्रश्नः ]

पवित्रारोपणं विष्णोः श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ ४ ॥

येनाहं कृतकृत्यः स्यां क्रियासक्तः सदैव हि ।

श्रीभगवान्—

[ पवित्रारोपणकालविधानम् ]

कर्कटस्थे द्विजादित्ये सिद्धकन्यातुलास्थिते ॥ ५ ॥

द्वादश्यां शुक्लपक्षे तु राकायां यत्र रोचते ।

जपहोमक्रियालोपशान्तये विधिपूर्वकम् ॥ ६ ॥

यागं पवित्रकोद्देशे कृत्वा पूर्वोदितश्च(तं च ?)यः ।

[ सूत्रादिव्याणामधिवासकालविधानम् ]

दशम्यामधिवासं तु द्रव्याणां विधिपूर्वकम् ॥ ७ ॥

कुर्याच्चैव ससूत्राणां

[ सूत्राणां कौशेयवादिविकल्पः ]

तत्सूत्रं विद्धि पद्मजम् ।

कार्पासमथ वा क्षौमं श्लक्षणं दृढमकृञ्जेमम् ॥ ८ ॥

तस्य शुद्धिं पुरा कृत्वा दहनाप्यायनेन च ।

पञ्चभूतात्मकं ध्यात्वा व्यापकत्वेन तत्पुनः ॥ ९ ॥

[ अथ सूत्रैः पवित्रानिर्माणविधानम् ]

पुरा तत्रिगुणं कृत्वा ततः कुर्याच्चतुर्गुणम् ।

समतां सर्वभावानां द्विजोत्पादयते यतः ॥ १० ॥

अतो न विषमैः कुर्याच्चत्तुभिः सूत्रमेव तत् ।

तेन सूत्रेण विप्रेन्द्र पवित्राण्यारभेत्ततः ॥ ११ ॥

[ मण्डले प्रतिमन्त्र समर्पणीयपवित्रसङ्घचा ]

मूलमच्चादिसर्वस्य मन्त्रचक्रस्य नारद ।

त्राणि त्रीण्यथवा द्वे द्वे एकैकं सत्यसम्भवे ॥ १२ ॥

पवित्रकं तु प्रत्येकमनुकल्पेषु नारद ।

[ तेषां पवित्राणा व्यासमानग्रन्थिसख्यादिविधानम् ]  
 व्यासादर्धसमैः<sup>1</sup>(?) कुर्याद्वाराकारं च तनुभिः ॥ १३ ॥  
 शतेनाष्टोच्चरेणाद्यं द्विगुणेन द्वितीयकम् ।  
 त्रिगुणेन तृतीयं तु व्यासमेवं तु तन्नयेत् ॥ १४ ॥  
 षट्क्रिंशद्वन्धिकं चाद्यं द्वितीयं द्विगुणं स्मृतम् ।  
 तृतीयं त्रिगुणं विप्र

[ प्रवित्रप्रन्धीना रञ्जनादिविधानम् ]

ग्रन्थि वै कुड्डमेन तु ॥ १५ ॥  
 रञ्जयेच्चन्दनाद्येन यथा शोभातुरूपतः ।  
 ग्रन्थयुक्तेन तुलयेन मृदुना सुसितेन तु ॥ १६ ॥  
 पूरयेद्ग्रन्थयोर्मध्ये शङ्खाकारं यथा भवेत् ।  
 मण्डले मञ्चमूर्तीनां पूजनार्थं तु नारद ॥ १७ ॥  
 व्यासमानं तु कथितं पवित्राणां च सर्वदा ।

[ विम्बस्य शिरःप्रभूत्यवयवमेदेन पवित्राणामाकृतिमेदमानमेदविधानम् ]

प्रतिष्ठितस्य विम्बस्य परादौ(?) धातुजस्य वा ॥ १८ ॥  
 मालाकृतिं च शिरसि यथेच्छग्रन्थपूरकैः ।  
 द्वितीयमंसयोर्यावलम्बितं जानुमण्डले ॥ १९ ॥  
 मूर्धनेः पादावधिर्यावनन्त्रितीयमतिविस्तृतम् ।

[ पीठपवित्रप्रमाणविधानम् ]

पृथक्पीठस्य वै कुर्यात्स्वप्रमाणेन शोभनम् ॥ २० ॥

[ प्रतिसराणा व्यासानियमः ]

विम्बप्रतिसराणां च व्यासश्चानियतः स्मृतः ।  
 सूत्रमानं च पूर्वोक्तं द्विगुणं सम्भवे सति ॥ २१ ॥  
 त्रिगुणं वा मुनिश्रेष्ठ आळभेत्पूरयेत्ततः ।  
 त्र्यङ्गुलान्तरिता देयास्सर्वेषां ग्रन्थयः समाः ॥ २२ ॥  
 सङ्ख्यानेन विना सम्यज्ञातुलुङ्गोपमाः शुभाः ।

[ कुम्भादिपवित्रनिर्माणप्रकारविधानम् ]

कुम्भोत्तमाभ्यामग्रे तु विद्यापीठस्य चैवहि ॥ २३ ॥

सुक्षुवाभ्यां च घण्डायामक्षमूत्रे च नारद ।  
 अर्धपात्रस्य चैककं सूबगमेयथेच्छया ॥ २४ ॥  
 [ गुर्वादीना षण्णा यथाक्रम पवित्रविधानप्रकारमेदः ]  
 गुर्वादिसमयज्ञानां यतीनां भावितात्मनाम् ।  
 कुद्धम्बिनां क्रमात्कुर्यात्तनुभिर्मुनिसत्तम ॥ २५ ॥  
 चतुर्विंशतिभिर्श्वै च सूत्रैः षोडशभिस्तथा ।  
 ततो द्वादशभिर्ब्रह्मष्टभिस्तदनन्तरम् ॥ २६ ॥  
 षड्द्विस्त्रिभिस्ततो देया ग्रन्थयः सूत्रसङ्ख्यया ।  
 रञ्जयेत्पूर्वविधिना न कुर्याद्भूरणम् ॥ २७ ॥  
 [ पवित्राधिवासाख्यकर्मविधानम् ] (तत्र पवित्रासादन प्रकारः )  
 †संस्थाप्य वै दले भाण्डे पलाशपुष्टकेऽथवा ।  
 आच्छाद्य वाससा पश्चात्सुसितेनाहतेन तु ॥ २८ ॥  
 मध्ये तु यागद्रव्याणां तज्जाण्डं विनिवेश्य च ।

[ नित्यार्चनपूर्वकविशेषयजनविधानम् ]

स्नात्वा तु पूर्वविधिना कुर्यान्त्यार्चनं हरेः ॥ २९ ॥  
 ततो विशेषयजनं दीक्षाख्येन क्रमेण तु ।  
 द्वारयागादिकं कृत्वा सर्वे कलशपूर्वकम् ॥ ३० ॥  
 संविधानं मुनिश्रेष्ठ हवनेन समन्वितम् ।  
 एवं हि पूजनं कृत्वा मन्त्रसन्तर्पणं पुरा ॥ ३१ ॥  
 मुद्राबन्धजपानं च दद्यात्पूर्णाहुतिं नतः ।  
 पुरा यस्मिन्दिने विप्र अतीते वत्सरे कृतः ॥ ३२ ॥  
 पवित्रकोपसंहारस्तदिनादादितः स्मरेत् ।  
 अर्धयुष्मादिवलिभिः पूजयेत्सर्वमध्वरम् ॥ ३३ ॥  
 समाचम्य स्मरेत्सर्वं मन्त्रबृन्दं क्रमेण तु ।  
 पुरा भ्रतिष्ठितं विम्बं स्वयमन्य(कु)र्तु वा ॥ ३४ ॥  
 निर्गत्य स्नापयेद्भूत्या पूर्वोक्तविधिना ततः ।

† 'संस्थाप्य वै दले भाण्डे' इत्यादीना रात्रौ जागरणं कुर्यादित्यन्तोग्रन्थः ( २८-५० ) पवित्राधिवासाख्य कर्मविधानपरः । सात्त्वतसहिता व्याचक्षाणै प्राचीनैः पवित्रारोपणप्रकरणव्याख्या नावसरे 'दशम्येकादश्यं कर्तव्यं पवित्राधिवासाख्यं कर्माह—दशम्यामित्यारम्भं जागरेण निशां नयेत्' इत्यन्ते नेत्युक्तम् ।

पूजयित्वा विशेषेण दत्त्वाऽर्थं पुनरेव च ॥ ३५ ॥  
 संसृत्य मूलमन्त्रं तु जपमुद्रासमन्वितम् ।  
 स्मरेत्कृताकृतं सर्वं पूर्ववद्रासरीयकम् ॥ ३६ ॥  
 कृत्वा प्रदक्षिणं यायाद्यूयो यागनिकेतनम् ।

[ चतुःस्थानार्चनविधानम् ]

स्थलस्थस्य च वै तत्र मञ्चमूर्त्तिर्निवेद्य च ॥ ३७ ॥  
 ताम्बूलदन्तकाष्ठं च पञ्चगव्यपुरस्सरम् ।  
 अग्रतो देवदेवस्य सिहमूर्त्तीं तु दक्षिणे ॥ ३८ ॥  
 प्रदीपं च तथा धूपं दर्पणं हेमसूत्रकम् ।  
 पश्चिमे कापिले मूर्त्तीं हेमपात्रं तु नारद ॥ ३९ ॥  
 निवेद्य हविषा पूर्णं वाराहे चोत्तरे ततः ।  
 माल्यान्यथौषधीस्तोयं क्षीरं मालिकमेव च ॥ ४० ॥  
 फलानि शालिबीजानि त्वन्येषां दन्तधावनम् ।  
 ताम्बूलेन समायुक्तं ततः प्रतिसरं मुने ॥ ४१ ॥  
 निवेद्य पात्रतः कृत्वा कुम्भेऽपावेवमेव हि ।  
 बाह्यतः प्रतिमायां च सर्वं प्रतिसरान्तकम् ॥ ४२ ॥

[ आमन्त्रणम् ]

ततो निमञ्चयेन्मञ्चमिष्ठं येन क्रमेण तु ।  
 आमन्त्रितोऽसि देवेश कृतो यागो यथाविधि ॥ ४३ ॥  
 तमाहरस्व भगवन्सर्वकर्मपूरणम् ।  
 एवं संश्रावयित्वा तु मनुभेदस्थितं विभुम् ॥ ४४ ॥

[ सूत्रेण यागसदनवेष्टनम् ]

सर्वं सितेन सूत्रेण त्रिरावृत्तेन चान्तरा ।  
 सेषुणा यागसदनं वेष्टयेत्तदनन्तरम् ॥ ४५ ॥  
 पिधाय पात्रैः सुहृदैः पवित्राणि पृथक् पृथक् ।

[ पूर्वोक्तप्रकारेण प्रासादवेष्टनम् ]

तथैव वेष्टयेद्विप्रं प्रासादं बाह्यतस्ततः ॥ ४६ ॥

[ भूतबलिः ]

सम्यग्भूतबलिं दद्यादस्त्रमञ्चेण नारद ।

[ पञ्चगव्यप्राशनादिविधानम् ]

पञ्चगव्यं पुरा पीत्वा भुक्त्वा चान्वं चरस्थितम् ॥ ४७-॥

संचर्य दन्तकाष्ठं तु ताम्बूलं वा यथेच्छया ।  
 आचम्य न्यासपूर्वं तु सकलीकृत्य विग्रहम् ॥ ४८ ॥  
 स्थलस्थमुद्घोरेन्मन्त्रं कलशे न्यस्य वाऽऽत्मनि ।  
 [ रात्रौ जागरणस्य मण्डलकर्मणः समापनस्य च विधानं ]  
 रात्रौ जागरणं कुर्यान्मण्डलं च समापयेत् ॥ ४९ ॥  
 रात्रिक्षये ततः स्त्रायाद्विभवेनाच्युतं यजेत् ।  
 [ पवित्रारोपणप्रकारविधानम्—तत्र नित्यार्चनपूर्वक चतुर्स्थानार्चनम् ]  
 नित्यकर्म पुरा कृत्वा कुंभस्थं तु यजेत्कपात् ॥ ५० ॥  
 मण्डलस्थं ततः पश्चादग्निस्थं तदनन्तरम् ।  
 स्नानपूर्वं तु विम्बस्थं प्रासादाभ्यन्तरे द्विज ॥ ५१ ॥  
 [ प्रथम कलशस्थस्य पवित्रारोपणप्रकारः ]  
 पवित्र्य यागसदनं गत्वा कलशसन्निधिम् ।  
 पूजयित्वा समुद्घाटय पात्रं प्रातिसरीयकम् ॥ ५२ ॥  
 अबलोक्य समादाय तस्मिन्ध्यायेद्विजाखिलम् ।  
 संवत्सरं तु यत्कर्म आपभातान्निशान्तकम् ॥ ५३ ॥  
 ध्यानोत्थं निष्कलं सम्यगपवर्गपदं तु यत् ।  
 संस्मृत्य निष्कलं मन्त्रं शुद्धोच्चारक्रमेण तु ॥ ५४ ॥  
 मन्त्रं सन्धाय तत्सूत्रं सूत्रे मन्त्रं तथैव च ।  
 एकीकृत्यात्मना सार्धं दद्यादै मन्त्रमूर्धनि ॥ ५५ ॥  
 समादाय परं सूत्रं तस्मिन्सकलनिष्कलम् ।  
 ज्ञानकर्मस्वरूपं तु कर्म ध्यायेच वत्सरम् ॥ ५६ ॥  
 स्मृत्वा चोभयरूपं तु मन्त्रं <sup>१</sup>कलशपूजितम् ।  
 पूर्ववच्चानुसन्धानं कृत्वा दद्यात्पवित्रकम् ॥ ५७ ॥  
 ततः प्रतिसरं विप्र तृतीयं च भमाहरेत् ।  
 बाह्यं सांवत्सरं कर्म सकलं चाखिलं स्मरेत् ॥ ५८ ॥  
 पूजयन्तं स्वप्रात्मानमाधाराच्च परावधिम् ।  
 लघ्भोगाधिकाराख्यक्रमेण सकलात्मना ॥ ५९ ॥  
 सकलं मन्त्रनाथं तु लघ्भोगादिविग्रहम् ।  
 स्मृत्वा कृत्वा च सन्धानं दद्यात्प्रतिसरं ततः ॥ ६० ॥

अद्यैः पुष्पस्तथा मालैः धूपान्तैश्च विलेपनैः ।  
 अन्तरान्तरयोगेन पूजां कुर्यात्रिधा तथा ॥ ६१ ॥  
 मूलपत्रस्य विषेन्द्र गायत्र्योपहृतात्मना ।  
 दत्त्वैवं कलशस्थस्य पुत्रा विष्र पवित्रकम् ॥ ६२ ॥

[ मण्डलस्थस्य पवित्रारोपणम् ]

अनेन विधिना दद्यान्मण्डलस्थस्य वै पुरा ।  
 पवित्रकवयं शुभ्रं भोगस्थाने च नारद ॥ ६३ ॥  
 दद्यात्समस्तमन्नाणां त्रीण्येकं वा यथेच्छया ।

[ अग्निस्थस्य ततो विम्बस्थस्य च पवित्रारोपणम् ]

पूजायित्वा ततोऽग्निस्थं विशुं विम्बगतं ततः ॥ ६४ ॥  
 कलशोक्तप्रयोगेण भूषणस्तु त्रिभिस्त्रिभिः ।

[ अग्निस्थस्य समर्पणे विशेषनिरूपणम् ]

अग्नौ निवेदयेद्विप्र भूषणं न तु होमयेत् ॥ ६५ ॥  
 यस्मात्सन्यासमूर्ध्वं तु विहितं भूषणस्य च ।  
 नाहर्तु युज्यते दण्डुं दोषमाहरणं विना ॥ ६६ ॥  
 पवित्रकावधेरुद्धर्वं साधकानां तु नारद ।

[ महामन्त्रजपविधानम् ]

पश्चात्पद्मासनं बध्वा देवस्याभिमुखस्थितः ॥ ६७ ॥  
 सकृज्जपं महामन्त्रं सर्वकर्मप्रवर्धनम् ।  
 नाशनं सामयानां च दोषाणां स्मरणादपि ॥ ६८ ॥

[ अथ विज्ञापनम् ]

ततः संश्रावयेद्वै त्रिस्थानस्थं क्रमेण तु ।  
 कामतोऽकामतो वाऽपि न कृतं नियतार्चनम् ॥ ६९ ॥  
 केनचिद्विवदोषेण मया यत्परमेश्वर ।  
 तेन मे मनसाऽतीव सन्तापो दहनात्मकः ॥ ७० ॥  
 यतः समयदोषेण वाधितोऽस्मि जनार्दन ।  
 त्वयोदिष्टं पुरा नाथ भक्तानां हितकाम्यया ॥ ७१ ॥  
 दोषविध्वंसकृच्छुद्धं पवित्रं तत्कृतं मया ।  
 प्रसीद मे कुरु त्राणं जहि कोपं हि लोपजम् ॥ ७२ ॥

निमज्जतो भवाभोधौ समयप्रच्युतस्य च ।  
 नमो नमस्ते मन्त्रात्मन् प्रसीद परमेश्वर ॥ ७३ ॥  
 पाहि पाहि त्रिलोकेश केशवार्तिविनाशन ।  
 त्वत्प्रसादाच्च मे मास्तु दोषः समयसंज्ञि(श्री?)तः ॥ ७४ ॥  
 अद्यास्तु कर्मसंपत्तिर्नित्यमैग्यित्तिकी प्रभो ।  
 श्रुत्वैवमादरात्मस्य संसारात्मस्य मन्त्रराद् ॥ ७५ ॥  
 पूर्णभावं नयच्छ्रीघ्रं हन्ति दोषांश्च सामयान् ।

[ अथ गुरोः पूजनम् ]

एवं कृत्वा ततो भक्त्या पूजयेद्विष्णुवद्गुरुम् ॥ ७६ ॥  
 दक्षिणाभिर्यथाशक्ति विविधैः पानभोजनैः ।  
 प्राप्ता नियन्त्रिताश्वान्ये भगवद्वाविनस्तु वै ॥ ७७ ॥  
 [ पवित्रोत्सवान्ते कृतस्य यत्यादिभ्यो दानस्य फलाधिक्यकथनम् ]  
 पञ्च वैखानसान्ताश्च यतिपूर्वांश्च नारद ।  
 आसादिपञ्चभेदेन चत्वारो ब्राह्मणादयः ॥ ७८ ॥  
 पञ्च योगरताद्यास्तु शास्त्रसन्धारणान्तिमाः ।  
 असंख्यं यतये दत्तं वैष्णवाय प्रकीर्तिम् ॥ ७९ ॥  
 विद्धि कोटिगुणञ्चैव दत्तमेकान्तिने तु यत् ।  
 तस्माद्वशशतांशोनं दत्तं यच्चिलस्तिने तु वै ॥ ८० ॥  
 सात्वताय शतांशोनं दशांशोनं तु नारद ।  
 विद्धि वैखानसे दत्तं दानं प्रतिसरावधौ ॥ ८१ ॥  
 चतुर्विंश्टे द्विजासे तु एवमेवमुदाहृतम् ।  
 आकोटेदानहासस्तु अनाप्तानामतः शृणु ॥ ८२ ॥  
 अनासे लक्षण्यितं ब्राह्मणे परिकीर्तिम् ।  
 एवमेव तु दत्तं च बुहुशो बहुभोजनन् ॥ ८३ ॥  
 यो निरस्यति विपेन्द्र साधको वाऽप्यसाधकः ।  
 तस्याशु भवते सिद्धिरिह लोके परत्र च (?) ॥ ८४ ॥  
 इत्येतत्साधकानां च क्रियासंपूरणं मया ।  
 कथितं मुनिशार्दूल तत्सहस्रशतांशतः ॥ ८५ ॥  
 शतांशोनं तदंशेन दत्तमेव नृपादितः ।

लक्षार्थत्रिगुणं दानं ततस्तामेति नारद ॥ ८६ ॥  
 अञ्जलीयकविप्राय यदत्तं विधिपूर्वकम् ।  
 सहस्रांशशतांशेन .. ....हसेच्च तत् ॥ ८७ ॥  
 नृपादिशूदृपर्यन्तं वक्ष्ये त्वारभिमणामतः ।  
 लक्षपादगुणं दानं विप्रायारंभिणे मतम् ॥ ८८ ॥  
 सहस्रांशादशांशोनं विद्धि क्षत्रादिपूर्वकम् ।  
 अथायुतगुणं दानं ब्राह्मणे संप्रवर्तिनि ॥ ८९ ॥  
 वृपे सहस्रगुणितं वाऽपि तच्छतसंब्रकम् ।  
 अतो दशगुणं विद्धि योगज्ञादिष्वतः शृणु ॥ ९० ॥  
 कोटिकोटिगुणं दानं भगवद्योगवेदिनि ।  
 विप्रे वेदविदां श्रेष्ठे तत्सहस्रांशवर्जितम् ॥ ९१ ॥  
 क्षत्रिये वैश्यजातौ तु शतांशोनं तदेव तु ।  
 दशांशहीनं तच्छृद्रे भगवद्योगसोविनि ॥ ९२ ॥  
 कोटिलक्षगुणं चैव जपनिष्ठे द्विजोन्मे ।  
 सहस्रांशशतांशोनं दशांशोनं नृपादिषु ॥ ९३ ॥  
 कोटिसाहस्रगुणितं ब्राह्मणे विष्णुतापसे ।  
 प्राग्वदूनं सहस्रादेस्तत्क्षत्रादिषु नारद ॥ ९४ ॥  
 नारायणागमज्ञे तु दानं द्विजवरे तु यत् ।  
 दत्तं काले पवित्रे तु कोटीशतगुणं स्मृतम् ॥ ९५ ॥  
 राजन्यवैश्यशूद्राणां पूर्ववत्कल्पयेच्च तत् ।  
 वृत्ता(धृता?)गमानां यो विप्रो वैष्णवानां च भक्तिः ॥ ९६ ॥  
 कोटीदशगुणं दानं तदत्तं भवतीति च ।  
 क्षत्रादिष्वेव विहितं तत्सहस्रादितो भवेत् ॥ ९७ ॥

[ वैष्णवमात्रस्य पूज्यता ]

यः कश्चिद्वैष्णवस्तस्मिन्काले तत्रावतिष्ठुते ।  
 स पूजनीयो विप्रेन्द्र यथाशक्ति च भक्तिः ॥ ९८ ॥  
 स्वभाववैष्णवो जन्मुरास्तां तावन्महामुने ।

[ वैष्णवलिङ्गधारिमात्रस्य पूज्यता ]

गृहीत्वा वैष्णवं लिङ्गं भक्तो यः कश्चिदागतः ॥ ९९ ॥  
 अर्थयहं वैष्णवो देहिं ब्रूते ह्येवमभीक्षणशः ।

सोऽपि यताद्यथाशक्ति पूज्योऽज्ञातोऽपि नारद ॥ १०० ॥

[ आरोपितानां पवित्राणां यावदपनयनकाल तथैव मण्डलादौ सस्थाप्यता ]

एकरात्रं त्रिरात्रं वा सप्तरात्रं तु वा द्विज ।

पवित्रकं स्थापनीयं मण्डलेऽच्चागतं तथा ॥ १०१ ॥

अथवाऽच्चागतं विप्र तद्वत्संस्थाप्य भूषणम् ।

यावदेकादशी शुक्ला संप्राप्ता कार्तिकस्य तु ॥ १०२ ॥

[ पुष्पमात्रस्य प्रत्यहसपनीयता ]

पुष्पपूजापनयनं कृत्वा वै प्रत्यहं पुनः ।

पवित्रकं योजनीयं संप्राप्ते कालवासरे ॥ १०३ ॥

[ पवित्रविसर्जनप्रकारविधानम् ]

अपनीय गुरोभक्त्या निवेद्य ब्राह्मणस्य वा ।

पञ्चकालप्रसक्तस्य तदभावातु नारद ॥ १०४ ॥

षट्कर्मसंप्रसक्तस्य विष्णुभक्तस्य तत्त्वतः ।

विशेषयागं होमानं कृत्वाऽच्चार्यपूजनम् ॥ १०५ ॥

वैष्णवाः पूर्ववत्पूज्या दद्यादाच्छादनं ततः ।

तेषां चैव यथाशक्ति अभावादथ नारद ॥ १०६ ॥

युग्ममेकं तु वा वस्त्रमेकस्यावश्यमेव हि ।

उपवीतानि चान्येषां सोत्तरीयाणि योजयेत् ॥ १०७ ॥

[ यतीना सन्निधौ प्रार्थना ]

प्रार्थना च ततः कार्या यतीनां संयतात्मनाम् ।

युष्मन्त्रसादसापर्यान्ममास्तु परिपूर्णता ॥ १०८ ॥

क्रियाङ्गानां च सर्वेषां मा मेऽस्तु समयच्युतिः ।

[ अथ यत्यादीना प्रतिवचनम् ]

एवमस्त्विति वक्तव्यं सर्वेस्तालसमन्वितम् ॥ १०९ ॥

सांवत्सरः क(त?)दाऽकृत्यदोषः समयपूर्वकः ।

नाशमायाति वै क्षिप्तं पवित्रारोहणान्मुने ॥ ११० ॥

[ पवित्रशब्दनिर्वचनम् ]

पाति यस्मात्सदोषं हि पतनात्परिरक्षति ।

विशेषेण द्विजां स्त्राति पूर्णं कर्म करोति च ॥ १११ ॥

साधके च क्रियाहीने तस्मादुक्तो मया महान् ।  
 याग एष पवित्राख्य उक्तलक्षणलक्षितः ॥ ११२ ॥

[ पवित्रकर्मविद्यानानन्तर पालनीया विशेषनियमः ]

कृते पवित्रके विप्र भक्तैर्मन्त्रक्रियापरैः ।  
 कश्चिद्विशेषनियमः पालनीयः प्रयत्नतः ॥ ११३ ॥

यावदेकादशी शुक्ला कार्तिंकस्यातिपृण्यदा ।  
 भूयस्तदादि विप्रेन्द्र प्रयत्नादिनपञ्चकम् ॥ ११४ ॥

कुर्याद्वृतपरं किञ्चिदानपूजनपूर्वकम् ।  
 समस्तदोषशमनं समस्तसुखवर्धनम् ॥ ११५ ॥

मधुमांसमसत्यं च मैथुनं मृगयान्वितम् ।  
 तैलाभ्यज्ञं च मत्स्यं च बहुशो बहुभोजनम् ॥ ११६ ॥

यो निरस्यति विप्रेन्द्र साधको वाऽप्यसाधकः ।  
 तथाऽस्य भवते सिद्धिरिह लोके परत्र च ॥ ११७ ॥

इत्येतत्साधकानां च क्रियासंपूरणं मया ।  
 कथितं मुनिशार्दूल पवित्रं पापनाशनम् ॥ ११८ ॥

मन्त्राराधनसक्तानामचिरात्सिद्धिदं महत् ।  
 मन्त्रतन्त्रविहीनानां भक्तानां भुवनत्रये ॥ ११९ ॥

पवित्रस्य फलं शश्वत्पददाति समापनात् ।

नारदः—

कोऽसौ मन्त्रो जगत्कर्त्तर्यो जप्तव्यः क्रियापरैः ॥ १२० ॥  
 पूजावसानकाले तु यथावत्कथयस्व मे ।

श्रीभगवान्—

[ पवित्रकर्मविद्याने जप्तव्यतया पूर्वमुक्तो महामन्त्रः ]

ओङ्कारत्रितयं पूर्वं प्रथमं केवलस्ततः ॥ १२१ ॥

पवित्र ऋतधामाऽथ परा प्रकृतिरेव च ।  
 ताललक्ष्मा तदन्ते तु बुद्धिरानन्दचिह्निता ॥ १२२ ॥

आकारेणाङ्गितं दद्याद्रेषं च तदनन्तरम् ।  
 केवलोऽथ यकारश्च शास्ता तद्विज्ञोच्चम ॥ १२३ ॥

त्वां प्रपन्नोऽस्मि तदनु रक्षरक्ष पदान्वितम् ।  
 ततो मकारमादाय व्योमेशानन्दभूषितम् ॥ १२४ ॥

१ स(श?)र्ववज्रद्यञ्चान्ते दमनो विक्रमीयुतः ।  
 नृसिंहः सिद्धिदश्चान्तो यकारह्यश्चभूषितः ॥ १२५ ॥  
 हलायुधोऽप्यकारस्थो विसर्गेण विभूषितः ।  
 ततः २ सकारमादाय वरुणस्थस्ततोऽनलः ॥ १२६ ॥  
 ३ सकारथ मकारथ सुमूक्ष्मस्तदनन्तरम् ।  
 ओंयुक्तो विबुधावस्तु बकारो विग्रहान्वितः ॥ १२७ ॥  
 गकारोऽथ यकारस्थ आकारेण विभूषितः ।  
 तृष्णि च वरुणारूढमुद्धरेत्कालपावकम् ॥ १२८ ॥  
 सकारः केवलश्चाथ पगा संवित्तोऽनलः ।  
 गकारोऽथ सकारथ पारुद्धशानलः स्मृतः ॥ १२९ ॥  
 एकारेणाङ्गितश्चैव शान्तोऽथ वरुणः स्थितः ।  
 रेफं च केवलं द्व्यात्सर्वशक्तपदं ततः ॥ १३० ॥  
 सर्वाधारपदोपेतं सर्वान्तर्बहिरेव च ।  
 स्थितेवर्णद्वयं द्व्यात्सर्ववर्णद्वयं ततः ॥ १३१ ॥  
 परां प्रकृतिमादाय रेफं च तदधो न्यसेत् ।  
 इष्टेनाप्यङ्गयेत्तच्च यकारं चोद्धरेत्ततः ॥ १३२ ॥  
 आकारेण समायुक्तमेकदंष्ट्रमथोद्धरेत् ।  
 ४ गकारं तदधो द्व्यादाकारं च ततो मुने ॥ १३३ ॥  
 इकारेणाङ्गितं द्व्यान्तरं तदनु नारद ।  
 द्विधा मकारं तदनु पूरयेति पदं ततः ॥ १३४ ॥  
 सर्वाणि पदमादाय ५ कारस्तदनन्तरम् ।  
 उत्तमं तदधो न्यस्याद्विधा नारायणं ततः ॥ १३५ ॥  
 आकारेणाङ्गयेत्पूर्वमिकारेण परं द्विज ।  
 द्विधा मकारस्तदनु प्रकाशय पदं द्विधा ॥ १३६ ॥  
 सर्वाणि करणानीति पदं कालं ततो द्विधा ।  
 स्वात्मलाभे पदं चाथ नियोजय पदं द्विधा ॥ १३७ ॥  
 भगवंस्यक्षरमिति त्यक्षरं भवहेति च ।  
 भूतात्मानमथादाय तदधस्थं गदाधरम् ॥ १३८ ॥

गोपनेनाङ्कितं मूर्खो रेफं वै योजयेत्ततः ।  
 वैराजोपरिसंस्थं च ओंकारेणाङ्कयेच्च तम् ॥ १३९ ॥  
 व्योमेशाळ्ड्यो हकारश्च गङ्गश्चानन्दभूषितः ।  
 आदाय चञ्चलं विप्र ईश्वरं तदधो न्यसेत् ॥ १४० ॥  
 आनन्देनाङ्कितं कुर्याज्जिते पाणिषदं ततः ।  
 चतुर्णं तु संयोज्य मकारं च ततो न्यसेत् ॥ १४१ ॥  
 व्योमेशाकारसंभिन्नं सत्यं तदनु चोद्रेत् ।  
 तदन्तेऽभयदं न्यस्य गकारं तदनन्तरम् ॥ १४२ ॥  
 व्योमेशाभिन्नो वैकुण्ठो वाराहस्त्वनभूषितः ।  
 शार्ङ्गभृद्रुणारूढो न्यस्यो व्योमेशचिद्वितः ॥ १४३ ॥  
 संस्कारोऽथ(?)यकारश्च लिङ्गोऽस्मि त्यक्षरं पदम् ।  
 सकारोऽथ मकारश्च यकारस्तदनन्तरम् ॥ १४४ ॥  
 ततो धरेशमादाय ओंकारेण विभूषितम् ।  
 पकारश्च वकारश्च लक्षणं केवलास्त्वमी ॥ १४५ ॥  
 विश्वभावकमादाय कमलोपरिसंस्थितम् ।  
 शिरसाऽविग्रहाख्येन वर्णेन परिभूषितम् ॥ १४६ ॥  
 नकारं केवलं चाथ पदं निर्मलमित्यथ ।  
 मापादय पदं दद्यात्सकलेति पदं द्विज ॥ १४७ ॥  
 उद्दामस्थं गकारं तु लकारं केवलं ततः ।  
 आदिदेवान्वितः पन्था रामोपेतश्च माधवः ॥ १४८ ॥  
 पकारश्च तकारश्च यकारोऽविग्रहान्वितः ।  
 द्विधा जहि पदं देयं कालं त्यश्रेन चाङ्कितम् ॥ १४९ ॥  
 चतुर्गतिसमारूढं वैराजमथ योजयेत् ।  
 आनन्दाख्येन चाकान्तं न्यसेद्रेफमतो द्विज ॥ १५० ॥  
 वैराजोपरिसंस्थं तु 'सोमेशारूयं स्थितं पुनः ।  
 पदं तु मानसं तेदं(दोषं?) दद्यात्पञ्चाक्षरं द्विज ॥ १५१ ॥  
 वाचिकारूयक्षरं चातो दुरुक्तान् कायिकांस्ततः ।  
 षडक्षरं कुवृत्तीन्वै त्यक्षरं तदनु न्यसेत् ॥ १५२ ॥

परमेश्वरशब्दं तु द्व्यात्पञ्चाक्षरं सुने ।  
 ततः परमपूर्तौ(ते?)च प्रसीढं पदमेव च ॥ १५३ ॥  
 मे प्रपञ्चस्य च पदं न्यसेत्पञ्चाक्षरं सुने ।  
 आदेशाच्छलविघ्वंसी इकारेण विभूषितः ॥ १५४ ॥  
 रामोपेतं नरं द्व्यान्माधवं तदधो न्यसेत् ।  
 भिन्निं संसारभिति च द्व्यात्पञ्चाक्षरं सुने ॥ १५५ ॥  
 दकारं भुवनारूढं विसर्गेण समन्वितम् ।  
 विश्वभावनमादाय केवलं च तदन्तगम् ॥ १५६ ॥  
 उद्धरेद्विजशार्दूलं शाश्वतं तदनन्तगम् ।  
 व्योमेशानन्तसंभिन्नं वायनं प्रोद्धरेत्ततः ॥ १५७ ॥  
 पन्थानं माधवारूढं व्योमेशानन्तभूषितम् ।  
 ककारश्चैव रेफश्च द्रावेतौ भुवनोपरि ॥ १५८ ॥  
 एकारेणाङ्गितः कालो वैराजो रामभूषितः ।  
 सर्वेभ्योऽनुग्रहं चैव पदं सप्ताक्षरं ततः ॥ १५९ ॥  
 ज्ञानात्मनो पदं द्व्यात्पुरुषोत्तमसंयुतम् ।  
 महात्मः प्रविष्टस्य पदमष्टाक्षरं विदम् ॥ १६० ॥  
 . . . . मादाय जगद्योनिविभूषितम् ।  
 विज्ञानालोकशब्दं तु प्रदाने त्र्यक्षरं पदम् ॥ १६१ ॥  
 हकारश्च मकारं च सर्वदेहमयोद्धरेत् ।  
 क्रमात् त्रयाणां योक्तव्या ना(रा?)पोदामोऽपि विक्रमी ॥ १६२ ॥  
 भकारश्च वकारश्च व्यापकः केवलास्त्वमी ।  
 रारूढः पञ्चनाभस्य(श्च?)स्मग्धरो रामभूषितः ॥ १६३ ॥  
 हकारश्च तकारश्च पुण्डरीकश्च केवलः ।  
 वैराजस्थोऽथ कमलशङ्खस्त्र्यश्रेण चाङ्गितः ॥ १६४ ॥  
 परमात्माऽथ सूक्ष्मस्थः पुण्डरीकश्च केवलः ।  
 रामस्तत्स्तकारस्थः सूक्ष्मस्थश्चामृतस्ततः ॥ १६५ ॥  
 कालशैकारसंभिन्नस्समुद्धरपदं ततः ।  
 अजितस्तु पदं त्र्यर्णं मम जन्मपदं द्विज ॥ १६६ ॥

1 इकारं A 2 अकार A 3 प्रधाने A 4 हकार A. 5 आरूढ A 6 ककार A.

केवलश्च ततो हस्तो 'नकारस्तासनस्थितः ।  
 ऋयैलोक्यैर्व्यदोपेतो वातयेति पदं द्विधा ॥ १६७ ॥  
 ज्ञानैर्व्यपदं दद्यालीलासक्तपदं त्वनु ।  
 पद्मनाभश्च राष्ट्रः कमलो[ऋ]त्यात्म(धाम?)गः ॥ १६८ ॥  
 इष्टोपेतस्तु कमलो वैराजं सुवनोर्धर्मम् ।  
 केवलः पद्मनाभस्तु धन्वी चानङ्गभूषितः ॥ १६९ ॥  
 हकारश्च नकारश्च वकारो रामभूषितः ।  
 आह्नादस्थं ततो भानुं मदनेन समन्वितम् ॥ १७० ॥  
 ऋयैलोक्यैर्व्यदोपेतं परमात्मानमुद्धरेत् ।  
 स्वर्घरं वरुणारुदं ऋयैलोक्यैर्व्यदान्वितम् ॥ १७१ ॥  
 मम त्राता पदं योज्यं सकलेति पदं ततः ।  
 जकारश्च नकारश्च शरणेति पदं ततः ॥ १७२ ॥  
 शरणागतोऽक्षरं(?)दद्यात्पदं विप्र षडक्षरम् ।  
 ऋश्रान्वितं च वैराजं कुरुवीप्सापदं ततः ॥ १७३ ॥  
 दकारं केवलं शङ्खं गोपनेनाङ्कितं न्यसेत् ।  
 नकारं च द्विधा दद्यादन्त्यं वै गोपनाङ्कितम् ॥ १७४ ॥  
 देयो सुवनपालश्च सकारः शङ्खसंस्थितः ।  
 पन्था गोपनसंभिनः केवलः सर्वरोधकः ॥ १७५ ॥  
 पुण्डरीकाक्षशब्दं तु परमं ऋक्षरं पदम् ।  
 पदं कराणि(कारुणि?)केत्युक्त्वा ततो भक्तजनेन(ति?) च ॥ १७६ ॥  
 पदं वत्सलमादाय पिण्डभावनसंयुतम् ।  
 विश्वात्मा च<sup>३</sup> ततः शब्दं विश्वेश्वरपदं ततः ॥ १७७ ॥  
 हृषीकेशपदं दद्यान्मोक्षलक्ष्मीपदं ततः ।  
 पद्मनाभश्च रेफस्थो दकारः केवलस्ततः ॥ १७८ ॥  
 भगवन्सर्वमच्छात्मन् पदमष्टाक्षरं शुभम् ।  
 नरस्यश्रेण संभिन्नस्मर्वमच्छपदं ततः ॥ १७९ ॥  
 केवलं पुण्डरीकं च रेफं वै विष्णुनाऽङ्कितम् ।  
 भूयस्तं विकमीयुक्तं ऋयैलोक्यैर्व्यदान्वितम् ॥ १८० ॥

नमो नमःपदोपेतं पञ्चधाऽथ त्रिकं न्यसेत् ।  
 क्रमेण द्विजशार्दूल कूट(?)मूर्यामृताभिधाम् ॥ १८१ ॥  
 विसर्गेणाङ्गुयेत्पूर्वं व्योमेशेन पदं ततः ।  
 तृतीयमौर्वसंज्ञेन चतुर्थं छादनेन तु ॥ १८२ ॥  
 पञ्चमं योगधात्रा तु योज्यः षष्ठेन नारद ।  
 अविग्रहः सप्तमे तु देवदत्तं नियोजयेत् ॥ १८३ ॥  
 तारकं त्वष्ट्रमे विप्र विष्ट्रं नवमे ततः ।  
 दशमे क्रतधामानमूर्जयेकादशं मुने ॥ १८४ ॥  
 द्वादशेऽभ्युदयं विद्धि न्यसेद्विष्टुं त्रयोदशे ।  
 रामं द्विसप्तमे विप्र विन्यसेत्तदनन्तरम् ॥ १८५ ॥  
 आनन्दं पञ्चदशमे बीजे तदनु नारद ।  
 प्रणवस्सनमस्कोऽन्ते तदन्ते प्रणवः पुनः ॥ १८६ ॥  
 भूयः प्रणवमादाय भगवत्पदमेव च ।  
 ममेति द्रव्यक्षरं शब्दं विवेकपदमेव च ॥ १८७ ॥  
 पकारं केवलं दद्याकारं गोपनाङ्गितम् ।  
 ताललक्ष्माणमन्ते तु अप्रमेयोज्ञितं मुने ॥ १८८ ॥  
 समयोत्थानतः शब्दं दोषं ज्ञानाङ्गुशेन वै ।  
 पदं सप्ताक्षरं दद्यात्कमलं केवलं ततः ॥ १८९ ॥  
 विश्वरूपसमाख्यं दण्डधारं न्यसेत्ततः ।  
 तदन्ते कमलं दद्यादण्डधारमथोऽद्वितीय ॥ १९० ॥  
 वृषकर्मा च तदधः अकरावस्ततो द्विज ।  
 अखण्डविक्रमी देयस्तदधस्यः प्रतर्दनः ॥ १९१ ॥  
 शश्वच्छब्दस्ततो विप्र चन्द्रांशुश्छन्दपृष्ठतः ।  
 आनन्देनाङ्गितः कार्यो व्योमेशेनाङ्गितेन तु ॥ १९२ ॥  
 रामाङ्गुं स्वधरं चाधो मापादय पदं ततः ।  
 कालज्यश्राङ्गितं दद्यान्वरं रामाङ्गितं ततः ॥ १९३ ॥  
 अनलं वरुणं चैव केवलं योजयेत्कमात् ।  
 पुण्डरीकोऽग्निरूपश्च वैकुण्ठस्तु तृतीयकः ॥ १९४ ॥  
 छन्दस्त्यश्राङ्गितो (तं?) योज्यश्च(जयं च ?)न्द्रांशुं प्रोद्धरेत्ततः ।  
 छन्दःपतिसमाख्यमानन्देनाथ चाङ्गयेत् ॥ १९५ ॥

गकारं केवलं दद्याद्वैकुण्ठं व्योमराइयुतम् ।  
 पूजयेति वदेद्रीप्सां सूर्यं तदनु चोद्धरेत ॥ १९६ ॥  
 सामदाम( फाठ? )कमस्यान्ते दीसिमन्तमनन्तरम् ।  
 उत्कुल्लनयनश्चान्ते चतुर्णा योजयेत्क्रमात् ॥ १९७ ॥  
 त्रैलोक्यैर्वर्यदं मूर्धिन प्रज्ञाधारमथासने ।  
 ततो ऋषं समादाय ज्वालारूढं तु नारद ॥ १९८ ॥  
 व्योमेशेन समायुक्तं घर्माशुं प्रोद्धरेत्ततः ।  
 तस्यासने तु लिङ्गात्मा योजनीयोऽवसानतः ॥ १९९ ॥  
 अप्रमेयोऽज्ञितः स्वर्गी आधेयश्चाथ लाङ्गली ।  
 आसने भगवानस्य वैराजस्तस्य पूर्वकम् ॥ २०० ॥  
 द्विधाऽनलं समुद्भृत्य न्यस्यस्ताभ्यामथ क्रमात् ।  
 लाङ्गली विश्वरूपश्च व्यापी वाह्यात्तु मस्तके ॥ २०१ ॥  
 प्रथमस्यासने योज्यं नाम्ना वर्णं प्रसारणम् ।  
 दीर्घयोर्ण द्वितीयस्य योजयेत्तदनन्तरम् ॥ २०२ ॥  
 अथानलं द्विजादाय तदधः सामफाठकम् ।  
 अशेषभुवनाधाररूढं कृत्वाऽस्य मूर्धनि ॥ २०३ ॥  
 ऐर्वर्यसंवृतं व्योम न्यसेदेकं द्विधा मुने ।  
 ततोऽनलं समादाय सूर्यं न्यस्येदधस्ततः ॥ २०४ ॥  
 अस्य चाधोऽनलं चोर्ध्वे व्योमचैरावणस्थितम् ।  
 ततस्तु रेफमादाय ऋषोपरि गतं मुने ॥ २०५ ॥  
 तदधोपरि तेजस्वी तदधो द्वनलं पुनः ।  
 लोकेशोपरिसंस्थं तु अंकारश्चास्य मूर्धनि ॥ २०६ ॥  
 पट्कारद्वितयं चान्ते केवलो लाङ्गली ततः ।  
 रामाङ्गितो दण्डधरः स्वर्गी तेनैव चाङ्गितः ॥ २०७ ॥  
 महामन्त्रेति च पदं शब्देनेति पदं ततः ।  
 विश्वोऽयमिति वै देयं समयेति पदं ततः ॥ २०८ ॥  
 दोषहृदन्त( बृन्दं न ? )दन्ते तु आविद्यानिचयं ततः ।  
 बधरीभूतमिति वै शीघ्रं कुरु कुरु द्विज ॥ २०९ ॥  
 ततः प्रणवमादाय सूर्यो योज्यस्ततो मुने ।

सूर्पणे च तदन्ते तु प्राणस्तदनु नारद ॥ २१० ॥  
 कूटस्तदवसाने तु सर्वलोकेशसंस्थितः ।  
 व्योमेशभूषितश्चैव भगवन्मे पदं ततः ॥ २११ ॥  
 संपूर्णे च पदं दद्यादानवर्णयुतं<sup>१</sup> ततः ।  
 कर्मणिशब्दमथ च संपादय पदं द्विधा ॥ २१२ ॥  
 तदन्ते कौस्तुभपदं ओंभगवन्पदं ततः ।  
 ततश्चामृतमूर्ते वै समस्तपदेष्व हि ॥ २१३ ॥  
 पदं मन्त्रगणं चातो यकारः केवलस्ततः ॥  
 नारायणः प्रधानस्थशशान्तिदः केवलस्ततः ॥ २१४ ॥  
 नरोऽथ भुवनारूढो रारूढोऽथ गदाधरः ॥  
 ओतदेहाङ्कितप्राणशशङ्कस्थश्चाथ शान्तिदः ॥ २१५ ॥  
 व्योमेशयुक्तो वैराजः स्मधरः केवलस्ततः ।  
 ताललक्ष्मा तदन्ते तु तृप्तिं च तदधो न्यसेत् ॥ २१६ ॥  
 तस्याप्यधो वराहं तु पिण्डोऽयं गोपनाङ्कितः ।  
 नारायणोऽथ चैकाकी भूयस्स दमनोध्वगः ॥ २१७ ॥  
 आदिदेवेन चाक्रान्तो मन्दरोऽथाङ्कशस्थितः ।  
 औकारसंयुतः स्मर्वी च्यश्चयुक्तोऽथ दीसिमान् ॥ २१८ ॥  
 केवलश्च ततः पन्थास्सन्तर्पयपदं द्विधा ।  
 सोमोऽथ वरुणारूढो द्विधा देयश्च नारद ॥ २१९ ॥  
 व्यापी चान्द्री तथाऽनन्दो योज्यस्तदनु वै द्रयोः ।  
 वराहोऽथामृतस्थस्तु तदधः पुरुषेश्वरः ॥ २२० ॥  
 उदामो हृथ तस्याधो व्यापी चान्द्री च मूर्धनि ।  
 एतदेव पुनर्दद्याङ्कवनार्णेन वर्जितम् ॥ २२१ ॥  
 विष्णुनाऽलङ्कृतं किं तु सानन्दममृतं ततः ।  
 तदधश्चामृताधारं शङ्कं तस्याप्यधो न्यसेत् ॥ २२२ ॥  
 विश्वाप्यायकरानन्दं त्रैलोक्यवैर्यदान्वितम् ।  
 परमेश्वरसंयुक्तं न्यसेत्सोममथ द्विधा ॥ २२३ ॥  
 वरुणो भूधरोपेतस्त्वग्निरूपोऽथ केवलः ।  
 दण्डधारस्ततो देयः प्रणवेनाङ्कितो मुने ॥ २२४ ॥

१ द्रय A. २ वकार. A.

नमो नमस्ततः स्वाहा मन्त्रोऽयं त्रिदशार्चितः ।  
शतानि षट् च वर्णानां वर्णा द्वादशं च द्विज ॥ २२५ ॥  
अर्धाक्षराणि वै पञ्च इत्येतन्कथितं सुने ।

[ अस्य महामन्त्रस्य प्रशमा ]

मन्त्रोऽयं सूचितः प्राग्वै रक्षणीयः प्रयत्नतः ॥ २२६ ॥  
छिन्नानामपि भिन्नानां मन्त्राणां चारुरूपिणाम् ।  
एषाः(पां?) मन्त्रवरः श्रेष्ठस्सर्वेषामांपे पूरयेत् ॥ २२७ ॥  
तेजसाऽपि च वीर्येण सौम्यवेन सदैव वा ।  
समस्तदोषशमनो विघ्नविघ्वंसकृन्महान् ॥ २२८ ॥  
मन्त्रोऽयं मुनिशार्दूलं गोपनीयः प्रयत्नतः ।  
सामान्यं साधकानां च सच्छासननिषेदिणाम् ॥ २२९ ॥  
अनेकवक्त्रनयनमनेकाङ्गिकरान्वितम् ।  
अनेकाङ्गुतदातारमनेकाभरणभूषितम् ॥ २३० ॥  
अनेकगन्धपुष्पाद्यमनेकायुधधारिणम् ।  
अनेकदीपनयनमनेकफलभूषितम् ॥ २३१ ॥  
अनेकमन्त्रकोटीभिसंस्मरत्सेवितं सदा ।  
यस्तु नैमित्तिके यागे नित्ये वानन्यपानसः ॥ २३२ ॥  
सोऽचिरात्पाप्नुयात् सिद्धीर्नावसीदति कर्दिचित् ।  
इति श्रीपाञ्चरात्रे जयाख्यसांहितायां पवित्रकविधान नामैकविशः पटलः ।

अथ वैष्णवाचारलक्षण नाम द्वाविशः पटलः ।

नारदः—

[ यति प्रभृतीना वैष्णवाना स्वरूपप्रश्नः ]

श्रोतुमिच्छामि भगवन्वैष्णवानां च लक्षणम् ।  
सर्वेषां यतिपूर्वाणामाचारं च विशेषतः ॥ १ ॥  
दानं प्रदानं द्विविधं येषामुक्तं त्वया फलम् ।  
तानहं तु कथं नाम वेदिवै लक्षणं विना ॥ २ ॥

श्रीभगवान्—

[ भागवतधर्मैकनिष्ठाना साम्येऽपि भेदे कारणम् ]

भगवद्धर्मतन्त्राणां पञ्चकालनिषेदिणाम् ।

अप्रतिग्राहकाणां च कणभिक्षाभिवर्तिनाम् ॥ ३ ॥  
 बाह्याभ्यन्तरतुल्यानां श्रद्धासंयमसेविनाम् ।  
 नारायणैकनिष्ठानां येऽस्मिन्जाता महाकुले ॥ ४ ॥  
 उनाधिकेन विप्रेन्द्र कर्मणाऽनुष्ठितेन च ।  
 कालहासवशाच्चैव वैषम्यमुपयान्ति च ॥ ५ ॥

[ यतीना लक्षणम् ]

संस्कृताश्च निषेकाद्यैः पित्रा वा गुरुणा त्वनु ।  
 स्वयं विवेकभावस्था ब्रह्मचारिणैर्युताः ॥ ६ ॥  
 सर्वभूतस्थितं विष्णुं पश्यन्त्यमलया धिया ।  
 सर्वे भूतास्तदन्तस्था भावयन्तीति सर्वदा ॥ ७ ॥  
 कर्मणा मनसा वाचा यजन्त्येकमधोक्षजम् ।  
 आद्यद्विजेन्द्रवेशमभ्यस्तदभावान्महामते ॥ ८ ॥  
 षड्कर्मरतविषेभ्यो नित्यं चायाचितेन तु ।  
 सिद्धान्वेन च वर्तन्तो मुण्डितश्चमश्चमस्तकाः ॥ ९ ॥  
 काषायवासोधर्त्तरो दण्डमात्रपरिग्रहाः ।  
 ते विप्रा यत्थः शुद्धाः सत्वस्था वैष्णवाः स्मृताः ॥ १० ॥

[ एकान्तिलक्षणम् ]

प्रान्त्वा भिक्षां च षट्कर्मनिरतेभ्यस्तु सत्कृताम् ।  
 अपारिग्रहवान्यो वै तया संपूजयेत्यमुम् ॥ ११ ॥  
 पुमान्गोसारमव्यक्तमष्टाङ्गविधिना महत् ।  
 गुणिना सह शिष्येण वसत्येको विचारधीः ॥ १२ ॥  
 कुलक्रमेणाधिकारी स एकान्तीह वैष्णवः ।

[ वैखानसलक्षणम् ]

यः परिग्रहवान्विप्रः पूजयेत्परमेश्वरम् ॥ १३ ॥  
 याचितेन द्विजेन्द्राच्च प्रामेनायाचितेन तु ।  
 धनेन क्षत्रियाद्वैश्यात्कुटुम्बमपि पालयन् ॥ १४ ॥  
 विद्धि वैखानसः सोऽपि जटी छत्री सिताम्बरः ।

[ कर्मसात्त्वतस्य लक्षणम् ]

मुख्यत्वेन क्रियार्थं यः कुटुंबस्य च पालने ॥ १५ ॥

आत्मनो भरणे चापि इत्यु(उद्यु?)क्तश्चोपसर्पते ।  
वृत्त्यर्थमपि राजानं स विष्णः कर्मसात्त्वतः ॥ १६ ॥

[ शिखिनो लक्षणम् ]

स्फुरत्यविरतं यस्य वैष्णवं यजनं ह्रदि ।  
प्राधान्येनाथ पित्र्यादि तदर्थं कृषिपूर्वकम् ॥ १७ ॥  
समाचरति वै कर्म शिखी साक्षाद्विजोत्तमः ।  
मय्यपेक्षावशेनैव यद्यप्युत्कृष्टतां गतः ॥ १८ ॥  
तथापि चातुराश्रम्यं सर्वेषां विहितं सदा ।

[ वैखनसादिभ्यो वैष्णवेभ्यो भगवत्पूजनशेषभूतवृत्तिप्रदाना फलविशेषः ]

भगवत्पूजनार्थं तु त्रणायां यः प्रयच्छति ॥ १९ ॥  
मठं सायतनं कृत्वा वृत्तिपूर्वमकण्टकम् ।  
दासीकर्मकरोपेतं शुद्धवेदवरान्वितम् ॥ २० ॥  
ते यान्ति भगवत्स्थानं भक्तानां सदनं महत् ।

[ गृहस्थेभ्यो वैष्णवेभ्यो ग्रामादिदाने फलम् ]

भगवद्यजनार्थं वा साच्चिवकेन तु चेतसा ॥ २१ ॥  
मठायतनभिन्नं च ग्रामभूद्विणं महत् ।  
गृहाश्रमरतानां च वैष्णवानां निवेदयेत् ॥ २२ ॥  
न्यायोपायविधिप्राप्तं यस्स मोक्षमवाप्नुयात् ।

[ ब्राह्मणादन्यतो वृत्तिग्रहणप्रतिषेधः ]

अलाभाचैव भिक्षाणामसामर्थ्यात्त्वाऽत्मनः ॥ २३ ॥  
स्वकर्मणि ह्यलोपार्थं पुत्रादेभरणाय च ।  
अत्यापद्यपि जातायां कुटुम्बी वैष्णवो द्विजः ॥ २४ ॥  
ब्राह्मणादेव गृहीयादृत्तिं देवमठाश्रिताम् ।  
केवलां ग्रामपूर्वी वा याचितायाचितात्तथा ॥ २५ ॥  
आपभातान्निशान्तेन कर्मणा वैष्णवेन च ।  
क्रियमाणेन तदुत तदर्थमधमेति वै ॥ २६ ॥  
इत्येतद्यातिपूर्वाणां वैष्णवानां च लक्षणम् ।  
कथितं मुनिशार्दूल आसादीनामथो शृणु ॥ २७ ॥

[ आसलक्षणम् ]

ये यजन्ति क्रमादेवं पञ्चकाल्येन कर्मणा ।

द्विजातीनां चतुर्णा तु अधिकारं ददत्यपि ॥ २८ ॥  
 शुद्धे तु भगवन्मार्गे सत्त्वस्थासमात्त्वताश्च ते ।  
 असंकीर्णा द्विजश्रेष्ठं ब्रह्मस्त्रेन्द्रपूर्वकैः ॥ २९ ॥  
 विशेषदेवतायागैरभुख्यैर्नातिनिर्मलैः ।  
 वासुदेवं विना [ चातुरात्म्यं त ] त्प्रभवादिना ॥ ३० ॥  
 संन्यासकर्म ( कर्मसंन्यास ? ) योगेन फलसंपद्विनैव हि ।  
 वेदान्तविधि ( न्तार्थवि ? ) शेषज्ञाश्चतुर्णामुपरि स्थिताः ॥ ३१ ॥  
 † मोक्षार्थमपि विप्रेन्द्र स्थितास्तेऽङ्गलिकारिणः ।  
 प्रतिभात्यधिकं येषां यत्स्यात्संस्थापने हरेः ॥ ३२ ॥  
 धनं समार्ज्य यत्नेन प्रतिष्ठामाचरन्ति ये ।  
 वैष्णवीं भक्तिहुत्केन चेतसा कीर्तयन्ति च ॥ ३३ ॥  
 भगवद्वाविनो विप्रा इत्यासासस्मृदाहृताः ।

[ अनातलक्षणम् ]

वर्णधर्ममनुज्ञित्य ह्यासादिष्टेन कर्मणा ॥ ३४ ॥  
 यजन्ति श्रद्धया देवमनाप्तास्ते प्रकीर्तिताः ।

[ आरम्भिलक्षणम् ]

विना तेनार्थेसिध्यर्थं विश्वात्मानं यजन्ति ये ॥ ३५ ॥  
 आरम्भिणस्ते बोद्धव्या वैष्णवा ब्राह्मणादयः ।

[ सप्तवर्तिलक्षणम् ]

श्रद्धया ये प्रवर्तन्ते स्वयं संपूजने हरेः ॥ ३६ ॥  
 अमार्गेण तु विप्रेन्द्र विद्धि तान्संप्रवर्तिनः ।  
 लिङ्गरेतैस्तु बोद्धव्यास्सदैवासादयो मुने ॥ ३७ ॥  
 अथातो योगिपूर्वाणां वैष्णवानां समाप्तः ।  
 विप्रादिमौद्रलान्तानां लक्षणं चावधारय ॥ ३८ ॥

[ योगिनां लक्षणम् ]

शय्यासनपथिस्थश्च हृदत्तं संस्मरत्प्रभुम् ।  
 निष्कलादिप्रभेदेन अथवायतने हरेः ॥ ३९ ॥

† अञ्जलिकारिलक्षणपरस्य ‘मोक्षार्थमपी’ त्यस्य ‘आरम्भिणस्ते’ बोद्धव्या वैष्णवा ब्राह्मणादय इत्यस्यानन्तर पाठो युक्तः । अत्र त्वसङ्गतः ।

निर्मीलिताक्षोपविष्टसमाधिं चाभ्यसेत्सदा ।  
नमो नारायणायेति वासुदेवेति वा वदेत् ॥ ४० ॥  
कर्मणा मनसा वाचा नानिष्ठं कस्यचित्स्मरेत् ।  
लिङ्गेरतैस्तु वोद्घव्या भगवद्योग सेविनः ॥ ४१ ॥

[ जपनिष्ठाना लक्षणम् ]

यो नु शुद्धशान्तमना दण्डी कापायवस्थभृत् ।  
भगवद्वाविजन्तुनां साभिलाषं निरीक्षने ॥ ४२ ॥  
पौत्रदीपिकपद्माक्षस्फाटिकेनामलेन वा ।  
गणित्रेण करस्थेन भजमानो जपेद्वर्ष्म् ॥ ४३ ॥  
मनसा मुनिशार्दुल विष्णोर्चापरः स्थितः ।  
जपेदुपांशुना मन्त्रमाडराद्रा स्तुतिं पठेत् ॥ ४४ ॥  
जपनिष्ठं तु तं विद्धि वैष्णवे शासने स्थितम् ।

[ तापासलक्षणम् ]

यत्किञ्चिद्विद्रुतमातिष्ठेत्तद्वद्गवदाश्रितम् ॥ ४५ ॥  
चान्द्रायणपराकाढीनेकादश्यादिकं चरेत् ।  
सदैवायतने विष्णोस्तदभावे गृहस्थितः ॥ ४६ ॥  
उत्तिष्ठन्संस्मरेद्विष्णुपविष्टस्तथैव च ।  
मासोपवासी भिक्षाशी विष्णवायतनलोलुपः ॥ ४७ ॥  
व्रतान्ते पत्रपुष्पादैः पूजयेद्वगवन्मयान् ।  
आौदकीमाचरेच्छुद्धिमेकाद्वित्रिजलापुवः ॥ ४८ ॥  
क्षाळनं वसनाभ्यां वा ताभ्यां वा परिवर्तनम् ।  
समीपवर्तिनां (नो ?)नित्यमुद्दोधयति यत्नतः ॥ ४९ ॥  
नक्तोपवासपूजायामेकादश्यां प्रयत्नतः ।  
यस्त्वेवमादि सततमाचरेत्प्रयत्नतात्पवान् ॥ ५० ॥  
वैष्णवस्तापसः प्रोक्तः पयोमूलफलाशनः ।

[ शास्त्रज्ञलक्षणम् ]

पुराणं धर्मशास्त्राणि इतिहासांशं वैष्णवान् ॥ ५१ ॥  
वेत्ति वेदान्तसिद्धान्तान् शृणुयाद्व्याकरोत्यपि ।  
प्रणष्टपाठवाक्यानां कृत्वा वस्तुविचारणम् ॥ ५२ ॥

तज्जैससह प्रयत्नादौ ह्यागमं संस्करोति यः ।  
अतन्द्रितः सदा विद्धि तं शास्त्रज्ञं हि वैष्णवम् ॥ ५३ ॥

[ शास्त्रधारकलक्षणम् ]

श्रद्धया यः समुच्चित्य यत्र कुत्रचिदागमम् ।  
ब्रह्म ध्यायंस्तथा पश्चात्सन्धारयति यत्ततः ॥ ५४ ॥  
पूजयत्यधर्यपुष्पादैश्शास्त्रापीठं क्रमेण तु ।  
ददाति वैष्णवानां च गोपयत्यकृतात्मनाम् ॥ ५५ ॥  
अन्यदर्शनभक्तानां विद्धि तं शास्त्रधारकम् ।  
इत्येतत्कथितं विप्र वैष्णवानां च लक्षणम् ॥ ५६ ॥

[ उक्तलक्षणलक्षिताना वैष्णवाना यागपूजार्हविधानम् ]  
यजस्व पूजयस्वैतान् भक्त्या भावेन नारद ।  
समुद्दिश्य निमित्तं यच्छ्राद्धं यजति वैष्णवे ॥ ५७ ॥  
यत्यादिपञ्चकेवाऽथ व्याप्ते ब्राह्मणे द्विज ।  
तस्मिन्नज्ञालिकारे वाऽरम्भिष्ठेऽथ प्रवर्तिने ॥ ५८ ॥  
तदक्षयं पितृणां तु विशेषान्मन्त्रसंस्कृतम् ।  
षडेतेऽर्हाश्च विषेन्द्र पितृकर्मणि सर्वदा ॥ ५९ ॥  
जपहोमवतारीनामासत्काः षडिमे त्वपि ।  
दानकर्मणि दिव्ये च प्रायः क्षत्रादयः स्मृताः ॥ ६० ॥  
भवन्ति यादृशाश्रैव तापसा जपिनस्तु वा ।  
दैवे पित्र्ये द्विजश्रेष्ठ योगी चार्हति सर्वदा ॥ ६१ ॥  
यद्युयः पूर्णमासीनु किं तु योगपरो यदि ।  
तस्य ब्रह्ममयो देहो विशेषादैषणवस्य च ॥ ६२ ॥  
तस्मात्स<sup>1</sup> पूजनीयो हि यथाशक्ति च सर्वदा ।  
दुर्लभा भगवद्यागा भाविनो भुवि मानवाः ॥ ६३ ॥  
तद्वर्णनात्तदालापात्सुलभं शाश्वतं पदम् ।

नारदः—

एको हि श्रूयते देव कालो लोके न चापरः ॥ ६४ ॥  
पञ्च कालास्त्वयोद्दिष्टाः किमेतन्मेऽत्र संशयः ।

श्रीगवान्—

[ पञ्चकालभेदः तत्र कर्तव्यकर्मभेदश्च ]

एकस्यैव हि कालस्य वासरीयस्य नारदः ॥ ६५ ॥  
आपभातान्निशान्तं वै पञ्चधा परिकल्पना ।  
पृथकर्मवशात्कार्या न काला बहवः स्थिताः ॥ ६६ ॥  
नारदः—

एककालस्थितानां च कर्मणां लक्षणं वद ।  
परिज्ञातैस्तु यैससम्यक्कृतकृत्यो भवाम्यहम् ॥ ६७ ॥

श्रीभगवान्—

ब्राह्मान्युहूर्तादारभ्य प्रागंशं विप्र वासरे ।  
जपध्यानार्चनस्तोत्रैः कर्मवाक्विच्चत्संयुतैः ॥ ६८ ॥  
अभिगच्छेज्जगद्योनिं तच्चाभिगमनं स्मृतम् ।  
ततः पुष्पफलादीनामुत्थायार्जनमाचरेत् ॥ ६९ ॥  
भगवद्यागनिष्पत्तिकारणं प्रहरं परम् ।  
तदुपादानसंज्ञं वै कर्मकालपदाश्रितम् ॥ ७० ॥  
ततोऽष्टाङ्गेन यागेन पूजयेत्परमेश्वरम् ।  
'सार्धं तु? प्रहरं विप्र इज्याकालस्तु स स्मृतः ॥ ७१ ॥  
श्रवणं चिन्तनं व्याख्या ततः पाठसमन्विता ।  
'अध्यायसंज्ञं तं विद्धि कालांशं मुनिसत्तम ॥ ७२ ॥  
दिनावसाने संप्राप्ते पूजां कृत्वा समभ्यसेत् ।  
योगं निशावसाने च विश्रमैरन्तरीकृतम् ॥ ७३ ॥  
पञ्चमो योगसंज्ञोऽस्तौ कालांशो ब्रह्मसिद्धिः ।

नारदः—

श्रुतो मयाऽखिलः पूर्वं भगवद्याग उत्तमः ॥ ७४ ॥  
तस्याङ्गानि विभागेन श्रोतुमिच्छाम्यहं पुनः ।

श्रीभगवान्—

अन्तःकरणयागादि यावदात्मनिवेदनम् ॥ ७५ ॥  
तदाद्यमङ्गं यागस्य नाम्नाऽभिमनं महत् ।

पूजनं चार्ध्यपुष्पाद्यैर्भोगैर्यदखिलं मुने ॥ ७६ ॥  
 बाहोपचारैस्तद्विद्धि भोगसंज्ञं तु नारद ।  
 मध्वाज्याक्तेन दग्धा वै पूजा च पशुनाऽपि वा ॥ ७७ ॥  
 तत्तृतीयं हि यागाङ्गं तुर्यमन्तेन पूजनम् ।  
 निर्वेदितस्य यद्वानं पूर्वोक्तविधिना मुने ॥ ७८ ॥  
 संप्रदानं तु तन्नाम यागाङ्गं पञ्चमं स्मृतम् ।  
 वहिसन्तर्पणं षष्ठं पितृयागस्तु सप्तमः ॥ ७९ ॥  
 प्राणाग्निहवनं नाम्ना त्वतुयागस्तदष्टमम् ।  
 इत्येतत्कथितं सम्यक् यत्त्वया परिचोदितम् ॥ ८० ॥  
 प्रददात्यचिराद्यद्वै तनिष्ठानां परं पदम् ।  
 इति श्रीपाञ्चरात्रे जयाख्यसंहिताया वैष्णवाचारलक्षणं नाम द्वाविशः पट्टलः ।

अथ श्राद्धविधानं नाम त्रयोविशः पट्टलः ।

नारदः—

विधानमादिशं विभो निमित्तं श्राद्धकर्मणि ।  
 दीक्षितैर्भगवद्भक्तेः कथं कार्यं क्रियापरैः ॥ १ ॥

श्रीभगवान्—

[ दीक्षितैरपि श्राद्धस्यावश्यं कर्तव्यता ]  
 कर्मणा मनसा श्राद्धं यत्नात्कार्यं सदैव हि ।  
 सक्तुणैरत्रिणैः सर्वैर्यावदेहान्तिमं द्रिज ॥ २ ॥  
 विविक्तं धर्ममेतावात्सिद्धानामपि देहिनाम् ।

[ सिद्धैरपि लोकसग्रहार्थं धर्मस्य कर्तव्यता ]  
 नाचरेद्योऽपि वै सिद्धो लौकिकं धर्ममग्रतः ॥ ३ ॥  
 उपपुष्पमसिद्धास्तु कुर्वन्त्यविरतं महत् ।  
 उपपुष्पाच्च धर्मस्य ग्लानिर्भवति नारद ॥ ४ ॥  
 विवेकज्ञैरतस्त्वाम्लोकाचारो यथास्थितः ।  
 आदेहपाताद्यत्नेन रक्षणीयः प्रयत्नतः ॥ ५ ॥

[ धर्मेषु श्राद्धस्य श्रैष्ठयम् ]  
 आचाराणां हि सर्वेषां धर्माणां मुनिसत्तम ।  
 श्राद्धं मै रौचते याद्वक् ताद्वक् न परमं तु वै ॥ ६ ॥

[ श्राद्धनिमित्तभूतकालादिनिरूपणम् ]

तस्य कालं विधानं च यथा तदवधारय ।  
 सितासिते च द्वादश्यावमावास्या च पुर्णिमा ॥ ७ ॥  
 राहुसन्दर्शनं चैव सूर्यसंक्रमणं तथा ।  
 श्राद्धं तत्र पयत्नेन काम्यं कुर्याच्च भक्तिः ॥ ८ ॥  
 अष्टकान्वष्टकाभ्यां च श्राद्धपक्षे विशेषतः ।  
 पितृक्रक्षे त्वमावास्यात्रयोदश्योस्तथैव च ॥ ९ ॥  
 नवाब्धप्राशने चैव सुतसंस्कारकर्मणि ।  
 गुरोर्वा वं(?) प्रदेषे तु तद्वातरि गृहागते ॥ १० ॥  
 शुद्धेऽर्थं पात्रतो लब्धे तीर्थे वाऽऽयतने हरेः ।  
 प्राप्ते क्षेत्रेऽर्थं संसिद्धे प्रतिष्ठायां पवित्रके ॥ ११ ॥  
 वापीकूपतटाकानां दृक्षणां परिमोक्षणे ।  
 गोदानादौ दृष्ट्यागे व्रतारम्भे तदन्ततः ॥ १२ ॥  
 शास्त्रश्रवणनिष्पत्तावारम्भे च तथैव हि ।  
 वत्सरे वत्सरे विष्य मि( पि !)त्रादीनां कुदुम्बिनाम् ॥ १३ ॥  
 श्राद्धं कार्यं दीक्षितेन लौकिकीषु तिथिष्वपि ।

[ श्राद्धविधानप्रकारः ]

पूजयित्वा पुरा देवं तर्पयित्वा हुताशनम् ॥ १४ ॥  
 प्रागुक्तेन विधानेन ततस्त्वाहूय वैष्णवान् ।  
 प्रक्षालिताङ्ग्रीन्स्वाचान्तान् प्रोक्षितानस्त्रावारिणा ॥ १५ ॥

[ तत्र—आमन्त्रिताना वैष्णवानामासनपरिकल्पनविधानम् ]

सम्मुखवान्मन्त्रनाथस्य उत्तराभिष्मुखानपि ।  
 आसनेषु विविक्तेषु परिच्छिन्नेषु नारद ॥ १६ ॥  
 गायत्र्या भस्मरेखासु शङ्कनाऽस्त्रान्वितेन वा ।  
 हृदाऽस्त्रपरिजपानि आसनानामथोर्ध्वतः ॥ १७ ॥  
 सतिळानि च दर्भाणि निक्षिप्याम्बुयुतानि च ।

[ गुरुवर्गे पितृवर्गे मातृवर्गे च तेषा स्थापनप्रकारविधानम् स्थापनीय-  
 वैष्णवसद्व्याप्रदर्शनं च ]

गुरोर्वा गुरुवर्गस्य मूलमन्त्रेण नारद ॥ १८ ॥

प्रतिष्ठाप्यासने पूर्वमेकमादौ तु वैष्णवम् ।  
 हृद्यक्तनाथ तेनैव स्वधा संभूषितेन च ॥ १९ ॥  
 पितुः पङ्कच्यवसाने तु नाम्नाऽन्यमुपवेशयेत् ।  
 शिरसा संयुतेनाथ गृहीत्वा पाणिना द्विज ॥ २० ॥  
 नाम्ना पितामहीयेन प्रतिष्ठाप्यासने परम् ।  
 नेत्रे [ण] स्वावसानेन त्रयक्षेरेण समूर्त्तिना ॥ २१ ॥

प्रपितामहनाम्ना तु वैष्णवं चापरं न्यसेत् ।  
 चत्वार एव वै पूर्व मन्त्रपीठस्य सन्मुखाः ॥ २२ ॥  
 देवीमन्त्रचतुष्केण मातुर्वास्य कुलस्य वा ।  
 अख्येण पितृवर्गस्य उत्तराभिमुखं द्रयम् ? ॥ २३ ॥

[ पित्रादौ जीवति तत्स्थाने पितामहादीना नियोज्यता ]

विद्यमाने तु पितारि पितुर्योज्यः पितामहः ।  
 सत्यां मातृर्यपि मुने तत्पितर्यपि तेन वै ॥ २४ ॥  
 मातुः पितामहो योज्यो मातुर्मन्त्रेण सर्वदा ।

[ वैष्णवानामलामे सङ्क्लेचविधानम् ]

पितृमातृकुलाभ्यां द्वौ वंशकैकमथोभयोः ॥ २५ ॥  
 [ पित्रादिस्थाने वृताना तेषा देहन्यासविधानं ]  
 मनसा मुनिशार्दुल द्रादशार्णेन कल्पयेत् ।  
 देहन्यासं च सर्वेषां न्यस्यो हस्ततलेऽङ्गराद् ॥ २६ ॥

[ तेषा ध्यानप्रकारः ]

सर्वे चतुर्भुजा ज्ञेयाः शङ्खचक्रगदाधराः ।  
 किरीटकौस्तुभधरा वैनतेयासने स्थिताः ॥ २७ ॥  
 प्रोद्यता इव चोद्धर्तुं प्रेतीभूतस्य नारद ।

[ पितणां पादार्थ्यदानविधानम् ]

ततो हयदमन्त्रेण अर्ध्यपात्रोदकेन तु ॥ २८ ॥  
 सिञ्चेक्तमेणाङ्गियुग्ममेककस्मिन्महायते ।  
 मूलमन्त्रेण तदनु पाणिभ्यां तु तिलोदकम् ॥ २९ ॥  
 [ अर्ध्यसस्त्रावस्य पितृपात्रेण ग्रहणविधानम् ]  
 दत्त्वा दत्त्वा समाहृत्य पात्रे हस्ताभिमञ्चिते ।  
 एकैकस्यापिधायाथ पूज्यत्यर्णेन नारद ॥ ३० ॥

[ तन्मध्ये पितृणां विष्णुरूपाणां ध्यानम् ]

संस्थाप्य<sup>१</sup> भगवदग्रे तन्मध्ये मनसा स्मरेत् ।  
तान्पितृन् विष्णुरूपांश्च भासा भास्वरविग्रहान् ॥ ३१ ॥  
पितृमन्त्रेण तदनु पितृमातृमयान्पितृन् ।  
त्रिसप्तकुलसंस्थापनोक्तान्त्रैव भावयेत् ॥ ३२ ॥  
अर्थयित्वा ततोऽनुज्ञां गृहीत्वा शिरसा ततः ।  
पात्रासनस्थितेभ्यस्तु पित्र्यं यागमाचरेत् ॥ ३३ ॥

[ मन्त्रेशसन्निधावभ्यर्थनम् ]

भगवन्नितृयागार्थं यजामि त्वां विशेषतः ।  
तेषामनुग्रहार्थं तु यागमाहर मेऽच्युत ॥ ३४ ॥  
एवं विज्ञाप्य मन्त्रेशं

[ चरुसाधनम् ]

चरुं क्षीरेण साधयेत् ।  
संस्कृतेऽप्नौ पुरा यद्यत्सिद्धं तच्चावलोकयेत् ॥ ३५ ॥  
पोक्षयेदस्त्रमन्त्रेण भक्तं सव्यञ्जनादिकम् ।  
संस्कृतेनाग्निना ताप्य कृत्वा मधुघृतापुतम् ॥ ३६ ॥  
तिलदर्भान्वितं पश्चात्प्राग्वदाप्याय्य निर्देहेत् ।  
सर्वं यत्साधितं किञ्चित् भक्ष्यपानादिभोजनम् ॥ ३७ ॥  
चेतसा कल्पयेत्सर्वं पितृणां तर्पयेत्तु तत् ।

[ साधितेन भक्ष्यमौज्यादिना देवस्य यजनम् ]

ततस्तेन यजेदेवमध्यपुष्पादिकेन तु ॥ ३८ ॥  
यथा निवेशिताः पूर्वं मण्डलेष्वय नारद ।  
तेषां तृप्यर्थमुद्भृत्य संपूर्णं तु फलादिकैः ॥ ३९ ॥  
दधिक्षीरात्र्यात्रं तु क्रमादस्योदृतं च यत् ।  
अर्धपुष्पैस्तथा धूपलेपनाङ्गनदीपिकैः ॥ ४० ॥  
तद्रीर्यमूष्मणा सार्वं तस्मिन्परिणतं स्मरेत् ।  
तेन तं भावयेत्तुमतीव मुनिसत्तम ॥ ४१ ॥  
सर्वेषामन्तर्वीर्यं हि एवं परिणतं नयेत् ।

[ पितृसन्तर्पणमंत्रः ]

प्रणवेनामृतेनैव व्योमेशेनान्वितेन तु ॥ ४२ ॥  
स्वनाम्ना च स्वधाऽन्तेन ततो नारायणात्मने ।  
तदन्ते तु नमस्कुर्यान्मन्त्रोऽयं पितृतर्पणे ॥ ४३ ॥

[ अथाशौ होमविधानम् ]

ततो नारायणाशौ तु यायादग्रं च नारद ।  
तमिन्धनेन शुष्केण संबोध्याज्ययुतेन च ॥ ४४ ॥  
दक्षिणाग्रान् न्यसेत्तत्र दर्भान्भूयः स्तरोपारि ।  
पूर्ववत्पूजायित्वाऽग्निं पितृन् तेन तु तस्थितम् ॥ ४५ ॥  
मन्त्रमूर्ति यजेत्पश्चाद्विलिदानेन वै पुनः ।  
ऋक्षरेण तु मन्त्रेण दद्याद्ब्रह्माहुतित्रयम् ॥ ४६ ॥  
मध्येऽग्निं मन्त्रनाथस्य मध्याद्ब्राह्मेऽग्निमध्यतः ।  
प्रदक्षिणक्रमेणैव द्वादशाप्याहुतीस्ततः ॥ ४७ ॥  
मूर्तिमन्त्रात्तु वर्णेन एकैकेन तु नारद ।  
ओमादिना स्वधाऽन्तेन ततोऽख्येण तथा वहिः ॥ ४८ ॥

[ अथ पितृभ्यः पिण्डदानविधानम् ]

प्रदक्षिणे च प्रागादौ स्तरस्योपारि सोदकम् ।  
दत्त्वा बल्य(?)ष्टकं चाथ अग्नावग्रे तिलं क्षिपेत् ॥ ४९ ॥  
हन्मन्त्रेण पुरा विप्र पितृभ्यस्तत्र वै क्रमात् ।  
गायत्र्या च स्वनाम्ना वै स्वधायुक्तेन पूर्ववत् ॥ ५० ॥  
पाणिना त्वपसव्येन बलिदानं समाचरेत् ।  
तद्वीर्यं पूर्ववत्तेषां पितृणां परिभावयेत् ॥ ५१ ॥  
तिलोदकं ततो दद्यादाध्यन्तेन हृदा द्विज ।  
स्वधाप्रणवयुक्तेन नाम्ना गोत्रान्वितेन च ॥ ५२ ॥  
राजाऽथ(?)सगुणध्यानचेतसा भावितेन वै ।  
अग्रतो मन्त्रमूर्तौ तु वह्नावपि ततः क्रमात् ॥ ५३ ॥

[ अथ पितृणामन्त्रसाविभजनविधानम् ]

पूजयेदुपविष्टांश्च पुष्पधूपानुलेपनैः ।  
नैवद्यहुतशेषं च तेषामन्त्रं विभज्य च ॥ ५४ ॥

व्यञ्जनादिफलोपेतं यत्किञ्चित्साधितं पुरा ।  
स्वधान्वितेन मूलेन मूर्तिना भूषितेन तु ॥ ५५ ॥  
पात्रं पूर्णेनदुवद्धयायेत्तन्मध्ये तं तु संस्परेत् ।  
मन्त्रेशममृताकारं त्रिमिसंजननं महत् ॥ ५६ ॥

[ भुजानेषु पितृषु जपध्यानविधानम् ]

भुजानेषु तथैतेषु दश दिक्ष्वस्त्रपास्परेत् ।  
जपेत् ध्यायेच्च मन्त्रेशं नारसिंहं महामुने ॥ ५७ ॥

[ भोजनान्ते दक्षिणादानम् ]

भत्त्या संभीणयदेवं दध्याच्छक्त्या च दक्षिणाम् ।  
नैवेद्यमपि सन्धार्यं तावदेव हि नारद ॥ ५८ ॥  
यावद्वृजिक्रियान्तस्तु तदन्ते प्रतिपाद्य च ।

[ शेषान्वसविभजनम् ]

स्वं स्वपेव हि सर्वस्य अन्नस्याभ्यागतस्य च ॥ ५९ ॥  
तेषु वा संविभज्यादौ एकं तत्रैव वर्जयेत् ।  
यत्पितामहनाम्ना तु हरेः पूर्वं निवेदितम् ॥ ६० ॥  
तद्वृश्चाश्रमिणो दध्यात् जायायां सुतदृद्धये ।  
अथ पूर्णाहुतिं दध्यादेवदेवं विसृज्य च ॥ ६१ ॥  
उपसंहृत्य चैवाग्रे ..... ।

नारदः—

कव्यं श्राद्धविधानं तु इदं ज्ञातं मया विभो ॥ ६२ ॥  
और्ध्वदेहिकसंज्ञं तु ज्ञातुमिच्छामि वै प्रभो ।

श्रीभगवान्—

संस्कृत्य वैष्णवं प्रेतं विधिव्यष्टेन कर्मणा ॥ ६३ ॥

[ प्रेतश्राद्धविधानम् ]

[ तत्र प्रथमेऽहनि कर्तव्यविधिः ]

ततस्तस्य क्रिया कार्या स्वाश्रमे वा जलाशये ।  
दिक् विदिक् सिद्ध्यमन्त्रं तु सास्त्रं न्यस्य पुरा ततः ॥ ६४ ॥  
तदन्तरे कुटिं ध्यायेद्वर्ममन्त्रं स्वमुद्रया ।  
कृतन्यासं ततोऽस्त्रेण प्रोक्षयेदस्त्रवारिणा ॥ ६५ ॥

उचराभिमुखां चुल्लीं तत्रास्त्रेणानलं क्षिपेत् ।  
 वर्मणाऽभिनवां स्थालीं क्षाल्यित्वोपलिप्य च ॥ ६६ ॥  
 हृदयेनाभ्यसाऽपूर्य तेनैव क्षाल्य तण्डुलम् ।  
 समारोप्य च संसाध्य गायत्र्या तं चरुं द्विज ॥ ६७ ॥  
 मधुक्षीराज्यसंमिश्रं सिद्धमुत्तारयेत्तः ।  
 आमूलादस्त्रपर्यन्तैस्तन्मन्त्रैरभिमन्त्र्य च ॥ ६८ ॥  
 वीक्षमाणो दिशं ह्यग्रेस्ततोऽव्वेणोपलिप्य च ।  
 मण्डलं भूतले रम्ये केशकण्टकवर्जिते ॥ ६९ ॥  
 कृत्वाऽर्ध्यपात्रं तदनु प्रोक्षयेत्तज्जलेन तु ।  
 तत्राख्येण तिळान् दर्भान्विकिरेन्मध्य(?)मिश्रितान् ॥ ७० ॥  
 तत्र भद्रासनं चैवावतार्याह्वाभिमन्त्रितम् ।  
 तत्रोपर्यथवा भूमौ मन्त्रपीठं प्रकल्पयेत् ॥ ७१ ॥  
 निष्कलं लययागेन मन्त्रेशं पूजयेत्ततः ।  
 अर्ध्यपुष्पादिना पूर्वं विना न्यासक्रमेण तु ॥ ७२ ॥  
 वह्निपूजावसानं च शश्वन्नातीव विस्तरम् ।  
 हृन्मन्त्रमन्त्रिते पात्रे राजते वाऽथ ताम्रके ॥ ७३ ॥  
 चरुस्थमुद्धरेदन्नं पात्राभावे च पिण्डवत् ।  
 संस्थाप्य भगवस्ये हृन्मन्त्रेण तु नारद ॥ ७४ ॥  
 ततो नैवेद्यमध्यस्थं हृद्वीजं प्रणवान्वितम् ।  
 प्रेतनाम्ना समायुक्तं नमस्कारपदान्वितम् ॥ ७५ ॥  
 प्रेतरूपानुकारं च ध्यात्वाऽतो देवतात्मना ।  
 स्वधाऽन्तेन स्वनाम्ना वै पूजयेत्तदनन्तरम् ॥ ७६ ॥  
 अर्ध्यपुष्पैस्तथा दीपैर्लेपनाभ्यञ्जनाञ्जनैः ।  
 वाससा मधुपर्केण अन्नेन त्वर्हणादिना ॥ ७७ ॥  
 तर्पणोनाथ मात्राभिः प्रणम्य परमेशवत् ।  
 एवं कृत्वा तु मन्त्रेशो निष्कलस्तत्र यः स्थितः ॥ ७८ ॥  
 लयदेहश्च विप्रेन्द्र तं किञ्चित् खण्डुतं स्मरेत् ।  
 ततस्तिलेन मधुना दध्नाऽन्नेनोदकेन तु ॥ ७९ ॥

पूरयित्वाऽङ्गार्लिं पात्रं राजतं वाऽर्ध्यसंयुतम् ।  
 नैवेद्यस्यापसव्ये न परितः प्रक्षिपेद्वहिः ॥ ८० ॥  
 नमस्कृत्य यथान्यायं क्षान्त्वा चाथावसज्ज्य च ।  
 मुद्रया सह मन्त्रेण पूर्वोद्देशेन नारद ॥ ८१ ॥  
 पूर्णं हृदाऽभ्यसा कृत्वा कलशं सतिलं द्विज ।  
 नैवेद्यानसमायुक्तं ब्राह्मणस्य निवेद्य च ॥ ८२ ॥  
 गोषु वा तदभावाच्च तदभावे जले क्षिपेत् ।  
 ततस्तिलोदकं दत्वा हृत्वान्ना तु स्वधां सह ॥ ८३ ॥  
 प्रक्षाल्य पाणिपादं तु आचम्य तदनन्तरम् ।  
 संहृत्य पीठन्यासं तु पूजास्थानं द्विजाभ्यसा ॥ ८४ ॥  
 प्लावयित्वोपलिप्याऽथ कृतन्यासो विशेष्वहान् ।  
 पूर्ववत्कृतरक्षस्तु भुजीयात् पावनं लघु ॥ ८५ ॥  
 तदन्ते वृहरिं ध्यायेद्यथाशक्ति तु संजपेत् ।  
 दिनान्तेऽखेण सिद्धार्थान् क्षिस्त्वा शयनमाचरेत् ॥ ८६ ॥  
 विधानमेतदखिलमाचर्तव्यं प्रयत्नतः ।

[ द्वितीयदिनमारम्य यावदशमदिनं कर्तव्यविधिः ]

दिनानि दश मेधावी प्रेतानुग्रहकाभ्यया ॥ ८७ ॥  
 आरम्य शिरसो यावदस्त्रमन्त्रैसु नारद ।  
 अथोर्ध्वमनिरुद्धादिवासु देवावसानकम् ॥ ८८ ॥  
 दशाहमेवं निर्वर्त्य प्राप्ते त्वेकादशे दिने ।

[ एकादशोऽहनि कर्तव्यश्राद्धविधानम् ]

श्राद्धकर्म तु वै कुर्यात्संपत्ने त्वाद्विके सति ॥ ८९ ॥  
 तदर्थमभ्यर्थ्यं गुरुं गुरुपुत्रं तु वा द्विज ।  
 साधकं तदभावात् पुत्रकं सामयं तु वा ॥ ९० ॥  
 प्रागुक्तं यतिपूर्वं वा वैष्णवं त्वेकमेव हि ।  
 प्रक्षालिताङ्गेण स्वाचान्तं कृत्वा तं संप्रवेश्य च ॥ ९१ ॥  
 दत्वासनं तु संस्थाप्य उत्तराभिमुखं तु तम् ।  
 पूजयेच ततो देवं शत्यङ्गावयवान्वितम् ॥ ९२ ॥  
 आचार्यस्य ततो विप्रं कुर्यात्मण्डलकं शुभम् ।

तत्रासनवरं दद्यात्पूजितं व्यासिभावितम् ॥ ९३ ॥  
 विनिवेश्याथ वै तत्र प्रेतनाम्नाऽभिमत्रितम् ।  
 पूर्वोक्तेन विधानेन न्यास आवाहनं भवेत् ॥ ९४ ॥  
 अर्घ्यपाद्ये ततो दद्यान्नामगोत्रेण नारद ।  
 पुष्पधूपार्चितं कुर्याद्यथाशक्त्यम्बरादिभिः ॥ ९५ ॥  
 मृतोपकरणं सर्वं तस्यैव विनिवेद्य च ।  
 अनुज्ञां पूर्ववल्लब्ध्वा पित्र्यर्थं (प्रेतार्थ?) यागमारभेत् ॥ ९६ ॥  
 पूर्वोक्तेन विधानेन किञ्चित्तत्रापि चोच्यते ।  
 नैवद्यपिण्डं गायत्र्या निवेद्यामृतगोळवत् ॥ ९७ ॥  
 ध्यात्वाह्नादकराकीर्ण स्थितं धामत्रयोपरि ।  
 तन्मध्ये भूलमत्रेण स्वधाशब्दान्वितेन तु ॥ ९८ ॥  
 मूर्तिं प्रेतमर्थीं ध्यायेन्नारायणकलोऽङ्गवाम् ।  
 लक्ष्म्याद्यमतिलं तत्र लयन्यासं प्रकल्पयेत् ॥ ९९ ॥  
 तपर्घ्यादैरथो भोगैर्मूलमन्त्रेण पूजयेत् ।  
 मुद्रां बध्वा जपित्वा च वह्निस्थे चाग्रतो हरेः ॥ १०० ॥  
 दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु एकमेव समाचरेत् ।  
 तिलोदकान्तं सकलमाचार्यं भोजयेत्ततः ॥ १०१ ॥  
 मुञ्जानस्य मुने तस्य अग्रस्थो नृहरिं जपेत् ।  
 तद्दोजनावसाने तु मन्त्रपीठस्य चाग्रतः ॥ १०२ ॥  
 अर्घ्यपात्रेण विप्रेन्द्र भूयो दद्यात्तिलोदकम् ।  
 सुक्तशेषं तु सिद्धान्तं गृहीत्वाऽर्घ्योदकान्वितम् ॥ १०३ ॥  
 भूतानां तर्पणार्थाय विकिरेत्पूर्ववद्वलिम् ।  
 संतुम्प्रस्याग्रतश्चैव हन्मन्त्रेणामृतेन तु ॥ १०४ ॥  
 परमेश्वरयुक्तेन नगोऽन्तेनामलादिना ।  
 संपन्नमिति संपृष्ठा दद्यादाचमनं ततः ॥ १०५ ॥  
 उच्छिष्टमुपसंहृत्य अस्त्रेणाभ्युक्षयेत्क्षितिम् ।  
 भगवत्प्रीणनं कुर्याद्गृहीत्वा दक्षिणां तु वै ॥ १०६ ॥  
 वह्निस्थस्य तु मन्त्रस्य दद्यात्पूर्णाहुतिं द्विज ।  
 हृदयाम्बुजमध्ये तु तेजःपुञ्जप्रभं महत् ॥ १०७ ॥

मन्त्रेशमुपसंहृत्य पीठपिण्डाग्निमध्यगम् ।  
विधिनाऽनेन वै कुर्यान्मासं मासं महामुने ॥ १०८ ॥

[ अथ प्रेतत्वनिवर्तकमादिकश्राद्धम् ]

वत्सरे चैव निष्पत्रे मासे चैव त्रयोदशे ।  
प्रेतत्वस्योपशान्त्यर्थं पितृशाङ्कं समाचरेत् ॥ १०९ ॥  
स्त्रानां द्युमपर्यन्तं कुर्यादादौ द्विजाह्निकम् ।  
संस्कृतेऽप्यौ तु सिद्धेऽप्यौ घृतक्षीरमधुपुते ॥ ११० ॥  
आहूय भगवद्भक्तानाचार्याश्च क्रियापरान् ।  
चतुरोदङ्गमुखान् न्यस्य पीठन्यासक्रमेण तु ॥ १११ ॥  
द्वावन्यौ पूर्ववक्त्रौ च विनिवेश्यासनद्रये ।  
चतुर्णामनिरुद्धार्यैर्मन्त्रन्यासं समाचरेत् ॥ ११२ ॥  
मूलीयमङ्गष्टं तु होकैकस्याथ विन्यसेत् ।  
आपादानमूर्धपर्यन्तं द्वाभ्यामस्त्रं तु देहगम् ॥ ११३ ॥  
जातियुक्तं तदेवास्त्रं स्वसंज्ञापरिभूषितम् ।  
ताभ्यां षडङ्गन्यासार्थं कृत्वा देहे करे न्यसेत् ॥ ११४ ॥  
यदर्थं क्रियते श्राद्धं संज्ञा तस्यानिरुद्धकी ।  
पितुः संज्ञां च विन्यस्य प्रद्युम्नस्यामितात्मनः ॥ ११५ ॥  
सङ्क्लिष्टं तु मन्त्रेण कल्पयेच पितामहम् ।  
प्रपितामहसंज्ञं तु वासुदेवं प्रकल्पयेत् ॥ ११६ ॥  
विधिनाथाप्ययाख्येन अर्ध्यपुष्पादिभिर्यजेत् ।  
प्रार्थयित्वा ततोऽनुज्ञां मन्त्रेशं प्रतिमागतम् ॥ ११७ ॥  
विभवेनार्चयित्वा तु स्त्रानां द्येन महामते ।  
चन्दनाभरणस्त्रिभर्वस्त्रैर्धूपैस्तथाऽङ्गनैः ॥ ११८ ॥  
दीपेन मधुपक्षेण परमानेन मात्रया ।  
स्तोत्रमन्त्रनमस्कारैः सुमनोभिरनन्तरम् ॥ ११९ ॥  
तपेवानलमध्ये तु सन्निधीकृत्य पूजयेत् ।  
ततोऽस्त्रमत्रजसेषु पात्रेषूदृत्य भक्तिः ॥ १२० ॥  
पितृसन्धानसिद्ध्यर्थं नैवेद्यान्वचतुष्टयम् ।  
व्यञ्जनादिसमायुक्तं मध्वाज्यतिळभावितम् ॥ १२१ ॥

संपोद्ध्य चानिरुद्धार्दैर्मूलमन्त्रेण वै विभोः ।  
 संहारक्रमयोगेन एकैकं विनिवेद्य च ॥ १२२ ॥  
 ततोऽन्नपात्रमेकैकमानयेत्संस्कृतं पुरा ।  
 तथारूपं तु तं ध्यायेचतुर्धा भेदभावितम् ॥ १२३ ॥  
 बहुभिन्नाऽन्नशक्तिभ्य उत्तरोत्तरतां गताः ।  
 अनिरुद्धादिभेदेन वासुदेवावसानतः ॥ १२४ ॥  
 रसशक्तिश्च या चासौ साऽनिरुद्धो महामते ।  
 प्रद्युम्नो वीर्यशक्तिः स्यात् धृतिशक्तिस्ततोऽच्युतः ॥ १२५ ॥  
 आनन्दशक्तिर्याऽन्नोत्था वासुदेवस्तु स स्मृतः ।  
 एवं स्मृत्वा ततो ध्यात्वा मन्त्रैः स्वैः स्वैः पृथक् पृथक् ॥ १२६ ॥  
 न्यासमन्नशरीराणां देवानां विद्धि पूर्ववत् ।  
 हृदाद्यस्त्रावसानं च एवं मूर्तिमयं द्विज ॥ १२७ ॥  
 तन्निवेद्यचतुष्कं तु लोलीभूतं गतं त्वपि ।  
 मन्त्रमित्यन्नभेदेन अर्धपात्रादिना यजेत् ॥ १२८ ॥  
 नामगोत्रादिना प्राग्वद्वेशं प्रीणयेत्ततः ।  
 ततोऽग्रिस्थाच्युतस्याग्रे तृप्तस्याज्यादिना पुरा ॥ १२९ ॥  
 एवमेव चतुर्धा वै कृत्वा चान्नमर्यां क्रियाम् ।  
 तत्रापि प्रीणनं कृत्वा पितृनाथस्य वै प्रभोः ॥ १३० ॥  
 त्वदग्रे प्रीतये पीत्वा पितृयागमिदं मया ।  
 कृतं मन्त्रात्मने हि त्वां....स्वधा ओं नमोनमः(?) ॥ १३१ ॥  
 हृन्मन्त्रेण ततो दद्यादैकस्य तिलोदकम् ।  
 अग्रतोऽन्नशरीरस्य मन्त्रमूर्त्यात्मनः पितृन् ॥ १३२ ॥  
 अथाप्ययेन विधिना अन्नवीर्यमयान्पितृन् ।  
 देवतामन्त्रचैतन्ये शान्तभावं गतान्स्मरेत् ॥ १३३ ॥  
 कर्मवाद्मनसाभ्यां च यथा तदवधारय ।  
 किञ्चिच्च पूर्वं नैवेद्यादादायानं तु पाणिना ॥ १३४ ॥  
 तदूर्ध्वस्थेऽन्नकवले पूर्वमुच्चार्यं मेलयेत् ।  
 नामगोत्रावसानं च पितृमन्त्रं पुरोदितम् ॥ १३५ ॥  
 अधीशमन्त्रं तदनु स्वधान्नि व्रज वै पदम् ।

नमस्कारान्वितेनैव मुक्त्वैवं भावयेत्ततः ॥ १२६ ॥  
 प्रद्युम्नात्मानि संलीनमन्नवीर्यं (ये ?) शशिप्रभम् (भे ?) ।  
 पितरं (?) तारकाकारमनिरुद्धं ज्वलत्प्रभम् ॥ १२७ ॥  
 चिद्र्षमिवभवोपेतमेवं कृत्वा ततो द्विज ।  
 मेत्रयेद्विधिनाऽनेन अन्नं प्रद्युम्नभावितम् ॥ १२८ ॥  
 सङ्कर्षणे महाधात्रिं वासुदेवे च तं पुनः ।  
 वासुदेवोऽपि भगवान् परस्मिन्बन्ध्ये पदे ॥ १२९ ॥  
 शान्तेऽनन्ते तु पूर्वोक्ते यत्रस्थो न भवेत्पुनः ।  
 कृत्वैवं पितृसन्धानं हरेग्रेऽप्निसन्धिर्हौ ॥ १४० ॥  
 भोजनं च ततो दद्यात्पूजितानां पुरा द्विज ।  
 यथाक्रमं ततः पृच्छेचृसिमन्नपरां तु तान् ॥ १४१ ॥  
 स्वाचान्तानन्ततो दद्याद्विष्णोरग्रे तु दक्षिणाम् ।  
 हन्मन्त्रेण तु तैर्वाच्या श्रीतिर्नारायणी परा ॥ १४२ ॥  
 ततः पूर्णाहुतिं दद्यात् क्षन्तव्यो द्विज मन्त्रराद् ।

[ पैतामहान्नशेषपस्य जायायै प्रदानम् ]

प्राग्वन्ममेति (?) नैवेद्यं मूलमन्त्राभिमन्त्रितम् ॥ १४३ ॥  
 प्रयतायां तु जायायां दद्यात् क्षीराज्यभावितम् ।  
 सुतत्वेन तु संसिद्धिं तत्कुक्षौ चोपयान्ति च ॥ १४४ ॥  
 + अथ तेनोदकेनैव लक्ष्मीसौभाग्यभाजनम् ।

[ शेषान्नसविभजनम् ]

ज्ञानर्घमक्रियासक्तसत्यव्रतपरायणः ॥ १४५ ॥  
 नियोजनादि वै कुर्याद्वैद्यस्यैव पूर्ववत् ।

[ पितृणा विसर्जनप्रकारः ]

पादा (द्या ?) धृष्टपात्रमुत्पाद्य हन्मन्त्रेण तु वै पुरा ॥ १४६ ॥  
 स्वमन्त्रेण पितृन्सर्वास्तत्रस्थान् स्वगतान् स्मरेत् ।

[ नेत्रावमार्जनम् ]

अथ तेनोदकेनैव नेत्रमन्त्रेण लोचने ॥ १४७ ॥

+ अथेत्यादे श्लोकार्द्दस्य नियोजनादि वै कुर्यादित्यस्यानन्तरं पाठो युक्तं प्रतिभासि ।  
 ३४

अवमाज्योदकं तद्वै स्थाने निक्षिप्य पावने ।  
 इति मन्त्रमयश्राद्धं कुरुते सुगतिप्रदम् ॥ १४८ ॥  
 [ गुर्वादिशाद्वस्य समयज्ञादिभिः कर्तव्यता ]  
 समयज्ञादिकैः कार्यं गुरुणामात्मसिद्धये ।  
 पित्रादीनां च स्वसुतैर्गुरुभिश्चानुकम्पया ॥ १४९ ॥  
 समयव्रतपूर्वाणां शिष्याणां भावितात्मनाम् ।  
 यद्यप्यनुप्रयोज्यं स्याच्छ्राद्धं सदीक्षितस्य च ॥ १५० ॥  
 क्रियासंज्ञेन तत्रापि कार्यमात्महितासये ।  
 दीक्षासममिदं श्राद्धं कुरुतेः सुगतिप्रदम् ॥ १५१ ॥  
 सदैव दीक्षितानां च यागे यज्ञे च वैष्णवे ।  
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन यथालब्धेन केनचित् ॥ १५२ ॥  
 वस्तुनाऽपि पवित्रेण इदं श्राद्धं समापयेत् ।

[ श्राद्धानुष्ठानस्य प्रशसा ]

कदन्नेन कुरुदेशे च अपात्रे चापि नारद ॥ १५३ ॥  
 ध्यानविज्ञानमन्त्रादैः संपादं विद्धि शाश्वतम् ।  
 देशकाले तथा पात्रे श्रद्धापूर्तं तु किं पुनः ॥ १५४ ॥  
 वैष्णवः परमं पात्रं देश आयतनं हरेः ।  
 द्वादशी सर्वकालानामुत्तमा परिकीर्तिं ॥ १५५ ॥  
 इतिश्रीपाञ्चरात्रे जयाख्यसंहिताया श्राद्धविधान नाम त्रयोविशः पटलः ।

अथ संस्काराख्यान नाम चतुर्विंशः पटलः ।

नारदः—

काम्यं (कव्य ?) प्रेतं पितृश्राद्धं त्वत्प्रसादान्मया श्रुतम् ।  
 इदानीं श्रोतुमिच्छामि गतासूनां च संस्कृतिम् ॥ १ ॥  
 त्वच्छासनप्रपन्नानां कथयस्व समाप्ततः ।  
 उदीरितं त्वया पूर्वं नोदितं च परिस्फुटम् ॥ २ ॥

भगवान्—

विपन्नं दीक्षितं ज्ञात्वा प्रार्थनीयो महागुरुः ।  
 स्तेहेन कृपया वाऽथ सह शिष्यैः कृतात्मभिः ॥ ३ ॥

यायात्कृताद्विकः शश्वदभुक्तान्नो विशेषतः ।

[ शवसंस्कारविधानम् ]

प्रागुक्तया पुरा दृष्ट्या अवलोक्य च तं द्विज ॥ ४ ॥

[ शवस्य स्नपनालङ्करणे ]

दत्वाऽऽज्ञां तु समुत्थाप्य स्त्रापयेत्तु मृतं पुरा ।

अस्त्रमन्त्राभिजंसेन गोमयेन मृदम्भसा ॥ ५ ॥

सुगन्धामलकैः स्त्राप्य सर्वौषध्युदकेन च ।

चन्दनेन समालिप्य सबाह्नीकेन नारद ॥ ६ ॥

सकषाये सिते वाऽथ वाससी ह्यधरोत्तरे ।

परिधाप्योपवीतं च सोचरीयं तथा नवम् ॥ ७ ॥

पवित्रकद्रयं तत्र योज्याङ्गुल्योः कुशैः कृतम् ।

पुष्पसंभूषितं कृत्वा स्थाप्य यन्ते पटावृते ॥ ८ ॥

[ शवस्य संस्कारस्थाननयनम् ]

गृहीत्वाऽथ स्वजातीयैर्दीक्षितैर्वीज्प्यदीक्षितैः ।

तन्नेत्यत्संस्कृतिस्थानमस्थ्यङ्गारादिवर्जितम् ॥ ९ ॥

[ संस्कृतिस्थानसमीकरणम् ]

उपलिप्य पुरा तद्वै समीकृत्य यथाविधि ।

[ भैक्षपात्रादिद्रव्याणा तदीयाना तच्छवेन सह नयनम् ]

भैक्षपात्रं तथा दण्डं स्तुक्स्तुवौ चाक्षसूत्रकम् ॥ १० ॥

पादुके आसनं चैव योगपट्टं तथैव च ।

दारवं भद्रपीठं च सार्व्यपात्रं कमण्डलम् ॥ ११ ॥

मांत्रोपकरणं सर्वं तदीयं मुनिसत्तम ।

[ तत्र वर्ज्यद्रव्याणि ]

हिरण्यवस्त्रशालैश्च घण्टया च विवर्जितम् ॥ १२ ॥

तच्छाङ्गकाले दातव्यं तत्पीत्यर्थं हि कस्यचित् ।

[ प्रेतसंस्कारोपकरणद्रव्याणामप्रतो नयनम् ]

नयेत्तस्याग्रतः पुष्पमध्याम्बुकुसुमादिकम् ॥ १३ ॥

उपयोज्यं च यत्तत्र अर्चने होमकर्मणि ।

अश्वत्थतरुसंभूता अष्टौ तीक्ष्णा हि शङ्कवः ॥ १४ ॥  
 अयत्रलब्धा विमेन्द्र अन्यस्माद्यतिनः स्वयम् ।  
 छिन्न्यादश्वत्थवृक्षं तु पालाशाद्यमभावतः ॥ १५ ॥  
 पीतं वा सुसितं सूत्रं क्षीरं कार्पासजं तु वा ।  
 सप्तधान्यानि तिलाः कृष्णास्सिद्धार्थकैर्युताः ॥ १६ ॥  
 प्रभूतमिन्धनं शुष्कं पालाशाद्यं च पावनम् ।  
 तत्र चैशानदिभागमासाद्योपविशेषद्वृहः ॥ १७ ॥

[ गुरुणाऽप्ययक्रमेण स्वाङ्गन्यासस्य कर्तव्यता ]

समलङ्घकृत्य चात्मानमापादाच्च शिरोन्तिमम् ।  
 मन्त्रेणाप्यययुक्त्या वै षड्ङ्गविधिना पुरा ॥ १८ ॥  
 [ मृतेन योऽनुष्ठितो मन्त्रस्तेन प्रथम पूजनस्य कर्तव्यता ]  
 तदनुष्ठानसंज्ञेन प्रारम्भे पूजयेद्विज ।  
 परिशिष्टस्य वाऽन्यस्य आचार्यस्यापि कस्याचित् ॥ १९ ॥  
 शासनस्थस्य भक्तस्य मन्त्रे चाविदिते सति ।

[ तदपश्चिन्नाने नारसिंहमन्त्रेण पूजनविधिः ]

प्रणवाद्यन्तरुद्धेन सामान्येन महात्मना ॥ २० ॥  
 नारसिंहेण चोग्रेण तस्योङ्गारः पुरा भवेत् ।  
 नमो भगवते कृत्वा नारसिंहाय वै ततः ॥ २१ ॥  
 द्वादशाक्षरमन्त्रोऽप्य सर्वैः सर्वत शस्यते ।  
 तन्नामपूर्ववर्णं तु दीर्घैः षड्ङ्गविभेदितम् ॥ २२ ॥  
 तेषामाद्यावसाने तु प्रणवञ्चापि योजयेत् ।  
 प्रकल्प्य चाङ्गषङ्कं तु सामान्यस्य च संज्ञया ॥ २३ ॥

[ कुम्भस्थापनतत्पूजनविधिः ]

अन्तःस्थं पूजयित्वाऽदौ बहिस्तदनु पूजयेत् ।  
 प्रणवेन पुरा पीठं साधारं परिकल्पयेत् ॥ २४ ॥  
 तत्राचिंते न्यसेत्पृष्ठे कलशं वारिपूरितम् ।  
 समायं (सामयं ?) विन्यसेन्मन्त्रं विलोमोच्चारयोगतः ॥ २५ ॥  
 अस्त्राद्यमङ्गषट्कं तद्वैपरीत्येन विन्यसेत् ।

हृदयं हृदयं चाले यथा भक्ति नारद ॥ २६ ॥  
 कृत्वैवं कलशे न्यासं तं यजेद्विधिना ततः ।  
 तत्रास्त्रकलशं कुर्यादासनं तत्र कल्पयेत् ॥ २७ ॥  
 फङ्गारेण तु चक्रास्त्यं केवलं रक्तरूपवृक्षं ।  
 नाभिनेमिविहीनं तु तदूर्ध्वं कलशं न्यसेत् ॥ २८ ॥  
 पुष्पाद्यर्थपौर्णिम्बा च अस्त्रमन्त्रं तदन्तरे ।  
 विसर्गफट्पदाद्यं तु वैपरीत्येन चोचरेत् ॥ २९ ॥  
 वलिदानावसानं तत्पूजयित्वा ततो द्विज ।

[ अथ मण्डले (स्थृडिले) पूजनविधानम् ]

तदग्रे भद्रपीठं तु योजयेत्तदभावतः ॥ ३० ॥  
 भूमादुपरि विन्यस्य आधारं प्रणवेन तु ।  
 ऐश्वर्याद्यं तदूर्ध्वं तु धर्मान्तं चाथ विन्यसेत् ॥ ३१ ॥  
 हन्मन्त्रेण तदूर्ध्वं तु शेषं सप्रणवेन तु ।  
 कल्पयेन्मूनिशार्दूल रवपुञ्जनिभं महत् ॥ ३२ ॥  
 हृदयाचैव तत्पृष्ठे यन्त्रमावाह विन्यसेत् ।  
 केवलं लयदेहं तु पूर्वोचारक्रमेण तु ॥ ३३ ॥

[ कुण्डे हवनविधानम् ]

पूजयित्वा यथान्यायं तदग्रेऽथ प्रकल्पयेत् ।  
 प्रमाणरहितं कुण्डमेकं भेखलयाऽन्वितम् ॥ ३४ ॥  
 तत्संस्कृत्य पुरा तत्र गगनादवतार्य च ।  
 सूर्यकान्तेन मणिना वैष्णवं जातवेदसम् ॥ ३५ ॥  
 लौकिकं तदभावाच्च आनाय तु तथा स्मरेत् ।  
 तत्र दर्भास्तरं दद्यात्रिधा दिक्षवन्तरा ग्रहम् (?) ॥ ३६ ॥  
 संस्कृत्य पावकं प्राग्वन्मोऽन्तं जुहुयात्तः ।

[ होमः ]

मूलमन्त्रं शतं साष्ट्यं तिलैराज्येन वै तथा ॥ ३७ ॥  
 संहारक्रमयोगेन स्मृत्वा मन्त्रं ततोऽन्तगम् ।  
 दद्यात्पूर्णाहुतिं विप्र ततश्चार्ध्याम्बुना तु वै ॥ ३८ ॥

[ अथ शब्दस्य प्रोक्षणादि ]

तं शब्दं प्रोक्षणीयं च ताडयित्वाऽवलोक्य च ।  
चक्षुषा ज्ञानपूर्णेन करुणानुगतेन च ॥ ३९ ॥  
दत्वाऽर्थपुष्टे शिरसि दूरस्थश्चास्पृशंश्च तम् ।  
आनाद्य पृष्ठदेशं तु कलशाभ्यां द्विजोत्तम ॥ ४० ॥  
आसने त्वपकृष्टे तु कायं सन्धाय केनचित् ।  
तं वीक्ष्माणः कुण्डस्थो गुरुस्तूपविशेषतः ॥ ४१ ॥  
प्राक्कर्मपरिशुद्धं तु मृतं संस्कारवर्जितम् ।

[ आहानपूर्वक जीवस्य शवशारीरे योजनविधानम् ]

जीवं च केवलीभूतं सामीप्यपदविगतम् ॥ ४२ ॥  
मन्त्रेणाहूय देहस्थं कृत्वा तदनु योजयेत् ।  
पूर्ववच्छवपिण्डे तु रक्तीपोज्जवलप्रभम् ॥ ४३ ॥

[ जीवाहानमन्त्रः ]

प्रणवान्तं (न्ते ?) शिखाबीजं संज्ञां तदनु योजयेत् ।  
तदन्ते तु शिखाबीजं प्रभाण ? वान्तं व्यसेत्पुनः ॥ ४४ ॥  
आगच्छ... नेतस्य प्रविश्या(शा ?)थ नियोजयेत् ।  
एवं स्वस्थानगं कृत्वा जीवं शुक्रगतं त्विह ॥ ४५ ॥

[ स्वस्थान गमितस्य जीवस्य परतत्वे सयोजनविधानम् ]

व्यापारशक्तिसंयुक्तं काष्ठस्थमिव पावकम् ।  
दीक्षाख्येन क्रमेणास्य लयहोमस्तु केवलः ॥ ४६ ॥  
कर्तव्यो गुरुणा सम्यक् प्रथिव्यादिक्रमेण तु ।  
परे तत्त्वे तु संयोज्य पूर्णाहुत्या तु पूर्ववत् ॥ ४७ ॥

[ अथ चिताकल्पनविधानम् ]

दक्षिणात्मनश्चाथ प्रोक्ष्य क्षमामस्त्रवारिणा ।  
तिलैः सिद्धार्थकैर्धान्यैर्मिश्रीभूतैस्तु नारद ॥ ४८ ॥  
नाभिनेमिविहीनं च कालचक्रं समापयेत् ।  
वामावर्तद्विषङ्कारं त्रिकोणं तद्वाहिः पुरः ॥ ४९ ॥  
तद्वैवर्णज्यालाद्यं रवस्तिकत्रितयान्वितम् ।  
तद्विश्वतुरश्रं च पञ्चरङ्गोज्जवलं पुरम् ॥ ५० ॥

पञ्चरेखान्वितं कुर्याद्वज्राष्टकविभूषितम् ।  
विलोमगत्या वामेन पाणिना पातयेद्गजः ॥ ५१ ॥  
विमानवच्चितिं काष्ठविंचिन्वीयात्पुराऽहतैः ।  
गोमयैर्वा द्विजारण्यसंपासैः कुशमिश्रितैः ॥ ५२ ॥  
अन्तकाशादितश्चाथ नैऋत्यान्तं तु शङ्खवः ।  
रोपणीया हि सूत्रेण विरावृतेन वेष्टयेत् ॥ ५३ ॥

[ सर्वस्य पूजाद्रव्यस्योपसहतस्य कुण्डानौ प्रक्षेपः ]

पूजाद्रव्यं समस्तं च नैवेद्यान्तं हि नारद ।  
उपसंहृत्य जुहुयादग्नौ कुण्डगते ततः ॥ ५४ ॥

[ कुम्भादिस्थानान्मन्त्रस्योत्सर्जनम् ]

विसर्ज्य मच्चं कुम्भस्थं भद्रपीठाग्निमध्यगम् ।  
खात्वा तु सेचयेद्गूर्मि कलशस्थेन चाम्भसा ॥ ५५ ॥

[ शवस्य चितायामागेपणम् ]

सासनं च ततः शावं दक्षिणाभिषुखं ततः ।

चितोपरि स्थितं कुर्यात्

[ योगपट्टादीर्ना शवस्य कण्ठादिस्थानविशेषे स्थापनम् ]

तस्य कण्ठे विनिक्षिपेत् ॥ ५६ ॥

विततं योगपट्टं च दक्षिणे चाक्षसूत्रकम् ।

वामहस्तेऽर्ध्यपात्रं तु प्रणीतां च कमण्डलुम् ॥ ५७ ॥

वामतः पादुके छत्रं उष्णीषं दक्षिणे न्यसेत् ।

अग्रतो भद्रपीठं च शङ्खमुद्रादिकं च यत् ॥ ५८ ॥

संपूज्य पुष्पधूपाद्यश्वन्दनेन तु तां चिताम् ।

[ चिताप्रज्ज्वालन पूर्णाहृतिश्च ]

प्रज्ज्वाल्य दर्भपुञ्जीलं कुण्डस्थेन तु वह्निना ॥ ५९ ॥

ज्वालयेदक्षिणाशां च वीक्षमाणस्तु तां चिताम् ।

गुरुश्चाभिषुखः स्थित्वा तस्य पूर्णाहृतिं क्षिपेत् ॥ ६० ॥

मूर्धिं वा वक्त्रविवरे त्यजेत्तत्रैव सुकृष्टुवौ ।

[ चितापरिभ्रमणपूर्वकमस्त्रकलशस्य वियति प्रक्षेपविधिः ]

ततोऽस्त्रकुम्भमादाय वस्त्राणाशादितो द्विज ॥ ६१ ॥

विक्षिपन्नौदकीं धारां वामतश्च परिभ्रमेत् ।

दिशि क्षिपेदक्षिणस्यां कलशं गगनोपरि ॥ ६२ ॥

[ अथ स्नानविधानम् ]

तत्र संरक्षकान्दत्वा गुरुर्याज्जलाशयम् ।  
सचेलं जलमाविश्य मनसा चोपसंहरेत् ॥ ६३ ॥  
पूर्वोक्तं विग्रहन्यासं स्नात्वाऽथ विधिना ततः ।  
स्नानमाचमनार्थं तु कृत्वा दद्याज्जलाञ्जलिम् ॥ ६४ ॥  
उत्तीर्ण परिधायान्यदम्बरं शुचि निर्मलम् ।

[ गुर्वादिभिः कर्तव्यो जपविधिः ]

प्राङ्गमुखस्त्वासने स्थित्वा मनसा नृहरिं मुने ॥ ६५ ॥  
जपेदष्टाधिकं भक्त्या सहस्रं ध्यानसंयुतम् ।  
बोधारस्तु तदर्थं च तदर्थं भाण्डवाहकाः ॥ ६६ ॥

[ नक्तं भगवतो यजनस्य कर्तव्यता ]

प्राप्ते नक्तं जपान्ते वा विशेषादच्युतं यजेत् ।  
जपहोमावसाने च समश्नीयात्ततो गुरुः ॥ ६७ ॥  
तद्वान्धवैः स्वशिष्यैस्तु 'संवृतः शोकशान्तये ।

[ अस्थिसञ्चयनम् ]

अस्थिसञ्चुटनं कुर्याच्चृतीयेऽहि समागते ॥ ६८ ॥  
इष्टा(द्वा ?)पूर्तीर्वरी(?)पूर्वं उपषाध्यवलिघ्नपकैः ।  
विमलाग्भसि निक्षिप्य अगाधे वा नदीजले ॥ ६९ ॥  
भूमावथ कृते खाते हृष्टस्ताद्विनिवेशयेत् ।  
न दीक्षितानां विप्रेन्द्र क्षिपेदस्थि ततस्ततः ॥ ७० ॥  
इत्येष वैष्णवानां च सद्गत्कानां मयोदितः ।

[ शवसंस्कारस्य सर्वैरवश्यकर्तव्यता ]

देहपातिकसंस्कारो ह्यपवर्गफलप्रदः ॥ ७१ ॥  
अनुष्ठेयस्ततस्तस्माच्छिष्याणां गुरुणा सदा ।  
सञ्चिष्यवै गुरुणां तु स्त्रीणामथ महामते ॥ ७२ ॥  
दीक्षितानां महायागे मात्रोपकरणं विना ।  
संस्काराश्राविला मन्त्राः पित्राऽथ गुरुणाऽथवा ॥ ७३ ॥  
आत्मजेनाथ पत्न्या वा कार्यश्चादीक्षितैरपि ।  
कृपयाऽधविघातार्थमसन्दिग्धतया धिया ॥ ७४ ॥

[ यतिधर्माश्रयाणा दाहे विशेषः ]

यतिधर्माश्रयाणां तु कर्मसन्यासिनां च वै ।  
दाहमात्रं तु विहितं पञ्चपूजाविवर्जितम् ॥ ७५ ॥

[ परोक्षतो मृताना संस्कारविधानप्रकारः ]

परोक्षतो विपन्नानां विधानमधुनोच्यते ।  
येन याति पदं विष्णोः पदं योऽन्यतरस्थितः ॥ ७६ ॥  
यदैव दीक्षितस्तिष्ठेच्छासनेऽस्मिन्मयोऽदिते ।  
तदैवासं मुनिश्चेष्ट तैः पदं विमलं मम ॥ ७७ ॥  
किं तु ये दीक्षिताः पूर्वं न निर्वृद्धास्सदाऽर्चने ।  
निर्विन्ते चाकृतार्थात् समयज्ञास्तु पुत्रकाः ॥ ७८ ॥  
ते स्वकर्मवशं यान्ति किञ्चित्स्थानमशाश्वतम् ।  
भूयस्तस्माच्चिरणैव केनचिद्विग्रहात्मना ॥ ७९ ॥  
काले शुभे शुभे देशे उत्पद्यन्तेऽशुभेऽथवा ।  
पुण्यं कुर्वन्ति वा पापं देशे काले तयोर्वशात् ॥ ८० ॥  
शुभेन कर्मणा स्वर्गमशुभेनाप्नुवन्त्यथः ।  
एवमस्थितिमाप्नोति उपसंहृत्य दीक्षितः ॥ ८१ ॥  
मृतश्चापि परोक्षे तु यदा वै गुरुणा तदा ।  
कृपात्मना समर्थेन कार्यमुद्धरणं महत् ॥ ८२ ॥  
शरीरधर्मसंस्थेन यथा तदवधारय ।  
विधिवन्मरणं ज्ञात्वा पुरा भक्तस्य कस्यचित् ॥ ८३ ॥  
स्वकाङ्किकावसाने तु यजेदर्चादिषु प्रभुम् ।  
विशेषविहितेनैव कर्मणा होमपश्चिमम् ॥ ८४ ॥  
श्वेतां मृदमथालोङ्गं पञ्चगव्येन चाम्पसा ।  
द्वादशाङ्गुलमात्रं तु मूर्तिं कृत्वा तदाकृतिम् ॥ ८५ ॥  
आपादाङ्गुलिकानं च सर्वाङ्गावयवान्विताम् ।  
पलाशावृत्यवलकोत्थदारुणा पलवेन वा ॥ ८६ ॥  
तामग्नेः कुण्डदेशस्थां कृत्वा यन्त्रकृतां पुरा ।  
प्रणवेन तु सास्त्रेण प्रोक्षयेत्सप्तधाऽम्बुना ॥ ८७ ॥  
अर्धपात्रोऽद्वैतेनैव त्रिधाऽथ द्वादशात्मना ।

फडन्तेन द्रिधा ताङ्गं त्यक्षरेणार्थ्यतण्डुलैः ॥ ८८ ॥  
 कुसुमैरथ पत्रैर्वा दर्भकाण्डयुतेन तु ।  
 ततोऽवलोकनं कुर्यान्मन्त्रवित् ज्ञानचक्षुषा ॥ ८९ ॥  
 साधिभूतमथाध्यात्मस्वरूपं तत्त्वसंग्रहम् ।  
 ततः सृष्टिकर्मणैव विनिवेश्य यथा पुरा ॥ ९० ॥  
 स्थानलक्ष्यकर्मणापि ध्यानमार्गेण देशिकः ।  
 होमं कृत्वा यथान्यायं त्रिद्रव्येकाहुतिभिस्तु वा ॥ ९१ ॥  
 तत्त्वार्णमभियायुक्तं मूलसंपुट्योगतः ।  
 आयाहिपदसंमिश्रं ज्ञात्वा देहि(ह ?)भिसन्धये ॥ ९२ ॥  
 तत्त्वं तत्त्वं क्रमेणैव प्रागुक्तविधिना मुने ।  
 ततो हृत्पुण्डरीकस्थं मत्रं ध्यायेच्च सर्वगम् ॥ ९३ ॥  
 तज्जीवानयने सम्यक् बन्धकक्ष्यसमन्वितम् ।  
 करुणानन्दसंपूर्णं महामाणिकदीधितिम् ॥ ९४ ॥  
 विज्ञाप्य मनसा तूर्णं त्रिधा स्मृत्वा पुराऽमलम् ।  
 महाविभूते षाङ्गुण्यशरीर परमेश्वर ॥ ९५ ॥  
 तदन्ते मूलमत्रस्तु संस्मरेन्मूर्तिसंयुतम् ।  
 यत्र कुञ्चिदादाय पदच्छावस्थितं ततः ॥ ९६ ॥  
 तदन्तेऽमृतबीजं तु व्योमेशे भूषितं स्मरेत् ।  
 आनयेति द्रिधा योज्यं तत्संज्ञां तदत्रु द्रिज ॥ ९७ ॥  
 नमस्कारान्वितं मन्त्रमिदं वै रोचयेद्विहः ।  
 स्मरेत्संपूरितं तेन यदूर्ध्वं यच्च विद्यते ॥ ९८ ॥  
 तिर्यक् पृष्ठे पुरस्ताच्च आब्रह्मभवनान्वितमम् ।  
 स्वतेजसा समाकृष्य जीवं दूरस्थितं त्वपि ॥ ९९ ॥  
 क्षिप्रं द्रिज स्वसामर्थ्यात्पतञ्जं पावके यथा ।  
 ततस्तमात्मसात्कुर्यान्मन्त्रं जीवसमन्वितम् ॥ १०० ॥  
 मन्त्रमात्मनि संशोध्य जीवं प्रतिकृतौ न्यसेत् ।  
 प्रागवत्सन्धानयोगेन प्रतिष्ठोक्तेन नारद ॥ १०१ ॥  
 ततस्तस्य विधानेन तत्त्वदीक्षां समापयेत् ।  
 प्रागुक्तेनाथ योगेन योजयेच्छाश्वते पदे ॥ १०२ ॥

पूर्णाहुतिप्रदानेन ततः प्रतिकृतिं दहेत् ।  
 तस्माच्चैवाग्निकुण्डात्तु मन्त्रे चोत्थापिते सति ॥ १०३ ॥  
 पश्चात्स्वानानादिकं सर्वं पूर्वोक्तं तु समाचरेत् ।  
 सप्तस्तदोषशान्त्यर्थं प्रायश्चित्तं चरेत्ततः ॥ १०४ ॥  
 स्वस्थोऽन्यस्मिन्दिने विप्र समर्थो वाऽथ तद्विने ।  
 इति श्रीपाञ्चरात्रे जयार्हयसाहिताया सस्कारार्हयान नाम चतुर्विंशः पटलः ।

अथ प्रायश्चित्तविधिनाम् पञ्चविंश. पटलः ।

नारदः—

भगवन् श्रोतुमिच्छामि प्रायश्चित्तविनिर्णयम् ।  
 कृताकृतानां सर्वेषां शान्तये वैष्णवस्य च ॥ १ ॥

श्रीभगवान्—

मार्गस्थो मुनिशार्दूल लुप्ताचारो व्रजस्यधः ।  
 पालनीयस्त्वतस्तस्मादाचारः साधुसेवितः ॥ २ ॥  
 दैवाद्रोगात्तथा मोहवशाहोष उपागतः ।  
 जपेन क्षालनीयोऽसौ दानेन हवनेन च ॥ ३ ॥  
 तपसाऽपि मुनिश्रेष्ठ ज्ञात्वा कर्मवलावलम् ।

[ सन्ध्यालोपे प्रायश्चित्तम् ]

आरम्भसन्ध्यालोपेषु मूलमङ्गसमन्वितम् ॥ ४ ॥  
 सत्यादिपञ्चकोपेतं सरुजश्च सकृत्सकृत् ।  
 अरुजः सत्यवीजं तु शतमष्टाधिकं जपेत् ॥ ५ ॥  
 जपावसानात्तकुर्यात्सन्ध्याकर्म द्विजाखिलम् ।

[ सन्ध्यात्रयलोपे प्रायश्चित्तम् ]

लुप्ते सन्ध्यात्रये चैव नीरुजस्तु जपेत्सदा ॥ ६ ॥  
 षट्शतानि तु मूलस्य मूर्तिमच्चान्वितस्य च ।  
 सरुजश्चाङ्गषङ्काढ्यं मूलमूर्तियुतं लिधा ॥ ७ ॥  
 जपेद्वा नित्यशान्त्यर्थमन्येषां दोषमाप्न्यात् ।

[ अनेकदिनेषु सन्ध्यालोपे प्रायश्चित्तम् ]

अनेकदिनशो भ्रंशः सरुजस्य यदा भवेत् ॥ ८ ॥

स्त्रात्वा निवृत्तरोगोऽसौ पूजयित्वा जगत्प्रभुम् ।  
 जपित्वैकसहस्रं च भूयः पूजाश्रितर्पणम् ॥ ९ ॥  
 कुर्याच्चैव जपार्थेन नीरुजस्थाथ कीर्त्यते ।  
 द्विख्निस्तथैकरात्रं वा यथाशक्त्याऽथ मन्त्रराद् ॥ १० ॥  
 जप्योऽयुतद्रव्यं पश्चात्पूजा कार्या विशेषतः ।  
 तिलानामाज्यासिक्तानां सहस्रैकं तु होमयेत् ॥ ११ ॥  
 वैष्णवान्भोजयेत्पश्चाच्छक्तया त्रिव्येकसङ्घच्छया ।  
 [ प्रमादादशुचिसपृष्ठान्तभक्षणे अन्यस्त्रिसेवने च प्रायश्चित्तम् ]  
 प्रमादाद्यदि विमेन्द्र अज्ञात्वा भक्षितं पुरा ॥ १२ ॥  
 स्पृष्टमन्नादिकं चैव मन्त्रिसेवकादिभिः ।  
 रेतोमूलपुरीषैर्वा शुककाकावलीडितम् ॥ १३ ॥  
 विद्वाराहैरथो गृध्रगोमायुकपिकुकुटैः ।  
 संस्पृष्टमन्त्यजेनापि शुदाद्युच्छिष्ठदूषितम् ॥ १४ ॥  
 अभोज्यान्नं तु वा भुक्त्वा सेवित्वाऽन्यत्रियं तु वा ।  
 स्त्रात्वा भुक्त्वा त्वहोरात्रं पञ्चगव्यं समाचरेत् ॥ १५ ॥  
 सहस्रं प्रातिसन्ध्यं च सिह्नमन्त्रं जपेद्गृह्यः ।  
 दिनत्रयं नक्तमोजी त्रिस्त्रायी ध्यानतत्परः ॥ १६ ॥  
 इष्टा देवं चतुर्थेऽद्विं सहस्रं होमयेत्ततः ।  
 पूर्ववद्वोजनं दत्वा नक्ताशी शुद्धयते द्विजः ॥ १७ ॥  
 [ तत्र क्षत्रियवैश्यशूद्राणां विशेषाः ]  
 नारायणैकचित्तस्य नृपस्यैवं विनिर्दिशेत् ।  
 द्विधा स्तानं तु वैश्यस्य सकृच्छृद्दस्य कीर्तिम् ॥ १८ ॥  
 क्रमतो द्विगुणो जापः सर्वेषां परिकीर्तिः ।  
 [ उक्तप्रायश्चित्ताङ्गभूतपञ्चगव्यविधानम् ]  
 क्षीरं दधि घृतं चैव गोमूत्रं गोशकृत्कुशान् ॥ १९ ॥  
 तोयं ताम्रपये पात्रे कृत्वाऽथ परिजप्य च ।  
 एकैकं शतजापेन मूलाद्यस्त्रावसानिकैः ॥ २० ॥  
 स्त्रात्वा पीत्वा त्रिरात्रं तु कृत्वा योन्तो (न्योऽ ?) पि तं पिबेत् ।  
 ध्यायेजपेत् नृसिंहं तु पूजयेच्चापि नारद ॥ २१ ॥

तस्यापि नाशमायाति महापातकसञ्चयः ।  
स्तेयं गुरुस्त्रीसंभोगः सुरापानादिकं च यत् ॥ २२ ॥

[ कामतो ब्राह्मणवधे प्रायश्चित्तम् ]

कामतो ब्राह्मणं हत्वा गवां मध्यस्थितो जपेत् ।  
अतन्द्रितः सिंहमन्त्रमनिशं वत्सरद्वयम् ॥ २३ ॥  
अयाचिताबलध्वाशी त्रिस्त्रायी न्यासकृत्सदा ।  
वत्सरद्वितयस्यान्ते तीर्थं वाऽयतनं ब्रजेत् ॥ २४ ॥  
ततः कुर्याद्वतं शत्या कृच्छ्रचान्द्रायणादिकम् ।  
ब्रतान्ते नवनाभेन दीक्षयेत्पुनरेव हि ॥ २५ ॥  
सर्वस्वं च गुरोर्दद्याद्रक्तानां च तदाङ्गया ।

[ सुरापानप्रायश्चित्तम् ]

सुरां पीत्वा तु तापन्ते जपेत्सत्यमहर्निशम् ॥ २६ ॥  
ऋणं त्वनश्चन्नन्ते तु कं पिवेत् सिद्धातापितम् ।  
स्थित्वा चायतने विष्णोः सहस्रैँ जपेहुधः ॥ २७ ॥

[ स्वर्णस्तेयादौ प्रायश्चित्तम् ]

स्तेयं च कामतः कृत्वा हेमभूम्यादिकं तु वै ।  
ज्ञात्वाऽनुतापसन्तसो मच्छेशं कापिलं जपेत् ॥ २८ ॥  
पञ्चायुतप्रमाणेन विजनस्थः समाहितः ।  
पयोमूलफलाहारः शुद्धयत्यन्तेऽर्चने हुतौ ॥ २९ ॥  
कामतः सन्त्यजेऽद्यौ द्रव्यमेतत्समाहृतम् ।  
द्विगुणं तदभावाच जयं पूर्वोदिताच्चरेत् ॥ ३० ॥

[ गुरुपत्नीगमने प्रायश्चित्तम् ]

सिद्धं गुरुस्त्रीगमने ह्यकायाज्जनवर्जिते ।  
भैक्षाहारो जपेन्मौनी शुद्धये त्वयुतत्र(द्र?)यम् ॥ ३१ ॥  
प्रख्यातौ कामतो लक्षस्सकामश्च रहस्यापि ।  
अयुतद्वितयं सार्थं जस्वा शुद्ध्यति नान्यथा ॥ ३२ ॥  
एकान्ते कामतो गत्वा सार्थं चैवायुतद्वयम् ।  
अकामतः प्रकाशे तु जस्वाऽयुतवतुष्ट्यम् ॥ ३३ ॥  
अप्रकाशे प्रकाशे वा कामतोऽकामतोऽपि वा ।  
जपान्ते यागहोमौ च कृत्वा शुद्ध्यति नान्यथा ॥ ३४ ॥

दीक्षोपकरणादीनामभावाद्विजसत्तम ।  
गुर्बङ्गनाप्रसक्तश्च लक्षजापाच्च शुद्ध्यति ॥ ३५ ॥

[ रजस्वलास्पृष्टान्नभक्षणे प्रायश्चित्तम् ]

अन्नं रजस्वलास्पृष्टं भुक्तं चेद्यदि कामतः ।  
जस्त्वाऽत्मच्चं साष्टं च शतं चैवाभिशुद्ध्यति ॥ ३६ ॥

कामतस्त्रिगुणं चैव जपं कुर्यादतन्द्रितः ।

[ लिङ्गमूर्तये विनियुक्तान्नस्य भक्षणे प्रायश्चित्तम् ]

यलिङ्गमूर्तौ रुद्रस्य दक्षमआति वैष्णवः ॥ ३७ ॥

तत्स्पृष्टं वा प्रमादेन सिंहपञ्चशतं जपेत् ।

कामतो द्विगुणश्चैव स्नातो होमाच्च शुद्ध्यति ॥ ३८ ॥

[ विष्णुनिवेदितस्यान्नस्यायोग्ये देशे पात्रे वा प्रक्षेपे प्रायश्चित्तम् ]

विष्णोर्निवेदितं प्राश्यं निक्षिपेयत्र कुत्रचित् ।

अयोग्यस्थाथ वा दद्यात्सिंहस्याष्टशतं जपेत् ॥ ३९ ॥

[ आशौचान्नभक्षणे प्रायश्चित्तम् ]

मृतके मुनिशार्दूल भुक्त्वा चैवाथ सूतके ।

कामतः सिंहमन्त्रं तु सहस्रं परिवर्तयेत् ॥ ४० ॥

अकामतस्तदर्थं वै जपेत्तन्नियतः शुचिः ।

[ पतिताद्यन्नभक्षणे प्रायश्चित्तम् ]

भक्तं च पतितानां तु गणिकानां च वै द्विज ॥ ४१ ॥

गणान्नमथवा भुक्तं पञ्च षट् सप्त वै शतम् ।

नृसिंहाकपिलक्रोडमन्त्राणां क्रमशो जपः ॥ ४२ ॥

[ सीमन्तादिस्स्कारान्नभक्षणे प्रायश्चित्तम् ]

यः सीमन्ते प्रभुडक्ते तु स च नक्तागमे जपेत् ।

द्वे शते अनिरुद्धाख्यवीजस्य ध्यानतत्परः ॥ ४३ ॥

नामधेयाख्यसंस्कारे प्रद्युम्नं द्विशतं जपेत् ।

अन्नप्राशनसंस्कारे जपेत्संकर्षणं शतम् ॥ ४४ ॥

शेषेषु वासुदेवाख्यं बीजमावर्तयेच्छतम् ।

[ सद्यःश्राद्धाद्यन्नभोजने प्रायश्चित्तम् ]

यः पञ्चत्वं प्रयातस्य भुङ्गे संबत्सरावधि ॥ ४५ ॥

सद्यःश्राद्धात्समारभ्य स सिंहस्यायुतं जपेत् ।

[ सच्छूद्रान्नभक्षणे प्रायश्चित्तम् ]

कामतोऽकामतो वाऽपि सच्छूद्रान्नस्य भक्षणात् ॥ ४६ ॥

सहस्रमर्थं क्रमशो ह्यस्त्रभन्त्रं जपेद्गुधः ।

एतच्चतुर्गुणं विद्यादसच्छूद्रान्नभक्षणात् ॥ ४७ ॥

वान्ते मन्त्रं तु वाराहं त्रिशतं परिवर्तयेत् ।

स्त्रात्वा तन्मन्त्रितं पीत्वा पञ्चगव्यं तु वा द्विज ॥ ४८ ॥

अवैष्णवप्रतिष्ठायां यज्ञे वाऽवैष्णवे त्वपि ।

भुज्ञः हृदयमन्त्रस्य जपेत्पञ्चशतं तु वै ॥ ४९ ॥

[ आरामादौ भोजनप्रायश्चित्तम् ]

आरामवृक्षकूपेषु वाह्ये वा सुगतालये ।

प्रपातटाकयोर्मोक्षे गोदाने वृष्मोक्षणे ॥ ५० ॥

विवाहे वरणे वाऽथ भुज्ञे गत्वा परे गृहे ।

जपेत्साष्टशतं मन्त्री सिह्न्यमन्त्रमतन्द्रितः ॥ ५१ ॥

अवैष्णवाग्रतो भुक्त्वा पथि साष्टशतं जपेत् ।

[ नैष्ठिकान्नभक्षणे प्रायश्चित्तम् ]

कामतो नैष्ठिकान्नं तु वणिगन्नं तु वा द्विज ॥ ५२ ॥

भुक्त्वा जपेन्मूर्तिमन्त्रं सहस्रपरिसङ्ख्यया ।

अकामतस्तदर्थं तु लिङ्गिनामेवमेव हि ॥ ५३ ॥

[ मधुमासयोर्दर्शने प्रायश्चित्तम् ]

निषेधान्मधुमांसाभ्यां प्रमादादर्शनं कृतम् ।

सिह्न्यस्याष्टशतं जापात्स दोषः शतधा व्रजेत् ॥ ५४ ॥

[ नियमात्रच्यवे प्रायश्चित्तम् ]

मैथुनाहारपानादिनियमस्याप्यरक्षणात् ।

अस्त्रमन्त्रशतं सार्थं जपन्यासे कृते सति ॥ ५५ ॥

भैक्षान्नभक्षलोभाच एवमेव प्रकीर्तिंतम् ।

अधश्शयनसङ्कल्पलोपादस्त्रं जपेच्छतम् ॥ ५६ ॥

गृहभूतपिशाचादिविच्छेदे तु कृते सति ।

मूलमन्त्रं शतं साण्डं जपेद्गृहत्संपुटीकृतम् ॥ ५७ ॥

[ ज्ञानप्राप्त्यादेरन्यत्र वृत्तगीतादिकरणे प्रायश्चित्तम् ]

ज्ञानप्राप्तौ प्रतिष्ठायां प्रकान्ते विष्णुजागरे ।

प्राप्ते चायतने तीर्थे शास्त्रे सन्मार्गदर्शने ॥ ५८ ॥  
 गुरोर्विपत्तिश्रवणात्संप्राप्ते दशमे पुनः ।  
 एभिर्विना नृत्तगते कृत्वा सत्यशत जपेत् ॥ ५९ ॥  
 उपरोधादथ स्त्रेहात्कृत्वा शान्तिकपौष्टिके ।  
 शतत्रयं च वाराहं जस्वा मन्त्रेशमर्चयेत् ॥ ६० ॥

[ सूतकादौ शान्तिकादिकर्मसु पूजास्त्रीकारे प्रायश्चित्तम् ]  
 सूतके मृतके चैव वर्तमाने तु नारद ।  
 कामतः पूजितो मन्त्री शान्तिकादौ तु कुत्रचित् ॥ ६१ ॥  
 जपेत्पञ्चशतं [चात्र] सिद्धमब्रस्य भक्तिः ।  
 शतत्रयमकामश्च प्रायश्चित्तविधौ जपेत् ॥ ६२ ॥

[ उच्चाटनादिकरणे प्रायश्चित्तम् ]  
 उच्चाटनादीन्कृत्वा वै इच्छयाऽस्त्रं द्विजोत्तम ।  
 अयुतार्थं पुरावर्त्य तदर्थं चाप्यकामतः ॥ ६३ ॥  
 न मारणं तु मन्त्रेण कुर्यान्मन्त्री कदाचन ।  
 [ चैत्यादिषु देवप्रतिष्ठाकरणे प्रायश्चित्तम् ]  
 देवप्रतिष्ठां दीक्षां च कृत्वा चैत्यादिषु त्रिषु ॥ ६४ ॥  
 सङ्कर्षणादिकांस्त्रीन्वै क्रमशः परिवर्तयेत् ।  
 एकद्वित्रिशतैः साईः कुर्याद्वनपूजने ॥ ६५ ॥

[ पट्टादिप्रतिग्रहे प्रायश्चित्तम् ]  
 पट्टः कार्पासकौणश्च क्षौममार्जं तु वेष्टनम् ।  
 चर्मं प्रतिग्रहेणैव गृहीत्वा यत्र कुत्रचित् ॥ ६६ ॥  
 हृदाद्यस्त्रावसानं षट् जपेद्वै षदशतादितः ।  
 क्रमशस्त्वेकहान्या तु एकैकस्मिंस्मिन्नु नारद ॥ ६७ ॥  
 कामतोऽकामतश्चैव अर्धमर्थं पुरोदितात् ।

[ क्षीरादिप्रतिग्रहे प्रायश्चित्तम् ]  
 क्षीरं दधि घृतं चैव तदुत्थमपि यद्विज ॥ ६८ ॥  
 लवणं मधुं तैलं च सर्वमिक्षुसमुद्द्रवम् ।  
 गृहीत्वाऽस्त्रसमायुक्तं वराहं त्रिशतं जपेत् ॥ ६९ ॥

[ रत्नादिपरिग्रहे प्रायश्चित्तम् ]

रत्नानि रजतं हेम विदुमं मौक्किकं तथा ।  
गृहीत्वा कापिलं मत्रं जपेत्कामाच्छतत्रयम् ॥ ७० ॥  
अकामाच्च तमेकं तु जपेद्धयानपरायणः ।  
ताप्रादिलोहमादाय नृपशैलादिधातुकान् ॥ ७१ ॥  
कामतोऽकामतो जप्यो नृसिंहो द्वे शते शतम् ।

[ गवादिप्रतिग्रहे प्रायश्चित्तम् ]

गामध्वं दृष्टभं हस्तिं स्त्रियोऽवाश्वतरं तु वा ॥ ७२ ॥  
गृहीत्वा नृहरिर्जप्यः कामतोऽष्टशतं मुने ।  
शतत्रयमकामेन सोपवासस्त्वसौ जपेत् ॥ ७३ ॥

[ शाल्यादिप्रतिग्रहे प्रायश्चित्तम् ]

सस्यानि शालयः सर्वे गृहीताश्च प्रतिग्रहाः ।  
शतत्रयं द्वयं चैव कामाकामे शुद्धमुखः ॥ ७४ ॥

[ भूदानप्रतिग्रहे प्रायश्चित्तम् ]

केवलाल्पावर्त्ते चैव गृहीत्वा नृहरिं जपेत् ।  
सहस्रसंख्यया चैव संपन्नां फलशालिभिः ॥ ७५ ॥  
कुर्याद्विगुणमेतत्र वै कामतोऽकामतो जपम् ।  
मठप्रतिग्रहेऽप्येवमर्थं वेश्मप्रतिग्रहे ॥ ७६ ॥

[ पापसकरे प्रायश्चित्तम् ]

पापानामप्यनेकानां सङ्करे सति नारद ।  
मूलमत्रं जपेत्साङ्गं शतमष्टाधिकं तु वै ॥ ७७ ॥  
ततः सत्यादिकाः पञ्च परावृत्या शतं शतम् ।  
जपेत्सप्तसाक्षरं मत्रं शतमष्टाधिकं द्विज ॥ ७८ ॥  
अन्नसङ्करदोषाच्च शुद्धिमायाति तत्सणात् ।  
एवमेव जपं कुर्यादुत्पन्ने भाण्डसंकरे ॥ ७९ ॥  
योनिसङ्करशुद्धयर्थं जपेत्सत्यं शतत्रयम् ।

[ काष्ठादिहरणे प्रायश्चित्तम् ]

काष्ठोपलतृणादीनां हरणे सति नारद ॥ ८० ॥  
कामतोऽकामतश्चैव शिखामत्रं जपेच्छतम् ।

[ शास्त्रादिहरणे प्रायश्चित्तम् ]

परतश्छद्वना ज्ञानं हृतं शास्त्रं तु वा मुने ॥ ८१ ॥  
मूर्तिमन्त्रायुतं सूलं जपेदयुतसंख्यया ।

[ गुरुदारादिनिन्दने प्रायश्चित्तम् ]

गुरोः स्त्रियं सुतां वाऽपि निन्दन्वै यस्तु मोहितः ॥ ८२ ॥  
शतं शतं च देवानां जप्यमस्त्रं यथाक्रमम् ।

[ प्राणिवाते प्रायश्चित्तम् ]

सतेजःप्राणिघाते तु निरस्थिनि हते सति ॥ ८३ ॥  
कामतोऽकामतो द्विर्वा सत्यमव्यं सकृत्स्मरेत् ।  
आखुधाते च दशधा मार्जारे शतधा तु वै ॥ ८४ ॥  
श्वशृगालवधे चैव द्विगुणं कपिकुकुटे ।  
सर्पाद्यण्डजघाते तु हंसादिशकुनिष्वपि ॥ ८५ ॥  
सिंहादिशृगघाते च अजादिपशुवातने ।  
शताच्चतुशतान्तं तु नृसिंहं वै जपेत्क्रमात् ॥ ८६ ॥

[ श्वशृगालादिदशे प्रायश्चित्तम् ]

श्वशृगालादिसर्वेषां यादि दंशः प्रमादतः ।  
स्नात्वा शीताप्सुमध्यस्थो गारुडं द्विशतं जपेत् ॥ ८७ ॥

[ असत्प्रतिग्रहे प्रायश्चित्तम् ]

कामतोऽकामतो वापि असक्त(त?)श्र प्रतिग्रहम् ।  
गृहीतं मुनिशार्दूल सिंहजापी विशुद्ध्यते ॥ ८८ ॥  
शतत्रयाच्चाचिरेण स्नानध्यानेन नारद ।

[ श्वपाकादिस्पर्शे प्रायश्चित्तम् ]

श्वपाकम्लेच्छचण्डालकरङ्गनृकपालिभिः ॥ ८९ ॥  
स्पर्शने सोमकृद्यूपश्मशानहुमपुलकसैः ।  
कृत्वा स्नानं सचेलं तु सिंहमन्त्रं शतं जपेत् ॥ ९० ॥

[ वैष्णवादिनिन्दादौ प्रायश्चित्तम् ]

निन्दनादैष्णवानां च दीक्षितानां विशेषतः ।  
गुर्वाज्ञालङ्घनाचैव गुरुद्रव्यं उपेक्षणात् ॥ ९१ ॥  
सत्यं बीजं जपेत्साष्टशतं वै मुनिसत्तम ।

[ अपरकुने प्रायश्चित्तम् ]

वामाङ्गस्पन्दने चैव तथा दुःस्वप्नदर्शने ॥ ९२ ॥

वासुदेवं जपेन्मन्त्रं पञ्चविंशतिसंख्यया ।

[ अरिष्टचिन्तनादौ प्रायश्चित्तम् ]

अरिष्टचिन्तनाचैव भाषणादनृतस्य च ॥ ९३ ॥

कर्मणा वाञ्छनोभ्यां तु सत्यं चाष्टशतं जपेत् ।

[ रेतःस्पन्दने प्रायश्चित्तम् ]

अकामतः प्रसुपस्य शुक्रादेः स्पन्दने सति ॥ ९४ ॥

स्त्रात्वा पुरा सचेलं तु अस्त्रमन्त्रशतं जपेत् ।

[ गर्भपाते प्रायश्चित्तम् ]

कामतो गर्भपाताच्च नृसिंहस्यायुतं जपेत् ॥ ९५ ॥

[ धेनुवधे प्रायश्चित्तम् ]

धेनुं प्रमादतो हत्वा अयुतं त्रियुतं जपेत् ।

त्रिः स्त्रायाद्विगुणं कामात्तज्जपे मुनिसत्तम ॥ ९६ ॥

यां गृत्वा तथा होमं द्वाद्वेनुद्वयं गुरोः ।

[ वृक्षच्छेदे प्रायश्चित्तम् ]

निश्चेषपादपच्छेदे पञ्च सत्यादयः क्रमात् ॥ ९७ ॥

जप्याः शतं शतं चैव त्वलपतश्छेदने द्विज ।

द्वे शते चास्त्रमन्त्रस्य परावर्तेत्प्रयत्नः ॥ ९८ ॥

वामे वा दक्षिणे वाऽपि विच्छिन्ने सति मण्डले ।

मुक्त्वा 'पदेस्तु शूद्रस्य कामतोऽकामतो द्विज (?) ॥ ९९ ॥

शतत्रयं सिंहमन्त्रं परावर्त्य द्वयं तथा ।

[ गुरोः खेदावहवादाद्याचरणे प्रायश्चित्तम् ]

कर्मणा मनसा वाचा यो गुरुं परिखेदयेत् ॥ १०० ॥

समाचरेच्च वादं वा निर्वेदजनकं तथा ।

कृत्वा पुरा त्रिरात्रं तु वासुदेवं जपेदहृदि ॥ १०१ ॥

प्रत्यहं मुनिशार्दूल त्रैकाल्यात्तु शतत्रयम् ।

[ देवाल्यादौ मूत्रोत्सर्गादिकरणे प्रायश्चित्तम् ]

देवालये तु यः कुर्यात्पुरीषिं मूत्रमेव वा ॥ १०२ ॥

देवतायतनारामे वैष्णवे तु विशेषतः ।

[ वैष्णवारामतः क्रीडार्थं फलपुष्पादिहरणे प्रायश्चित्तम् ]

क्रीडार्थं तु तदारामात्पत्रपुष्पफलाहृतिम् ॥ १०३ ॥

यः कुर्यात्स द्विजश्रेष्ठ सिंहस्याष्टशतं जपेत् ।

[ नग्नभूय लानाचरणे प्रायश्चित्तम् ]

वीक्षमाणो दिवि दिशोऽक्रमे स्त्रायाहिगम्बरः ॥ १०४ ॥

हन्मच्चं तु शतं साष्टं जपेत्स मुनिसत्तम् ।

[ वृद्ध-गुरुपचारे प्रायश्चित्तम् ]

वृद्धानां च गुरुणां च सन्निधौ वा तदाऽसने ॥ १०५ ॥

उपविष्टः शतं साष्टं प्रद्युम्नं च जपेद्दृदि ।

गुरुणामपहासे तु कृते वाऽश्लीलभाषणे ॥ १०६ ॥

[ दुष्टेन मनसा गुरुभार्या-सुतयोदर्दर्शने प्रायश्चित्तम् ]

दुष्टेन मनसा दृष्टा गुरुभार्या सुतामथ ।

सिंहमच्चं जपेन्मच्ची स्त्रातः पञ्च शतानि वै ॥ १०७ ॥

[ स्त्रीशूद्रादिवधे प्रायश्चित्तम् ]

स्त्रीशूद्रवालकान्हत्वा कामतोऽकामतोऽपि वा ।

द्रेऽयुते ह्यशुतं साष्टं जस्वा यागेन शुद्ध्यति ॥ १०८ ॥

सच्छूद्रघातनाच्चैव पूर्वोक्तद्विगुणं क्रमात् ।

[ आलये चण्डालप्रवेशे प्रायश्चित्तम् ]

चण्डालपूर्वकः कथित्यविष्टो यदि मन्दिरम् ॥ १०९ ॥

सन्त्यजेन्मृण्पयान्सर्वान् भाण्डानप्यस्त्रवारिणा ।

प्रोक्षणीयकृतस्त्रानस्तत्रस्थः कपिलं जपेत् ॥ ११० ॥

शतानि द्रादश मुने तत्र सर्वं च शुद्ध्यति ।

[ रजकादीनां गृहे प्रवेशे प्रायश्चित्तम् ]

रजकर्थमकारथं कामतोऽकामतो गृहे ॥ १११ ॥

संविशेदस्त्रतोयेन प्रोक्षयेच्च शतं जपेत् ।

[ नियतानुष्ठानस्य विष्णुमयस्य सिद्धस्य सद्यःशुद्ध्यादिविशेषकथनम् ]

सूतके मृतके चैव नित्यं विष्णुमयस्य च ॥ ११२ ॥

सानुष्टानस्य विप्रेन्द्र सद्यः शुद्धिः प्रजायते ।  
तत्रापि वासुदेवाख्यमन्त्रं पञ्चशतं जपेत् ॥ ११३ ॥  
स्पर्शनं भोजनं दानं दशाहं तस्य वर्जयेत् ।  
तत्संपर्काङ्गवेदोषः सिद्धस्यापि महामुने ॥ ११४ ॥

[ ब्राह्मणादीनां सूतकमृतकयोर्जपायनुष्टानार्हता ]  
नाधिकारो(री?) हनुष्टाने सदशाहं भवेद्विजः? ।  
द्रादशाहं नृपञ्चैव वैश्यः पञ्चदशान्तिकम् ॥ ११५ ॥  
निवर्तन्ते जपध्यानात् शुद्धो मासं प्रयत्नतः ।

[ उच्छिष्टसङ्करे प्रायश्चित्तम् ]  
स्वजातिदीक्षितस्यापि उच्छिष्टोच्छिष्टसङ्करात् ॥ ११६ ॥  
स्त्रात्वा जपेन्मूलमन्त्रं शतमष्टाधिकं द्विज ।  
विजातेश्वोपवासस्तु विहितस्त्वीदशो जपः ॥ ११७ ॥

[ अदीक्षितावलोकने प्रायश्चित्तम् ]  
यदि चादीक्षितः पश्येत्पूज्यमानं प्रभुं द्विज ।  
अक्षसूत्रं तु वा मुद्रां जपेदथ (अख्त्व?) शतं जपेत् ॥ ११८ ॥

[ गुरुदेवनामा शपथाचरणे प्रायश्चित्तम् ]  
आपत्तावथ जातायां शपथं गुरुसंज्ञितम् ।  
न कुर्याङ्गवत्संज्ञं प्रमादाच्च कृतं यदि ॥ ११९ ॥  
तदर्थं निर्वहेद्यत्तादन्ते पूजाजपाहुतीः ।  
अनिर्वाहाच्च कार्यस्य यदर्थं शपथं कृतम् ॥ १२० ॥  
प्रायश्चित्तं जपेद्विप्र सहसं त्यक्षरस्य तु ।  
होमं कुर्यात्तदर्थेन सोपवासश्च पूजनम् ॥ १२१ ॥  
यो मोहाच्चापि वा पृष्ठो गुरुणा शपथं भजेत् ।  
ददाति चान्यो दुष्टात्मा वजेतां नरकं तु तौ ॥ १२२ ॥

[ सङ्करप्रायश्चित्तम् ]  
सङ्करेषु च सर्वेषु चेतसशुद्धिकारणम् ।  
सिंहमन्त्रं जपेन्मन्त्री यावच्चित्तं प्रसीदति ॥ १२३ ॥

[ स्तेयादौ प्रायश्चित्तम् ]  
स्तेयेष्वेवं मूलमन्त्रमुपगतेषु नारद ।

सिंहमन्त्रमशेषासु शुद्धिष्वस्त्रं तथैव च ॥ १२४ ॥  
 शपथेषु च हृदीजं भोज्याभोज्येषु चास्त्रकम् ।  
 सर्वदोहेषु वाराहं सर्वशान्तिषु नारद ॥ १२५ ॥  
 देवीमन्त्रचतुष्कं तु चित्तशुद्ध्यर्थकारणम् ।  
 येन येन कृते चेह विपरीतेन कर्मणा ॥ १२६ ॥  
 मालिन्यमात्मनो विप्र जायते तत्पशान्तये ।  
 जपेद्व्यायेच्च जुहुयान्मूलं भावः प्रसीदति ॥ १२७ ॥  
 यावल्लोकापवादस्तु तच्छुद्धौ विनिवर्तते ।  
 किलिवेणापवादेन मोहतामेति नारद ॥ १२८ ॥  
 सामर्थ्यान्मन्त्रजापस्य शतधा किलिवं व्रजेत् ।  
 विनिवृत्तोऽशुभाज्जन्तुर्ध्यानेन तपसा तु वा ॥ १२९ ॥  
 तीर्थेन मन्त्रजापाच्च पूजया हवनेन च ।  
 मेघरित्को यथा भानुस्तद्वलोके प्रकाशते ॥ १३० ॥  
 तस्मादघनिवृत्यर्थं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।  
 सर्वथाऽकीर्तिशान्त्यर्थं लोके धर्मव्यवस्थितेः ॥ १३१ ॥

नारदः—

[ मन्त्रोपघाते प्रायश्चित्तप्रश्नः ]  
 मन्त्रोपघाते चोत्पन्ने व्यर्चादौ गृहमेधिनाम् ।  
 वृपारितोयलोकानां सकाशात्तस्करस्य च ॥ १३२ ॥  
 किं कार्यं वद देवेश भक्तैर्भव भयाकुलैः ।  
 यस्मात्त्वयोक्तमन्यत्र मन्त्रः शास्त्राक्षसूचितः ॥ १३३ ॥  
 प्रतिमाकिंकणीसंस्थो यागोपकरणे परे(?) ।  
 अपूजितश्च विधिना कल्पोक्तेन दिने दिने ॥ १३४ ॥  
 संकुद्धः शापयन्त्या तु (त्याखु?)शश्वत्सिद्धिं न गच्छति ।  
 रोगशोकावधातांश्चोद्रेगां[श]जनयेद्वहन ॥ १३५ ॥

श्रीभगवान्—

अर्चाद्याधारका मन्त्रा न्यस्तास्ते सन्निधिं सदा ।  
 सानुष्टानस्य कुर्वन्ति विशेषाद्वावितात्मनः ॥ १३६ ॥  
 आधारस्थास्तु ये मन्त्राः पुराऽचार्यैर्निर्बोधिताः ।

उपषुके समुत्पन्ने विसर्जनविधि सदा (विना ?) ॥ १३७ ॥  
 सामर्थ्यात्स्वप्रभावाच्च आश्रयन्ति स्वकारणम् ।  
 तदाधारोपवाताच्च ब्रंशल्यायुर्जनस्य हि ॥ १३८ ॥  
 [ मन्त्राधारभूताचोपधातजनितदोषशान्त्यर्थप्रायश्चित्तविधानम् ]  
 सुमहदोषशान्त्यर्थमाचर्तव्यमिदं मुने ।  
 यदि सन्निहितस्यैतदल्किष्टस्य भवेत्तदा ॥ १३९ ॥  
 प्रथत्नेन दिनात्तस्माद्यमाचरणमारभेत् ।  
 ज्ञातं वाऽथ दिने यस्मिस्तदादौ संप्रवर्तते ॥ १४० ॥  
 अथ सामर्थ्यविरहात् स्वतन्त्रत्वं च वा विना ।  
 प्रत्यहं तु यथाशक्ति स्वमन्त्रं भक्तितो जपेत् ॥ १४१ ॥  
 प्राप्तः प्रतिपदं यावत्तदिनादौ समाचरेत् ।  
 दैशैकाहम्यमुड्जानो हृश्वन्वा क्षीरसपिंषी ॥ १४२ ॥  
 ईषद्वा फलमूलानि भूशायी न्यस्तविग्रहः ।  
 ध्यानं तु मण्डलं पूजां जपहोममतन्द्रितः ॥ १४३ ॥  
 एकादशाहेऽतिक्रान्ते दश द्वौ भगवन्मयान् ।  
 आचार्यान्पूजयेद्वक्त्या दानं द्वादशकं ततः ॥ १४४ ॥  
 प्रद्याच्छक्तिपूर्वं च सर्वमूलं पृथक् पृथक् ।  
 गवान्नहेमरत्नानि ग्रामाणि रजतं तिलान् ॥ १४५ ॥  
 धान्यं गजाश्ववासांसि मधुरादीन्रसानपि ।  
 अभावाच्च गजाश्वाभ्यां कायौं सौवर्णराजतौ ॥ १४६ ॥  
 समर्थानां सवित्तानां भक्तानां कथितं त्विदम् ।  
 अल्पार्थानामशक्तानामतृसं नक्तभोजनम् ॥ १४७ ॥  
 दधिक्षीरघृताक्तं च युक्तं गोवैष्णवादिकम् (?) ।  
 हिरण्यतिलदानं च तेष्वपि द्वादशे दिने ॥ १४८ ॥  
 दत्त्वा तत्सन्निधौ भूयो मात्राग्रहणमाचरेत् ।  
 पूर्वोक्तेन विधानेन लब्धानुज्ञस्तत्स्तदा ॥ १४९ ॥  
 ब्रह्मचरीवनस्थानां यतीनां केवलानु वै ।  
 स्नानाङ्गानात्तथा शौचाज्जपस्याप्ययुतत्रयात् ॥ १५० ॥  
 शुद्धिः स्यादन्यथा याति पातित्यं पातकात्स तु ।

न पातकं विना यस्मान्मात्राहानिः प्रजायते ॥ १५१ ॥  
 पूर्वजन्मार्जितस्यैव पापस्योत्पद्यते क्षयः ।  
 यत्प्रभावान्मनस्तापो भक्तानां जायते महान् ॥ १५२ ॥  
 समकालमृतस्यान्ते विधिका क्षेत्रजन्मनः (?) ।  
 पूजनीयास्तथाऽचार्या वैश्येन त्रयि(त्रयिदि?)कौ<sup>१</sup> तु सः ॥ १५३ ॥  
 चतुर्हरन्तिकान्तेन द्विगुणं द्विगुणं जपेत् ।  
 यस्य वै प्रकटा लोके ख्यातिर्यात्वार्यसंसदि ॥ १५४ ॥  
 तस्यैतत्कथितं चैव अकीर्त्यशुभशान्तये ।  
 यस्माल्लोकापवादो वै संयतानां विग्रहितः ॥ १५५ ॥  
 सम्यक्षिसद्ग्रस्य किं लोकैः कारणं मुनिसत्तम ।  
 न लोके प्रथितो यस्य मात्राप्रेशो मनागणि ॥ १५६ ॥  
 जपत्वं तेन रहसि स्वमन्त्रस्यायुतत्रयम् ।  
 ब्रह्मचार्युदितेनैव विधिना मुनरेव तु ॥ १५७ ॥  
 मात्रासङ्घट्टनं कुर्यादिन शान्तिमवाप्नुयात् ।  
 प्रणष्ठायां तु मात्रायां यदि लाभो भवेत्पुनः ॥ १५८ ॥  
 प्रायश्चित्तादियत्नार्थ...वासमाचरेत् ।  
 सर्वनाशात् यदेको मन्त्रांशः प्राप्यते पुनः ॥ १५९ ॥  
 संस्कृत्य प्राप्य भुज्ञवा च जप्त्वा मन्त्रं तदाहरेत् ।

इति श्रीपाञ्चरात्रे जयाख्यसंहितायां प्रायश्चित्तविधिर्नाम पञ्चविशः पठलः ।

अथ साधकस्य मूलमन्त्रसाधनं नाम षड्बुशः पठलः ।

नारदः—

<sup>१</sup>मुक्तिमार्गस्त्वया प्रोक्तो दीक्षा मम यथाक्रमम् ।  
 अधुना भुक्तिमार्गं तु यथावत्कथयस्व मे ॥ १ ॥

श्रीभगवान्—

शृणु कर्माणि दिव्यानि मन्त्रराजस्य सुव्रत ।  
 संक्षेपात्कथयिष्यामि पातालोत्थानसाधने ॥ २ ॥  
 खदफदकाञ्जनकाशंगु<sup>२</sup> शुलिकादिप्रसाधने ।

1 स्वाक्षर विधिः कक्षन् C.L. स्यान्ते विधिः का क्षव A. 2 को तु सः A.  
 3 मुनि A.Y. 4 मुनि Y. 5 शु. A.

[ मन्त्रसाधने देशैवलक्षण्यादिनियमः ]

साधकः संयतो भूत्वा मन्त्रवत्परायणः ॥ ३ ॥  
 महोत्साहः शुभाचारो धीरसर्वगुणान्वितः ।  
 पुण्यक्षेत्रेषु तीर्थेषु नदीनां सङ्गमेषु च ॥ ४ ॥  
 देवताकृष्णजुषेषु कुर्यात्स्थानपरिग्रहम् ।  
 पवित्राहारसंपन्नः सङ्कूरैः परिवर्जितः ॥ ५ ॥  
 जपेष्टक्षत्रयं धीरो मन्त्रार्पितमनाः सुधीः ।  
 पूर्वोक्तेन विधानेन अखिलेन द्विजोत्तमः ॥ ६ ॥  
 संत्यज्यानेककर्माणि सुसिद्धस्तु ददाति च ।  
 नियोजितः करोत्याशु वश्यार्कर्षणमारणान् ॥ ७ ॥  
 ग्रहज्वरविषादीनां भूतानां च प्रमद्दनम् ।  
 ढाकिनीनां च सर्वासां हासने मन्त्रनायकम् ॥ ८ ॥  
 यथा नियोजयेत्सम्यक् तथा शृणु समाहितः ।

[ मूलमन्त्रस्य भूतोपशमनादौ विनियोगप्रकारः ]

कृत्वा तु मण्डलं दिव्यं तत्र कुर्मं निवेशयेत् ॥ ९ ॥  
 पूर्वोक्तेन विधानेन इष्टा देवं जनार्दनम् ।  
 स्थापयेत्पुरतस्तस्य शुचिमातुरमासने ॥ १० ॥  
 परिजप्त्य तु पुण्याणि सिद्धार्थसहितानि तु ।  
 शताष्टपरिजप्तानि हस्ताभ्यामातुरस्य च ॥ ११ ॥  
 स्वहस्ते मण्डलं ध्यायोत्रिकोणे वद्विलाञ्छितम् ।  
 तन्मध्ये देवदेवेशं तेजोरूपं विचिन्तयेत् ॥ १२ ॥  
 दीप्तचक्रगदापाणिं सर्वदुष्टांश्च तर्जयेत् ।  
 तद्दस्तं दर्शयेत्साध्ये क्षिप्तमावेशकारकम् ॥ १३ ॥  
 तं दृष्टा सर्वभूतानि आविशन्ति भयार्दिताः ।  
 प्रविष्टमात्रं दृष्टा तं शङ्खबन्धं तु कारयेत् ॥ १४ ॥  
 मूलमन्त्रेण मन्त्रज्ञः सार्णं संपुटितेन तु ।  
 भस्मना चास्त्रजमेन दिग्बन्धं चात्र कारयेत् ॥ १५ ॥  
 अस्त्रजमेन मन्त्रेण भस्मना ताडयेद्वृधः ।  
 ताडयेत्समजस्तैस्तु कुशैः सिद्धार्थकैः पुनः ॥ १६ ॥

त्रिजसं गुगुलं धूपं प्रदद्यादात्मनः स तु ।  
 शीताद्विः शरदण्डैर्वा सप्तजस्ते स्तु ताडयेत् ॥ १७ ॥  
 जयां सुद्रां ततो बध्वा मञ्चमस्त्रयुतं जपेत् ।  
 यथेष्टु निग्रहं चास्य मञ्चेणानेन कारयेत् ॥ १८ ॥  
 गदया ताडयेन्मूर्धि कर्णं करविलिप्तये ? ।  
 अथ वा प्रतिमां कुर्याद्वोमयेन गृहस्य तु ॥ १९ ॥  
 चक्रेणाङ्गानि कृन्तेत्तु यदि क्षिपं न मुच्चति ।  
 मुञ्चामीति यदा ब्रूयात् शपथं कारयेत्सदा ॥ २० ॥  
 विसर्जयेद्वालिं दत्त्वा शिखादिग्बन्धमोक्षणात् ।  
 कर्मणा मनसा चैव तथा वाचापि मोक्षयेत् ॥ २१ ॥

[ विषप्रशामनप्रकारः ]

ठकारोदरगं मञ्चं कलाषोडशसंयुतम् ।  
 स्त्रवन्तमगृतं ध्यायेच्चन्द्रमण्डलसन्निभम् ॥ २२ ॥  
 वामहस्ते विचिन्त्यैवं साध्यमूर्धि निवेशयेत् ।  
 तेनामृतेन संपूर्य विग्रहं त्वातुरस्य च ॥ २३ ॥  
 हरेद्विषाण्यशेषाणि विधिनाऽनेन योजितः ।

[ वशीकरणप्रकारः ]

सप्त जसानि पुष्पाणि सुगन्धाक्तानि दापयेत् ॥ २४ ॥  
 वामहस्तेन नारीणां पाणौ तासां च दक्षिणे ।  
 वामपाणौ तु विश्रेन्द्र नृणां दक्षिणपाणिना ॥ २५ ॥  
 सद्यस्तद्वशतां यान्ति मञ्चस्यास्य प्रभावतः ।  
 चन्द्रमण्डलमध्यस्थं मञ्चं ध्यात्वा करोदरे ॥ २६ ॥  
 यस्य तद्वशयेद्वस्तं क्षिपं तं वशमानयेत् ।  
 न्यासं कृत्वा तु पूर्वोक्तं कान्तं रूपं विचिन्तयेत् ॥ २७ ॥  
 कुरुद्वस्याण्यग्रतः स्थित्वा क्षिपं तं वशमानयेत् ।  
 पत्रं पुष्पं फलं वाऽपि त्रिजसं यस्य दीयते ॥ २८ ॥  
 वशमायाति स क्षिपं मन्त्रस्यास्य प्रभावतः ।  
 रोचनाकुडुमाभ्यां वा भस्मना चन्दनेन वा ॥ २९ ॥  
 प्रजप्य तिळकं कृत्वा विशेद्राजकुलं यदि ।

प्रा यान्महतीं पूजां दर्शनान्नात्र संशयः ॥ ३० ॥

[ उच्चाटनप्रकारः ]

वायव्यभुवनान्तस्थं मन्त्रं नीलांबुदप्रभम् ।

निराधारं तदन्तस्थं ध्यायेत्साध्यं कृशं महत् ॥ ३१ ॥

नीलाम्बरधरं कृष्णं शुक्लवर्णसमं लघु ।

देवं (व ?) नासानिलेनैव पूर्यमाणं नभस्थले ॥ ३२ ॥

प्राम्यमाणं निराधारे उच्चाटसचिराच्च सः ।

[ विद्रेषणविधानम् ]

आग्रेयभुवनान्तस्थं चाषपक्षसमद्युतिम् ॥ ३३ ॥

ध्यात्वा मच्चेश्वरं क्षिप्रं तत्पाद<sup>१</sup> गो(द्रयगौ?)स्मरेत् ।

द्वौ साध्यौ हुतभूयौ पीक्षमाणौ परस्परम् ॥ ३४ ॥

पादं पदा ताड्यन्तावभीक्षणं चातिवेगतः ।

करोति विप्र विद्रेषं ध्यानमात्रान्न संशयः ॥ ३५ ॥

[ आर्कषणम् ]

सूर्यमण्डलमध्यस्थं ध्यायेन्मच्चेश्वरं द्विज ।

भग्नराजोपलाभं तु ग्राणाग्रस्थेन वायुना ॥ ३६ ॥

कर्षयन्तं सुदूराच्च साध्यं भास्वरविग्रहम् ।

विधिनाऽनेन भगवान् ध्यान(त?)स्त्वाकर्षणे सदा ॥ ३७ ॥

आकृष्य भवनं सर्वं साधकस्य ददाति च ।

[ ]

सितपद्मोन्नरस्थं तु मन्त्रं ध्यात्वा खगासनम् ॥ ३८ ॥

वर्णतः सितरक्ताभं तत्पाणिद्रयगौ तु वै ।

द्वौ तु साध्यौ तदाकारौ पतन्तौ तौ तु संस्मरेत् ॥ ३९ ॥

हष्टुष्टप्रसन्नात्मा प्रीत्यर्थं मुनिसत्तम ।

नयेत् . पथञ्चैव विधिनाऽनेन मन्त्रराद् ॥ ४० ॥

हुताशसलिले द्वे तु किं पुनर्मानवान्प्रति ।

[ मारणम् ]

वायुवहिपुराभ्यां तु मध्ये चक्रोदितं प्रभुम् ॥ ४१ ॥

संस्मरेत्कृष्णरक्तं तु साध्यं तत्पादतो हतम् ।

निष्ठीञ्चमानं वेगेन चक्रक्षेपैर्गतासुवत् ॥ ४२ ॥

ध्यायेद्विलुपशक्ति च निमीलितविलोचनम् ।  
मारयत्यचिरेणैव विपक्षो यस्य साधकः ॥ ४३ ॥

[ स्तम्भनम् ]

माहेन्द्रपण्डलान्तस्थं कुड्डमोदकसन्निभम् ।  
प्रपीडयन्तं पादाभ्यामाधारं यन्त्रसंस्थितम् ॥ ४४ ॥  
स्तम्भयत्यचिरेणैव यं यमिच्छति साधकः ।

[ पुष्टिविधानम् ]

चन्द्रमण्डलमध्यस्थं पीतं पीताम्बरं प्रभुम् ॥ ४५ ॥  
वमन्तममृतं वक्रात्तत्पीयूषं द्विजाधिप ।  
विशन्तं ब्रह्मरन्त्रेण स्मरेत्साध्यस्य हृष्टम् ॥ ४६ ॥  
सर्वाङ्गानि च तत्स्थेन आक्रान्तानि च भावयेत् ।  
पुष्टाङ्गो जायते शश्वद्विधिनानेन मानवः ॥ ४७ ॥

[ शान्तिकविधानम् ]

सितपद्मयुगान्तस्थं संपूर्णं च शशिप्रभम् ।  
विचिन्त्यैकमजस्योर्ध्वे द्वितीयमधरस्थितम् ॥ ४८ ॥  
निशाम्बुकणसङ्काशं स्वच्छन्दं मध्यतः स्थितम् ।  
मुञ्चन्तं सलिलं देहाच्छीतलं क्षीरवत्स्थितम् ॥ ४९ ॥  
सिच्यमानं स्मरेत्साध्यं तेन तं तदधःस्थितम् ।  
जायते शान्तिकं सम्यग्यस्य यस्य द्विजेच्छसि ॥ ५० ॥

[ पु(तु?)ष्टिविधानम् ]

कुड्डमोदकसङ्काशं पूर्णचन्द्रान्तरस्थितम् ।  
ध्यात्वा मन्त्रं पुरा विप्र वमन्तममृतं मुखात् ॥ ५१ ॥  
वर्णतः सितपीताभं तदग्रस्थं च भावयेत् ।  
पिबन्तं पाणियुग्मेन आत्मानमथवातुरम् ॥ ५२ ॥  
पु(तु?)ष्टरूपद्यते शश्वन्मन्त्रराजपभावतः ।  
एतत्पूर्वोक्तजापस्य फलमुक्तं समाप्तः ॥ ५३ ॥  
अनुक्तान्यपि कर्माणि कुरुते चात्र योजितः ।  
योज्यं कर्मपदं चैव परिकर्मणि यतः ॥ ५४ ॥  
कुरु वीप्सासमेतं च ध्यानेन परिभावितम् ।  
पूर्वोक्ताद्विगुणाज्ञापाचैव सिद्धिमवाप्न्यात् ॥ ५५ ॥

[ वैखरीसिद्धिः ]

विवरद्वारमासाद्य स्थणिलं चोपलेपयेत् ।  
 इष्टा तु विधिना मन्त्रं कुर्याद्दोमं समाहितः ॥ ५६ ॥  
 तिलेन तु वृत्ताक्तेन महिषाक्षेण वै पुनः ।  
 क्षीरवृक्षसमिद्धिर्वा दूर्वाकाण्डैरभावतः ॥ ५७ ॥  
 लक्षमात्रे हुते ह्याशु वैखरीं सिद्धिमाप्नुयात् ।  
 भित्वा तु सत्वयन्त्राणि प्रविशेद्विवरोत्तमम् ॥ ५८ ॥  
 पीत्वा रसायनं दिव्यं नारायणबलो भवेत् ।  
 क्रीडने कन्यकायुक्ते यावदाभूतसप्तवम् ॥ ५९ ॥

[ खद्वासाधनम् ]

भूमिभागे समे लिसे रोचनां ॑कुङ्क॑मैर्युताम् ।  
 लिखेत् त्रिशाङ्कुलं खद्वं स्पष्टं साङ्कं मनोरमम् ॥ ६० ॥  
 पूर्वोक्तेन विधानेन इष्टा तत्र जनार्दनम् ।  
 मुष्टिस्थाने करं स्थाप्य जपेष्ठक्षं समाहितः ॥ ६१ ॥  
 युक्ताहारविहारो हि युक्तस्वप्नो ह्यखेदवात् ।  
 यावदुचिष्ठते खड्हो मुष्टिना ग्राहयेत्ततः ॥ ६२ ॥  
 तं गृहीत्वा तु सर्वेषां विद्यानामधिपो भवेत् ।  
 विद्याधराणां सर्वेषां चक्रवर्तित्वमाप्नुयात् ॥ ६३ ॥

[ अङ्गनादिसाधनम् ]

पूर्वोक्तेन विधानेन पूजयेन्मन्त्रनायकम् ।  
 रोचनां शङ्खथृक्तौ तु गृहीत्वा शङ्खमुदया ॥ ६४ ॥  
 तावत्परिजपेन्मन्त्रं यावज्ज्वाळां प्रमुच्छति ।  
 तन्मध्ये हृश्यते कान्ता कन्यका कामरूपिणी ॥ ६५ ॥  
 सिद्धास्मीति वदेत्सा तु कुरु कार्यं यथेपिसतम् ।  
 अनेनैव विधानेन अङ्गनादीनि साधयेत् ॥ ६६ ॥

[ गुलिकासाधनम् ]

रोचनां कुङ्कुमं चैव हरितालं मनश्चिलाम् ।  
 चक्रांकां चौषधीं तत्र पञ्चमां विनियोजयेत् ॥ ६७ ॥

सूक्ष्मपिण्डां तु तां कृत्वा आलोच्य मधुरैखिभिः ।  
 एकादश्यां समभ्यर्च्य मण्डले मन्त्रनायकम् ॥ ६८ ॥  
 तत्राधिवासयेत्तां तु गुलिकां यन्त्रसंपुटे ।  
 सितार्कस्य विधानेन द्वादश्यां तु जपेत्ततः ॥ ६९ ॥  
 दशायुतं तु तन्मन्त्री ततः सिद्धा तु सा भवेत् ।  
 तथा करस्थया मन्त्री विधिवद्वगनान्तरे ॥ ७० ॥  
 पाताले वा महीपृष्ठे लोकपालपुरेषु च ।  
 चक्रपाणिर्यथा विष्णुरधृष्यः सर्वदैवतैः ॥ ७१ ॥  
 जायते साधकेन्द्रस्तु मन्त्रस्यास्य प्रभावतः ।

[ रसायनादिसाधनम् ]

ब्राह्मणं क्षत्रियं वाऽपि निर्वर्णं लक्षणैर्युतम् ॥ ७२ ॥  
 युवानमेकं दिवसं संस्थितं तु समानयेत् ।  
 शून्ये गृहे समावेश्य स्तापयेदर्चयेत्ततः ॥ ७३ ॥  
 यथा विधानतो मन्त्री मन्त्रं संपूज्य मण्डले ।  
 उपविष्टं शर्वं कृत्वा मन्त्रं तस्याग्रतो जपेत् ॥ ७४ ॥  
 ताडयेत्सर्षपाणां तु शतेनाष्टोत्तरेण तु ।  
 ततो वेगात्समुत्थाय ब्रवीति प्रणतो वचः ॥ ७५ ॥  
 किं करोमि तवाद्याहं ममाज्ञा संप्रदीयताम् ।  
 पादमूले रसं सिद्धं रसायनमपि द्रिज ॥ ७६ ॥  
 यज्ञान्यन्मनसोऽभीष्टं तदात्यविकल्पतः ।

[ यक्षिणीसाधनम् ]

कौशेयवस्त्रमानीय लिखेत्तत्र च यक्षिणीम् ॥ ७७ ॥  
 सर्वाभरणसंयुक्तां सुरूपां मनसेप्तिम् ।  
 यथोक्तेन विधानेन मन्त्रं संपूज्य पूर्ववत् ॥ ७८ ॥  
 उपोषितश्वार्धरात्रे दद्याद्यूपं सगुण्णुम् ।  
 सप्ताहमेवं कुर्वति जपेचाप्ययुतं सदा ॥ ७९ ॥  
 सप्तमे ह्यर्धरात्रे तु सशद्वः कम्पते पटः ।  
 प्रत्यक्षमास्ते विप्रेन्द्रं रूपैश्वर्येण संयुता ॥ ८० ॥

यदा तु न क्षुभेन्मन्त्री तदा सिद्धाऽस्य सा भवेत् ।  
 माता वा भगिनी भार्या का भवामीति भाषते ॥ ८१ ॥  
 तस्या यथेष्टं वक्तव्यं निर्विकल्पेन चेतसा ।  
 सा सिद्धा सर्वकार्याणि साधयत्याशु मन्त्रिणः ॥ ८२ ॥  
 कामं ददाति विविधं नानारूपैर्यथोप्सितम् ।  
 जायात्वेन द्रिजश्रेष्ठ यदा चाङ्गीकृता पुरा ॥ ८३ ॥  
 निधीनथाक्षयान् शश्वद्गिनीत्वे प्रयच्छति ।  
 लोकालोकान्तरालोकं दर्शयत्यविचारतः ॥ ८४ ॥  
 औषधीश्च तदा दिव्या रसांश्च विविधानपि ।  
 शास्त्राणि विविधान्याशु साधयेच्छान्तिसिद्धये ॥ ८५ ॥  
 ददाति सम्यक् सिद्धा सा सुसिद्धीर्जननी यथा ।

[ परसैनिकप्रणाशनम् ] . -

संग्रामकाले संप्राप्ते आयुधान्यभिमन्त्रयेत् ॥ ८६ ॥  
 परसैनिक(?)पूर्वोक्तमभिमन्त्र्य च सर्षपान् ।  
 अस्त्रसंपुटितेनैव तेनैव त्र्यक्षरेण तु ॥ ८७ ॥  
 मन्त्रेणाग्निप्रभावेन ज्वालामालाकुलेन तु ।  
 गत्वा परब्लास्त्रं तु क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ ८८ ॥  
 प्रक्षिपेत्सैन्यमध्ये च नाशयेत्परसैनिकम् ।

[ दिव्याना स्तम्भनम् ]

रोचनाकुडुम्बैर्युक्तो नाममन्त्रविदर्भितम् (?) ॥ ८९ ॥  
 लिखेत्कौस्तुभमध्ये तु कलाषोडशसंयुते ।  
 एकैका तु कला विप्र पुरा युक्ताऽमृतेन तु ॥ ९० ॥  
 साऽमृतानां कलानां च योजयेच्च तथोपरि ।  
 विश्वाप्यायस्थितं वापि चन्द्ररश्मिसमप्रभम् ॥ ९१ ॥  
 तद्वाह्योऽष्टदलं पद्मं विलिखेच्च सकर्णिकम् ।  
 देव्योऽङ्गानि यथाचार्यां दलेष्वभ्यन्तरे लिखेत् ॥ ९२ ॥  
 स्तम्भयेत्सर्वादिव्यानि <sup>1</sup>खात्केशां(खेचरां?)श्च निवारयेत् ।  
 पूजनाद्वनाद्वयानाच्चन्दनोदक्षेचनात् ॥ ९३ ॥

[ उत्पातप्रशमनम् ]

लिखितं भूर्जपते तु क्षीरामभोविनिवेशितम् ।  
उत्पातानि महोग्राणि साभिचाराणि नाशयेत् ॥ ९४ ॥

[ विषशङ्कादिभयप्रशमनम् ]

त्रिलोहवेष्टितं कृत्वा पुष्यक्षें लिखितं तु वै ।  
द्वादश्यां शुक्रपक्षे वा मध्यंदिनगते रवौ ॥ ९५ ॥  
बाहोः कण्ठे तथा मूर्त्तिं यस्तु धारयते सदा ।  
विषशङ्कामिभूतेभ्यो भयं तस्य न जायते ॥ ९६ ॥

[ चक्रयन्त्रसाधनम् ]

रोचनाचन्दनेनैव भूर्जे वा सितकर्पटे ।  
चक्रं कुर्याद्विषट्कारं नाभिनेमिसमान्वितम् ॥ ९७ ॥  
तन्मध्ये कमलं कुर्यात् षोडशच्छदभूषितम् ।  
क्रयर्णेन मूलमन्त्रेण नामसंपुटयोगतः ॥ ९८ ॥  
विलिख्य तद्विर्द्वान्मन्त्रं यो द्वादशाक्षरम् ।  
परिवेषप्रयोगेण पत्रे पत्रे लिखेत्ततः ॥ ९९ ॥  
देवीनां हार्दकं बीजं चतुर्धा केसरावधौ ।  
अष्टाष्टकं तु बीजानां यावदेकत्र सङ्ख्यया ॥ १०० ॥  
ततः सर्वदलाग्रस्थः प्रणवो लिख्यते द्विज ।  
पुष्पपत्रात्समारभ्य हकाराद्यं च विन्यसेत् ॥ १०१ ॥  
क्रमान्मकारपर्यन्तं ततः पद्मस्य बाह्यतः ।  
शिरः शिखां च कवचं नाभिनितयां लिखेत् ॥ १०२ ॥

परिवेषप्रयोगेण चक्रारघु लिखेत्ततः ।

अस्त्रा द्वादशधा विप्र एकैकस्यान्तरे ततः ॥ १०३ ॥  
नेत्रमन्त्रं त्रिधा दद्यान्नाभिवन्नेमिमण्डले ।  
यन्त्रोऽयं सुनिशार्दूलं सर्वोपद्रवनाशनः ॥ १०४ ॥  
धारणात्स्परणाद्व्यानानास्ति तद्यन्तं साधयेत् ।

[ शङ्खयन्त्रम् ]

शङ्खोदरगतं पद्मं लिखित्वा<sup>1</sup> द्वादशच्छदम् ॥ १०५ ॥  
समदेन तुषारेण कुञ्जमेन तथैव च ।  
विलिख्य कर्णिकामध्ये ऋक्षरं मूर्तिसंयुतम् ॥ १०६ ॥

वलयाकृतियोगेन नाम तन्मध्यतो लिखेत् ।  
 नारसिंहादयो मन्त्रालयो लेख्या दलत्रये ॥ १०७ ॥  
 भूयो भूयश्चतुर्वरं वाह्यपद्मं च वेष्टयेत् ।  
 क्रमात्पद्मादिकैर्मन्त्रैस्सर्पकुण्डलयोगतः ॥ १०८ ॥  
 वक्रदेशेऽथ शङ्खस्य क्रमाल्लोकेश्वरा दश ।  
 अख्यमन्त्रास्तथा सख्यः शङ्खस्याथो निवेशयेत् ॥ १०९ ॥  
 इदं यन्त्रं मुनिश्रेष्ठं सर्वमन्त्रैरधिष्ठितम् ।  
 सर्वकर्मकरं प्रोक्तं सर्वोपसुवनाशकम् ॥ ११० ॥  
 सर्वरोगविघातं च सर्वामयविनाशनम् ।

[ तिथिनक्षत्रविशेषात्कलभेदः ]

सर्वमङ्गलकृत्सम्यक् पुष्यर्क्षलिखितं भवेत् ॥ १११ ॥  
 द्वादश्यामथ शुक्रायां पूजयित्वा यथाविधि ।  
 अभिषेकविधानेन शान्तिके पौष्टिके लिखेत् ॥ ११२ ॥  
 रक्षार्थं सर्वभूतेभ्यो योज्यं सर्वत्र सर्वदा ।

[ आहुतिद्रव्यभेदात् आहुतिसङ्ख्याभेदाच्च फलभेदः ]

लक्षाहुतिप्रदानेन तिलानां कृष्णवर्चसाम् ॥ ११३ ॥  
 पूजयेद्रत्सरं यत्तु होमान्तेऽथ घृताहुतीः ।  
 आपाद्य द्वादशशतं सुचा सम्यज्ञहासुने ॥ ११४ ॥  
 ददाति तस्य भगवान् यत्किञ्चिन्मनसेप्सतम् ।  
 एकादश सहस्राणि कमलानां तु नारद ॥ ११५ ॥  
 जुहुयाच घृताक्तानामेकान्ते विजने तु यः ।  
 समुद्धृत्योदकात्सद्यस्तस्य लक्ष्मीं प्रयच्छति ॥ ११६ ॥  
 योज्युतं चाथ विल्वानां घृताक्तानां तु होमयेत् ।  
 तस्य क्षिप्रं ददात्येष मन्त्रेशो विपुलं धनम् ॥ ११७ ॥  
 ग्रामानश्वानसुवर्णं च दर्शयेत्तु कृताकृतम् ।  
 आशुः पुत्रानथारोग्यं सौभाग्यं सर्वतोमुखम् ॥ ११८ ॥  
 यस्या अग्रे देवताया इमं मन्त्रेश्वरं जपेत् ।  
 सा तस्मै सकलान्कामान्यसन्ना संप्रयच्छति ॥ ११९ ॥  
 साधितो मन्त्रसिद्धिर्हि(द्वचा हि?) मन्त्रराजः करोति च ।  
 प्रसादितश्च पूजाद्यैः कर्मणा चाप्रिकेन तु ॥ १२० ॥

सामान्यमपि यत्किंचिद्भूतले कर्म विद्यते ।  
स्मरणात्सर्वमेवाशु साधकानां प्रयच्छति ॥ १२१ ॥

[ मन्त्रराजस्य महिमाविशेषः ]

इदमन्यत्पवक्ष्यामि मुनिश्रेष्ठं निबोध मे ।  
मन्त्रराजस्य यद्वीर्यं माहात्म्यं प्रभविष्णुता ॥ १२२ ॥  
येनायं पूजितः सम्यक् ज्ञातो ध्यातः सकृत्स्मृतः ।  
तस्य सिद्धिः परा दिव्या मानुषी संप्रवर्तते ॥ १२३ ॥  
न चास्य सद्वशो मन्त्रो मन्त्रराजस्य विद्यते ।  
सुखसौभाग्यसंपत्तेरपर्वग्नप्रसिद्धये ॥ १२४ ॥  
इमं मन्त्रेश्वरं जप्त्वा भक्तिश्रद्धापरस्तु यः ।  
तच्चित्तो विजने स्थाने सर्वान्कामानवामुयात् ॥ १२५ ॥  
किमन्यैस्तस्य विमेन्द्रं मन्त्रकोटिशतैरपि ।  
स तु चिन्तामणिप्रलयो यस्यायं हृदि वर्तते ॥ १२६ ॥  
सर्वकामपदः सद्यो देहान्तेऽपि च मोक्षदः ।  
इमं मन्त्रेश्वरं जप्त्वा सर्वान्कामानवामुयात् ॥ १२७ ॥  
न चास्य सद्वशो मन्त्रो मन्त्रैः कोटिशतैरपि ।  
एवं मन्त्रवरं लब्ध्वा धुनेत्सर्वं फलाफलम् ॥ १२८ ॥  
चिन्तामणिर्यथा लोके सर्वाभिष्ठुं प्रयच्छति ।  
एवं मन्त्रेश्वरो हेष साधकाय प्रयच्छति ॥ १२९ ॥  
ऐहिकामुष्मिकं सर्वं सम्यगाराधितः सदा ।  
लक्षायुतायुते जप्ते पूजाहोमादिकैर्विना ॥ १३० ॥  
प्रयच्छत्यणिमादीनि जपान्ते मन्त्रराहू द्विज ।  
प्राणायामादिसंयुक्तो धारणाध्यानतत्परः ॥ १३१ ॥  
विना हवनपूजाभ्यां लक्षं लक्षं स्थितो जपेत् ।  
साक्षात्पश्यति देवेशं विष्णुं परमस्त्रापिणम् ॥ १३२ ॥  
एतदुद्देशतो विप्र कर्म मन्त्रेश्वरस्य तु ।  
भक्त्यर्थं साधकेन्द्राणां कथितं नातिविस्वृतम् ॥ १३३ ॥  
तन्नास्ति यन्म मन्त्रेशः साधयेत्परितोषितः ।

इति श्रीपान्चरात्रे जयाख्यसहिताया साधकस्य मूलमन्त्रसाधनं नाम षाढ़िशः पटलः ।

अथ शक्तिमन्त्रसाधन नाम सत्तविंशः पठलः

श्रीभगवान्—

अनुक्रमेणाथ मुने लक्ष्म्यादीनां च साधनम् ।  
विविधानि च कर्मणि मन्त्रेभ्यो हृष्वधारय ॥ १ ॥

[ लक्ष्म्यादिषु अनन्ताद्यासनस्य साधारण्यम् ]

अनन्तं च तदूर्ध्वं तु धर्माद्यं यच्चतुष्टयम् ।  
पद्मं धामत्रयोपेतं सर्वमन्त्रगणस्य च ॥ २ ॥  
सामान्यमासनं विद्धि पूजाकाले तु सर्वदा ।

[ तत्र द्वारयागादेः साधारण्यम् ]

द्वारयागो गणेशादिपूजनं मुनिसत्तम ॥ ३ ॥  
लोकेश्वरास्त्रयागश्च सर्वत्र विहिताः सदा ।  
देवीचतुष्क्षयागे तु षट्के तु हृष्टयादिके ॥ ४ ॥  
वृत्सिद्ध्यकपिलक्रोडयगेषु च यजेद्विज ।

[ लक्ष्म्यादियागादन्यत्र विष्वक्सेनपूजनप्रतिषेधः ]

विष्वक्सेनस्तु नान्यत्र पूजनीयः कदाचन ॥ ५ ॥

[ तत्तन्मन्त्राणां तत्तद्वयेनैवोपचारः ]

यं यं प्रपूजयेन्मन्त्री मन्त्रं सिद्धिपरायणः ।  
तन्मन्त्रं हृष्येनैव तं तमेवोपचार्य च ॥ ६ ॥  
नोपचारिकमन्त्रान्वै पूर्वोक्तान्विनिवेशयेत् ।

[ जपसूत्रे विशेषः ]

न मूलमन्त्रसंरुद्धं सूत्रं तु जपकर्मणि ॥ ७ ॥  
तन्मन्त्रेण तु संस्कृत्य पुरा सन्धाय चापरम् ।

[ धूपघण्टादीना साधारण्यम् ]

सामान्यं सर्वमन्त्राणां धूपघण्टा पुरोदिता ॥ ८ ॥  
यागागारं तथा कुण्डं मुकुम्बौ मुनिसत्तम ।  
अथाङ्ग्रष्टं व्याख्यास्ये लक्ष्म्यादादौ तु लक्षणम् ॥ ९ ॥  
चतुर्णा तु सखीनां च बीजमन्त्रचतुष्टयम् ।  
चतुर्णामनुगानां तु क्रमेण च यथास्थितम् ॥ १० ॥

[ लक्ष्म्या अङ्गमन्त्रः ]

आदाय पुण्डरीकं तु धरेशं तदधो न्यसेत् ।  
 अनलं तदधःस्थं च कृत्वा षोढा नियोज्य च ॥ ११ ॥  
 क्रमेण योजयेदेषामानन्दं प्रथमस्य च ।  
 विष्णुमूर्जमथैर्वर्यं भूधरं परमेश्वरम् ॥ १२ ॥  
 चान्द्रीं व्योमेशसंयुक्तां सर्वेषामुपरि न्यसेत् ।  
 विद्धि षड्हृदयादीनि

[ लक्ष्म्या: सखीमन्त्रः ]

सखीनामधुना शृणु ॥ १३ ॥  
 आदाय केवलं सत्यं तत्स्थितं वरुणं ततः ।  
 मायायुक्तं ततः सोमं वरुणं रामभूषितम् ॥ १४ ॥  
 चान्द्री व्यापी क्रमाद्योज्यौ सर्वेषां मूर्त्ति वै ततः ।  
 क्रद्धिः वृद्धिः समृद्धिश्च विभूतिरपि सा सखी ॥ १५ ॥

[ लक्ष्म्या अनुचरमन्त्रः ]

लकारस्त्वादिदेवस्थसोमोऽथ भूवनस्थितः ।  
 द्विधाऽमृतं समादाय भूधरेण समन्वितम् ॥ १६ ॥  
 पूर्ववच्चिरसंयुक्तमेतत्कुर्याच्चतुष्टयम् ।  
 लावण्यः सुभगो नाम्ना सौभाग्यश्च तृतीयकः ॥ १७ ॥  
 चतुर्थस्त्वामनस्यश्च चत्वारोऽनुचराः स्मृताः ।  
 सर्वेषां प्रणवं पूर्वं नामस्वाहानमोत्तुगम् ॥ १८ ॥

[ मण्डलम् ]

चतुरसं चतुर्द्वारं कृत्वा पूर्वोदितं पुरम् ।  
 तन्मध्येऽष्टदलं पद्मं लिखेच्छुक्तारुणप्रभम् ॥ १९ ॥  
 सितानि चतुरालिख्य कोणेषु स्वस्तिकानि च ।

[ न्यासः ]

व्यापकत्वेन तु पुरा मणिबन्धमुखादिगम् ॥ २० ॥  
 विन्यस्य मूलमन्त्रं तु हस्ते देहे च केवलम् ।  
 पथादादौ तु हस्ताभ्यां लक्ष्मीमञ्चं तथा न्यसेत् ॥ २१ ॥

तदङ्गानि हृदादीनि हस्ते देहे च विन्यसेत् ।  
 तस्यानुगच्छुष्कं यदेवीनां तदनु न्यसेत् ॥ २२ ॥  
 प्रदेशिन्यादितो हस्ते देहे तदनु विन्यसेत् ।  
 उत्तमाङ्गेऽथ हृन्मध्ये ऊर्वोर्जानुद्रये तथा ॥ २३ ॥  
 लावण्याद्याश्च चत्वारो ह्यनामादौ करद्रये ।  
 अङ्गुष्ठान्तं करे न्यस्य देहे तदनु नारद ॥ २४ ॥  
 दक्षिणे च तथा वामे स्कन्धे पक्षद्रये तथा ।

[ लक्ष्मा मानसयागः ]

न्यासं कृत्वा यथान्यायं श्रीकायोऽथ यजेद्वृद्धि ॥ २५ ॥  
 लययागप्रयोगेण लक्ष्मीमत्रं तु केवलम् ।  
 कृत्वाऽवलोकनादैं तु ततो बाह्ये तु विन्यसेत् ॥ २६ ॥

[ वाह्यागार्थो मण्डले विन्यासः ]

मूर्तिमन्त्रयुतं मूलं कार्णिकोपरि नारद ।  
 सकलाकलदेहं च सर्वमन्त्रात्मकं प्रभुम् ॥ २७ ॥  
 तदुत्सङ्गगतां लक्ष्मीं स्वमन्त्रेणावतार्य च ।  
 पूर्वोक्तध्यानसंयुक्तां भोगमोक्षप्रसिद्धये ॥ २८ ॥  
 तदायेये तदीशाने वायवीये च नैक्रते ।  
 चत्वारि हृदयादीनि नेत्रं केसरसन्ततौ ॥ २९ ॥  
 तदग्रे दक्षिणे पृष्ठे वामपत्रे क्रमान्वयसेत् ।  
 चतुष्टयं तु शुद्धा(ऋद्धया?)यं द्विभुजं तु तदाकृति ॥ ३० ॥  
 पद्मगौरप्रतीकाशं श्रीवृक्षचमराङ्गितम् (?) ।  
 पद्मासने चोपविष्टे प्रेक्षमाणं तदाननम् ॥ ३१ ॥  
 स्वस्तिकानां तदीशादिकोणस्थाने निवेश्यते ।  
 लावण्याद्यचतुष्कं तु पीतवर्णं चतुर्भुजम् ॥ ३२ ॥  
 नीलकौशयवसनं पद्मकुम्भकरान्वितम् ।  
 नलिनीध्वजहस्तं च सफलामलवृक्षधृत् ॥ ३३ ॥  
 द्वारेष्वस्त्रं चतुर्दिक्षु न्यस्य पूज्य यथा पुरा ।

[ जपहोमादिविधिः ]

मूलमन्त्रयुतां देवीं लक्ष्मीं लक्ष्मीप्रदां द्विज ॥ ३४ ॥

जप्त्वा कृत्वा ततो होमं सघृतैस्तु तिलाक्षतैः ।  
 सामलैः श्रीफलैश्चैव सकुलाजैस्तु पङ्गजैः ॥ ३५ ॥  
 यथाशक्ति वृसङ्घचैस्तु होमान्ते च ततो द्विज ।  
 लक्ष्मीरूपधरो भूत्वा साधकः कृतनिश्चयः ॥ ३६ ॥  
 जपेलुक्षाणि वै पञ्च शुद्धाहारो जितेन्द्रियः ।  
 होमं कुर्याज्जपान्ते तु क्रमाद्विल्वफलाम्बुजैः ॥ ३७ ॥  
 पयोमधुघृताक्तैस्तु अयुतायुतसंख्यया ।

[ लक्ष्मीमन्त्रसिद्धिज सामर्थ्यम् ]

ददाति दर्शनं विप्रं होमान्ते परमेश्वरी ॥ ३८ ॥  
 पुत्रं सिद्धाऽस्मि ते ब्रूहि यत्ते मनासि चेप्सितम् ।  
 कुरु कर्माण्यभीष्टानि मन्मच्छेणाखिलानि च ॥ ३९ ॥  
 अद्य प्रभृति निशङ्को द्वन्द्वोपद्रववर्जितः ।  
 एवमुत्त्वा तु सा देवी याति यत्रागता तु वै ॥ ४० ॥  
 ततः कर्माणि वै कुर्यालुक्ष्म्योक्तानि तु साधकः ।  
 तुष्टाभीष्टां श्रियं द्व्यादर्थिनामर्थकामिनाम् ॥ ४१ ॥  
 संकुञ्जो निर्धनं कुर्याद्वाज्ञात्रेण धरेश्वरम् ।  
 शुद्धं कुर्यात्सकृद्व्यानान्मच्छाजापाच्च हाटकम् ॥ ४२ ॥  
 पूरयित्वाऽभ्यसा कुंभं क्षीरेण मधुनाऽथवा ।  
 निधाय दक्षिणे हस्ते वामं तदुपरि न्यसेत् ॥ ४३ ॥  
 शतमष्टाधिकं मच्छं जपेद्यानसमन्वितम् ।  
 रसेच्छासुनिवेशस्थो वैकाचित्तः समाहितः ॥ ४४ ॥  
 रसेन्द्रत्वं समायाति यत्कुम्भे त्वाहृतं जलम् ।  
 सरसो लक्षवेधी स्याच्छस्त्रादीनां भवेद्विज ॥ ४५ ॥  
 करोति कायमजरं जरारोगविवर्जितम् ।  
 अङ्गुष्ठोदरमात्रं तु पुरा पाषाणमाहरेत् ॥ ४६ ॥  
 दक्षिणेन च हस्तेन वामे च बदरीसमम् ।  
 अभिमन्त्र्य तु द्वौ मुष्टी द्वे शते षोडशाधिके ॥ ४७ ॥  
 दक्षिणस्थं तु पाषाणं रत्नत्वमुपयाति च ।  
 वामे मुक्ताफलत्वं च महामूल्ये तु ते उभे ॥ ४८ ॥

यद्यदिच्छति जात्या वै तत्तद्रुतं भवेत्तदा ।  
 तथा मुक्ताकलं यद्यत्प्रतिभाति करोति तत् ॥ ४९ ॥  
 गोगजाश्वसमुद्भूतमस्थि चादाय पाणिना ।  
 शतार्धमञ्चितं कृत्वा प्रवालत्वं प्रयाति तत् ॥ ५० ॥  
 शताभिमञ्चितं कृत्वा त्रपुसीसे तथाऽयसम् ।  
 जायते कलधौतं तु रजतं वाऽथ निर्मलम् ॥ ५१ ॥  
 यद्यद्युहत्वा विषेन्द्रं यं यं वा तु समीहते ।  
 कुद्धो वा परितुष्टश्च तत्त्वकुर्यात्तु नान्यथा ॥ ५२ ॥  
 एवमश्ममयानां तु अन्यत्वमुपपद्यते ।  
 या या मनसि वै यस्य विभूतिं प्रददाति च ॥ ५३ ॥  
 तां तां ददाति तस्यागु धनधान्यगवादिकम् ।  
 लिखित्वा भूजपत्रे तु यागन्यासक्रमेण तु ॥ ५४ ॥  
 रोचनाकुड्डमाभ्यां तु सन्धारयति यः सदा ।  
 सुवर्णवेष्टिं चाङ्गे लक्ष्मीमञ्चं तु नारद ॥ ५५ ॥  
 तस्यायुषश्चियो द्वाद्देसर्वसंस्त्वाश्रयो महान् ।  
 शामुयान्महतीं पूजां यत्र यत्र च संविशेत् ॥ ५६ ॥  
 इदमाराधनं प्रोक्तं श्रीकामानां समाप्तः ।

[ कीर्तिमन्त्रसाधनप्रकारः ]

कीर्तिमन्त्रविधानं तु सांप्रतं मेऽवधारय ॥ ५७ ॥  
 विलिख्य कमलं षोढा अनलासनसंस्थितम् ।  
 अङ्गयेच्छरसा विष लाक्ष्म्यमङ्गणं यथा ॥ ५८ ॥  
 सर्वत्र चास्त्रमञ्चस्य तच्चिह्नं परिवर्जयेत् ।

[ कीर्तेः सखीमन्त्राः ]

शान्तिदं च ततस्सोमं मर्दनं शङ्करं ततः ॥ ५९ ॥  
 क्रमेणालिख्य चतुरः कालपावकसंस्थितान् ।  
 व्यापी चान्द्री ततो माया एकैकस्मिस्तु मूर्धनि ॥ ६० ॥  
 द्युतिः सरस्वती मेधा धृतिः कीर्तिः सखीगणः ।

[ कीर्तेरनुचरमन्त्राः ]

आनन्दयुक्तं वरुणमप्रमेयं च केवलम् ॥ ६१ ॥  
 पवित्रमनलारुदं स्नान्धरं च तथाविधम् ।  
 आनन्देनापि चाक्रान्तं चतुर्णां मूर्धिं योजनम् ॥ ६२ ॥  
 विश्वाप्यायकरो व्यापी क्रमादनुचरास्त्वमी ।  
 वागीशो ह्यभयश्वैव प्रसादस्त्राणसंज्ञितः ॥ ६३ ॥

[ पूर्ववन्मण्डलादिविधानम् ]

न्यासो हृतपद्मयागश्च सर्वं विद्धि पुरोदितम् ।  
 पूर्वोक्तं मण्डलं कृत्वा सितपीतं तदन्तरे ॥ ६४ ॥  
 किं तु वै पङ्कजं कुर्याद्विन्यसेत्तदनन्तरम् ।  
 विभोरुत्सङ्गगां कीर्तिं हृदादीनि यथा पुरा ॥ ६५ ॥

[ सखीनामनुचराणां च ध्यानप्रकारः ]

क्रमाद्यानं सखीनां च शृणुष्वानुचरेष्वपि ।  
 द्विभुजा हेमवर्णाश्च कीर्तिरूपाः स्मिताननाः ॥ ६६ ॥  
 मुपुस्तकं करे वामे दक्षिणे चामरं करे ।  
 ध्यायेत्किञ्चुकवर्णास्ताः कान्तरूपा मनोहराः ॥ ६७ ॥  
 तदाऽनुगच्छुष्कं तु चतुर्हस्तं सिताम्बरम् ।  
 वापदक्षिणहस्ताभ्यां मुख्याभ्यां तेषु चिन्तयेत् ॥ ६८ ॥  
 शङ्खभिन्दुशताभ्यं च कदम्बारुदं महाद्रुमम् ।  
 मुपुष्पं षट्पदोपेतं पराभ्यां च निबोध मे ॥ ६९ ॥  
 पूर्णचन्द्रोपमं वामे दर्पणं दक्षिणे द्विज ।  
 मयूरव्यजनं शुभ्रं ध्यात्वैवं पूजयेत्ततः ॥ ७० ॥

[ होमजपयोर्विधिः ]

अर्ध्यपुष्पादिकाः सम्यक् दत्वा शक्त्याऽथ होमयेत् ।  
 तिळानि चाज्यसिक्तानि गन्धधूपान्वितानि च ॥ ७१ ॥  
 देवीरूपं तु होमान्ते कृत्वा पुष्पाङ्गनाम्बरैः ।  
 एकान्ते विजने स्थित्वा मौनी मूलफलाशनः ॥ ७२ ॥  
 जपेष्टुक्त्रयं मन्त्री जपान्ते होममाचरेत् ।  
 कक्षैकसंख्यं विभेन्द्रं तण्डुलैस्तिळमिश्रितैः ॥ ७३ ॥

कापिलेन घृतेनैव क्षीरमिश्रेण नारद ।  
 एकैकं च घृतादीनां सहस्रं चाथ होमयेत् ॥ ७४ ॥  
 दद्यात्पूर्णाहुतिं पश्चात् क्षीरेणाज्यान्वितेन च ।  
 पतितायां तु पूर्णायामायाति परमेश्वरी ॥ ७५ ॥  
 साधु साधिति वै ब्रूते स्थित्वाऽग्रे साधकस्य च ।  
 एत्येहि परमं धाम त्यजेदं भौतिकं पुरम् ॥ ७६ ॥  
 उपभुजद्वयं परान्भोगानक्षमध्यगतो महान् ।  
 मदीयेनाखिलं कर्म मन्त्रेण कुरु साधक ॥ ७७ ॥  
 एवमुक्त्वा तु सा देवी गग्नं च वज्रेत्ततः ।  
 साधकः कीर्तिमन्त्रेण कुर्यात्कर्म यथेष्टिसतम् ॥ ७८ ॥

[ कीर्तिमन्त्रसिद्धिजन्य सामर्थ्यम् ]

ददाति यस्य यत्किञ्चित्स्य तच्चाक्षयं भवेत् ।  
 तेनासौ लभते कीर्तिं यावच्चन्द्रार्कतारकम् ॥ ७९ ॥  
 प्रचण्डानां मनुष्याणां मध्यस्थो यदि बुध्यते ।  
 वक्ति संसदि वा किंचित् प्राप्त्याद्विपुलं यशः ॥ ८० ॥  
 अभिभूय जनान्सर्वानुत्कृष्टत्वं प्रयाति च ।  
 जस्वा सिद्धान्बभाण्डं तु स्वल्पं कालेऽन्नसङ्कटे ॥ ८१ ॥  
 यथेच्छानां जनानां तु यथेच्छमशनं द्विज ।  
 ददाति चाक्षयं तस्मात्साहमनिशं यदि ॥ ८२ ॥  
 प्राप्त्यान्महतीं कीर्तिं यावदाभूतसंपुर्वम् ।  
 सुभिक्षे लवमात्रं तु प्रदाय कनकस्य च ॥ ८३ ॥  
 परिजप्य सहस्रं तु विधिना परिसंस्थितम् ।  
 प्रयाति तत्प्रभूतत्वं दीयतेऽर्थिजनाय च ॥ ८४ ॥  
 अविच्छिन्नं द्विसमाहं संक्षयं नाधिगच्छति ।  
 तेनासौ महतीं कीर्तिं प्राप्त्याच्छाश्वर्तीं द्विज ॥ ८५ ॥  
 आदाय तोयकलशं नागेन्द्रभवनाद्विजं ।  
 प्रयायान्मरुभूमिं वै तत्र निम्ने तु भूतले ॥ ८६ ॥  
 निक्षिप्य पर्वताग्रे वा सहस्रपरिमान्वितम् ।  
 स पव्रगेश्वरस्तत्र परिचारान्वितो द्विज ॥ ८७ ॥  
 रक्षसुदकमातिष्ठेद्यावच्चिष्टति मेदिनी ।

तेनासौ महतीं लोके कीर्तिं प्राप्नोति नारद ॥ ८८ ॥  
 काले तु वीजरोहीये यदि देवो न वर्षति ।  
 आदाय मृत्कणं हस्ते तदाकाज्जलमर्दितम् ॥ ८९ ॥  
 तं मध्यस्थभृयङ्गिनं (?) परिजप्य शतत्रयम् ।  
 कल (मुख ?) श्वासैस्तु सन्तसं कृत्वा मन्त्रमनुस्मरेत् ॥ ९० ॥  
 प्रक्षिपेद्गग्ने तद्वन्मेघत्वमुपयाति च ।  
 पूरयेन्मेदिनीं सर्वा जलेन जलदस्तु सः ॥ ९१ ॥  
 तदाङ्गया वसेत्तावत् तस्मिन्देशे स मेघराद् ।  
 वर्षं तदुपयोग्यं च यावत्संपद्यतेऽखिलम् ॥ ९२ ॥  
 तेनासौ महतीं कीर्तिं प्राप्नुयाच्च त्रिलोकिकीम् ।  
 संपादयाति विषेन्द्र यस्य यन्मनसेषितम् ॥ ९३ ॥  
 प्रभावान्मन्त्रराजस्य प्रसादादच्युतस्य च ।  
 लिखितं पूर्ववद्धध्वा वस्त्रे वा दक्षिणे भुजे ॥ ९४ ॥  
 प्राप्नुयान्महतीं दृद्धिं पूर्णं कीर्तिं सरस्वतीम् ।  
 एतत्संक्षेपतः प्रोक्तं कीर्तिमन्त्रस्य नारद ॥ ९५ ॥

[ जयामन्त्रसाधनप्रकारः ]

संविधानमपूर्वं च सन्ततेरपि भूतिदम् ।  
 जयाख्यमध्युना विद्धि विधानं विष्णुभाविनाम् ॥ ९६ ॥

[ जयाया अङ्गमन्त्रः ]

आदाय शाश्वतं षोढा कृत्वा चानलगं क्रमात् ।  
 आक्रान्तं पूर्ववत्कुर्यादङ्गषट्कस्य सिद्धये ॥ ९७ ॥

[ जयायाः सखीमन्त्रः ]

अजितं विष्णुना युक्तं वाराहं रामवेष्टितम् ।  
 व्यापकं केवलं चाऽथ सोमं रामसमन्वितम् ॥ ९८ ॥  
 शिरसा चिद्वयेत्प्राग्वच्चतुरः क्रमशो भुने ।  
 सख्यो जयन्ती विजया तृतीया त्वपराजिता ॥ ९९ ॥  
 सिद्धिश्चतुर्थी विजेया शृणुष्वानुचराननु ।

[ जयाया अनुचरमन्त्रः ]

आरुदः पद्मनाभस्तु शाश्वतः केवलो द्विज ॥ १०० ॥  
 प्रधानं च तथोदामं क्रमेणैतानि योजयेत् ।  
 येषामुपरि वैनेयथान्दी व्योमसमन्वितः ॥ १०१ ॥  
 प्रतापी जयभद्रश्च तृतीयस्तु महाबलः ।  
 उत्साहाख्यश्चतुर्थस्तु कृत्वा न्यासं तु पूर्ववत् ॥ १०२ ॥  
 इष्टा भुवननाथं तु पूजयेच्च ततो वहिः ।

[ मण्डलादिविधानम् ]

मण्डलं पूर्ववत्कृत्वा तन्मध्ये पङ्कजं लिखेत् ॥ १०३ ॥  
 नीलोत्पलाभातुल्येन रजसा ॑च स ( चाष्ट? ) पत्रकम् ।  
 तत्रोत्सङ्गतां विष्णोर्हृदयाद्योजयेज्जयाम् ॥ १०४ ॥  
 शेषमन्त्रगणन्यासान्पूर्वपूर्वक्रमेण तु ।  
 कर्तुः ( कुर्यात् ? ) ध्यानं च सर्वेषां समासादवधारय ॥ १०५ ॥

[ जयायाः सखीनामनुचरणां च ध्यानप्रकारः ]

हृदादीनां पुरा प्रोक्तं मूलमन्त्रप्रसङ्गतः ।  
 नीलनीरजवर्णाश्च प्रसन्नवदनेक्षणाः ॥ १०६ ॥  
 पीताम्बरधराः सर्वाः सख्यः कनककुण्डलाः ।  
 सितचामरहस्ताश्च चित्रपत्रफलोद्यताः ॥ १०७ ॥  
 निरीक्षमाणा वदनं जयाया अजितस्य च ।  
 कुन्दकुण्डलवर्णभाः प्रसन्नमुखपङ्कजाः ॥ १०८ ॥  
 रक्ताम्बरधराश्चैव चतुर्हस्ता महाबलाः ।  
 धनुर्वाणकराश्चैव गदाचकधरा द्विज ॥ १०९ ॥  
 चत्वारोऽनुचरा ध्येयाः पुष्पाभरणभूषिताः ।  
 पूजयेच्च ततो भक्त्या होमं कुर्यादनन्तरम् ॥ ११० ॥

[ होमादिविधिः ]

तिलैः सिद्धार्थकोपेतैः हविषा गुगुलेन च ।  
 होमावसाने विप्रेन्द्र कृत्वा रूपं जयात्मकम् ॥ १११ ॥  
 जयाऽहमिति वै बुद्धा चेतसोपस्थितं महत् ।

१ वननाभस्तुमध्ये तु C L, Y. 'इष्टा हृदन्तरे पूर्वम्' इति पाठेत्प्रकरणसमुचितः ।

२ चाष्टपल्लवम् A

वीरस्थानं समासाद्य निश्चङ्गो जनवर्जितम् ॥ ११२ ॥  
 वर्मणाऽल्लेण दिग्बन्धं कृत्वा दुष्टनिर्वर्णम् ।  
 प्रारभेत जपं पश्चात् पयोऽन्नफलभुक्सदा ॥ ११३ ॥  
 युक्तोऽन्तरसहायेन मौनी ध्यानपरायणः ।  
 शणिपत्य हरिं मूर्धा शाक् स्वमच्छ्रेण नारद ॥ ११४ ॥  
 जपेष्ठक्षचतुष्कं तु जपान्ते होममाचरेत् ।  
 समित्यादेशमात्रा तु रक्तचन्दनसंभवा ॥ ११५ ॥  
 तासामयुतहोमस्तु घृताक्तानां तु होमयेत् ।  
 सिद्धार्थकायुते द्वे च मधुमिश्रा महामुने ॥ ११६ ॥  
 अयुतत्रितयं चाथ जुहुयादसितैस्तिलैः ।  
 मधुत्रितयसंपृक्तैरन्ते पूर्णाहुतित्रियम् ॥ ११७ ॥  
 मधुसीरघृतैर्विप्र क्रमेण परिहोमयेत् ।  
 ततो भगवती विप्र समायाति जया स्वयम् ॥ ११८ ॥

[ जयायाः प्रसादः ]

सुसिद्धाऽस्मि च ते पुत्र मन्मच्छ्रेण समाचर ।  
 यदभीष्टुं तु वै कार्यं निश्चङ्गो विगतज्वरः ॥ ११९ ॥  
 उक्त्वेत्यदर्शनं याति देवी नारायणात्मिका ।

[ जयामन्त्रसिद्धिजन्यं सामर्थ्यम् ]

ततः कर्माणि कुर्वाति विविधानि त्वनेकशः ॥ १२० ॥  
 लोकेऽस्मिन्यान्यभीष्टानि आत्मनश्च परस्य वा ।  
 तत्राप्युद्देशतो वक्ष्ये शृणु तत्त्वेन नारद ॥ १२१ ॥  
 ज्वालाभद्रासनां ध्यायेद्वीमच्छ्रेण साधकः ।  
 उद्ग्राहयति वै यस्य यस्मिन्यस्मिस्तु वस्तुनि ॥ १२२ ॥  
 निर्जित्यन्यायतस्तं वै जयमाप्नोत्ययत्नतः ।  
 गजाशश्वभृत्पूर्णं परसैन्यं बलान्वितम् ॥ १२३ ॥  
 द्वृपाऽन्यस्य समायातं हन्तुमभ्युद्यतं रणे ।  
 परिजप्य धनुः खड्गं खेटकं बाणपञ्चकम् ॥ १२४ ॥  
 व्रेरयेद्यस्य वै दत्त्वा स गत्वा च चमूमुखम् ।  
 विदारयति चैकाकी जयमाप्नोति शाश्वतम् ॥ १२५ ॥

ध्यात्वा दक्षिणपाणिस्थं त्रिकोणं वहिमण्डलम् ।  
 तन्मध्ये चिन्तयेदेवीं परिवारसमन्विताम् ॥ १२६ ॥  
 मत्तेभसिंहसर्पाणामशनीनां च दर्शयेत् ।  
 क्षिपं पराङ्मुखा यान्ति दृष्ट्वा हस्ततलं तु तत् ॥ १२७ ॥  
 खादिरं मुसलं स्पृ(स्त?)ष्ट्वा आदाय शतमञ्चितम् ।  
 कृत्वा गत्वा बिलद्वारं चातुर्वर्ण्यजनान्वितम् ॥ १२८ ॥  
 मुसलाहननान्यष्टौ दद्यात्तत्र शनैः शनैः ।  
 देवीमन्त्रे च (ण?) विषेन्द्र अस्त्रसंपुटितेन तु ॥ १२९ ॥  
 फट्कारान्तेन तु ततो विलयन्त्रं व्रजेदधः ।  
 समस्तजनसंयुक्तो विशेषात्साधकोत्तमः ॥ १३० ॥  
 भित्वा यन्त्राण्यनेकानि जित्वा दानवपुङ्गवान् ।  
 जनानां योजनं तत्र कृत्वा कान्तागणैः सह ॥ १३१ ॥  
 दत्वा रसात्मकं पानं स्वहस्तेन महाबलः ।  
 स निर्याति स्वमार्गेण तेनैव स्वनिवेशनम् ॥ १३२ ॥  
 करोति यदि विषेन्द्र मतिं मन्त्री जगत्रये ।  
 जयं पत्यविचारेण गदाचकधरोदयतः ॥ १३३ ॥  
 पाशाङ्कशधरो वाऽथ जयं प्राप्नोति नान्यथा ।  
 लिख्य योजनया भूजे कुङ्मेन घनेन च ॥ १३४ ॥  
 संपुटीकृत्य वै नाम निधाय जनमध्यगम् ।  
 सदाऽसौ जयमामोति दिव्यैः सर्वैस्तु लीलया ॥ १३५ ॥  
 विलिख्य चन्दनेनैव पयसा कुङ्मेन च ।  
 धारयेद्यो गले वस्त्रे भुजे वामेऽथ दक्षिणे ॥ १३६ ॥  
 स सर्वत्र जयं विप्र संप्राप्नोत्यविचारतः ।  
 जयार्थं सुनिशार्दूलं मन्त्रं वै यत्र कुत्रचित् ॥ १३७ ॥  
 मन्त्री प्रयोजयेच्छश्वत्तत्र तत्राप्नुयाजयम् ।  
 जयाविधानमित्येतत्समाप्तपरिकीर्तिम् ॥ १३८ ॥

[ मायामन्त्रसाधनप्रकारः ]

मायाख्यमधुना वच्चिम संविधानं यथास्थितम् ।

[ मायाया अङ्गमन्त्रः ]

षोढा प्रधानमादाय कालपावकसंस्थितम् ॥ १३९ ॥  
ततस्तत्त्वाङ्गेत्प्रावत्स्वरैः प्राक् शिरसा तदा ।  
षडेतान् हृदयादीन्वै विद्धि शेषं महामुने ॥ १४० ॥

[ सखीमन्त्राः ]

प्रधानोऽथ ध्रुवो रस्थो मद(दम<sup>1</sup> ?)नो पोऽनलोर्ध्वगः ।  
आदेयास्त्वथ सर्वेषामोदनानन्दकौ क्रमात् ॥ १४१ ॥  
भुवनो योगधाता च व्यापी चान्द्री चतुर्ष्वपि ।  
मोहिनी ऋमणी दुर्गा प्रेरणी च महामुने ॥ १४२ ॥  
मायासख्यः स्मृता हेताश्वत्वारो रक्तभासुराः ।

[ सखीना ध्यानप्रकारः ]

लावण्येन तु वीर्येण सौन्दर्येण च तेजसा ॥ १४३ ॥  
मायाख्येन तु संयुक्ताः सितवस्त्रानुलेपनाः ।  
चामराङ्गशहस्ताश्च बद्धपद्मासनस्थिताः ॥ १४४ ॥

[ मायाया अनुचरमन्त्राः ]

प्रधानं गोपनोपेतं तं तु वै केवलं त्वतः ।  
शङ्करं कमलं चैव क्रमाद्याच्च केवलौ ॥ १४५ ॥  
सर्वेषामुपरि ब्रह्मन् व्यापीं चान्द्रीं च विन्यसेत् ।  
प्रागेककस्य चोङ्गारमन्ते संज्ञानमोयुतम् ॥ १४६ ॥  
मायामयो महामोहः शम्बरश्च कलीश्वरः ।  
चत्वारोऽनुचरा हेते ध्येयास्त्वालिकुलप्रभाः ॥ १४७ ॥

[ मायानुचराणां ध्यानप्रकारः ]

चतुर्षुजा महाकायाः सौम्यवक्राः स्मिताननाः ।  
केयूराभरणोपेताः पीताम्बरधरस्तु वै ॥ १४८ ॥  
हारनूपुरसंयुक्ता नानाकुसुमभूषिताः ।  
तुषारधूलिधवलाः खड्गपाशसमुद्यताः ॥ १४९ ॥  
बाणं कार्मुकमन्यस्मिन्नातपत्रं करद्रव्ये ।  
एवमुद्भूत्य विधिवन्मायीयां मन्त्रसन्ततिम् ॥ १५० ॥

[ न्यासविधिः ]

स्वहस्ते पूर्ववक्ष्यस्य विग्रहे तदनन्तरम् ।

हृदयान्तर्गतं चेष्टा वाह्यतश्चावतार्य च ॥ १५१ ॥

[ वाह्यागविधिः ]

मन्त्रोत्सङ्गता न्यस्याः प्राग्वचाङ्गादयोऽखिलाः ।

[ मुद्राविधानम् ]

प्रपूज्य विधिवदेवीं स्वां मुद्रां दर्शयेत्ततः ॥ १५२ ॥

प्रागुक्तानां चतुर्णां तु भिन्नानामपि 'सा समृता ।

सर्वासां देवतानां च 'मुद्रासंघर्षसङ्ग्रिकम् ॥ १५३ ॥

मूलमन्त्रोदितं विद्धि देवताङ्गैः समन्वितम् ।

साधारणं सखीनां च षोडशानां तु नारद ॥ १५४ ॥

स्वमन्त्रयोजितामेकां मुद्रामप्यवधारय ।

[ महायोनिमुद्रा ]

संमुखौ तु करौ कृत्वा तथा वै संपसारितौ ॥ १५५ ॥

कनिष्ठानामिकाभ्यां वै युगलं युगलं द्विज ।

मेलयेन्नखदेशाच्च यथा स्यादेकपिण्डवत् ॥ १५६ ॥

अङ्गुष्ठौ दण्डवत्कृत्वा प्रान्तलग्नौ प्रसारितौ ॥ १५७ ॥

अङ्गुष्ठीनां चतस्रूणां विश्रान्तौ चोदरावधि ।

सर्पकुण्डलवत्कृत्वा प्रयत्नाचर्जनीद्रियम् ॥ १५८ ॥

प्रसार्य चाग्रतो लग्ने मध्यमे द्वे महायुने ।

नीता सा जन्मभूमेस्तु समारभ्य करद्रयम् ॥ १५९ ॥

कुर्याचैवातिसंलग्नं मणिबन्धावसानतः ।

ईषदस्पृष्टमूलेन मणिबन्धं करद्रयात् ॥ १६० ॥

कुर्याद्रिकासितं चैव मुद्रैषा मुनिसत्तम् ।

महायोन्यभिधाना च त्रिलोकजननी पुरा ॥ १६१ ॥

वशीकुर्याङ्गगत्सर्वं कामतो यदि योजयेत् ।

अत्रानुष्ठानसत्ता स्त्री बध्वा दूरात्पर्दर्शयेत् ॥ १६२ ॥

मुनीनां गतसङ्गानां क्षोभमायान्ति ते क्षणात् ।

पुरुषोऽत्राभियुक्तो वा दर्शयेद्विनितामु च ॥ १६३ ॥

निवृत्तकामधर्मामु अवलास्वथवा मुने ।

क्षुभ्यन्ति मदनार्ताश्च सकामासु च का कथा ॥ १६४ ॥

[ अनुचरमुद्रा ]

वक्ष्येऽथानुचराणां तु षोडशानां समासतः ।  
द्विजैरमुद्रां(?) सामान्यां सन्निधीकरणे शुभाम् ॥ १६५ ॥  
पृष्ठलग्नौ करौ कृत्वा मोक्षयेत्तदनन्तरम् ।  
प्रादेशिनीयुगं चैव कन्यासायुगलं तथा ॥ १६६ ॥  
अधोमुखं तु सुस्पष्टं ताभ्यां मध्यान्महामुने ।  
कनिष्ठिकाद्ययं लग्नं विरलं तर्जनीद्रयम् ॥ १६७ ॥  
मध्यमानामिकानां तु युग्मं युग्मं तु धारयेत् ।  
एकलग्नं नखोदेशाद्यावत्परं तु मध्यमम् ॥ १६८ ॥  
ऊर्ध्ववक्रं मुनिश्चेष्ट समेन धरणेन तु ।  
सुस्पष्टौ लग्नमानौ च अङ्गुष्ठौ चाप्यधोमुखौ ॥ १६९ ॥  
परस्परं तु दूरस्थौ मुद्रैषा सर्वकामदा ।  
स्वमन्त्रसंयुतां चैव पूजाकाले प्रदर्शयेत् ॥ १७० ॥  
चतुर्मुजानुकारा<sup>1</sup> च (?) सर्वेषां सिद्धिकामदा ।  
एवं मुद्रागणं दत्त्वा जस्वा च तदनन्तरम् ॥ १७१ ॥

[ होमादिविधानम् ]

होमं तदनु वै कुर्यात्तिलैः सिद्धार्थकान्वितैः ।  
सकुड्मघृतक्षीरसंपुत्रैस्तण्डुलादिभिः ॥ १७२ ॥  
ततो नियममाश्रित्य कृत्वा तदनु नारद ।  
देवीरूपं स्वमात्मानं भावनाप्यु ( द्व ? ) पचारतः ॥ १७३ ॥  
प्रयायाद्विजनस्थानं प्रौढयुक्त स्वासनान्वितः ।  
जपेष्टक्षणि वै सप्त पूर्वोक्तविधिना व्रती ॥ १७४ ॥  
क्षीरमूलफलाहारो देशकालवशात्तथा ।  
अयाचितैकभिक्षाशी तदभावाच्च नारद ॥ १७५ ॥  
स्वशिष्यसाधितं चानं मन्त्रपूतमसैन्धवम् ।  
तैलमांसविनिर्मुक्तं सन्ध्याकालेऽप्युपस्थिते ॥ १७६ ॥  
अत्रसमपि भुजीत भावितं मधुसर्पिषा ।  
जपान्ते विधिवन्मन्त्री होमं कुर्यात्प्रयत्नतः ॥ १७७ ॥

बलां मोदां तथा मांसीं चक्राङ्गां नागकेसरम् ।  
 कुंकुमं चन्दनं शोदं रजनीचूर्णमेव तु ॥ १७८ ॥  
 मेलयेत्सुस्थि(सि?)तानां च तिलानां मधुना तथा ।  
 भावयेत्सघृतेनैवं विलक्षं जुहुयात्तः ॥ १७९ ॥  
 मध्यमानामिकाभ्यां च अंगुष्ठाग्रेण नारद ।  
 अन्तेऽयुतत्रयं चैव समिधां परिहोपयेत् ॥ १८० ॥  
 प्राग्राजार्कतरुत्थानां खगदिराणां ततोऽपरम् ।  
 सुरदारुमयीनां च तृतीयमयुतं ततः ॥ १८१ ॥  
 दध्यात्पूर्णाहुतिं चैव विशुद्धेनान्तरात्मना ।  
 पतितायां तु पूर्णायामायाति परमेश्वरी ॥ १८२ ॥  
 परिवागान्विता देवी भाषते साधु साधिति ।  
 कुरु कार्यमभीष्टं च मत्रेण त्वधुना व्रज ॥ १८३ ॥  
 इदमुक्त्वा व्रजेत्तूर्णं देवी विष्णुनिकेतनम् ।

[ सिद्धिज सामर्थ्यम् ]

ततः स साधकवरः कर्माणि विविधानि च ॥ १८४ ॥  
 प्रारभेन्मनसा विप्र यान्यभीष्टानि सर्वदा ।  
 आत्मार्थे वा परार्थे वा लेशतः शृणु नारद ॥ १८५ ॥  
 प्रजप्यामलकं बिलं सकृन्वपगृहं विशेत् ।  
 कोशस्याग्रे विनिक्षिप्य यत्र कुत्र स्थितस्य च ॥ १८६ ॥  
 गगनात्पतिते (तति?) तूर्णं यद्यदुक्तं समीहते ।  
 यद्यज्ञाभरणं विप्र यद्यद्वा वसनं शुभम् ॥ १८७ ॥  
 'एवं वै त्रीहिगुलिकं तथैव तिलतण्डुलम् ।  
 क्षिपेद्वान्यस्त्वे पूर्णे कोष्टागारेऽथ खातके ॥ १८८ ॥  
 राजकीये तथा स्वर्ण (?) यत्र यत्र स्थितस्ततः ।  
 यद्यत्समीहते धान्यं सस्यं वा तण्डुलान्वितम् ॥ १८९ ॥  
 तत्तदग्रेऽथ गगनात्पतस्थ यथेष्पितम् ।  
 एवमेव तु सिद्धान्बं गुलिकां परिजप्य च ॥ १९० ॥  
 क्षिप्त्वा महानसोदेशे सिद्धान्बं वर्षयेत्क्षणात् ।  
 गुलिकां गोमयेनैव कृत्वा वदरसंमिताम् ॥ १९१ ॥

निक्षिप्य गोव्रजस्यान्तस्समवाराभिमन्त्रितम् ।  
 ध्यानमात्रातक्षणस्यान्ते दधिक्षीराज्यपूरिताः ॥ १९२ ॥  
 भाण्डाश्व पृष्ठतः पश्येद्यत्र तत्र स्थितौ व्रती ।  
 प्रजप्य बदरं विप्र फलमन्यन्तु वा क्चित् ॥ १९३ ॥  
 क्षिपेन्मधुवने राङ्गः फलाकृष्टं करोति च ।  
 प्रपुष्पवार्टिकायां तु पुष्पमें विनिक्षिपेत् ॥ १९४ ॥  
 जस्वा वारत्रयं मन्त्री पुष्पाण्याकर्षयेत्क्षणात् ।  
 यत्र यत्र तद्द्वाऽत्थं सप्तजसं विनिक्षिपेत् ॥ १९५ ॥  
 तत्र तत्र च तत्त्वेष्टसंकल्पे तु कृते सति ।  
 यथेच्छं तु समाकृष्टं तत्र तत्र च तद्वजेत् ॥ १९६ ॥  
 न चापि साधकवरस्संविष्णो (ओ?) जायते क्चित् ।  
 कृत्वा ऽङ्गारकणं चैव शतजसं तु नारद ॥ १९७ ॥  
 क्षिपेत्सलिलमध्ये तु ज्वलन्तं (प्रज्वलत्?) तत्प्रदश्यते ।  
 कुशाग्रस्थं जलकणं शतवाराभिमन्त्रितम् ॥ १९८ ॥  
 कृत्वा हुताशराशौ तु ज्वलमाने विनिक्षिपेत् ।  
 भवेत्पानीयमिव च स वह्निर्दश्यते क्षणात् ॥ १९९ ॥  
 वालुकापरिपूर्णं तु अरण्यं च तृणोज्ज्वतम् ।  
 दृष्ट्वा तत्र विनिक्षिप्य तृणं च शतमन्त्रितम् ॥ २०० ॥  
 पुष्पपत्रसमाकीर्णं पत्रपलुवसंकुलम् ।  
 कुर्यान्नन्दनतुल्यं तं तोयशालिसमावृतम् ॥ २०१ ॥  
 नानाविहगसंपूर्णं पत्तनोपवनान्वितम् ।  
 पुरप्राकारसंपूर्णं देवतायतनान्वितम् ॥ २०२ ॥  
 गेयदेवध्वनियुतं ललनाभिश्च शोभितम् ।  
 वृपाणामेतदाश्र्यं दर्शनीयं सदैव हि ॥ २०३ ॥  
 अनोकहेष्वरण्येषु नीरसेषु सदैव हि ।  
 इच्छयाऽप्यस्तथाऽन्नानि भोगांश्च विविधानि च ॥ २०४ ॥  
 करोति मन्त्रितैर्लोष्टैर्गोमयेनाष्टसङ्घच्या ।  
 आरिवर्गे मुनिश्रेष्ठं संमुखे संस्थिते सति ॥ २०५ ॥  
 क्रोधाचैव वधोद्युक्ते एकाकी यदि तिष्ठति ।  
 जपमानस्तु वै सम्यक् संकल्प्य मनसा महत् ॥ २०६ ॥

आत्मीयं च वलं विप्र सैनिकायुधसङ्कुलम् ।  
 तस्य संपवते क्षिप्रं चमूः वोरपराक्रमा ॥ २०७ ॥  
 स<sup>१</sup> तन्त्रं तु गजाश्वं च नानाशस्त्रविभासितम् ।  
 दृष्टा पराङ्मुखं याति हतौजस्कं रिपोर्वलम् ॥ २०८ ॥  
 करोति विप्र यत्किञ्चिन्मनसा मन्त्रमुच्चरन् ।  
 व्यलीकं सत्यभूतं च तत्था परिदृश्यते ॥ २०९ ॥  
 सुशुष्कं पादपं दृष्टा ताढ्येवरणेन तु ।  
 जपमानो महामन्त्रं तस्य पुष्पफलान्वितम् ॥ २१० ॥  
 रसपुष्पफलोपेतं पाणिभ्यां मन्त्रमुच्चरन् ।  
 पीड्येत्पादपं मन्त्री शोषितं सोऽधिगच्छति ॥ २११ ॥  
 पर्वताग्रस्थितो मन्त्रं नाशार्थं संजपेद्यदि ।  
 व्रजेदधस्तात्तद्विप्र यावदिच्छति साधकः ॥ २१२ ॥  
 तुष्टः प्रोत्थापयेत्पश्चात्पातालात्पर्वतं पुनः ।  
 चन्दनेन रसेनैव मन्त्रं पद्मोदरे लिखेत् ॥ २१३ ॥  
 पत्रेष्वङ्गानि चालिख्य सुशोभनदिने ततः ।  
 पूजयित्वाऽर्ध्यपुष्पाद्यैर्वेष्टयेदथ पूर्ववत् ॥ २१४ ॥  
 धारयेद्यो महामन्त्रं तस्य सर्वा विभूतयः ।  
 सम्यगाविर्भवन्त्यत्र लोके निष्कण्टकः स च ॥ २१५ ॥  
 सुशोभनश्च दीर्घायुः परत्र शुभमाप्नुयात् ।  
 देवीचतुष्टयस्यैष सिद्धिसङ्कुस्समासतः ॥ २१६ ॥  
 किञ्चिदुद्देशतः प्रोक्तः साधकानां हिताय च ।  
 नानाविधानि दिव्यानि प्रयच्छन्ति शुभानि च ॥ २१७ ॥  
 कर्माण्यतुलवीर्याणि अन्ते तु परमं पदम् ।  
 प्रकाशयति भक्तानां वैष्णवानां विशेषतः ॥ २१८ ॥  
 इति जयाख्यसहिताया शक्तिमन्त्रसाधनं नाम सप्तविशः पटलः ।

अथाङ्गमन्त्रसाधनं नामाष्टाविंशः पटलः ।

श्रीभगवान्—

अङ्गानां वृणु विप्रेन्द्र साधनं सिद्धिं महत् ।  
येन विज्ञातमात्रेण साधकः सुखमृच्छति ॥ १ ॥

[ हन्मन्त्रसाधनप्रकारः ]

<sup>१</sup>व्यापकत्वेन हन्मन्त्रं विन्यसेतु करद्ये ।  
<sup>२</sup>न्यस्य देहे च तदनु इष्टा हृत्पश्चमध्यगम् ॥ २ ॥  
विलिख्य च ततो वाहे चतुरस्स्थ्य मध्यतः ।  
चतुर्द्वारस्य सुसितमष्टपत्रं कुशेशयम् ॥ ३ ॥  
न्यस्य तत्कार्णिकायां तु ध्यात्वा मन्त्रेण पूर्ववत् ।  
पूजयित्वा विधानेन जुहुयात्सुसितैस्तिलैः ॥ ४ ॥  
तदन्ते हार्दकं रूपं कृत्वा तु विजनं व्रजेत् ।  
जपेष्ठक्षत्रयं तत्र लक्षणं तु होमयेत् ॥ ५ ॥  
सितचन्दनलिपानामाज्याक्तानां तथैव च ।  
सुगन्धिजातिपुष्पाणां दद्यात्पूर्णाहुतिं ततः ॥ ६ ॥  
पश्येत् स्वहृदतं मन्त्रं प्रबुद्धोत्फुल्लोचनम् ।  
इति मत्वा ममेदं वै सिद्धं तु हृदयेश्वरम् ॥ ७ ॥  
ततः कर्माणि वै कुर्यात्तेन मन्त्रेण नारद ।

[ हृदयमन्त्रसिद्धिं सामर्थ्यम् ]

शान्तिकं पौष्टिकं चैव स्वप्रस्थोऽथ शुभाशुभम् ॥ ८ ॥  
आदिशत्यभियुक्तस्य तत्स्वार्थघटनोद्यतः ।  
स्वप्रस्थानां नृपादीनां वनितानां विशेषतः ॥ ९ ॥  
कृत्वा तु हृदये पादं राका ( ब्रूया ? ) चोत्तिष्ठ दुर्मते ।  
प्रसादयामुकं गत्वा साधकं च धनादिकैः ॥ १० ॥  
स तथेति च वै मत्वा प्रबुद्धो निश्चितेन तु ।  
यायादभ्यर्थयेत्स्य साधकस्यामलात्मनः ॥ ११ ॥  
स्नात्वा घनरसाभ्यां तु नाम हृत्संपुटीकृतम् ।  
अस्मोजकर्णिकामध्ये सप्तम्यां सितपक्षतः ॥ १२ ॥  
अर्धरात्रे समुत्थाय नैशेन सलिलेन तु ।

1 मश्चुते A 2 केवलं व्यापकत्वेन हन्मन्त्र तु करद्ये A 3 न्यस्येत् -

हार्दकं मूर्तिमन्त्रं तु सह नाम्ना 'दले दले ॥ १३ ॥  
 लिखेद्वाङ्गुरेणैव पुष्येणानशनो व्रती ।  
 समस्तदोषशान्त्यर्थं समस्तसुखवृद्धये ॥ १४ ॥  
 समस्तपद्मोक्षाय समस्तवनितास्पये ।  
 एतद्वृद्यमन्त्रस्य साधनं कथितं मया ॥ १५ ॥

[ शिरोमन्त्रसाधनप्रकारः ]

अहुना साधनं वक्ष्ये शिरोमन्त्रस्य नारद ।  
 न्यस्य हस्ते तथा देहे पूजयित्वा हृदन्तरे ॥ १६ ॥  
 लाक्षारसाक्तवर्णेन साबजमालिख्य मण्डलम् ।  
 तन्मध्ये तु शिरोमन्त्रं प्राग्वद्यात्वा येजत्ततः ॥ १७ ॥  
 ताम्रं स्वर्णं तु जुहुयात् सघृतान्वै तिळानथ ।  
 भूत्वा रक्ताभ्वरधरस्तन्मन्त्राकृतिविग्रहः ॥ १८ ॥  
 आक्रम्य गिरिमध्यं तु जपेष्ठक्षणि पञ्च वै ।  
 तदन्ते जुहुयान्मन्त्री लक्षत्रयमनन्यधीः ॥ १९ ॥  
 रक्तपाटलपुष्पाणां सुगन्धानां तु नारद ।  
 कुङ्कुमागरुलिपानां घृताक्तानां विशेषतः ॥ २० ॥  
 दध्यात्पूर्णाहुतिं पश्चात्कुङ्कुमेन घृतेन च ।  
 साकारं तु भुवोर्मध्ये पश्येन्मन्त्रं जगत्प्रभुम् ॥ २१ ॥  
 ततः कर्माणि वै कुर्याद्विषयसंवित् सुसाधकः ।  
 वशीकुर्याज्जगत्सर्वमात्मना च धनेन च ॥ २२ ॥

[ सिद्धिज सामर्थ्यम् ]

प्रजप्य शतवारं तु बाह्लीकं हेमभूषितम् ।  
 अङ्गुष्ठानामिकाग्रेण मर्दयित्वा निशाम्बुना ॥ २३ ॥  
 ललाटे तिलकं कुर्याद्विजानामिकया परम् ।  
 तदधोङ्गुष्ठसंस्थेन रजसा वन्धयेद्वृदि ॥ २४ ॥  
 दिनत्रयं यथासङ्घचं जपन्सन्ध्यात्रयं चरेत् ।  
 चतुर्थेऽहनि संप्राप्ते मण्डलीको नराधिपः ॥ २५ ॥

समेत्य प्रार्थयेत्स्य प्रसादं कुरु मे प्रभो ।  
 गृहण मे धनं राष्ट्रं दासीदासगजादिकम् ॥ २६ ॥  
 तस्मिन्वेव क्षणस्यान्ते समायाति रसातलात् ।  
 शतशो नागकन्याश्च रसायनकरोद्यताः ॥ २७ ॥  
 पिवेदं सुशुभं पानमस्माकं रमयस्व च ।  
 याताच्चतुर्थदिवसादारभ्येदं क्षणं प्रभो ॥ २८ ॥  
 न प्राप्नुपो धृतिं तत्र पाताले भवतो विना ।  
 किंनर्यश्चाथ यक्षिण्यस्तथा विद्याधरस्त्रियः ॥ २९ ॥  
 साभिलाषाः समायान्ति साधकं प्रार्थयान्ति च ।  
 क्रीडते चेच्छया तासां स्ववशः स च नारद ॥ ३० ॥  
 यावदात्मसमीहा च पीत्वा पानवरं च तत् ।  
 शताभिमन्त्रितं कृत्वा निर्मलं भाजने जलम् ॥ ३१ ॥  
 अत्रानुसन्धयेन्मन्त्रमिमं संपूर्ण्य यत्नतः ।  
 भविष्यद्भूतभव्येषु संशयो यस्य कस्यचित् ॥ ३२ ॥  
 तत्तद्दीर्घयते मन्त्रः स्वदेशोत्थैः स्फुटाक्षरैः ।  
 नाम्न अन्तर्गतं मन्त्रं वशीकारे तु नारद ॥ ३३ ॥  
 जपेदाकर्षसिद्धौ वा साष्टं सूर्योदये शतम् ।  
 यःकश्चित्पुरुषो विप्र नारी वा मनसेष्टिता ॥ ३४ ॥  
 जपान्ते द्रुतमायाति मन्त्रस्यास्य प्रभावतः ।  
 लिखेन्मृगमदेनैव पयसा कुहुमेन तु ॥ ३५ ॥  
 सितकर्पटखण्डे वै दूर्वाकाण्डैर्दिनोदये ।  
 त्रिकोणपुरमध्यस्थं त्रिपत्रकमलं मुने ॥ ३६ ॥  
 हृदयाद्यं तु संयुक्तमभिधानं तदन्तिके ।  
 तन्मूर्तिमन्त्रसंयुक्तं दद्यात्पत्रत्रये तथा ॥ ३७ ॥  
 यो धारयति विप्रेन्द्र रक्तसूत्रेण वेष्टितम् ।  
 वस्त्रैर्वा वा(र्बाहौ?) गले वाऽथ लम्बमानं तु वा हृदि ॥ ३८ ॥  
 यत्र तत्र जयस्तस्य पूजा भवति पुष्कला ।  
 व्यालैर्व्याधैर्गजैश्चैव तस्करैर्घोरविक्रमैः ॥ ३९ ॥

न शक्यतेऽभिभवितुं मन्त्रस्यास्य प्रभावतः ।  
एतन्मूर्धाख्यमन्त्रस्य विधानं कथितं मया ॥ ४० ॥

[ शिखामन्त्रसाधनप्रकारः ]

वक्ष्येऽधुना शिखाकल्पं संक्षेपाच्छृणु नारद ।  
कृत्वा न्यासं तु हृद्यागं वहिरालिख्य मण्डलम् ॥ ४१ ॥  
चतुरसं चतुर्द्वारं रेखापञ्चकभूषितम् ।  
द्वाराणि सितवर्णानि रक्तवर्णानि चाश्रयः ॥ ४२ ॥  
तन्मध्ये पङ्कजं कुर्याद्विआङ्गनसमप्रमम् ।  
तत्रावतार्य हृदयाद्विन्यस्य च यजेत्ततः ॥ ४३ ॥  
होमावसानं कृत्वा तु कृष्णाम्बरधरो व्रजेत् ।  
शिखरप्रान्तभूमागं जपेलक्षत्रयं ततः ॥ ४४ ॥  
जपान्ते जुहुयात्तत्र रक्तपुष्पायुतत्रयम् ।  
रक्तचन्दनसंयुक्तं तदन्ते चायुतत्रयम् ॥ ४५ ॥  
जुहुयाच्चन्दनेद्धानां मध्वाक्तानां तु नारद ।  
इद्यात्पूर्णाहुतिं चान्ते चन्दनेन घृतेन च ॥ ४६ ॥  
तदन्ते मन्त्रराद् सम्यक् ब्रह्मरन्त्रोर्ध्वगो वदेत् ।  
गच्छ त्वं कुरु कर्माणि विविधानि महामते ॥ ४७ ॥  
परितुष्टाऽस्मि ते सम्यक् होमेन च जपेन च ।

[ मन्त्रसिद्धिजं सामर्थ्यम् ]

ततस्साधकमुख्योऽसौ कुर्यात्कर्म यदीप्सितम् ॥ ४८ ॥  
मन्त्रेणाद्यन्तरुद्धेन जपेन्नागवराभिधाम् ।  
समायाति फणीन्द्रोऽपि हस्ते कृत्वा रसायनम् ॥ ४९ ॥  
दर्शयेत्स्थाननिचयं निधीनां क्षमातले स्थितम् ।  
तदाङ्गया वसेच्चैव दुर्गे तु गिरिमस्तके ॥ ५० ॥  
प्रदद्जलमक्षयं स्वादुयुक्तं सुशीतलम् ।  
क्षीरवृक्षलतायुग्मं स्फुटमादाय चोन्नतम् ॥ ५१ ॥  
मन्त्रोदकेन संस्नाप्य बधीयात्तद्धटद्वये ।  
स्तंभद्रयेऽथवा विप्र मुञ्जादैर्मन्त्रैतस्तृणैः ॥ ५२ ॥  
प्रजप्य गुणगुणं धूपं शिखामन्त्रेण सप्तधा ।

लताभ्यां मध्यतो दद्यात्परं पेत शनैः शनैः ॥ ५३ ॥  
 तन्मध्ये जपमानं तु (नस्तु ?) पुष्टं संधार्य पाणिना ।  
 गृहीत्वा मनसा चिन्तां या यस्य परिरोचते ॥ ५४ ॥  
 ऋतं तद्यदि विप्रेन्द्र कुमुखं करमध्यगम् ।  
 समाहरेत्तु बलादनृतं यदि तद्वेत ॥ ५५ ॥  
 प्रयाते (ति ?) दूरतो वेगाच्चालयित्वा घटद्वयम् ।  
 प्रणष्टद्वयसंदेहे चोरेणापहृते तु वै ॥ ५६ ॥  
 कुर्यादेतल्लताकर्म परमर्मावधृने ।  
 अथवा मुनिशार्दूल दृष्टा निकटवर्तिनम् ॥ ५७ ॥  
 समं घटद्वयं भूमावेकजातिं सुलक्षणम् ।  
 स्थितं लताद्वयं ताभ्यां मनसा परिकल्प्य च ॥ ५८ ॥  
 चिन्तां कृत्वा जपेन्मन्त्री वीक्षमाणो लताद्वयम् ।  
 प्रणष्टद्वयसंज्ञेन ..... तत्र वै ॥ ५९ ॥  
 सत्यविज्ञापनार्थं तु समागम्य परस्परम् ।  
 वेष्टयित्वात्प्राप्तानपनृतज्ञापनाय च ॥ ६० ॥  
 नत्वाऽवनिं शनैर्विप्र संसृशेच्चां पुनःपुनः ।  
 मुसलद्वितयं वाऽथ भूमौ संरोध्य नारद ॥ ६१ ॥  
 हस्तद्वयान्तरेणैव साध्यं संपूज्य धूपयेत् ।  
 पुरोदितं परिज्ञेयमथ विप्र शरद्वयम् ॥ ६२ ॥  
 निधाय भूमौ तन्मध्ये करमात्रं परित्यजेत् ।  
 ताभ्यां कृत्वा तु संस्कारं प्रागुक्तपरिशुद्धये ॥ ६३ ॥  
 विलिख्य लोहकीलेन पूरयेच्च महामते ।  
 सुस्पष्टं कुडुमेनैव नामपन्त्रपुटीकृतम् ॥ ६४ ॥  
 पक्षमृत्कर्पराणां तु शंकार्थं यत्रकुत्रचित् ।  
 जलमध्ये तु निक्षिप्य....संज्ञाप्य कर्परम् ॥ ६५ ॥  
 पुतमास्ते जलोधर्वे तु निशशङ्कं तदधो वसेत् ।  
 यत्स्व(द्वा ?)व्रीहीद्यश्चैव कार्यास्सप्ताभिमन्त्रिताः ॥ ६६ ॥  
 तस्कराणां तु शङ्कार्थं प्रदेया वामपाणिना ।  
 दक्षिणे तु करे तेषां मुष्टि संवेशयेत्ततः ॥ ६७ ॥

शतैकसंख्यया तिष्ठेज्जपन्मन्त्रं तु नारद ।  
 प्रदद्यन्ते च चोराणां वीजानि करकानि च ॥ ६८ ॥  
 धारयेत्पूर्वविधिना भूर्जे वा सितकर्पटे ।  
 ददात्यभीष्टं भक्तानां निर्विश्वेन तु नारद ॥ ६९ ॥  
 एतच्छिखास्यमन्त्रस्य संविधानं मयोदितम् ।

[ कवचमन्त्रसाधनप्रकारः ]

कवचस्याधुना विप्र किञ्चिदुद्देशतः श्रृणु ॥ ७० ॥  
 न्यस्य चेष्टा च हृदये मण्डलं च ततो लिखेत् ।  
 तन्मध्ये पंकजं कुर्यात्पीतकृष्णोऽज्ज्वलेन तु ॥ ७१ ॥  
 तन्मिश्रितेन रजसा तन्मध्ये चावतार्य वै ।  
 प्रपूज्य पूर्वविधिना कुण्डस्थमथ तर्पयेत् ॥ ७२ ॥  
 सितकृष्णस्तथा ताम्रैस्तिलैर्मध्वाज्यभावितैः ।  
 दत्त्वा पूर्णाहुतिं कृत्वा रूपं कवचसंज्ञितम् ॥ ७३ ॥  
 प्रयायाङ्गृहं विप्र गुहां वाऽप्यथ पार्वतीम् ।  
 तत्र लक्षद्रुयं जप्त्वा होमं तदनु चाचरेत् ॥ ७४ ॥  
 द्रव्यैः पूर्वोद्दितैः सर्वैः कृष्णागश्विभावितैः ।  
 जपार्थसंख्यामानेन ततः पूर्णाहुतिं चरेत् ॥ ७५ ॥  
 आज्येन मधुमिश्रेण तदन्ते मन्त्रनायकम् ।  
 दशदिक्षु स्थितं पश्येत्साधकस्येदमाह च ॥ ७६ ॥  
 गच्छ सिद्धोऽसि ते कर्माण्यभीष्टानि प्रसादय ।  
 तदाङ्गां शिरसा कृत्वा साधयेन्मनसेप्तितान् ॥ ७७ ॥

[ मन्त्रसिद्धिज सामर्थ्यम् ]

गत्वा वन(नं?) पुरान्तं तु वामपाणिस्थितं जपेत् ।  
 सितं सिद्धार्थकं चैव प्रहरार्धमुद्भुवः ॥ ७८ ॥  
 निक्षिपेद्वनभूमौ तु तदधोर्ध्वं विदिक्षविषि ।  
 ततो हि ताः (अभितः?) समायान्ति तदग्रे वनदेवताः ॥ ७९ ॥  
 ममाङ्गां देहि मन्त्रज्ञ किमर्थं तापिताऽस्मि वै ।  
 अभीष्टान्याहरस्वेमान्यौषधानि सहस्रशः ॥ ८० ॥  
 समस्तकर्मसिद्ध्यर्थं क्षुज्जराविनिवृत्तये ।

अथौषधानि दिव्यानि सर्वकर्मकराणि च ॥ ८१ ॥  
 गृहीत्वा च वनोद्देशात्प्रयायात्साधकेश्वरः ।  
 आदाय कदलीपत्रं तमालच्छदमेव वा ॥ ८२ ॥  
 विततं भूर्जपत्रं वा मन्त्रेशं तत्र संलिखेत् ।  
 तत्तनुत्त्वमायाति वेष्टितं च यदा यदा ॥ ८३ ॥  
 शत्रुशत्रविनाशार्थमग्निज्वालापनुत्तये ।  
 घर्मांशुतापशान्त्यर्थं शीतानां नाशनाय च ॥ ८४ ॥  
 लोष्टकण्टकशीकर्यः स्थूलत्वमुपयानित च ।  
 यदि दत्त्वा च तं भूमौ स्वपेदुपविशेषं वा ॥ ८५ ॥  
 दृष्टाऽग्रस्थं चोरसैन्यं समुद्दत्वरायुधम् ।  
 भीमं मृगार्हं सिंहं वा हालाहलगणं महत् ॥ ८६ ॥  
 मदोद्धतं करन्द्रं वा आरण्यमहिषादिकम् ।  
 नदीनदान्तरस्थं वा प्राणिग्राहादिकं महत् ॥ ८७ ॥  
 हन्तुकामं च साधुनां सदामिषजिघृक्षया ।  
 दण्डाग्रस्थं तु तत्पत्रं कृत्वा दक्षिणपाणिना ॥ ८८ ॥  
 सार्धाग्रस्थं (स्थे?) ब्रामयेत् तत्समुत्थेन वायुना ।  
 कल्पान्तसद्वेनाशु यन्ति सर्वे इतस्ततः ॥ ८९ ॥  
 अथवा साधकेन्द्रेऽसौ चेतसा चानु सन्धयेत् ।  
 गुर्सि प्राकारतुल्येन कवचेनानलात्मना ॥ ९० ॥  
 चक्षुर्बन्धश्च दुष्टानां तत्क्षणा [ दुपजायते ] ।  
 तन्मन्त्रेण तु नशस्य जस्ता दद्याद्रुच्छदम् ॥ ९१ ॥  
 शीतकाळे निदाघे वा अम्बरन्तं प्रयाति सः ।  
 समुत्थिते महामेघे ग्रामे वा विषयेऽखिले ॥ ९२ ॥  
 स्मरेत् शत्रु ..... तत्पत्रं दण्डपृष्ठगम् ।  
 शतधा साशानिर्याति तानुत्रेण तु तेजसा ॥ ९३ ॥  
 बध्वा तनुत्रमन्त्रं च लिखितं पीतकर्पटे ।  
 क्षीरेण कुड्कुमैनैव ..... मिश्रितेन तु ॥ ९४ ॥  
 कर्णिकामध्यगं मन्त्रं द्विधा संज्ञा तदन्तगा(?) ।  
 युक्तं कर्मपदेनैव पत्रे पत्रे तु मन्त्रपम् ॥ ९५ ॥

लिखित्वा [ तच्च ] सूत्रेणावेष्टय ताम्रपुटान्तरे ।  
 कृत्वा बध्वा भुजे वामे मन्त्री यद्यत्समीहते ॥ ९६ ॥  
 तत्तदेव परा(समा?)ग्रोति दत्त्वा वाऽन्यस्य कस्यवित् ।  
 ग्रहभूतादयः सर्वे न वाधन्ते च तं नरम् ॥ ९७ ॥  
 प्रयच्छति सदाऽरोग्यं मन्त्रस्यास्य प्रभावतः ।

[ नेत्रमन्त्रसाधनप्रकारः ]

अधुना नेत्रमन्त्रस्य विधानं वच्चि सिद्धिदम् ॥ ९८ ॥  
 पूर्वोक्तेन विधानेन हृद्यागे तु कृते सति ।  
 मण्डलान्तर्गतं कृत्वा पीतरक्तं तु पङ्कजम् ॥ ९९ ॥  
 आहूय तत्र मध्ये तु नेत्रं हार्दम्बुजस्थितम् ।  
 होमावसानं संपूज्य होममाज्येन शस्यते ॥ १०० ॥  
 पीतैसिद्धार्थकैश्चैव ताम्रवर्णं तिलान्वितैः ।  
 पूर्णं हुत्वा ततः कृत्वा तदूपं विजनं व्रजेत् ॥ १०१ ॥  
 दिक्षक्रं भ्रममाणस्य वीक्षमाणो दिवाऽनिशम् ।  
 सूर्यस्य मूनिशार्दूलं जपेणुक्षत्रयं व्रती ॥ १०२ ॥  
 होमं कुर्याज्जपान्ते तु केवलेन घृतेन तु ।  
 अयुतद्वितयं मन्त्री सुरदारुरसेन च ॥ १०३ ॥  
 मधुमिश्रेण चान्वे द्वे एकं सिद्धार्थकैस्तिलैः ।  
 ततः पूर्णं समापाद्य समांशोत्थैर्वृत्तादिकैः ॥ १०४ ॥  
 अवसाने तु पूर्णायाः पश्येन्मन्त्रेश्वरं तु तम् ।  
 दीपलोचनमार्गस्था(मग्रस्थ?)माज्ञां दत्त्वाऽथ स व्रजेत् ॥ १०५ ॥  
 ततोऽखिलानि वै कुर्यान्मन्त्री कर्माणि भूतले ।

[ नेत्रमन्त्रसिद्धिज सामर्थ्यम् ]

स्रोतोऽज्ञनं समादाय कृत्वा द्विशतमन्त्रितम् ॥ १०६ ॥  
 सप्तवारं च सौवर्णीं शलाकामभिमन्त्र्य च ।  
 स्वनेत्रयुगलं तेन रञ्जयेदज्ञनेन तु ॥ १०७ ॥  
 पश्येद्भूमिगतं सर्वं यत्किञ्चिन्निधिर्पूर्वकम् ।  
 समुद्रतोयमध्यस्थं नागलोकं च पश्यति ॥ १०८ ॥  
 निशेषं रत्ननिचयं समादातुं च तं यदि ।  
 व्रजेद्वा नागलोकं च ददाति विवरं जलम् ॥ १०९ ॥

पाषाणपादपानां तु मध्यस्थं यक्षिणीगणम् ।  
 संपश्यत्यचिरेणैतत्तदीयेन यथा मुने ॥ ११० ॥  
 प्रविश्य क्रीडते सम्यक् तासां द्विज यथेच्छया ।  
 अदृश्यभूतो यक्षाणां स तेषामवलोकयेत् ॥ १११ ॥  
 सर्वदा चेष्टमानानां यक्षयोगानशेषतः ।  
 औषधो(ध्यो?)र्थास्तु विप्रेन्द्र तत्तमन्त्राश्च सर्वशः ॥ ११२ ॥  
 स्वयं वा यक्षकान्तानां सकाशादाहृतानि च ।  
 निर्याति(?) च पपन्नानां भक्तानां भावितात्मनाम् ॥ ११३ ॥  
 साधने ह्यसमर्थानां संप्रयच्छति साधकः ।  
 ते यक्षयन्त्रयोगानां सामर्थ्यान्मनसीप्सितम् ॥ ११४ ॥  
 संप्राप्नुवन्ति चाकृष्टाः प्रभावात्साधकस्य च ।  
 पुनरभ्यञ्जयन्त्रेते पूर्वोक्तविधिना यदि ॥ ११५ ॥  
 ईक्षते गगनान्तस्थान् सिद्धमंप्राननेकशः ।  
 पूजयन्ति च ते तस्य साधकस्य महात्मनः ॥ ११६ ॥  
 अभीष्टितं प्रयच्छन्ति स्वपर्यं वा नयन्ति च ।  
 उपसनस्य भक्तस्य वैष्णवस्य विशेषतः ॥ ११७ ॥  
 शताभिमन्त्रितं कृत्वा ह्यञ्जनं तु शलाकया ।  
 दद्यान्त्रद्रव्ये यस्य स पश्यत्यखिलं मुने ॥ ११८ ॥  
 एकदेशस्थितश्चैव निखिलं विषयं तु तत् ।  
 नगाधैरपि विच्छिन्नं योगयोगेष्वरान्वितम् ॥ ११९ ॥  
 दाकिनीभूतवेतालगणं चादर्शनस्थितम् ।  
 प्रहृष्टा हष्टमात्रास्ते प्रभावात्साधकस्य च ॥ १२० ॥  
 धनाधिकं प्रयच्छान्ति उदासीनस्थितस्य च ।  
 सप्ताभिमन्त्रितं कृत्वा नेत्रमन्त्रेण चाञ्जनम् ॥ १२१ ॥  
 प्रदद्यान्त्रयुग्मे स्वे अरिमध्यगतो नरः ।  
 स यायाइर्शनं शश्वद्यत्र यत्र विशेषं वा ॥ १२२ ॥  
 शताभिमन्त्रितं कृत्वा अदृष्टेऽल्पापथस्थितः ।  
 अन्यस्य यदि युज्ञीयात्सोऽपि यायाददर्शनम् ॥ १२३ ॥  
 अदर्शनगतो मन्त्री किं न कुर्याच्च भूतले ।  
 घृष्टा निशाम्बुतोयेन अञ्जनं रोचनान्वितम् ॥ १२४ ॥

विलिख्य बहिपत्रेण नामयुक्तं च पूर्ववत् ।  
 कर्णिकामध्यगं मन्त्रं दलस्थं विधिपूर्वकम् ॥ १२५ ॥  
 दशाहुङ्गे नेत्रखण्डे चतुरश्रेष्ठ वर्तुले ।  
 वध्वा सन्धारयेन्मच्ची सर्वस्मिन्जायते प्रियः ॥ १२६ ॥  
 सर्वसंपत्करो मद्भो ध्याय्यन्यस्य वारणात्(?) ।  
 नेत्रस्यैतत्समाख्यातं विधानमतिशोभनम् ॥ १२७ ॥

[ अस्त्रमन्त्रसाधनप्रकारः ]

अथेदानीं समासेन अस्त्रराजस्य मे श्रुणु ।  
 कृत्वा न्यासं पुरा सम्यक् हृद्यागं तदनन्तरम् ॥ १२८ ॥  
 चतुरश्रेष्ठ चतुर्द्वारं कृत्वा यागं महामुने ।  
 तन्मध्ये राजपाषाणतुल्येन रजसाम्बुजम् ॥ १२९ ॥  
 केसराणि सुरक्तेन तस्य पीतेन कर्णिकाम् ।  
 तत्रावतार्थं संपूज्य ततो होमं समाचरेत् ॥ १३० ॥  
 हविषा गुग्गुलैनैव तिलैः सह सितासितैः ।  
 दत्त्वा पूर्णाहुतिं पश्चात् कृत्वाऽस्त्रसद्वर्णं तनुम् ॥ १३१ ॥  
 प्रयायान्विर्जनं स्थानं जपेष्टुक्षत्रयं सुधीः ।  
 जपान्ते होमयेन्मच्ची गुग्गुलैरयुतद्रयम् ॥ १३२ ॥  
 बदराण्डप्रमाणेन एकं सिद्धार्थकस्य च ।  
 रक्तचन्दनघृष्णोत्थमिधमानमयुतद्रयम् ॥ १३३ ॥  
 घृतस्यायुतमेकं तु दद्यात्पूर्णाहुतिं तु वै ।  
 ततः सहस्रस्यार्थं द्वादशान्तेऽस्त्रनायकम् ॥ १३४ ॥  
 पश्यत्यमलवद्वृष्ट्या इदमाह च सोऽस्त्रराद् ।  
 गच्छ त्वं साधकश्रेष्ठ विचरेह यथामुखम् ॥ १३५ ॥  
 कुर्वन् कर्माण्यशेषाणि दिव्यमर्त्यान्यनेकशः ।  
 तदाङ्गया स विप्रेन्द्र सिद्धिं चाप्यनुसाधयेत् ॥ १३६ ॥  
 प्रजप्त्योपलखण्डं तु कालं तु घटिकाभिधम् ।  
 क्षमातलं वीक्षमाणस्तु तेन संताद्येतिक्षतिम् ॥ १३७ ॥  
 सा पीताङ्गी स्वरूपेण स्थित्वाऽग्ने साधकस्य तु ।  
 प्रयच्छत्यचिरात्सर्वं यदभीप्सितमस्य तु ॥ १३८ ॥

[ अस्त्रमन्त्रासिद्धिं ज सामर्थ्यम् ]

अकालशाळ्यसर्वे तथाऽकालफलानि च ।  
 सर्वाण्यकालगुणाणि गन्धाश्च विविधा अपि ॥ १३९ ॥

बिलद्वाराण्यसंख्यानि विविधानि सहस्रशः ।  
 रसायनानि दिव्यानि स्वयंग्राहाणि सर्वशः ॥ १४० ॥

समपातालसंस्थानि भावा नानाविधास्तथा ।  
 ये स्वर्गे ये च भूलोके दुर्लभास्तु सहस्रशः ॥ १४१ ॥

सर्वाणि तानि विषेन्द्र प्रकटीकुरुते तथा ।  
 आदाय खादिरं हस्ते लगुडं शतमन्त्रितम् ॥ १४२ ॥

चतुष्पथस्थितं द्रुक्षं तेन सन्ताडयेद्वलात् ।  
 निर्यान्ति विहलीभूताः शाकिन्यो भूतमातरः ॥ १४३ ॥

किं किं साधकराजेन्द्र आज्ञां देहि यथेष्टिसताम् ।  
 अशक्येषु च कार्येषु भूतानां प्रेरयेत्तदा ॥ १४४ ॥

विदेशवृत्तकं सर्वं गूढं सुप्रकटं तथा ।  
 गत्वा ज्ञात्वा यथाभूतमागत्य श्वचिरेण तु ॥ १४५ ॥

निवेदयन्ति तत्सर्वं डाकिन्यो मन्त्रपीडिताः ।  
 प्रयान्ति मातरोभताः क्षणेन गगनान्तरम् ॥ १४६ ॥

चेष्टितं च कृतं द्रुतं यत्तद्वग्नचारिणाम् ।  
 ज्ञात्वा निवेदयन्त्याशु साधकस्य यथास्थितम् ॥ १४७ ॥

भूतैर्गृहीतमनुजं ताडयेच्च लतादिना ।  
 समानयेन्द्रेच्चाथ तदग्रस्थस्य तां लताम् ॥ १४८ ॥

यायादभीष्मितं वेगाद द्रुतमायाति तत्क्षणात् ।  
 कृत्वा तु मातरं तस्माद्वरदेशं व्रजन्ति च ॥ १४९ ॥

यत्र यत्र क्षिपेन्मन्त्री जस्वा सिद्धार्थकानि तु ।  
 सन्निधिं तत्र कुर्वन्ति देवयोन्युषि(दि ?)ता ग्रहाः ॥ १५० ॥

अभीष्मितं चानयन्ति पानान्नवसनादिकम् ।  
 अस्त्रेण मन्त्रितं कृत्वा शस्त्रं परबलं व्रजेत् ॥ १५१ ॥

ध्वस्तायुधं करोत्याशु तन्मध्ये तत्क्षेपेयदि ।  
 अभेद्यमपि चेद्वज्रमस्त्रजस्त्रलेन तु ॥ १५२ ॥

बहुधा भेदमायाति एवमन्ये नगादयः ।  
 क्षमामण्डलस्थितं ध्यायेदस्त्रज्वालावलीदृष्टम् ॥ १५३ ॥  
 यत्र यत्र नियुक्तं तु स्तंभं तत्र करोति च ।  
 अस्त्राभिमन्त्रितं कृत्वा लोहकाण्डं तु नारद ॥ १५४ ॥  
 प्रापयन्गगनस्थं च स्तंभयेदभिवर्षणम् ।  
 यत्र यत्र नियुंजीयात्कोधसंरक्तलोचनः ॥ १५५ ॥  
 अस्त्रजसं दृणाग्रं तु बकवत्तत्र तत्पतेत् ।  
 मनःशिलायुतेनैव कुङ्कुमेन विलिख्य च ॥ १५६ ॥  
 कार्णिकादौ स्थितं प्राग्वदिक्षु वज्राष्टकान्वितम् ।  
 धारयेदस्तु युक्तात्मा सर्वत्राप्यपराजितः ॥ १५७ ॥  
 पूजामाप्नोति विपुलां सौभाग्यं चाखिलं तथा ।

इति श्रीपाञ्चरात्रे जयाङ्ग्यसहिताया अगमन्त्रसाधनं नामाष्टार्चिशः पटलः

अथ वक्रमन्त्रसाधन नामैकोनन्त्रिशः पटलः ।

श्रीभगवान्—

एतद्विधानमङ्गानां कीर्तिं तु यथेष्पितम् ।  
 शृणु वक्रत्रयस्याथ कल्पं वक्ष्यामि यादशम् ॥ १ ॥

[ नृसिंहवक्रमन्त्रसाधनम् ]

यत्तनृसिंहवदनं कल्पान्ताकार्ययुतप्रभम् ।  
 तस्याङ्गपद्मसंयुक्तं शृणु मूर्तिचतुष्टयम् ॥ २ ॥  
 युक्तं शक्तिचतुष्केण कल्पान्ताग्निसमद्युति ।

[ नृसिंहस्याङ्गमन्त्राः ]

आदाय शाश्वतं षोडा सामपाठकसंस्थितम् ॥ ३ ॥  
 चतुर्गतिघरेशाभ्यामन्तस्थेनाथ योजयेत् ।  
 उत्तराधरतः पश्चादाङ्गिकैश्चाङ्गयेत्स्वरैः ॥ ४ ॥  
 कौस्तुभोत्तमप्येन व्योमेशेनाथ भूषयेत् ।  
 अङ्गान्येतानि विप्रेन्द्र नृसिंहस्य महात्मनः ॥ ५ ॥

[ नृसिंहस्य मूर्तिमन्त्राः ]

कूटान्तश्चैव धा मात्मा(?)शाश्वतावस्थितस्ततः ।  
 वेदात्मा परमात्मा च चतुर्णामथ योजयेत् ॥ ६ ॥

अथ लोकेश्वराणि तु स्मक्षमान्तस्थं यदक्षरम् ।  
 लोकेश्वरोज्जितं तं वै व्योमेशाख्याद(र्ण?)संयुतम् ॥ ७ ॥  
 चतुर्णामपि मूर्धस्थं चतस्रो मूर्तयो विभोः ।  
 सूर्यलोकप्रदशाद्यो द्वितीयोऽग्निप्रभाकरः ॥ ८ ॥  
 अत्युग्रदर्पशामनश्चतुर्थो विश्वसूकरः ।

[ नृसिंहानुचरमूर्तीना ध्यानप्रकारः ]

नृसिंहभूतयः(मूर्तयः?) सर्वे ध्येयास्तर्वे चतुर्भुजाः ॥ ९ ॥  
 नखपहरणाश्चैव विश्वोपमुवहानिदाः ।  
 विस्मयाख्यां स्मरेन्मुद्रां सर्वेषां च करद्रव्ये ॥ १० ॥  
 करेण तु करं ध्यायेन्मर्दयन्तमतीव हि ।  
 अतश्चाद्रिक्तरूपाणां ध्येया मुद्रा परा मुने ॥ ११ ॥  
 सितरक्तसुवर्णाभं नीलपूर्वाकृतिं स्मरेत् ।

[ नृसिंहस्य शक्तिमन्त्राः ]

आदायोत्फुल्ल (य फुल्ल ?) नयनमग्निरूपेष्टः परम् ॥ १२ ॥  
 दीप्तिमद्विश्वरूपौ च तेषां मूर्धनि विन्यसेत् ।  
 अशेषभुवनाधारं मायाव्योमेशभूषितम् ॥ १३ ॥  
 मायाव्योमेशरहितं तत्त्वेषामासनं न्यसेत् ।  
 युगान्तहुतसुगज्जवाला विश्वसूर्तिर्महाप्रभा ॥ १४ ॥  
 जगत्संपूरणी नाम्ना चतुर्थी संप्रकीर्तिता ।

[ नृसिंहशक्तीना ध्यानप्रकारः ]

क्रमेण वर्णमासां तु यथास्वमवधारय ॥ १५ ॥  
 अलिहेमारुणा...द्विभुजाश्चाख्याकुण्डलाः ।  
 उन्नताङ्गा महाकायाः पिङ्ग्रूयुग्मलोचनाः ॥ १६ ॥  
 चतस्रश्चापि षड्घाणाः प्रलम्बिजठरास्तथा ।  
 चक्रचामरहस्ताश्च बद्धपद्मासनस्थिताः ॥ १७ ॥  
 सर्वासां प्रणवं संज्ञां नमस्कारपदं न्यसेत् ।  
 मूर्लशक्तिप्रणीतेन न्यायेन न्यासमाचरेत् ॥ १८ ॥  
 अर्चयित्वा तु हृत्पद्मे षट्कोणे मण्डले बहिः ।  
 अष्टपत्रोदरे न्यस्य पूजयेत्परमेश्वरम् ॥ १९ ॥

न्यसेद्गुदादिकं प्राग्वत्पत्रप्रान्तचतुष्ये ।  
 प्रागाद्ये मूर्तिसंघं तु आग्ने याम्येऽथ शक्तयः ॥ २० ॥  
 इद्वाऽथ मूर्तिमन्त्राणां स्वमुद्रां संप्रदर्शयेत् ।  
 चक्रं कीर्तिंचतुष्कस्य गुणुलं च तिळं ततः ॥ २१ ॥  
 हृतकिंशाखाणां तु धान्यानामरुणात्मनाम् ।  
 तृणदोषविमुक्तानामाज्याक्तानां विशेषतः ॥ २२ ॥  
 गुणुलुक्ष्मौद्रमिश्राणां द्व्यात्पूर्णाहुतिं ततः ।  
 प्रमुञ्चन्वै महानादं त्रैलोक्यजडकृन्महत् ॥ २३ ॥  
 नृकेसरी समायाति गगनादनलान्तरात् ।  
 तन्मन्त्रेण महानादमुख्यं गगनं द्रुतम् ॥ २४ ॥  
 कुर्यात्साधकमुख्यो वै तेजसा मुदितो भवेत् ।  
 तदा स भगवान्देवः परितुष्टोऽनुभाषते ॥ २५ ॥  
 वद साधकराजेन्द्र यत्ते चेतस्यवास्थितम् ।  
 इत्युक्त्वाऽदर्शनं याति मन्त्रमूर्तीनृकेसरी ॥ २६ ॥

[ नृसिंहमन्त्रसिद्धिज सामर्थ्यम् ]

ततोऽष्टगुणमैश्वर्यं साधको यदि चेच्छति ।  
 आत्मनो द्विज वाऽन्यस्य वाङ्मात्रेण तु साधयेत् ॥ २७ ॥  
 दृष्टा सुलक्षणं पात्रं ब्राह्मणं क्षत्रियं तु वा ।  
 कृत्वा तु चेतसा न्यासं पुष्पैरर्घ्यैस्तथाऽम्बुना ॥ २८ ॥  
 संपूज्य रङ्गमध्यस्थमाविष्टस्म वदेत्क्षणात् ।  
 भूतं भव्यं भविष्यत्त्वं यस्य यत्प्रतिभाति वै ॥ २९ ॥  
 न्यस्य तन्मूर्तिमन्त्रांश्च तन्मन्त्रैरथ पूजयेत् ।  
 दारकं सोऽपि चेत्सर्वमतीतानागतं वदेत् ॥ ३० ॥  
 शक्तिमन्त्रचतुष्केण समावेश्य च कन्यकाम् ।  
 स्वत्पाऽपि बालभावस्था सा विवक्ति यथेष्पितम् ॥ ३१ ॥  
 जपमानस्तु मन्त्रेशं तन्मन्त्रेणाथ संक्षिपेत् ।  
 सिद्धार्थकान्विशेषद्रामान्नगरं वा पुरं महत् ॥ ३२ ॥  
 तत्क्षणात्क्षोभमायाति सतिर्यङ्गनरदैवतम् ।  
 ..... कृत्वातः सिंहविग्रहम् ॥ ३३ ॥

1 तल्लिङ्गविग्रहम् A

लेपनाभरणाद्यस्तु संरक्षे<sup>1</sup> खलु कण्टकम् (?) ।  
 यायाच्छैलेन्द्रमूर्धानं जपेण्क्षाष्टकं व्रती ॥ ३४ ॥  
 वाऽयुतं लक्षयुगम् तु जपान्ते जुहुयात्ततः ।  
 न्यासं कृत्वा विशेन्मध्यमास्ते वाऽन्यस्य सम्मुखे ॥ ३५ ॥  
 क्षोभमायाति तरसा सगजाश्वायुधान्वितम् ।  
 प्रतिष्ठितायामल्पायां यस्यां कस्यां हि नारद ॥ ३६ ॥  
 जपन्मन्त्रं कृतन्यासो यद्यग्रे तिष्ठति क्षणम् ।  
 साऽपि च क्षोभमायाति धावेद्यत्र स साधकः ॥ ३७ ॥  
 मकरालयकूलं तु समासाद्य महामते ।  
 एवमेव हि यस्तिष्ठेत् क्षोभयत्यचिरेण तम् ॥ ३८ ॥  
 निरीक्षमाणो गगनं यदि मन्त्रमनुस्मरेत् ।  
 विघ्नं निर्मलं चैव तत्क्षणात्क्षोभयोति च ॥ ३९ ॥  
 जीमूतस्तनितैर्घोरैर्विद्युन्मालाशनीयुतैः ।  
 वनं वनस्पतियुतं सिंहव्याघ्राकुलं महत् ॥ ४० ॥  
 विधिनानेन विप्रेन्द्र क्षोभमायाति चाचिरात् ।  
 यं यं क्षोभयते मन्त्री सिंहमन्त्रेण भास्वता ॥ ४१ ॥  
 स स यच्छति सर्वस्वं भयभीतश्च भक्तिः ।  
 यं यं कृत्वा तु मनसा यक्षविद्याधरादिकम् ॥ ४२ ॥  
 जपेन्मन्त्रवरं मन्त्री स स आयाति शीघ्रतः ।  
 आज्ञां स साधयत्याशु साधकस्य महात्मनः ॥ ४३ ॥  
 तदाज्ञया ब्रजेन्द्र्यः स्वस्थानं भीतमानसः ।  
 विलिख्य द्वादशारं तु नाभिनेमिसमन्वितम् ॥ ४४ ॥  
 सषट्कोणं तु नाभौ तु सप्तद्वं कुड्डुमेन तु ।  
 तरुत्थितेन पयसा वक्षे रोचनया सह ॥ ४५ ॥  
 कर्णिकान्तर्गतां संज्ञां मन्त्राद्यन्तं निरोधिताम् ।  
 अमृतार्णान्तरस्थां च व्यापी चान्द्रीयुतश्च सः ॥ ४६ ॥  
 स्वकोऽसौ मूर्तिमन्त्रो यः प्रत्येकस्मिन्दले दले ।  
 रक्षामुकपदोपेताः षट्कोणे च हृदादयः ॥ ४७ ॥

मूर्तिद्रयं तु प्रथमं संज्ञाद्यन्तगतं द्विज ।  
 चक्रनाभौ द्विधा योज्यं द्रव्यमेव न (त्व ?)रान्तरे ॥ ४८ ॥  
 अरान्तरान्तयोगेन एकैकं पदसु पदसु च ।  
 याऽत्र वै प्रथमा शक्ती रक्षनामपदान्विता ॥ ४९ ॥  
 अरान्तराले सा योज्या एका द्वादशधा द्विज ।  
 नामयुक्तां त्रिधा चान्यां चक्रनेमौ नियोज्य च ॥ ५० ॥  
 त्रिरष्टुधा तृतीया च तथा चक्रप्रथिष्ठपि ।  
 वा(या?) चतुर्थी विभोद्धशक्तिरेकधा चक्रवाहिगा ॥ ५१ ॥  
 तन्मयी येन सूत्रेण चक्रं संवेष्ट्य सप्तधा ।  
 व्रतोपवासशुद्धात्मा पूजां कृत्वा तथाऽहुतिम् ॥ ५२ ॥  
 द्वादश्यां सितकृष्णायां गुरोर्वारेऽथ नारद ।  
 अथवा जीवनक्षत्रे मुहूर्ते शकुनान्विते ॥ ५३ ॥  
 विलिख्य च बहिः पक्षे सितरक्तेन वेष्टयेत् ।  
 त्रिलोहगर्भगं कृत्वा मन्त्रं यो धारयेद्विज ॥ ५४ ॥  
 तस्यायुः श्रीस्तथाऽरोग्यं सौभाग्यमुचितं बलम् ।  
 त्रुमिः कान्तिस्तथा कीर्तिर्विजयससर्वतोमुखः ॥ ५५ ॥  
 मेधाऽभिचारविवृंसो मन्त्रो योगकृतोऽथ वा ।  
 स्थावरं जडमं घोरं शङ्काख्यं कृत्रिमं तथा ॥ ५६ ॥  
 विषं विनाशमायाति गृहभूतेषु का कथा ।  
 कामयेद्वनितानां तु मध्ये भवति वल्लभः ॥ ५७ ॥  
 यं यं समीहते कामं तं तं प्राप्नोत्ययतः ।  
 एतन्नृसिंहमन्त्रस्य वक्रभूतस्य नारद ॥ ५८ ॥

[ कपिलमन्त्रसाधनप्रकारः ]

विधानं कथितं सम्यक् कापिलस्याथ कथ्यते ।

[ कपिलस्याङ्गमन्त्रः ]

विलेख्यो दीस्तिमान्वोढा ऊर्ध्वाधोऽनलवेष्टिः ॥ ५९ ॥  
 तन्नृसिंहाङ्गवन्मूर्धा क्रमात्कुर्याच्च योजितम् ।  
 एतानि कपिलाङ्गानि चेटकानस्य वै शृणु ॥ ६० ॥

[ कपिलस्यानुचरमन्त्रः ]

चतुष्कं वारुणान्तस्थं शाद्यं कृत्वा क्रमेण तु ।  
धरेशमनलारूढं सलोकेशं चतुष्वर्धः ॥ ६१ ॥  
विश्वाप्यायकरो व्यापी न्यस्यो हुपरि सर्वतः ।  
योगेश्वरश्च तत्त्वज्ञो ब्रह्मदत्तो महामतिः ॥ ६२ ॥  
सितरक्तारुणः कृष्णशान्तदेहश्चतुर्भुजः ।

[ कपिलानुचरमूर्तिध्यानप्रकारः ]

ब्रह्माङ्गलिकृताः सर्वे बद्धपद्मासनस्थिताः ॥ ६३ ॥  
विज्ञानसंचयाकारा शक्षमूत्रकरास्तु वै ।  
प्रभाकरसहस्राभा दिव्यमालाम्बरान्विताः ॥ ६४ ॥  
दिव्यगन्धानुलिपिसाङ्गा दिव्याभरणभूषिताः ।

[ कपिलस्य शक्तिमन्त्रः ]

आद्यवर्णचतुष्कं तु शान्तान्तं च लिखेत्क्रमात् ॥ ६५ ॥  
अनलस्थं च सर्वेषामधः सोमं च विन्यसेत् ।  
व्यापी चान्द्री ततो माया चतुर्थ्यन्तं नियोजयेत् ॥ ६६ ॥  
विमला करुणा शक्तिर्ज्ञानाख्या चेति शक्तयः ।

[ कपिलशक्तिध्यानप्रकारः ]

पीतश्यामारुणाः शुक्राः क्रमशो द्विभुजाः स्मृताः ॥ ६७ ॥  
वरदाभयहस्ताश्च कपिलाकृतयस्तथा ।  
कृत्वा न्यासं यजेत्पश्चात् वितते हृत्कुशेशये ॥ ६८ ॥  
ततः पूर्णेन्दुसङ्काशमेकद्वारं तु वर्तुलम् ।  
सपद्वं मण्डलं कृत्वा तन्मध्ये ह्रवतार्य च ॥ ६९ ॥  
शेषमंगादिकं प्राग्वद्यस्य लीला(इले न्यस्य?)नदन्तरे ।  
इष्टा ब्रह्माङ्गलिं मुद्रां योगेशादिषु दर्शयेत् ॥ ७० ॥  
वराभयौ तु शक्तीनां मुख्यस्थाङ्गेषु पूर्ववत् ।  
कृत्वा होमं यथाशक्ति तिलैराज्यपरिपुतैः ॥ ७१ ॥  
दत्वा पूर्णाहुतिं पश्चात् स्थानमासाद्य निर्जनम् ।  
जपेष्ठक्षचतुष्कं तु हृदादीनां तु नारद ॥ ७२ ॥  
क्रमात्सहस्रमेकैकं ततो होमं सपाचरेत् ।  
पयसा मधुमिश्रेण जुहुयादयुतद्वयम् ॥ ७३ ॥

निरम्भुनाऽथ वै दधा जुहुयादयुतं ततः ।  
 मालतीकुसुमानां तु ततश्चायुतपञ्चकम् ॥ ७४ ॥  
 एकमाज्यस्य जुहुयात्केवलस्य शुबेण तु ।  
 शतं शतं च सर्वेषां सर्वमेकीकृतं जुहेत् ॥ ७५ ॥  
 ततः पूर्णाहुतिं दद्यादधिमध्वाज्यपूरिताम् ।  
 एत्यादित्यपथादग्रे साक्षात्तेष्टदधोक्षजः ॥ ७६ ॥  
 गच्छ साधक सिद्धोऽसि मन्मन्त्रेणाखिलं कुरु ।  
 एव मृकत्वा स भगवान्याति सूर्यपथादतः ॥ ७७ ॥

[ कपिलमन्त्रसिद्धिज सामर्थ्यम् ]

तन्मन्त्रेणाथ वै मन्त्री कुर्यात्कर्म यथेष्टिसतम् ।  
 जडानां योजयेन्मन्त्रं मुहूर्तं हृत्कुशेशये ॥ ७८ ॥  
 प्रामुख्यान्ति प्रबोधं च अष्टाक्षरपदान्वितम् ।  
 मन्त्रेणाधन्तसंख्यं यस्य नाम तु नारद ॥ ७९ ॥  
 जपेच्छतद्वयं मन्त्री स संवाधपथं व्रजेत् ।  
 मन्त्रेण जपमानस्तु यदि तिष्ठेत्पोवने ॥ ८० ॥  
 लब्धविज्ञानसन्तोषाः पादयोर्निष्ठनन्ति ते ।  
 तपस्विनः शान्तचित्ता मन्त्रज्ञस्य महात्मनः ॥ ८१ ॥  
 महानृपालयाग्रे तु ध्यायेद्वै मन्त्रनायकम् ।  
 क्षणमास्ते यदा मन्त्री तदा नृपवरस्तु तम् ॥ ८२ ॥  
 समेत्य पादमूळं तु निखिलं विनिवेदयेत् ।  
 यान्यांश्चतसि कृत्वा वै जपेन्मन्त्रवरं व्रती ॥ ८३ ॥  
 समेत्य तेन विप्रेन्द्र मन्त्रज्ञस्य महात्मनः ।  
 स्वं स्वं चैव तु विज्ञानं कथयन्ति प्रयत्नतः ॥ ८४ ॥  
 नागा विद्याधरा यक्षा ये वै गगनगामिनः ।  
 विज्ञानसिद्धिं वै सर्वां विशेषेण महात्मनः ॥ ८५ ॥  
 दत्त्वा साधकमुख्यस्य यान्ति यत्रागताः पुनः ।  
 विज्ञानविषये सिद्धौ सन्दिग्धार्थे तु नारद ॥ ८६ ॥  
 मन्त्रं ध्यायेज्जपेन्मन्त्री निस्सन्देहपदं व्रजेत् ।  
 ध्यात्वा नाभौ तु मन्त्रेण जपेद्यथयुतं प्रति ॥ ८७ ॥  
 भूतं भव्यं भविष्यत्वं वेत्ति सर्वं न संशयः ।

साष्टं शतद्वयं जप्त्वा सर्षपान्करसंपुटे ॥ ८८ ॥  
 निक्षिपेद्ग्रुमिमध्ये तु ते स्वयं संघटन्त्यधः ।  
 निधिस्थाने तु विप्रेन्द्र स्थाने रासायने तु वा ॥ ८९ ॥  
 तत्प्राणि(सि?)सूचनार्थं तु तत्रावर्ते ददत्यथ ।  
 प्राप्तिर्न विद्यते यस्मिन्निधावथ रसायने ॥ ९० ॥  
 दूरतश्च तदुद्देशात्प्रयान्तीतस्ततो द्विज ।  
 बद्धपद्मासनो मन्त्री शून्यधारणया स्थितः ॥ ९१ ॥  
 जपेदग्नसहस्राणि खेचरत्वमवाप्नुयात् ।  
 राजोपलघुतिमुषं ध्यात्वा मन्त्रं जपेद्यदि ॥ ९२ ॥  
 तुर्याशमयुतं . .... तालुरन्धपथस्थितम् ।  
 स्वयमन्यस्य वा विप्र पलितं नाशयेद्यतः ॥ ९३ ॥  
 पुरन्दरपुरान्तस्थं मन्त्रं मन्त्री जपेद्यदि ।  
 ज्वलनाभं तु जिह्वाये रक्षावानीश्वरस्य तु ॥ ९४ ॥  
 सोऽपि मूकत्वमाप्नोति किं पुनर्मनुजोऽल्पधीः ।  
 निशाम्बुना च क्षीरेण सघनेन रसेन च ॥ ९५ ॥  
 विलिख्य कुङ्कमाढ्येन भूर्जे वा सितकर्पटे ।  
 षट्पत्रं तु महापद्मं तद्विद्वादशच्छदम् ॥ ९६ ॥  
 सनाभिनेमि तद्वावे षोडशारश्च हेतिराद् ।  
 प्राग्वन्नामसमायुक्तं मन्त्रेण कर्णिकान्तरे ॥ ९७ ॥  
 पत्रषट्के षड्डं तु नामाक्षरपदान्वितम् ।  
 अङ्गानि मूर्तयश्चैव शक्तयोऽथ दलत्रये ॥ ९८ ॥  
 तान्येवान्येषु पत्रेषु भूयो भूयो विलिख्य च ।  
 पदं समाप्ते यावन्नामौ मूलं न्यसेत्पुनः ॥ ९९ ॥  
 अरान्तराले हृद्वीजमस्त्रवीजमरेषु च ।  
 शेषमङ्गचतुष्कं तु मूर्तयश्चक्तयस्तथा ॥ १०० ॥  
 चक्रनेमौ तु विन्यस्य चक्रबाह्यं तु वै ततः ।  
 नवधा शक्तिवीजेन वेष्टनीयं महामते ॥ १०१ ॥  
 आश्रमावरुणासङ्गचान्तिमन्त्रान्विनिक्षिपेत्(?) ।  
 अथवाऽनेन तु व्योम्नि तत्र सूत्रेण वेष्टयेत् ॥ १०२ ॥

जाम्बूनदपुटे कृत्वा धारयेद्गतिमान्हि यः ।  
 तस्य ज्ञानं सविज्ञानमाविर्भवति नारद ॥ १०२ ॥

नदीः सन्तरतस्तस्य अथवोदधिलङ्घने ।  
 तोयोत्था दोषसंघाश्च ऊर्मयः प्रशमन्ति च ॥ १०४ ॥

यन्त्रसंधारको यत्र निवसत्यम्बुजन्म च ।  
 ज्वलितं <sup>१</sup> वाचकं तत्र गमयत्यचिरेण तु (?) ॥ १०५ ॥

कृत्वा स्थानं तु निर्वाधं मन्त्रस्त्यास्य प्रभावतः ।  
 प्रविशन्ति च घोराणि भौमाद्यानि सहस्रशः ॥ १०६ ॥

न तत्र दैविको बाधः कुतो राजकुलोद्यतः ।  
 उदेति पूर्णमतुलं धैर्यं लक्ष्मीः प्रगल्भता ॥ १०७ ॥

विपरीतमतो यद्वै तत्सर्वं नाशमेति च ।  
 किमस्य मन्त्रनाथस्य अपाप्य भुवनत्रयम् ॥ १०८ ॥

स्यात्समाराधितस्यैवं विधिवृष्टेन कर्मणा ।  
 यत्र यत्र च मन्त्रेण यं यं मन्त्री नियोजयेत् ॥ १०९ ॥

तत्राङ्गशक्तिमूर्ति चाप्यर्चयेजुहुयाजपेत् ।  
 इत्येतत्कापिलस्योक्तं वाराहस्याधुनोच्यते ॥ ११० ॥

[ वराहमन्त्रसाधनप्रकारः तत्र वराहस्याङ्गमन्त्रः ]  
 षोडाऽनन्तेशमादाय प्रधानोपरि संस्थितम् ।  
 धरेशं तदधो दद्यात्संयोज्याङ्गोदितस्वरैः ॥ १११ ॥

[ वराहस्यानुचरमन्त्राः ]  
 गोविन्दो विबुधाद्यश्च वराहश्च चतुर्गतिः ।  
 क्रमाचतुष्टयं दद्यात्तेषां चाधो नियोज्य च ॥ ११२ ॥

धरेशश्च गदधृत्सी सूक्ष्मं वरुणमेव च ।  
 तदूर्ध्वमनलं पश्चाचतुर्णी क्रमशो न्यसेत् ॥ ११३ ॥

[ वराहस्य शक्तिमन्त्राः ]  
 अथ शक्तिचतुष्कार्थमादायार्णचतुष्टयम् ।  
 ध्रुवो वराहस्त्वनलः परमात्मा महामतेः ॥ ११४ ॥

आरुदं सोमबीजं च चतुर्णामासने न्यसेत् ।  
 विष्णुनाऽलंकृताससर्वे ततः स्वहृदयान्मुने ॥ ११५ ॥  
 सर्वस्मिन्मन्त्रचक्रे तु चान्द्री व्यापी तु मूर्धनि ।  
 न्यासं पुरोदितं कृत्वा इष्टा हृदयगोचरे ॥ ११६ ॥  
 अष्टासं तु पुरं कृत्वा द्वाराद्यवयवान्वितम् ।  
 तन्मध्ये कमलं शुक्रमष्टपञ्चं सकर्णिकम् ॥ ११७ ॥  
 तत्रावतार्य मन्त्रेशं पूजयेद्वक्तिपूर्वकम् ।  
 पूर्ववद्वृदयादीनि ततोऽनुगचतुष्टयम् ॥ ११८ ॥  
 ध्यात्वा पद्मदलान्तस्थं न्यसेज्ज्ञानं निबोध मे ।

[ वराहानुचरध्यानप्रकारः ]

अतसीपुष्पसंकाशं प्रथमं धरणीधरम् ॥ ११९ ॥  
 धराधरं द्वितीयं तु नवमेघसमप्रभम् ।  
 प्रियङ्गुमञ्चरीश्यामं तृतीयं पृथिवीधरम् ॥ १२० ॥  
 चतुर्थं विश्वधृडनाम ध्यायेदलिङ्गलघुतिम् ।  
 वराहवदनाः सर्वे शंखपद्मकरोदयताः ॥ १२१ ॥  
 बद्धपद्मासनासीना वरदाभयकास्तु वै ।  
 पुष्पाभरणदिग्धाङ्गास्तुषारनिकरान्विताः ॥ १२२ ॥

[ वराहशक्तिध्यानप्रकारः ]

ततः शक्तिचतुष्कं तु ध्यात्वा ध्यात्वा निवेशयेत् ।  
 नवचम्पकवर्णाभां प्रथमां विश्वपूरकीम् ॥ १२३ ॥  
 राजोपलप्रभामन्यां विश्वसन्धारणीति या ।  
 ध्यायेद्वन्धुकपुष्पाभासोजाख्यां तु महावलाम् ॥ १२४ ॥  
 चतुर्थीं स्थितिसंज्ञां च तुहिनाचलसन्निभाम् ।  
 वराहवदनाससर्वे द्विभुजाश्रास्त्रकुण्डलाः ॥ १२५ ॥  
 गदाचक्रकराश्वैव नानापुष्पाम्बरान्विताः ।  
 पूजयित्वा ततो दद्यान्मुद्रां मञ्चगणस्य च ॥ १२६ ॥  
 मूलस्य हृदयादीनां पूर्वलक्षणलक्षिताम् ।  
 वराभयाख्यां मूर्तीनां गदामुद्राङ्गनासु च ॥ १२७ ॥  
 ततस्तु ज्ञुयान्मन्त्री मध्वक्तानसितांस्तिलान् ।  
 दत्त्वा पूर्णाहृतिं कृत्वा वाराहं रूपमात्मनः ॥ १२८ ॥

यायाज्जलाशयोदेशमेकान्तं विजनं महत् ।  
 तत्र लक्षाष्टकं जप्त्वा जुहुयाद्वे च सप्त च ॥ १२९ ॥  
 तिलानां त्वयुतं चापि अयुतद्वितयं तथा ।  
 गव्यस्याज्यस्य जुहुयात् गुलगुलोरयुतं पुनः ॥ १३० ॥  
 दध्यात्पूर्णाहुतिं भन्ती ततो दृष्टिपथं व्रजेत् ।  
 स्तूयमानस्मुरैः सर्वेरराहो वरदः प्रशुः ॥ १३१ ॥  
 गच्छ तुष्टोऽस्मि ते शीघ्रमभीष्टं परिसाधय ।  
 ततः साधकमुख्योऽसौ साधयेत्प्रभुणोदितम् ॥ १३२ ॥

[ वराहमन्त्रसिद्धिज सामर्थ्यम् ]

आरुह्य शिखराग्रे तु दक्षिणाशां निरीक्षयन् ।  
 जपेन्मन्त्रवरं रात्रौ निशान्ते चान्तकः स्वयम् ॥ १३३ ॥  
 विह्वलीभूत आयाति किं मया ते प्रयोजनम् ।  
 ब्रूहि वैरिगणः करते यस्याद्य प्रभवाम्यहम् ॥ १३४ ॥  
 प्रसन्नस्त्ववसन्नो वा यस्यासौ कालमृत्युना ।  
 न वाध्यतेऽद्यप्रभृति त्वदीयं शपथं हि मे ॥ १३५ ॥  
 त्वमिदानीं व्रतधरो गतमृत्युर्न संशयः ।  
 यास्यामि देहि चाज्ञां मे याहीत्यस्य ततो वदेत् ॥ १३६ ॥  
 ध्यात्वा तोयं घटान्तस्थं जप्त्वा सार्धंशतं तथा ।  
 गर्दभाद्याश्र्य ये रोगाः प्रशमन्ति च तज्जलात् ॥ १३७ ॥  
 स्नानात्पानात्तथा सेकात् क्षणेन तु महायुने ।  
 निशाम्बुना चन्दनेन नाममन्त्रपुटीकृतम् ॥ १३८ ॥  
 परिवारयुतं पद्मे लिङ्गित्वा शीतले जले ।  
 निधाय तत्क्षणाद्याति ज्वरश्चैकाद्विकादिकः ॥ १३९ ॥  
 प्रजप्य गुणश्च धूपं सिद्धार्थकसमन्वितम् ।  
 ज्वरान्ते धूपितः सम्यक् सुखी भवति तत्क्षणात् ॥ १४० ॥  
 मृदमादाय संमन्त्रय कृत्वा वामकरस्थिताम् ।  
 जलेनालोङ्घ्य तदनु लूतात्कं परिलेपयेत् ॥ १४१ ॥  
 नश्यत्याशु द्विजश्रेष्ठ मन्त्रस्यास्य प्रभावतः ।  
 शताभिमन्त्रितं कृत्वा तिलतैलं धृतान्वितम् ॥ १४२ ॥

सर्वव्याधिविघातं च अभ्यङ्गात्परिजायते ।  
 इच्छासंख्यं करे कृत्वा नीलं दर्भगणं द्विज ॥ १४३ ॥  
 शताभिमन्त्रितं कृत्वा निक्षिपेत्पृष्ठदेशतः ।  
 व्रजमानो महारण्ये चोरातङ्कभयाकुले ॥ १४४ ॥  
 आस्ते चानुगता तस्य पैशाची यक्षसन्ततिः ।  
 निपानयति दोषाणां पथि सर्वमुखप्रदा ॥ १४५ ॥  
 यं यं समीहते मन्त्री पथि तीर्थान्तरे स्थितः ।  
 तं तं यक्षादयशश्वत् प्रददन्ते यथेष्पितम् ॥ १४६ ॥  
 तृप्यर्थं तस्य सार्थस्य न श्रमं चाप्यसौ व्रजेत् ।  
 यक्षरक्षः पिशाचाश्च तिष्ठन्त्यन्येऽग्रतोऽस्य वै ॥ १४७ ॥  
 अनुसन्धानमात्रेण तदाङ्गासंप्रतीक्षकाः ।  
 यदा गगनगामित्वमिच्छत्यद्गुतकृद्रती ॥ १४८ ॥  
 तदादाय च माक्षीकं सुभगां च महौषधीम् ।  
 तुषारं सूतसहितं कृत्वा ताम्रपुटे त्वमून् ॥ १४९ ॥  
 गूहयेन्मर्दनेनाथ भूयो हेमपुटे क्षिपेत् ।  
 सहस्रं परिजप्याथ कृत्वा च गुलिकां च ताम् ॥ १५० ॥  
 निक्षिप्य मुखमध्ये तु ततो नभसि चेत्पतेत् ।  
 सिद्धविद्याधराः सर्वे आयान्ति भयविह्लाः ॥ १५१ ॥  
 किञ्चकरत्वेन वर्तन्ते मन्त्रज्ञस्य महात्मनः ।  
 सप्तद्वीपसमुद्रान्तां यद्यगादवनिं द्विज ॥ १५२ ॥  
 अन्तरिक्षेण वै मन्त्री न मोहमुपगच्छति ।  
 भ्रमत्यविरतं मन्त्री मेरुपृष्ठे गतो यदि ॥ १५३ ॥  
 दिवौकसां पुराणां तु तत्र चेद्विबुधाङ्गनाः ।  
 पूजयन्ति च वै तस्य विबुधाः प्रणमन्ति च ॥ १५४ ॥  
 आदाय गुटिकां मन्त्री कृत्वा द्रादशमन्त्रिताम् ।  
 सप्तलोकोद्भवाः कन्याः सप्तपातालसम्भवाः ॥ १५५ ॥  
 संलिख्य चेतसा कृत्वा स्वपरार्थकरो यदि ।  
 दृश्यन्ते च ततः क्षिप्तं मदाधूर्णितलोचनाः ॥ १५६ ॥  
 नागाश्च महिषा दान्ता मृगासिंहोरगादयः ।  
 नरा वा [कि] व्राश्चान्ये तान् लिखेद्यदि साधकः ॥ १५७ ॥  
 क्षणेन सत्यंकारास्ते प्रोत्तिष्ठन्ते न संशयः ।

मधुना तिलं कृत्वा युक्तं मृगमदेन तु ॥ १५८ ॥  
 शताभिमन्त्रितं सम्यक् लङ्घाटे मुनिसत्तम ।  
 सान्तःपुरयुतो गजा क्षोभमायाति तत्क्षणात् ॥ १५९ ॥  
 अभिमन्त्र्य गदां मन्त्री खादिरीमायर्सी तु वा ।  
 विलं विना तु भूभागं केवलं ताडयेद्यादि ॥ १६० ॥  
 सप्तानां तु तलानां वै नियन्त्रो(यच्चाऽ) भूयते गतेः ।  
 या या चेतसि वै सिद्धिरभीष्टा साधकस्य तु ॥ १६१ ॥  
 सा सा मन्त्रबलात्सम्यक् सिध्यति वृचिरात्ततः ।  
 अष्टयोन्युत्थिता देवी तथा चैवाणिमादयः ॥ १६२ ॥  
 सामर्थ्यान्मन्त्रनाथस्य साधकानां च नारद ।  
 पयसा कापिलेनैव रोचनाकुडुमेन च ॥ १६३ ॥  
 भूर्जपत्रेऽथवा वस्त्रे अष्टासं च लिखेत्परम् ।  
 तन्मध्येऽष्टदलं पद्मं षट्कोणं तद्वहिःपुरम् ॥ १६४ ॥  
 द्रादशारं तु तद्वाहे नाभिनेमिप्रथीयुतम् ।  
 मध्ये मन्त्रयुतं ... ... नामवीजान्तरस्थितम् ॥ १६५ ॥  
 पूजान्यासप्रयोगेण दलानां च हृदादयः ।  
 भूयोऽवृत्तीजं विप्रेन्द्र अष्टासास्त्रिषु चाष्टधा ॥ १६६ ॥  
 तदाशास्वष्टधा भूयो हृन्मत्रं योजयेत्ततः ।  
 षोडा वै षट्सु काणेषु वहिरष्टासकस्य तु ॥ १६७ ॥  
 शिखावीजं तु विन्यस्य तनुत्रं लोचनान्वितम् ।  
 प्रपूरणार्थं नाभौ तु असंख्यं वहुशो लिखेत् ॥ १६८ ॥  
 षट्प्रावर्तयोगेन चतस्रोऽरेषु भूर्तयः ।  
 याऽत्र वै प्रथमा शक्तिशतुर्विंशतिधा च ताम् ॥ १६९ ॥  
 दद्यादरान्तरालेषु द्वितीया नेमिपण्डले ।  
 नाभिस्थवीजयुक्ता तु योजनीया निरन्तरम् ॥ १७० ॥  
 अन्तरान्तरयोगेन शेषं शक्तिद्रव्यं तु तत् ।  
 प्रथिषु न्यसनीयं च वात्यचक्रे ततो द्विज ॥ १७१ ॥  
 द्विषट्क्षया च शिरसा वेष्टयित्वा त्रयं नयेत् ।  
 विष्णुं व्योमेशवर्णेन तद्यन्त्रं परिवेष्टयेत् ॥ १७२ ॥  
 पञ्चरङ्गेण सूत्रेण क्षिपेत्कनकसंपुटे ।

दोर्दण्डे दक्षिणे कुर्यात् खी वा स्तनयुगान्तरे ॥ १७३ ॥  
 प्रियत्वं सततं याति वैरिष्वपि च साधकः ।  
 नदीनदान्समुद्रान्वा लीलया परिलङ्घयेत् ॥ १७४ ॥  
 बहर्यं तत्प्रभावाच्च नो मज्जति जलान्तरे ।  
 नारण्यवनजानां तु सकाशाद्विद्यते भयम् ॥ १७५ ॥  
 भजन्ति सानुकूलं च विपरीतस्थिता ग्रहाः ।  
 न बाधते विष घोरमनेकं चातिर्भीषणम् ॥ १७६ ॥  
 चोरादिशब्दसंघातो गात्रसन्धिषु नो विशेत् ।  
 यत्रोपलानि गगनात्पतन्ति यदि वै ततः ॥ १७७ ॥  
 तुल्यानि उष्णवृष्टीनां वैध(स्युः?)न्यूनान्यथ द्विज ।  
 बालग्रहादयो दूरं त्यक्त्वा बालं प्रयान्ति च ॥ १७८ ॥  
 यत्रेदं तिष्ठते यत्रं किं तु तद्देहगं तु वै ।  
 लग्नगर्भा च या नारी सुखं सूते च धारणात् ॥ १७९ ॥  
 भवेत्पुत्रवती वन्ध्या मृतवत्साऽथ पुत्रिणी ।  
 सपत्रीं गणमध्ये तु पूजामाप्नोति शाश्वतीम् ॥ १८० ॥  
 रणे राजकुले धूते विवादे चातिसंकटे ।  
 धारको जयमाप्नोति मन्त्रस्यास्य प्रभावतः ॥ १८१ ॥  
 तस्मात्संसाधिते मच्चे यच्चं वै मुनिसत्तम ।  
 इह तत्रोत्थितं वान्यत्सर्वकर्मकरं भवेत् ॥ १८२ ॥  
 सर्वसिद्धिशं चैव सर्वसंपत्समृद्धिकृत् ।  
 इदं ते विष मन्त्राणां सरहस्यं च कीर्तितम् ॥ १८३ ॥  
 साधनं भोगकामानां साधकानां महात्मनाम् ।  
 नेदं शठानां पापानामभक्तानां प्रकाशयेत् ॥ १८४ ॥  
 नान्यदर्शनभक्तानां नाशिष्याणां कदाचन ।  
 नान्यायमार्गसंस्थानामधर्मनिरतात्मनाम् ॥ १८५ ॥  
 लीलया चोदकानां च मार्गे वा यत्र कुत्रचित् ।  
 यो धर्मं चार्थलाभेन प्रबूते शुक्रिं विना ॥ १८६ ॥  
 धनाभिमानसक्तानां स सिद्धोऽपि व्रजत्यधः ।  
 तस्मादिदं रहस्यं च दृष्टादृष्ट्यार्थिषु ॥ १८७ ॥  
 न्यायतः प्रतिपन्नेषु वक्तव्यं श्रेय इच्छता ।  
 इति श्रीपाचारात्रे जयाख्यसंहिताया वक्त्रमन्त्रसाधनं नाम एकोनत्रिशः पठलः ।

अथ परिकरसाधन नाम त्रिशः पटलः ।

श्रीभगवान्—

समासात्कौस्तुभादीनां साधनं शृणु नारद ।  
येन विज्ञातमात्रेण यथेष्टुं साधयिष्यति ॥ १ ॥  
स्वनाम्नः पूर्ववर्णं च मात्राव्यञ्जनवर्जितम् ।  
आङ्गिको लांछनचयः स्वस्वसंज्ञादयस्तु षट् ॥ २ ॥  
साधार(सामान्य ?) मेतत्सर्वेषां नवानामङ्गसिद्धये ।  
विशेषः कौस्तुभादीनामधुनाऽत्रैव वक्ष्यते ॥ ३ ॥

[ कौस्तुभमन्त्रसाधनम् ]

मण्यक्षरस्यासने तु नियोक्तव्यौ <sup>१</sup>रलौ क्रमात् ।  
कृत्वा न्यासं यजेद्देहे सूर्यवद्दर्तुलं बहिः ॥ ४ ॥  
सपद्ममण्डलं कृत्वा इष्ट्वा तत्र महामते ।  
जस्त्वा हुत्वा ततो यायाद्विरिशुङ्गमपादपम् ॥ ५ ॥  
जपेष्टक्षद्रयं पश्चान्मन्दारकुम्भायुतम् ।  
जुहुयात्कुङ्कुमेनैव समध्वाज्यपरिप्लुतम् ॥ ६ ॥  
ततश्चम्पकपुष्पाणां जुहुयादयुतत्रयम् ।  
मत्रेशः सिध्यति क्षिप्रं सिद्धः सद्रत्नसञ्चयम् ॥ ७ ॥  
प्रयच्छत्यचिरेणैव आयुररोग्यवर्धनम् ।  
कृत्वा उल्ककसूत्रेण वेष्टनाच्च यवत्रयम् ॥ ८ ॥  
अङ्गुलानि चतुर्दश्यात् वृताकं वर्तिपञ्चकम् ।  
सपद्मेन मन्त्रेण ज्वालयित्वा जपेन्मुने ॥ ९ ॥  
शतमेकं तु वै सार्थं लोहचक्रोपरि स्थितम् ।  
बिलं रसायनं वित्तं यत्राधस्तात्कितौ स्थितम् ॥ १० ॥  
चङ्गमेज्जपमानस्तु चक्रात्प्लुत्य च भेकवत् ।  
वर्तयो निपतन्त्याशु मन्त्रस्यास्य प्रभावतः ॥ ११ ॥  
स्थानं खात्वोचरेद्विप्रं निधीन्वै सरसायनान् ।  
बिलं कृतं यद्विवित्तं तिष्ठत्याचन्द्रतारकम् ॥ १२ ॥  
नरेन्द्रमखिलं तत्र .... .... .... .... ।  
रत्वानि ध्यानमात्रेण पणान्याभरणानि च ॥ १३ ॥

ददाति मर्त्यलोकेऽस्मिन्दुर्लभानि सदैव हि ।  
 यश्वैवं .....माधैस्तु लिखितं धारयेह्नले ॥ १४ ॥  
 पद्म...सप्रयोगेण प्रजपन्मन्त्रनायकम् ।  
 तस्य सर्वार्थसिध्यर्थं सर्वस्मिन्निधिवस्तुनि ॥ १५ ॥  
 इत्येतत्कौस्तुभस्योक्तं मालामन्त्रस्य कथ्यते ।

[ मालामन्त्रसाधनम् ]

अथ स्वनामवर्णस्य क्रमाच्च लय(यरल ?) त्रयम् ॥ १६ ॥  
 पूर्वोपकरणेनैव युक्तमङ्गगणं तनौ ।  
 न्यस्य कृत्वा तु हृद्यागं बहिरधेन्दुमण्डले ॥ १७ ॥  
 षट्पत्रे पुष्करे ध्यात्वा संपूज्य जुहुयात्ततः ।  
 वनराजिं समासाद्य लक्ष्मेकं जपेत्ततः ॥ १८ ॥  
 जातिचम्पकपुष्पाणां कदम्बानां तु होमयेत् ।  
 सर्वौषधिरसाक्तानामयुतञ्चायुतं क्रमात् ॥ १९ ॥  
 मधुना केवलेनाथ जुहुयादयुतं द्विज ।  
 होमान्ते मन्त्रसिद्धिस्याहैवी लोके तु मानुषे ॥ २० ॥  
 कृत्वाऽभिमन्त्रितां कण्ठे पुष्पमालां च साधकः ।  
 निधायावनिसंस्थायामर्चायामात्मनोऽथवा ॥ २१ ॥  
 न विप्रमानभावत्वं यात्यसौ यावदिच्छति ।  
 करोति चार्चनं विष्णोः स्थाने पुष्पफलोज्जिते ॥ २२ ॥  
 अकालकुसुमान्याशु तत्राकाशात्पतन्ति च ।  
 पूजां (सज्जं) कृत्वा तु तैः पुष्पैस्तान्येव यदि धारयेत् ॥ २३ ॥  
 उत्तमाङ्गे तु कण्ठे वा भूयो द्विशतमन्त्रिताम् ।  
 यायाददर्शनं मन्त्री खगतिर्वाऽथ वायुवत् ॥ २४ ॥  
 दिव्यगन्धवहो नित्यं दिव्याश्चर्यप्रदर्शकः ।  
 कुसुमायुधसाहश्याद्रुपुषा परिहश्यते ॥ २५ ॥  
 मालाधरस्तु वै मन्त्री अखिले ललनाकुले ।  
 मालाकारस्य वै तुष्टो यदि पुष्पवनं द्विज ॥ २६ ॥  
 निरीक्षते जपन्मन्त्री शुष्कं तत्पुष्पितं भवेत् ।

कुद्धोऽपि कुसुमाकीर्ण वनं दृष्टा करोति च ॥ २७ ॥  
 दावाग्निनेव निर्देशं भूयो वा यदि चेच्छति ।  
 प्रावृण्माधवकालाभ्यां तुल्यत्वमुपपादयेत् ॥ २८ ॥  
 ये केचिहुर्लभा गन्धाः स्वर्गपातालसंभवाः ।  
 यत्र मालाधरस्तिष्ठेन्मन्त्री तत्र वहन्ति ते ॥ २९ ॥  
 सुभगस्सर्वभूतानां दर्शनादेव जायते ।  
 जयाद्वते न चाप्नोति कुत्रचित्स पराजयम् ॥ ३० ॥  
 शान्तिकं पौष्टिकं चैव अयत्रेनाचिरात्तु वै ।  
 मालाधरो लभेताशु मन्त्रसन्धारणादपि ॥ ३१ ॥

[ कमलमन्त्रसाधनप्रकारः ]

मालासाधनमित्येतत्कमलस्याथ कथयते ।  
 नामार्णस्यासने दद्याज्जीवं वरुणसंस्थितम् ॥ ३२ ॥  
 प्रागुक्तसंस्कृतं कृत्वा ह्यस्य ध्यात्वा यजेष्ठदि ।  
 वहिः पद्मान्तरे पद्मं द्विषद्पत्रे तु षड्दलम् ॥ ३३ ॥  
 कणिकाकेसरोपेतं कृत्वा वृत्तपुरान्तरे ।  
 तत्रावतार्य संपूज्य होमं कृत्वा तिलादिकैः ॥ ३४ ॥  
 यायात्पद्मवनोद्देशं पद्ममन्त्रं जपेत्ततः ।  
 लक्ष्मेकं मुनिश्रेष्ठं अयुतं त्रितयान्वितम् ॥ ३५ ॥  
 होमयेत्कमलानां तु अयुताद्रितयं द्विज ।  
 अयुतं स्थळपद्मानां मधुसिक्तं ततोऽयुतम् ॥ ३६ ॥  
 नागकेसरगन्धानां मन्त्रसिद्धिर्भवेत्ततः ।  
 लभेत विपुलां लक्ष्मीं व्याघिरोगविवर्जितः ॥ ३७ ॥  
 सौभाग्यमतुलं चैव कान्ति परमशोभनाम् ।  
 वलीपलितनिर्मुक्तो धनधान्यसमन्वितः ॥ ३८ ॥  
 भूर्जपत्रे तु षट्पत्रं कमलं कुड्डमेन तु ।  
 विलिख्य मन्त्रं तन्मध्ये न्यासयोगेन नारद ॥ ३९ ॥  
 ददाति धारणात्सर्वं साधितं कमलं पुरा ।  
 एतद्विधानं पद्मस्य शङ्खस्याप्यधुनोच्यते ॥ ४० ॥

[ शङ्खमन्त्रसाधनप्रकारः ]

स्वाभिनद्वा (धाना ?) घर्वणस्य त्वधस्थौ योजयेद्वलौ ।  
 विग्रहं सकलीकृत्य हृद्यागे तु कृते सति ॥ ४१ ॥  
 बाहे शङ्खोदरं पद्मं षट्पत्रं मण्डलस्थितम् ।  
 कृत्वा तत्राच्चयेन्मन्त्रं होमं कृत्वा तु नारद ॥ ४२ ॥  
 निर्द्धराम्बुयुतं स्थानं प्रयायाद्विजनं द्विज ।  
 लक्षाष्टकं जपेन्मन्त्री अयुतं त्रितयोत्तरम् ॥ ४३ ॥  
 जुहुयात्कुमुदानां तु लक्षषट्कं समाहितः ।  
 होमान्ते मन्त्रराद् सम्यक् सिध्यत्यस्य महामते ॥ ४४ ॥  
 दूराच्छवणविज्ञानं तत्प्रभावात्प्रवर्तते ।  
 सर्वभूतस्तं चैव ध्यानजप्यपरो लभेत् ॥ ४५ ॥  
 प्रभावान्मन्त्रनाथस्य शब्दांश्चाकर्णयेद्वहून् ।  
 देवगन्धर्वलोकोत्थान् श्रोत्रेन्द्रियमनोहरान् ॥ ४६ ॥  
 प्रयुक्तः पूर्वविधिना मन्त्रोऽयं यत्र कुत्रचित् ।  
 स साधयति तच्छीप्रं विप्रेशेन महामते ॥ ४७ ॥  
 तुषारक्षीरललितां (ते ?) सुधया चन्दनेन च ।  
 रक्तवस्त्रेऽथवा भूर्जे मन्त्रं यो धारयत्यपि ॥ ४८ ॥  
 तस्योपचयसामग्री सम्मुखत्वं प्रयाति च ।  
 विधानमेतच्छङ्खस्य प्रोक्तं चक्रस्य कथयते ॥ ४९ ॥

[ चक्रमन्त्रसाधनप्रकारः ]

कृत्वोर्ध्वे मरणानां च संज्ञा प्राक् क्षयं तु यत(?) ।  
 कुर्यात्परिकराद्यं च चक्राङ्गणसिद्धये ॥ ५० ॥  
 न्यस्य पाणौ तथा देहे हृत्पद्मे पूजयेत्ततः ।  
 द्विषङ्खारं लिखेच्चक्रं नाभिनेमिसमन्वितम् ॥ ५१ ॥  
 तदन्तरे तु षट्पत्रं कमलं रक्तपांडुरम् ।  
 चक्रं राजोपलाभेन सितधारं ज्वलत्प्रभम् ॥ ५२ ॥  
 तन्मध्ये चक्रमन्त्रं तु संपूज्य जुहुयात्ततः ।  
 दत्वा पूर्णाङ्गुतिं चैव समाक्रम्य वनस्थलीम् ॥ ५३ ॥

विलिख्य चक्रराण्मन्त्र ... कं वाथ कुडुम्पम् ।  
 चक्रमस्मीति वै बुद्ध्या स्थितमात्मनि नारद ॥ ५४ ॥  
 समाक्रम्य तु चक्राक्षं बद्धपद्मासनो विशेत् ।  
 जपेष्ठक्षत्रयं मन्त्री चक्राङ्कां च महोषधिम् ॥ ५५ ॥  
 जुहुयाष्ठक्षमानेन चक्रलक्षस्थितो व्रती ।  
 चक्राङ्के तु थुमे कुण्डे त्रितयं जुहुयादृतम् ॥ ५६ ॥  
 होमान्ते मुनिशार्दूल चक्रमाक्रम्य साधकः ।  
 जपेद्यानस्थितो लक्षं चक्रमुत्पतते ततः ॥ ५७ ॥  
 प्रयात्यर्कपदं वेगादृहीत्वा साधकं तु वै ।  
 लोकान्तरेषु सर्वेषु नयत्यविरतं बलात् ॥ ५८ ॥  
 न याति यदि वै मोहं मन्त्रसत्त्वक्षयान्मुने ।  
 चक्रमस्मीति वै बुद्ध्या वासना यदि वर्तते ॥ ५९ ॥  
 मन्त्रस्थिमन्मानुषे लोके नास्ति तथ्यन्तं साधयेत् ।  
 कर्मणा मनसा वाचा ध्यानात्संस्मरणात् वै ॥ ६० ॥  
 इत्येतच्चक्रमन्त्रस्य विधानमथ नारद ।

[ गदामन्त्रसाधनप्रकारः ]

वक्ष्ये गदाख्यमन्त्रस्य तद्र्पर्णस्यासने न्यसेत् ॥ ६१ ॥  
 'लरौ पूर्वोदितं सर्वमूर्ध्वेऽङ्गनिचयो भवेत् ।  
 न्यासं कृत्वाऽर्चनं सम्यज्ञनसाऽथ बहिर्द्विज ॥ ६२ ॥  
 गदाष्टकावृतं कुर्यात्स्फुरन्तं मध्यतोऽभुजम् ।  
 हेमाभं पद्मलं तत्र गदामन्त्रं तु पूजयेत् ॥ ६३ ॥  
 होमं कृत्वा ततो यायादुहां विप्र मनोरमाम् ।  
 तत्रायुताष्टकं मन्त्रं जपेत्तदनु होमयेत् ॥ ६४ ॥  
 घृताष्ठुतं समिष्ठक्षं रक्तचन्दनसंभवम् ।  
 होमान्ते तु गदामन्त्रः सुसिद्धिं संप्रयच्छति ॥ ६५ ॥  
 यान्यभीष्टानि मनसो ह्यात्मनश्च परस्य वा ।  
 कृत्वादौ तु गदां मन्त्री द्विहस्तां चन्दनोत्थिताम् ॥ ६६ ॥  
 प्रपूज्य तां समादाय कृत्वाष्टशतमन्त्रिताम् ॥  
 घोरान्दुष्टग्रहान्हन्यान्मन्त्री शिरसि ताडनात् ॥ ६७ ॥

यत्रेन्द्रजालरोगादीन (दि ?) स्तम्भा नानाविधाश्च ये ।  
 पाणिना भ्रान्म्यमाणायां गदायां यान्ति हरतसात् ॥ ६८ ॥  
 नश्यन्ति करिणो मत्तास्तथान्ये कुकुरादयः ।  
 घोरा विषधरा क्षुद्रा येऽप्यन्ये दुष्टचेतसः ॥ ६९ ॥  
 प्रहारैभूतलं हन्याहशभिर्मच्चसंस्कृतैः ।  
 पाताळवीथीः सर्वाश्च निर्भयः संचरेद्रत्ती ॥ ७० ॥  
 चक्रवल्लिखितं भूर्जे गदामच्चं च यो वहेत् ।  
 त्रिलोहवेष्टिं कृत्वा स सर्वसुखभागभवेत् ॥ ७१ ॥  
 उक्तमेतद्रदाख्यस्य कर्म मन्त्रस्य नारद ।

[ गरुडमन्त्रसाधनप्रकारः ]

गरुडस्याधुना शीघ्रमेकाग्रमवधारय ॥ ७२ ॥  
 वर्णऽभिधानपूर्वे तु वेदात्मानं नियोजयेत् ।  
 ऊर्ध्वाधो हनलं भूर्यो युक्तं तत्पूर्ववत्स्वरैः ॥ ७३ ॥  
 कृत्वा न्यासं तु हृद्यां चतुरसे तु मण्डले ।  
 षट्पत्रं वज्रमध्ये तु कुर्यात्पद्मं सुपीतलम् ॥ ७४ ॥  
 संपूज्य तत्र गरुडं होमं कृत्वा यथाविधि ।  
 यायाद्विरगिरेः शृङ्गं जपेलक्ष्मचतुष्टयम् ॥ ७५ ॥  
 त्रिलक्ष्मं जुहुयात्पश्चाद्वृत्ताक्तानां महामते ।  
 श्यामातण्डुलयुक्तानां तिलानामेकमानसः ॥ ७६ ॥  
 ततोऽस्य खगराद् सम्यक् परितोषं प्रयच्छति ।  
 अभीष्टमापादयति साधकस्य कृतात्मनः ॥ ७७ ॥  
 निरीक्षमाणो दिवचक्रं प्रदक्षिणमुपक्रमन् ।  
 जपेन्मन्त्रं यदा मन्त्री आस्ते रात्रौ सिताष्टमीम् ॥ ७८ ॥  
 तदाऽष्टौ कुलनागा ये नागवृन्दायुतान्विताः ।  
 प्रधानान्वै पर्णीश्चैव प्रधानं च रसायनम् ॥ ७९ ॥  
 गृहीत्वा भयभीताश्च तस्य तिष्ठन्ति चाग्रतः ।  
 निस्सर्पः स भवेदेशो यत्र मन्त्रयवातिष्ठते ॥ ८० ॥  
 स्थावराणि विषाणां चाभ्यन्तराणां तु का कथा ।  
 लूताविस्फोटकानां तु गर्दभानां महामते ॥ ८१ ॥

नामनाशो भवेत्तत्र यावत्तसन्तते (त ?) स्थितिः ।  
 लीलया याहि याहीति दष्टेमेवस्य(?)भाषते ॥ ८२ ॥  
 स याति च तथा नूनमरणेषुषेरु च ।  
 विषभारसहस्रं च योऽत्ति वै कालिकोदये ॥ ८३ ॥  
 भक्त्या स्मृत्वा मन्त्रिणं तं तत्तज्ञामग्रहण वा ।  
 यश्च धारयते मन्त्रं ललाटे कुंकुमेन तु ॥ ८४ ॥  
 स सर्वदोषनिर्मुक्तः ख आस्ते पक्षिराजवत् ।  
 गरुडस्य च मन्त्रस्य उक्तमुद्देशतो मया ॥ ८५ ॥

[ पाशमन्त्रसाधनप्रकारः ]

माहात्म्यमथ पाशाख्यमन्त्रस्य शृणु नारद ।  
 विनियोगं तदाद्यर्णे विश्वरूपानलौ त्वधः ॥ ८६ ॥  
 तदङ्गयेच्च शिरसि षोढा कृत्वा तु पूर्ववत् ।  
 न्यस्य हस्ते तथा देहे हृत्पद्मे पूजयेत्ततः ॥ ८७ ॥  
 कृत्वा पाशोदरे पञ्चं षट्पत्रं वह्निमण्डले ।  
 तत्र संपूज्य तन्मन्त्रं होमं कुर्यात्तिलाक्षतैः ॥ ८८ ॥  
 जप्त्वा मन्त्रायुतान्यष्टौ जुहुयाद्राजसर्पणान् ।  
 सितसर्षपतैलाक्तान् जपार्थेन महामते ॥ ८९ ॥  
 तदन्ते तु घृतैः कुर्यात्तिलैर्होमं तु नारद ।  
 एकायुतप्रमाणेन ततः सिध्यति मन्त्रराद् ॥ ९० ॥  
 मर्त्यलोकस्थितो मन्त्री पातालस्थांश्च कर्षयेत् ।  
 पातालसंस्थितो मन्त्री स्वर्ब्धान्वै निखिलान्मुने ॥ ९१ ॥  
 वश्याकर्षणशोषांश्च प्रयुक्तश्चैव मन्त्रराद् ।  
 करोति नात्र संदेहो ध्यातश्च लिखितस्तु वा ॥ ९२ ॥  
 वरपाशयुतं मन्त्रं नियुज्जीयान्महामते ।  
 विधिनाऽराधितं प्राग्वत्तदाग्रोत्ययततः ॥ ९३ ॥  
 रोचनाकुंकुमेनैव लिखितं च निशाम्बुना ।  
 संवेष्ट्य पीतसूत्रेण यो धारयति नारद ॥ ९४ ॥  
 यां यां निरीक्षते सौम्य तां तां(कान्तां ?)सुस्तिग्धया दशा ।  
 सकृचामरणान्तं तु सा सा तस्यानुगा भवेत् ॥ ९५ ॥

यथा दृष्टेऽथ वा मन्त्री दूराद्रिप्ति श्रुतोऽपि वा ।  
 सा स्वस्थानं परित्यज्य धावेद्यत्र स तिष्ठति ॥ ९६ ॥  
 अपि चेत्क्लिरी नारी यक्षिणी देवकन्यका ।  
 नारी विद्याधरी चैव गन्धर्वी सिद्धसंज्ञिता ॥ ९७ ॥  
 तां चेतसाऽनुसन्धाय रात्रौ मन्त्रवरं जपेत् ।  
 निशान्ते विहङ्गीभूता पाशाकृष्टेव तिष्ठते ॥ ९८ ॥  
 एतत्पाशस्य कथितमङ्गुशस्याधुनोच्यते ।

[ अङ्गुशमन्त्रसाधनप्रकारः ]

अकरालमधश्चोर्ध्वे अनलार्णेन योजयेत् ॥ ९९ ॥  
 युक्तं कुर्यात्स्वरैः प्राग्वद्यस्य संपूज्य दृढतम् ।  
 कृत्वा शशिकलाकारं पुरं तन्मध्यतोऽम्बुजम् ॥ १०० ॥  
 सिन्दूरपुञ्जवर्णाभं तन्मध्ये हृदयं न्यसेत् ।  
 पूजायित्वा विधानेन जुहुयात्तदनन्तरम् ॥ १०१ ॥  
 प्रियङ्गुना यथाशक्ति श्यामाकेन तिळेन च ।  
 ततोऽङ्गुशोऽहं भाव्यं च व्रजेत्पर्वतमस्तकम् ॥ १०२ ॥  
 जपेल्लक्षत्रयं तत्र ततो लक्षं तु होमयेत् ।  
 रक्तानामरपुष्पाणां(?)कृष्णानामपरं तु वै ॥ १०३ ॥  
 अयुते द्रे च समिधां खदिराणां महामते ।  
 कदुतैलाप्लुतानां च दद्यात्पूर्णाहुतिं ततः ॥ १०४ ॥  
 आज्येन च सुगन्धेन ततो मन्त्रः प्रसिध्यति ।  
 ततः प्रभृतिं कालाच्च कुर्यात्कर्माण्यशेषतः ॥ १०५ ॥  
 साधकोऽङ्गुशमन्त्रेण लिलिया चाप्यवतः ।  
 वश्याकर्षणविद्वैषौ मारणोच्चाटने तथा ॥ १०६ ॥  
 ध्यात्वा ऽकृष्टश्च वित्तेशो मन्त्रेणानेन वै यदि ।  
 प्रयच्छत्यखिलं वित्तमभयं चान्तकस्तु वै ॥ १०७ ॥  
 शक्रः प्रयच्छते राज्यं मारुतः शीघ्रगामिताम् ।  
 निःशेषविद्याकथनमीशस्तेजो हुताशनः ॥ १०८ ॥  
 वरुणः शान्तिपुष्टी च समाकृष्टः करोति च ।  
 यक्षेशः किञ्चरत्वं च पञ्चगेशो रसायनम् ॥ १०९ ॥

आकृष्टः खगति दद्याद्वो ब्राह्मणविग्रहम् ।  
 विद्याधराश्च गुलिकां सिद्धात्रैवाञ्जनं महत् ॥ ११० ॥  
 प्रयच्छन्ति सदाऽऽकृष्टा मन्त्रस्यास्य प्रभावतः ।  
 प्रागुक्ता गुलिका कार्या राज्ञां च सपरिच्छदाः (?) ॥ १११ ॥  
 मन्त्री चाङ्गकुशमन्त्रेण ध्यानयुक्तेन साधयेत् ।  
 ध्यानाजपातथलेस्थाद्वनात्पूजनान्मुने ॥ ११२ ॥  
 करोत्यङ्गकुशमन्त्रस्तु अभीष्टमपरे तथा ।  
 कौस्तुभाद्याश्च वै प्रोक्तास्त्वखण्डविधिसाधिताः ॥ ११३ ॥  
 निखिलं संप्रयच्छन्ति भावशुद्धिसमन्विताः ।  
 युगशक्त्यनुसारेण सुसहायगुणेन च ॥ ११४ ॥  
 कृते एतच्च मन्त्राणामुक्ते संसाधनं मया ।  
 त्रितायां द्विगुणं विद्धि त्रिगुणं द्वापरे स्मृतम् ॥ ११५ ॥  
 कलौ चतुर्गुणं चैव भावज्ञस्य च वै पुनः ।  
 प्रीतिभक्तिसहायस्य श्रद्धानिष्ठस्य तत्त्वतः ॥ ११६ ॥  
 सदा सदा ..... विद्धि जपहोमादिकं तु यत् ।  
 तस्माद्वावं तथा भक्तिमेकत्र कुरु नारद ॥ ११७ ॥  
 साधनं सर्वमेकत्र समं तत्रापि वा न वा ।  
 इति श्रीपाचरात्रे जयाख्यसंहिताया परिकरसाधन नाम त्रिशः पटलः ।

— — — — —

अथ उपाङ्गसाधन नाम एकत्रिशः पटलः ।

[ सत्यमन्त्रसाधनप्रकारः ]

श्रीभगवान्—

कदम्बगोलकाकारं नानावर्णविभूषितम् ।  
 सपद्मं मण्डलं कृत्वा पुरा तदनु नारद ॥ १ ॥  
 सत्येन सकलीकृत्य स्वमात्मानं यजेद्दृदि ।  
 ततोऽवतार्य हृदयान्मण्डले पूर्वकलिपते ॥ २ ॥  
 चित्रैः पवित्रैः सुस्वादैरिष्टा मूलफलादिकैः ।  
 हुत्वा तिलाद्यर्विपेन्द्र ततो यायाच्छुभं वनम् ॥ ३ ॥  
 तत्र लक्षचतुष्कं तु स्वस्थानावस्थितं मुने ।  
 जप्तव्यं ध्यायमानेन द्विलक्षमथ होमयेत् ॥ ४ ॥

शर्करामधुराज्यं च क्षीरं च तिलतण्डुलान् ।  
एकीकृत्य समासेन मुद्रां वध्वा मृगाननाम् ॥ ५ ॥

[ मुग्गीमुद्रा ]

मध्यमानामिकाङ्गुष्ठत्रयाणामग्रमेलनात् ।  
प्रदेशिनी कनिष्ठा च प्रोन्नता विरला द्विज ॥ ६ ॥  
कृत्वा मुद्रां मृगीं नाम्ना सर्वत्र विहिताऽऽहुतौ ।  
ततः पूर्णाहुतिं दद्यान्मन्त्रेशः सिध्यति द्विज ॥ ७ ॥  
ददाति सिद्धिं दिव्यां च स्वेच्छया विधियोजितः ।  
विज्ञानभूमिकाः सर्वाः प्रकटीकुरुते प्रभुः ॥ ८ ॥

[ वासुदेवमन्त्रसाधनप्रकारः ]

एवमेव द्विजश्रेष्ठ सकलीकृत्य विग्रहम् ।  
वासुदेवाख्यबीजेन केवलेन महात्मना ॥ ९ ॥  
पूजयित्वा तु मनसा बहिः कृत्वाऽथ मण्डलम् ।  
सुवृत्तं पूर्णचन्द्राभं श्वेतपत्रोदरं महत् ॥ १० ॥  
तत्रावतार्य संपूज्य सितैः पुष्पानुलेपनैः ।  
नैवेद्यभेदैः सुसितैः जुहुयात् क्षीरतण्डुलैः ॥ ११ ॥  
ततो यायाद्वनं रस्यं सितपुष्पद्वमाकुलम् ।  
सत्योक्तं जपहोमं तु कृत्वा क्षीराज्यतण्डुलैः ॥ १२ ॥  
होमान्ते वासुदेवस्तु 'सर्वाः सिद्धीश शाश्वताः ।  
ददाति च प्रयुक्तस्तु स्वपदं मोक्षसिद्धिदम् ॥ १३ ॥  
प्रकटीकुरुते शश्वत्प्रसन्नः परमेश्वरः ।

[ सङ्कर्षणमन्त्रसाधनप्रकारः ]

न्यस्य हस्ते पुरा देहे .... ने <sup>१</sup>सङ्कर्षणं मुने ॥ १४ ॥  
पूजयित्वा तु हृत्पद्मे बाह्ये कुर्याच्च मण्डलम् ।  
रजसा सत्त्वमिश्रेण पाण्डुरेण तु नारद ॥ १५ ॥  
व्यक्तं भास्वरर्बिबाभं रक्ततामरसोदरम् ।  
तत्राखणैस्तु नैवेद्यस्तथा पुष्पानुलेपनैः ॥ १६ ॥  
अवतार्य यजेऽक्तया जुहुयात्तदनन्तरम् ।

<sup>१</sup> सिद्धीः सर्वाश्च सात्वताः Y CL २ नाद कर्षणं Y CL

तिलानाज्येन संसिक्कान् दत्त्वा पूर्णाहुतिं व्रजेत् ॥ १७ ॥

अशोकवनमध्यं तु तत्र लक्षचनुष्टयम् ।

जस्माऽथ रक्तपुष्पाणां जुहुयाङ्गलक्षमेव हि ॥ १८ ॥ .

लक्षं कुड्कुमपुष्पाणां दद्यात्पूर्णाहुतिं ततः ।

ततः सिध्यति मत्रेशः सिद्धः सिद्धिं प्रयच्छति ॥ १९ ॥

स्वयमप्यपयुक्तस्तु यद्यन्मनसि रोचते ।

विज्ञायते गतिर्मान्त्री सौषुप्ताख्या तु याखिला ॥ २० ॥

स्वयं स भगवान्देवः स्वपदे निष्कलात्मना ।

व्यक्तिपभ्येति भक्तानां मोक्षमार्गे नियोजयेत् ॥ २१ ॥

[ प्रयुम्नमन्त्रसाधनप्रकारः ]

अथ प्रयुम्नमन्त्रेण कृत्वा स्वं मन्त्रविग्रहम् ।

हृत्तामरसमध्ये तु कृत्वा यागं तु चेतसि ॥ २२ ॥

बहिः कदम्बपुष्पाभं रजसा हेमरूपिणम् ।

सपद्ममण्डलं कृत्वा तत्राहूय जगत्पतिम् ॥ २३ ॥

उपचारेण पीतेन यजेत्पुष्पादिना तु वै ।

रजनीपूर्णसंमिश्रं सतिलं जुहुयाङ्गतम् ॥ २४ ॥

दत्त्वा पूर्णाहुतिं यायात्कदलीकाननान्तरम् ।

जपं पूर्वोक्तसंख्यातं तत्र कृत्वा तु नारद ॥ २५ ॥

मिश्रितं कुड्कुमेनैव प्राक्कृत्वा निस्तुषं तिलम् ।

सुगन्धिशालिसंमिश्रं लक्षमानेन होमयेत् ॥ २६ ॥

भावितं कुकुमेनाथ कथितं च पुरा मुने ।

अयुतत्रयमानेन पयो गव्यं तु होमयेत् ॥ २७ ॥

बदराण्डप्रमाणानां वृतात्कानामनन्तरम् ।

अयुतं गुलिकानां तु गुग्गुलोरथ होमयेत् ॥ २८ ॥

ततस्त्वाज्यस्य जुहुयादयुतं केवलस्य च ।

दद्यात्पूर्णाहुतिं पश्चान्मन्त्रेशसिध्यते ततः ॥ २९ ॥

सप्तलोकगतान्भावानप्रयुक्तो ददाति च ।

योजयेत्सिद्धिमार्गे तु ततो मोक्षपथेन वै ॥ ३० ॥

[ अनिरुद्धमन्त्रसाधनप्रकारः ]

पुराऽनिरुद्धमन्त्रेण सकलीकृत्य विग्रहम् ।

हृद्यागं विधिवत्कृत्वा मण्डलं निर्वपेद्वहिः ॥ ३१ ॥  
 अतसीपुष्पसंकाशं वर्णेन रजसा शुभम् ।  
 वृत्तं कदम्बगोलाभं पञ्चगं मधुशोभनम् ॥ ३२ ॥  
 तत्राहूय जगन्नाथमुद्यत्सूर्यसमप्रभम् ।  
 पुष्पोपलेपनादैस्तु सुसितैः पावनैर्यजेत् ॥ ३३ ॥  
 होमं कृष्णतिलैः कृत्वा होमान्ते विजनं वनम् ।  
 यायात्तत्र जपं कुर्यात् प्राक्ष्रमाणेन नारद ॥ ३४ ॥  
 होमं कुर्यात्तदर्थेन अतसीपुष्पसन्निभैः ।  
 तिलैरप्यसितैर्विप्र कृष्णागरुसमन्वितैः ॥ ३५ ॥  
 दद्यात्पूर्णाहुतिं पश्चात्ततः स परमेश्वरः ।  
 तोषमायाति विप्रेन्द्र तुष्टः सर्वं ददाति च ॥ ३६ ॥  
 स्वयमेवानिरुद्धात्मा योजयेच्छाश्वते पदे ।  
 स बाह्याभ्यन्तरं सर्वं दर्शयेत्साधकस्य च ॥ ३७ ॥  
 येनासौ कृतकृत्यः स्यादनन्तफलभागपि ।  
 बहुनाऽत्र किमुक्तेन पञ्चकृत्यकसंयुतम् ॥ ३८ ॥

[ सप्ताक्षरमन्त्रसाधनप्रकारः ]

कृत्वा सप्ताक्षरं मन्त्रं विप्रहस्तेन वै पुरा ।  
 सकलीकृत्य विप्रेन्द्र प्राग्वज्रात्वा च निष्कलम् ॥ ३९ ॥  
 हत्पुण्डरीकमध्ये तु पूजयित्वा जपेत्ततः ।  
 एकान्ते निर्जने रम्ये वने पादपसंकुले ॥ ४० ॥  
 सप्तलक्षाणि विप्रेन्द्र आयामत्रितयान्वितः ।  
 विना बाह्योपचारेण होमपूजादिकेन तु ॥ ४१ ॥  
 जपान्ते मुनिशार्दूलं सर्वकामानवान्जुयात् ।  
 अणिमाद्यास्तथा सिद्धिर्गुणषट्कं बलादिकम् ॥ ४२ ॥  
 वाचा ददाति सर्वं च यस्य यन्मनसेष्टिम् ।  
 तुष्टः साधकमुख्योऽसौ क्रुद्धो लोकत्रयं दहेत् ॥ ४३ ॥  
 देवासुरास्तथा नागाः सिद्धाश्रेन्मुक्तिभाजनाः ।  
 किञ्छरत्वेन वर्तन्ते योगसिद्धाश्र देवताः ॥ ४४ ॥  
 सप्ताक्षराभियुक्त.....सत्यस्य महात्मनः ।  
 आचन्द्रतारकं कालं वलीपलितवर्जितः ॥ ४५ ॥

मन्त्री तिष्ठति देहे स्वे स्वयमन्ते कलेवरम् ।  
 स्यक्त्वा तु मुनिशार्दूल यायाद्विष्णोः परं पदम् ॥ ४६ ॥  
 यद्गत्वा न निवर्तन्ते पुनरस्मिन्भवार्णवे ।  
 सत्यादिपञ्चकं विश्व पिण्डस्सप्ताक्षरस्तथा ॥ ४७ ॥  
 आराधितस्तदर्थेन जपहोमादिकैः शुभैः ।  
 न हि सामान्यसिद्धीनां योक्तव्यं मन्त्रवादिना ॥ ४८ ॥  
 आराधितस्तु विधिना स्वयमेव ददाति च ।  
 अभीषितं साधकानामन्ते मोक्षं च शाश्वतम् ॥ ४९ ॥  
 इति श्रीपांचरामे जयाख्यसहिताया उपाङ्गसाधन नाम एकान्त्रिशः पठलः ।

अथ साधनविधिर्नाम द्वान्त्रिशः पठलः ।

[ विश्रेशमन्त्रसाधनप्रकारः ]

यः पुरा कथितश्चैव मन्त्रो वैनायको मया ।  
 तस्येदार्नीं समासेन साधनं शृणु नारद ॥ १ ॥  
 कृत्वा न्यासं षड्ङ्रं तु इष्ट्वा हृत्कमलान्तरे ।  
 ततः कोणत्रयेणैव युक्तं कुर्याच्च मण्डलम् ॥ २ ॥  
 द्वारत्रयान्वितं चैव तन्मध्ये त्रिदलं लिखेत् ।  
 कंमलं तत्र तन्मध्ये पूर्वोक्तविधिना द्विज ॥ ३ ॥  
 इष्ट्वा हुत्वा ततः कुर्याद्वूपं सम्यक्तयाऽऽत्मनः ।  
 यायाद्वनप्रदेशं तु जपेष्ठक्षद्रयं मुने ॥ ४ ॥  
 लक्ष्मेकं तु जुहुयात्पुष्पाणां मुनिसत्तम ।  
 अयुतं द्वे च समिधां सितार्कस्य विशेषतः ॥ ५ ॥  
 घृतस्यायुतमेकं तु द्वात्पूर्णाहुतिं मुने ।  
 ततः प्रत्यक्षतामेति साक्षादेवो विनायकः ॥ ६ ॥  
 सिद्धोऽस्मीति च वै ब्रूते कुरु कर्म यथेषितम् ।  
 तदा च साधकवरसर्वं साधयते क्षणात् ॥ ७ ॥

[ विश्रेशमन्त्रसिद्धिज सामर्थ्यम् ]

राजार्कमूलमादाय कृत्वा च शतमन्त्रितम् ।  
 गणेशमन्त्रेण ततो मन्त्रयित्वा समापयेत् ॥ ८ ॥

अर्धाङ्गुलप्रमाणेन विद्वेशं पद्मसंस्थितम् ।  
 तस्मिन्मन्त्रं सकृद्यस्य वेष्टयेन्मदनेन तु ॥ ९ ॥  
 कृत्वा ताम्रपुटे चैव धारयेच्छिरसा तु तत् ।  
 रणे राजकुले द्यूते विवादेऽपि महामते ॥ १० ॥  
 जयमाग्नोति मन्त्रज्ञो निर्विद्वेन यथेष्टितम् ।  
 न्यासं कृत्वा गणेशेन..... <sup>१</sup>लाग्यस्यकस्यचित् ॥ ११ ॥  
 तिष्ठत्यग्रे तु मन्त्रज्ञो निर्विद्वेन तदापुयात् ।  
 शताभिमन्त्रितं कृत्वा फलं पुष्पं च वै रिपोः ॥ १२ ॥  
 दद्यात्पाणौ तु सर्वत्र विद्वी भवति तस्य वै ।  
 दृष्ट्वा मनश्शिलां मन्त्री भावयेच्च निशाम्बुना ॥ १३ ॥  
 विमृज्य कापिलैनैव पयसा पीतकर्पटे ।  
 लिखेद्वैश्वरीं मूर्तिं तत्र हृत्यद्वयमध्यगाम् ॥ १४ ॥  
 दद्याद्वैश्वर्मन्त्रं तु सर्वं यच्छत्य...निव(भीष्मिः ?)तम् ।  
 यत्रावतिष्ठते गेहे दिशि प्रागुत्तरे तु वै ॥ १५ ॥  
 यावन्न चालितो भूयो दृष्टे नान्येन केनचित् ।  
 तावत्तत्र गृहे लक्ष्मीर्धनधान्यसमाकुला ॥ १६ ॥  
 कृषिगोरक्षवाणिजयं फलत्यविरतं तु वा ।  
<sup>२</sup>कोष्ठागारस्तु कोशो वा न चेत्संख्यायते पुनः ॥ १७ ॥  
 व्ययं करोति दानं वा तदक्षयं व्यये सति ।  
 देशप्राप्तिं तु वा लाभमुत्तमं यदि मन्यते ॥ १८ ॥  
 मोदकानि दृताक्तानि मञ्चितानि विधाय यः ।  
 हृत्वाऽऽतङ्कविनिर्मुक्तो यत्र यत्र प्रयाति च ॥ १९ ॥  
 रात्रौ वा वासरे वाऽपि चोरान्तकभयाकुले ।  
 वस्त्राभरणयुक्तोऽपि धनवान्कमते हि सः ॥ २० ॥  
 योजनानां सहस्राणि एकाकी विघ्नवर्जितः ।  
 मन्त्राभिमन्त्रितं सम्यक् सितं सिद्धार्थकं करे ॥ २१ ॥  
 प्रीतियुक्तेन मनसा ददाति स वशं व्रजेत् ।  
 यदि विद्वेशमच्छ्रेण होमयेद्राजसर्षपान ॥ २२ ॥

कदुतैलसमायुक्तान्विदेषं कुरुते क्षणात् ।  
 परस्परं च प्रीतानामप्रीतानां तु का कथा ॥ २३ ॥  
 जुहुयादस्य नाम्ना वै वायव्याभिमुखस्थितः ।  
 सहस्रं काकपक्षाणां सोचाटत्यचिरेण तु ॥ २४ ॥  
 प्रजप्य महिषाक्षं तु सितसिद्धार्थकान्वितम् ।  
 जुहुयादयुतार्थं तु नाम्ना यस्य महामते ॥ २५ ॥  
 आकृष्टो दूरतोऽभ्येति होमान्तेऽपि च देवराद् ।  
 लाक्षालक्तकसंयुक्तं करवीरायुतद्रश्यम् ॥ २६ ॥  
 जुहुयादस्य नाम्ना तु भवेद्रश्यो हि सोऽवशः ।  
 मध्यवाङ्यं जुहुयान्मन्त्री यद्येकं च तिलायुतम् ॥ २७ ॥  
 प्रीतिमुत्पादयत्याशु विद्विष्णानां परस्परम् ।  
 निम्बपत्रकृतं चूर्णं छागासुग्विषभावितम् ॥ २८ ॥  
 जुहुयादस्य नाम्ना तु रात्रौ भूतदिनेऽसिते ।  
 स याति पञ्चतामाशु होमान्ते तु महामते ॥ २९ ॥  
 तदर्थं यदि वै कुर्याद्दोषं तु मधुसर्पिषा ।  
 एकायुतप्रमाणेन होमे तं जीवयेत्पुनः ॥ ३० ॥  
 शान्तिं पुर्णिं तथाऽरोग्यं वृतक्षीरतिलैः क्रमात् ।  
 ददाति होमान्मन्त्रेशो निर्विश्वेन महामते ॥ ३१ ॥  
 रोचनालिखितं भूर्जे साङ्गमष्टदलाम्बुजे ।  
 यो धारयति रक्षार्थं स दुःखैसुक्तिमाप्नुयात् ॥ ३२ ॥  
 न इयन्ति हिंसकास्तस्य ब्रह्मरक्षोमुखा मुने ।  
 हन्यादपस्मृतिमयं मन्त्रसन्धारतो भवेत् (?) ॥ ३३ ॥  
 येऽन्ये अतिग्रहाद्याश्च तथा स्कन्दग्रहादयः ।  
 विश्वेशमन्त्रो हन्त्येतान् जपाद्वानाच्च पूजनात् ॥ ३४ ॥  
 तस्मात्सन्धारणीयं च सर्वविश्वोपशान्तये ।  
 मन्त्रस्समस्तभूत्यर्थं साधकैः सिद्धिलालसैः ॥ ३५ ॥  
 वैनायकस्य मन्त्रस्य संविधानमिदं मया ।  
 उक्तं वागीश्वरीयस्य शृणुष्वावहितो मुने ॥ ३६ ॥

[ वागीश्वरीमन्त्रसाधनप्रकारः ]

न्यासं षडङ्कं कृत्वा मूलमन्त्रादितः क्रमात् ।  
 इष्टा हृत्कमले त्वादौ बाह्य चन्द्रार्करूपधृक् ॥ ३७ ॥  
 सप्तद्वयं यण्डलं कृत्वा देवीं तत्रावतार्य च ।  
 इष्टा सितादिकैः सर्वैर्नैवेद्यैः कुसुमादिकैः ॥ ३८ ॥  
 होमं कृत्वा तिलैः शुक्रैर्नवनीतिन नारद ।  
 दत्त्वा पूर्णाहृतिं पश्चात्कुर्यादेहं तदाकृतिम् ॥ ३९ ॥  
 कदम्बवनमध्ये तु यायादञ्जितलोचनः ।  
 जपेष्टुक्षचतुष्कं तु होमं तदनु चाचरेत् ॥ ४० ॥  
 लक्षसंख्याप्रमाणेन सितशर्करया मुने ।  
 शालिभिश्च सुगन्धाभिर्नवनीतिन चैव हि ॥ ४१ ॥  
 घृतक्षीरविमिश्रेण तथा गुणगुलुना मुने ।  
 एकैकमयुतं मन्त्री एकैकस्य क्रमान्मने ॥ ४२ ॥  
 जुहुयाद्वितरेत्पूर्णा ततो वागीश्वरी स्वयम् ।  
 समेत्य वदने तस्य पविशत्यचिरेण तु ॥ ४३ ॥  
 अशीतोदकधारेव वेद्यते त्वंगना त्वसौ ।

[ वागीश्वरीमन्त्रसिद्धिजं सामर्थ्यम् ]

तदा शीघ्रतरेणैव कालेन तु महाकाविः ॥ ४४ ॥  
 जायते साधकेन्द्रस्तु शास्त्रार्थं वेत्ययत्रितः ।  
 संस्कृतं प्राकृतं वाऽपि अपप्रशानुनासिकम् ॥ ४५ ॥  
 नानादेशविभागोत्थं त ..... बलात् ।  
 अतीतानागतं वेत्ति सकृदृह्णाति चाश्रुतम् ॥ ४६ ॥  
 ऋग्यजुस्सामशब्दांश्च निस्स्तांश्च द्विजाननात् ।  
 तुल्यकालत्रयाणां च पृथग्भेदे तु का कथा ॥ ४७ ॥  
 वहूनां वा यथायोगं वागीशेष्वधिकात्मनाम् ।  
 विष्णपदसंस्थानामुद्ग्राहयति लीलया ॥ ४८ ॥  
 एकैकस्य पृथग्यूपं यदि वर्षशतं मुने ।  
 क्षयं न वाक्प्रमेयाभ्यां स संयाति द्विजोत्तम ॥ ४९ ॥  
 अथवा प्रतिपक्षोत्थभूतानां भावितात्मनाम् ।

ध्यायेज्जिह्वादिसंस्थां च वागीशां रक्तभास्वराम् ॥ ५० ॥  
 वज्रपंजरमध्यस्थां वाक्स्तम्भमुपपादयेत् ।  
 ध्यायेत्संप्रतिपन्नस्य जिह्वामध्यगतां यदा ॥ ५१ ॥  
 चन्द्रमण्डलमध्यस्थां तु पारनिचयप्रभाम् ।  
 स्त्रवन्तीमग्रतं वक्त्रात्तेन तस्य च विग्रहम् ॥ ५२ ॥  
 संसिन्तं तु स्मेराद्रिप्र तत्क्षणात्स कविर्भवेत् ।  
 पुष्पमण्डलमध्ये तु कृत्वा कुर्वेत् तु राजतम् ॥ ५३ ॥  
 मध्वम्मःपयसा पूर्णं तन्मध्ये परमेश्वरम् ।  
 पूजयित्वा तु सप्ताहं सितपुष्पानुलेपनैः ॥ ५४ ॥  
 अष्टमेऽहनि वै यस्य द्व्यात्तोयाङ्गलित्रयम् ।  
 स्वहस्तेन तु पानार्थं पीत्वाऽसौ बुद्धिमान्भवात् ॥ ५५ ॥  
 शान्तिकं पौष्टिकं वाऽपि तत्सनानादवगाहनात् ।  
 जायते जडबुद्धीनामस्वस्थानां विशेषतः ॥ ५६ ॥  
 शताभिमन्त्रितं कृत्वा वचां यः प्रत्यहं द्विज ।  
 भक्षयेत्तत्र सप्ताहं स वाग्मी मतिमान्भवेत् ॥ ५७ ॥  
 इष्टा देवीं त्रिसप्ताहं सितात्मरसोदरे ।  
 निवेद्य सदृतं भक्त्या परमात्मं चरुस्थितम् ॥ ५८ ॥  
 तच्छमणा युतं त्रृतं शुद्धे निश्चोषतस्तु यः ।  
 बालो बालाऽथवा कन्या नानाशास्त्रार्थविद्ववेत् ॥ ५९ ॥  
 वक्त्रादविरतं चापि शास्त्राण्युद्विते 'महत् ।  
 भवत्योजः क्षयो दूरात्पण्डितानां महामते ॥ ६० ॥  
 कृत्वाऽभ्यासं तु गनसा सवाहाभ्यन्तरं तु वै ।  
 उदासीनस्य मूर्खस्य अपूर्वस्य च संसादि ॥ ६१ ॥  
 सोऽपि वेदाहरेच्छास्तां तदाज्ञापरिचोदितः ।  
 सर्वार्थसिद्धिदा देवी सिद्धा वागीश्वरी भवेत् ॥ ६२ ॥  
 धनकामस्य धनदा पुत्रकामस्य पुत्रदा ।  
 राज्यदा राज्यकामस्य भोगकामस्य भोगदा ॥ ६३ ॥  
 जयदा जयकस्मस्य शान्तिकामस्य शान्तिदा ।  
 पुष्टिदा पुष्टिकामस्य तुष्टिकामस्य तुष्टिदा ॥ ६४ ॥

ज्ञानदा ज्ञानकामस्य मोक्षकामस्य मोक्षदा ।  
 ..... स कामानां च कामदा ॥ ६५ ॥  
 [ वागीश्वरीयन्त्रविधानम् ]  
 पद्मष्टदलं कृत्वा तदन्ते नामसंयुता ।  
 देवीषडङ्गपटकं तु बहिसंसर्थं यदा पुरा ॥ ६६ ॥  
 तद्विश्वापरं पद्मं द्विरष्टदलभूषितम् ।  
 दले दले त्रिधा दद्यात् हृदीजं केसरावधौ ॥ ६७ ॥  
 तदख्वीजं पत्राणां षोडशानां नियोजयेत् ।  
 लिखेत्पद्मशपत्रस्य बाहेऽब्जं द्वादशच्छदम् ॥ ६८ ॥  
 शिरशिरवा च कवचं केसरार्धदले दले ।  
 नेत्रमन्वदलान्तस्थं दद्याद्वादशधा मुने ॥ ६९ ॥  
 अकारादिक्षकारान्तं पद्मावृते तु मातृकाम् ।  
 लिखेत्कुण्डलयोगेन शिरसा चाथ वेष्टयेत् ॥ ७० ॥  
 सप्तधा मुनिशार्दूलं परमात्माऽथ तद्विहिः ।  
 व्योमेशाह्नादसंयुत्को हृष्टदिक्षु महामते ॥ ७१ ॥  
 ततो वायव्यभवनं यकाराष्टकभूषितम् ।  
 परस्परं यकाराभ्यामन्तरं परिपूरयेत् ॥ ७२ ॥  
 त्रैलोक्यैश्वर्यदेनैव संख्याहीनेन नारद ।  
 ततस्त्रिकोणभवने शिखामन्त्रेण दीपितम् ॥ ७३ ॥  
 कुर्यात्कोणद्रायाद्विष दिक्षत्यात्स्वस्तिकान्वितम् ।  
 अशेषशुवनाधारं व्योमेशेन समन्वितम् ॥ ७४ ॥  
 मरीचिपदसंख्यं तु त्रिकोणस्य बहिलिखेत् ।  
 तद्वाहे वारुणं दद्यान्मण्डलं चार्धचन्द्रवत् ॥ ७५ ॥  
 चतुष्पत्रैश्चतुष्पत्रैसंयुतं तेषु संलिखेत् ।  
 कर्णिकामध्यसंसर्थं तु कवचं पत्रं शिखा ॥ ७६ ॥  
 अन्तरालानि पद्मानां वराहार्णेन पूरयेत् ।  
 चान्द्री व्योमेशयुक्तेन तद्विहिः पार्थिवं पुरम् ॥ ७७ ॥  
 युक्तं वज्राष्टकेनैव चतुरङ्गुलभूषितम् ।  
 वज्रोदरगतं चाह्नं भूयश्वास्त्रेण रश्मयत्(?) ॥ ७८ ॥

पूरयेत्सकलं वाद्याच्चतुर्सं पुरं तु तत् ।  
 रजनीरसमादाय पद्मषण्डमथोदकम् ॥ ७९ ॥  
 रोचनारसकर्पूर्णनैशं चोदकमेव च ।  
 सुदिने पूजयित्वाऽऽदौ वागीशं विलिखेत्ततः ॥ ८० ॥  
 भूजे नेत्रेऽथ वा वस्त्रे सौवर्णोत्थशलाक्या ।  
 त्रिलोहवेष्टितं कृत्वा यच्च यो धारयेद्विज ॥ ८१ ॥  
 तस्याशु वाचि भूतिश्च धनमानौ रिपुक्षयः ।  
 अक्षयश्च महावोरे संग्रामे स भवेद्विज ॥ ८२ ॥  
 न भयं विद्यते तस्य विषाहिज्वलनादितः ।  
 पूरयेदखिलान्कामान् धारणस्मरणादिभिः ॥ ८३ ॥  
 तस्मादेतत्पयवेन कुर्याद्वाहोर्गलेऽथ वा ।  
 सर्वकालजयार्थी वै पुमानसदैष्णवः सदा ॥ ८४ ॥  
 इति श्रीपाञ्चरात्रे जयाख्यसाहिताया साधनविधिर्नाम द्वान्त्रिशः पठलः ।

अथ योगाख्यान नाम त्रयस्त्रिशः पठलः ।

श्रीभगवान्—

अथ योगविभूत्यर्थं योगं युज्ञीत वैष्णवः ।  
 सुगुमे विजने देशे निर्द्वन्द्वे शुभलक्षणे ॥ १ ॥  
 जितदर्पा मर्ति कृत्वा सर्वभूतहिते स्थितः ।  
 देवाग्निगुरुभक्तश्च सच्छास्त्राभिरतस्सदा ॥ २ ॥  
 भूतद्रोहपरित्यागी आस्ते यः संयतेन्द्रियः ।  
 आसने चोपविष्टस्तु सुशुभे लक्षणान्विते ॥ ३ ॥  
 शुभदारुसमुत्थे तु चतुर्विशाङुलायते ।  
 द्रादशाङुलकोत्सेधे सुधौतेनापि वाससा ॥ ४ ॥  
 कुर्यैश्च मृदुभिश्छन्ने पवित्रेणाथ चर्मणा ।  
 तत्रोपविष्टः सततं योगाङ्गानि समभ्यसेत् ॥ ५ ॥

[ प्राणायामस्य त्रैविध्यम् ]

रेचकादिचतुर्भिस्तु मात्राभेदकृतैस्तु सः ।  
 कनीयान्मध्यमो ज्येष्ठः प्राणायामः प्रकीर्तिः ॥ ६ ॥  
 प्रत्याहारं ततः कुर्याच्चित्तसंयमनं तु सः ।  
 बुद्धिर्मनस्त्वहङ्कारस्त्रिभिश्चित्तं प्रकीर्तिम् ॥ ७ ॥

तथापि मनसः कुर्यात्पत्याहारं प्रयत्नः ।  
 मनश्चतुर्विधं प्रोक्तं प्रत्याहारेण निर्जितम् ॥ ८ ॥  
 तिष्ठते लक्ष्यमार्गे तु अ(ना?)न्यथा तु कदाचन ।  
 ध्यानं लक्ष्यस्य निष्पत्तिश्चिन्तनं तत्पकीर्तिम् ॥ ९ ॥  
 धारणा तु ततो धार्या शीतदाहापनुक्तये ।  
 पञ्चधा पूर्ववत्सा तु प्रतिमञ्चव्यवस्थया ॥ १० ॥  
 जपं निमीलिताक्षेण कुर्यान्मन्त्रं तु वाचकम् ।  
 वाच्यस्य प्रतिपत्त्यर्थं पिण्डवीजपदात्मकम् ॥ ११ ॥  
 त्रिविधं वै समुद्दिष्टं प्रागुक्तिविधिभावितम् ।  
 योगोऽपि त्रिविधः प्रोक्तस्तं च कात्स्येन मे शृणु ॥ १२ ॥  
 प्राकृतं पौरुषं चैव ऐश्वर्यं च त्रितीयकम् ।  
 ऊहस्तु कीर्त्यते तर्कस्तत्त्वं सिद्धिविचारकम् ॥ १३ ॥  
 समाधिस्त्वात्मलाभः स्यादात्मजः परिकीर्तिः  
 स तु लक्ष्यं परित्यज्य मन्त्रोच्चारणवर्जितम् ॥ १४ ॥  
 सदा विभज्यते ब्रह्मन् कलांशविधिवर्जितम् ।  
 समाधौ परिनिष्पन्ने परमाप्नोति पूरुषम् ॥ १५ ॥  
 प्राणायामादितो यावत्समाध्यन्तं प्रकीर्तिम् ।  
 द्विगुणं त्रिगुणं चैव मात्रामेदेन संस्थितम् ॥ १६ ॥  
 योगासनस्थः कुर्वीत विधिमेव यथोदितम् ।  
 योगासनानि चत्वारि योगपदेन बन्धयेत् ॥ १७ ॥  
 पर्यङ्कं कमलं वाऽपि भद्रं वा स्वस्तिकं दृढम् ।  
 एषामेकतमे स्थित्वा क्रङ्जुकायोर्ध्वतः क्रमात् ॥ १८ ॥  
 स्पष्टाङ्गसन्धिः कुर्वीत विस्तीर्णोरुः स(सु?)कन्धरः ।  
 बाहू परिसमौ कृत्वा किञ्चिदाकुञ्चयेच्छिरः ॥ १९ ॥  
 नाभौ जघनमध्ये वा हस्तौ कच्छपसंस्थितौ ।  
 सब्यस्य चोपरिस्थं तु वामे सब्यमथापि वा ॥ २० ॥  
 उत्तानौ तु करौ कृत्वा कच्छपीतां (?) नियोजयेत् ।  
 ग्रीवां तु विभृयाद्वान्नातिस्तवधां न कुंचिताम् ॥ २१ ॥  
 किञ्चिन्निमीलयेन्नेत्रे नासाग्रमवलोकयेत् ।  
 समुद्दवत्पिधायास्यं दन्तैर्दन्तानसंपृशन ॥ २२ ॥

सगर्भं योगमातिष्ठेच्चिर्गर्भं वा सुयत्रितः ।  
 ततः प्रमथयेद्वायुं प्राणाह्यं चित्तसंयुतम् ॥ २३ ॥  
 रेचकादिचतुर्भेदैः प्राणायामः प्रकीर्तितः ।  
 चित्तं जयेत्सदा यत्राहुर्जयं देवदानवैः ॥ २४ ॥  
 यद्यप्यभ्यासवैराग्यैश्चित्तं संयम्यते बलात् ।  
 तथापि यत्नादातिष्ठेत्पूर्वाधीनं तु वर्जयेत् ॥ २५ ॥  
 द्विविधास्ते तु विज्ञेयास्सन्निकृष्टा मनोगताः ।  
 सन्निकृष्टाः स्थानगताश्चित्तोपाश्चेच्चा वा ?) सनया कृताः ॥ २६ ॥  
 न दंशमशकाकीर्णे निशब्दे गन्धवर्जिते ।  
 निमीलिताक्षस्सन्तिष्ठेत्सर्वेन्द्रियविवर्जितः ॥ २७ ॥  
 एवं परित्यजेत्सर्वानुपाधीनसन्निकर्षजान् ।  
 वासनोत्थांश्च विविधान्सम्यग्लक्ष्यं समास्थितः ॥ २८ ॥  
 प्रत्याहरेत् सदा चित्तं विक्षिप्तं सर्ववस्तुषु ।  
 तामसं तत्त्वं बोद्धव्यं चित्तं सर्वत्रगं सदा ॥ २९ ॥  
 गतं रागादितो ज्ञेयमभ्यासाद्राजसं तु तत् ।  
 सात्त्विकं कथ्यते चित्तं संश्लिष्टं लक्ष्यगोचरे ॥ ३० ॥  
 संलीनं च ततो ज्ञेयं गुणातीतं तपोधन ।  
 ध्यानमेवंविधं कुर्यात्सगर्भं प्राणनिग्रहे ॥ ३१ ॥  
 उच्यते च ततो भूयस्त्रिविधं योगिनां हितम् ।  
 सकलं निष्कलं विष्णुं तृतीयं पररूपिणम् ॥ ३२ ॥  
 अन्यत्र त्रिविधं ज्ञेयं शब्दं व्योम सविग्रहम् ।  
 विग्रहं देवरूपस्य लक्ष्यरूपं विचिन्तयेत् ॥ ३३ ॥  
 ध्यानमेवं समुद्दिष्टं यावद्व्यामानितमं भवेत् ।  
 तावच्च भावयेष्टलक्ष्यं यावलक्ष्यं न भावयेत् ॥ ३४ ॥  
 भावे ह्यभावमापने स्वस्वभावः परः स्मृतः ।  
 स्थूलं पूर्वं समभ्यस्येत्ततः सूक्ष्मं ततः परम् ॥ ३५ ॥  
 एवं विलीयते चित्तं लक्ष्यं चोपाधिभिस्सह ।  
 विग्रहं देवदेवस्य ध्यायेष्टत्पवगोचरे ॥ ३६ ॥  
 ततोऽन्यच्चिन्तयेष्टलक्ष्यं स्थूलं सूक्ष्मं ततः परम् ।  
 एवमभ्यस्यमानस्य गुणोत्कर्षः प्रजायते ॥ ३७ ॥

चन्द्रार्कग्निमयं विम्बं रविमण्डलसन्निभम् ।  
 शुक्ररूपधरञ्चापि गुणोत्कर्षप्रदायकम् ॥ ३८ ॥  
 वतः सूक्ष्मतरं विन्दुं राजसुहसमप्रभम् ।  
 तं विद्यात्सर्वमच्छाणामूर्ध्वमाक्रम्य तिष्ठति ॥ ३९ ॥  
 ततस्तु राजकावीजप्रमाणं चिन्तयेत्क्रमात् ।  
 उत्पादकमथास्यापि यस्यान्ते नादप्राप्तिः ॥ ४० ॥  
 तं विलीब समुत्पन्नमवालप्रमाणकम् ।  
 यस्सदा गच्छति व्योग्नि मनश्चागच्छते हृदि ॥ ४१ ॥  
 ततो विचिन्तयेत्सूक्ष्मं शिरोवालप्रमाणकम् ।  
 ब्रह्मनाडीमनेमाशु पश्यन्ति ध्यानसेचनात् ॥ ४२ ॥  
 ततोऽङ्गरोममात्रं तु विसवालसमं ततः ।  
 ध्यायेन्नियममास्थाय ब्रह्मनाडीप्रकाशकम् ॥ ४३ ॥  
 तदा सा दृश्यते नाडी सादृश्यरहिता परा ।  
 तथा यायात्परं स्थानं ब्रह्मरन्ध्रपथेन तु ॥ ४४ ॥  
 एवं तु निष्कलं ध्यायेत्सोऽपि लीनः परे पदे ।  
 परं त्वभ्यसमानस्य उन्मनस्त्वं प्रजायते ॥ ४५ ॥  
 ततस्तु व्यज्यते सत्ता स्वकीया ब्रह्मरूपिणी ।  
 शब्दरूपं तु वा ध्यायेदेवं सकलनिष्कलम् ॥ ४६ ॥  
 नारायणात्मकं मन्त्रं प्रणवादिनपोन्तकम् ।  
 ध्यायेच्छब्दमयो हेष सकलः परमेश्वरः ॥ ४७ ॥  
 निष्कलं वर्णमेकं तु क्षौ हीं(?)वाऽपि चिन्तयेत् ।  
 ततोऽपि निष्कलं विन्दुं तन्मूर्धस्थं त्रिदैवतम् ॥ ४८ ॥  
 सा शक्तिस्तत उत्पन्ना प्रमाणार्धप्रमाणका ।  
 सा शक्तिर्लीयते नादे नादो याति लयं परे ॥ ४९ ॥  
 एवं हि ध्यानयोगेन परं पश्यन्ति शाश्वतम् ।  
 अथ वाऽलोकशब्दौ हि प्रथयित्वा विचिन्तयेत् ॥ ५० ॥  
 स्वयं विलीनो यत्रैव तत्रैव परमं पदम् ।

अथवा व्योमरूपं तु ध्येयं तत्त्वं सनातनम् ॥ ५१ ॥  
 बाह्यान्तस्थं शिखातीतं त्रिव्योमं चिन्तयेत्सदा ।  
 मुख्येऽन्तस्थं परं ध्यात्वा न भूयो भवभाक्यवेत् ॥ ५२ ॥  
 एवं ध्यात्वा भवेन्मुक्तिर्भुक्तिस्तु सकले स्थिता ।  
 सकलो देवदेवस्य विग्रहो विष्णुरूपिणः ॥ ५३ ॥  
 शङ्खपद्मधरो देवो गदापद्मविभूषितः ।  
 चतुर्भुजश्चतुर्मूर्तिश्चतुर्वक्तः सुलोचनः ॥ ५४ ॥  
 लक्ष्मीवक्षाः खगारुदः सर्वरत्नोपशोभितः ।  
 कृष्णसुरोत्तमो विष्णुर्जिष्णुसर्वत्रगो हरिः ॥ ५५ ॥  
 हलहरिर्हयग्रीवो <sup>१</sup>हरिरूपधरः प्रभुः ।  
 नृहरी क्रोडरूपी च शक्त्यङ्गश्च महेश्वरः ॥ ५६ ॥  
 एवमास्थाय<sup>२</sup> नियमं पिण्डवत्त्वं परित्यजेत् ।  
 परिज्ञाय पुरा पिण्ड(ण्ड?)पाक(त ?)लक्षणसुत्तमम् ॥ ५७ ॥  
 निरुद्धं सन्धिमार्गं तु कृत्वा देहसमीरणम् ।  
 मुक्त्वा सद्ब्रह्मरन्ध्रेणोत्कान्तिकरणेन तु ॥ ५८ ॥  
 ध्यात्वा परित्यजेदैवं नित्याभ्यासरतो यदि ।  
 स ब्रह्मपरमभ्येति वासुदेवाख्यमव्ययम् ॥ ५९ ॥

नारदः—

भगवन् श्रोतुमिच्छामि एतत्संक्षेपतस्त्वहम् ।  
 लक्षणं देहपातस्य वायोर्गतिनिरोधनम् ॥ ६० ॥

श्रीभगवान्—

युक्ताहारपिहारस्य क्रियासक्तस्य नारद ।  
 युक्तस्वप्रावबोधस्य समधातोः संदैव हि ॥ ६१ ॥  
 निर्वर्तते सदाशब्दो हृदतो दुन्दुभिस्स्वनः ।  
 सुजच्छीतातपे काले न जानात्युष्णशीतलौ ॥ ६२ ॥  
 ध्यात्वा ज्योतिर्भूवोर्मध्ये द्वादशान्तेऽथ नारद ।  
 प्रत्य (स्त)मेति वै शब्दो न चोदेत्यथवा मुने ॥ ६३ ॥

न जानाति समाधिस्थो ह्रादमावजं यदान्तरे ।  
 परिशुल्यति गात्रस्थं शोणितं क्लेष्मलक्षणम् ॥ ६४ ॥  
 न वेत्ति पार्थिवं गन्धं स वाहाभ्यन्तरे यदा ।  
 पिण्डपातस्तदा विप्र बोद्धव्यो न चिरेण तु ॥ ६५ ॥  
 पार्थिव्या संस्थितश्वैव धारणायां समाहितः ।  
 न वेत्ति शब्दं प्रागुक्तं पञ्चाहात्पञ्चमे क्षणे ॥ ६६ ॥  
 स्थितस्समाधौ वाऽप्येतौ शीतोष्णौ नानुविन्दति ।  
 पतेहिनचतुष्केण पिण्डस्तत्कालिते क्षणे ॥ ६७ ॥  
 रूपध्यानं समासाद्य पूर्वोक्तविधिना यदि ।  
 न भाति हृदयाकाशे बहिर्वा ज्योतिषां पतिः ॥ ६८ ॥  
 पिण्डपातो हृवश्यं स्यात्तृतीयेऽहि तथा क्षणे ।  
 समाधौ यदि वायव्ये योगी नारद वर्तते ॥ ६९ ॥  
 न वेत्ति परमाङ्गादं त्रृषितः परिकम्पते ।  
 दिनद्वयेन पिण्डस्य पातः स्याद्वितये क्षणे ॥ ७० ॥  
 स्थितो <sup>१</sup>गगनभावे तु प्रागुक्तविधिना यदि ।  
 न वेत्ति विविधं गन्धमन्तर्बाह्ये शुभाशुभम् ॥ ७१ ॥  
 तत्रैवास्य दिने पातः क्षणे प्रथमलक्षणे ।  
 ध्यत्वैवं मुनिशार्दूलं योगी ध्यानैकमानसः ॥ ७२ ॥  
 स्वयमुत्क्रमते पिण्डाद्यायाद्वृत्तिनिकेतनम् ।  
 प्रविशेत्पिण्डमन्यं वा प्राग्वत्सन्धानयोजितः ॥ ७३ ॥  
 कालो यदेहपातस्य लक्षणेन समासतः ।  
 कथितः सारभूतस्य वायोसंसरोध उच्यते ॥ ७४ ॥  
 सगर्भं हृदयावासादुद्धृत्य कतलावधि ।  
 अप्रमेयविहीनं तु विकरालं नियोजयेत् ॥ ७५ ॥  
 प्रधानं कण्ठकूपे तु न याति हृदयं पुनः ।  
 स्मरेद्विजन्मपुटके (?)प्रधानं व्यापकोज्जितम् ॥ ७६ ॥  
 पन्धानं नन्द.....येत्यन थमवर्जितम् ।  
 रोधमार्गद्वयस्यैवं दद्यात्सव्येतरस्य तु ॥ ७७ ॥

नेत्रनासाननाख्यस्य ततश्चाव्यक्तभास्वरम् ।  
 मच्छान्ते केवलं वाऽथ वषड् ध्यायेत्खरन्ध्रगम् ॥ ७८ ॥  
 प्राक्रमेत्परमात्मानं त्यक्त्वा पिण्डमिमं मुने ।  
 परिपक्समानं च आश्रयेच्छाष्वतं पदम् ॥ ७९ ॥  
 इत्येतत्कथितं सर्वं पंचरात्रार्थमुत्तमम् ।  
 सर्वस्वमिव विमेन्द्र रक्षणीयं प्रयत्नः ॥ ८० ॥  
 सर्वोत्तमा संहितैषा सर्वविज्ञानदीपिका ।  
 नाख्येया दुष्टबुद्धीनां नराणां कल्पात्मनाम् ॥ ८१ ॥  
 मत्सराणामभक्तानां शठानां छद्मचारिणाम् ।  
 गर्वन्मे शास्त्रसद्वस्तुनिन्दकानां विशेषतः ॥ ८२ ॥  
 मद्भक्तदूषकाणां च शुष्कतर्करतात्मनाम् ।  
 शास्त्रापकर्तृणामन्यदर्शने भावितात्मनाम् ॥ ८३ ॥  
 देयं विविक्तबुद्धीनां स्वधर्मनिरतात्मनाम् ।  
 संसारभयभीतानां मद्भक्तिनिरतात्मनाम् ॥ ८४ ॥  
 मच्छासनप्रपन्नानां ये पश्यन्ति सदा मुने ।  
 मद्भाविनो मत्समयादृष्ट्या चातिविशुद्ध्या ॥ ८५ ॥  
 तेषां वाच्यमिदं शास्त्रं दीक्षां कृत्वा यथाविधि ।  
 प्रदर्श्य मच्छसंघं वा पूजितं मण्डलं पुरा ॥ ८६ ॥  
 शास्त्रार्थमनुवक्तव्यं शास्त्रमादौ प्रपूज्य च ।  
 येनाशु विविधा सिद्धिर्द्वयोर्भवति शाश्वती ॥ ८७ ॥

इति श्रीपाच्चरात्रे जयाख्यसहितायां योगाख्यानं नाम त्रयीस्त्रिशः पटलः ।

समाप्तेयं जयाख्यसहिता ।



## वर्णसंज्ञानुक्रमणी.

| अखण्डविक्रमः  | .... | .... | ड   | औषधात्मकः   | .... | औ   |
|---------------|------|------|-----|-------------|------|-----|
| आश्रिरूपः     | .... | .... | प   | अंकारः      | .... | -   |
| अङ्गुशः       | .... | .... | ऋ   | अःकारः      | .... | ः   |
| अनितः         | .... | .... | ज   | कमलः        | .... | क   |
| अनन्तेशः      | .... | .... | क्ष | करालः       | .... | क   |
| अनलः          | .... | .... | र   | कालः        | .... | म   |
| अप्रभेयः      | .... | .... | अ   | काल्पावकः   | .... | र   |
| अभयदः         | .... | .    | ण   | कौस्तुभः    | .... | ठ   |
| अमृतम्        | .... | ..   | स   | खर्वदेहः    | .... | ख   |
| अमृताधारः     | .... | ...  | व   | गदध्वसी     | .... | ग   |
| आविग्रहः      | .... | ...  | ए   | गदाधरः      | .... | ग   |
| अरोषमुवनाधारः | ...  | ...  | र   | गरुडः       | .... | क्ष |
| आदिदेवः       | ...  | .... | आ   | गोपनः       | .... | आ   |
| आनन्दः        | ...  | ...  | आ   | गोविन्दः    | .... | ग   |
| आह्वादः       | .... | ...  | ट   | घर्माशुः    | .... | घ   |
| इद्धः         | ...  | .... | इ   | चत्री       | .... | च   |
| इष्टः         | .    | ...  | इ   | चञ्चलः      | .... | च   |
| ईश्वरः        | ..   | ...  | अ   | चतुर्गति    | .... | य   |
| उत्तमः        | .... | .... | श   | चन्द्राशुः  | ..   | च   |
| उद्यः         | .... | .... | उ   | चान्द्री    | .... | ट   |
| उद्घासः       | .... | ...  | उ   | छन्दः       | .... | छ   |
| ऊर्जः         | .... | .... | ऊ   | छन्दःपतिः   | .... | छ   |
| ऋतधामा        | ...  | .... | ऋ   | छलविघ्वसी   | ..   | छ   |
| एकदष्टः       | .... | .... | ड   | जगद्योनि    | .... | प   |
| ऐरावणः        | ...  | .... | ऐ   | जन्महन्ता   | ...  | ज   |
| ऐश्वर्यम्     | .... | .... | ऐ   | उवाला       | ...  | ऋ   |
| ओतदेहः        | ...  | .... | ओ   | अषः         | ...  | झ   |
| ओदनः          | ...  | .... | ओ   | तत्त्वधारकः | ...  | ज्ञ |
| और्वः         | .... | .... | औ   | तारकः       | .... | ज्ञ |

|                    |      |      |     |                 |      |     |
|--------------------|------|------|-----|-----------------|------|-----|
| ताललक्ष्मा         | .... | .... | त   | प्रकृतिः (परा)  | .... | क   |
| तृतीः              | ...  | .... | स   | प्रज्ञाधारः     | .... | ऊ   |
| तेजस्वी            | ..   | .... | घ   | प्रतर्दनः       | .... | ठ   |
| त्रैलोक्यैश्वर्यदः | ..   | .... | —   | प्रथमः (प्रभवः) | .... | अ   |
| त्र्यश्रः          | .... | .... | ए   | प्रधानः         | .... | म   |
| दण्डधारः           | .... | .... | ड   | प्रसारणम्       | .... | ऋ   |
| दत्तावकाशः         | ...  | .... | द   | प्राणः          | .... | ह   |
| दमनः               | .... | .... | द   | फुल्लनयनः       | .... | ऋ   |
| दीक्षिमान्         | ...  | ...  | घ   | भगवान्          | .... | लृ  |
| दीर्घघोणः          | .... | ...  | ल्ल | भल्लायुधः       | .... | भ   |
| देवदत्तः           | .... | .... | ल्ल | भास्करः         | .... | ष   |
| धन्वी              | ...  | ...  | थ   | भुवनपालः        | .... | थ   |
| धरेशः              | ...  | .    | ल   | भुवनः (भुवनेशः) | .... | उ   |
| धर्ता              | ...  | ...  | घ   | भूतात्मा        | .... | ड   |
| धाराधरः            | ...  | .... | ठ   | भूधरः           | .... | औ   |
| ध्रुवः             | ...  | .... | भ   | मर्द(द)नः       | .... | म   |
| नरः                | ...  | ...  | न   | माधवः           | .... | ध   |
| नारायणः            | ...  | ...  | न   | माया            | .... | इ   |
| वृत्सिहः           | .... | .... | ष   | मौसलः           | .... | ल   |
| नेमि:              | .... | ...  | ठ   | योगविधाता       | .... | ट्ट |
| पञ्चविन्दुः        | .... | ...  | ई   | रामः            | .... | श   |
| पद्मनाभः           | .... | .... | प   | लाङ्गूली        | .... | ऋ   |
| पन्थाः             | .... | ...  | न   | लिङ्गात्मा      | .... | ल   |
| परमात्मा           | ...  | .... | ह   | लोकेशः          | .... | ऊ   |
| परमेश्वरः          | .... | .... | :   | वरुणः           | .... | व   |
| पवित्रः            | .... | ...  | प   | वर्गान्तः       | .... | क्ष |
| पश्चिमाननः         | .... | ...  | प   | वामनः           | .... | ब   |
| पुण्डरीकः          | .... | .... | श   | वाराहः          | .... | व   |
| पुरुषेश्वरः        | .... | .... | ल   | विक्रमी         | .... | ओ   |
| पूर्णाङ्गः         | .... | ...  | ब   | विबुधः          | .... | ल   |

वर्णसंज्ञानुक्रमणी.

३६९

|                |      |      |    |             |      |      |   |
|----------------|------|------|----|-------------|------|------|---|
| विराट्         | .... | .... | ल् | शान्तिदः    | .... | .... | द |
| विश्वभावकः     | .... | .... | ङ  | शाङ्गधृत्   | .... | .... | ध |
| विश्वभावनः     | .... | .... | ख  | शाश्वतः     | .... | .... | ज |
| विश्वरूपः      | .... | .... | ट  | शास्ता      | .... | .... | ण |
| विश्वाप्यायकरः | .... | .... | ठ  | श्वेतः      | ...  | .... | फ |
| विष्टरः        | .... | .... | ऋ  | सत्यः       | .... | .... | ऋ |
| विष्णुः        | .... | .... | ई  | सर्वोधकः    | .... | .... | थ |
| वृषकर्मा       | .... | .... | ठ  | सामपाठकः    | .... | .... | झ |
| वेदात्मा       | ...  | .... | ख  | सामात्मा    | .... | .... | झ |
| वैकुण्ठः       | .... | .... | ण  | सिद्धिप्रदः | .... | .... | भ |
| वैराजः         | ...  | .... | त  | सूक्ष्मः    | .... | .... | य |
| व्यापकः        | .... | .... | अ  | सूर्यः      | .... | .... | ह |
| व्यापी         | .... | .... | -  | संषिक्त्    | .... | .... | : |
| व्योमेशः       | .... | .... | -  | सोमः        | .... | .... | स |
| शङ्करः         | .... | .    | श  | समधरः       | .... | .... | त |
| शङ्खः          | .... | .... | य  | हस्वः       | .... | .... | व |
| शान्तः         | .... | .... | श  |             |      |      |   |



# GENERAL INDEX.

## संज्ञाशब्दादीनामनुक्रमणिका.

अ

अक्षमूर्त्रं वा अक्षमाला १२५—१८; मणय  
जलोत्थिताः १२६—१४, धातुमयाः १२५—  
२५; मणिमयाः १२६—७, मूलजा० १२६—  
११, मणीना प्रमाणम् १२५—२०, सङ्घया  
१२५—२३ सूत्रम् १२६—२२.  
अक्षमूर्त्रं कपिलानुचराणा ३३२—९, घटाधिष्ठातृ—  
देवतायाः १२३—२३, गणेशस्य ६३—२७.  
अक्षमूर्त्रमत्रः १२७—२८, ध्यानम् १२७—२०.  
अक्षमूर्त्रमुद्रा १२९—१२  
अग्रिकार्यम् १३५—२२  
अग्रिप्रभाकरं ( नृसिंहानुचर ) ३२८—४  
अग्रिवीजम् ८७—१, १३६—२८  
अग्रिमत्रः ( अग्रिकार्ये ) १३८—१४, यागामे:  
सस्कारां १४१—८, ध्यानम् १४५—१,  
वक्त्रार्चिषा नामानि १४३—२४, पूजनम्  
१४५—८, वक्त्रार्चिषा बीजानि १४४—३,  
मुद्रा १५०—२३, २७.  
अग्रिमत्र ( आसनषट्कान्तर्गतस्य ) ६२—४,  
मुद्रा ७६—५  
अग्रिमत्र ( लोकपालेषु ) ६५—२२, आयुधं  
६६—१५; मुद्रा ७८—१६.  
अग्रीशोमात्मकः ४२—५  
अग्रीषोमात्मकं बीज १४२—२८  
अग्री केवलमाहुतिपूर्वकदीक्षा  
( वित्तहीनाना ) १५५—३  
अग्नौ यजनम् १६२—२५  
अङ्गुशः ( घटाधिष्ठातृदेवतायाः ) १२३—२२,  
लक्ष्म्यादिदेवीना ४८—१, मायासखीना  
३१०—१४.  
अङ्गुशमन्त्रः ( देवस्य ) ५५—१२, ध्यानम् ११९—  
५, मुद्रा ७३—३०, साधनम् ३४८—७,  
मण्डल ३४८—११.

अ

अङ्गमन्त्राः ( मूलमंत्रस्य ) ४९—१०, ८२—१२,  
२६३—१३, २७५—२५, २९५—२६,  
साधनम् ३१६—३.  
अङ्गुलमान ( विम्बविधाने ) १९९—२८  
अच्युतः ( शुद्धसर्गे ) २८—२  
अज्ञानादिसाधनं ( मूलमंत्रसाधने ) २९३—२५  
अज्ञलिमुद्रा ( अक्षमूर्त्राधिष्ठातृदेवस्य ) १२७—२१,  
धूर्धर्धुः १२१—१३, कपिलानुचराणाम्  
( ब्रह्माज्ञलि ) ३३२—८, २४.  
अज्ञलिकारी वा अज्ञलीकः २१९—१३, २३७—२,  
लक्षणम् २५०—८.  
अत्युग्रदर्शसमन ( नृसिंहानुचरः ) ३२८—५  
अधर्माद्यवैराग्यान्तचतुष्कस्य मंत्रा ६२—३;  
ध्यानम् ९७—२३, ३०; मुद्रा ७५—२८.  
अधर्माद्य चतुष्कम् ९९—२८.  
अधिकार ( अमे॒ः सस्कारः ) १४१—१७;  
१४४—२८  
अधिकारयागः १०३—१२  
अधिकारहोम ( दीक्षायारम्भे ) १७२—३०  
अधिकैवरगण ( मंत्रात्मनः ) १५७—९  
अधिभूतगण ( मंत्रात्मन ) १५७—७  
अधिवासः २१०—२  
अधिश्रयणम् १४१—२७  
अधीशमंत्रः २६४—२९  
अध्यात्मगण ( मंत्रात्मनः ) १५७—१०  
अध्याय ( काल ) २५३—१९  
अनन्तः ( शुद्धसर्गे ) २८—८  
अनन्तस्य ( आधारषट्कान्तर्गतस्य नागराजस्य )  
मंत्र ६०—२८, ध्यानम् ६०—३०; मुद्रा  
( अनातासनमुद्रा ) ७५—१.  
अनास २१९—११; २३६—२२, लक्षणम्  
२५०—१५

| अ                                                                                                 | अ                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| अनिष्टमंत्र ( उपाह्रदेवताया ) ५६-१३;                                                              | अवस्थात्मा ( परमेश्वर जायदाय-<br>वस्थात्मना ) ४२-८                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| ध्यानम् ११३-२२, सुद्रा ७४-८; माधव<br>३५१-३०; मण्डलं ३५२-१.                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| अनिष्टमंत्रः २६३-११                                                                               | अविद्या ३२-१७                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
| अनिष्टद्वारय वीजम् २७८-२४                                                                         | अष्टाङ्गविधि २४८-२०                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
| अनिष्टद्वादिवासुदेवान्ता. २६१-१९                                                                  | अस्त्वमंत्रं (भगवत्) ११-१७, ध्यानम् ११७-२४<br>सुद्रा ७१-२२; माधवम् ३२५-८, मण्डल<br>३२५-१०                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| अनिष्टद्वादिसत्यान्ता २२१-१०                                                                      |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| अन्तकस्य ( लोकपालस्य ) मंत्र ६५-२२;<br>आयुथ ६६-१७; सुद्रा ७८-१६.                                  | अस्त्र[मंत्रः] ८०-१९, २१, ८१-१०, १३,<br>१५, ८३-२८, ८४-१९, ८५-१३, २१,<br>८६-७, ९३-२८, १११-२७, ११२-२१,<br>११३-१२, २०, १२६-२०, २४, १२७-<br>१६, १३५-३०, १३६-३, ५, ६, १२,<br>१३७-१८; १३८-३०, १३९-२३,<br>१४३-३, १५२-२३, १५३-४, १५४-५;<br>१६१-२१, १६२-१३, १४, २३, १६३-<br>३, २२ १६३-२३, २६; १७०-५, २०, २६,<br>१८२-१९, १८३-२, १०, १९९-९;<br>२०९-१७, २१, २१०-२८, २११-<br>११, १९, २१४-२४; २२१-२६,<br>२३३-२९; २५५-२०, २४, २५,<br>२५६-१०, १९, २९, २५७-१५,<br>२५९-६, २७, २९, २६०-१, ६, ११,<br>२६१-१८, २६२-२६, २६३-१३,<br>१४, २७, २६४-१३, २६७-६; २७०-२४;<br>२७१-२९, २७३-२८, २७८-५;<br>२७९-३, २४, २६, २८०-१३, २८,<br>२८२-६, २८३-९, १९, २८४-२१,<br>२६, २८५-१५, २८६-१, २, २८९-३७,<br>२८, २९०-३, २९६-२३; २९७-६ |
| अभिगमन ( यागाङ्गम् ) २५३-२८                                                                       |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| अभिगमनकालः २५३-१२                                                                                 | अस्त्र[यन्त्रः] ३२७-८, १०                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| अभिषेचनम् १८८-२९, १८९-६, समयहस्य<br>१९०-१५, पुत्रकस्य १९०-२२, साथकस्य<br>१९१-३, आचार्यस्य १९१-१५. | अहङ्कार ( त्रिविधः ) २५-१८, २०, २२                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| अमलसारकं २०७-२५; २०८-५.                                                                           | „ [शुद्धिः] १७४-१                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| अमूलमंत्र=सुरभिमन्                                                                                | अहङ्कार ( साधकस्य ध्यानविधौ ) ९६-२१                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
| अमूलीकरणम् १४२-२०                                                                                 | आ                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| अध्यैम् ११२-३                                                                                     | आकर्षणम् १३१-१३, २८९-१०, २९१-१८                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| अध्येदानमंत्रः ६८-७                                                                               | आकाशतत्त्वबीजम् ८७-१; मंत्र ८९-१२;                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| अचेनम् १३७-१९                                                                                     | ध्यानम् ८९-१, लयः ८९-२०.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| अवकुण्ठनम् १३७-१९; १४२-१२, २११-१९.                                                                |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| अवभूषः १८३-४, २२७-१४                                                                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| अवलोकनम् २७४-३                                                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| अवस्थाः ( गुरोः ) १६८-२८, १६९-१, २.                                                               |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |

| आ                                                                              | आ             |
|--------------------------------------------------------------------------------|---------------|
| आगमज्ञा.                                                                       | २३७-१८        |
| आगमधर्ता ( शास्त्रसन्धारक )                                                    | २३७-२१        |
| आचार्य (लक्षणम्) १८८-२१,दीक्षा १५९-१६,<br>१६०-२९, अभिपेचनम् १९१-१५;<br>१९३-१७. |               |
| आचार्य १५४-१५ २१; २१९-२२,२६१-२३                                                |               |
| आज्यस्य संस्कारा०                                                              | १४१-१९        |
| आज्यस्थाली                                                                     | १३९-६         |
| आतपत्रं ( मायानुवरहस्ते )                                                      | ३१०-२७        |
| आत्म[तत्त्वम्]१०-१४,२४,१२-१४,१५४-२९                                            |               |
| आत्मलक्षणम्                                                                    | ३२-२५         |
| आत्मवाचको मत्रः                                                                | ९२-२१         |
| आदिसिद्धः=पूर्वसिद्धः.                                                         |               |
| आधारकूर्ममन्त्र ६०-२३; ध्यानम् ६०-२४,<br>आयुधे ६०-२५, मुद्रा ७४-२४.            |               |
| आधारपद्ममन्त्रः ६१-१५, ध्यानम् ६१-१९;<br>मुद्रा ७५-२०.                         |               |
| आधारशक्तिमन्त्र ६०-१७, ध्यानम् ६०-१८,<br>मुद्रा ७४-२४                          |               |
| आधारशक्तिमन्त्र                                                                | २२०-४         |
| आधारषद्कमन्त्राः                                                               | ६१-२४         |
| आध्यात्मात्मा                                                                  | २६-२६         |
| आपूरण ( चरुसाधने )                                                             | १६३-४         |
| आस २१९-१०,२३६-२१,लक्षणम्२५०-१२                                                 |               |
| आप्यायन [ कर्म ]                                                               | १४८-१,२३०-१८. |
| आप्यायनविधि.                                                                   | २६४-२३        |
| आमलवृक्षः ( लक्ष्म्यनुचरहस्ते )                                                | ३०१-२६        |
| आयतनस्थविस्त्रे याग                                                            | १११-१४        |
| आयुधमन्त्रा० (देवस्य) ५३-२१,२७,५४-८,१६.                                        |               |
| आयुधमन्त्रा० ( लोकपालाना )                                                     | ६६-१०         |
| आरम्भी                                                                         | २१९-१४,२३७-४  |
| ,, लक्षणम्                                                                     | २५०-१८        |
| आरोग्य                                                                         | १४७-११        |
| आवाहनं                                                                         | २६२-३         |
| आवाहनमन्त्रः ६८-१, मुद्रा ७९-३.                                                |               |
| ,,                                                                             | १०१-४,१११-१७  |

| उ                                                                                                                                                                                          | क                                                                                                                                                                                                                                              |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| उपाहाव्यः ( द्विधा )                                                                                                                                                                       | १५५-२६                                                                                                                                                                                                                                         |
| उपादान [ काल ]                                                                                                                                                                             | २५३-१५                                                                                                                                                                                                                                         |
| उपाधिश्चयण                                                                                                                                                                                 | १४२-५                                                                                                                                                                                                                                          |
| उपायुधमन्त्राः ( देवम्य )                                                                                                                                                                  | ५५-६, १२.                                                                                                                                                                                                                                      |
| ऋ                                                                                                                                                                                          |                                                                                                                                                                                                                                                |
| ऋद्धि. ( लक्ष्म्या. सखी )                                                                                                                                                                  | ३००-१३                                                                                                                                                                                                                                         |
| ए                                                                                                                                                                                          |                                                                                                                                                                                                                                                |
| एकचित्तस्थिति                                                                                                                                                                              | १५०-५                                                                                                                                                                                                                                          |
| एकसन्वानकरण                                                                                                                                                                                | २२०-२९                                                                                                                                                                                                                                         |
| एकादशपदं ( मंत्रमूर्तौ )                                                                                                                                                                   | ९८-२०                                                                                                                                                                                                                                          |
| एकान्ती २३६-१७, २१९-११, लक्षण<br>२४८-२२.                                                                                                                                                   |                                                                                                                                                                                                                                                |
| एकायनीयशाखा                                                                                                                                                                                | २१०-१८.                                                                                                                                                                                                                                        |
| ओ                                                                                                                                                                                          |                                                                                                                                                                                                                                                |
| ओज ( वराहशक्ति )                                                                                                                                                                           | ३३६-२२                                                                                                                                                                                                                                         |
| ओष्ठ ( कुण्डे )                                                                                                                                                                            | १३५-९                                                                                                                                                                                                                                          |
| औ                                                                                                                                                                                          |                                                                                                                                                                                                                                                |
| औपचारिकमंत्राः                                                                                                                                                                             | ६७-९                                                                                                                                                                                                                                           |
| और्वः                                                                                                                                                                                      | १-१३                                                                                                                                                                                                                                           |
| क                                                                                                                                                                                          |                                                                                                                                                                                                                                                |
| कदम्बदुम ( कीर्त्यनुचरहस्ते )                                                                                                                                                              | ३०४-१९                                                                                                                                                                                                                                         |
| कपिलास्यमन्त्रः ५२-१३, ध्यानम् ११८-१२,<br>मुद्रा ७२-४.                                                                                                                                     |                                                                                                                                                                                                                                                |
| कपिलास्यमन्त्रसावन ३३१-२४, मण्डलं<br>३३२-२१, अङ्गमन्त्राः ३३१-२८; शक्तयः<br>३३२-१६, शक्तीना ध्यानं ३३२-१८,<br>तासा मुद्रा ३३२-२५, अनुचराः ३३२-२,<br>तेषा ध्यानं ३३२-६, तेषां मुद्रा ३३२-२४ |                                                                                                                                                                                                                                                |
| कपिलमन्त्रः १६३-७, २७७-१७, २८१-३,<br>२८४-२२, ३३५-९.                                                                                                                                        |                                                                                                                                                                                                                                                |
| कपोतः                                                                                                                                                                                      | २०७-४                                                                                                                                                                                                                                          |
| कमल=पद्म                                                                                                                                                                                   |                                                                                                                                                                                                                                                |
| करशुद्धिः                                                                                                                                                                                  | ८३-८                                                                                                                                                                                                                                           |
| करुणा ( कपिलशक्तिः )                                                                                                                                                                       | ३३२-१६                                                                                                                                                                                                                                         |
| कर्ण ( प्टं )                                                                                                                                                                              | २०८-१                                                                                                                                                                                                                                          |
| कर्मसात्वतः=सात्वतः                                                                                                                                                                        |                                                                                                                                                                                                                                                |
| कलशः ( गंगायमुनयोः )                                                                                                                                                                       | ६३-८                                                                                                                                                                                                                                           |
|                                                                                                                                                                                            | कलशस्थापनं ( वर्धनीयुतस्य ) १६२-२०                                                                                                                                                                                                             |
|                                                                                                                                                                                            | कलशादिषु यजन १६२-२५                                                                                                                                                                                                                            |
|                                                                                                                                                                                            | कलीश्वर ( मायाया अनुवरः ) ३१०-२०                                                                                                                                                                                                               |
|                                                                                                                                                                                            | कवच ( वर्म ) मन्त्र ( मगवत ) ५०-२४; ध्यानं<br>११७-१३, मुद्रा ७१-११ माधव ३२१-७;<br>मण्डलं ३२१-८, यन्त्रवारण ३२३-२.                                                                                                                              |
|                                                                                                                                                                                            | कवचमन्त्रः ९४-२; १२७-१६, १३६-४, ११;<br>१३३-१९; १४१-२०, २८; १५४-५;<br>२११-१९, २१४-८, २५१-२८, २६०-२;<br>२९६ २१.                                                                                                                                  |
|                                                                                                                                                                                            | कापिली मुद्रा ७२-४                                                                                                                                                                                                                             |
|                                                                                                                                                                                            | कामधेनुमुद्रा ( मुरभिमुद्रा ) ७९-१३                                                                                                                                                                                                            |
|                                                                                                                                                                                            | कारणपद्म ( मान्त्रं ) ९०-२०                                                                                                                                                                                                                    |
|                                                                                                                                                                                            | कीर्ति ( देवी ) ४७-४, ९<br>,, मन्त्रः ४८-२१; ध्यान ४७-२२, मुद्रा<br>७०-२१, २३                                                                                                                                                                  |
|                                                                                                                                                                                            | कीर्तिमन्त्रमाधनं ३०३-१९, ३०६-१५;<br>मण्डल ३०४-९, अंगमन्त्राः ३०३-२१,<br>०यान ३०७-१५, मुद्रा ३११-८, मखी-<br>मन्त्राः ३०३-२७, व्यानं ३०४-१४,<br>मुद्रा ३११-२४, अनुचरमन्त्राः ३०४-६;<br>ध्यानं ३०४-१७, मुद्रा ३१२-३, कीर्ति-<br>यन्त्रम् ३०६-१३. |
|                                                                                                                                                                                            | कुण्डः १३५-९३, लक्षण १३३-७, १३५-८,<br>९, १०, ११.<br>,, ( काम्यकर्मणा ) १३३-८, निखनैमित्तिक-<br>होमे १३५-८, निष्कामकर्मणा १३३-९.<br>,, मानं १३३-२५<br>,, संस्कारः १३५-२८, १३६-१४                                                                |
|                                                                                                                                                                                            | कुबेर ( यात्वीश ) मन्त्र ६५-२४, आयुर्ध-<br>६६-१७, मुद्रा ७८-१६.                                                                                                                                                                                |
|                                                                                                                                                                                            | कुम्भक ८७-२२, ८८-३, ८९-१८; १२८-७.                                                                                                                                                                                                              |
|                                                                                                                                                                                            | कुम्भोदरयागः ११०-२२, १११-४.                                                                                                                                                                                                                    |
|                                                                                                                                                                                            | कुलिशमंत्र. ( इन्द्रायुधस्य ) ६६-१५                                                                                                                                                                                                            |
|                                                                                                                                                                                            | कूर्मकालमिः=आधारकूर्म.                                                                                                                                                                                                                         |
|                                                                                                                                                                                            | कौतुकमोचन २११-२५                                                                                                                                                                                                                               |
|                                                                                                                                                                                            | कौमोदकी ( शिखामंत्रस्य ) ११७-८                                                                                                                                                                                                                 |

| क                                                                                                                                                                                                                                                                                          | ग                                                     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------|
| कौस्तुभ ( देवस्य )                                                                                                                                                                                                                                                                         | ४७-१                                                  |
| ,, मन्त्र ५३-६, ध्यानं ११८-२३,<br>मुद्रा ७२-१८.                                                                                                                                                                                                                                            | गस्तस्य मन्त्रः ५४-२६, ध्यान ११८-३०,<br>मुद्रा ७३-२०. |
| कौस्तुभमन्त्रसाधन ३४१-१०, ३४२-५, मण्डलं<br>३४१-११, यत्रम् ३४२-९.                                                                                                                                                                                                                           | ,, साधनं ३४६-११; मण्डलं ३४६-१४,<br>यन्त्रं ३४७-६.     |
| कौस्तुभ ( प्रासादः )                                                                                                                                                                                                                                                                       | २०८-२४                                                |
| क्रियाज्ञानं ( यमाख्य )                                                                                                                                                                                                                                                                    | ३१-११                                                 |
| ,, ( नियमलक्षणं )                                                                                                                                                                                                                                                                          | ३१-१०                                                 |
| क्ष                                                                                                                                                                                                                                                                                        |                                                       |
| क्षयकर्म                                                                                                                                                                                                                                                                                   | १४८-२                                                 |
| क्षीरोदमन्त्रः ( आधारषट्के )                                                                                                                                                                                                                                                               | ६१-१०, ध्यानं<br>६१-१२, मुद्रा ७५-२०.                 |
| क्षेत्रपालमन्त्रः १५३-१३, ६२-१६, ध्यानं<br>६२-१८, मुद्रा ७६-१५.                                                                                                                                                                                                                            |                                                       |
| ख                                                                                                                                                                                                                                                                                          |                                                       |
| खगेश्वर=गस्तः                                                                                                                                                                                                                                                                              |                                                       |
| खड्गपाशौ ( मायानुचरहस्ते )                                                                                                                                                                                                                                                                 | ३१०-२६                                                |
| खड्गमन्त्रः ( कुबेरायुधस्य )                                                                                                                                                                                                                                                               | ६६-१७                                                 |
| खड्गसाधन ( मूलमन्त्रसाधने )                                                                                                                                                                                                                                                                | २९३-१८                                                |
| खातप्रमाणं ( कुण्डस्य )                                                                                                                                                                                                                                                                    | १३४-२                                                 |
| ग                                                                                                                                                                                                                                                                                          |                                                       |
| गङ्गामन्त्र ६३-२, ध्यान ६३-८, मुद्रा ७६-३०<br>गणेश=विघ्नेशः                                                                                                                                                                                                                                |                                                       |
| गदामन्त्र ( देवस्य ) ५४-१६, ध्यानं ११८-२७, मुद्रा ७३-११.                                                                                                                                                                                                                                   |                                                       |
| ,, साधनं ३४५-१७; मण्डल ३४५-२०, यन्त्रं ३४६-७.                                                                                                                                                                                                                                              |                                                       |
| गदामन्त्रः १६१-२५, २९०-५                                                                                                                                                                                                                                                                   |                                                       |
| गदा ( अखमन्त्रस्य ) ११७-२४, आधारकूर्मस्य<br>६७-१५, चण्डादिविजयान्ताना ६३-६, जयानुचरणा ३०७-२२; देवस्य ४६-२५; धूपधर्तुः १२१-१४; नागराजस्य ( अनतासनस्य ) ६१-१; नृसिंह-कपिलवराहाणा ११८-४, १०, १६, वराहशत्तीना ३३६-२५, २८, संस्कृतस्याम्भे: १४५-१.                                              |                                                       |
| गदाचक्षुरे ( वराहशत्तीना )                                                                                                                                                                                                                                                                 | ३३६-२८                                                |
| गन्धतन्मात्रा                                                                                                                                                                                                                                                                              | १५६-२४                                                |
| गन्धशक्तिः                                                                                                                                                                                                                                                                                 | ८७-२३                                                 |
| घ                                                                                                                                                                                                                                                                                          |                                                       |
| घण्टामन्त्र १२३-१३; व्यान १२३-१६.<br>मुद्रे १२३-२४                                                                                                                                                                                                                                         |                                                       |
| च                                                                                                                                                                                                                                                                                          |                                                       |
| चक्रं ( अखमन्त्रस्य ) ११७-२४; आधारकूर्मस्य<br>६०-२५, कवचमन्त्रस्य ११७-१३, चण्डादि-विजयान्ताना ६३-६, जयानुचरणा ३०७-२२; देवस्य ४६-२५; धूपधर्तुः १२१-१४; नागराजस्य ( अनतासनस्य ) ६१-१; नृसिंह-कपिलवराहाणा ११८-४, १०, १६, वराहशत्तीना ३३६-२५, २८, शिरोमन्त्रस्य ११७-२; संस्कृतस्याम्भे: १४५-१. |                                                       |
| चक्रतीर्थम्                                                                                                                                                                                                                                                                                | ८१-८६                                                 |
| चक्रमन्तः ( भगवत आयुधस्य ) ५४-८; ध्यान<br>११८-२७; मुद्रा ७३-६.                                                                                                                                                                                                                             |                                                       |
| ,, साधनं ३४५-१५, मण्डल ३४४-२४                                                                                                                                                                                                                                                              |                                                       |

| च                                                                                 | ज                                                                                                                                                                  |
|-----------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| चक्र [मन्त्र] १६१-२१, १६२-१३, १४; १८३-२, २०९-२६, २१०-२५, २११-२५,<br>२२१-२६.       | जयामन्त्रवावनं-अगमन्त्रमुद्रा ३११-८,<br>सर्वोमंत्रा ३०६-२६, ध्यान ३०७-१७;<br>मुद्रा ३११-२४; अनुचरमंत्रा ३०७-२,<br>ध्यान ३०७-२३, मुद्रा ३१२-३, जयामन्त्र<br>३०९-२२. |
| चक्रयन्त्रसाधन २९६-११                                                             | जयामुद्रा ( देवस्थ ) ७०-१५                                                                                                                                         |
| चण्डमंत्रः ६३-१, ध्यानं ६३-५, मुद्रा ७६-२२                                        | ” ” २९०-३                                                                                                                                                          |
| चन्द्रमंत्रः-सोममंत्रः                                                            | जलाधारः २०५-१३.                                                                                                                                                    |
| चरसाधनं १६३-१                                                                     | जाग्रत्स्थानं ( गुरु ) १६९-२                                                                                                                                       |
| चातुर्मास्यनियमः १९४-११                                                           | जातकर्म १४१-१५; १४४-१८                                                                                                                                             |
| चामरं ( लक्ष्म्यादिशक्तिसखीना ) ३०१-२१,<br>३०४-१५, ३०७-१८, ३१०-१४.                | जीव २६-२३, ३२-४, ९०-२७                                                                                                                                             |
| चालन ( चरमाधने ) १६३-६                                                            | जीवाहानमन्त्रः २७०-१४                                                                                                                                              |
| चित्त ( गुणातीतं ) ३६१-१७, सात्त्विक ३६१-१६,<br>राजस ३६१-१५; तामसं ३६१-१४         | ज्योत्स्नानांडी ९२-१६                                                                                                                                              |
| चित्तविलयः ३६१-२७                                                                 | ज्ञानं ( कपिलस्थ शक्तिः ) ३३२-१६                                                                                                                                   |
| चित्रपत्रफलम् ( जयासखीहस्ते ) ३०७-१८                                              | ज्ञान ३०-२७, ३८-१०, ३९-२२                                                                                                                                          |
| चिदभिः १०५-२२                                                                     | ” , सत्ताख्य ३१-३; क्रियात्मक ३१-३                                                                                                                                 |
| चिदासन २२३-२५                                                                     | तत्त्वज्ञ ( कपिलानुचर ) ३३२-५                                                                                                                                      |
| चैत्यम् ३८०-१६                                                                    | तत्त्वत्रयं १५५-९                                                                                                                                                  |
| ज                                                                                 |                                                                                                                                                                    |
| जगत्सम्पूरणी ( नृसिंहशक्तिः ) ३२८-१९                                              | तत्त्वपद्धतिः १५३-१८                                                                                                                                               |
| जह्वा ( प्रासादस्थ ) २०६-२१                                                       | तत्त्वशुद्धि १५४-१७                                                                                                                                                |
| जप ( परः ) १३१-१६, अपर १३१-१६,<br>मानसः १२५-१७, उपाशु १२५-१६,<br>वाचिकः १२५-१६.   | तत्त्वसप्त्रह ( दीक्षाया ) १५९-१८                                                                                                                                  |
| जपनिष्ठः २३७-१४, लक्षण २५१-१२                                                     | तत्त्वस्यापन २२४-२६                                                                                                                                                |
| जपयज्ञः १२५-१२                                                                    | तत्त्वहोमः १७३-१७, १७५-१९                                                                                                                                          |
| जपवेलाः १३२-७                                                                     | तत्त्वात्मा ( परमेश्वरः ) ४२-७                                                                                                                                     |
| जय ( द्वारपाल ) मन्त्रः ६३-१, ध्यानं ६३-५,<br>मुद्रा ७६-२६                        | तत्त्वाना होममंत्रः १७५-२४                                                                                                                                         |
| जयन्ती ( जयाया सखी ) ३०६-२६                                                       | तर्जनीमुद्रा ( चण्डादिविजयान्ताना ) ६३-७                                                                                                                           |
| जयमद्. ( जयाया अनुचरः ) ३०७-५                                                     | ताडन ( संस्कार ) १३५-३०; १३७-१८,<br>१७५-८, २११-१९; २७४-१.                                                                                                          |
| जया ( देवी ) ४७-१३                                                                | तापसलक्षण २५१-२५                                                                                                                                                   |
| ” मन्त्रः ४८-२८, ध्यान ४७-२२,<br>मुद्रा ७०-२१, २३.                                | तिलक १५१-१४, १५२-२३, १८१-१२                                                                                                                                        |
| ” ” विधानं ३०६-१८, ३०९-२६,<br>मण्डलं ३०७-९, अङ्गमंत्राः<br>३०६-११, ध्यानं ३०७-१५, | तिलोदकदानमन्त्र. ( श्राद्धे ) २५८-२३                                                                                                                               |
|                                                                                   | तीर्थेशुद्धिमन्त्रः ८४-८                                                                                                                                           |
|                                                                                   | तुर्यस्थः ( गुरुः ) १६१-१                                                                                                                                          |
|                                                                                   | तुर्यातीतपदस्थः ( गुरु ) १६८-२८                                                                                                                                    |
|                                                                                   | तुर्यातीतात्मा ( परमेश्वरः ) ४२-१०                                                                                                                                 |

त

|                                                                           |        |
|---------------------------------------------------------------------------|--------|
| तुलापीठ                                                                   | २०५-११ |
| तेजस्तत्त्व ( अभितत्त्व ) ध्यान ८८-८, बीज<br>८७-१, मंत्र ८८-१३, लय ८८-१९. |        |
| तैजसोऽहङ्कार                                                              | २५-१८  |
| तोयमध्ये याग                                                              | १११-१३ |
| व्राणः ( कीर्तेन्दुचरणः )                                                 | ३०४-६  |
| श्यक्षरः ( मूलमन्त्रः ) १६०-१, ६, १६१-२९;<br>२९५-१५.                      |        |

द

|                                                       |  |
|-------------------------------------------------------|--|
| दण्डः ( अन्तकस्य ) ६६-१७; ( क्षेत्रपालस्य )<br>६२-१८. |  |
|-------------------------------------------------------|--|

|                                                 |        |
|-------------------------------------------------|--------|
| दण्डमन्त्रः ( अन्तकायुधस्य )                    | ६६-१७  |
| दण्डासनं ( अमलसारे )                            | २०८-४  |
| दर्पण ( कीर्त्यन्दुचरणा हस्ते )                 | ३०४-२१ |
| दहन ( दीक्षाया ) १६३-२८; सूत्रशुद्धौ<br>२३०-१८. |        |

|                                                                                                                      |                |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------|
| दिव्यन्ध                                                                                                             | २०९-२८         |
| दीक्षा ( विधा ) १५४-२७, महामण्डलयागेन<br>१५४-२९, अग्नावाहुत्या १५५-३, वाचे-<br>वानुग्रहण १५५-४                       |                |
| दीक्षा ( मान्त्री )                                                                                                  | १५८-२८, १७३-१२ |
| दीक्षा ( सामान्या ) विधा सतत्त्वा १५९-१,<br>संक्षिप्ता १५९-२, ४, मध्यमा १५९-२, ५,<br>विस्तरा १५९-२, ७; लक्षण १५९-२९. |                |
| दीक्षा ( विशेषाख्या ) १५९-१०, लक्षण<br>१५९-३१.                                                                       |                |

|                                                                            |            |
|----------------------------------------------------------------------------|------------|
| दीक्षाधिवासन                                                               | १६४-१६     |
| दुर्गा ( मायाया: सखी )                                                     | ३१०-९      |
| देवताचकं ( विधा )                                                          | २१४-१०, ११ |
| देवस्य मंत्र ( मूलमन्त्रो सूर्तियुतः ) ४५-२८,<br>ध्यान ४६-२४; मुद्रा ७०-१५ |            |
| देवीचतुष्क ४७-४, मन्त्राः ४८-५, ध्यान<br>४७-२१.                            |            |
| देवीमन्त्राः १६३-६, २४६-४, २९५-२६,<br>२९७-६.                               |            |

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |  |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|
| देवी ( शक्ति ) मत्राणा साधन २९९-३, १२;<br>अहमन्त्रा ३००-३, ३०३-२०, ३०६-<br>२०, ३१०-३, ध्यानम् ३०७-१५, मुद्रा<br>३११-८, सखीमन्त्रा ३००-९, ३०३-<br>२४; ३०६-२३, ३१०-६, ध्यानं ३०१-<br>१०, ३०४-१४; ३०७-१६, ३१०-१०,<br>मुद्रा ३११-१४, अनुचरमन्त्रा ३००-१५,<br>३०४-२, ३०७-२; ३१०-१६, ध्यानं<br>३०१-२४, ३०४-१७, ३०७-२०;<br>३१०-२३; मुद्रा ३१२-३. |  |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|

|                      |                |
|----------------------|----------------|
| दानासयागे त्यासः     | ३००-२६;        |
| ,,                   | ३०१-९.         |
| ,, वाह्यायागे त्यासः | ३०१-११, १३,    |
| मण्डल                | ३००-२२, ३०४-८; |
|                      | ३०७-९          |

|                                                          |             |
|----------------------------------------------------------|-------------|
| देवन्यासविधि                                             | ९५-८, ९६-११ |
| देहपातलक्षण                                              | ३६३-२०      |
| देहश्वरः                                                 | ९९-७        |
| द्युतिं ( कीर्ते सखी )                                   | ३०३-२७      |
| द्वादशाक्षर = मूर्तिमन्त्र                               |             |
| द्वारं ( प्रासादे )                                      | २०८-१२      |
| द्वारपूजा ११३-१०, ( द्वारयाग ) २०९-२७<br>२३२-१७, २९९-१०. |             |

ध

|                                                                                                                                                                                 |        |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------|
| धनु ( जयानुचरणा )                                                                                                                                                               | ३०७-२२ |
| धरणीधरः ( वराहानुचरः )                                                                                                                                                          | ३३६-११ |
| धराधर ( , )                                                                                                                                                                     | ३३६-१२ |
| धरामव. ( आधारषट्के ) ६१-५, ध्यान ६१-६;<br>मुद्रा ७५-१४                                                                                                                          |        |
| धर्मज्ञानादयः ( धर्मादिचतुष्कं )                                                                                                                                                | ९९-२६  |
| धर्मद्यासनमन्त्रा ६१-२७, ६२-३, ध्यान धर्मा-<br>दिचतुष्कस्य ९७-१९, ३०, अधर्मादिचतु-<br>ष्कस्य ९७-२३, ३०, वेदचतुष्कस्य ९७-<br>२६, ३०; युगचतुष्कस्य ९७-२९, ३०,<br>मुद्रागणः ७५-२८. |        |
| धर्मद्यासन [मन्त्राः]                                                                                                                                                           | २२३-२४ |

| ध्र                                                                 | न                                                                                                                                                                                                                                                         |
|---------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| धामत्रयमन्त्राः ६२-५, मुद्रा (आसनपट्टकान्तर्गतसूर्योदग्ननीना) ७६ ५. | निष्क्रामः १४१-१५; १४४-१६<br>नीराजन १४२-१०                                                                                                                                                                                                                |
| धारणा ८६-२२; ३६०-५                                                  | नृसिंहस्यं ४६-२७                                                                                                                                                                                                                                          |
| धूपपात्रमन्त्रः १२२-२, व्यान १२१-११, मुद्रा १२१-१३                  | ,, मन्त्र ५२-३, व्यानं ११८-३; मुद्रा ७१-२९.                                                                                                                                                                                                               |
| धूपपात्रविधि १२१-११                                                 | ,, „ साधने ३२७-१८, ३३१-२२,<br>धृति (कीर्तिः सखी) ३०३-२७ मण्डलं ३२८-२८, न्यास<br>(हृद्यागे) ३२८-२६, न्यास<br>(वाह्यागे) ३२८-२८; अग-<br>मन्त्राः ३२७-२६, शक्तिमन्त्राः<br>३२८-१८, व्यानं ३२८-२१,<br>अच्छुवरमन्त्राः ३२८-३, ध्यान<br>३२८-७.                  |
| धेनुमुद्रा-सुरभिमुद्रा.                                             |                                                                                                                                                                                                                                                           |
| व्यान ३६०-४                                                         |                                                                                                                                                                                                                                                           |
| ध्यानक्रम (मन्त्रस्य) १०४-१२                                        |                                                                                                                                                                                                                                                           |
| ध्यानयोग ९६-१७, २६२-२५                                              |                                                                                                                                                                                                                                                           |
| ध्यानाधिवास २१५-२, २१८-९                                            |                                                                                                                                                                                                                                                           |
| ध्यानारणिः १०५-२२                                                   |                                                                                                                                                                                                                                                           |
| ध्वजमन्त्रः (लोकेशवायोरायुधस्य) ६६-१९                               |                                                                                                                                                                                                                                                           |
| न                                                                   |                                                                                                                                                                                                                                                           |
| नलिनीध्वज (लक्ष्म्यसुचरहस्ते) ३०१-२६                                | नृसिंहमन्त्र १६१-२१, १६३-६; १७२-९;<br>१८३-२, २०९-२४, २१०-११, २५९-७,<br>२७, २६१-१३; २६२-१८, २७२-८,<br>२७६-२९, २७७-५, १३, २३, २७८-९,<br>१३, १६, २७, २७९-१३, २१, २८०-६;<br>२८१-६, ९, १५; २८२-१४, २०, २५;<br>२८३-११, २२; २८४-४, १४, २८५-२७,<br>२८६-१; ३३१-१४. |
| नाडीदशकं ९५-४                                                       |                                                                                                                                                                                                                                                           |
| नाभिचक्रं १०५-२०                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                           |
| नाभिपूजनं १३६-१७                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                           |
| नाभिलक्षणं (कुण्डस्य) १३५-३                                         |                                                                                                                                                                                                                                                           |
| नामधेयं (नामकरण) १४१-१६, १४४-२२                                     | नृसिंहकपिलकोडमन्त्राः २१०-१७, २७८-२१,<br>२९७-२                                                                                                                                                                                                            |
| नारदः ४-२०, ५-७; ७-५                                                | नेत्रबन्धनम् १६४-२५.                                                                                                                                                                                                                                      |
| नारसिंहमन्त्र (द्वादशाक्षरः) २६८-१९;                                | नेत्रमन्त्रां (अङ्गस्य) ५१-४, ध्यानं ११७-                                                                                                                                                                                                                 |
| अङ्गपटकं २६८-२२.                                                    | १८, मुद्रा ७१-१८.                                                                                                                                                                                                                                         |
| नारायणाग्निः २५८-६                                                  | ,, विधानं ३२५-६; मण्डलं ३२३-९,<br>नेत्रयन्त्रं ३२५-४.                                                                                                                                                                                                     |
| नारायणी स्थितिः १५८-३, ७                                            | नेत्रमन्त्र. १३७-२०; १३८-२६, १४२-२१<br>१६४-२५, २११-१२, २६५-२७;<br>२९६-२४.                                                                                                                                                                                 |
| निक्षेपण (चरसाधने) १६३-६                                            | नैष्ठिकः १५४-२२                                                                                                                                                                                                                                           |
| नित्यार्चनं २३२-१५                                                  | न्यासः १८२-२२, २६२-३                                                                                                                                                                                                                                      |
| निधिभाण्ड (शंखनिधिपद्मनिष्ठो) ६३-१०                                 | ,, (रत्नादीना) २२२-२४                                                                                                                                                                                                                                     |
| निरीक्षणं १४२-१४                                                    | न्यासोपसंहारः १५४-७, ८                                                                                                                                                                                                                                    |
| निष्कट्पबोधशब्दात्मा २१७-१२                                         | न्यूनाधिकपरिहारमन्त्र ६८-१३                                                                                                                                                                                                                               |
| निष्कलं मन्त्रं १०६-१२, १५, २३४-१७                                  |                                                                                                                                                                                                                                                           |
| निष्कलीकरण २१२-२६                                                   |                                                                                                                                                                                                                                                           |
| निष्कामकर्मणि कुण्डः १३३-९                                          |                                                                                                                                                                                                                                                           |

| प                                                                                                                                                                                                                                                    | प                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| पञ्चकाला:                                                                                                                                                                                                                                            | १५५-१०; २३८-१२                                                                                                                                                                                                                                                            |
| ,, निरूपणम्                                                                                                                                                                                                                                          | २५३-४, १०                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| पञ्चकालज्ञ                                                                                                                                                                                                                                           | १६९-७                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| पञ्चगव्य                                                                                                                                                                                                                                             | २११-२१, २३३-३१                                                                                                                                                                                                                                                            |
| पञ्चभूताना बीजानि                                                                                                                                                                                                                                    | ८७-१                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| पञ्चभूताना मन्त्रा. ( भूतशुद्धौ )                                                                                                                                                                                                                    | ८७-२                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| पञ्चशक्तयाख्यविग्रहः ( परो मन्त्र )                                                                                                                                                                                                                  | ९०-५                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| पद्मं ( कपिलस्य ) ११८-१६, घटाया. १२३-२२; देवस्य ४६-२६; नृसिंहस्य ११८-४; नेत्रमन्त्रस्य ११७-१८; ब्रह्मण ६६-२८, वराहस्य ११८-१०; वराहानुचरणा ३३६-१५, वागीश्वर्याः ६४-२२, वासुदेवस्य ११९-१८, शिखामन्त्रस्य ११७-८, संस्कृतामे. १४५-१; हन्मन्त्रस्य ११६-२४ | २३१-२५; श्रियः ६३-४.                                                                                                                                                                                                                                                      |
| पद्मकुम्भं ( लक्ष्म्यनुचरहस्ते )                                                                                                                                                                                                                     | ३०१-२५;                                                                                                                                                                                                                                                                   |
| पद्मनिधिमन्त्रः                                                                                                                                                                                                                                      | ६३-२, ध्यानं ६३-१०, सुदा७७-६                                                                                                                                                                                                                                              |
| पद्ममन्त्रः ( भगवतः )                                                                                                                                                                                                                                | ५३-२१, ध्यानं ११८-२६; सुदा७२-२६.                                                                                                                                                                                                                                          |
| ,, साधनं ३४३-११; मण्डलं ३४३-१४, यंत्रं ३४३-२५.                                                                                                                                                                                                       |                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| पद्म ( आधारपद्म ) मन्त्रः                                                                                                                                                                                                                            | ६१-१५; ध्यानं ६१-१९; सुदा७५-२०; ७२-२६.                                                                                                                                                                                                                                    |
| पद्म ( आसनपद्म ) मन्त्रः                                                                                                                                                                                                                             | ६२-१५, ध्यानं ६२-४, सुदा७५-२९; ७२-२६.                                                                                                                                                                                                                                     |
| पद्म ( लोकपालस्य ब्रह्मणः )                                                                                                                                                                                                                          | मन्त्र. ६६-२८                                                                                                                                                                                                                                                             |
| पद्मसुदा                                                                                                                                                                                                                                             | १३७-१०                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| पद्मादिमन्त्राः                                                                                                                                                                                                                                      | २९७-४                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| पद्मासन ( कपिलमन्त्रस्य )                                                                                                                                                                                                                            | ११८-२०; कपिलानुचरणा ३३२-८, घटाधिदेवतायाः १२३-२५, ( लक्ष्म्यादि ) देवीचतुष्कस्य ४८-३; धूपधर्तुः १२१-१४, नृसिंहस्य ११८-२०; नृसिंहशक्तीना ३२८-२५, मायासखीना ३१०-१४; लक्ष्मीसखीना ३०१-२२, वराहमन्त्रस्य ११८-२०, वराहानुचरणा ३३६-१६, श्रिय. ६३-४, सल्यादिपूर्चकस्य ११९-१६, २४. |
| पद्मा ( कमला ) सन                                                                                                                                                                                                                                    | ३६०-२१                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| पद्मोदरयागः                                                                                                                                                                                                                                          | ११०-१९                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| परस्वरूप                                                                                                                                                                                                                                             | २९-२४, ५७-५; १५५-१९, ३६१-२६.                                                                                                                                                                                                                                              |
| परमं तत्त्व                                                                                                                                                                                                                                          | १७४-५, १७७-१६                                                                                                                                                                                                                                                             |
| परम पद                                                                                                                                                                                                                                               | २२६-१९                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| परमात्ममन्त्रः                                                                                                                                                                                                                                       | १२०-२६                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| परमीकरण ( तीर्थस्य )                                                                                                                                                                                                                                 | ८२-१८                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| परमेश्वरः ( अमीषोमात्मकत्वादिभेदेन )                                                                                                                                                                                                                 | ४२-५, ७, ८, १०                                                                                                                                                                                                                                                            |
| परशु ( गणेशस्य )                                                                                                                                                                                                                                     | ६३-२८                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| परसूक्ष्मयुतस्थूलरूप ( व्यक्षरे )                                                                                                                                                                                                                    | १५८-७                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| परसैनिकानाशनं ( मूलमन्त्रसाधने )                                                                                                                                                                                                                     | २९५-१८                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| परिकर ( कौस्तुभादिअकुशात )                                                                                                                                                                                                                           | मन्त्रसाधनं ३४१-३, ६                                                                                                                                                                                                                                                      |
| परिधि                                                                                                                                                                                                                                                | १३९-१२                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| परिवारबलिः                                                                                                                                                                                                                                           | १६३-१५                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| परिवारमन्त्रः ( देवस्य )                                                                                                                                                                                                                             | ५४-२६                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| परिस्तरण                                                                                                                                                                                                                                             | १३८-३०                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| परो राशि ( मन्त्राणा )                                                                                                                                                                                                                               | १५६-२, त्रिधा१५६-६, ७, परात्परः १५६-१७, परमध्यम. १५६-१६, परस्थूलः १५६-१५.                                                                                                                                                                                                 |
| पर्यग्निकरणं                                                                                                                                                                                                                                         | १३८-२८                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| पर्यङ्गासनं                                                                                                                                                                                                                                          | ३६०-२१                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| पवित्रनिवेदन                                                                                                                                                                                                                                         | २३५-१३                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| पवित्रमन्त्रः                                                                                                                                                                                                                                        | २३९-२३                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| पवित्रयागः                                                                                                                                                                                                                                           | २३०-१, ४, २३९-२, २३५-४, ६.                                                                                                                                                                                                                                                |
| ,, कालः                                                                                                                                                                                                                                              | २३०-८                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| पवित्रीकरणं                                                                                                                                                                                                                                          | १४२-८                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| पाञ्चरात्रिकः                                                                                                                                                                                                                                        | १८२-३; २१९-९                                                                                                                                                                                                                                                              |
| पायादिदानमन्त्रः                                                                                                                                                                                                                                     | ६८-७, ८३-२०                                                                                                                                                                                                                                                               |
| पाशमन्त्रः ( भगवदायुधस्य )                                                                                                                                                                                                                           | ५५-६, ध्यानं ११९-४, सुदा७३-२५.                                                                                                                                                                                                                                            |
| ,, साधनं ३४७-१०; मण्डलं ३४७-१४, यंत्रं ३४७-२६.                                                                                                                                                                                                       |                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| पाशः ( घटाया )                                                                                                                                                                                                                                       | १२३-२२, मायानुचरणा ३१०-२६, लक्ष्म्यादिदेवीचतुष्कस्य ४८-१; वरुणस्य ६६-१९.                                                                                                                                                                                                  |

| प                                             | प                                         |
|-----------------------------------------------|-------------------------------------------|
| पाशमन्त्रः ( वरुणायुधस्य )                    | ६६-१९                                     |
| पाषाणे ( अचले चकलाज्ज्वले ) यागः १११-१८       |                                           |
| ,, ( चले शङ्खपद्ममुद्रामुद्रिते ) यागः १११-१९ | पूरक ८७-१९; ८८-१; १०१-६, १०५-६;           |
| पिण्डदानमन्त्रः                               | २५८-१९                                    |
| पिण्डात्मा ( भगवान् )                         | १५५-२६                                    |
| पिण्डे ध्यानमन्त्रः                           | २६०-१९                                    |
| पितृकर्म                                      | १४८-२                                     |
| पितृ [ सङ्घ ] मन्त्र ६५-८; मुद्रा ७८-६.       | पूर्णाहुतिः १७५-२, १७७-१२, १५; १७८-७;     |
| पितृतर्पणमन्त्र                               | २५८-४                                     |
| पितृमन्त्रः                                   | २५७-४; २६४-२८                             |
| पितृयागः                                      | २६४-१९                                    |
| पितृयागः ( यागागं )                           | २५४-७                                     |
| पितृश्वासे प्रतिष्ठापनमन्त्रः                 | २५५-२९                                    |
| पितृसन्धानं                                   | २६३-२८, २६५-९                             |
| पीठ ( प्रासादस्य ) २०५-२९, चतुरसं २०४-        | पूर्वसिद्धमन्त्र. ६५-१०; मुद्रा ७८-१२.    |
| १०; चतुरस्त्रायतं २०४-१२.                     | पृथ्वीतत्त्वबीजं                          |
| पीठं ( ब्रह्मशिलायुते विवस्य ) २०९-१६, २११-   | ८७-१                                      |
| १५; पूजाल्पनध्यानानि २१३-११, १२, १३           | ,, मन्त्रः ( भूतशुद्धौ ) ८७-३, २०, ध्यानं |
| पीठं ( चलविम्बाना )                           | २०४-१७                                    |
| पीठन्यासः                                     | २६१-१०                                    |
| ,, विधिः                                      | ८७-१६.                                    |
| पीठ ( आधारासन ) मन्त्रा                       | २२३-२८                                    |
| पीठमन्त्रपूजन                                 | १५३-१४                                    |
| पुत्रकलक्षणं १८५-८, दीक्षा १६०-१३,            | पृथ्वीतत्त्वलयः                           |
| अभिषेकं १९०-२२, १९५-१६.                       | ८७-२३                                     |
| पुत्रकः १५४-१४, २१, २६१-२४                    | पृथ्वीधर ( वराहानुचरः )                   |
| पुरीषकर्कजं                                   | ९२-१६                                     |
| पुष्कर ( तीर्थः )                             | ८९-२६                                     |
| पुष्टिविधान ( मूलमन्त्रसाधने )                | २९२-१२, २५                                |
| पुष्पाङ्गलिः १०५-१०, १२०-२५, १२४-१२           | प्रतापी ( जयाया अनुचर. )                  |
| पुष्पे यागः                                   | १११-७                                     |
| पुस्तकं ( कीर्त्याः सखीना ) ३०४-१५, वागी-     | प्रतिमायागः                               |
| श्वर्याः ६४-२३.                               | १११-११                                    |
| पुस्तुनं                                      | १४१-१४, १४३-१८                            |
| पूजन ( त्रिस्थानस्थदेवस्य )                   | १६३-१७                                    |
| पूजा ( यागागं )                               | २५४-३                                     |
|                                               | प्रयुम्नमन्त्रसाधनं ३५१-११, मण्डलं ३५१-१३ |
|                                               | प्रयुत्त [ मंत्रः ]                       |
|                                               | २६३-१७, २८४-१०                            |
|                                               | प्रथान [ तत्त्व ] शुद्धिः                 |
|                                               | १७४-३                                     |
|                                               | प्रभाचक्र                                 |
|                                               | ८७-१३; ९०-२३                              |
|                                               | प्रभास.                                   |
|                                               | १-८; ८१-२६                                |
|                                               | प्रभुतत्व                                 |
|                                               | १५६-२४                                    |

|                                                                                                   | प                                                                 | ब्र                                                 |                |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------|----------------|
| प्रयागः                                                                                           | ८९-२६                                                             | ब्रह्मरन्त्रम्भुज                                   | ११९-२४         |
| प्रसादः ( कीर्तेनुचर. )                                                                           | ३०४-६                                                             | ब्रह्मसमापत्तिः                                     | ३२-५           |
| प्रसादनमन्त्रः                                                                                    | ६८-२१                                                             | ,, होमः                                             | १७८-३          |
| प्रसादीकरण ( आज्यसंस्कारः )                                                                       | १४२-७                                                             | ब्रह्मसायुज्यदीक्षा                                 | १५९-१५         |
| प्राणाभिवृत्त ( यागाङ्ग )                                                                         | २५४-८                                                             | ब्रह्मा ( व्योमेश्वरः लोकपालः ) अस्य मत्र ६६-७;     | आयुर्धं ६६-२८  |
| प्राणायामः                                                                                        | ३५९-२८                                                            | ब्रह्माजलि [मुद्रा] ( कपिलानुचरणा )                 | ३३२-८, २४      |
| प्रायश्चित्तनिर्णयः                                                                               | २७५-९                                                             | ब्रह्मम्भुज                                         | ११६-२          |
| प्रासादः ( अष्टाव. )                                                                              | २०६-१४, चतुरस्तः २०६-१४, वृत्तः २०६-१४, मानव २०५-२८, लक्षण २०६-४. | भ                                                   |                |
| प्रासादवेष्टन                                                                                     | २३३-२७                                                            | भद्रपीठं                                            | २०९-१६; २११-१६ |
| प्रेरणी ( मायायाः सखी )                                                                           | ३१०-९.                                                            | भद्रपीठे याग.                                       | ११९-१२         |
| प्रोक्षणं १३६-११, १३७-१८, १३९-७, १६३-२२; २७३-२८.                                                  |                                                                   | भद्रासन                                             | ३६०-२१         |
| झावन ( अस्तीकरण )                                                                                 | १३७-२०                                                            | भस्मपातमन्त्रः                                      | ९१-१२          |
|                                                                                                   | फ                                                                 | भावासनमन्त्रः ६२-७, मुद्रा ७६-८                     |                |
| फट्कार                                                                                            | १४८-२                                                             | भावासन ( विदासन ) [ मत्रः ]                         | २२३-२५         |
|                                                                                                   | ब                                                                 | भित्तिमानं ( प्रासादे )                             | २०५-२७         |
| बद्यर्थमः                                                                                         | ४-२६                                                              | भूततन्मात्रामंत्रः                                  | १९३-२७         |
| बाण ( जयानुचरणां हस्ते )                                                                          | ३०७-२२                                                            | भूतबलिः २१४-२४; २२६-८; २३३-२९                       |                |
| बाणकामुके ( मायानुचरणा हस्ते )                                                                    | ३१०-२७                                                            | भूतशुद्धिः                                          | ८६-१७; ९३-५    |
| बाह्यायागः १०७-१८; मण्डलं १०८-४, मण्डले मत्रविन्यासः ११५-९.                                       |                                                                   | ,, मन्त्र                                           | ८७-३           |
| बिम्बविधान ( पटे ) ११९-३; पटद्रव्यं पटमान च ११९-६,७, युहार्चमानं ११९-१४,२३; प्रासादाचामान ११९-२१. |                                                                   | भूतकर्म                                             | १८०-१५         |
| ,, सुवृण्णदिना                                                                                    | २०३-२४                                                            | [भूत] मोक्षणं                                       | २९०-१०         |
| बीजन्यासः                                                                                         | २२८-२३                                                            | भूतात्मा                                            | २५-२२          |
| बुद्धिः सन्तारिका                                                                                 | ९९-१४                                                             | भूताधिदेवताः ( सत्यादय पञ्च )                       | ८७-४           |
| बोधिविज्ञानदेहः                                                                                   | २१५-१०                                                            | भूताना लयः ८७-२३; ८८-५, १९, २०, ८९-४, २०, २७        |                |
| ब्रह्मदत्त. ( कपिलानुचरः )                                                                        | ३३२-५                                                             | भूमिकागणः ( प्रासादे )                              | २०६-३०         |
| ब्रह्मनाडी                                                                                        | ३६२-१०, १२                                                        | भूषणमन्त्र ( देवस्य )                               | ५३-६, १४       |
| ब्रह्मपीठिका ( शिला ) २१८-६, २२०-४; २२१-२, २२२-६, ९, १०, ११, १८.                                  |                                                                   | भोगः ( अमे. संस्कारः ) १४१-१६; १४४-२५.              |                |
| ब्रह्ममुद्रा                                                                                      | १०१-१७                                                            | भोगः ( यागाङ्ग )                                    | २५४-२          |
| ब्रह्मरन्त्रं ८९-२२, ९०-१८; ९२-१५; १०४-४; १०५-२८; १२४-२८; १२८-८, ९, ३६३-१४.                       |                                                                   | भोगमूस्यः ( जीवस्य )                                | १६९-७          |
|                                                                                                   |                                                                   | भोगमन्त्रः                                          | २१८-२६         |
|                                                                                                   |                                                                   | भोगयाग १०३-१०, १३, २२५ ११.                          |                |
|                                                                                                   |                                                                   | भोगस्थानं १०४-१३, २०, १०५-१४; ११५-७, १२०-३; १५१-२०. |                |
|                                                                                                   |                                                                   | भ्रामणी ( मायायाः सखी )                             | ३१०-९          |

| म                                                                    | म                                                                                 |
|----------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------|
| मण्डलपूजा १७२-१४, २२५-१८                                             | मन्त्रविग्रह (पञ्चविशतिथा) १५६-२७; १५७-२६                                         |
| मण्डलमेदा: ११०-९                                                     | मन्त्रगठदिविवर्चनं १२२-१९                                                         |
| मण्डलयागः १०६-८                                                      | मन्त्रशुद्धिः १७३-२०                                                              |
| मण्डलविन्यासः १०८-८, मन्त्रन्यास ११५-९                               | मन्त्रसन्तर्पणं १५४-९; २३२-१९                                                     |
| मत्त्वमुद्रा ( गणेशस्य ) ६३-३९                                       | मन्त्रमन्धानं २१७-१६                                                              |
| मध्यमा दीक्षा ( सामान्यदीक्षाया ) १५९-२,                             | मन्त्रमासर्थ्य १०१-२                                                              |
| मत्रेषु भगवतो नवव्या दिव्यतिः १५६-६,                                 | मन्त्रात्परतरः ९८-२६                                                              |
| २६, तत्त्वसप्त्रहः १५९-२३.                                           | मन्त्रान्मा ( अन्यात्म, अधिदैव, अधिभूतवेन )                                       |
| मन शुद्धिः १५४-१                                                     | १५७-२.                                                                            |
| मन्त्रः ( सकलनिष्ठकः ) ३०-८                                          | , परः सूक्ष्मश्च ९८-२७; परत्वेन तत्त्व-<br>वीजेषु, अधिष्ठातृत्वेन तत्त्वेषु १५८-२ |
| मन्त्र. ( किंयोपेत. ) ४०-२३                                          | मन्त्रेशः १४२-१७, २९८-१९, २६, २८                                                  |
| , ( मुद्रान्तिः ) १०१-५                                              | मयूरव्यजनं ( कीर्त्यत्तुवराणा ) ३०४-२२                                            |
| , ( शक्त्यहावरणोपेतः ) ८१-२०                                         | मरीचिचक ९२-११, ९८-२६                                                              |
| मन्त्रचक ( ध्यानं ) १००-३                                            | मलशुद्धिहोमः ( दीक्षाया ) १७३-५                                                   |
| मन्त्रध्यानविधानं ( शान्तिकादिकर्मसु ) १३१-११                        | महाजयामुद्रा ( सप्ताक्षरस्य ) ७४-१४                                               |
| मन्त्रन्यास ( हस्ते ) ९४-११, देहे ९५-८,                              | महाप्रभा ( त्रिसिंहस्य शक्ति. ) ३२८-१८                                            |
| मानसे लयवागे ९७-७, १०२-२६, १०३-१,                                    | महावल. ( जयानुचरः ) ३०७-५                                                         |
| मानसे भोगवागे ९७-७; १०३-९; १४;                                       | महामण्डलयागेन दीक्षा १५४-२९                                                       |
| बाह्य मण्डलवागे ११५-६, ९                                             | महामतिः ( कपिलानुचरः ) ३३२-५                                                      |
| मन्त्रन्यास ( विधानं ) ९३-१६ ( विवृजाया )                            | महामोहः ( मायानुचरः ) ३१०-२०                                                      |
| २१८-१०, ( स्नानसमये ) ८१-३,                                          | महायोनिमुद्रा ३११-२४                                                              |
| ८४-१९.                                                               | मातृकान्यासः ४३-६                                                                 |
| मन्त्रपीठ ( श्राद्धविधाने ) २६०-१२                                   | मातृकापीठ ४२-१                                                                    |
| मन्त्रमाता १२२-८                                                     | मातृकायजनं ४३-१६, २२                                                              |
| मन्त्रमूर्त्तिप्रतिष्ठान २२७-१६                                      | मातृकाविग्रहः ४३-२०                                                               |
| मन्त्रराद् ( सप्ताक्षरः ) ५७-२६                                      | मात्रासद्वृद्धन २८८-१४                                                            |
| , ( मूलमत्रः ) २९८-२२                                                | मानसयागः १७-४; १०५-१७, १०६-१९,<br>२९; जपः १०५-१२; होमः १०५-१९.                    |
| मन्त्रराशि ( त्रिविधः ) १५५-२७                                       | मानसी क्रिया ८५-२९                                                                |
| मन्त्रविग्रहः ८७-१२, १४; १०-१०; ११-                                  | मान्त्रं पदं ५७-९                                                                 |
| २६, २७; १२-१५, ध्यानं ९८-२९.                                         | मान्त्री दीक्षा १५८-२६, २९; १७३-१२                                                |
| , सकल, निष्ठकल १०२-२७                                                | माया ( देवी ) ४७-१४; मनः ४९-८, ध्यानं<br>४७-२२; मुद्रा ७०-२१.                     |
| , स्थूल, सूक्ष्म, पर १५१-२४, २५, २६,                                 | मायामन्त्रसाधनं ३०९-२८; अङ्गमन्त्राः ३१०-                                         |
| ध्यानं ( परस्य ) ९८-२९; सूक्ष्मस्य<br>९९-१; स्थूलस्य ९९-३; प्रत्येकं | ४, ध्यान ३०७-१५, मुद्रा ३११-८;                                                    |
| स्थूलसूक्ष्मपरमेवेन विधा १५६-८,                                      | सखीमंत्राः ३१०-१०; ध्यान ३१०-१२;                                                  |
| ९, १०; १५६-११, १२, १३; १५६-                                          |                                                                                   |
| १५, १६, १७.                                                          |                                                                                   |

| म                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 | म                                                                                                                                                                           |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| मुद्रा ३११-२४, अनुचरमत्रा ३१०-२१;<br>व्यान ३१०-२३; मुद्रा ३१२-३; माया-<br>यन्त्रं ३१५-१७.<br>मायामयः ( मायानुवर ) ३१०-२०                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          | मूलमन्त्र ( मूर्त्तियुत. ) २७४-१६; २७५-<br>२४, २८२-३, २९६-३०<br>, ( षड्व्युत. ) ८१-२; २७५-१८;<br>२८१-२१.                                                                    |
| सायासूत्र १६५-६, १३, १६६-१३; १६९-<br>१३; १७४-२७.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  | मूलाख्या मुद्रा १०५-१२<br>मूलायस्ताः २७६-२७                                                                                                                                 |
| मारण ( मूलमन्त्रसाधने ) २९२-२                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     | मृगीमुद्रा ३५०-२, ६<br>मेखला ( पीठविधाने ) २०५-८<br>, ( प्रासादे ) २०७-१७                                                                                                   |
| मालामन्त्रं ( भगवतो भूषणस्य ) ५३-१४,<br>ध्यान ११८-२४, मुद्रा ७२-२३<br>, साधनं ३४२-५, मण्डलं ३४२-९,<br>यन्त्रं ३४३-९.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | मेखलापूजन १३६-२१<br>, प्रमाण ( कुण्डस्य ) १३४-६<br>मेधा ( कीर्तेः सखी ) ३०३-२७<br>मेहः ( अक्षसूत्रे ) १२७-१२<br>मोहिनी ( मायाया. सखी ) ३१०-९                                |
| मुक्तिदीक्षा १७८-१३<br>मुद्रामन्त्रः ( लोकेशसोमायुधस्य ) ६६-२३<br>मुद्रा ४०-२२<br>, दर्शनं ( मन्त्रन्याससमन्वितं ) ९६-१४<br>, बन्धनकालाः ७०-३                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     | य<br>यक्षिणीसाधनं ( मूलमन्त्रसाधने ) २९४-२२<br>यति: १८०-५, २१९-९, २३६-१६, २६१-<br>२५; लक्षण २४८-१६                                                                          |
| मूर्त्तिमन्त्र १०१-७, २१२-२१; २२१-१३;<br>२५६-१८; २५८-१४, २५९-२, २७९-<br>१७, २९६-१४                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | यमुनामन्त्रः ६३-२, ध्यानं ६३-८, मुद्रा ७७-२<br>यागः ( मानसो बाह्यश्च ) ९७-४, १०७-१८<br>, लय-भोग-अधिकार मेदेन १०३-८,<br>१०, १२.                                              |
| मूर्त्तिमुद्राचतुष्टक १९६-१८<br>मूलमन्त्रं ८१-१५, ८२-४, ८६ २; १०१-<br>९, १०५-६, २५, १०६-१४, ११२-४,<br>२१, २३; ११४-२६; ११५-३, १२०-२५,<br>१२४-१०, २४, १२७-१७, १३२-२३,<br>१३९-७, ९; १६१-२९, १६३-९, १६४-<br>५, १६९-१९, १७५-१, ६; १७७-८,<br>१८२-१५; २१२-१७; २१३-३, २१४-<br>९, १७, २१, २२०-९, २२१-११; २२२-<br>२१; २२४-१३, २३३-२; २३५-३<br>२५५-२९; २५६-२७, ३०, २५८-११,<br>२५९-२; २६२-११, १४; २६४-१;<br>२६९-२६; २७९-२८; २८५-११, २९;<br>२८६-७; २८९-२६, २९६-१३.<br>, ( अन्नसंपुटिः ) २९५-१५ | यागमन्दिर १६१-१९, २२६-१३<br>, वेष्टनं २३३-२४                                                                                                                                |
| मूर्त्तिसहितः ( देवस्य ) ४६-७, १५,<br>ध्यान ४६-२४; मुद्रा ७०-१५.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  | यागाङ्गानि २५३-२५<br>यात्कीशः=कुवेरः<br>युग्मान्तहृष्टभृष्टज्ञाला ( नृसिंहशक्ति ) ३२८-१८<br>युग्मवतुष्टयस्य मत्रा. ( धर्मस्यासने ) ६२-३;<br>ध्यानं ९७-२९, ३०; मुद्रा ७५-२८. |
| योगः ५७-११<br>, कालः २५३-२२                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | योगः ३६०-१०.                                                                                                                                                                |
| योग ( त्रिविधं प्राकृतपौरुषेश्वर्यमेदेन )<br>३६१-१<br>, ( सर्गमः, निर्गमः ) ३६१-१<br>योगरतः ( योगजः ) २३७-९                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | योग ( त्रिविधं प्राकृतपौरुषेश्वर्यमेदेन )<br>३६०-१०.<br>, ( सर्गमः, निर्गमः ) ३६१-१<br>योगरतः ( योगजः ) २३७-९                                                               |

| य                                                                                                                                                                                                                                            | ल              |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------|
| योगसेविलक्षणं                                                                                                                                                                                                                                | २५१—४          |
| योगासनानि                                                                                                                                                                                                                                    | ३६०—२०         |
| योगेश्वरः ( कपिलात्मुच्चरः )                                                                                                                                                                                                                 | ३३२—५          |
| योनिः                                                                                                                                                                                                                                        | ९३६—२८         |
| र                                                                                                                                                                                                                                            |                |
| रसशक्तिः                                                                                                                                                                                                                                     | ८८—६           |
| रसायनादिसाधन ( मूलमन्त्रसाधने )                                                                                                                                                                                                              | २९४—१९         |
| रद्धः                                                                                                                                                                                                                                        | ९३९—१९         |
| रूपं (मायात्मकं) २४—१७; मन्त्रमयं २४—२१;<br>विद्यामय २४—७.                                                                                                                                                                                   |                |
| रूपशक्तिः                                                                                                                                                                                                                                    | ८८—१९          |
| रेचक ८४—२४; ८८—८, ३२, ११४—२७;<br>१२१—८; १२८—११; १३७—९                                                                                                                                                                                        |                |
| ल                                                                                                                                                                                                                                            |                |
| लक्ष्मीः (देवी) ४७—७; बीज १४३—१; मन्त्रः<br>४८—१७; ध्यानं ४७—२३; मुद्रा ७०—२१.                                                                                                                                                               |                |
| लक्ष्मीमन्त्रसाधनं २९९—३; ३०३—१७; मण्डलं<br>३००—२३; अङ्गषट्टक ३००—७, ध्यानं<br>३०७—१५, मुद्रा ३११—८, सखीमन्त्राः<br>३००—१३; ध्यानं ३०१—२०; मुद्रा ३११—<br>२४, अनुचरमन्त्राः ३००—१९; ध्यानं<br>३०१—२४, मुद्रा ३१२—३; लक्ष्मीयन्त्र<br>३०३—१३. |                |
| लयभोगविधिः                                                                                                                                                                                                                                   | २२०—२१         |
| लयभोगाविकारकमः ( सकलात्मा ) २३४—२७                                                                                                                                                                                                           |                |
| लययाग. १०३—५, ८, २२५—१०, २६०—१३                                                                                                                                                                                                              |                |
| लययागविधिवा पूजन ( बाह्यागे ) ११५—२                                                                                                                                                                                                          |                |
| लाङ्गले ( धूपवर्तु )                                                                                                                                                                                                                         | १२१—१४         |
| लाङ्गल (नागराजस्य वा अनंतासनस्य) ६१—१                                                                                                                                                                                                        |                |
| लाङ्गलमन्त्राणां ध्यानं                                                                                                                                                                                                                      | ११९—८          |
| लावण्यः ( लक्ष्म्यनुचरः )                                                                                                                                                                                                                    | ३००—१८         |
| लिङ्गी                                                                                                                                                                                                                                       | १८८—४          |
| लोकपालपूजनं                                                                                                                                                                                                                                  | १५३—८          |
| लोकेश ( लोकपाल )मन्त्राः ६५—१६; तत्तदा-<br>युधमन्त्राः ६६—१०.                                                                                                                                                                                |                |
| लोकेशमुद्रे                                                                                                                                                                                                                                  | ७८—१७          |
| लोकेशमन्त्राः                                                                                                                                                                                                                                | २९७—५          |
|                                                                                                                                                                                                                                              | ४९             |
| लोकेशस्यायुधाः                                                                                                                                                                                                                               | २२५—१२         |
| लोकेश्वरास्त्रयागः                                                                                                                                                                                                                           | २९९—१२         |
| लोचनमन्त्रं—नेत्रमन्त्र                                                                                                                                                                                                                      |                |
| व                                                                                                                                                                                                                                            |                |
| वक्तकल्पना                                                                                                                                                                                                                                   | १४१—१४; १४३—२२ |
| वक्तनिर्यासः                                                                                                                                                                                                                                 | १४१—१५, १४४—१३ |
| वक्त्रमन्त्रकल्पः                                                                                                                                                                                                                            | ३२७—१६         |
| वक्त्रमन्त्राः                                                                                                                                                                                                                               | ५२—३, १३, २५   |
| वनमाला—माला                                                                                                                                                                                                                                  |                |
| वरदमुद्रा ( अक्षसूत्रस्य ) १२७—२१; कपिल-                                                                                                                                                                                                     |                |
| शक्तीना ३३२—१९; धंटायाः १२३—२४,                                                                                                                                                                                                              |                |
| गणेशस्य ६३—२७, लोकपालाना ७८—१६,                                                                                                                                                                                                              |                |
| वराहात्मुच्चरणा ३३६—१६, २५, वागीश्वर्याः<br>६४—२३; वासुदेवस्य ११९—१८, शिरो-                                                                                                                                                                  |                |
| मन्त्रस्य ११७—३; सत्यस्य ११९—१२.                                                                                                                                                                                                             |                |
| वराहस्य (देवस्य) ४६—२७, मंत्रः ५२—२५,                                                                                                                                                                                                        |                |
| ध्यान ११८—१७; मुद्रा ७२—९.                                                                                                                                                                                                                   |                |
| वराहमन्त्रः १६३—८, २०९—१७, २७९—५,<br>२८०—५, २८, २८६—३०.                                                                                                                                                                                      |                |
| वराहमन्त्रसाधनं ३३५—१६; मण्डलं ३३६—५,                                                                                                                                                                                                        |                |
| अंगमन्त्राः ३३५—१८; शक्तिमन्त्राः ३३६—<br>१९, ध्यान ३३६—२४, मुद्रे ३३६—२८;                                                                                                                                                                   |                |
| अनुचरमन्त्राः ३३५—२१; ध्यानं ३३६—११;                                                                                                                                                                                                         |                |
| मुद्रा ३३६—२८; वराहयन्त्र ३३९—११.                                                                                                                                                                                                            |                |
| वरुणस्य ( लोकपालस्य ) मंत्रः ६५—२७, अस्य<br>आयुधमन्त्रः ६६—१९.                                                                                                                                                                               |                |
| वर्णचक्र                                                                                                                                                                                                                                     | ४३—१३          |
| वर्णरंहस्याः                                                                                                                                                                                                                                 | ४५—१८          |
| वशीकरणं ( वशं )                                                                                                                                                                                                                              | १३१—१२; २८९—१० |
| वशीकरणकर्म                                                                                                                                                                                                                                   | १४७—१३; १४८—३० |
| वशीकरणकर्म ( मूलमन्त्रसाधने )                                                                                                                                                                                                                | २९०—२७         |
| वषट्कार                                                                                                                                                                                                                                      | १४८—१          |
| वहिसन्तर्पणं ( यागाङ्गं )                                                                                                                                                                                                                    | २५४—७          |
| वागीशः ( कीर्तेनुचरः )                                                                                                                                                                                                                       | ३०४—६          |
| वागीश्वरीमन्त्रः ६४—१४; ध्यानं ६४—२५;                                                                                                                                                                                                        |                |
| मुद्रा ७७—२६.                                                                                                                                                                                                                                |                |
| वागीश्वरीमन्त्रविधानं ३५५—२८; मण्डलं ३५६—<br>३, अङ्गषट्टकं ६४—१६.                                                                                                                                                                            |                |

| व                                                                      | व                                                                                                                    |
|------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| वागीश्वरीयन्त्र                                                        | ३५९—६                                                                                                                |
| वाचाज्ञुग्रहदीक्षा                                                     | १५५—४                                                                                                                |
| वायव्यदिकुण्ड                                                          | १३३—२०                                                                                                               |
| वायुतत्प्रथानं ८८—२३, वीज ८७—१, मन्त्र<br>८८—२७; लयं ८९—५.             |                                                                                                                      |
| वायुनिरोधन                                                             | ३६४—२२                                                                                                               |
| वायु(लोकपाल)मन्त्रः ६५—२७; आयुध तस्य<br>मन्त्रश्च ६६—१९; मुद्रा ७८—१६. |                                                                                                                      |
| वास्णदिकुण्ड                                                           | १३३—१८                                                                                                               |
| वार्षणी मुद्रा=कवचमुद्रा                                               |                                                                                                                      |
| वासुदेव ( शुद्धसर्गे )                                                 | २७—२८                                                                                                                |
| वासुदेव [ १ख्य ] वीजं                                                  | २७८—२७                                                                                                               |
| वासुदेवमन्त्रः ( उपाङ्गदेवतायाः ) ५६—१०;<br>ध्यानं ११९—१७, मुद्रा ७४—५ |                                                                                                                      |
| वासुदेवमन्त्रसाधनं ३५०—११, मण्डल ३५०—<br>१३.                           |                                                                                                                      |
| वासुदेवमन्त्र २६३—१९, २८३—३, २६, २८५—२.                                |                                                                                                                      |
| वासुदेवादिमन्त्रः                                                      | २०९—२०                                                                                                               |
| विकृत्यात्मा ( अहङ्कार )                                               | २५—२०                                                                                                                |
| विघ्नेशमन्त्रः ६३—१८; ध्यानं ६३—२५; मुद्रा<br>७७—१६.                   |                                                                                                                      |
| विद्वेशमन्त्रसाधनं ३५३—१२, मण्डल ३५३—<br>१५, अगममन्त्राः ६३—२३         |                                                                                                                      |
| विजय ( द्वारपाल ) मन्त्रः ६३—१, ध्यानं ६३—५;<br>मुद्रा ७६—२८.          |                                                                                                                      |
| विजया ( जयायाः सखी )                                                   | ३०६—२६                                                                                                               |
| विज्ञान २१५—१०, १८, २१; २१६—८, ११                                      |                                                                                                                      |
| विज्ञानपदवी                                                            | १९३—२८                                                                                                               |
| विज्ञानपुस्तकं ( धटायाः )                                              | १२३—२३                                                                                                               |
| विज्ञानवायु                                                            | ९०—१९                                                                                                                |
| विद्यापीठ                                                              | १३१—२८                                                                                                               |
| विद्वेषकर्म १३१—१३; १४८—३                                              |                                                                                                                      |
| विद्वेषणं ( मूलमन्त्रसाधने )                                           | २९१—१३                                                                                                               |
| विभव                                                                   | २१४—१०                                                                                                               |
| विभूतिः ( लक्ष्म्याः सखी )                                             | ३००—१३                                                                                                               |
| विमला ( कपिलशक्तिः )                                                   | ३२८—१६                                                                                                               |
| विशेषदीक्षाप्रक्रम्                                                    | १५६—१०, ३१                                                                                                           |
|                                                                        | १०५—४                                                                                                                |
|                                                                        | २३२—१६                                                                                                               |
|                                                                        | ७—१८                                                                                                                 |
|                                                                        | ३३६—१४                                                                                                               |
|                                                                        | ३३६—२०                                                                                                               |
|                                                                        | २२८—१८                                                                                                               |
|                                                                        | ३३६—२१                                                                                                               |
|                                                                        | ३२८—५                                                                                                                |
|                                                                        | २९६—८                                                                                                                |
|                                                                        | २९०—१६                                                                                                               |
|                                                                        | १३९—१८                                                                                                               |
|                                                                        | १३४ुगायत्रीमन्त्र ६८—१ इविष्णुगायत्री २१०—२६;<br>२१८—२६, २२२—१६; २२३—२६;<br>२२४—१५; २३५—३; २५५—२४,<br>२५८—२०, २६२—९. |
|                                                                        | १५५—२२                                                                                                               |
|                                                                        | २३७—१६                                                                                                               |
|                                                                        | २२६—१९                                                                                                               |
|                                                                        | १२०—१६, १७४—<br>१८, १८१—१४, १९५—४.                                                                                   |
|                                                                        | ६७—४; ध्यानं १५२—१६,<br>अंगमंत्राः ६७—६, मुद्रा ७८—२८                                                                |
|                                                                        | १३२—२३, २२८—७                                                                                                        |
|                                                                        | १५२—१५, २७; २२७—८;<br>२९९—१२, १५; विसर्जनं १८२—११.                                                                   |
|                                                                        | १५१—८; १८२—१०                                                                                                        |
|                                                                        | १५२—८; मुद्रा ७९—७                                                                                                   |
|                                                                        | , मुद्रायुक्तः १३२—१४                                                                                                |
|                                                                        | १५६—२६; १५९—२, १७३—२३.                                                                                               |
|                                                                        | ३२८—९                                                                                                                |
|                                                                        | १५१—८                                                                                                                |
|                                                                        | १७३—२९                                                                                                               |
|                                                                        | ३००—१३                                                                                                               |
|                                                                        | ६३—३, ध्यानं १७—२६, २०, मुद्रा ७५—२८.                                                                                |
|                                                                        | १३३—५                                                                                                                |

| व                                                                                                                                                                                                                                                                                                     | श                    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------|
| वेदिपञ्चक                                                                                                                                                                                                                                                                                             | २०९—५                |
| वैकुण्ठः                                                                                                                                                                                                                                                                                              | ४६—२७                |
| वैखरीसिद्धिः ( मूलमन्त्रसाधने )                                                                                                                                                                                                                                                                       | २९३—६                |
| वैखानसः १८८—५, २१९—१२, २३६—२०,<br>लक्षण २४८—२७                                                                                                                                                                                                                                                        |                      |
| वैभव ( देवताचक्र )                                                                                                                                                                                                                                                                                    | २१४—१०               |
| वैष्णवः १७९—१७; १८२—३, २३७—२५, ३०                                                                                                                                                                                                                                                                     |                      |
| वौषट्कारविधान                                                                                                                                                                                                                                                                                         | १४७—३०               |
| व्यूह [ देवताचक्र ]                                                                                                                                                                                                                                                                                   | २१४—१०               |
| श                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |                      |
| शक्तिः ( शुद्धा अशुद्धा च )                                                                                                                                                                                                                                                                           | २६—२६                |
| शक्ति ( अश्यायुध ) मन्त्रः                                                                                                                                                                                                                                                                            | ६६—१५                |
| शक्तिमन्त्राः—देवीमन्त्राः                                                                                                                                                                                                                                                                            |                      |
| शक्तिसुद्रा ( देवीचतुष्कस्य )                                                                                                                                                                                                                                                                         | ७०—२१                |
| शक्तीना स्वरूप                                                                                                                                                                                                                                                                                        | ९९—१८                |
| शङ्खः ( आधारकूर्मस्यायुधं ) ६०—२५; कवच-<br>मवस्य ११७—१३, कीर्त्यनुचरणा ३०४—<br>१९, घटाया १२३—२२, चण्डादिविजया-<br>न्ताना ६३—६, देवस्य ४६—२५, नृसिंहा-<br>दीना व्रयाणा ११८—४, १०, १६, वराहानु-<br>चरणा ३३६—१५, वागीश्वर्या ६४—२३;<br>वासुदेवस्य ११९—१८; संस्कृतस्यायुधः<br>१४५—१; हन्मन्त्रस्य ११६—२४. |                      |
| शङ्खनिधिमन्त्र ६३—२, ध्यानं ६३—१०, सुद्रा<br>७७—४.                                                                                                                                                                                                                                                    |                      |
| शङ्खमन्त्रः ( भगवत् आयुधस्य ) ५३—२७,<br>ध्यानं ११८—२६, सुद्रा ७३—३.                                                                                                                                                                                                                                   |                      |
| शद्धमन्त्रविधान ३४४—१९, मण्डल ३४४—४                                                                                                                                                                                                                                                                   |                      |
| शद्धयन्त्रम्                                                                                                                                                                                                                                                                                          | ३४४—१७               |
| शङ्खमुद्रा                                                                                                                                                                                                                                                                                            | २९३—२१               |
| शङ्ख्यन्त्रसाधनं ( मूलमन्त्रसाधने )                                                                                                                                                                                                                                                                   | २९७—७                |
| शब्द. (परमः) २१६—२९, मध्यमः २१७—२;<br>स्थूलः २१७—५; स्थूलतरः २१७—८.                                                                                                                                                                                                                                   |                      |
| शब्दः तन्त्रीशब्दात्मा १२१—१, भासात्मा<br>१२१—१; ह्लादात्मा १२१—२; आनन्दविभ-<br>वात्मा १२१—२, सर्वपदातीतसर्वविभवात्मा<br>१२१—३; सञ्चिद्वनोर्मिनिर्मुक्तशान्तोधर-<br>सात्मा १२१—४.                                                                                                                     |                      |
| शब्दशक्तिः (गन्धादिशक्तिचतुष्कयुक्ता) ८९—२०                                                                                                                                                                                                                                                           |                      |
| शब्दसंहारयोगः                                                                                                                                                                                                                                                                                         | २१०—१७               |
| शब्दानुमन्त्रान                                                                                                                                                                                                                                                                                       | २१६—२२, २१७—१६       |
| शम्वर ( मायानुवरः )                                                                                                                                                                                                                                                                                   | ३१०—२०               |
| शापिण्डित्यः                                                                                                                                                                                                                                                                                          | ३—२१; ४—६            |
| शान्तिः                                                                                                                                                                                                                                                                                               | १४७—२                |
| शान्तिक [ कर्म ]                                                                                                                                                                                                                                                                                      | १३१—११, १४८—१        |
| शान्तिकविधानं ( मूलमन्त्रसाधने )                                                                                                                                                                                                                                                                      | ३९२—१९               |
| शान्त्युदकं                                                                                                                                                                                                                                                                                           | २१४—२०, २२०—८        |
| शास्त्रज्ञलक्षणं                                                                                                                                                                                                                                                                                      | २५२—२                |
| शास्त्रधारकलक्षण                                                                                                                                                                                                                                                                                      | २५२—८                |
| शिखर ( प्रासादे )                                                                                                                                                                                                                                                                                     | ३०७—९                |
| शिखामन्त्र (अंगस्य) ५०—१३, ध्यानं ११७—<br>११, सुद्रा ७१—४.                                                                                                                                                                                                                                            |                      |
| शिखाविधान ३२१—५; मण्डलं ३१९—५,<br>शिखायन्त्र ३२१—३.                                                                                                                                                                                                                                                   |                      |
| शिखामन्त्रः ११३—१६, १३७—१८, १३९—२५,<br>२८१—२९, २९६—२१.                                                                                                                                                                                                                                                |                      |
| शिखी २१९—१५, २३६—१८, लक्षणं २४९—६                                                                                                                                                                                                                                                                     |                      |
| शिरोमन्त्र ( अंगस्य ) ५०—४, ध्यान ११७—<br>६; सुद्रा ७१—१.                                                                                                                                                                                                                                             |                      |
| शिरोमन्त्रसाधन ३१९—२, मण्डल ३१७—९;<br>शिरोयन्त्रः ३१८—२५.                                                                                                                                                                                                                                             |                      |
| शिरोमन्त्रः १६३—२६; २१२—२१; २६१—<br>१८; २९६—२१.                                                                                                                                                                                                                                                       |                      |
| शिरोमन्त्रायस्तान्ता.                                                                                                                                                                                                                                                                                 | २६१—१८               |
| शिरोसुद्रा                                                                                                                                                                                                                                                                                            | ११७—३                |
| शुद्धसर्गः                                                                                                                                                                                                                                                                                            | २६—२७                |
| शूलमन्त्र ( ईशानायुधस्य )                                                                                                                                                                                                                                                                             | ६६—२३                |
| श्राद्धकर्म ( दीक्षितानां )                                                                                                                                                                                                                                                                           | २५४—१४               |
| श्राद्धकालः                                                                                                                                                                                                                                                                                           | २५५—२                |
| श्रीमन्त्रः ( द्वारदेवतायाः श्रियः ) ६३—१; ध्यानं<br>६३—४; सुद्रा ७६—२०.                                                                                                                                                                                                                              |                      |
| श्रीवृक्षः ( लक्ष्मीसखीना हस्ते )                                                                                                                                                                                                                                                                     | ३०१—२१               |
| ष                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |                      |
| षट्कर्म                                                                                                                                                                                                                                                                                               | २३८—१३               |
| षडध्वा                                                                                                                                                                                                                                                                                                | ९१—२४, २१३—१३; २१८—५ |
| षड्मिः ( शब्दस्य )                                                                                                                                                                                                                                                                                    | १२१—५                |

| स                                          | स              |
|--------------------------------------------|----------------|
| संवर्तकः                                   | १६९-१०         |
| संविद्                                     | १५४-१६         |
| संहारः                                     | ३६०-           |
| संहारस्थितियोगः                            | १३.            |
| सहितापुस्तकं                               | १३६—३          |
| सकल ( मत्रः )                              | १३६—२          |
| सकलनिष्कल ( मंत्रः )                       | २००-१३         |
| सकलनिष्कलीकरणं                             | २४४-६          |
| सकलीकरणं                                   | २५०-२१         |
| ” ( अक्षसूत्रस्य )                         | १४२—४          |
| सङ्कर्षणवीजं                               | ११९-१४, १७     |
| सङ्कर्षणमन्त्रः ( उपाजपंचके )              | २००-१५         |
| सङ्कर्षणसाधन ३५०-२३, मण्डलं ३५०-२४;        | २००-१६         |
| संकर्षणयंत्रम्                             | २००-१७         |
| सङ्कर्षणादिवर्य                            | २००-१८         |
| सङ्ख्यासादीक्षा ( सामान्यदीक्षाया )        | २००-१९         |
| सत्य ( शुद्धसर्ग )                         | २००-२०         |
| सत्यवीजं                                   | २००-२१         |
| सत्यमन्त्रः ( उपांगदेवताया )               | २००-२२         |
| सत्यसाधन ३४९-२२, मण्डलं ३४९-२३, २५         | २००-२३         |
| सत्यमन्त्रः २७७-१२; २८०-३; २८१-२६;         | २००-२४         |
| २८२-९; २८३-६,                              | २००-२५         |
| सत्यादिपञ्चक ८७-६; १६१-२८; २७५-१९;         | २००-२६         |
| २८१-२२, २८३-१७,                            | २००-२७         |
| सत्यादिसाधन                                | २००-२८         |
| सत्याद्या मंत्राः                          | २००-२९         |
| सत्त्विधीकरणमन्त्रः ( विष्णुतीर्थस्य )     | २००-३०         |
| सन्तारणीषुद्धिः ( परमात्मनः )              | २००-३१         |
| सप्ताक्षरः ५७-२१, २४, घ्यानं १२०-३, मुद्रा | २००-३२         |
| ७४-१४, विधानं ३५२-१७,                      | २००-३३         |
| सप्ताक्षरः                                 | २००-३४         |
| समयः १५४-१४, २१; २११-२३, लक्षणं            | २००-३५         |
| अभिषेचनं १९०-१५; १९५-१८,                   | २००-३६         |
| समयसंचयः                                   | १६९-१०         |
| समयस्थितः                                  | १५४-१६         |
| समाधिः १००-९, १३-१०; १७५-५; ३६०-           | १३.            |
| समीकरण                                     | १३६—३          |
| समुद्धरणं                                  | १३६—२          |
| समृद्धिः ( लक्ष्म्या सखी )                 | २००-१३         |
| सम्पात [ होमः ]                            | १६८-२६; १६९-१२ |
| सम्प्रदानं ( यागांगम् )                    | २४४-६          |
| सम्प्रवर्ती २१९-१६; २३७-७, लक्षणं २५०-२१   | २४४-७          |
| संस्करणं                                   | १४२—४          |
| साहावनमत्रः                                | ११-१४, १७      |
| समुद्दिपदम्                                | १५५—९          |
| सम्बोध                                     | ३३-२५; १८९-२०  |
| ” तत्त्वानां                               | १७४-२४; १७५—९  |
| समुखीकरणं                                  | १०१-११         |
| सस्त्वती ( कीर्ते : सखी )                  | ३०३-२७         |
| सर्गः ( ब्राह्मप्राधानिकशुद्धमेदेन )       | २४-२८;         |
| २५-१, २५-१, २५-१, २५-२,                    | २५-१, २५-२     |
| सर्वकामदा मुद्रा ( शक्त्यनुचराणा )         | ३१२-३          |
| सर्वज्ञालभनं                               | १६३-२४         |
| सात्वतः ११९-१४; २३६-१९; लक्षणं             | १६३-२०         |
| २४३-२,                                     | १६३-२१         |
| साधकः १५४-१५, २१; २६१-२४; लक्षणं           | १६३-२२         |
| १८७-९; दीक्षा १५३-१४; १६०-१४;              | १६३-२३         |
| अभिषेकः १९१-३; १९५-१२,                     | १६३-२४         |
| सामान्यदीक्षामेदाः                         | १५५—९          |
| सामान्यलक्षणा मांत्री दीक्षा               | १५८-२८,        |
| १७३-१२,                                    | १७३-१३         |
| सायुज्यं                                   | १७८-२७         |
| सिद्धा =पूर्वसिद्धाः वा आदिसिद्धाः         | १७८-२८         |
| सिद्धिः ( जयायाः सखी )                     | २०६-२७         |
| सिद्धित्रयं                                | १८९-११         |
| सिद्धिचिह्नानि                             | १४८-२६; १९८-१५ |
| सिद्धमन्त्रः=नृसिद्धमन्त्रः                | १४८-२७         |
| सीमन्तं                                    | १४९-१५; १४४—८  |
| सीरमन्त्र ( लोकेन्ननगेष्वरायुधस्य )        | ६६-२६          |

| स                                                                                              | स                                                                                                                   |
|------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| सुगतालय                                                                                        | २७९-१०                                                                                                              |
| सुभगः ( लक्ष्म्या अनुचरः )                                                                     | ३००-१८                                                                                                              |
| सुरभिमन्त्रः                                                                                   | ६९-१, मुद्रा ७९-१३<br>" १४२-१६; १८३-१२, २६२-२३                                                                      |
| सुरभिमुद्रा                                                                                    | १०२-२४; ११२-१७; १३०-१४;<br>१४२-१५, २१८-२५.                                                                          |
| सुषुप्तावस्थ. ( गुरुः )                                                                        | १६९-१                                                                                                               |
| सुषुम्ना                                                                                       | ९०-१७, ९२-२८                                                                                                        |
| सूक्ष्मं ( देवताचक्र )                                                                         | २१४-११                                                                                                              |
| सूक्ष्मरूप ( भगवतः वा मत्रस्य )                                                                | २९-२२, ४१-<br>२३, ५०-३; १५५-१९; ३६१-२६.                                                                             |
| सूक्ष्मराशिः ( मंत्राणां )                                                                     | १५६-१<br>" त्रिधा १५६-६,७, सूक्ष्मपरः १५६-<br>१३; सूक्ष्ममध्यः १५६-१२, सूक्ष्मस्थूलः<br>१५६-११.                     |
| सूत्रमानं ( मायासूत्रं )                                                                       | १६५-१०                                                                                                              |
| सूर्यबीज                                                                                       | १४२-२३, १९३-२०                                                                                                      |
| सूर्यं ( आसन ) मन्त्र. ६२-४; मुद्रा ७६-५                                                       |                                                                                                                     |
| सूर्योलोकप्रद ( वृत्सिहास्यानुचरः )                                                            | ३२८-४                                                                                                               |
| सूष्टिः                                                                                        | ३५-१७                                                                                                               |
| सूष्टिन्यासः                                                                                   | २२५-१४                                                                                                              |
| सेचनं                                                                                          | १३६-४                                                                                                               |
| सोमपानं                                                                                        | १८२-१६; १८३-१                                                                                                       |
| सोमवीजं                                                                                        | १४२-२६; १९३-२५                                                                                                      |
| सोममन्त्रः ( आसनषट्के ) ६२-४, मुद्रा ७६-३<br>" ( लोकपालस्य ) ६६-१, आयुषः<br>तन्मन्त्रश्च ६६-३. |                                                                                                                     |
| सौभाग्यं                                                                                       | १४७-१०, १५०-५                                                                                                       |
| सौभाग्यः ( लक्ष्म्या अनुचरः )                                                                  | ३००-१८                                                                                                              |
| सौभाग्यकर्म                                                                                    | १५०-७                                                                                                               |
| सौमनस्यः ( लक्ष्या अनुचरः )                                                                    | ३००-१८                                                                                                              |
| सौम्यदिग्गतकुण्डं                                                                              | १३३-२३                                                                                                              |
| सौषुम्नद्वार                                                                                   | ८७-९                                                                                                                |
| स्तनमन् ( मूलमन्त्रसाधने )                                                                     | २९२-६; २९५-२७                                                                                                       |
| स्त्रीणां दीक्षा                                                                               | १५९-१६; १६०-३०                                                                                                      |
| स्थगनं                                                                                         | १६३-९                                                                                                               |
|                                                                                                | स्थगिष्ठेऽयज्ञं १६२-२५                                                                                              |
|                                                                                                | स्थले याग १११-१०                                                                                                    |
|                                                                                                | स्थानशुद्धिः ८६-१६                                                                                                  |
|                                                                                                | स्थितिः ( वराहमन्त्रस्य शक्तिः ) ३३६-२३                                                                             |
|                                                                                                | स्थूलरूप ( मत्रस्य ) २९-२१; ४१-२३, ५७-<br>४, १५५-१९, ३६१-२६.                                                        |
|                                                                                                | स्थूलराशिः ( मंत्राणां ) १५५-२९<br>" त्रिधा १५६-६,७, स्थूलपरः १५६-<br>१०, स्थूलमध्यः १५६-९; स्थूलात्स्थूलः<br>१५६-८ |
|                                                                                                | [ स्तपन ] कलशाः ( प्रतिष्ठाया ) २१०-१२,<br>२०; अधिवासस्तपन २११-२८, शिल्प-<br>दोषशान्तिस्तपने २११-१.                 |
|                                                                                                | स्नानं ( ध्यानस्नानं ) ८४-२५; मान्त्रं ७९-<br>२७, ८४-१२, लौकिकमौदकं ७९-२७;<br>८४-१२.                                |
|                                                                                                | स्पन्दः २१५-२३,२४                                                                                                   |
|                                                                                                | स्पर्शशक्तिः ८९-५                                                                                                   |
|                                                                                                | सुक्ष्मसूत्रौ १३९-६,२३; लक्षणं १३९-२८                                                                               |
|                                                                                                | स्वप्रभूमिष्ठ ( गुरुः ) १६९-२                                                                                       |
|                                                                                                | स्वप्रमन्त्रः १७१-७                                                                                                 |
|                                                                                                | स्वस्तिकं ३००-२४; ३०१-२३                                                                                            |
|                                                                                                | स्वस्तिकमण्डलं २१३-२८                                                                                               |
|                                                                                                | स्वस्तिकासनं ३६०-२१                                                                                                 |
|                                                                                                | स्वाहाकारः १४७-३०                                                                                                   |
|                                                                                                | ह                                                                                                                   |
|                                                                                                | हंसमुद्रा ( भावासनमन्त्रस्य ) ७६-८                                                                                  |
|                                                                                                | हस्तान्यासः २५६-१९                                                                                                  |
|                                                                                                | " विधिः १४-२९                                                                                                       |
|                                                                                                | हींकारः १४८-३                                                                                                       |
|                                                                                                | हुङ्कारः १४८-३                                                                                                      |
|                                                                                                | हृदयं ( लक्ष्म्यादिदेवीचतुष्यस्य ) ४८-८                                                                             |
|                                                                                                | हृदयादि [ याग ] २९९-१२                                                                                              |
|                                                                                                | हृदयस्त्रान्ता मत्राः २८०-२२                                                                                        |
|                                                                                                | हृदया मत्राः २१०-२५                                                                                                 |
|                                                                                                | हृदीज २६०-१९, २८६-२                                                                                                 |
|                                                                                                | ,, देवीनां २९६-१६                                                                                                   |

| ह                                                                                                                                         | ह                                                                                        |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------|
| हन्मंतः ( भगवतः अंगस्य ) ४९-२१; ध्यानं ११६-२८; मुद्रा ७०-२७.                                                                              | २५६-२,२५; २५८-१९, २६०-३,१६, १८; २६१-५,८; २६२-२३; २६४-१२,२१, २६५-१३,२४; २७९-८,२८; २८४-७.  |
| हन्मंतसाधनं ३१७-५; मण्डलं ३१६-८; हन्मंतयन्त्रः ३१६-२७.                                                                                    |                                                                                          |
| हन्मंतः ८३-१४; १३६-२,१९,२६, १३७-७; १३८-२८; १३९-१२,१८, १४१-१७,२०,२४, १६३-४, २१०-२७; २११-२१, २१२-१६, २१४-७; २२२-१६; २३३-२६; २२४-१३; २५५-२५, | हन्मंतः मूलमंतसहितः २१४-१७<br>हन्मुद्रा ११६-२५<br>होमकर्म १४७-३०<br>होमद्रव्यभेदाः १४७-२ |

## शुद्धिपत्रम्

---

|                                        |       |                       |       |
|----------------------------------------|-------|-----------------------|-------|
| प्रभविष्णुना                           | ४-२४  | युतमूर्जे             | ५३—३  |
| जयाख्यं                                | ७-१२  | क्रमात्कुर्या         | ५३-२६ |
| अर्धमण्डप                              | १६-२२ | त्रैलोक्यैक्षर्थदायेन | ५४-२१ |
| मानचंतु                                | १८-२० | पञ्चदशाक्षरः          | ५५—५  |
| अमेयमहिमा                              | २१-२२ | मान्त्रं पर           | ५७—९  |
| विद्यामया                              | २४—५  | यत्र सर्वे            | ५७-१६ |
| ईहकप्रकाराः                            | २४-३० | त्रिह्यप्राप्तौ       | ५९-२६ |
| सत्यजा                                 | २८-१८ | व्योम तदूर्ध्वतः      | ६०-१६ |
| मन्त्ररूपाया मूर्तैर्मोगमोक्षहेतुत्वो- |       | व्योमामानन्द          | ६१—४  |
| पपादनम्                                | ३०—५  | यच्छत्त्व्यन्त        | ६१-२३ |
| तपोमयाभ्यां                            | ३०-११ | ख्यश्च नारद           | ६१-२७ |
| दोषाणां                                | ३०-११ | सत्यजवाला             | ६१-२९ |
| जीवात्मनो निः                          | ३२-२२ | क्षेत्रावनौ           | ६२-१९ |
| मातृकाचक्रोद्धार                       | ४३—९  | भुवनाधारे             | ६२-२४ |
| विष्णुमर्या                            | ४३-२८ | मायामस्यो             | ६२-२५ |
| स ऐरावण                                | ४४—७  | दशाक्षरे              | ६३-१८ |
| अःकारः प                               | ४४-११ | हुं वषट्              | ६३-२३ |
| द्विरक्षरं पद                          | ४८-१२ | पूर्वाया              | ६४-१२ |
| हीं कीं स्वाहा                         | ४८-२१ | सास्त्राणां           | ६५-१६ |
| श्रितायै                               | ४९—५  | बीजोऽय                | ६५-२४ |
| तदनु जगद्योन्या                        | ४९-२० | द्वाभ्यामधो           | ६५-२५ |
| परं तस्यावसान                          | ४९-२६ | व्यापिना च तथा        | ६६—२  |
| मर्दनेनो                               | ५०—२  | वेदान्मानमधो          | ६६—६  |
| वषडन्तश्च                              | ५०-१३ | शान्ताख्यं वरण        | ६६-१६ |
| वच्यस्य मूर्तिमन्त्रं तु               | ५०-१८ | काम्या                | ६७-१६ |
| अजितं चामृताधारस्थितं                  | ५१—२  | विक्रमि               | ६७-२६ |
| क्षरसमन्वितं                           | ५१-१७ | प्रथमं विश्व          | ६८—९  |
| अथ क्रोधु ये मन्त्रा देवदेवस्य नारद ।  |       | आस्तिकानां च          | ६९—७  |
| स्थिता नृसिंह                          | ५१-१९ | देवस्य                | ७०-२२ |
| विश्वाप्याययुताद्विप्र                 | ५१-२२ | संलग्नौ               | ७१-१७ |
| तथाहादो                                | ५१-२७ | कापिली                | ७२—३  |
| चान्द्री व्योम                         | ५२—६  | नामिका                | ७६-१० |
| औकारा                                  | ५२-२० | विन्नकर्मी            | ७८-२८ |
| अंकारे                                 | ५३—३  | समाकारौ               | ७९—६  |

|                |        |                  |        |
|----------------|--------|------------------|--------|
| नियोजयेत्      | ८०—७   | वीथिविस्तारात्   | १०९—२० |
| तिलानस्त्रा    | ८०—२३  | विभुः            | ११०—१३ |
| तीरसासाद्य     | ८३—१३  | लक्ष्म्याद्याः   | १११—३  |
| तदन्तगः        | ८६—२५  | ततस्ततुत्र       | ११५—२५ |
| लापनप्रकारा.   | ८७—८   | विभुं            | ११७—१६ |
| विलापनम्       | ८७—१५  | अतिक्विचन्मा     | १२०—१८ |
| विलापनम्       | ८७—२४  | भगवद्            | १२४—२६ |
| विलापनम्       | ८८—७   | मोक्षकामार्थ     | १२५—१७ |
| तन्मान्त्रे    | ८८—१३  | पुष्टपैर्देष     | १२६—१३ |
| विलापनम्       | ८८—२०  | सन्ध्ये          | १२८—१  |
| विलापनम्       | ८९—६   | तीव्र            | १२८—५  |
| शब्दमात्रम्    | ८९—१४  | गृहीत्वा         | १२८—२८ |
| व्योमाख्यविम   | ८९—१७  | यदैक्य तज्जपे    | १३०—२४ |
| विलयास्पद      | ८९—२१  | ग्रन्थिरूप       | १३१—४  |
| मारुं नाडि     | ९०—१६  | तर्पितो          | १३३—११ |
| व्योम तस्यो    | ९१—७   | मेखलामाना        | १३४—२५ |
| दीपकद्वित      | ९१—१६  | योन्योष्टिनिःस्त | १३५—१  |
| क्षीरार्णवाकार | ९१—१९  | प्रोक्षित परि    | १३६—१३ |
| तदूर्ध्वं      | ९१—२३  | मधु ऊर्च्चे      | १३८—१२ |
| स्वपिण्डं      | ९२—५   | समिक्षा          | १३८—२५ |
| यात्रद्वैतं    | ९२—२२  | विष्णुं मूलेन    | १३९—९  |
| ततस्त्वमन्त्रं | ९२—२५  | शतप्रभम्         | १४२—१६ |
| कमणैवा         | ९५—२७  | बमस्कारावसा      | १४४—२३ |
| शुर्षे च       | ९५—२८  | ततोऽश्वकलशं      | १४५—३७ |
| विकारार्थं     | ९९—२४  | वर्षेन           | १४९—१५ |
| प्रभाविशेषः    | १००—२  | लेलिहानेऽग्नौ    | १४९—२३ |
| विदिक्षवज्ञानि | १०३—१६ | मार्गेण          | १५१—१९ |
| इत्पद्मा       | १०४—२२ | दिग्विदिक्षु     | १६१—२२ |
| मूङ्जलौ        | १०५—९  | सकलं चिकलं परम्  | १६४—४  |
| च्छब्द         | १०५—२५ | साकाह. सकलः      | १६४—६  |
| त्परिखुतम्     | १०५—२७ | मल्लमूर्ती       | १६४—१७ |
| ग्रापौष्ठ      | १०६—२० | भगवानेवं         | १६४—२१ |
| वर्षरसा        | १०६—६  | निर्मूल का       | १६६—२  |
| किंदलहेन       | १०८—२८ | त्प्रथमूप        | १६६—२७ |
| विदिक्षवन्या   | १०९—५  | कुंवं            | १६७—२६ |
| कमलहेन         | १०९—८  | बस्तिद्वेषे      | १६८—१७ |
| कुक्षार्थसे    | १०९—१५ | तत्त्वरूप        | १६८—२५ |
| बीथिकाः        | १०९—१९ | वेदा नवधा        | १६९—३  |

|                |        |                  |        |
|----------------|--------|------------------|--------|
| यदा मन्तार     | १७३—१३ | सकृजपन्          | २३५—१९ |
| चलम्           | १७५—२३ | नयेच्छीद्रं      | २३६—७  |
| लक्ष्म्याख्येन | १७६—२१ | सन्धारका         | २३६—१५ |
| न्यक्षरेण तु   | १७७—१७ | वहुशो वहुभोजनम्  | २३६—२४ |
| निष्कर्लं तथा  | १७७—१८ | ताससमन्वितम्     | २३८—२४ |
| देशः           | १७९—३  | थासिपेकाद्यैः    | २४८—७  |
| प्रकाल्य       | १८२—२२ | बैखानसा          | २४९—९  |
| साध्ये         | १८५—२९ | व्रयाणा यः       | २४९—१० |
| तद्व्याप्ति    | १८७—१४ | तापस             | २५१—१३ |
| मन्त्रविद्वीरो | १८७—१६ | शास्त्रपीठ       | २५२—६  |
| एकेना          | १९०—१९ | भक्ताना          | २५२—८  |
| व्यजनं         | १९२—३  | मासक्ताः         | २५२—१७ |
| मन्त्रश्वरं    | १९२—२७ | नाम्नाऽभिगमनं    | २५३—२८ |
| ध्यात्वा       | १९३—११ | भगवद्गूर्जैः     | २५४—१५ |
| लक्ष्य         | १९३—२९ | नखवारिणा         | २५५—२० |
| प्रोच्छायं     | १९९—१४ | हृदय             | २५६—२५ |
| चतुरश्चाय      | २०४—६  | मन्त्रं तु       | २७४—१६ |
| विततच्छदं      | २०५—१४ | शिखावन्व         | २८९—२५ |
| कमलोच्छितम्    | २०५—१५ | द्रोमयेन         | २९०—६  |
| स्योर्ध्वेभागे | २०८—६  | प्राप्तुया       | २९१—१  |
| द्वारोच्छाय    | २०८—१५ | शाइखस्याधो       | २९७—६  |
| हेमतोयेन       | २१०—१४ | हृदयेनैवोप       | २९९—१६ |
| पद्मे          | २१५—८  | तन्मन्त्र हृद    | २९९—१८ |
| पानकैहृदै      | २१८—१४ | अनन्तासन         | ३०३—२० |
| द्वुरुः        | २२०—१० | कीर्ते-          | ३०३—२७ |
| मधोक्षज        | २२०—१३ | आग्रेयाद्य       | ३२९—२  |
| षट्हीत्वा      | २२६—७  | सवोध             | ३३३—१४ |
| गर्भितेषु      | २२८—११ | क्रमानुने        | ३५६—१३ |
| वीथीनां        | २२९—१७ | व श्रुतम्        | ३५६—२२ |
| घण्टाया        | २३२—१  | मत्समया वृष्ट्या | ३६५—१६ |
| कुटुम्ब        | २३२—५  |                  |        |

५८ पत्रे ८ पड्कौ 'मन्त्रसृष्टिकमविवेचन' मित्येतत् । १४४ पत्रे १९ पड्कौ 'प्राशन'-मित्येतत् । १४४ पत्रे ३१ पड्कौ हिरण्येत्यस्याधस्येत्यादि टिषणवाक्यं च प्रामादिकम् । ९१ पत्रे १६ पड्कौ वर्तमानस्य 'अथापूर्वेतजोमयशरीरसुष्टिभावनाक्रमः' इत्यस्य ७९ श्लोकतः पञ्चात्पाठः कार्यः । १३० पत्रे २३ पड्कौ वर्तमानस्य 'जपसङ्ख्याविधान' मित्यस्य ६९ श्लोकतः पञ्चात्पाठः कार्यं २३ ।



## जयाख्यसंहितास्थश्लोकानां अकाराद्यनुक्रमणिका,

| अ                           |     |                             |     |
|-----------------------------|-----|-----------------------------|-----|
| अकस्मादपि जायेत             | १८० | अङ्गुष्ठनसय कृत्वा          | ७०  |
| अकामतस्नदर्थं वै            | २७८ | अङ्गुष्ठस्य तु संसक्ते      | ७२  |
| अकामाच्च तमेकं तु           | २८१ | अङ्गुष्ठस्य ग्रंथं कुर्यात् | १३१ |
| अकारादिक्षकारान्त           | ३५८ | अङ्गुष्ठो मूलसलग्भं         | ७१  |
| अकालकुसुमान्याशु            | ३४२ | अङ्गुष्ठो सहस्रौ लम्बो      | ७२  |
| अकालशाल्यं सर्वं            | ३८६ | अचल द्विगुणीकृत्य           | ७७  |
| अक्षरादक्षरं यात            | १३२ | अचेतनमिदं नाथ               | २६  |
| अक्षसूत्रं शुभं कार्यं      | १२५ | अच्छिद्रकर्णी पूर्णा        | १५३ |
| अकूरताऽनिष्ठुरता            | ३१  | अच्युतं च तृतीये तु         | १६१ |
| अखण्डविकमश्वान्द्री         | ६६  | अजितं च द्विजोद्युत्य       | ६६  |
| अगाधोदकमध्ये तु             | १५३ | अजितं विष्णुना युक्त        | ३०६ |
| अग्नीषोमात्मकवेन तुल्यं०    | ५८  | अजितो जन्महन्ता च           | ४४  |
|                             | ३७  | अजलीयकविप्राय               | २३७ |
| अग्नेः पूर्णाहुति दत्त्वा   | १४७ | अज्ञानपङ्कमग्राना           | १९  |
| अग्रहोमेऽथ कर्तव्यः         | १४३ | अज्ञानाच्चातिदूरस्थ         | ३५  |
| अग्नेश्व दशं संस्काराः      | १४१ | अज्ञानाज्ञानतो वाऽपि        | १२५ |
| अग्नौ चाज्यान्वितैर्बीजैः   | १५५ | अतः पूर्वोदितान् सर्वान्    | ४१  |
| अग्नौ तु पूर्ववदीक्षा       | १८७ | अत एव मुनिश्चेष्ट           | १२२ |
| अग्रतः केसरोद्देशो          | १०३ | अतसीपुष्पसङ्घार्शं          | ३५३ |
| अग्रतस्तर्जनीं कार्या       | ७३  | अतस्सर्वगतत्वादै            | ३४  |
| अग्रतो निक्षिपेद्विष्णोः    | १२४ | अतःस्थूलमिदं पुण्यं         | १४  |
| अग्राङ्गुलिस्तु लाजानां     | १४७ | अतुसमपि भुजीत               | ३१३ |
| अग्राह्यत्वाच्च करणैः       | १०१ | अतुसोऽकृतकृत्यश्च           | ९०  |
| अङ्गुयेदमृतालयं च           | ९२  | अतोऽत्र क्रियतामेव          | १४  |
| अङ्गारयोजितं मूर्धिन्       | ६३  | अतो न विषमै कुर्यात्        | २३० |
| अङ्गुशो मूलमन्त्रं तु       | ९४  | अत्युग्र कपिलं नाम्ना       | ५२  |
| अङ्गाना शक्तिहोमाच्च        | १४६ | अत्युग्रदर्पशमनः            | ३२८ |
| अङ्गाना शृणु विप्रेन्द्र    | ३१६ | अत्राधिकार उभयोः            | १५  |
| अङ्गुल नाभिरन्त्रं तु       | २०१ | अत्रानुसन्धयेन्मन्त्रं      | ३१८ |
| अङ्गुलानि चतुर्देव्यात्     | ३४१ | अत्रासक्तो भव सुने          | ५६  |
| अङ्गुलीत्रितयेनैव मुष्टि    | ७८  | अत्रैव नारसिंहायं           | ११५ |
| अङ्गुलीत्रितयेनैव अङ्गुष्ठे | ७५  | अत्रोपर्यपरं विप्र          | ६२  |
| अङ्गुलीना चतसूणा            | २११ | अथ काले बहुगुणे             | १२  |
| अङ्गुलीमिथ तिस्मिः          | ३११ | अथ तेनोदकेनैव               | २६५ |
| अङ्गुष्ठं करमध्यस्थ         | ७०  | अथ देवेन निर्दिष्टे         | १७  |
| अङ्गुष्ठमध्यमायोगात्        | ७४  | अथ द्रव्याख्यं परम          | १६  |

|                         |     |                          |     |
|-------------------------|-----|--------------------------|-----|
| अथ प्रयत्नजनित          | १३२ | अनन्तदलपद्मे तु          | ९८  |
| अथ मध्यस्थिते पद्मे     | ११५ | अनन्तनितिसुखद्           | ६९  |
| अथ योगविभूत्यर्थ        | ३५९ | अनन्तभासायपदं            | ५२  |
| अथ लोकेक्षरार्ण तु      | ३२८ | अनन्तभोगफलदा             | १५९ |
| अथवा द्रावशार तु        | ११० | अनन्तासनसुदेयं           | ७५  |
| अथवा प्रतिपक्षोत्थ०     | ३५६ | अनन्तेशः क्षकास्तु       | ४५  |
| अथवा ऽचार्गतं विप्र     | २३८ | अनन्तेशस्य यत्पूर्व      | ६०  |
| अथवा साधकेऽन्नेऽसौ      | ३२२ | अनभिव्यक्तशब्दास्ते      | १२२ |
| अथ शक्तिचतुर्षकार्थ     | ३३५ | अनया मुद्रित विश्वं      | ७४  |
| अथ शब्दानुसन्धान        | २१६ | अनलं वशं चैव             | २४४ |
| अथ सामर्थ्यविरहात्      | २८७ | अनलस्थं च सर्वेषा        | ३३२ |
| अथातो योगपूर्वां        | २५० | अनादिः सर्वपूर्वत्वात्   | ३४  |
| अथाधारासनाख्याना        | ६०  | अनादि तदनन्तं च          | ३३  |
| अथाधिकारसिद्ध्यर्थ      | ७९  | अनादिनिधनं देव जगत्०     | ४६  |
| अथानलं द्विजादाय        | २४५ | अनादिनिधनं देवमच्युता०   | १७७ |
| अथाप्यनेन विधिना        | २६४ | अनादिमजमव्यक्तं          | २५  |
| अथाभिषेचयेच्छिष्य       | १८८ | अनादिवासनायुक्त          | २६  |
| अथायुधाना क्रमश         | ६६  | अनाते लक्ष्यगुणितं       | २३६ |
| अथेदानी समासेन          | ३२५ | अनामा मूलदेशाभ्यां       | ७३  |
| अथोद्भरेत्प्राणसङ्गं    | ५०  | अनामिकायाः पादेन         | २०२ |
| अथोवाच स विग्रन्द       | ६   | अनावृष्टिभयात् स्थान     | २२९ |
| अदर्शनगतो मन्त्री       | ३२४ | अनिन्द्यज्ञवयोऽक्षुब्धः  | २१६ |
| अद्यप्रस्ति निःशङ्कः    | ३०२ | अनित्यप्रतिपत्तिर्या     | १३० |
| अद्यापि मुनिशार्दूल     | २५  | अनित्यमधुवं कष्टं        | ३९  |
| अद्यास्तु कर्मसम्पत्तिः | २३६ | अनिसद्वश्व सर्वेषां      | २०  |
| अधस्तात् स्कन्धशीर्षस्य | २०२ | अनिसद्वादयः पञ्च         | ८७  |
| अधिकारं च सर्वान् वै    | १४१ | अनिसद्वादिसत्यान्तैः     | २२१ |
| अधिकारो भवत्येवं        | १७३ | अनिसद्वायुपाज्ञानि       | १०३ |
| अधिश्रयणमादौ हृद्       | १४१ | अनुक्रान्त्यपि कर्मणि    | २९२ |
| अधिष्ठातुलयं यात        | ८९  | अनुक्रमेण चैकैक          | १६८ |
| अधिष्ठितोऽपि बीजो वै    | ५७  | अनुक्रमेण विज्ञेयौ       | ६५  |
| अधीशमन्त्रं तदनु        | २६४ | अनुक्रमेणाथ सुने         | २९९ |
| अधुना साधनं वक्ष्ये     | ३१७ | अनुग्रहार्थं च पुरा      | ४   |
| अधोमुखं तु सुस्पष्टं    | ३१२ | अनुज्ञा प्रार्थ्येतेभ्यः | ११४ |
| अधोमुखस्य वामस्य        | ७४  | अनुभावादसाना च           | ३५  |
| अधोमुखाद्वामहस्तात्     | ७०  | अनुभूतं न भूयस्त्वं      | ४०  |
| अध्यात्माऽधिदैवत्व०     | १५७ | अनुलोमविलोमेन            | ४५  |
| अनन्तं च तदृक्षर्वे तु  | २९३ | अनुष्टानमसम्पन्नं        | २२९ |
| अनन्तगणनाक्रान्तां      | २२५ | अनुष्टेयस्तस्तस्मात्     | २७२ |

|                          |     |                              |     |
|--------------------------|-----|------------------------------|-----|
| अनुसन्धानमात्रेण         | ३३८ | अभिभूय जनान् सर्वान्         | ३०५ |
| अनेकगन्धपुष्पाद्यं       | २४७ | अभिमन्त्र्य गदा मन्त्री      | ३३९ |
| अनेकमन्त्रकोटीभिः        | २४७ | अभिमन्त्र्य तदेष्वेण         | ११३ |
| अनेकवक्त्रनयनं           | २४७ | अभिषिक्तोऽस्यनुज्ञात्        | १८५ |
| अनेकाङ्गं च तत्रार्थं    | १११ | अभिपिक्तो ह्यनुज्ञात्        | १९६ |
| अनेन कि पुनर्विप्र       | ९३  | अभिषेकावसाने च               | १९५ |
| अनेन क्रमयोगेन           | १३० | अभीष्टितं चानयन्ति           | ३२६ |
| अनेन विधिना कुर्यात्     | १९५ | अभीष्टितं प्रथच्छन्ति        | ३२४ |
| अनेन विधिना दद्यात्      | २३५ | अभीष्टिमत्तेन मार्गेण        | ४१  |
| अनेन विधिना पूर्व        | ९४  | अभीष्टदो महामन्त्रः          | ५४  |
| अनेन विधिना मुद्रा       | ७९  | अभीष्टसिद्धिदो विप्र         | ५३  |
| अनोकहेष्वरणयेषु          | ३१४ | अभोज्यात्र तु वा भुक्त्वा    | २७६ |
| अन्तकाशादितश्चाथ         | २७१ | अमार्गेण तु विप्रेन्द्र      | २५० |
| अन्तरान्तरयोगेन          | ३३९ | अमृत वरुणस्य च               | ६१  |
| अन्तरालानि पदाना         | ३५८ | अमृता क्षीरसयुक्ता           | १४६ |
| अन्तरिक्षेण वै मन्त्री   | ३३८ | अमृताख्यं वराहस्य            | ५२  |
| अन्तर्मीनैरनन्तैश्च      | २१८ | अम्बयं विमवं सर्व            | ८८  |
| अन्तस्थं पूजयित्वाऽदौ    | २६८ | अय यो मानसो यागः             | १०६ |
| अन्ते निक्षिप्य पादाभ्या | २२१ | अयःपिण्डे यथा वहिः           | ३४  |
| अन्न रजस्त्वलासपृष्ठं    | २७८ | अयत्त्वलब्ध्या विप्रेन्द्र   | २६८ |
| अन्नप्राशनपूर्वस्तु      | १४४ | अयमाधारश्टकस्य               | ६१  |
| अन्नसङ्करदोषाच्च         | २८१ | अयाच्चितान्नलब्धाशी          | २७७ |
| अन्यतीर्थे यदा स्नान     | ८२  | अयुतत्रितयं चाय              | ३०८ |
| अन्यत्र त्रिविधं झेय     | ३६१ | अयुते द्वे च समिधा           | ३४८ |
| अन्यदर्शनभक्ताना         | २५२ | अरान्तरान्तयोगेन             | ३३१ |
| अन्येषा द्वयहुला वृद्धिः | १३९ | अरान्तराले सा योज्या         | ३३१ |
| अन्ये ह्यनेकस्पाश्च      | २४  | अरान्तराले हृदीजं            | ३३४ |
| अपनीय गुरोर्भक्त्या      | २३८ | अर्ध्यपात्रेण विप्रेन्द्र    | २६२ |
| अपि चेतिक्तरी नारी       | ३४८ | अर्च्यपात्रोद्भूतेनैव        | २७३ |
| अपि चेत्केवलः सर्वी      | ४६  | अर्ध्यपाद्ये ततो दद्यात्     | २६२ |
| अप्रकाशे प्रकाशे वा      | २७७ | अर्ध्यपुष्पादिकाः सम्यक्     | २०४ |
| अप्रमेयेण महता           | ९   | अर्ध्यपुष्पेस्तथा दीपैः      | २६० |
| अप्रमेयेण सूर्येण        | ६२  | अर्ध्यैः पुष्पैस्तथा माल्यैः | २३५ |
| अप्रमेयोजिज्ञतः सर्वी    | २४५ | अर्चयित्वा तु हृत्पद्मे      | ३२८ |
| अभयं वरदं चैव            | १२३ | अर्चयेत्कवचेनैव              | १३७ |
| अभावात् प्रभूतस्य (?)    | १४८ | अर्चाद्याधारका मन्त्रा       | २८६ |
| अभावात् साधनस्यापि       | १९६ | अर्चासु मन्त्रविन्यासे       | ७०  |
| अभिगच्छेजगद्योनि         | २५३ | अर्थयित्वा ततोऽनुज्ञा        | २५७ |

|                           |     |                        |
|---------------------------|-----|------------------------|
| अर्थर्हृ वैष्णवो देहि     | २३७ | अष्टाधिकं घृतेनेव      |
| अर्धचन्द्रसमाकारं         | ८७  | अष्टानामपि चाष्टौ तु   |
| अर्धभागेन निष्क्रान्ता    | २०५ | अष्टास्तु पुरुं कृत्वा |
| अर्धमधीशासंयुक्त          | १४६ | अष्टोत्तरशतं पूर्ण     |
| अर्धमधेन्दुवद्वाहात्      | १३४ | अष्टोत्तरशते मुख्यं    |
| अर्धरात्रे समुत्थाय       | ३१६ | असंलग्नं तु निष्क्रिसं |
| अर्धाङ्गुलप्रमाणेन        | ३५४ | असकृत्कुं लिखेयस्तु    |
| अर्धाक्षराणि वै पञ्च      | २४७ | असम्पातावथापत्सु       |
| अलिहेमारुणा ..            | ३२८ | असुजब्ब विकृत्यात्मा   |
| अलुप्सकमकर्तारं           | ९०  | अख्यजस्तु तृणाग्रं     |
| अवतार्य क्रमेणैव          | ११४ | अख्यजस्ता मृदं गृह्य   |
| अवतार्य यजेऽकृत्या        | ३५१ | अख्यजस्तेन मन्त्रेण    |
| अवतार्य स्वमन्त्रेण       | ९७  | अख्यमङ्गुष्ठेके यावत्  |
| अवमाज्योदकं तद्वै         | २६६ | अख्यमन्त्रितशङ्केण     |
| अवलोक्य समादाय            | २३४ | अख्यमन्त्रेण संशोध्य   |
| अवलोक्यामृतीकृत्य         | १४२ | अख्यमुद्रेति विख्याता  |
| अवसाने तु पूर्णायाः       | ३२३ | अख्यसम्पुटितैर्नैव     |
| अवस्थिता चतुर्धा वै       | ९९  | अख्याद्यमङ्गषट्कं तत्  |
| अविग्रहैः शब्दमयैः        | ८९  | अख्याभिमन्त्रित कृत्वा |
| अविच्छिन्न द्विसप्ताहं    | ३०५ | अख्येण वस्त्रयुगम तु   |
| अविरुद्धास्तथाऽक्षिलशन्   | १८१ | अख्यैव समीकृत्यं       |
| अवैष्णवप्रतिष्ठाया        | २७९ | अस्य चाधोऽनलं चोर्ध्वं |
| अवैष्णवाग्रतो भुक्त्वा    | २७९ | अस्यादौ प्रणवं चान्ते  |
| अवैष्णवेषु मर्त्येषु      | १८८ | अस्यैव मन्त्रवृन्दस्य  |
| अव्यक्ततिलङ्घसुत्रं तु    | १६५ | अस्यैव मन्त्रसद्यस्य   |
| अव्युच्छिन्नोदितं होमं    | २२६ | अस्यस्थे मनसि ध्यानं   |
| अशाक्येन तु विप्रेन्द्र   | १८२ | अहं स भगवान् विष्णुः   |
| अशीतोदकधारेव              | ३५६ | अहङ्कारेण शुद्धेन      |
| अशेषभुवनाधारं त्रैलोक्यै० | ५७  | अहङ्कारे तथा बुद्धौ    |
| अशेषभुवनाधार फलं(परं)     | ४९  | अहत सुसित वस्त्रं      |
| ,, माया०                  | ६७  | अहो भाग्यमहोभाग्यं     |
| अशेषभुवनाधारामाधारा०      | ६०  | आ                      |
| अशोकवनमध्यं तु            | ३५१ | आकण्ठान्नभिदेशान्त     |
| अशोध्यं परमं तत्त्वं      | १७४ | आकण्ठीश्वर मूर्धिन     |
| अष्टकान्वष्टकाभ्यां च     | २५५ | आकण्ठद्विरन्द्रान्त    |
| अष्टमेऽहनि वै यस्य        | ३५७ | आकाराद्यषु दीर्घेषु    |
| अष्टलोहमयं पद्मं          | २२२ | आकारेण समायुक्तं       |
| अष्टाङ्गुलश्च परिधेः      | २०० | आकारेणाङ्गेत्पूर्व     |
| अष्टाङ्गलौ स्मृतौ चांसौ   | २०१ |                        |

|                           |     |                           |     |
|---------------------------|-----|---------------------------|-----|
| अर्थर्हवैष्णवो देहि       | २३७ | अष्टाधिकं घृतेनेव         | १७३ |
| अर्धचब्दसमाकारं           | ८७  | अष्टानामपि चाष्टौ तु      | ४२  |
| अर्धभागेन निष्कान्ता      | २०५ | अष्टास्तु तु पुरं कृत्वा  | ३३६ |
| अर्धमधीशसंयुक्त           | १४६ | अष्टोत्तरशतं पूर्ण        | १२५ |
| अर्धमधेन्दुवद्वाद्यात्    | १३४ | अष्टोत्तरशते मुख्यं       | ८   |
| अर्धरात्रे समुत्थाय       | ३१६ | असंख्यं तु निक्षिप्तं     | १५० |
| अर्धाङ्गुलप्रमाणेन        | ३५४ | असकृत्कुं लिखेयस्तु       | १५० |
| अर्धाक्षराणि वै पञ्च      | २४७ | असम्पातावथापत्सु          | १९४ |
| अलिहेमाहणा...             | ३२८ | असुजब्ब विकृत्यात्मा      | २५  |
| अलुपकर्मकर्तारं           | ९०  | अस्त्रजस्तु तृणाऽग्नं     | ३२७ |
| अवतार्य कसेणैव            | ११४ | अस्त्रजस्ता शृदं गृह्ण    | ८१  |
| अवतार्य यजेद्बृत्या       | ३५१ | अस्त्रजस्तेन मन्त्रेण     | २८९ |
| अवतार्य स्वमन्त्रेण       | ९७  | अस्त्रमहुष्टके यावत्      | ९४  |
| अवमाज्योदकं तद्वै         | २६६ | अस्त्रमन्त्रितश्चेष्टण    | २११ |
| अवलोक्य समादाय            | २३४ | अस्त्रमन्त्रेण संशोध्य    | ८६  |
| अवलोक्यामृतीकृत्य         | १४२ | अस्त्रमुद्रेति विख्याता   | ७१  |
| अवसाने तु पूर्णायाः       | ३२३ | अस्त्रसम्पुटितैतैव        | १७० |
| अवस्थिता चतुर्वाै         | ९९  | अस्त्रायमङ्गपटकं तत्      | २६८ |
| अविग्रहैः शब्दमयैः        | ८९  | अस्त्राभिमन्त्रितं कृत्वा | १०८ |
| अविच्छिन्नं द्विसप्ताहं   | ३०५ | अस्त्रेण वस्त्रयुग्मं तु  | १६२ |
| अविस्त्रदांस्तथाऽक्लिश्न् | १८१ | अस्त्रेणैव समीकृत्य       | १३६ |
| अवैष्णवप्रतिष्ठायां       | २७९ | अस्य चाधोऽनलं चोर्ध्वं    | २४५ |
| अवैष्णवाग्रतो भुक्त्वा    | २७९ | अस्यादौ प्रणवं चान्ते     | ६१  |
| अवैष्णवेषु मत्येषु        | १८८ | अस्यैव मन्त्रवृन्दस्य     | ६९  |
| अव्यक्तलिङ्गसत्रं तु      | १६५ | अस्यैव मन्त्रसङ्ख्यस्य    | ९६  |
| अव्युच्छिन्नोदितं होमं    | २२६ | अस्यस्ये मनसि ध्यानं      | १०  |
| अशाश्वेन तु विप्रेन्द्र   | १८२ | अहं स भगवान् विष्णुः      | ९६  |
| अशीतोदकधारेव              | ३५६ | अहङ्कारेण शुद्धेन         | १७४ |
| अशोषभुवनाधारं त्रैलोक्यै० | ५७  | अहङ्कारे तथा बुद्धौ       | १५९ |
| अशोषभुवनाधार फलं(परं)     | ४९  | अहत सुसित वस्त्रं         | १११ |
| , माया०                   | ६७  | अहो भाग्यमहोभाग्यं        | १३  |
| अशोषभुवनाधारामाधारा०      | ६०  | आ                         |     |
| अशोकवनमध्यं तु            | ३५१ | आकण्ठानाभिदेशान्त         | ८९  |
| अशोध्यं परमं तत्त्वं      | १७४ | आकर्णादीश्वर मूर्ध्नि     | १६७ |
| अष्टकान्वष्टकाम्या च      | २५५ | आकर्णाद्वार्हन्त्रान्त    | ८९  |
| अष्टमेऽहनि वै यस्य        | ३५७ | आकारारादिषु दीर्घेषु      | ४२  |
| अष्टलोहमयं पद्मं          | २२२ | आकारेण समायुक्तं          | २४० |
| अष्टाङ्गुलत्र परिधिः      | २०० | आकारेणाङ्गेत्पूर्वं       | २४० |
| अष्टाङ्गुलौ स्मृतौ चांसौ  | २०१ |                           |     |

जयाख्यसंहितास्थक्षेकाना अकाराद्यनुक्रमणिका।

३७

|                        |     |                          |     |
|------------------------|-----|--------------------------|-----|
| आकारेणाङ्कितं दद्यात्  | २३९ | आदाय शाश्वतं घोडा        | ३०६ |
| आकाशस्य(स्स) च यो      | ३५  | आदायादौ तु वैकुण्ठं      | ५५  |
| आकृष्टः खगति दद्यात्   | ३४९ | आदायारणिं चामि           | १३७ |
| आकृष्टो दूरोऽन्येति    | ३५५ | आदिदेवस्तथाऽऽकारः        | ४३  |
| आकृष्य भवनं सर्वं      | २९१ | आदिदेवस्य वै विष्णोः     | ५६  |
| आकृम्य गिरिमध्यं तु    | ३१७ | आदिदेवादिष्टदीर्घैः      | ६३  |
| आगच्छ.. नेतस्य         | २७० | आदिदेवेन चाकान्तः        | २४६ |
| आग्रेये हृदय मध्ये     | ११५ | आदिशत्यभियुक्तम्य        | ३१६ |
| आचक्ष्व भगवन् ब्रह्म   | ३२  | आदेवाल्यभूमागात्         | २२६ |
| आचम्य देव संस्मृत्य    | १८७ | आधारनिचयं न्यस्त         | २२८ |
| आचम्य पाणिपादं तु      | १७० | आधारमासनं ध्यात्वा       | ८४  |
| आचाराणा हि सर्वेषाः    | २५४ | आधारशक्तिपूर्वं च        | १३७ |
| आचारेण तथा नीत्या      | १८९ | आधारशक्तिपूर्वं तु       | ११३ |
| आचारेणमुनैवाहं         | १६  | आधारशक्तेराभ्यं पीठ      | १५३ |
| आचार्यः समयान् पश्चात् | ११४ | आधारशक्तेराभ्यं यावत्०   | ९८  |
| आचार्यः सर्ववर्णीना    | १८९ | आधारशक्तेराभ्यं सङ्कल्प० | ८२  |
| आचार्यके तथार्तिज्ये   | १५  | आधारशक्तेरुपरि           | ६०  |
| आचार्यस्य ततो विप्र    | २६१ | आधारस्थास्तु ये मन्त्रा  | २८६ |
| आचार्यान् साधकान् वाऽथ | २०९ | आधारासनमन्त्रां          | ७४  |
| आज्यकोशं तु तं विद्धि  | १४० | आनन्दं पञ्चदशमे          | २४४ |
| आज्येन च सुगन्धेन      | ३४८ | आनन्दकेसराकीर्णे         | १०४ |
| आज्येन मधुमिश्रेण      | ३२१ | आनन्दशक्तिर्याऽन्नोत्था  | २६४ |
| आत्मजेनाथ पत्न्या वा   | २७२ | आनन्देनाङ्कित कुर्यात्   | २४१ |
| आत्मनो भरणे चापि       | २४९ | आनाभि हृदयान्तं          | ९८  |
| आत्मन्यानन्दसंस्थस्य   | ४०  | आनामेः पादपर्यन्तं       | १६७ |
| आत्मशक्त्या प्रदान च   | ३१  | आनामेः पायुपर्यन्तं      | ८८  |
| आत्मानं पञ्चमं विप्र   | १३० | आनीय कलशान् दिव्यान्     | १९२ |
| आत्मीयं च बलं विप्र    | ३१५ | अपत्तावय जातायां         | २८५ |
| आत्मीयमुद्रां धर्तारं  | ११७ | आपादाच्चुलिकान्तं च      | २७३ |
| आदरादनुग्रहानः         | १३  | आपादानमूर्धपर्यन्तं      | २१५ |
| आदाय केवलं सत्यं       | ३०० | आपूर्यं पाणियुगल         | १५० |
| आदाय गुटिका मन्त्री    | ३२८ | आपूर्यं हृदि विन्यस्येत  | ८४  |
| आदाय तोयकलशं           | ३०५ | आपूर्यामृतकलोल०          | ११२ |
| आदाय पुण्डरीक तु       | ३०० | आप्रभाताच्च तत्कालं      | २१४ |
| आदाय प्रणवं चादौ       | ६४  | आप्रभातान्निशान्तं च     | २५३ |
| आदाय प्रणवं पूर्वं     | १२३ | आप्रभातान्निशान्तेन      | २४९ |
| आदाय वीथिविस्तारात्    | १०९ | आमूर्धनश्चरणान्तं च      | ९५  |
|                        |     | आरक्तावररक्तात्थ         | ४७  |

|                           |     |                               |     |
|---------------------------|-----|-------------------------------|-----|
| आरभ्य शिरसो यावत्         | २६१ | इत्येतत्कथितं नाभः            | १३५ |
| आरम्भणस्ते बोद्धव्याः     | २५० | इत्येतत्कथितं सर्वं           | ३६५ |
| आराधयामि त्वा भक्त्या     | २०  | इत्येतत्कौस्तुभस्योक्तं       | ३४२ |
| आराधितस्तदधेन             | ३५३ | इत्येतत्साधकाना च...तत्सहस्र० | २३६ |
| आराधितस्तु विधिना         | ३५३ | इत्येतत्साधकाना च...पवित्रं   | २३९ |
| आराधितोऽसि भगवन्          | २२४ | इत्येतदेकदेहाना               | २२८ |
| आराध्य वरदं देवं          | १३  | इत्येतयत्पूर्वाणां            | २४९ |
| आरामदृक्षकूपेषु           | २७९ | इत्येव पीठपूजार्थो            | ६२  |
| आराध्य शिखराये तु         | ३३७ | इत्येवमादिभिश्चैहः            | १९४ |
| आरूढं सोमबीजं च           | ३३६ | इत्येष कथितो विप्र            | ६९  |
| आज्ज्वल्यमकौटिल्यं        | ३१  | इत्येष वैष्णवाना च            | २७२ |
| आवाद्य मन्त्रेण सुने      | ११४ | इदं बीजवर दिव्यं              | ४६  |
| आविर्भवन्ति दुःखानि       | ११८ | इद यन्त्रं मुनिश्रेष्ठ        | २९७ |
| आश्रमावश्यासद्व०          | ३३४ | इदं रहस्य वक्तव्यं            | १०७ |
| आश्रयेन्निष्कर्णं मन्त्रं | ८९  | इद स्नानं परं मान्त्रात्      | ८५  |
| आश्रितः संस्थितः          | २८  | इदमन्यत्प्रवक्ष्यामि          | २९८ |
| आसने त्वपक्षे तु          | २७० | इदमाराधनं प्रोक्तं            | ३०३ |
| आसने शयने मार्गे          | ३१  | इदमुक्तं मया ब्रह्मन्         | ३९  |
| आसीनं च शरीरस्थ           | ९८  | इदमुक्तं समाप्तेन             | १५४ |
| आस्ते चानुगता तस्य        | ३३८ | इदमुक्त्वा ब्रजेत्तर्ण        | ३१३ |
| आहूय तत्र मध्ये तु        | ३२३ | इम मन्त्रेश्वर जट्टा          | २९८ |
| आहूय भगवद्गत्कान्         | २६३ | इमौ च पञ्चगोत्रस्था           | १५  |
| आहादाजितसङ्गौ द्वौ        | ६६  | इयं मद्यज्ञसारस्य             | ११  |
| इ                         |     |                               |     |
| इकारेणाङ्गित द्यात्       | २४० | इष्टोपेतस्तु कमलो             | २४३ |
| इच्छानिर्मध्यनोर्येन      | ९१  | इष्टाऽथ मूर्तिमन्त्राणां      | ३२९ |
| इति तस्य जगद्वातुः        | ३४  | इष्टा देवं चतुर्थाङ्गि        | २७६ |
| इति देवेन सन्दिष्टः       | १६  | इष्टा देवीं त्रिसप्ताहं       | ३५७ |
| इति पृष्ठो मया प्राह      | ९   | इष्टा पूर्तीश्वरी (१) पूर्वं  | २७२ |
| इति मन्त्रा ततो याति      | ३९  | इष्टा पूर्वं विधानेन          | १२० |
| इति मन्त्रगणो मुख्यः      | ६०  | इष्टा भुवननाथं तु             | ३०७ |
| इति वर्णप्रभावं च         | ४२  | इष्टा हुत्वा ततः कुर्यात्     | ३५३ |
| इति सञ्चोदितो भक्त्या     | २१  | इह ताम्या चिर वत्स            | १५  |
| इति सम्बोधिता देवाः       | १२  | इह सर्वै हर्विद्येष           | ११  |
| इति सूक्ष्मस्वरूपस्य      | ५६  | ३                             |     |
| इत्यस्या वैश्वरूपं        | ६४  | ईकारः पञ्चविन्दुर्वै          | ४३  |
| इत्युक्त्वा च ततो भूयः    | ३   | ईक्षते गगनान्तस्थान्          | ३२४ |
| इत्येतत्त्वक्रमन्त्रस्य   | ३४५ |                               |     |

|                          |     |                             |     |
|--------------------------|-----|-----------------------------|-----|
| ईक्षते(क्षेत) तद्वदाकाशे | १०  | उत्तीर्यं परिधायान्यत्      | २७२ |
| ईजेऽजो वाजिमेधेन         | ११  | उत्तिष्ठन् संस्मरेद्विष्टुं | २५१ |
| ईशपूर्वाग्निदिग्भागे     | १४२ | उत्पलैवैश्यकामस्तु          | १४७ |
| ईशप्रधानतन्मात्र०        | १५८ | उत्सादं सर्वविद्वाना        | ७१  |
| ईशानसोमदिहमध्ये          | १७  | उत्सादनार्थमन्येषा          | १३३ |
| ईशानाख्यं स्मृतं वीजं    | ६६  | उदकान्तरितेनैव              | २१२ |
| ईश्वरं यादवाक्षौ च       | ९   | उदके निक्षिपेत्यश्चात्      | १७९ |
| ईश्वरत्वेन विप्रेन्द्र   | २६  | उदक्षण्डिम ऐशान०            | १७० |
| ईश्वराधारसंज्ञस्तु       | १७७ | उदगिद्वामयतो वाऽपि          | १४४ |
| ईश्वरोऽथ प्रधान च        | १५७ | उद्यादित्यसङ्काशं           | ११८ |
| ईषत्तिर्यक्तः स्पष्टो    | ७७  | उदारीनवदारीनो               | ३५  |
| ईषत्स्मिताननं ध्यायेत्   | ११७ | उद्यामस्थं गकार तु          | २४१ |
| ईषदुक्ता भवेत्सा वै      | १३४ | उद्यामो ह्यथ तस्याधो        | २४६ |
| ईषदूर्ध्वाक्ताऽधोद्वग्   | ७७  | उद्धरेहिंजशार्दूलै          | २४२ |
| ईषद्विष्वासमापत्ति       | ३२  | उद्धरेत्प्रणवं त्वादौ       | ६४  |
| ईषद्वा कलमूलानि          | २८७ | उद्धरेत्प्रणवं पूर्वं       | ६८  |
| ईषद्विष्वस्तमाने च       | २०० | उद्धृत्य प्रणवं पूर्वं      | ६०  |
| उ                        |     |                             |     |
| उक्तमेतद्वदाख्यस्य       | ३४६ | उद्धृत्य मूर्तिपायैस्तु     | २०९ |
| उक्तवेत्यदर्शनं याति     | ३०८ | उद्यानवेश्मप्रासाद०         | २१८ |
| उग्रान्धोऽभिचारे तु      | १४९ | उन्नतत्वेन विहितं           | २०० |
| उच्चाटनादीन् कृत्वा वै   | २८० | उन्मुखाना वश्चिताना         | ११  |
| उच्चाटने च धूमाभं        | १३१ | उपचारेण पीतेन               | ३५१ |
| उच्छिष्ठुपरंहत्य         | २६२ | उपप्लवमसिद्धास्तु           | २५४ |
| उच्छ्यायहासौ भूमीनां     | २०७ | उपभुक्तं न दोषः स्यात्      | १९४ |
| उच्छ्रायेण तु नाम्यन्तं  | २०१ | उपभुक्तं परेणैव             | १९४ |
| उच्छ्रायेण तु सम्पाद्यं  | २०१ | उपभुक्त्व परान् भोगान्      | ३०५ |
| उच्छ्रायेण प्रकर्तव्यौ   | २०१ | उपयोज्यं च यत्तत्र          | २६७ |
| उच्छ्रूतं कल्पयेद्वारं   | २०८ | उपरागस्त्वनिच्छात्          | १०४ |
| उच्यते च ततो भूयः        | ३६१ | उपरोधादथ स्नेहात्           | २८० |
| उच्यते मुनिशार्दूलं      | १०७ | उपर्युपरि योगेन             | ११४ |
| उत्तमस्त्रीश्वराख्यश्च   | ४४  | उपलिष्य पुरा तदै            | २६७ |
| उत्तमाद्वे तु कण्ठे वा   | ३४२ | उपलिष्य स्थल वाऽथ           | १११ |
| उत्तमादिविभागेन          | १२६ | उपविष्ट तु पुष्पायैं        | १८३ |
| उत्तराभिमुखीं चुक्तीं    | २६० | उपविष्ट शतं साष्ठं          | २८४ |
| उत्तरोत्तरा चैव          | १५६ | उपविष्टास्तथैवैते           | ११९ |
| उत्ताने दक्षिणे वामे     | ७१  | उपसहृय चैवाप्रे             | २५९ |
| उत्तानौ तु करौ कृत्वा    | ३६० | उपसहृयं तं चापि             | ७५  |

| उपसङ्गम्य चरणे                 | १९  | ए                        |     |
|--------------------------------|-----|--------------------------|-----|
| उपस्थितो वाऽनिष्टाना           | १७६ | एककालस्थिताना च          | २५३ |
| उपाधिरहितं शुद्धं              | ५७  | एकत्र समया सर्वे         | ११४ |
| उपाधिश्रयं नाम                 | १४२ | एकदेशस्थितश्चैव          | ३२४ |
| उपानट्पादुकाभ्या च             | २१८ | एकवा वा द्विवा चैव       | १६५ |
| उपायं सुकरं वक्ष्ये            | १०  | एकमञ्जस्य जुहुयात्       | ३३३ |
| उपायमत्र मन्त्रौधा             | ४०  | एकमेखलमानाच्च            | १३४ |
| उपायेन भयाक्षोभात्             | १८९ | एकरात्रं त्रिरात्र वा    | २३८ |
| उपासते यमात्मजाः               | ३७  | एकवक्त्रा. स्वृताः सर्वे | ११७ |
| उपस्य विधिवत्सन्ध्या           | १८६ | एकसन्धानकरणं             | २२० |
| उपोषितश्चार्धरात्रे            | २९४ | एकस्तत्र कृतो धर्मो      | १०  |
| उभयात्मैष उक्तस्तु             | ५०  | एकस्य मन्त्रनाथस्य       | १३० |
| उभयोः पक्षयोर्विप्र            | १३४ | एकादशोऽपि तिकान्ते       | २८७ |
| उल्लिखेत्साधको नेत्रे          | २११ | एकानेकप्रयोगाणा          | १७५ |
| ऊ                              |     |                          |     |
| ऊकार ऊजो लोकेश.                | ४४  | एकान्तिनस्तथाऽनान्तै     | २१९ |
| ऊनातिरिक्तशान्त्यर्थ           | १७२ | एकान्ते कामतो गत्वा      | २७७ |
| ऊनाधिकेन विप्रेन्द्र           | २४८ | एकान्ते स्वगृहे वाऽथ     | १९६ |
| ऊरुभ्या मर्दितौ चैव            | २४  | एकारेणाङ्गितश्चैव        | २४२ |
| ऊरुभ्या शब्दतन्मात्रं          | १६७ | एकाहुतिप्रदानेन          | २४० |
| ऊरुभ्यामवसाने तु               | २०१ | एकीकृत्युपुरा सर्वे      | १५३ |
| ऊरुमूले तथा मध्ये              | १६८ | एकीकृत्युपुरा सर्वे      | २०७ |
| ऊर्ध्वबाहुर्निराहार            | १०  | एकीभावेन यो वेत्ति       | २२१ |
| ऊर्ध्ववक्त्रं मुनिश्रेष्ठ      | ३१२ | एकेन हयमेधेन             | १६४ |
| ऊर्ध्वधोऽनलसम्भन्नं कुर्याद् ० | ५३  | एकेनाधिष्ठिता सर्वा      | १३  |
| ऊर्ध्वधोऽनल...सत्याद्य         | ५४  | एकेनाभिन्नरूपेण          | १९० |
| ऊर्ध्वधोभ्यां च तस्यैव         | १३८ | एकैकं तु ततः पात्र       | ३५  |
| ऊर्ध्वधोभ्या चानल तु           | १३८ | एकैकं तु स्वसंज्ञाभि     | १८३ |
| ऊर्ध्वधोभ्यामविश्रान्तः        | १६९ | एकैकं सत्याऽमन्त्य       | ४३  |
| ऊर्ध्वे सप्ताक्षर विप्र        | १५८ | एकैकस्मिन् समूहेन        | २१० |
| ऋ                              |     |                          |     |
| ऋण्यजुःसामशब्दात्थ             | ३५६ | एकैकस्य पृथग्मूलप        | ५६  |
| ऋद्मन्त्रान् पाठयेत्पूर्व      | २१९ | एकैकेन तु मन्त्रेण       | ३१६ |
| ऋतं तयदि विप्रेन्द्र           | ३२० | एकोच्चारेण शिष्यस्य      | ७८  |
| ऋ                              |     |                          |     |
| ऋकारं विष्टरं विद्धि           | ४४  | एतच्छिखार्थमन्त्रस्य     | १६८ |
| ऋ                              |     |                          |     |
| ऋकारो दीर्घधोणश्च              | ४४  | एतत्पाशस्य कथितं         | ३२१ |
|                                |     | एतदाचक्षव भगवन्          | ३४८ |
|                                |     | एतदीय हि सामर्थ्यं       | १०७ |
|                                |     | एतदीश्वरसन्धानं          | ५९  |
|                                |     |                          | २१६ |

|                                  |     |                           |      |
|----------------------------------|-----|---------------------------|------|
| एतदुदेशतो विप्र                  | २९६ | एवञ्चोपगतं तीर्थ          | ८३   |
| एतद्रहस्यं परमं                  | २९  | एवमश्मयानां तु            | ३०३  |
| एतद्र्गीत्रयं देहः               | ४६  | एवमाद्यः परो देवः         | २    |
| एतद्विधानमङ्गाना                 | ३२० | एवमास्थाय नियमं           | ३६३  |
| एतयोश्चूके कुर्यात्              | ३७० | एवमुक्त्वा ततो दद्यात्    | २२४  |
| एते भगवदंशाश्च                   | ४५  | एवमुक्त्वा तु सा देवी     | ३०५  |
| एतेषा वै द्विजश्रेष्ठ            | ९९  | एवमुद्गृह्य च ततः         | ४९   |
| एवेभित्र शुभैर्मात्              | १४७ | एवमुल्लिङ्ग विधिना        | १३६  |
| एभिर्यागपरैर्मध्यात्             | १११ | एवमेव चतुर्था वै          | २६४  |
| एवं कुते शुभे कुण्डे             | १३५ | एवमेव द्विजश्रेष्ठ        | ३५०  |
| एवं कियाद्यात्तत्ताल्यं          | ३१  | एवमेवाक्षसूत्रे तु        | १२०  |
| एवं ज्ञात्वा ततः कुर्यात्        | ३४६ | एवमेवापरे चिह्ने          | १०८  |
| एवं तत्त्वसमूहस्थ                | १६१ | एवमेवाविनाशा च            | २१५  |
| एवं तु निष्कलं ध्यायेत्          | ३६२ | एवमेवास्य मन्त्रस्थ       | ६०   |
| एवं तु विविध कर्म                | १७५ | एष प्राधानिकः सर्गः       | २५   |
| एवं तु सर्वभूमीना                | २०७ | एषा तु पार्थिवी मुद्रा    | ७५   |
| एव ध्यात्वा भवेन्मुक्तिः         | ३६३ | एषा दूती हि मन्त्राणा     | १२२  |
| एवं ध्यात्वा समभूच्य             | १२० |                           | प्रे |
| एवं न्यासं पुरा कृत्वा कर्योः    | ९६  | ऐन्द्रो मन्त्र समुद्दिष्ट | ६५   |
| एवं न्यासं पुरा कृत्वा मन्त्राणा | ११६ | ऐश्वर्यं योगवाता च        | ४४   |
| एव परित्यजेत्सर्वान्             | ३६१ | ऐश्वर्यसंवृतं व्योम       | २४५  |
| एव पूर्णाङ्गुर्ति दत्वा          | १७७ | ऐहिकासुषिमकं सर्व         | २९८  |
| एवरूपमहङ्कारं                    | ९६  |                           | ओ    |
| एवं लक्ष्यस्थितो यसात्           | १३० | ओ भगवन्मन्त्रमूर्ते       | ६८   |
| एव विजाप्य मन्त्रेशं             | २५७ |                           | औ    |
| एव विद्यानि सूक्ष्माणि           | २०८ | ओौकारस्वरसंयुक्तः         | ५०   |
| एवविधांशीन् कलशान्               | २९२ | ओौर्ध्वदेहिकसंज्ञ तु      | २५९  |
| एव विधिविधानेन                   | १८४ | ओौर्वान्तेनाङ्गितं        | ५४   |
| एवं विलीयते चित्त                | ३६१ | ओौर्वोऽथ भूधराख्यश्च      | ४४   |
| एव विवर्तते मन्त्रः              | १२९ | ओौषधात्माऽस्य             | ५२   |
| एव विष्णुमयो भूत्वा              | ९७  | ओौषधीश तदा दिव्या         | २९५  |
| एवं वै व्रीहिगुलिं               | ३१३ | ओौषधीः शालिदूर्वी च       | १०२  |
| एवं षड्ग्निनिर्मुक्तं            | २२१ |                           | क    |
| एव संरम्भयोगेन                   | १८  | कटिमूले तथोर्वेश्च        | २१२  |
| एवं सन्तर्प्य देवेशं             | १२५ | कटुतेलसमायुक्तान्         | ३५५  |
| एवं समाप्य वै दीक्षा             | १७८ | कथ स्यात्पूजनं तस्य       | १०४  |
| एवं सम्पातहोमं तु                | १६९ | कथितं नारद मया            | २७   |
| एवं हि ध्यानयोगेन                | ३६२ | कथितो द्विजशार्दूल        | ६५   |

|                                  |     |                             |     |
|----------------------------------|-----|-----------------------------|-----|
| कदम्बगोलकाकारं नाना              | ३४९ | कर्पूरचूर्णसमिश्रं          | १०२ |
| कदम्बगोलकाकारं निशा              | १२  | कर्मणा मनसा वाचा न          | १८० |
| कदम्बवनमध्ये तु                  | ३५६ | कर्मणा मनसा वाचा नानिष्ठं   | २५१ |
| कदाचिद्देहपादादैः                | १६६ | कर्मणा मनसा वाचा भीते       | १५५ |
| कनिष्ठाग्रसमं विद्धि             | २०० | कर्मणा मनसा वाचा यज         | २४८ |
| कनिष्ठाङ्गुष्ठसंयोगात्           | ७४  | कर्मणा मनसा वाचा संमा०      | १९४ |
| कनिष्ठानामिकाभ्या॒ वै            | ३११ | कर्मणा मनसा श्राद्धं        | २५४ |
| कनिष्ठान्तात्तु वै सर्वाः        | १४  | कर्मणा वाऽमनोभ्या तु        | २८३ |
| कनिष्ठा मध्यमा नाम               | ७३  | कर्मबिन्व विमानस्थ          | २२९ |
| कनीयसौ तदाऽहुष्टौ                | ७९  | कर्मवाङ्मनसाभ्या॒ च         | २६४ |
| कनीयस्तु तदा कुर्यात्            | १२६ | कर्महानिभवेत्तस्थ           | १४९ |
| कपिलः पश्चिमे न्यस्यः            | १०३ | कर्मण्यतुलवीर्याणि          | ३१५ |
| कपोतभूमिपर्यन्तं                 | २०८ | कर्मन्दियात्मकं पूर्वं      | १७३ |
| कपोतवद्वितीयेऽस्मिन्             | २०७ | वर्षयन्तं सुदूराच्च         | २९१ |
| कमलं च ततः शङ्खं                 | १२३ | कलशं दण्डमूले तु            | १४० |
| कमलाकामुकः कान्तं                | १०  | कलशं पूजयित्वा तं           | १३३ |
| कम्बुगाम्भीर०                    | १२  | कलशं मृणमय रम्य             | १६२ |
| करण वाक्स्वरूपं स्यात्           | १२९ | कलशं द्वितयं कुर्यात्       | १८२ |
| करद्रव्य समुत्तानं               | ७८  | कलशेन शुभेनैव               | १८२ |
| करन्यास विना देहे                | १०१ | कलशोक्तप्रयोगेण             | २३५ |
| करथोर्ग्रथिताङ्गुल्यः            | ७१  | कलाद्वादशसंयुक्ते           | १९३ |
| करीशः कमलाकान्तः                 | १७  | कलौ चतुर्गां चैव            | ३४९ |
| करेण तु करं ध्यायेत्             | ३२८ | क(अ)ल्पकालं च संक्षिप्ता    | १५९ |
| करोति कायमजर                     | ३०२ | कल्पनाजनितं कुर्यात्        | ११४ |
| करोति मन्त्रितैर्ण्तैः           | ३१४ | कल्पनारहितेनैव              | ११४ |
| करोति यदि विप्रेन्द्र            | ३०९ | कल्पयित्वा तु होतव्यो       | १६६ |
| करोति विप्र यत्किञ्चित्          | ३१५ | कस्यचिद्दिरिवर्यस्य         | १०  |
| करोत्यङ्गुशमन्त्रस्तु            | ३४९ | काण्वी शाखामधीयानौ          | १५  |
| कर्णच्छिद्रात् वै बाह्य          | २०० | कान्ता कमलपत्राक्षीं        | ११८ |
| कर्णमेकेन भागेन                  | १४० | कापिलं विद्धच्चुपस्थस्य     | १५७ |
| कर्णिका पीतवर्णेन                | १०९ | कापिलेन घृतेनैव             | ३०५ |
| कर्णिकाकेसरोपेतं                 | ३४३ | कामं ददाति विविध            | २९५ |
| कर्णिकादौ स्थित प्राग्वत्        | ३२७ | कामक्रोधविनिर्मुक्ते        | ७   |
| कर्णिकान्तर्गता संज्ञा           | ३३० | कामक्रोधात्मकौ चैव          | २२  |
| कर्णिकामध्यम मन्त्रं             | ३२८ | कामतः सन्त्यजेऽद्युः        | २७७ |
| कर्णिकाया न्यसेत्सत्य            | ११६ | कामतस्त्रियुणं चैव          | २७८ |
| कर्तरीं शालिपूर्णं तु            | १६९ | कामतोऽकामतश्चैव अर्धमध्यं   | २८० |
| कर्तव्यं [ कुर्वीत ? ] धूपधर्तरं | १२१ | कामतोऽकामतश्चैव शिखामन्त्रं | २८१ |
| कर्तव्यो गुरुणा सम्यक्           | २७० |                             |     |

|                            |     |                             |     |
|----------------------------|-----|-----------------------------|-----|
| कामतोऽकामतो जप्यः          | २८१ | कीर्ति दक्षिणतस्तस्य        | १०३ |
| कामतोऽकामतो द्विर्वा       | २८२ | कीर्ति दक्षिणभागस्थे        | ११५ |
| कामतोऽकामतो वाऽपि असक्तश्च | २८२ | कीर्तिपङ्कजपत्राणां         | ११५ |
| कामतो ब्राह्मणं हत्वा      | २७७ | कुद्धमेन विलिसाङ्गं         | ११७ |
| कामैरवश्यकलद्वैः           | १४६ | कुद्धमोदकसङ्काशं            | २९२ |
| काम्यं प्रेत पितृशाद्दं    | २६६ | कुद्धमोदकसङ्काशां           | ६१  |
| कारणं ते स भगवान्          | २३  | कुण्डभित्तिगणं सर्वं        | १३६ |
| कार्यं सदैव विप्रेन्द्र    | १७६ | कुण्डमण्डलपश्चादीन्         | १८८ |
| कार्याणि साहुलीकानि        | ७५  | कुण्डमध्यस्थथा चाथ          | १३८ |
| कार्यास्त्वाकुच्छिता.      | ७०  | कुण्डमध्ये तु वै विप्र      | १४१ |
| कालमूलैस्तु रहितं          | ११० | कुण्डमापूरयन् सर्वं         | १४५ |
| कालरूपी त्वमेवान्ते        | २९  | कुण्डादुलमुकमादाय           | १४२ |
| कालश्वेकारसम्भन्नः         | २४२ | कुम्भकेन द्विजश्रेष्ठ       | ८७  |
| काले तु वीजरोहीये          | ३०६ | कुम्भस्थमर्चयेद्गृह्णत्या   | १८१ |
| कालेन तपसोऽन्ते            | २   | कुरु गुप्तमिदं सर्वं        | १६४ |
| काले शुभे शुभे देशे        | २७३ | कुरु वीप्त्वासमेतं च        | २९२ |
| कालो यदेहपातस्य            | ३६४ | कुर्याच्चलं स्थिर वाऽपि     | १३५ |
| काषायवासोधर्तारः           | २४८ | कुर्याच्चालनसंस्थं          | ५१  |
| कि करोभि तवाद्याहं         | २९४ | कुर्याच्चैव जपार्थेन        | २७६ |
| किं कार्यं वद देवेश        | २८६ | कुर्याच्चैव ससूत्राणां      | २३० |
| कि कि साधकराजेन्द्र        | ३२६ | कुर्याच्चैवातिसंलभं         | ३११ |
| किङ्करत्वेन वर्तन्ते       | ३२८ | कुर्यात्कनिष्ठिकादिभ्यः     | ७९  |
| किङ्कणीजालयुक्तेन          | १०२ | कुर्यात्कोणद्वयाद्विप्र     | ३५८ |
| किङ्कण्यो याः स्मृता विप्र | १२१ | कुर्यात्तदनु वै नाम         | १४४ |
| किञ्चित्तेभ्यः स्थूलेषु    | ३६  | कुर्यात्तमोत्तदेहेन         | ५०  |
| किञ्चित्पीठविभजे तु        | २२८ | कुर्यात्तुङ्गालयस्थानां     | २०४ |
| किञ्चिदाकुञ्चयेद्वस्तं     | ७९  | कुर्यात्सम्यक्प्रतिष्ठानं   | १८८ |
| किञ्चिदुद्देशतः प्रोक्तः   | ३१५ | कुर्यात् साधकमुख्यो वै      | ३२९ |
| किञ्चित्प्रीलयेन्नेत्रे    | ३६० | कुर्य त्सकन्धसमं दैव्यार्थं | २०४ |
| कि तु ये दीक्षिताः पूर्व   | २७३ | कुर्यादाज्यप्रणालं तु       | १४० |
| कि तु वै पङ्कज कुर्यात्    | ३०४ | कुर्यादीशानकोणादौ           | १५३ |
| किमन्यैस्तस्य विप्रेन्द्र  | २९८ | कुर्यादेकगुणं तद्वै         | १६५ |
| किमिदं तस्य पद्यस्य        | २२  | कुर्यादेतत्ताकर्म           | ३२० |
| किमिदं वर्तते भोदः         | ११  | कुर्याद्विगुणमेत वै         | २८१ |
| किरीटकौस्तुभवरं            | ४७  | कुर्याद्वाहुद्वय विप्र      | ७२  |
| किरीटनूपुराद्यश्च          | २१३ | कुर्याद्रितपरं किञ्चित्     | २३९ |
| कीटाद्यशुचिसम्पर्कात्      | ८१  | कुर्याद्विक्षितं चैव        | ३११ |
| कीर्णसम्पूर्णचन्द्राभं     | ६१  | कुर्यान्निरवशेष च           | २२७ |

|                               |     |                                      |     |
|-------------------------------|-----|--------------------------------------|-----|
| कुर्वन् कर्मण्यशेषाणि         | ३२५ | त्वैव भावगां व्यासिं                 | ४५  |
| कुलक्षेणाधिकारी               | २४८ | कृत्वोध्वें मरणानां च                | ३४४ |
| कुचैश्च मृदुभिश्छन्ते         | ३५९ | कृषिगोरक्षवाणिज्यं                   | ३५४ |
| कुसुमैरथ पत्रैवा              | २७४ | कृष्णस्त्वं बालरूपी                  | २०  |
| कूटस्तदवसाने तु               | २४६ | कृष्णस्य ( वर्मणा ) मूर्तिमन्त्रं तु | ५०  |
| कूटान्तश्चैव धामात्मा         | ३२७ | केनचिद्विद्वन्दोषेण                  | २३५ |
| कूर्मपृष्ठनखाः सर्वे          | २०३ | केनापि चात्मभावेन                    | १   |
| कृतन्यासास्तथा ध्यानं०        | २१९ | केवलं च ततः सूक्ष्मं                 | ५१  |
| कृतायं युगसङ्घं च             | ९७  | केवलं तोयमध्ये वा                    | १११ |
| कृता मया च लोकानां            | ३०  | केवलं पुण्डरीकं च                    | २४३ |
| कृते एतच्च मन्त्राणां         | ३४९ | केवलं शङ्करश्चान्ते                  | ५१  |
| कृते पवित्रके विप्र           | २३९ | केवलं शास्त्रपीठस्थं                 | १८६ |
| कृते युगे प्रवृत्ते तु        | ६   | केवलं हृद्युपमानेन                   | ४०  |
| कृतो वा कियमाणो वा            | १७१ | केवलश्च ततः पन्थाः                   | २४६ |
| कृत्वाङ्गुष्ठद्वयस्यायात्     | १६५ | केवलश्च ततो हस्तो                    | २४३ |
| कृत्वा तदनु तद्वन्धं          | ७६  | केवलः स्यात्तदन्ते                   | ५४  |
| कृत्वा ताम्रपुटे चव           | ३५४ | केवलाल्पावनिं चैव                    | २८१ |
| कृत्वा तु पादपतनं             | २२० | केवलेनाथवाज्येन                      | १७२ |
| कृत्वा तु हृदये पादं          | ३१६ | केवलेनोदकेनाथ                        | २१० |
| कृत्वाऽस्तमनि तथा देवे        | २१५ | केसरत्रितय मध्ये                     | १०९ |
| कृत्वाऽदौ प्रणवं विप्र        | १३८ | केसराणि द्वितीयेन                    | १०९ |
| कृत्वा नवपद्मी पूर्वं         | २२२ | केसराणि सुरकेन                       | ३२५ |
| कृत्वा न्यासं तु हृद्यां      | ३४६ | कलिङ्गर्लेद्यते नाथ                  | १९६ |
| कृत्वा न्यासं षडजं तु         | ३५३ | कोटिकोटिगुणं दानं                    | २३७ |
| कृत्वा पाशोदरे पद्म           | ३४७ | कोटिलक्षणुणं चैव                     | „   |
| कृत्वा प्रदक्षिणं यायात्      | २३३ | कोटिसाहस्रगुणिं                      | „   |
| कृत्वा भगवते ब्रह्म०          | १०१ | कोटीदशगुणं दानं                      | „   |
| कृत्वाऽभिमन्त्रिता कण्ठे      | ३४२ | कोणात्कोणगतं तस्मिन्                 | १०९ |
| कृत्वाऽभ्यासं तु मनसा         | ३५७ | कोशकारो यथा तन्तुं                   | २१६ |
| कृत्वा मण्डलवत्पश्चात्        | १५३ | कोऽहं किमात्मकश्चैव                  | ३८  |
| कृत्वा मुद्रा मूर्त्ति नाम्ना | ३५० | कौशेयेन पवित्रेण                     | १६२ |
| कृत्वा यां चतुर्थं तु         | १८७ | कौस्तुभ द्विभुजं व्यायेत्            | ११८ |
| कृत्वाऽर्थ्यपत्रात् तदनु      | २६० | कौस्तुभे राज्यलाभस्तु                | ११० |
| कृत्वा सप्ताक्षरं मन्त्रं     | ३५२ | कौस्तुभोत्तममध्येन                   | ३२७ |
| कृत्वा स्थानं तु निर्बाधं     | ३३५ | क्रम एष हि दीक्षायां                 | १६० |
| कृत्वा स्नानं समाचम्य         | २०९ | क्रमतो द्विगुणो जापः                 | २७६ |
| कृत्वा हुताशराशौ तु           | ३१४ | क्रमागतेन सूक्ष्मण                   | १४० |
| कृत्वैवं कलशे न्यासं          | २६९ | क्रमात् क्षेत्रेशपूर्वाणां           | ७६  |
| कृत्वैव द्वारयां तु           | ११३ | क्रमात्सहस्रमेकैकं                   | ३३२ |

|                              |     |                             |     |
|------------------------------|-----|-----------------------------|-----|
| क्रमाद्धयानं सखीनां च        | ३०४ | क्षीरं क्षीरं यथा विप्र     | १७८ |
| क्रमाद्वा भयाख्य तु          | ७८  | क्षीरमूलफलाहारो             | ३१२ |
| क्रमाद्वै सात्त्विकादीनां    | १३२ | क्षीरहोमं ततः कुर्यात्      | २२१ |
| क्रमान्मकारपर्यन्तं          | २९६ | क्षीरेण नवमं विद्धि         | २१२ |
| क्रमेण चोपसंहृत्य            | १५३ | क्षीरेण हविरापूर्व          | १६३ |
| क्रमेण दीक्षितानां च         | १८३ | क्षेत्रं सत्यत्रतं पुण्यं   | ११  |
| क्रमेण मुनिशार्दुल           | ६२  | क्षेत्रायतनतीर्थाना         | १९४ |
| क्रमेण योजयेदेषा             | ३०० | क्षेत्रेशाय मन्त्रचर्य      | ६२  |
| क्रमेण वाऽनिरुद्धेन          | ९५  | क्षेपयेच्च हिरण्याढादं      | १७२ |
| क्रमेण शान्तसंरम्भो          | १३  | क्षोभमायाति तरसा            | ३३० |
| क्रमेण हृदयादेन              | ९४  | क्षोभयित्वा स्वमात्मानं     | २८  |
| क्रमेणालिख्य चतुरः           | ३०३ | क्षमातत्त्वे जननं पूर्वं    | १७५ |
| क्रमोदितेन विधिना            | १०६ | क्षमादौ सर्वेषु लोकेषु      | २३  |
| क्रियया जपहोमेन              | २२९ | क्षमामण्डलमिदं सर्वं        | ८६  |
| क्रियाङ्गानां च सर्वेषां     | २३८ | स                           |     |
| क्रियासङ्घेन तत्रापि         | २६६ | खकारः खर्वदेहः              | ४४  |
| क्रियोपेतास्तथा मन्त्राः     | ४०  | खट्टकूज्ञकाशंगु             | २८८ |
| क्रुद्धस्याप्यप्रतः स्थित्वा | २१० | खड्गधारासमाकारा             | ७९  |
| कोधाचैव वधोद्युक्ते          | ३१४ | खवत्सवैर्गतं चैव            | ३८  |
| क्व तस्यापि विधानेन          | १९८ | खवायवग्न्युदकक्षमान्तं      | १६८ |
| क्ष                          |     | खादिर मुसलं सृष्टा          | ३०९ |
| क्षुणं किलकिलारावं           | १९६ | ग                           |     |
| क्षण दुन्दुभिन्धोष           | १९७ | गकारं केवलं दयात्           | २४५ |
| क्षणमाजिग्रते गन्धान्        | १९७ | गकारोऽथ यकारस्थः            | २४० |
| क्षणमात्रघपि श्रीशं          | १०  | गगनस्थेष्वदश्यः स्यात्      | ९४  |
| क्षणेन सत्यंकारास्ते         | ३८  | गगनात्पतिते तूर्ण           | ३१३ |
| क्षत्रविट्शृद्गजातीयः        | ११० | गङ्गादीना नदीनां च          | ८२  |
| क्षवियस्यापि च गुरोः         | १८९ | गङ्गामध्ये महद्वोरं         | १०  |
| क्षत्रिये वैश्यजातौ तु       | २३७ | गच्छ तुष्टोऽस्मि ते शीघ्र   | ३३७ |
| क्षपयित्वा ततो रात्रि        | १८२ | गच्छ साधक सिद्धोऽसि         | ३२३ |
| क्षयक्षिद्विग्नजालानां       | ११३ | गच्छ सिद्धोऽसि ते कर्मा०    | ३२१ |
| क्षालन वसनाभ्यां वा          | २५१ | गच्छेतां तु जगदोनेः         | ५   |
| क्षितासुपरि विन्यासं         | ९३  | गजगोवृषभशृङ्ग०              | २१२ |
| क्षिपेत्सलिलमध्ये तु         | ३१४ | गजाश्वनृपसिंहादैः           | २०६ |
| क्षिपेन्मधुवने राज्ञः        | ३१४ | गणान्मथवा भुर्ते            | २७८ |
| क्षिष्ठवा महानसोदेशे         | ३१३ | गणेश्वरस्य मुद्रेयं         | ७७  |
| क्षिप्र द्विज स्वसामर्थ्यात् | २७४ | गत रागादितो ज्ञेयं          | ३६१ |
| क्षिप्रकर्मप्रसिद्धयर्थ      | ७५  | गत्वा कुण्डसमीपं तु मन्त्रं | १५२ |

|                            |     |                              |     |
|----------------------------|-----|------------------------------|-----|
| गत्वा कुण्डसमीप तु व्यापा० | २१४ | गुरौ गुरुभ्रातरि वा          | १८० |
| गत्वाऽथ मण्डलाग्र तु       | १९३ | गुरौ वर्णोत्तमे विप्र        | १९० |
| गत्वा वनं पुरान्त तु       | ३२१ | गुरुभ्रिमन्तशास्त्राणा दूष०  | ९९  |
| गदया ताडयेन्मूर्ध्नि       | २९० | , भवित०                      | १७९ |
| गदा च दक्षिणे हस्ते        | ९४  | गुर्वादिसमयज्ञानां           | २३२ |
| गदा चापं च वासेन           | १२  | गुल्फादधस्त्र्यज्ञुलं स्यात् | २०१ |
| गदाचककराश्चैव              | ३३६ | गृहयेन्मर्मदनेनाथ            | ३३८ |
| गदाचकधराश्चैव              | ६३  | ग्रहभूतपिशाचादि              | २७९ |
| गदामन्त्रः स्मृतो वाशो०    | १५७ | गृहाण च ततः स्वाहा           | ६८  |
| गदामन्त्राच्च शङ्खान्तं    | १५६ | गृहाण मानसीं पूजा            | १०१ |
| गदामुद्रेति विल्याता०      | ७३  | गृहाणेदं जगन्नाथ             | १२४ |
| गदाष्टकावृतं कुर्यात्      | ३४५ | गृहीत्वा च वनोद्देशात्       | ३२२ |
| गन्धतन्मात्रपूर्वाणि       | १६० | गृहीत्वा चैकदेशात्           | १३६ |
| गन्धलेपमपास्यैव            | ८०  | गृहीत्वा तेन कर्तव्यं        | १८७ |
| गन्धशक्ति च तां पश्चात्    | ८७  | गृहीत्वा स्वजातीयै.          | २६७ |
| गमयेत्स्थूलरूपं वा         | ५८  | गृहीत्वा नृहरिज्युः          | २८१ |
| गद्धश्चेष्वरेणैव           | ९८  | गृहीत्वा भयभीताश्च           | ३४६ |
| गर्भाधानं तु तं विद्धि     | १४३ | गृहीत्वा मानसीमाज्ञा         | ८५  |
| गर्भाधानादिकाः सर्वे       | १६  | गृहीत्वा स्वात्मतो मूर्ध्नि  | १५१ |
| गर्हिता लोकविद्विष्टाः     | १७२ | गृहन्ति प्रतिबिम्बत्वं       | २९  |
| गर्हितेन तु वर्णेन         | १४९ | गेयदेवध्वनियुतं              | ३१४ |
| गलुच्चिकवाथमन्यस्मिन्      | २१० | गैरिकं मुखवासाचि             | १९२ |
| गायत्र्या भस्मरेखासु       | २५५ | गोगजाश्वसमूद्रातं            | ३०३ |
| गायेत्सामानि शुद्धानि      | २१९ | गोजिकां मुनिशार्दूल          | २०० |
| गारुड भूतकर्मीपि           | १८० | गोपनीयानि यस्तेन             | १९८ |
| गारुडं विन्यसेन्मन्त्र     | ९४  | गोपनीयो ह्यभक्तानां          | ६९  |
| गीतनृतपराश्रान्त्ये        | २१९ | गोपनेनाङ्गितं मूर्धना        | २४१ |
| गुणगुलक्ष्मैद्रिमिश्राणा०  | ३२९ | गोपुच्छसद्वाक्षाक्षा         | २०२ |
| गुणगुल्वादैर्द्विजारोग्य   | १४७ | गोसव्यं जस्तव्यो             | ५२  |
| गुणसाम्यस्वरूपस्य          | २६  | गोमुखं वा क्रमान्विन्मं      | २०२ |
| गुरुं प्रसाद्य देवं च      | १८७ | गोमूत्रेण द्वितीय तु         | २१२ |
| गुहः सप्ताक्षरेणैव         | १७६ | गोरूपां हिमशैलाभां           | ११२ |
| गुरुभक्तं जिताक्षं च       | १८८ | गोलकाङ्कुतिमात्रस्य          | १४३ |
| गुरुद्विप्रभावाच्च         | १७३ | गोविन्दो विबुधाश्च           | ३३५ |
| गुरोगुरुष्टरस्यापि         | ७८  | गोषु वा तदभावाच्च            | २६१ |
| गुरोगुरोरेय मन्त्रः        | ६४  | गौणे विद्यामये तत्त्वे       | ३२  |
| गुरोर्विपत्तिश्रवणात्      | २८० | ग्रन्थिसन्धानतो विप्र        | १२७ |
| गुरोर्वै पादपतनं           | १७२ |                              |     |

|                              |     |                           |     |
|------------------------------|-----|---------------------------|-----|
| ग्रस्तमङ्गुलिसङ्घचात्        | ७६  | चतुरसं समं श्रेष्ठं       | १३३ |
| ग्रहज्वरविषादीना             | २८९ | चतुरखस्य पीठस्य           | २०४ |
| ग्रामानश्चान् सुवर्णं च      | २९७ | चतुरखस्य वै मध्ये         | १३५ |
| ग्रासांघ्रमात्रमन्नाना       | १४७ | चतुर्गतिवरेशास्यां        | ३२७ |
| ग्राह्यप्राहकधर्मेत्र        | १५५ | चतुर्गतिर्यकारस्तु        | ४५  |
| ग्राहप्राहकनिर्मुक्त         | ५७  | चतुर्गतिसमारूढं वैदुण्ठं  | ५०  |
| घ                            |     | चतुर्गतिसमारूढं वैराजं    | २४१ |
| घकारथैव घर्मांशु.            | ४४  | चतुर्णं तु सखीना च        | २९९ |
| घण्टाशब्दगतं सर्वं           | १२२ | चतुर्णामिपि मूर्धस्थं     | ३२८ |
| घण्टास्तनितमूलास्ते          | १२२ | चतुर्थं रचयेत्पक्षात्     | २०७ |
| घृतक्षीरविमिश्रेण            | ३५६ | चतुर्थं विप्रशार्द्धल     | ५६  |
| घृतस्थ कार्षको होमः          | १४७ | चतुर्थं विश्वदृढनाम       | ३३६ |
| घृतस्यायुतमेक तु...तु वै     | ३२५ | चतुर्थः सौमनस्यथ          | ३०० |
| ” ”, सुने                    | ३५३ | चतुर्थी स्थितिसंज्ञा च    | ३२६ |
| घृताप्लुत समिलक्षं           | ३४५ | चतुर्थे दिवसे प्रातः      | १७  |
| घृतेन पयसा दध्ना             | १४७ | चतुर्दश्यमर्यं होम        | २२० |
| च                            |     | चतुर्भिरज्जलीकैस्तु       | २१९ |
| चकारश्चलध्वंसी               | ४४  | चतुर्भिस्तु पद्मर्मव्ये   | १०९ |
| चक्रचापनिभः श्रेष्ठः         | १४९ | चतुर्मुज चतुर्वेक्त्रं    | १४५ |
| चक्रतुर्मतिमूर्द्धेषु        | २३  | चतुर्मुजसुदाराङ्ग         | १५२ |
| चकनेमौ तु विन्यस्य           | ३३४ | चतुर्मुजानुकारात्         | ३१२ |
| चक्रमध्ये भवेद्राज्यं        | ११० | चतुर्मुजा महाकायाः        | ३१० |
| चक्रमन्त्रेण सयुक्तां        | १३७ | चतुर्वेक्त्र सुनयनं       | ४६  |
| चकलाङ्गलहस्तं च              | ६१  | चतुर्विशतितत्त्वात्मा     | १६  |
| चक्रवर्त्युपचारेण            | ८३  | चतुर्विशतिभित्रैव         | २३२ |
| चक्रवल्लिखित भूर्जे          | ३४६ | चतुर्विधे द्विजासे तु     | २३६ |
| चक्रेणाङ्गानि कृन्तेत्तु     | २९० | चतुर्विन्नितिकान्तेन      | २८८ |
| चके या या (ये ये !)          | १२१ | चतुर्हस्तस्य कर्तव्याः    | १३४ |
| चक्षुर्बन्धवं तुश्चाना       | ३२२ | चतुष्कं वास्णान्तस्थं     | ३३२ |
| चङ्गमेजपमानस्तु              | ३४१ | चतुष्कमङ्गुलीना च         | १२९ |
| चणकान् मुनिशार्द्धल          | २२३ | चतुष्पत्रैश्चतुष्पद्मै    | ३५८ |
| चतस्रक्षापि षडग्राणा-        | ३२८ | चतुष्पथस्थितं वृक्षं      | ३२६ |
| चतुरहुलदैर्येण               | २०२ | चतुष्पथे तु कुण्डस्थे     | १३६ |
| चतुरहुलमात्र तु              | २२२ | चत्वारोऽथ चतुर्दिक्षु     | २१९ |
| चतुरसं चतुर्दार...पूर्वोदितं | ३०० | चत्वारोऽनुचरा ध्येयाः     | ३०७ |
| ” याग                        | ३२५ | चन्दनायुपलितं च           | १६२ |
| ” रेखापञ्चकं                 | ३१९ | चन्दनाध्येकलोपेतैः        | २१२ |
| ” वृत्तमष्टाभ०               | २०८ | चन्द्रमण्डलमध्यस्थं धेनु० | १४२ |

|                            |        |     |                           |     |
|----------------------------|--------|-----|---------------------------|-----|
| चन्द्रमण्डलमध्यस्था        | तुषार० | ३५७ | चेष्टिं च कृत वृत्त       | ३२६ |
| चन्द्रार्किरणाकीर्ण        |        | १९७ | चैतन्यं जीवभूतं           | ९०  |
| चन्द्रार्काश्मिमयं         | बिमं   | ३६२ | चोरादिशास्त्रसङ्घात       | ३४० |
| चन्द्रार्को नयनहेशे        |        | ३७  |                           |     |
| चन्द्रिणश्चोर्चितः         |        | ५१  | छन्दस्त्राङ्कितं          | २४४ |
| चहणा च ततः पूज्यं          |        | १९२ | छिद्रपूर्णाध्यथा कुम्भात् | १०० |
| चरस्थमुद्ग्रेदन            |        | २६० | छिन्नानामपि भिन्नाना      | ३४७ |
| चलद्विरेकपटल०              |        | ४७  |                           |     |
| चलद्वियुद्धुवं रौद्रं      |        | ११८ | ज                         |     |
| चलाचल तु तद्विद्धि         |        | ३३  | जगत्सम्पूरणी नाम्ना       | ३२८ |
| चलाना लघुदेहाना            |        | २३७ | जगत्स्त्रष्टा सुधाधीशो    | ९   |
| चले वा शङ्खपद्माख्य०       |        | ११९ | जगद्योनियुतं              | ५४  |
| चातुभर्गेन वै गर्भात्      |        | २०५ | जड्बावसाने विस्तारे       | २०१ |
| चान्द्रायणपराकादीन्        |        | २५१ | जन्तोर्भोगसमाप्ति तु      | १७५ |
| चान्द्री व्योमेशसंयुक्त    |        | ३०० | जप कृत्वा यथाशक्तिं       | १३२ |
| चान्द्री व्यापी कमायोज्यौ  |        | ३०० | जपं निमीलिताक्षेण         | ३६० |
| चित्तविक्षेपरहितं          |        | १३२ | जपं समारभेत्पञ्चात्       | १२९ |
| चित्रेण कटिसूत्रेण         |        | १०१ | जपनिष्ठं तु तं विद्धि     | २५१ |
| चित्रै. पवित्रैः सुस्वादैः |        | ३४९ | जपन्मन्त्रं कृतन्यासो     | ३३० |
| चिद्रिमेव सन्तर्प्य        |        | १०६ | जपमानस्तु मन्त्रेश        | ३२९ |
| चिदासनमयी व्याप्ति         |        | २२३ | जपमानस्तु यो ध्यायेत्     | ५९  |
| चिद्रमविभवोपेतं            |        | २६५ | जपमानस्तु वाराहं          | २०९ |
| चिद्रूपमात्मतत्वं          |        | २६  | जपहोमव्रतादीना            | २५२ |
| चिन्तयेत्तत्त्वरत्नं तु    |        | १७१ | जपान्ते जुहुयात्व         | ३१९ |
| चिन्ता कृत्वा जपेन्यन्त्री |        | ३२० | जपान्ते द्रुतमायाति       | ३१८ |
| चिन्तामणिर्था लोके         |        | २९८ | जपान्ते मुनिशार्दूल       | ३५२ |
| चिन्तामणौ यथा सर्व         |        | ३३  | जपार्थं मुनिशार्दूल       | १२६ |
| चिन्तित च तथा भूयो         |        | ३   | जपावसानात्तत्कुर्यात्     | २७५ |
| चिन्मयस्य जडस्यास्य        |        | २६  | जपेच्छतद्वयं मन्त्री      | ३३३ |
| चिह्नचिह्नगतं सूत्रं       |        | १०८ | जपेत्पञ्चाशतं चात्र       | २८० |
| चिह्नैतैः स्वस्तिकैः       |        | ८८  | जपेदष्टाधिकं भक्त्या      | १७९ |
| चिवुकाच्च ललाटान्तं        |        | २०० | जपेदाकर्षसिद्धौ वा        | ३१२ |
| चिरायुषोऽर्थी य कथित्      |        | १९५ | जपेद्वासहस्राणि           | ३३४ |
| चुम्बकत्वं न कुर्याद्वै    |        | १८८ | जपेद्वा नित्यशान्तर्थं    | २७५ |
| चेतनाचेतना. सर्वे          |        | ३५  | जपेनमन्त्रवरं मन्त्री     | ३३० |
| चेतनाचेतनाख्यानि           |        | २२  | जपेष्ठक्षत्रुतुकं तु      | २०८ |
| चेतसा कल्पयेत्सर्वं        |        | २५७ | जपेष्ठक्षत्रयं तत्र       | ३४८ |
| चेतसा सादरेणैव             |        | १०१ | जपेष्ठक्षत्रयं धीरो       | २८९ |

|                              |     |                               |     |
|------------------------------|-----|-------------------------------|-----|
| जपेलक्ष्मय मन्त्री           | ३०४ | जुहुयाचस्य नाम्ना तु भवेत्    | ३५५ |
| जपेलक्ष्मयं पश्चात्          | ३४१ | ” रात्रौ                      | ३५५ |
| जपेलक्ष्मणि वै पश्च          | ३०२ | जुहुयाचस्य नाम्ना वै वाय०     | ३५५ |
| जपो भवति शब्दाख्य            | १३१ | जुहुयाद्विस्तरेत्पूर्णा       | ३५६ |
| जप्तव्यं तेन रहसि            | २८८ | जुहुयालक्ष्मानेन              | ३४५ |
| जप्त्वा कृत्वा ततो होमं      | ३०२ | ज्वलद्वूषेऽमिकुण्डस्ये        | १७६ |
| जप्त्वा मन्त्रायुतान्यष्टौ   | ३४७ | ज्वालयेद्विक्षिणाशा च         | २७१ |
| जप्त्वा वारचय मन्त्री        | ३१४ | ज्वालाभद्रासना व्यायेत्       | ३०८ |
| जप्याः शर्तं शतं चैव         | २८३ | ज्वालाग्रमविहीनस्तु           | १४९ |
| जप्योऽयुतद्वयं पश्चात्       | २७६ | ज्वालारूप्याऽक्षया सूक्ष्मा   | १४३ |
| जयदा जयकामस्य                | ३५७ | क्ष                           |     |
| जयमाप्नोति मन्त्रहः          | ३५८ | ज्ञ(पृष्ठ)सिसङ्गं तु यद्वर्णं | ६८  |
| जया दक्षिणपाणिभ्या           | ९५  | ज्ञातुमिच्छामि भगवन्          | २९  |
| जयां सुदां ततो बद्धवा        | २९० | ज्ञात्वा जीर्णमसारं च         | १९४ |
| जयाख्यं निषदं तन्त्र         | ७   | ज्ञात्वा तयोरजेयत्वं          | २४  |
| जयाख्यतन्त्रमार्गेण          | १५  | ज्ञात्वा सम्यक्तो दीक्षां     | १५८ |
| जयाख्यस्यास्य                | ८   | ज्ञात्वैव यत्नतो नित्यं       | १०६ |
| जयमन्त्रैण श्रोत्राख्यः      | १७६ | ज्ञानं क्रियात्मकं            | ३१  |
| जयार्थमपि भक्ताना            | ७   | ज्ञानं तदेव इयं च             | ३५  |
| जयार्थी वाऽथ भूपालः          | १९५ | ज्ञानं तु द्विविधं विद्धि     | ३१  |
| जयाहमिति वै बुध्वा           | ३०७ | ज्ञानदा ज्ञानकामस्य           | ३५८ |
| जयेति विमलं नाम              | ७   | ज्ञानदीक्षाक्षेपेणव           | १७८ |
| जलाशये ह्यगाधे च             | २२८ | ज्ञानप्राप्तौ प्रतिष्ठाया     | २७९ |
| जाग्रत्वं स्वप्रमायाति       | १२९ | ज्ञानविज्ञानसहितो             | १०७ |
| जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तं        | ४२  | ज्ञानस्य साधनं शास्त्रं       | ६   |
| जाग्रदादिक्मेषेणव            | ४२  | ज्ञानात्मनो पदं दद्यात्       | २४२ |
| जातिचम्पकपुष्पाणा            | ३४२ | ज्ञानेन तदभिनेन               | ३०  |
| जातिघर्मनुज्जित्वा           | १९४ | ज्ञानैश्वर्यपदं दद्यात्       | २४३ |
| जातियुक्तं तदेवाक्षं         | २६३ | ज्ञास्यामस्तत्कथं सम्यक्      | २   |
| जाम्बूनदपुटे कृत्वा          | ३३५ | ज्ञेयज्ञप्तिकरं ज्ञानं        | ३९  |
| जायते साधेकन्द्रस्तु मन्त्र० | २९४ | ज्ञेयात्मनभावेन               | १७३ |
| ” शास्त्रार्थं               | ३५६ | ज्ञेयो माता पिता विष्णुः      | १८० |
| जित तेनोच्चया वाचा           | २२५ | ठ                             |     |
| जितदर्पी मति कृत्वा          | ३५९ | ठकारः कौस्तुभः                | ४४  |
| जीमूतस्तनितैघोरैः            | ३३० | ठकारोदरयं मन्त्रं             | २९० |
| जीवक्षेत्रात्मकवेन           | ३७  | ड                             |     |
| जुहुयाच्च धृताक्ताना         | २९७ | डाकिनीभूतवेताल                | ३२४ |
| जुहुयाच्चन्दनेद्वाना         | ३१९ | ढ                             |     |
| जुहुयात्कुमुदाना तु          | ३४४ | डकारो विश्वरूपश्च             | ४४  |

| त                                   |     |                            |     |
|-------------------------------------|-----|----------------------------|-----|
| तं गृहीत्वा तु सर्वेषां             | २९३ | ततः इलक्षणं सुधालेप        | २३३ |
| तच्च( तं च )सङ्कल्प०                | ९०  | ततः संश्रावयेद्वं          | २३५ |
| त तथैवेति सर्वेऽन्ये                | १४  | ततः सत्यादिका: पञ्च        | २८१ |
| त दृष्टा सर्वभूतानि                 | २८९ | ततः स भगवान् मन्त्र        | २२० |
| त मध्यस्थभयक्लिनं                   | ३०६ | ततः सम्पूज्य विधिवत्       | २२६ |
| त मन्त्रविश्रहं स्थूलं              | १५१ | ततः सर्वदलाप्रस्थः         | २९६ |
| तं योगमधुना विद्म                   | ११६ | ततः सर्वाधिकारार्थः        | ११२ |
| तं रथं रथमार्गेण                    | २१३ | ततः सूहृत्तर बिन्दुं       | ३६३ |
| त विलीय समुत्पन्न                   | ३६२ | ततः स्नात्वा प्रभाते तु    | २१० |
| तं शब्दं प्रोक्षणीय च               | २७० | ततश्चोदकसम्पूर्ण           | ८५  |
| तच्चतुभर्गहीन तु                    | २०४ | ततस्तत्त्वाङ्गेतप्राप्तवत् | ३१० |
| तत ( तच्च ) स्नानं पुरा             | ८०  | ततस्तस्य क्रिया कार्या     | २५९ |
| तच्चोष्मणा युतं तृप्त               | ३५७ | ततस्तु तत्त्वानेन          | २७४ |
| तच्छाङ्ककाले दातव्यं                | २६७ | ततस्तु जुहुयान्मन्त्री     | ३२६ |
| तज्जीवानयने सम्यक्                  | २७४ | ततस्तु तत्र पञ्चे तु       | ११५ |
| तज्जैः सह प्रयत्नाद्वै              | २५२ | ततस्तु निष्कलो मन्त्रो     | ९२  |
| ततः कर्माणि वै कुर्यात्तेन मन्त्रेण | ३१६ | ततस्तु राजकाबीज०           | ३६२ |
| ,, लक्ष्म्योक्तानि                  | ३०२ | ततस्तु वायवीयं वै          | ८८  |
| ,, लक्ष्म्यसंवित्                   | २१७ | ततस्तु व्यज्यते सत्ता      | ३६२ |
| ततः कुण्डात् समुत्थाप्य             | १५३ | ततस्तेषां बहिर्वैस्य       | २१० |
| तत. कुम्भस्थित मन्त्र               | १७४ | ततस्तेषा विधानेन           | १६४ |
| ततः कुर्याद्वित शक्त्वा             | २७७ | ततस्तौ तामसौ               | २३  |
| ततः क्रमेण संयोज्य                  | १३८ | ततस्त्वाकाशसन्धाने         | १७६ |
| ततः परमशब्दं तु                     | ४८  | ततस्त्वाज्यस्य जुहुयात्    | ३५१ |
| ततः पाणिद्रव्यैनैव                  | १४२ | ततोऽखिलानि वै कुर्यात्     | ३२३ |
| ततः पूर्णाङ्गुति दद्यात् क्षन्तव्यो | २६५ | ततोऽग्रभागस्य सुने         | १४० |
| ,, दद्याद्विधि०                     | ३३३ | ततोऽग्नेन्मन्त्रजप्तं च    | ८२  |
| ततः पूर्णेन्दुसङ्काशं               | ३३२ | ततो धरेशमादाय              | २४१ |
| ततः प्रणवमादाय                      | २४५ | ततोऽधिकारसंज्ञस्तु         | १४४ |
| ततः प्रतिसरं विप्र                  | २३४ | ततो नारायणग्रन्तौ तु       | २५८ |
| ततः प्रस्त्रिं कालाच्च              | २४  | ततो नारायणादिक्ष           | ८   |
| ततः प्राधानिकीं भूर्मि              | ५८  | ततो निमन्त्रेन्मन्त्र      | २३३ |
| ततः प्रागादितो न्यस्य               | २१० | ततो नियममाश्रित्य          | ३१२ |
| ततश्चम्पकपुष्पाणा                   | ३४१ | ततो निवेदयेद्विष्णोः       | १२४ |
| ततः शक्तिचतुर्षकं तु                | ३३६ | ततो नैवेद्यमध्यस्थं        | २६० |
| ततः शान्ततरजा ब्रह्मा               | २३  | ततोऽन्नपात्रमेकैक          | २६४ |
| ततः शिष्ठं तु शिखरं                 | २०६ | ततोऽन्यचिन्तयेलक्ष्यं      | ३६१ |
| ततः शिष्यसमायुक्तो                  | १६९ | ततोऽपरस्मिन्नहनि           | १८३ |

जयास्यसंहितास्थळोकानां अकाराद्यनुक्रमणिका.

४११

|                                 |     |                                      |     |
|---------------------------------|-----|--------------------------------------|-----|
| ततोऽप्सु तीरमासाद्य             | ८३  | तत्र मध्याङ्गुलं विद्धि              | २०३ |
| ततो ब्रह्मशिलामाने              | २२२ | तत्र लक्षचतुष्कं तु                  | ३४९ |
| ततोऽभिषेको दातव्य               | १९१ | तत्र शुश्रूषणपरः                     | १   |
| ततो मन्त्रशरीरस्थ               | ९०  | तत्र संरक्षकान् दत्त्वा              | २७२ |
| ततो मानार्धसूत्रेण              | १०८ | तत्र सर्वोर्धवं न्यासं               | २२२ |
| ततो मायात्मकेनैव                | २४  | तत्र स्थितो द्वेतिपण्डं              | ९१  |
| ततो मूर्तिधरैः सार्वं           | २२१ | तत्राङ्गशक्तिमूर्ति च                | ३३५ |
| ततो यायाङ्गनं स्मयं             | ३५० | तत्रादौ जलकूलं तु                    | ८०  |
| ततोऽर्धरात्रसमये                | १७१ | तत्रादौ लक्षयेदुद्धारा               | १०८ |
| ततोऽवतारयोगेन                   | १४५ | तत्राधिवासयेता तु                    | २९४ |
| ततो वरुणसङ्घं च                 | ६७  | तत्रान्तर्लीनममल                     | १३१ |
| ततो वागीश्वरीं देवीं            | ११४ | तत्राप्स(स्त)मयते भूयः               | १६५ |
| ततो वायव्यभवन                   | ३५८ | तत्राचिते न्यसेत्पुष्टे              | २६८ |
| ततो विचिन्तयेत्पूर्वम्          | ३६९ | तत्रावतार्यं मन्त्रेशं               | ३३६ |
| ततो विज्ञानशब्दात्म             | १७७ | तत्रावतार्यं सम्पूज्य                | ३५० |
| ततो विशेषयजन                    | २३२ | तत्राहूयं जगन्नाथं                   | ३५३ |
| ततो वै मन्त्रसन्धान             | २१७ | तत्त्विधा विभजेदिक्षु                | १०९ |
| ततो वै विष्णुतीर्थाय            | ८१  | तत्रैव सुष्ठुं योगेन                 | ११० |
| ततो व्योमान्वितं प्राणं         | ६८  | तत्रैवास्य दिने पातः                 | २६४ |
| ततो व्योमान्वितो                | ५३  | तत्रोद्भवास्तु ये विप्र              | १६५ |
| ततोऽष्टगुणमैश्वर्य              | ३२९ | तत्त्वं तत्त्वं कमेणैव               | २७४ |
| ततोऽष्टाहैन यागेन               | २५३ | तत्त्वं (मन्त्र ?) प्रामं समुच्चित्य | १५६ |
| ततोऽस्य खगराद् सम्यक्           | ३४६ | तत्त्वामप्रभातोऽथ                    | २१८ |
| तत्क्षणात्क्षोभमायाति           | ३२९ | तत्त्वतश्चोपपन्नाना                  | ६९  |
| तत्तसंज्ञं ( तत्त्वसंज्ञा ) ततः | १६८ | तत्त्वनिर्मुक्तोद्देहस्य             | ९०  |
| तत्तद्येऽथ गगनात्               | ३१३ | तत्त्वमन्त्रावधिर्यावित्             | १११ |
| तत्तदेव परा( समा ? ) ष्णोति     | ३२३ | तत्त्वमाला स्मरेत्सर्वे              | १११ |
| तत्तदीर्शयते मन्त्र             | ३१८ | तत्त्ववित्तोद्देरेयत्नात्            | २२८ |
| तत्तद्वयात्वा तु मनसा           | १२० | तत्त्वसहायोगेन                       | १७८ |
| तत्ताभ्यां चैव दुर्धर्ष         | २४  | तत्त्वसङ्घं स्मरेद्दिन               | १६६ |
| तत्तृतीयं हि यागाद्दं           | २५४ | तत्त्वसञ्चायासयोगेन                  | ११४ |
| तत्र कुर्यात्पुरा वेदि          | १३३ | तत्त्वसुष्ठिकमेणैव                   | १६५ |
| तत्र चक्रस्थितं चाष्ट्रं        | १६२ | तत्त्वार्णमभिधायुक्तं                | २७४ |
| तत्र तज्जनिता कुण्डात्          | १४५ | तत्पञ्चमांशहीनां च                   | २०३ |
| तत्र तत्र च तत्तिष्ठत्          | ३१४ | तत्पदात् पूर्वयुक्त्याऽथ             | २१६ |
| तत्र दर्भस्तरं दत्त्वा          | २१४ | तत्पादोकजां धारां                    | ८४  |
| तत्र पूर्वशिरस्कं तु            | २११ | तत्पुत्राश्च महाभागान्               | १७  |
| तत्र पूर्वोक्तविधिना            | १३५ | तत्पूर्वदिग्विभागादि                 | ९०  |
| तत्र भद्रासनं चैव               | २६० |                                      |     |

|                           |     |                          |     |
|---------------------------|-----|--------------------------|-----|
| तत्पृष्ठे मण्डपं कुर्यात् | १०८ | तदन्ते नृहर्षि ध्यायेत्  | २६१ |
| तत्प्रभाचक्रनाभिस्थं      | ९०  | तदन्ते मन्त्रराद् सम्यक् | ३१९ |
| तत्प्रासिसूचनार्थं तु     | ३३४ | तदन्ते मूलमन्त्रस्तु     | २७४ |
| तत्स्कृत्य पुरा तत्र      | २६९ | तदन्तेऽमृतबीजं तु        | २७४ |
| तत्स्वर्वं देवदेवस्य      | १२० | तदन्ते वर्णपूर्वा ता     | ६४  |
| तत्स्वर्वं विस्तरेणाय     | १९  | तदन्ते शिष्यसज्जा तु     | १७५ |
| तत्साम्यात्कर्मसमता       | ३८  | तदन्ते हार्दिकं रूपं     | ३१६ |
| तत्स्था ब्रह्मकला         | २७  | तदभावात् तारं तु         | २२३ |
| तत्स्थितो भगवच्छक्तिं०    | १६९ | तदभावाहृजश्रेष्ठ         | १८९ |
| तत्स्तृष्टं वा प्रमादेन   | २७८ | तदर्थं निवैहेह्यत्वात्   | २८५ |
| तथाऽनाराधिते वैव          | ४   | तदर्थमन्यर्थं गुरुं      | २६१ |
| तथाऽपवर्गप्राप्त्यर्थ     | ५२  | तदर्थं यदि वै कुर्यात्   | ३५५ |
| तथाऽपि चातुराश्रम्य       | २४९ | तदसकं हि सर्वत्र         | ३३  |
| तथाऽपि मनसं कुर्यात्      | ३६० | तदस्त्रीजं पत्राणा       | ३५८ |
| तथाप्यनेन न्यायेन         | १०० | तदाश्रेये तदीशाने        | ३०१ |
| तथाप्यवैष्णवे मूर्खे      | १८० | तदा चकार विविधा          | २२  |
| तथाविधं तु कण्ठोऽर्चे     | २०८ | तदाङ्गाया वसेत्तावत्     | ३०६ |
| तथा सत्यत्रत्क्षेत्रे     | १३  | तदाङ्गाया वज्रेद्ध्रय    | ३३० |
| तथा सर्वस्य जगतो          | ३५  | तदादाय च माक्षीकं        | ३३८ |
| तथा सहस्रमूर्धा यः        | ३७  | तदा दीक्षा भवेच्छश्वत्   | १७३ |
| तथा स्वरूपं तन्मन्त्रं    | ६८  | तदाद्यभिमुखाकाङ्क्षी     | ३९  |
| तथैव चाथ बल्यर्चे         | १७  | तदाद्यमङ्गं यागस्य       | २५३ |
| तथैव देवदेवस्य            | १६  | तदाधारकमेष्व             | १८३ |
| तथैव सर्वमार्घातं         | १८  | तदानुगच्छुष्टं तु        | ३०४ |
| तदक्षयं पितृणा तु         | २५२ | तदा भुवनताथाश्च          | २४  |
| तदग्रे दक्षिणे पृष्ठे     | ३०१ | तदारम्भे गुरोः पूजा      | १८० |
| तदङ्गयेच्च शिरसि          | ३४७ | तदा विप्रावतीर्णोऽहं     | २४  |
| तदङ्गानि हृदादीनि         | ३०१ | तदाशास्वष्टधा भूयः       | ३३९ |
| तदङ्गुलं तु बिम्बस्य      | १९९ | तदा स सर्वकामार्थान्     | १२५ |
| तदङ्गुलीगणं सर्वं         | ७६  | तदा सा दृश्यते नाडी      | ३६२ |
| तदधोपरि तेजस्वी           | २४५ | तदाऽष्टौ कुलनागा ये      | ३४६ |
| तदञ्जानसंहेन              | २६८ | तदीयं निष्कलं रूप        | ४७  |
| तदन्तररस्थं मन्त्रेशं     | १४२ | तदीशपत्रादारभ्य          | १०४ |
| तदन्तरे कुटिध्यायेत्      | २५९ | तदुक्तस्य क्षणे तस्मिन्  | २१  |
| तदन्तरे तु षट्पत्र        | ३४४ | तदुत्खणगता लक्ष्मी       | ३०१ |
| तदन्ते कौस्तुभपदं         | २४६ | तदूर्ध्वं नवमिर्माणैः    | २०७ |
| तदन्ते तु धृतैः कुर्यात्  | ३४७ | तदूर्ध्वपद्मैः प्रकृतिः  | ९८  |

|                              |     |                          |     |
|------------------------------|-----|--------------------------|-----|
| तदूर्ध्वस्थस्य पद्मस्य       | ७६  | तन्मन्त्रविग्रहे         | ८८  |
| तदूर्ध्वस्थेऽन्नकले          | २६४ | तन्मन्त्रेण तु संस्कृत्य | २९९ |
| तदूर्ध्वेनाथवा कुर्यात्      | २०४ | तन्मन्त्रेणाथ वै मन्त्री | ३३३ |
| तदूर्ध्वे पूर्वेष्टस्नात्वा  | १८६ | तन्मयी येन सूत्रेण       | ३३१ |
| तदूर्ध्वे वसुधा देवी         | ९७  | तन्मयो देहपातात्स्यात्   | १०७ |
| तदूर्ध्वे व्यापकं चान्द्रं   | १७१ | तन्मात्राणा च ह्रीस्वाहा | १६० |
| तदेनमादिशस्त्राणु            | २०  | तन्मित्रितेन रजसा        | ३२१ |
| तदेव गर्भदेशस्थ              | ११४ | तन्मूर्तीं च स्वमन्त्रेण | १११ |
| तद्गृहाश्रमिणो दयात्         | २५९ | तपस्याऽपि मुनिश्चेष्ट    | २७५ |
| तद्ग्रीवसम्भवा एव            | १५  | तपत्काक्ष्यनवर्णाम्      | १७२ |
| तद्ग्रीष्मात्तदालापात्       | २५२ | तमज्जलि क्षिपेन्मूर्धिन् | १०५ |
| तद्वृद्धर्णज्ञालाल्य         | २७० | तमध्याद्यैरथो भोग्यैः    | २६२ |
| तद्व्रमधर्मिणी सूक्ष्मा      | २६  | तमसाऽतीव कष्ठेन          | २३  |
| तद्विहिश्चापरं पद्मं         | ३५८ | तमादिशस्त्र येनाद्य      | ५८  |
| तद्वान्धैव स्वशिष्यैस्तु     | २७२ | तमानीय च सम्पूर्ण        | १८२ |
| तद्वाहेऽष्टदल पद्म           | २९५ | तमाहरस्व भगवन्           | २२३ |
| तद्वत्तदुपसहृत्य             | १७६ | तमेव वेदिका कृत्वा       | ११  |
| तद्वत्प्रकाशस्त्रपत्वात्     | ३४  | तमेव शान्तिके कुर्यात्   | १४८ |
| तद्वत्स्युष्टि संस्हारा      | ३५  | तमवानलमध्ये तु           | २६३ |
| तद्वत् वर्णा मया तन्तु       | ४३  | तमोमयाभ्या मूर्तभ्या     | ३०  |
| तद्विना न प्रवर्तन्ते        | ३०  | तया मन्त्रशरीर स्वं      | ८८  |
| तद्वीर्यमूलमणा सार्थ         | २५७ | तया संक्षालयेत्सर्वं     | ८४  |
| तन्त्रव्रयमिदं               | ८   | तया सम्बोधितो ह्यात्मा   | १२१ |
| तन्त्रीशब्दात्मना विप्र      | १२१ | तया सह समत्वं च          | १३० |
| तन्त्रास्ति यन्त्र मन्त्रेशः | २९८ | तयोरधास्तान्मध्याख्यात्  | ७४  |
| तन्त्रास्ति यन्त्र हि तया    | ४७  | तयोरायं लिखेद्वीजं       | ४६  |
| तन्त्रिवेद्य विभोः पश्चात्   | १२४ | तयोर्मध्यं ह्यसंशिलष्टं  | ७१  |
| तन्त्रिवेद्यतुष्कं तु        | २६४ | तरन्ति पुण्डरीकाक्षो     | ३   |
| तन्त्रिसहाजवन्मूर्धना        | ३३१ | तर्जनीं स्फोटयेहिक्षु    | ७१  |
| तन्मण्डलान्तरस्यं            | ८८  | तपेणोनाथ मात्राभिः       | २६० |
| तन्मध्ये कमलं कुर्यात्       | २९६ | तर्पयेदुद्केनैव          | ८४  |
| तन्मध्ये चक्रमन्त्र तु       | ३४४ | तर्पित सौम्यदिव्यकुण्डे  | १२३ |
| तन्मध्ये चिन्तयेद्वी         | १२३ | तर्पितः स्थलपद्माद्यैः   | १४७ |
| तन्मध्ये जपमानं तु           | ३३० | तत्त्वयेन हुलापीठं       | २०५ |
| तन्मध्ये पद्मज कुर्यात्      | ३१९ | तस्कराणा तु शङ्कार्थं    | ३२० |
| तन्मध्ये परमात्मानं          | १२० | तस्करादिषु संस्पर्शात्   | २२९ |
| तन्मध्ये मानसो ब्रह्मा       | २१  | तस्माछ्छदमयो देहः        | २१७ |
| तन्मध्ये संस्थिता देवी       | ६४  | तस्मात्संसाविते मन्त्रे  | ३४० |
| तन्मध्ये सम्प्रतिष्ठाप्या    | २०८ |                          |     |

|                             |     |                             |     |
|-----------------------------|-----|-----------------------------|-----|
| तस्मात्सन्धारणीय च          | ३५५ | ता तथा वामपाणौ              | ८१  |
| तस्मात् पूजनीयो हि          | २५२ | तां तां ददाति तस्याशु       | ३०३ |
| तस्मादघनिवृत्यर्थ           | २८६ | ता शक्ति ब्रह्मरन्त्रेण     | ८९  |
| तस्मादनेन विधिना            | ९४  | ताङ्गेत्सर्वपाणा तु         | २९४ |
| तस्मादेतत्प्रथलेन           | ३५९ | तान्येवान्येषु पञ्चेषु      | ३३४ |
| तस्माहीक्षाक्षमेणेव         | १७७ | ताभिः सह सदा पूज्यः         | ९९  |
| तस्मात्सर्वपदातीत०          | १२१ | तामग्ने कुण्डदेशस्था        | २७३ |
| तस्मादृत्कर्णिकोद्धरे       | १०२ | तामेव दक्षिणाद्वस्तात्      | ७६  |
| तस्माद्गुव तदा तुष्टः       | २२४ | तामेव प्रस्तरेन्मन्त्री     | ४३  |
| तस्माद्विशिष्ठापीठ          | २१८ | ताम्बूलदन्तकाष्ठ च          | २३३ |
| तस्माद्यतच्च येनाशु         | २   | ताम्बूलव्यजन दण्डं          | १९२ |
| तस्माद्वै कर्मणा नशे        | २७  | ताम्बूलशुद्धवदनः            | १९६ |
| तस्माद्वै सर्वपाणित्वं      | ३४  | ताम्र स्वर्णं तु जुहुयात्   | ३१७ |
| तस्माद्यं द्विजा. पूर्व     | ५   | तारक त्वष्टे विप्र          | २४४ |
| तस्मान्मन्त्रं प्रवक्ष्यामि | ४१  | तारकाकारिणश्चित्रान्        | १९७ |
| तस्मिन्द्रा तथा रात्रि      | २१४ | तारपश्चकमाहाद               | ६५  |
| तस्मिन् भागद्वयेनैव         | १०९ | तारयेत्स्वपितृन् यातान्     | १०६ |
| तस्मिन्वै क्षणस्यान्ते      | ३१८ | ताल मनःशिला चापि            | २२३ |
| तस्मिन्वै क्षणे पुण्ये      | २   | ताललक्ष्मा तकारः            | ४४  |
| तस्य कालं विधान च           | २५५ | ताल (२) शब्दयुतं सर्वैः     | २२५ |
| तस्य चार्चिष्मतो वक्त्रात्  | १४३ | ताल्मूले त्वह्द्वारं        | १६८ |
| तस्य ब्रह्मसमाप्तिः         | ३२  | तावत्परिजपेन्मन्त्र         | २९३ |
| तस्य मूर्खि शुभं दत्त्वा    | १९३ | तावदेतद्योग्य स्यात्        | ८६  |
| तस्य शब्दमयी शक्तिः         | १३० | तावुभौ नरक घोरं             | ६९  |
| तस्य शुद्धिं पुरा कृत्वा    | २३० | तासामङ्गलक पृष्ठे           | ७८  |
| तस्य सर्वातिशयित्वं         | ३४  | तासामयुतहोमस्तु             | ३०८ |
| तस्याङ्गनि विभागेन          | २५२ | तिर्यक् पृष्ठे पुरस्ताच्च   | २७४ |
| तस्यापि नाशमायाति           | २७७ | तिलदर्भान्वितं पश्चात्      | २५७ |
| तस्याप्यधो वराह तु          | २४६ | तिलप्रसूनसौभाग्य०           | १२  |
| तस्याय मातुकारेहः           | ४२  | तिलाना त्वयुत चापि          | ३३७ |
| तस्या यथैषं वक्तव्य         | २९५ | तिलेन तु धृताक्तेन          | २९३ |
| तस्यायुः श्रीस्तथारोग्य     | ३३१ | तिलैः खिद्वार्थकोपेतैः      | ३०७ |
| तस्यायुः श्रियो वृद्धिः     | ३०३ | तिलोदकं ततो दद्यात्         | २५८ |
| तस्याशु वाचि भूतिश्च        | ३५९ | तिष्ठत्यग्ने तु मन्त्रज्    | ३५४ |
| तस्यैतत्कथितं चैव           | २८८ | तिष्ठत्यविषयं कालं          | २२८ |
| तस्यैव यादशं दद्यात्        | १९१ | तिष्ठते लक्ष्यमार्गे तु     | ३६० |
| तस्योपचयसामग्री             | ३४४ | तिस्तो मूर्तीं प्रतिष्ठाप्य | १५  |
| ता चेतसाऽनुसन्धाय           | ३४८ | तिस्तो लिङ्गे मूर्ते देया.  | ८०  |

|                             |     |                            |     |
|-----------------------------|-----|----------------------------|-----|
| तीर्थान्तरेष्विद् नाम       | ८३  | तेनासौ महर्ती कीर्ति       | ३०६ |
| तीर्येन मन्त्रजापाच         | २८६ | तेनैव क्रमयोगेन            | ११३ |
| तीर्थोत्तमे प्रभासे         | १   | तेनोष्णीषसमायुक्त          | २०७ |
| तीर्थोदकेन सम्पूर्णान्      | १९२ | ते यान्ति भगवत्स्थानं      | २४९ |
| तुर्यश्चा पीतभा भूर्मि      | ८७  | तेषां मध्ये तु नवर्म       | १०९ |
| तुर्यस्थानाद्विनिष्क्रान्तो | ९१  | तेषा वाच्यमिदं शास्त्र     | ३६५ |
| तुर्यांशमयुत                | ३३४ | तेषा विभवसङ्गो यः          | ९३  |
| तुर्यांतीतात्मरूपेण         | ४२  | तेषामाद्यावसाने तु         | २६८ |
| तुल्यानि पुष्पबृष्टीना      | ३४० | तेषु वा संविभज्यादौ        | २५९ |
| तुषारक्षीरललिते             | ३४४ | ते स्वकर्मवश्य यान्ति      | २७३ |
| तुष्ठःप्रोत्यापयेत्पथ्वा    | ३१५ | तैः प्रतिष्ठानित्कं सर्वं  | १७  |
| तृतीयं भागमादाय             | १६३ | तैजसात्समनश्चैव            | २५  |
| तृतीय मूलखण्डाना            | १४७ | तैजसादभिमानात्             | ५८  |
| तृतीय रसन्तोयेन             | २१० | तैजसे ताम्रपात्रेऽथ        | १३७ |
| तृतीया मोक्षमार्गस्था       | १५९ | तैरेवाराधनं काले           | ९   |
| तृतीये दिवसे प्रातः         | १७  | तैश्च शान्त्युदकं मूर्ज्ञि | २१४ |
| तृप्तं हृष्टं च पृष्टं च    | १४८ | तोयं ताम्रमये पात्रे       | २७६ |
| तृप्त्यर्थं तस्य सार्थस्य   | ३३८ | तोयक्षीरफलोपेता            | ११२ |
| ते चैव स्वाश्रमात्सर्वे     | ३   | तोयतण्डुलसिद्धार्थं०       | १६९ |
| तेजसाऽपि च वीर्येण          | २४७ | तोयुष्पाक्षतैः पूर्णं      | १०६ |
| तेजसा हृदयस्थेन             | १४२ | तोयपूर्णं क्षणं पश्येत्    | १९७ |
| तेजो नारायणाख्यं तु         | ११३ | तोयाधारं वहन्त्यौ ते       | ६३  |
| तेजो (भ्यो ?) भूतानि        | २५  | तोयाभावे च यत्कुर्यात्     | ८४  |
| तेजोग्राहिवन्दुभावेन        | ३६  | तोये गुणस्तु तस्यास्ति     | १०० |
| तेजो विना यतो ध्यानं        | १०० | त्यक्तासनास्तत सर्वे       | ६   |
| ते द्वे तन्मात्रकं वर्गं    | १६६ | त्यक्ष्वा तु मेखलाबन्ध     | १३४ |
| तेन क्षीराण्वाकारात्        | ११  | त्रयाणामथ बीजेन            | १३७ |
| तेन तच्चोपलब्धवर्यं         | १०० | त्रयोदशभिज्ञैस्तु          | २०७ |
| तेन तत्प्राप्यते विप्र      | ३८  | त्रयोदशाक्षरं विद्धि       | ५०  |
| तेन तद्विजशार्दूलं          | ८१  | त्रयोदशाक्षरो मन्त्रः      | १२३ |
| तेन भाण्डस्थितेनापि         | १५२ | त्रिकोणं त्रिगुणैव         | १०५ |
| तेन मार्गेण जप्तवर्यं       | १२८ | त्रिगुणं त्रिगुणैक्ष्यं    | १२६ |
| तेन संस्थापितं विम्बं       | २१७ | त्रिगुणं वा मुनिश्रेष्ठ    | २३१ |
| तेन सम्पूर्येत्सर्वं        | ८६  | त्रिजप्तं मुगुल दीपं       | २९० |
| तेन सिद्धेन वै कुर्यात्     | १९६ | त्रितये यस्तथारूपो         | २९  |
| तेन स्नानहराः               | ८१  | त्रिधा कृते चतुर्दिक्षु    | २२२ |
| तेनाखिलं तु संव्याप्तं      | ८८  | त्रिपञ्चवर्गसङ्क्लयस्तु    | ५१  |
| तेनाङ्गुदेशादारम्य          | ९१  | त्रिपञ्चसप्तकाण्डोत्थं     | ८१  |
| तेनात्मानं तु संसिद्ध्य     | १९५ | त्रिपञ्च सप्ता वा दद्यात्  | १३८ |

|                                  |     |                                |     |
|----------------------------------|-----|--------------------------------|-----|
| त्रिपर्वाङ्गुलयः शेषा            | २०३ | त्वा प्रपञ्चोऽस्मि तदनु        | २३९ |
| त्रिभागेनाथ पीठस्य               | २०४ | त्विषाऽऽकान्तस्वरूपश्च         | २७  |
| विरषधा तृतीया च                  | ३३१ | द                              |     |
| त्रिस्त्वारेण चामूर्धनी          | १६७ | दकार केवलं शङ्खं               | २४३ |
| त्रिलक्ष जुहुयातपश्चात्          | ३४६ | दकारं च यकारस्यं               | ६७  |
| त्रिलोहवेषितं कृत्वा             | २९६ | दकार भुवनारूढं                 | २४२ |
| त्रिवलि त्वथवा शङ्खं             | १४० | दकारवणे तदनु                   | ४९  |
| त्रिविशत्यज्ञुलान्तं च           | १९९ | दक्षिणस्थं च पाषाण             | ३०२ |
| त्रिविध विष्णुतत्त्वं तु         | १५५ | दक्षिणस्य तु हस्तस्य अयतो      | ७४  |
| त्रिविधं वै समुद्दिष्टं          | ३६० | दक्षिणाग्राध्यसेत्तत्र         | २५८ |
| त्रिविधेन प्रकारण                | १९१ | दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु          | २६२ |
| त्रिविधे मन्त्रराशी तु           | १५५ | दक्षिणाद्विजयाराघ्यस्य         | ७६  |
| त्रिषट्काङ्गुलविस्तीर्ण          | २०१ | दक्षिणापरहस्ताभ्या             | ११७ |
| त्रैलोक्यैश्वर्यदं दद्यात्       | ६२  | दक्षिणाभिर्यथाशक्ति            | २३६ |
| त्रैलोक्यैश्वर्यदं सूर्णि        | २४० | दक्षिणे च तथा वामे             | ३०१ |
| त्रैलोक्यैश्वर्यदेनाथ लाङ्गोलेत् | १२३ | दक्षिणे च हस्तेन वामे च        | ३०२ |
| त्रैलोक्यैश्वर्यदेनाथ सादिदेवेन  | ६२  | दक्षिणेन तु हस्तेन साङ्गुष्ठेन | ७७  |
| त्रैलोक्यैश्वर्यदैवमूर्जेन       | ६०  | दक्षिणेनात्मनावाथ              | २७० |
| त्रैलोक्यैश्वर्यदैवैव सङ्खचा     | ३५८ | दक्षिणे बाहुमार्गे तु          | १४५ |
| त्रैलोक्यैश्वर्यदोपेतं गोपनेन    | १२७ | दक्षिणे मध्यतः पदं             | ९४  |
| परमात्मानं                       | २४३ | दक्षिणोत्तराशास्याभ्या         | ११३ |
| त्रैलोक्यैश्वर्यदोपेतमूर्जोपरि   | ६७  | दग्धमन्त्रेण सञ्चिन्त्य        | १२७ |
| त्र्यंशमानेन विस्तीर्ण           | २०४ | दण्डी क्षणयावासाश्च            | १९४ |
| त्र्यंशेन तारकं मध्ये            | २०० | दत्त मयाऽभय तेषां              | २४  |
| त्र्यक्षरं पदभेदेन               | १६० | दत्तावकाशो दमनो                | ४५  |
| त्र्यक्षरः परमो मन्त्रः          | ५९  | दत्तो मूर्धिं ततस्तेषा         | ६   |
| त्र्यङ्गुला हस्तमात्रस्य         | १३४ | दत्वाऽऽज्ञा तु समुत्थाप्य      | २६७ |
| त्र्यम्बकोत्तरदिग्म्या तु        | ११६ | दत्वा तत्सनिधौ भूयः            | २८७ |
| त्र्यहं त्वनशननन्ते तु           | २७७ | दत्वा तदुपरि ब्रह्मन्          | ८२  |
| त्वं तिष्ठसि प्रभो यत्र          | २२४ | दत्वा तस्मिस्ततः कुर्यात्      | २०६ |
| त्वच्छासनप्रपन्नाना              | २६६ | दत्वाऽथ विवशिरसि               | २१४ |
| त्वत्प्रसादान्मया ज्ञात          | २१  | दत्वा दत्वा समाहृत्य           | २५६ |
| त्वत्प्रसादेन भगवन्              | ४१  | दत्वा पूर्णाहुति पश्चात्स्थान  | ३२२ |
| त्वदग्ने प्रीतये पीत्वा          | २६४ | दत्वा पूर्णाहुति यायात्        | २५१ |
| त्वदनुग्रहसामर्थ्यात्            | १६४ | दत्वा अमं तत कुर्यात्          | १४० |
| त्वमाद्यो भुवनस्याय              | २०  | दत्वा रसात्मकं पान             | ३०९ |
| त्वमिदानी ब्रतधरः                | ३३७ | दत्वाऽर्थपुष्पं शिरसि शिरो०    | १६३ |
| त्वया सन्निहितेनात्र             | २२० | दत्वाऽर्थपुष्पे शिरसि दूर०     | २७० |
| त्वयोक्तं यत्तु (तत्त्वं) तामेति | ३२  | दत्वा शिरसि चार्घ्यं तु        | २११ |

|                                  |     |                           |     |
|----------------------------------|-----|---------------------------|-----|
| दत्वाऽऽसनं तु संस्थाप्य          | २६१ | दान प्रदानं द्विविध       | २४७ |
| दत्वा साधकमुख्यस्य               | २३३ | दानपूजा यतीना च           | २२८ |
| ददाति तस्य भगवान्                | २९७ | दारणा मूलवेरं तु          | १७  |
| ददाति धारणात् सर्वैः             | ३४३ | दावाभिनेव निर्दर्श        | ३४३ |
| ददाति मर्त्यलोकेऽस्मिन्          | ३४२ | दिक्कचक्र भ्रममाणस्य      | ३२३ |
| ददाति यस्य यत्क्रित्वा           | ३०५ | दिक्सूस्थितस्य यज्ञेक्ष्य | १६७ |
| ददाति सम्यक् सिद्धा सा           | २९५ | दिक्षु पद्मचतुष्क तु      | १०९ |
| ददाति सिद्धि दिव्या              | ३५० | दिङ्नभो न निरीक्षेत       | १८६ |
| ददाति सिद्धि भौलोकी              | १३३ | दिङ्मध्येऽप्यथ कुण्डस्य   | १३४ |
| ददात्युक्तलिका तस्य              | १८५ | दिनव्रयं यथासङ्घ्य        | ३१७ |
| दयाच्छान्त्युदकं मूर्त्ति        | २२० | दिनावसाने सम्प्राप्ते     | २५३ |
| दयात्पाणौ तु सर्वत्र             | ३५४ | दिवौकसा पुराणा तु         | ३३६ |
| दयात्पूर्णाहुति चैव विशुद्धे     | ३१३ | दिव्यगन्धवहो नित्य        | ३४२ |
| दयात्पूर्णाहुति पश्चात्कुङ्कुमेन | ३१७ | दिव्यगन्धानुलिपाहाः       | ३३२ |
| दयात्पूर्णाहुतिं पश्चात्क्षरी०   | ३०५ | दिव्यालयस्य निर्माण०      | १६  |
| दयात्पूर्णाहुतिं पश्चात्त स      | ३५२ | दिव्येननेन रूपेण          | १४  |
| दयात्पूर्णाहुति मन्त्री          | ३३७ | दिशो विरेच्य चाक्षेण      | ९३  |
| दयात्पूर्वपरं सूत्र              | १०८ | दीक्षयेद्विविना मन्त्री   | १५८ |
| दयात्समस्तमन्त्राणा              | २३५ | दीक्षयेन्मेदिनीं सर्वां   | १५५ |
| दयात्क्षीवालपर्यन्तं             | १७० | दीक्षाकर्मणि विस्तीर्णे   | १७३ |
| दयादभीषितं चैव                   | १५० | दीक्षामण्डलवेद्या तु      | १९१ |
| दयादरान्तरालेषु                  | ३३९ | दीक्षावसाने सर्वत्र       | १८३ |
| दयाङ्गुदयमन्त्रेण                | १८६ | दीक्षितः पाशमुक्तो        | ५९  |
| दयाद्विशेषमन्त्रं तु             | ३५४ | दीक्षिताना द्विजाना च     | १५२ |
| दयाद्वैक्षेवलिक्षयै              | १०८ | दीक्षिताना महायागे        | २७२ |
| दधिक्षीरघृताक्त च                | २८७ | दीक्षोपकरणादीना           | २७८ |
| दधिक्षीरात्रपत्रं तु             | २५७ | दीपनैवेद्यपर्यन्तं        | ११२ |
| दन्तकाष्ठं तु वै भुक्त्वा        | १८६ | दीपवन्मुनिशार्दूल         | २९  |
| दर्पणं शङ्खभैर्यौ च              | १७१ | दीपेन मधुपक्षेण           | २६३ |
| दर्भे चर्मणि वद्धे वा            | ८५  | दीपवक्रगदापाणि            | २८९ |
| दर्शयेत्स्थाननिचयं               | ३१९ | दीसिमद्विक्षरूपौ च        | ३२८ |
| दर्शयेदेवदेवस्य                  | १२३ | दुःखत्रयाम्बसन्ताप०       | १८३ |
| दशाभि सास्थमन्त्रैस्तु           | १६० | दुर्भेद्या दुष्टसङ्घस्य   | ७१  |
| दशमेऽहनि मध्याङ्गे               | १८  | दुष्टेन मनसा दृष्टा       | २८४ |
| दश वामकरे देयाः                  | ८०  | दूरतश्च तदुद्देशात्       | ३३४ |
| दशाङ्गुले नेत्रखण्डे             | ३२५ | दूरतो बाध्यवाना च         | १६५ |
| दशायुतं तु तन्मन्त्री            | २९४ | दूराच्च पादपतन            | १७९ |
| दशाहमेवं निर्वर्त्य              | २६१ | दूराच्छ्रवणविज्ञानं       | ३४४ |

|                             |     |                             |      |
|-----------------------------|-----|-----------------------------|------|
| दूर्वाकाण्डेरभग्नामै        | १४६ | दोषहृन्त( १ )दन्ते तु       | २४५  |
| दृढन्रत शुचिश्चैव           | १८४ | द्युतिः सरस्वती मेघा        | ३०३  |
| दृडोत्थवासनाना च            | १०७ | द्रवचन्द्रोपम ध्यायेत्      | १४८  |
| दृश्याद्येषु भागेषु         | २१७ | द्रवता शैल्यभावाश्च         | ४२   |
| दृष्टादृष्टफलप्राप्तिः      | ४३  | द्रव्यैः पूर्वोदितैः सर्वैः | ३२१  |
| दृष्टाऽप्रस्थं चोरसैन्यं    | ३२२ | द्रयोरन्तर्गता सवित्        | ५८   |
| दृष्टाऽन्यस्य समायात        | ३०८ | द्वादशाक्षरमन्त्रोऽथ        | १२६८ |
| दृष्टा सुलक्षण पात्रं       | ३२९ | द्वादशाहुलमानं तु           | २०२  |
| दृष्टा स्वरश्मिखचित्        | २१५ | द्वादशाहुलमानस्य            | १३४  |
| देय विविक्तबुद्धीना         | ३६५ | द्वादशाहुलविस्तीर्ण         | २००  |
| देयो भुवनपालश्च             | २४३ | द्वादशार तु तद्वाद्ये       | ३१३  |
| देवं चक्रस्थितं चक्र        | १४६ | द्वादशार बहिश्चक्रं         | १४०  |
| देवं प्रदक्षिणीक्रुद्य      | २२६ | द्वादशोऽभ्युदयं विद्वि      | २४४  |
| देवताकृष्णेषु               | २८९ | द्वादशया धर्मकामार्थान्     | १५०  |
| देवतायतनारामे               | २८४ | द्वादशया वैष्णवै साव        | १७९  |
| देवताश्च मुनीनागान्         | ८४  | द्वादशया शुक्लपक्षे तु      | २३०  |
| देवतास्त्र कर्तव्याः        | २०५ | द्वादशया सितकृष्णाया        | ३३१  |
| देवदेवो रमानाथ              | १२  | द्वादशयामय शुक्लाया         | २९७  |
| देवदेहस्थितैवैव             | २१५ | द्वारत्रयान्वित चैव         | ३५३  |
| देवस्य तन्त्रसारस्य         | १८  | द्वारदेशात्समारभ्य          | २२२  |
| देवागारात् वाऽन्यत्र        | १३३ | द्वारशाखाद्यं चैव           | २०८  |
| देवा मया पुरा सृष्टाः       | ११  | द्वार द्वाराणि वा चास्य     | २०८  |
| देवालोकेन चात्मान           | २१६ | द्वाराग्रे मण्डपाश्चात्र    | २०८  |
| देवावतारसमये                | १६  | द्वारान्मध्यं न सन्त्याज्यं | २२२  |
| देवासुरास्तथा नामा.         | ३५२ | द्वारेष्वव्यं चतुर्दिष्टु   | ३०१  |
| देवीना हार्दक बीज           | २९६ | द्वावन्यौ पूर्ववक्त्रौ च    | २६३  |
| देवीमन्त्रचतुर्जं तु चित्त० | २८६ | द्वाविशतिपदैः पूर्ण         | १०९  |
| देवीमन्त्रचतुर्जेण मातु०    | २५६ | द्वितीयं तस्य तद्वीजं       | ४६   |
| देवीरूपं तु होमान्ते        | ३०४ | द्वितीयं मूलमन्त्रेण        | १८२  |
| देवो रमापतिर्दिव्य          | १७  | द्वितीयस्वरसयुक्त दकार      | ४९   |
| देशकर्तृनृपादीना            | २२९ | ,, व्योम०                   | ६५   |
| देशकालवशाचैव                | १३५ | द्वितीयेन तु रूपेण          | २४   |
| देशिकाना तु कर्तव्या        | १५९ | द्वितीये दिवसे प्रातः       | १७   |
| देहेश्वरः स विख्यातः        | ९९  | द्विधाऽनलं समुद्रत्य        | २४५  |
| दैर्घ्याद्वागद्रयेनाथ       | १४० | द्विवा यथार्थ्यपात्राभ्या   | १५१  |
| देवाद्रोगातथा मोह०          | २७५ | द्विमेष्वलं वा विप्रेन्द्र  | १३५  |
| दोषविघ्नविनाशय              | ७१  | द्विरष्टकं तु धर्माद्यं     | ११४  |
| दोषविघ्नसंकल्पुदं           | २३५ | द्विस्त्रवारप्रयोगेण        | १६७  |

|                           |     |                               |     |
|---------------------------|-----|-------------------------------|-----|
| द्विविधास्ते तु विज्ञेयाः | ३६१ | धेषु प्रमादतो हत्वा           | २८३ |
| द्विदृष्टकथा च शिरसा      | ३३९ | ध्यातव्याः पुरुषाकाराः        | ११९ |
| द्विदृष्ट चतुरवृं तु      | १९९ | ध्यातव्याः साधकेन्द्रेण       | ४७  |
| द्विदृष्ट शाश्वतं पद्य    | १९१ | ध्याता भगवती द्वेषा           | ६४  |
| द्वौ सुषुम्नात्मकौ मार्गौ | २१५ | ध्यात्वाऽऽकृष्टवृत्तिशेषा     | ३४८ |
| द्वयङ्गुलं चाथ भागस्य     | १४० | ध्यात्वा ज्योतिर्भुवर्मध्ये   | ३६३ |
| द्वयङ्गुलं चितुकं विप्र   | २०० | ध्यात्वा तत्र स्थित देव       | ८३  |
| द्वयङ्गुलेन तु विस्तीर्ण  | २०१ | ध्यात्वा तु सकल शिष्यं        | १७७ |
| ध                         |     |                               |     |
| धनं समार्ज्य यत्नेन       | २५० | ध्यात्वाऽथ विभवं सर्वं        | ८९  |
| धनकामस्य धनदा             | ३५७ | ध्यात्वा दक्षिणपाणिस्थं       | ३०९ |
| धनादिकं प्रयच्छन्ति       | ३२४ | ध्यात्वा देव ज्वलदूष          | ८६  |
| धनाभिमानसकताना            | ३४० | ध्यात्वा पद्मदलानतस्थं        | ३३६ |
| धन्यः कृतार्थो विमलो      | ११  | ध्यात्वा परिस्तेष्वेह         | ३६३ |
| धराधर द्वितीय तु          | ३३६ | ध्यात्वा मन्त्रं सदृशांश्च    | १२१ |
| धरेशं केवलं दद्यात्       | ५१  | ध्यात्वा मन्त्रेश्वर क्षिप्रं | २९१ |
| धरेश्व गदध्वंसी           | ३३५ | ध्यात्वाऽऽहादकराकीर्णं        | २६२ |
| धतोऽजितोऽमृताधारः         | ६१  | ध्यात्वैकैकं स्वमन्त्रेण      | १०४ |
| धर्मसंस्थापनं चैव         | ३०  | ध्यानतेजोदकेनाथ               | ९१  |
| धर्माद्यस्य चतुर्क्षस्य   | ७५  | ध्यानमेव समुद्दिः             | ३६१ |
| धातुद्रव्यस्य चाभावात्    | २०४ | ध्यानयुक्तं द्विजश्रेष्ठः     | १२३ |
| धात्रीफलप्रमाणां वा       | १४७ | ध्यानविज्ञानमन्त्रायैः        | २६६ |
| धात्रीफलानां गर्भेण       | १२५ | ध्यानस्नानमधो वक्ष्ये         | ८४  |
| धात्रीफलैर्वा सरसैः       | १४६ | ध्यानाख्य निष्कलं शुद्धं      | २१५ |
| धान्यं गजाश्वासासि        | २८७ | ध्यानोक्ता कलपयेन्मूर्तिं     | १०१ |
| धामवयस्य मुद्रैशा         | ७६  | ध्यानोत्थं निष्कलं सम्यक्     | २३४ |
| धामावस्थितपद्माणं         | ६७  | ध्यानोपेता द्विजश्रेष्ठ       | १४८ |
| धारणा तु ततो धार्या       | ३६० | ध्यायेच्चम्पकवणीभं            | ६३  |
| धारणात्स्मरणाद्यानात्     | २९६ | ध्यायेत्परिणत पश्चात्         | ८९  |
| धारणाद्वितयेनाथ तीर्थस्य  | ८२  | ध्यायेत्सङ्कर्षणं देव         | ११९ |
| धारणाद्वितयेनैव अग्रीषोम० | ११२ | ध्यायेद्याता धरानन्तं च       | १६७ |
| धारयन्त स्वमात्मानं       | ८९  | ध्यायेद्विलुप्तशक्तिं च       | २९२ |
| धारयेत्पूर्वविधिना        | ३२१ | ध्यायेदै द्विभुजं हस्तं       | ६१  |
| धारयेदो महामन्त्रं        | ३१५ | ध्वस्तायुधं करोत्याशु         | ३२६ |
| धाराकलोलसङ्कीर्णं         | ८२  | न                             |     |
| धाराधरद्वयोपतं            | ५५  | नकार केवल चाथ                 | २४१ |
| धिया च सम्मरिच्छन्नं      | ८९  | न कोऽपि तत्त्वतो भक्तो        | १४  |
| धूपदीपादिकं सर्वं         | १६९ | नकृतमास्ते त्वसामर्थ्यात्     | १७९ |

|                                   |     |                         |     |
|-----------------------------------|-----|-------------------------|-----|
| नक्तोपवासपूजाया                   | २५१ | नयेतच्चानगेद्विप्र      | १४२ |
| नखप्रहरणाश्वैव                    | ३२८ | नरसिंहादयो वक्त्राः     | १४४ |
| नखाद्यामणिबन्धान्त                | ९४  | नरेन्द्रमखिलं तत्र      | ३४१ |
| न चापि चोदित चैव                  | ४   | नरोऽथ भुवनारुडः         | २४६ |
| न चापि साधकवरः                    | ३१४ | नरो नारायणः             | ४५  |
| न चास्य सदशो मन्त्रो मन्त्रराजस्य | २९८ | न लोभेन न रागेण         | १८७ |
| न चास्य सदशो मन्त्रो मन्त्रैः     | २९९ | नवधा त्रिविधेनैव        | १९० |
| न चैवेह स्थिरा                    | २   | नवधा वा मुनिश्रेष्ठ     | १६६ |
| न चोपसंहतो यावत्                  | २१५ | नवनाभौ परा सिद्धिं      | ११० |
| न जानाति समाधिस्य                 | ३६४ | नवभिः स्वप्नभूषिष्ठो    | १६९ |
| न तत्र दैविको वाधः                | ३२५ | नवमाद्रत्सरादूर्ध्वं    | १९७ |
| न तमाज्ञापयेन्मोहात्              | १७९ | नवेम तु महातत्त्वे      | १६१ |
| न तस्य विदितश्चाह                 | २२  | नवमेऽहि ध्वजारोहं       | १७  |
| न तस्य शास्त्र वक्तव्यं           | ७   | नवक्षरो ह्यय मन्त्रः    | ६३  |
| नतिप्रणवमध्ये तु                  | ५०  | नवाङ्गुलप्रमाणेन        | २०२ |
| न तेन मन्त्रो वक्तव्यः            | १८७ | नवान्नप्राशने चैव       | २५५ |
| न त्वया साभिमानेन                 | २३  | न विद्वः किं भविष्यामो  | २   |
| नत्वाऽवनि शैलैर्विप्र             | ३२० | न विप्रमानभावत्वं       | ३४२ |
| न दंशमशकाकीर्णे                   | ३६१ | न वेत्ति परमाहाद        | ३६४ |
| नदीः सन्तरतस्तस्य                 | ३३५ | न वेत्ति पार्थिवं गन्धं | ३६४ |
| न प्राञ्जुमो धृति तत्र            | ३१८ | न वेत्तुं प्रभवेदन्यो   | १५  |
| न भयं विद्यते तस्य                | ३५९ | न शक्यतेऽभिभवितुं       | ३१९ |
| नमः कनकगर्भाय                     | १९  | न शङ्खपद्मचक्राङ्के     | १७९ |
| नमः सकलकल्याण०                    | १   | नश्यन्ति करिणो मत्ताः   | ३३७ |
| नम स्वाहा ततो वौषट्               | ६३  | नश्यन्ति हिसकास्तस्य    | ३४६ |
| नमस्कारान्वितं मन्त्रे            | २७४ | न स सिद्धिमनुप्राप्त    | ३५५ |
| नमस्कारान्वितः प्रोक्तः           | १२७ | न द्यस्यान्तोऽस्ति      | १   |
| नमस्कृत्य यथान्याय                | २६१ | नाकाशं कुत्रिविद्याति   | ३६  |
| नमस्तेऽस्तु हृषीकेश               | १२४ | नागकेसरगन्धाना          | ३४३ |
| न मारण तु मन्त्रेण                | २८० | नागरोदकमन्यस्मिन्       | २१० |
| नमो नमः पद दयात्                  | ६८  | नागा विद्याधरा यक्षा    | ३२३ |
| नमो नमः पद पश्चात्                | ६७  | नागाश महिषा दान्ता-     | ३३८ |
| नमो नमः पदोपेतं                   | २४४ | नाडीदशकमाश्रित्य        | ९५  |
| नमो नमस्तत स्वाहा                 | २४७ | नाधिकारी हनुष्टाने      | २८५ |
| नमोऽन्तं प्रणवाय च बीजं           | ६०  | नानया तु विना कार्यं    | १२३ |
| नमोऽन्तं प्रणवायां तु हृष्मन्त्र  | ४९  | नानादेशविभागोत्थं       | ३५६ |
| न यज्ञवेदधिगमैः                   | २   | नानाभेदेन भेदानां       | ३६  |
| न याति यदि वै मोह                 | ३४५ |                         |     |

|                           |     |                             |     |
|---------------------------|-----|-----------------------------|-----|
| नानावर्णकसंयुक्तः         | ११० | निलमेव प्रयुक्तीत           | १२२ |
| नानाविलेपनाङ्गं च         | ११८ | निधाय गोमय दर्भन्           | ८०  |
| नानाविशेषलक्ष्मीभि        | ४७  | निधाय भूमौ तन्मध्ये         | ३२० |
| नानाविहगसम्पूर्ण          | ३१४ | निधिपौ शङ्खपद्मौ च          | ६३  |
| नानावर्थसमायुक्ते         | ३   | निधीवैत्यक्षयान् शशवत्      | २९५ |
| नान्तोऽस्ति पद्मनालस्य    | २३  | निधीश्वरस्य शङ्खस्य         | ७७  |
| नान्यदर्शनभक्तानां        | ३४० | निन्दनाद्वैष्णवाना च        | २८२ |
| नान्यदर्शनस्थाना          | १५४ | निमज्जतो भवाम्भोवौ          | २३६ |
| नाभिनेमिविहीनं च          | २७० | निमज्जन ततः कुर्यात्        | ८३  |
| नाभिमानाश्च वै बाह्या     | ११४ | निमीलिताक्षोपविष्टः         | २५१ |
| नाभिमेहान्तरे चैव         | ९६  | नियमस्थस्य भगवन्            | २३९ |
| नाभिमेहान्तरे ध्यायेत्    | ९७  | नियुक्तादच्युतश्रद्धी       | १८५ |
| नाभौ क्षीरार्णवं ध्यात्वा | ९७  | नियोजनादि वै कुर्यात्       | २६५ |
| नाभौ जघनमध्ये वा          | ३६० | नियोजयेत्ततो विप्र          | ८०  |
| नामगोत्रादिना प्रागवत्    | २६४ | नियोज्य पूर्णया चार्णौ      | १७६ |
| नामधेयाख्यसंस्कारे        | २७८ | निरस्तुनाऽथ वै दध्ना        | ३३३ |
| नामनाशो भवेत्तत्र         | ३४७ | निरस्मय जगत्कृत्वा          | ८२  |
| नामनाशो पितामहीयेन        | २५६ | निरीक्षते जपन्मन्त्री       | ३४२ |
| नारसिंहेण चोग्रेण         | २६८ | निरीक्षमाणं च विभोः         | ११७ |
| नारायणः परं ब्रह्म        | ३७  | निरीक्षमाणा वदनं            | ३०७ |
| नारायणागम्हे तु           | २३७ | निरीक्षमाणो गगनं            | ३३० |
| नारायणात्मक मन्त्र        | ३६२ | निरीक्षमाणो दिक्क्वक्षं     | ३४६ |
| नारायणाय बुद्धौ तु        | १६० | निरीक्षते ततो विम्ब         | २११ |
| नारायणैकचित्तस्य          | २७६ | निरीक्ष्य पूर्वत् प्रोक्ष्य | १७४ |
| नार्चन विहित विप्र        | २२८ | निरीक्ष्य सकलं सम्यक्       | ११३ |
| नाशिज्याणा च वक्तव्यं     | १०७ | निरुद्धं सन्धिमार्गं तु     | ३६३ |
| ना(आ)स्तिकाना च भक्तानां  | ६९  | निर्गत्य स्नापयेद्वक्न्या   | २३२ |
| निक्षेपद्ममध्ये तु        | ३३४ | निर्जित्य न्यायतस्त वै      | ३०८ |
| निक्षेपद्मनभौ च           | ३२१ | निर्जिस्याम्बुद्धेभे        | १९७ |
| निक्षिप्य गोत्रजस्यान्तः  | ३१४ | निर्जिराम्बुद्धयं स्थानं    | ३४४ |
| निक्षिप्य पर्वताग्रे वा   | ३०५ | निर्मलं वारुणं विप्र        | ८१  |
| निक्षिप्य मुखमध्ये तु     | ३२८ | निर्मलं सफटिक यद्वत्        | १०४ |
| निक्षिप्याधोमुखेनैव       | ११५ | निर्मलसफटिकप्रलयं           | ९२  |
| निक्षेप्या मण्यस्तस्मिन्  | १२६ | निर्मले दर्पणे यद्वत्       | ३४  |
| निखिलं सम्प्रयच्छन्ति     | ३४९ | निर्मलो द्रव्यसङ्खश्च       | ११२ |
| नित्यनैमित्तिके होमे      | १३५ | निर्मांवनार्थमेकोऽपि        | १०  |
| नित्यपूजाभियुक्तो य.      | १८५ | निर्वर्तते सदाशब्दः         | ३६३ |
| नित्यमध्यस्यति त्याग      | १८८ | निर्वर्तनेन जिहाद्रात्      | १८६ |

|                                |     |                             |     |
|--------------------------------|-----|-----------------------------|-----|
| निर्वर्त्त्य नियमाख्य          | ३१  | निस्सारे सति वै पीठे        | २२७ |
| निर्वर्त्त्य मण्डलं सम्यक्     | १८५ | निस्सत्स्य च वै गर्भात्     | १४४ |
| निवर्णे तु निरातङ्गे           | ३९  | निस्सता मन्त्रजननी          | १३० |
| निर्विकारशीरं च                | ५७  | नीरजीक्लित्य तत्पश्चात्     | १४२ |
| निर्विघ्नेन भवेन्मोक्षो        | २०४ | नीलकौशेयवसन                 | ३०१ |
| निर्विवेकोऽथ रज्येत्           | २७  | नीलजीमूतसङ्काशं             | ६२  |
| निर्वर्तन्ते जपध्यानात्        | २८५ | नीलाम्बरधर कृष्णं           | २९१ |
| निवेदयन्ति तत्सर्वे            | ३२६ | नीलोत्पलाभातुलयेन           | ३०७ |
| निवेदयन्ति सर्वस्वं            | १९७ | नृक्षेसरी समायाति           | ३२९ |
| निवेदयेत्ततो विप्र             | १२० | नृपादिशद्वपर्यन्तं          | २३७ |
| निवेदित भया यत्ते              | ४०  | नृपे सहस्रगुणिं             | २३७ |
| निवेद्य चान्तरा तानि           | १०२ | नृसिंहकपिलकोड०              | २९९ |
| निवेद्य पात्रतः कृत्वा         | २३३ | नृसिंहकोडमन्त्राभ्या        | १०३ |
| निवेद्य प्रणतो मूर्च्छा        | १०२ | नृसिंहपूर्वमन्त्राणा        | ११८ |
| निवेद्य हविषा पूर्ण            | २३३ | नृसिंहायेति च पदं           | ५२  |
| निवेशयामि ते यावत्             | २२१ | नेत्रनासाननाख्यस्य          | ३६५ |
| निवृत्तकामधर्मासु              | ३११ | नेत्रमन्त्रं त्रिधा दद्यात् | २९६ |
| निवृत्तेऽभ्यागते धर्मे         | ४   | नेत्रमन्त्राभिजप्तेन        | १६४ |
| निशाक्षये तु शयनात्            | १६६ | नेत्राभ्या विश्वसेनेव०      | ९५  |
| निशाम्बुद्धुकणसङ्काशमियत्ता०   | ६२  | नेत्राभ्यामन्तर विद्धि      | २०० |
| निशाम्बुद्धुकणसङ्काशं स्वच्छंद | २९२ | नैकवल्लेण वै यस्मात्        | ८३  |
| निःशेषं रत्ननिचयं              | ३२३ | नैतस्य सदांशं किञ्चित्      | १४  |
| निःशेषेण च तथोर्णे             | ३०  | नैवेद्य विविधं शुद्ध        | १०२ |
| निषेधान्मधुमासाभ्या            | २७९ | नैवेद्यधूपपात्रादैः         | १२४ |
| निष्कट्पबोधसामान्य०            | २१६ | नैवेद्यैविविधैश्वाथ         | २१३ |
| निष्कलं केवलं शुद्धं           | ९१  | नैष्ठिकाना तथा छीणा         | १५४ |
| निष्कल मन्त्रनाथं तु           | १४८ | नोद्देगं साधको याति         | १९७ |
| निष्कल लययागेन                 | २६० | नोपचारमयी कार्या            | ५९  |
| निष्कलं वर्णमेकं तु            | ३६२ | नोपचारिकमन्त्रान् वै        | २९९ |
| निष्कलस्य च मन्त्रस्य          | १३१ | न्यसेत्तस्यानन्दयुतं        | ६५  |
| निष्कलस्याविकारस्य             | ७४  | न्यसेद्वृदादिक प्राग्भवत्   | ३२९ |
| निष्कलाधिष्ठितं ह्येय          | १६४ | न्यस्य चेष्टा च हृदये       | ३२१ |
| निष्कलेन स्वरूपेण              | १७७ | न्यस्य तत्कर्णिकाया तु      | ३१६ |
| निष्कामो वा सकामो वा           | १३३ | न्यस्य तन्मूर्तिमन्त्राश्च  | ३२९ |
| निष्पन्नस्य च ते सर्वे         | १३५ | न्यस्य पाणौ तथा देहे        | ३४४ |
| निष्प्रपञ्चे परे मन्त्रे       | ९०  | न्यस्यासन ततः शिष्यः        | १९५ |
| निस्तरङ्गा परा शक्तिः          | ९२  | न्यायतः प्रतिपञ्चेषु        | ३४० |
| निस्तरङ्गे मुनिष्ठेष्ट         | १७८ | न्यायोपायविविप्रासं         | २४९ |

|                           |     |                             |     |
|---------------------------|-----|-----------------------------|-----|
| न्यास रत्नादिकं कुर्यात्  | २२१ | पठद्विर्माङ्गलीयानि         | १९३ |
| न्यास षडङ्कं कृत्वा       | ३५६ | पठन श्रवणं कुर्याच्छास्त्र० | १८० |
| न्यासमवशरीरणा             | २६४ | पठनं श्रवणं कुर्यात् सतत    | १८४ |
| न्यासाद्रचानात्तथा भावात् | ९६  | पञ्चमानेषु धाताऽर्थं        | ११  |
| न्यासो हृष्टपञ्चाग्रथं    | ३०४ | पताकामिर्वितानैथं           | २१८ |
| न्यूनाविकनिमित्तार्थं     | ६८  | पतिशूल्या च या नारी         | १८१ |
| प                         |     |                             |     |
| पकार केवल दद्यात्         | २४४ | पञ्चषट्के षडङ्कं तु         | ३३४ |
| पकारथं तकारथं             | २४१ | पत्रेष्वद्वानि चालिल्यं     | ३१५ |
| पक्षकर्मरसाना च           | ३६  | पदं तदादिसिद्धेभ्यः         | ६५  |
| पक्षसूक्तपर्णराणा तु      | २२० | पदं नारायणायेति             | ४६  |
| पक्षमासायनाब्दाद्या       | १८  | पदं निश्चितयोणाय            | ५५  |
| पक्षिराजस्य मुद्रैषा      | ७३  | पदं मन्त्रगणं चातो          | २४६ |
| पञ्चकालरत्नैव             | १९५ | पदं यदात्मना विप्र          | २१५ |
| पञ्च कालास्त्वयोद्दिष्टः  | २५२ | पदं वत्सलमादाय              | २४३ |
| पञ्चगव्यमयो दद्यात्       | १७० | पदद्वयान्ते तदस्तु          | ६८  |
| पञ्चगव्येन संस्किते       | ४१  | पदमासादयपदं                 | ६८  |
| पञ्चधा भूमिकाः कुर्यात्   | २०७ | पदे पदे समरथात्र            | १०६ |
| पञ्चमं योगधात्रा तु       | २४४ | पद्मकुम्भकरा लक्ष्मी        | ६३  |
| पञ्चमेऽहनि देवेशो         | १७  | पद्मगर्भनिभाः               | ४७  |
| पञ्चमो योगसंज्ञोऽसौ       | २५३ | पद्मगर्भप्रतीकाशा           | १२३ |
| पञ्चम्या द्रव्यसिद्धिं च  | १५० | पद्मगोरप्रतीकाशा            | ३०१ |
| पञ्च योगरताद्यास्तु       | २३६ | पद्मचक्राङ्कित दिव्य        | १२१ |
| पञ्चयोजनविस्तीर्णं        | १०  | पद्मनालं समाश्रित्य         | २२  |
| पञ्चरङ्गेण सूत्रेण        | ३३९ | पद्मवीजैश्च शङ्खैश्च        | १२६ |
| पञ्चरत्रेण कृत्स्नस्य     | ८   | पद्ममष्टदलं कृत्वा          | ३५८ |
| पञ्चरेखान्वितं कुर्यात्   | २७१ | पद्मरागाच्च वैद्यर्यात्     | ९   |
| पञ्चविशातितत्त्वेषु       | १५८ | पद्मशङ्खगदाचक               | ११८ |
| पञ्चविशा(ति) कोषानि       | २१० | पद्मसन्धिस्थसूत्रेण         | १०९ |
| पञ्च वैखानसान्ताश्च       | २३६ | पद्म...सप्रयोगेण            | २४२ |
| पञ्च शब्दादयश्चात्ये      | १५७ | पद्मसुत्रप्रतीकाशा          | ९०  |
| पञ्चाङ्गुलप्रमाणेन        | २०३ | पद्मसौभाग्यसर्वस्वं         | १२  |
| पञ्चायुतप्रमाणेन          | २७७ | पद्माः कार्याः प्रयत्नेन    | १०९ |
| पञ्चायुधोङ्गसद्वाहु       | १२  | पद्मादीश्च ततः प्राशवत्     | ९५  |
| पञ्चाणीना तु पञ्चाना      | ४२  | पद्माय च नमश्चान्ते         | ६१  |
| पञ्चव बुद्धिपूर्वास्ता    | ९२  | पद्मासनेनोपविष्ट            | ११९ |
| पटहैशङ्खशब्दैश्च          | १८२ | पद्मासनोपविष्टाश्च          | ११८ |
| पटे विविधान तु            | १९२ | पन्थानं नन्द                | ३६४ |
| पट्टः कार्पासकौर्णश्च     | २८० | पन्थान माधवारुद्ध           | २४२ |

|                           |     |                          |       |
|---------------------------|-----|--------------------------|-------|
| परं भवहरं पुण्यं          | १३  | परिधाय ततो विप्र         | २११   |
| परदेहप्र(वे)शो च          | १३१ | परिवारं विना मन्त्रैः    | १०३   |
| परप्रकृतिसङ्ग             | ६६  | परिवारसुतं पद्मे         | ३२७   |
| परम पुरुषं दृश्या         | ८३  | परिवारान्विता दवी        | ३१३   |
| परमात्माऽथ सूक्ष्मस्थः    | २४२ | परिवेषप्रयोगेण           | २९६   |
| परमात्मानमन्ते च          | ६७  | परीक्ष्य तवियुक्तास्तु   | १५८   |
| परमात्मानमुद्दृत्य अन०    | ६६  | परेणाविष्टिं सर्वं       | १६४   |
| परमात्मानमुद्दृत्य द्विधा | ६५  | परेणानन्दस्त्वेण         | २९    |
| परमामत्संक्षु             | १७७ | परे प्रागुक्तल्पे तु     | १५१   |
| परमूर्त्यन्तेणैव          | ४६  | परोक्षतो विपन्नाना       | २७३   |
| परमेश्वरसुक्तेन           | २६२ | पर्यग्निकरणं कुर्यात्    | १३८   |
| परमेश्वरशब्दं तु          | २४२ | पर्यङ्गं कमल वाऽपि       | ३६०   |
| परमेष्ठी ततः पूज्य        | ११४ | पर्यायेणैव देवेशं        | १८    |
| परः शक्तयवसानस्तु         | १६४ | पर्वताग्रस्थितो मन्त्रं  | ३१५   |
| परसूक्ष्मविभागेन          | १८  | पर्वर्णेन नख कार्यं      | २०२   |
| परसैनिकपूर्वो             | २९५ | पल्लैवे फलमूलैश्च        | १४७   |
| परस्थूलमिदं विद्धि        | १५६ | पवित्रं समधारास्तु       | ५१    |
| परस्पर तु दूरस्थौ         | ३१२ | पवित्रं छत्रधामाऽथ       | १३९   |
| परस्परजडाना               | २६  | पवित्रक तु प्रत्येक      | २३०   |
| परस्परमणीना तु            | १२७ | पवित्रकद्वयं तत्र        | २६७ * |
| परस्पराक्षमावेन           | ४५  | पवित्रकावेष्वर्ध्वं      | २३५   |
| परस्परानुभावेन            | १०० | पवित्रकोपसंहारः          | २३२   |
| परस्वादेरहिसा च           | ३१  | पवित्रमनलारूढं           | ३०४   |
| परा प्रकृतिमादाय          | २४० | पवित्रस्य फल शश्वत्      | २३९   |
| परागतिर्णी सर्वेषां       | ३   | पवित्रागोपणाद्विप्र      | २३०   |
| परात्परं मन्त्रपद्        | १५६ | पवित्रैः पानकैहृषीः      | २१८   |
| परानन्दश्च समता           | ४१  | पश्चात् सन्तर्पयेत्      | १३२   |
| परामृशन् जगत् सर्वं       | १३  | पश्चात् स्नानादिकं       | २७५   |
| परिचर्यासु तत्रासु        | १५  | पश्चिमाभिमुखो विप्र      | १२    |
| परिजप्यं द्विजश्रेष्ठ     | १९१ | पश्यत्यमलवृद्ध्यां       | ३२५   |
| परिजप्य तु पुष्पणि        | २८९ | पश्येद्भूमिगतं सर्वं     | ३२३   |
| परिजप्य सहस्रं तु         | ३०५ | पश्येन्मन्त्रमय विव      | २२४   |
| परिजप्याथ बहुशो           | ४१  | पश्येत् स्वहरूतं मन्त्रं | ३१६   |
| परितश्चार्थमागेन          | २०८ | पाकः प्राप्तिरिति        | ४२    |
| परितः शोधयित्वा वै        | २०७ | पाश्चरात्राहृयं          | १५    |
| परितुष्टाऽस्मि ते सम्यक्  | ३१९ | पाश्चरात्रिक             | १६    |
| परितुष्टेन सतत            | १८९ | पाठयेच्च यती             | २१९   |
| परितोषं पर यातः           | २१  | पाणितत्त्वे भवेन्नेत्र   | १५७   |

|                              |     |                            |     |
|------------------------------|-----|----------------------------|-----|
| पाणिना त्वपसव्येन            | २५८ | पीठब्रह्मशिलारत्न०         | २२७ |
| पातयेत् सुष्टिमार्गेण        | १७८ | पीठमञ्जलिना                | ९८  |
| पातालसाधनार्थ                | १२६ | पीठश्वेऽथ विन्यस्य         | २२३ |
| पाताले वा महीवृष्टे          | २९४ | पीठस्थं भोगयागेन           | २२५ |
| पाति यस्मात् सदोष            | २३८ | पीठीयमन्त्रसंघ             | २२५ |
| पात्र करतले धृत्वा           | १२४ | पीठोच्छायात् पादेन         | २०५ |
| पात्र पूर्णेन्दुवत् ध्यायेत् | २५९ | पीत वा सुसिंतं सूत्रं      | २६८ |
| पात्रद्वयस्थित तेजः          | ११२ | पीतवस्त्रं चतुर्दृश्       | १५२ |
| पादं पदा ताडयन्तौ            | २९१ | पीतावरधर्वा सर्वाः         | ३०७ |
| पादपश्च यथा भौमै             | १०४ | पीतावरलसन्नामिः            | १२  |
| पादप्रदेशिनी कार्या          | २०२ | पीतेन पीठकोणेन             | ११० |
| पादहीनं पुरः पीठं            | २०५ | पीतै सिद्धार्थकैश्वैव      | ३२३ |
| पादहीना कनिष्ठा स्यात्       | २०३ | पीत्वा रसायनं दिव्यं       | २९३ |
| पादादि क्षाल्यसेकन           | ८०  | पुण्डरीकस्तततश्वकी         | ६२  |
| पादाभ्या गन्धसङ्घं           | १६७ | पुण्डरीकस्य मध्यस्थं       | १९४ |
| पादुके आसन                   | २६७ | पुण्डरीकाक्षशब्दं तु       | २४३ |
| पाद्यनार्थेण पुष्पेण         | २१८ | पुण्यकोटिविमाने            | १३  |
| पापानामप्यनेकाना             | २८१ | पुण्याहजयघोषेण             | २१३ |
| पार्थिव्या संस्थित०          | ३६८ | पुत्रकाणा स्मृता दीक्षा    | १६० |
| पालनात्समयाना                | १८१ | पुत्र मिछुऽस्मि मे         | ३०२ |
| पालयन् गुरुगेहाच्च           | १८४ | पुत्रा शिष्यास्तथा भृत्याः | १६४ |
| पाशमुद्रा भवत्येषा           | ७३  | पुररादिक्रमेणैव            | ६४  |
| पाशाङ्कुशधरा देव्यः          | ४८  | पुनरेदोत्थिता वाणी         | ३   |
| पाशाङ्कुशधरो वाऽथ            | ३०९ | पुषान् गोपारमव्यक्तं       | ५४८ |
| पाषाणपादपाना तु              | ३२४ | पुमानीवरतत्वात्            | १७६ |
| पाहि पाहि त्रिलोकेश          | २३६ | पुरन्दरपुरान्तस्थ          | २३४ |
| पिण्डपातो ह्यवश्यं स्यात्    | ३६४ | पुरप्राकारसुसरित्          | ८७  |
| पिण्डाक्षरभिद् विप्र         | ५१  | पुरा कृतयुगे               | १   |
| पिण्डिका चतुरश्चा तु         | १३५ | पुरा तविगुण                | ३३० |
| पितुः पंक्त्यवसाने तु        | २५६ | पुरा ध्यानक्रमेणैव         | १३७ |
| पितृमन्त्रेण तदनु            | २५७ | पुराऽनिश्चद०               | ३५१ |
| पितृसन्धानसिद्धय             | २६३ | पुराऽनेन विधानेन           | १०७ |
| पित्रन्तं च गणेशायं          | ६३३ | पुराऽस्यैव परा मूर्तिः     | ५६  |
| पिधाय पात्रैः सुद्धैः        | २३३ | पुरा हते च पात्रस्थे       | १३८ |
| पिवेदं सुशुभं पानं           | ३१८ | पुरुषं प्रथमे तत्वे        | १६१ |
| पीठं दैव्येण वै कुर्यात्     | २०६ | पुरुषाङ्गतयस्त्वेते        | ९७  |
| पीठन्यासकमेणाय               | २१४ | पुरुषेश्वरमस्याथ           | ५२  |
| पीठपादवतुष्के तु             | ९७  | पुष्टिस्त्वयते शश्वत्      | २९२ |
|                              |     | पुष्पपत्रसमाकीर्ण          | ३१४ |

|                         |     |                               |     |
|-------------------------|-----|-------------------------------|-----|
| पुष्पपूजापनयनं          | २३८ | पूर्यित्वाऽभसा कुंभ           | ३०२ |
| पुष्पमण्टप०             | १४  | पूर्येद्रन्थयोर्मध्ये         | २३१ |
| पुष्पमालाकृतौ घाऽथ      | ११० | पूर्येत् सकलं बाशात्          | ३५९ |
| पुष्पाभरणवासोभिः        | ११७ | पूर्णं नानाविधैर्गन्धैः       | ८८  |
| पुष्पार्थ्यतोयहस्तश्च   | १६१ | पूर्णं शशाङ्कीजं च            | १४२ |
| पुष्पार्थ्यधूपै०        | २६९ | पूर्णं हृदाऽभसा कृत्वा        | २६१ |
| पुष्पार्थ्यलेपनै०       | ११५ | णं चन्द्रोपमं                 | ३०४ |
| पुष्पैधूपेन दक्षना      | १४५ | पूर्णपात्रान्वित              | १९१ |
| पुष्यरागमतश्चैव         | २२२ | पूर्णभावं नयेच्छीत्र          | २३६ |
| पूजन कमलादीनां          | १०३ | पूर्णं वै पद्मपत्रेण          | १७६ |
| पूजन च यथाशक्ति         | १७९ | पूर्णाहुति तदन्ते             | १७८ |
| पूजनं प्रारम्भे०        | ११३ | पूर्णाहुतिप्रदानेन            | २७५ |
| पूजयत्यर्थ्यपुष्पा०     | २५२ | पूर्णेन कलशेनाथ               | १५३ |
| पूजयन्तं स्वमात्मान     | २३४ | पूर्वं तं च समेद्रहि          | १४५ |
| पूजयेद्वत्सर यत्तु      | २९७ | पूर्वं मन्त्रगणं न्यस्य       | ९५  |
| पूजयित्वा ततो देवं      | २२५ | पूर्वजन्मार्जितस्यैव          | २८८ |
| पूजयित्वा तु मनसा       | ३५० | पूर्वपत्रात्वमारभ्य           | २११ |
| पूजयित्वा तु हृत्पद्मे  | ३५० | पूर्वबीजं हि यच्चास्य         | ६७  |
| पूजयित्वा यथान्यायं     | २६९ | पूर्वविरसंयुक्त               | ३०० |
| पूजयेच्च स्वमन्त्रेण    | १२८ | पूर्ववत्सन्धिमार्गेण          | १९८ |
| पूजयेदुपविष्टाश्च       | २५८ | पूर्ववद्वारायाग तु            | १३५ |
| पूजां कृत्वा तथा होमं   | १३२ | पूर्ववद्वारन्द्रेण            | १२४ |
| पूजा कृत्वाऽथ पुष्पा०   | १६२ | पूर्वादिकमयोगेन               | ११६ |
| पूजा कार्या विधानेन     | १८७ | पूर्वे प्रत्यक्षसुखं कृत्वा   | २१८ |
| पूजाऽमिहोत्रपर्यन्त     | १८६ | पूर्वोक्तं विश्रहन्यासं       | २७२ |
| पूजादौ सर्वकार्याणा     | १३  | पूर्वोक्तमयोगेन               | २१७ |
| पूजाद्रव्यं समस्तं च    | २७३ | पूर्वोक्तस्यानयोगेन           | ९६  |
| पूजाधिकारशास्त्रं च     | १९५ | पूर्वोक्तेन.....तत्र जनार्दनं | २९३ |
| पूजान्यासप्रयोगेण       | ३२९ | पूर्वोक्तेन.....देव जनार्दनम् | २८९ |
| पूजामाप्नोति            | ३२७ | पूर्वोक्तेन विधानेन किञ्चित्  | २६२ |
| पूजावसानकाले तु         | २२९ | पूर्वोक्तेन विधानेन पूजयेत्   | २९३ |
| पूजितं तर्पित विष्णोः   | १८४ | पूर्वोक्तेन विधानेन हृषागे    | ३२३ |
| पूजित सस्मृतो ध्यातः    | ५२  | पूर्वोक्तैरथ गायत्र्या        | २१० |
| पूजिता धूपिता लिप्सा    | १२२ | पूर्वोदितक्रमेणैव             | १४४ |
| पूरकादिविभागेन          | १२० | पूर्वोदितेन विधिना            | ११२ |
| पूरकेण द्विजश्रेष्ठ     | १०१ | पूर्वोपकारणेनैव               | ३४२ |
| पूरकेणोपसृत्याथ         | १३७ | पृथग्यागे समस्ते वा           | ५९  |
| पूरणीयाऽस्य चाकाक्षा    | १८५ | पृथग्नूर्पं तथैक्यं च         | १०० |
| पूरथित्वाऽङ्गिलि पात्रं | २६१ | पृथवीकामिन्ह०                 | ८७  |

|                             |     |                           |     |
|-----------------------------|-----|---------------------------|-----|
| पृथ्व्यसेजोऽनिलाका०         | ८६  | प्रणतार्तिहतो मन्त्रे     | १६  |
| पृष्ठं पृष्ठस्य लम्बं       | १२७ | प्रणतं चोद्रोत्पूर्वं     | ४८  |
| पृष्ठलग्नो करौ कृत्वा       | ३१२ | प्रणवं प्रणवान्ते च       | ६१  |
| पृष्ठे तु मुष्टिबन्धं       | ७४  | प्रणवं विश्वरूपाय         | ६८  |
| पृष्ठेन लङ्घयनं यस्मात्     | १३१ | प्रणवग्रथित नाम           | १७९ |
| पृष्ठे नामौ तथा कर्त्त्वा   | ९५  | प्रणवत्रितयान्ते तु       | ६४  |
| पृष्ठेऽस्य दक्षिणं दद्यात्  | १८२ | प्रणवद्वितयं व्यापी       | ६४  |
| पृष्ठे स्याद्विक्षिणे हस्ते | ७०  | प्रणवस्त्वं त्रिमात्रश्च  | २०  |
| पौत्रदीपकपद्माक्षा०         | २५१ | प्रणवादिनमोऽन्तं          | ६०  |
| पौष्टकरथविवृत्यर्था         | ८   | प्रणवादिनमोऽन्तैस्तु      | १७८ |
| प्रकटीकुरुते शश्वत्         | ३५० | प्रणवान्ते त्रिधा योज्य   | ६८  |
| प्रकाशयति यो मोहात्         | १९६ | प्रणवान्ते ध्वनिर्देशः    | १२२ |
| प्रकाशयं ज्योतिषा           | ३३  | प्रणवान्ते शिखाबीजं       | २७० |
| प्रकृतिः पुरुषश्वैव         | ६०  | प्रणवेन ततः कुर्यात्      | ८२  |
| प्रकृतिर्द्यक्षरे शोध्या    | १५८ | प्रणवेन तु नाभिस्थं       | १३७ |
| प्रक्षाल्य गन्धतोयेन        | १२४ | प्रणवेन स्वनाम्ना च       | ६७  |
| प्रक्षाल्य च तमस्त्रेण      | २२१ | प्रणवेनाभिधानेन           | ६२  |
| प्रक्षाल्य चार्च्यं शिरसा   | २१२ | प्रणवो बिन्दुसम्भिनः      | ४९  |
| प्रक्षाल्य पाणिपादं तु      | २६१ | प्रणष्ठेदधर्मोऽह          | २३  |
| प्रक्षाल्य बहुशोऽख्येण      | १९९ | प्रणीतापात्रमापूर्ये      | १३९ |
| *प्रक्षाल्यालिप्य च ततो     | १६३ | प्रतापी जयभद्रश्च         | ३०७ |
| प्रक्षिपेत्सैन्यमध्ये च     | २९५ | प्रतिकर्म ततः कुर्यात्    | २१९ |
| प्रक्षिपेद्वग्ने तद्वत्     | ३०६ | प्रतिपत्वार्णमास्यौ च     | १८० |
| प्रक्षीणदिनवेलाया           | १७९ | प्रतिबिम्बति च यस्मिन्    | १२० |
| प्रख्यातौ कामतो लक्षः       | २७७ | प्रतिमा कारयेद्वाऽथ       | १११ |
| प्रचण्डकिरणत्रातैः          | ११२ | प्रतिमाकिङ्गीसस्थो        | २८६ |
| प्रचण्डानां मनुष्याणा       | ३०५ | प्रतिष्ठाप्यासने पूर्वं   | २५६ |
| प्रचलत्पूर्णचन्द्राभा       | १२८ | प्रतिष्ठितस्य वै पश्चात्  | १२९ |
| प्रजप्य.....शिवामंत्रेण     | ३१९ | प्रतिष्ठितेन विषेन्द्रं * | २२६ |
| प्रजप्य.....सिद्धार्थक०     | ३३७ | प्रतीक्षेलग्नकालं तु      | २२१ |
| प्रजप्य तिलकं कृत्वा        | २९० | प्रत्यक्षेतनमान्त्रित्य   | २७  |
| प्रजप्य महिषाक्षं तु        | ३५५ | प्रत्यग्भागागत्समारम्भ्य  | १३६ |
| प्रजप्य शतवारं तु           | ३१७ | प्रत्यब्दे चैवमासे तु     | १६  |
| प्रजप्यामलकं विल्वं         | ३१३ | प्रत्यह पूजनार्थी यः      | १८५ |
| प्रजप्योपलखण्डं तु          | ३२५ | प्रत्यह मुनिशाद्वूलं      | २८३ |
| प्रज्वलन्त प्रपश्यन्ति      | १९७ | प्रत्यह रात्रिकाले तु     | १६  |
| प्रणतार्तिहरं नाथ           | १३  | प्रत्याहरेत्सदा चित्तं    | ३६१ |
| प्रणतार्तिहरो देवो          | १८  | प्रत्याहारं ततः कुर्यात्  | ३५९ |

|                              |     |                         |     |
|------------------------------|-----|-------------------------|-----|
| प्रश्नाम्यासते ये च्यं       | १४३ | प्रभा दीसिः प्रकाशा च   | १४३ |
| प्र नृष्टुराणा               | १५२ | प्रभा यस्य च शालभिः     | ३७  |
| प्रथमे वाणे प्राप्त          | १३  | प्रभवान्मन्त्रनाथस्य    | ३४४ |
| प्रदक्षिणक्रमेणैव            | १६२ | प्रभावान्मन्त्राजस्य    | ३०६ |
| प्रदक्षिणगणोपेत              | २०९ | प्रभासादिषु तोर्येषु    | ६४  |
| प्रदक्षिणे च प्रागादौ        | २५८ | प्रभुत्वेनाभिषेकत्व्य   | १८९ |
| प्रदद्वज्जलमक्षयं            | ३१० | प्रभूनदीसिन्द्वुरित     | १०१ |
| प्रददात्यचिराद्यद्वै         | २५४ | प्रभूत्विन्धनं शुष्कं   | २६८ |
| प्रदद्याच्छक्तिपूर्वं च      | २८७ | प्रभूताना च भूताना      | २२६ |
| प्रदद्यानेत्रयुम्भे स्वे     | ३२४ | प्रयच्छति सदाऽऽरोग्यं   | ३२३ |
| प्रदद्यालेपनं विप्र          | २२३ | प्रयच्छत्यचिरेणैव       | ३४१ |
| प्रदीपं च तथा धूपं           | २८३ | प्रयच्छत्ययिणादीनि      | २९८ |
| प्रदीपाच्च यथा गेहे          | १६६ | प्रयच्छत्यतुला          | ५३  |
| प्रदेशिन्या ततो विद्धि       | ७०  | प्रयच्छन्ति सदाऽऽकृष्टा | ३४९ |
| प्रदेशिन्यादितो हस्ते        | ३०१ | प्रयच्छ मन्त्रजापार्थं  | १२८ |
| प्रद्युम्नस्तु विशालाक्षः    | १६१ | प्रयताया तु जायाया      | २६५ |
| प्रद्युम्नात्मनि संलीनं      | २६५ | प्रयत्वकृतशङ्खाना       | ७७  |
| प्रद्युम्नेन त्वहङ्कारं      | १६० | प्रयत्नेन दिनात्तस्मात् | २८७ |
| प्रधान कण्ठकूपे तु           | ३६४ | प्रयाति दूरतो वेगात्    | ३२० |
| प्रधानं गोपनोपेतं            | ३१० | प्रयात्यर्कपदं वेगात्   | ३४५ |
| प्रधानं च तथोद्दाम           | ३०७ | प्रयायात्कुण्डनिकट      | १६६ |
| प्रधानं च भुवोर्मध्ये        | १६८ | प्रयायाद्वैगृहं विप्र   | ३२१ |
| प्रधान मध्यमेनैव             | १६० | प्रयायाद्विजनस्थान      | ३१२ |
| प्रधानपुरुषेशारुणं तथाऽन्यत् | १५५ | प्रयायाचिर्जन स्थान     | ३२५ |
| ,, प्रणव०                    | १३६ | प्रयुक्तः पूर्वविविना   | ३४४ |
| प्रधानमथ सत्याद्यः           | १६० | प्रवक्ष्यामि समाप्तेन   | १०८ |
| प्रधानमनलास्तु               | ४९  | प्रवर्त्तिं तथैवैतत्    | ८   |
| प्रधानमन्त्रपूर्वा ये        | ६५  | प्रवाहमौदकं यद्वत्      | १७८ |
| प्रधानेन तु शुद्धेन          | १७४ | प्रविभागो न जायेत       | २९  |
| प्रधानेन द्विजश्रेष्ठ        | ८६  | प्रविश्य कीडते सम्यक्   | ३२४ |
| प्रधानोऽथ ध्रुवोरस्थो        | ३१० | प्रविश्य यागभवनं        | १८२ |
| प्रपितामहनाम्ना तु           | २५६ | प्रविश्य यागसदन         | २३४ |
| प्रपूज्य ता समादाय           | ३४५ | प्रविष्टा भगवद्वृत्ते   | १२४ |
| प्रपूज्य पूर्वविधिना         | २२७ | प्रविस्ततरुक्षाखाभिः    | ११० |
| प्रपूज्य विष्वक्सेनं च       | २२७ | प्रमन्नः कस्य भगवान्    | ३   |
| प्रफुल्लशादप शाली            | १७१ | प्रमन्न पूजितो दयात्    | १८३ |
| प्रभा वक्त्रं तु नदध         | ८७  | प्रावृद्धिमजालेन        | ११९ |
| प्रभ ते च नवास च             | १८० | प्रपञ्चाभिषिञ्चेन       | १८८ |
| प्रभात बाधयोऽप्युद्यन्       | १७१ | प्रसन्नस्त्वप्रसन्ना वा | ३३७ |

|                               |     |                                |     |
|-------------------------------|-----|--------------------------------|-----|
| प्रसन्नस्थिरता याति           | ३९  | प्राग्वद्वृतं स्वयं दद्यात्    | १४३ |
| प्रसन्नास्यः कृतन्यास.        | १८६ | प्राग्वल्लाङ्घनसङ्घेन          | ११८ |
| प्रसादेति वै क्षिप्र          | २   | प्राग्वासनानिवद्वा ये          | २८  |
| प्रसादाभिमुखेनाथ              | १०६ | प्राग्वा हृदग्वा               | २०९ |
| प्रसादीकरणं चैव               | १४१ | प्राज्ञिं प्रयतो भूत्वा        | १९  |
| प्रसादीकरणं हेतत्             | १४२ | प्राच्यादावीशपर्यन्त           | ११६ |
| प्रसारयेदनामा च               | ७२  | प्राणाश्चिह्नवनं नाम्ना        | २५४ |
| प्रसार्य चाग्रतो लभे          | ३११ | प्राणाख्येऽपि विप्रेन्द्र      | १८५ |
| प्रसार्योर्ध्वस्थितं सूर्यं   | १०८ | प्राणापत्रपदस्थेन              | १३१ |
| प्रसीद ओ नमस्यन्ते            | ६६  | प्राणायामादितो यावत्           | ३६० |
| प्रसृता अङ्गुलीः सर्वाः       | ७०  | प्रातःस्वनकालीने               | १२  |
| प्रहरन्त्यनिशं तच्च           | ४०  | प्राधानिको द्विजस्यायः         | २५  |
| प्रहारैर्भूतलं हन्त्यात्      | २४६ | प्राप्त स्सनापयेत्पथात्        | १२८ |
| प्राक्कर्मपरिशुद्धं तु        | २७० | प्राप्त. प्रतिपदं यावत्        | २८७ |
| प्राकृतं पौरुषं चैव           | २६० | प्राप्ता वा वीक्ष्य            | ८४  |
| प्राक्मेत्प्रसात्मानं         | ३६५ | प्राप्तानुज्ञः सवित्तोऽपि      | १८४ |
| प्रागरादिक्षकारान्तं          | ४३  | प्राप्ते नक्तं जपान्ते वा      | २७२ |
| प्रागदौ चोत्तरान्तं च         | २१९ | प्राप्ते लभोदये विप्र शयनस्थ   | २२३ |
| प्रागादौ तु यथामूल            | १३९ | „ सन्निरोध्य                   | २२१ |
| प्रागदौ मध्यर्यान्त           | २२३ | प्राप्तुयाच्च तदूर्ध्वात्      | ९०  |
| प्रागदौ रजतं ताम्रं           | २२३ | प्राप्तुयान्महर्ती कीर्ति      | ३०५ |
| प्रागुक्तं यतिपूर्वं वा       | २६१ | प्राप्तुयान्महती वृद्धि        | ३०६ |
| प्रागुक्तं योजनीय तत्         | १५९ | प्राप्तुवन्ति प्रबोध च         | ३०३ |
| प्रागुक्तस्तक्तुत कृत्वा      | ३४३ | प्राप्त्य स्थानं स्वमन्त्रं तु | ८५  |
| प्रागुक्तात् क्षेत्रमानादै    | २०६ | प्रायश्चित्त जपेद्विप्र        | २८५ |
| प्रागुक्ताना चतुर्णीं दु      | ३११ | प्रायश्चित्तादिव्यत्नार्थं     | २८८ |
| प्रागुक्तेन विधानेन ततस्त्वा० | २५५ | प्रायां चक्रतीर्थं च           | ८१  |
| „ प्रासादा०                   | २२७ | प्रायभेन्मनसा विप्र            | ३१३ |
| प्रागुक्तेन स्वनाम्ना वै      | ४३  | प्रार्थना च तत. कार्या         | २३८ |
| प्रागुक्तेनैव विधिना          | १८२ | प्रार्थयन्त्युपरोधेन           | १९७ |
| प्रागुक्तैः स्वोदितैः         | ९८  | प्रासादं च तथा कुर्यात्        | २०६ |
| प्रागोङ्गरेण युक्तानि         | ८७  | प्रासादमानयुक्त्या तु          | २०८ |
| प्रागदक्षिणशिरो वाऽथ          | १७० | प्रियद्वुना यथाशक्ति           | ३४८ |
| प्रागिदक्षयाविद्वानि          | १०२ | प्रियत्वं सततं याति            | ३४० |
| प्राग्बीजं प्रणवाद्यं च       | ४९  | प्रीतिमुत्पादयत्याशु           | ३५५ |
| प्राग्बीजस्याध ऊर्ध्वं च      | ६४  | प्रीतिमुक्तेन भनसा             | ३५४ |
| प्राग्राजाकृतस्त्वाना         | ३१३ | प्रेतरूपानुकारं च              | २६० |
| प्राग्वत्संस्मृत्य सस्मृत्य   | १९१ | प्रेरयन् पूर्ववद्वान्          | ८४  |
| प्राग्वत्स्थिकमेषैव           | १२८ | प्रेरयेद्यस्य वै दत्ता         | ३०६ |
| प्राग्वत्स्वरद्वयोपेत         | ६६  |                                |     |

प्रेरित नाभिरन्द्रेण  
प्रोक्ता त्रैलोक्यगुणा  
प्रोक्षणं ताडन वाह्ये  
प्रोक्षयेदवृथपात्रात्  
प्रोक्षयेदस्मन्त्रेण  
प्रोक्षरेन्मूलमन्त्रं तु  
प्रोक्षारयंश्च तन्मंत्रं  
प्रोक्षारयंश्च मन्त्रेवं  
प्रोक्षितं विरलं  
प्रोद्यतो बाहुदण्डः स्यात्  
प्रोद्धरेत्प्रणवं चादौ  
प्रोद्धरेत्प्रणवान्ते  
प्रोद्यता इव चोद्धर्तु  
प्लावयित्वोपलिप्याश  
प्लुतमास्ते जलोर्ध्वं तु

## फ

फकारः फुलायनो  
प(फ) ट्कारद्वितयज्ञान्ते  
फट्कारान्तेन तु ततो  
फट्कारेण तु चकार्यं  
फलं भवत्यनुन वै  
फलमूलं तथा पुष्प  
फलमूलादिनैवेद्यैः  
फलशाखान्तरस्यं च  
फलानि शालिङीजानि

## ब

बदराण्डप्रमाणाना  
बदराण्डप्रमाणेन  
बदर्यश्रीमसस्थेन  
बद्ध प्रकल्पयेद्विष  
बद्धपद्मासनाशैव  
बद्धपद्मासनासीनाः  
बद्धालिपुर्द्वयं नित्यं  
बद्धा तजुत्रमन्त्रं च  
बद्धा पाषाणखण्डे च  
बद्धा मुष्ठि दक्षिणेन  
बद्धा सञ्चिन्तयेद्विष्णोः  
बन्धुजीवोपमं रक्त

|     |                                   |     |
|-----|-----------------------------------|-----|
| २१  | बला मोदां तथा मांसी               | ३१३ |
| ७   | बलि मन्त्रपवित्रं च               | २२६ |
| १४१ | बलिकर्मसमोपेतं                    | २२९ |
| १६३ | बलिदानावसान तत्                   | २६९ |
| २५७ | बहिः( हिं ? ) क्रण्ठोपमं ध्यात्वा | १४३ |
| १०५ | बहिः कदम्बपुष्पाभं                | ३५१ |
| ८७  | बहुधा भेदमायाति                   | ३२७ |
| १०६ | बहुनाऽत्र किमुक्तेन               | १६  |
| ७३  | बहुभिन्नाऽवशकितम्यः               | २६४ |
| ७८  | बहुशुक्लेन्धनेऽप्तौ च             | १४८ |
| ५३  | बहुष्मभुजपत्रेषु                  | ३५  |
| ५३  | बहूना वा यथायोग                   | ३५६ |
| २५६ | बहूर्धं तत्प्रभावाच               | ३४० |
| २६१ | बाण कार्षुकमन्यस्मिन्             | ३१० |
| ३२० | बालाकर्वणो हुतभुक्                | १४८ |
|     | बाह्यान्तस्थ शिखातीत              | ३६३ |
| ४५  | बाह्याभ्यन्तरतुल्याना             | २४८ |
| २४५ | बाह्ये रेखान्वय                   | ११० |
| ३०९ | बाह्ये शङ्खोदरं पद्मं             | ३४४ |
| ३६९ | बाह्योपचारैस्तद्विद्विः           | २५४ |
| ६   | बाह्योः कण्ठे तथा मूर्धिन्        | २९६ |
| १८० | बिम्बं मन्त्रवयं वृक्ष            | २२५ |
| ४३  | बिम्बप्रतिसराणा च                 | २३१ |
| १८२ | बिम्बमानं तु नवधा                 | १९९ |
| २३३ | बिम्बमानाद्यथा पीठ                | २०४ |
|     | बिम्बमाराधनार्थं तु               | २०२ |
| ३५१ | बिम्बात्मनो विभोः स्पृष्टा        | २२१ |
| ३२५ | बिम्बाधेन तु विस्तीर्ण            | २०४ |
| ४   | बिम्बेन सह यत्पीठ                 | २०५ |
| ७५  | बिम्बोच्छ्रायसम पीठ               | २०४ |
| ४८  | बिलद्वाराण्यसङ्घातानि             | ३२६ |
| ३३६ | बीजं हृचेतन यद्वत्                | ३६  |
| १२१ | बीजभूता च सर्वस्य                 | ९१  |
| ३२२ | बीजैर्ध्यान्यैस्तण्डुलैश्च        | १४७ |
| १३२ | बुद्धि विना चतस्रा                | ९९  |
| ७३  | बुद्धिर्द्विद्विमता श्रेष्ठ       | २५  |
| १०२ | बुद्धिरसन्तारिका या वै            | ९९  |
| ११७ | बृहद्ग्रहं समुत्थाप्य             | २२८ |
|     | ब्रह्मचारी वनस्थानां              | ३८७ |

|                                     |     |                               |     |
|-------------------------------------|-----|-------------------------------|-----|
| ब्रह्मणो बीजमाल्यातं                | ६६  | भगवन् श्रोतुमिच्छामो विज्ञो.  | ४   |
| ब्रह्मपूर्वमिदं सर्वं               | ३०  | भगवन् सर्वमन्त्रात्मन्        | २४३ |
| ब्रह्ममाहेन्द्रश्चादीन्             | १३९ | भगवच्छक्षरमिति                | २४० |
| ब्रह्मरन्ध्राद्विनिष्कान्ते         | १०४ | भगवन्त कृते त्वेवं            | २२० |
| ब्रह्मसप्तिः समुद्रायात्            | १०५ | भगवन्तं समरंसत्र              | १७० |
| ब्रह्मसिद्धिप्रद ज्ञानं             | ३०  | भगवान् कमलाकान्त              | ९   |
| ब्रह्मस्वरूपममल                     | ५५  | भग्ने विन्दे शुभे पौठे        | २२८ |
| ब्रह्माणं तु सुरेशान                | ११६ | भजन्ति सानुकूलं च             | ३४० |
| ब्रह्मायजाग्रत्पर्यन्त              | १२९ | भद्रपीठे समारोप्य             | २११ |
| ब्रह्मा प्रणम्य बहुशः               | १३  | भयाभये त्वैक्यस्या            | १९  |
| ब्रह्माभिन्नं विभो ज्ञानं           | ३८  | भलायुधो भकारश्च               | ४५  |
| ब्रह्माभिन्नात्ततो ज्ञानात्         | ३२  | भवच्छेदे च दीक्षाया           | १५६ |
| ब्रह्माहृष्य तथा रुदः               | ९९  | भवत्प्रसादसामर्थ्याद्         | २९  |
| ब्राह्मणः क्षत्रिया वैश्या-         | २१९ | भवन्ति यादवाऽैव               | २५२ |
| ब्राह्मणादेव गृहीयात्               | २४९ | भवन्त्यमी विशुद्धास्तु        | १७३ |
| ब्राह्मणादौ च वर्णाना               | १८१ | भविष्यति तथा नाम              | १४  |
| ब्राह्मान्मुहूर्तादारभ्य            | २५३ | भवेच्च साधकेन्द्रणा           | ७०  |
| ब्रूहि मे देवदेवेश                  | १२५ | भवेत्पादस्तु दैर्घ्येण        | २०२ |
| भ                                   |     |                               |     |
| भकारश्च वकारश्च                     | २४२ | भवेत्पुवती वन्म्या            | ३४० |
| भक्तः परो योजनीयः                   | ५९  | भवेऽस्मिन् प्राकृताना तु      | ३४  |
| भक्तस्तद्वावितात्मा च यदि मन्त्र०   | ४९  | भागत्रिदशकेनाथ                | २०६ |
| भक्तस्त्वं...स्थिरबुद्धिं०          | ९३  | भागद्वयेन भूस्पर्श            | २०५ |
| भक्ताना श्रोत्रियाणा                | ८०  | भाण्डस्थस्य यदाज्यस्य         | १४१ |
| भक्ताना संशयच्छेदं                  | १८७ | भाण्डाश्च पृष्ठतः पश्येत्     | ३१४ |
| भक्त्या समर्पयनेतत्                 | ११  | भाति( व ? )व्यापृतिकं बुद्धा  | ३९  |
| भक्त्या सम्प्रीणेदेव                | २५९ | भावग्राह्यमनौपम्यं            | ५७  |
| भक्त्या स्मृत्वा मन्त्रिण त         | ३४७ | भावना निष्कलाल्यस्य           | ५९  |
| भक्षणित्वा विनिक्षिष्य              | १७० | भावयित्वाऽथ विज्ञानं          | २१६ |
| भगवच्छक्षितमिः                      | ४७  | भावातीतं परं ब्रह्म           | ३६  |
| भगवद्भर्मतन्त्राणा                  | २४७ | भावासनस्य मुद्रैषा            | ७६  |
| भगवद्भाविनो ये च                    | २१९ | भावित कुङ्कुमेनाथ             | ३५१ |
| भगवद्भाविनो विप्राः                 | २५० | भावे ह्यभावामापने             | ३६१ |
| भगवद्यागनिष्पत्ति०                  | २५३ | भावोपेतं द्विज गुरोः          | १८१ |
| भगवन् देवदेवेश                      | २५  | भावोदयेन योगेन                | ५९  |
| भगवन् पितृयागार्थं                  | २५७ | भासितं चाथ सूत्रेण            | १२८ |
| भगवन् भूतभव्येश                     | २१० | भासित भावयेद्देह...प्रविष्टेन | १५२ |
| भगवन् श्रोतुमिच्छामि एतत्संक्षेत्र० | ३६३ | ” भोगस्थान०                   | १५१ |
| ,, प्रायश्चित्त०                    | २७५ | भास्त्रद्वास्वरूपोऽसौ         | ८३  |
|                                     |     | भित्त्वा यन्त्राप्यनेकानि     | ३०९ |

|                               |     |                           |     |
|-------------------------------|-----|---------------------------|-----|
| भिन्नमस्याङ्गशट्कं            | ६४  | भूषिते वनमाले             | ५३  |
| भिन्नात्मभ्या ततस्ताभ्यां     | १०४ | भेदयेद्गुवनान्तेन         | ५३  |
| भीतस्य च विनीतस्य             | १८८ | भेरीपटहघोषादि०            | १०२ |
| भुक्त्वा जपेन्मूर्त्तिमन्त्रं | २७९ | भैक्षान्नभक्षलोभाच्च      | २७९ |
| भुक्त्वा शयीत शयने            | १८७ | भोगमन्त्रेण चैकैकं        | २१८ |
| भुक्त्वा ऽख्येणाभिमन्त्राथ    | १७० | भोगस्थानगतस्यैव           | १०४ |
| भुज्ञानस्य मुने तस्य          | २६२ | भोगस्थानगताना च           | १०५ |
| भुज्ञानेषु तथैतेषु            | २५९ | भोजनं च ततो दद्यात्       | २६५ |
| भुवनो योगधाता च               | ३१० | भोजनैर्विविधैः शक्त्या    | २२६ |
| भूत भव्यं भविष्यच्च           | ३३३ | भोजयेन्मूर्त्तिमन्त्रेण   | २२१ |
| भूतद्वाहपरित्यागी             | ३५९ | ध्रमणाच्चक्वत्तौ तु       | ७३  |
| भूतात्मा भूतयोनीना            | १५  | आन्त्वा भिक्षा च षट्कर्म० | २४८ |
| भूताना तर्पणार्थाय            | २६२ | आमयन् गगनस्थ च            | ३२७ |
| भूताना बलिदानं च              | २१४ | आम्यमाण निराधारे          | २९१ |
| भूतिना तिलकं कृत्वा           | १८१ | भूलता शशिलेखवत्           | २०० |
| भूतेभ्यश्चाविभक्तं तत्        | ३३  | भूसन्विरहुलसमो            | २०० |
| भूयैर्गृहीतमनुजं              | ३२६ |                           | प्र |
| भूयेण युतं मूर्धना            | १२३ | मरुरालयकूल तु             | ३३० |
| भूमावथ कृते खाते              | २७२ | मकाराद्यानि बीजानि        | १५७ |
| भूमावभ्यन्तरे कुण्डे          | १३६ | मग्नानुद्धरते लोकान्      | ६   |
| भूमात्परि विन्यस्य            | २६९ | मच्छासनप्रपत्नाना         | २६५ |
| भूमिकाग्राच्च निज्ज्वान्तं    | २०७ | मठं सायतन कृत्वा          | २४९ |
| भूमिभागे समे लिसे             | २९३ | मठायतनभिन्नं च            | २४९ |
| भूमिवै मुनिशार्द्दलं          | २०७ | मणिप्रमेव चोदुद्धौ        | २१५ |
| भूमिष्ठं क्षेत्रपालं च        | ११३ | मणिवन्धप्रदेशस्तु         | २०२ |
| भूयः प्रणवमादाय               | २४४ | मणिभ्या सद्गमोद्देशात्    | १२७ |
| भूयथं निष्कलं मन्त्रं         | १०६ | मणियथा विभागेन            | ९९  |
| भूयश्चैवावतीर्णे              | ४   | मण्डपस्याथावा कुर्यात्    | २१४ |
| भूयस्तद्वद्यं बीजं            | ४८  | मण्डलं प्लावितं येन       | १८२ |
| भूयस्तमनलस्थ च                | ५१  | मण्डलं मण्टपं प्रोक्ष्य   | ११२ |
| भूयस्तस्माच्च पातालात्        | २२  | मण्डलं मध्यमाया तु        | २०९ |
| भूयोऽनुक्रमयोगेन              | १५६ | मण्डलनितयाकीर्णं          | ९९  |
| भूयो भूयश्चतुद्वर्दं          | २९७ | मण्डलस्थं तत पश्चात्      | २३४ |
| भूयोऽधर्यपुष्पगन्धेन          | १२४ | मण्डले व्यक्षसूत्रे च     | १०७ |
| भूर्जपत्रे तु षट्प्रत्रं      | ३४३ | मण्डलोपरि मन्त्रं च       | ११५ |
| भूर्जपत्रेऽथवा वस्त्रं        | ३३९ | मण्यक्षरस्यासने तु        | ३४१ |
| भूर्जं नेत्रेऽथवा वस्त्रे     | ३५९ | मति कृत्वोर्वर्धगमने      | २३  |
| भूषणं कौस्तुभाद्यं च          | १०२ | मत्तेभस्त्रिहसर्पणा       | ३०९ |

|                               |     |                             |     |
|-------------------------------|-----|-----------------------------|-----|
| मत्सरा( री ? )णामभक्ताना      | ३६५ | मन्त्र आवाहने विप्र         | ६८  |
| मदनुग्रहहेत्वर्थ              | २२४ | मन्त्रगुस्तिस्तु कर्तव्या   | १८७ |
| मदोद्धतं करीन्द्र वा          | ३१२ | मन्त्रवक्त स्ववीर्येण       | ११२ |
| मद्भक्तदृष्टकाणा च            | ३६५ | मन्त्रन्यास पुरा कृत्वा     | २१८ |
| मधुक्षीरधृतैर्विप्र           | ३०८ | मन्त्रपीठत्वमापन्न          | १९३ |
| मधुक्षीराज्यसंमित्रं          | २६० | मन्त्रपूजाधिकारार्थ         | १७३ |
| मधुना केवलेनाथ                | ३४२ | मन्त्रपूर्वं स्मरेद्विष्णुं | ८५  |
| मधुपकैव मात्राभि.             | १२० | मन्त्रप्रसादजनितं           | १९८ |
| मधुमासमसत्यं च                | २३९ | मन्त्रमात्मनि संशोध्य       | २७४ |
| मधुमित्रेण चान्ये द्वे        | ३२३ | मन्त्रमात्र पदं वान्यत्     | १३३ |
| मधुरादिरसैस्तद्रूत            | ३५  | मन्त्रमूर्ति यजेत्पश्चात्   | २५८ |
| मधुसर्पिःङ्गुतं चाथ           | १०२ | मन्त्रमूर्तिप्रतिष्ठानं     | २५७ |
| मध्य कुर्याच्च हस्ताभ्या      | ७५  | मन्त्रयुक्तेन वीजेन         | १७५ |
| मध्यतस्तर्जनीभ्या तु          | ७२  | मन्त्रयोगात्तथा ध्यानात्    | ७५  |
| मध्यमानामिकाङ्गुष्ठ०          | ३५० | मन्त्ररूपं परं ध्यात        | १७९ |
| मध्यमानामिका न्यूना           | ७२  | मन्त्रवृन्दसमायुक्तः        | १२८ |
| मध्यमानामिकाभ्या च अङ्गुष्ठा० | ३१३ | मन्त्रसङ्घ परत्वेन          | १५६ |
| मध्यमानामिकाभ्या तु युग्मं    | ३१२ | मन्त्रसम्बोधसमर्थ्यात्      | १७५ |
| मध्याह्नभास्कराकारं           | ४३  | मन्त्रसिद्धिस्तु वै तस्य    | १८७ |
| मध्ये गोपुरमुख्यस्य           | १७  | मन्त्राणा तर्पणं कृत्वा     | १७२ |
| मध्येऽग्नि मन्त्रनाथस्य       | २५८ | मन्त्रात्मानं परं विष्णुं   | १९५ |
| मध्ये तु यागद्व्याणा          | २३२ | मन्त्रात्मा भगवान् विष्णुः  | १३२ |
| मध्ये तु राजपाषाणं            | २२३ | मन्त्रा यतोऽखिलास्तस्मिन्   | १५८ |
| मध्ये मृगपदाकार०              | १४१ | मन्त्राराधनमार्गस्थः        | १०६ |
| मध्यमः पयसा पूर्ण             | ३५७ | मन्त्राराधनसक्तस्तु         | ३९  |
| मननान्मुनिशार्दूल             | १२२ | मन्त्राराधनसक्ताना          | २३९ |
| मनसः कीर्तिमन्त्रैण           | १७६ | मन्त्राशाध्यात्मरूपा ये     | १५७ |
| मनस्थातुसन्धानं               | १६८ | मन्त्री चाङ्गुशमन्त्रेण     | ३४९ |
| मनसा तु मुनिश्रेष्ठ           | १९० | मन्त्री तिष्ठति देहे स्वे   | ३५३ |
| मनसा मुनिशार्दूल द्वादशा०     | २५६ | मन्त्री प्रयोजयेच्छवत्      | ३०९ |
| ” विष्णोर्चा०                 | २५१ | मन्त्रेणाग्निप्रभावेन       | २९५ |
| मनुजैर्दत्तैश्चैव             | २०  | मन्त्रेणायन्तरदेन           | ३१९ |
| मनोबुद्धिरद्वारो              | ६०  | मन्त्रेणानेन विप्रवै        | १२१ |
| मन्त्रं द्विज समाख्यातं       | १२२ | मन्त्रेणार्चायेद्विष्णुं    | १८९ |
| मन्त्रं ध्यायेजपेन्मन्त्री    | २३३ | मन्त्रेणाहूय देहस्थं        | २७० |
| मन्त्रं पूर्वोक्तविविना       | १६२ | मन्त्रेशसुपञ्चहत्य          | २६३ |
| मन्त्रं विम्बवमयं वृक्षं      | २२५ | मन्त्रे हातुग्रहार्थस्तु    | १५८ |
| मन्त्रं सन्धाय तत्सूत्रं      | ३३४ | मन्त्रै. कातीयसूत्रेण       | १५  |

|                             |     |                               |     |
|-----------------------------|-----|-------------------------------|-----|
| मन्त्रै सज्ज्य सम्पूज्य     | १९२ | मायामन्त्रश्वरूपेषा           | ४९  |
| मन्त्रैस्तु सम्पुटीकुर्यात् | १७३ | मायामयो महामोहः               | ३१० |
| मन्त्रोच्चारणमात्रेण        | १९० | मायारूपस्तु विघ्नौदो          | ४१  |
| मन्त्रोत्पत्तिक्षेपैव       | ५७  | मायाव्योमान्वित               | ५३  |
| मन्त्रोत्सङ्गता न्यस्या:    | २११ | मायाव्योमेशराहितं             | ३२८ |
| मन्त्रोदकेन संस्नाप्य       | ३१९ | मायाशक्तेस्तु लक्ष्म्यन्त     | १५६ |
| मन्त्रोपकरणं सर्वे          | १९३ | मायासख्यः स्मृता ह्येता:      | ३१० |
| मन्त्रोपघाते चोत्पन्ने      | २८६ | मारीचं नाभसं चकं              | ९२  |
| मन्त्रोपभुक्तिमर्घ्यं च     | १७९ | मार्गस्थो मुनिशार्दूल         | २७५ |
| मन्त्रोऽयं मुनिशार्दूल      | २४७ | मालाकृति च शिरसि              | २३१ |
| मन्त्रो रथिमसमूहस्तु        | १०० | मालाधरस्तु वै मन्त्री         | ३४२ |
| मन्त्रस्मिन् मानुषे लोके    | ३४५ | मालासाधनमित्येतत्             | ३४३ |
| मन्दारपुष्पविटपी            | २२५ | मालिन्यमात्मनो विप्र          | २८६ |
| मम ब्रातापद योज्यं          | २४३ | माल्य सुक्ताकलैर्हारः         | १७१ |
| मम भवतस्य देवेश             | २०  | माल्यैर्मैनोहरैः              | १९६ |
| ममाज्ञा देहि मन्त्रज्ञ      | ३२१ | माहात्म्यमय पाशाख्य०          | ३४७ |
| ममेति वासनाविद्             | ५८  | माहेन्द्रमण्डलान्तस्थं        | २९२ |
| मयैतद्विदितं सर्वं          | २९  | मिश्रितं कुड्डमेनैव           | ३५१ |
| मरीचिपदसङ्गं तु             | ३५८ | मीनो निमीलिताक्षः             | १९  |
| मर्त्यलोकस्थितो मन्त्री     | ३४७ | मुकुराकारजानूल्य०             | १२  |
| मलिनं चास्वतन्त्रं च        | ८६  | मुक्तिमार्घस्त्वया प्रोक्तः   | २८८ |
| महाजयेति विख्याता           | ७४  | मुक्त्यर्थं पुत्र दीप्तैस्तु  | १२६ |
| महानिमित्तमुद्दिश्य         | २२९ | मुखगण्डौ समौ कुर्यात्         | २०० |
| महानुपालयाप्ने तु           | ३३३ | मुखश्वासो(से) न निर्धात०      | १४४ |
| महामन्त्रेति च पदं          | २४५ | मुखेऽग्निरापः स्वेदो वै       | ३८  |
| महामोदैः शुभोदीसैः          | १२० | मुखे मुखं तर्जनीभ्या          | ७५  |
| महाशङ्खाय च स्वाहा          | ५३  | मुख्यमन्तशरीरं तु             | १५१ |
| महोत्साहः शुभाचारः          | २८९ | मुद्रा प्रदर्शयेत्स्वां स्वां | ९६  |
| मातुः पितामहो योज्यः        | २५६ | मुद्रा बद्धा ततो जप्त्वा      | १६३ |
| मात्रासङ्घट्नं कुर्यात्     | २८८ | मुद्रा वै बन्धयेनमन्त्री      | ७०  |
| .....मादय                   | २४२ | मुद्रा सन्दर्शय मूलाख्या      | १०५ |
| माधुर्यमिक्षुसंस्थं च       | ३६  | मुद्रा पितृगणस्यैषा           | ७८  |
| मानादधार्वसूत्रेण           | १०८ | मुद्राबन्धयजपान्तं च          | २३२ |
| मान्त्रोपकरणं सर्वं         | २६७ | मुद्रालङ्घृतिमद्धययेत्        | ११६ |
| मासके प्रभवो ह्यहि          | २१  | मुद्रेयं क्षेत्रपालस्य        | ७६  |
| मायाख्यमधुना वच्चिम         | ३०९ | मुद्रेषा कामधेन्वाख्या        | ७९  |
| मायाख्येन तु संयुक्ताः      | ३१० | मुद्रेषा वाग्विभूत्यर्था      | ७७  |
| मायाख्योपरि                 | ६३  | मुचीना गतसङ्गाना              | ३११ |

जयारूपसंहितास्थल्लोकानां अकाराद्यनुकमणिका.

४३६

|                               |     |                           |     |
|-------------------------------|-----|---------------------------|-----|
| मुमुक्षुणां च शिष्याणां       | १७४ | मूलमन्त्रोदितं विद्धि     | ३११ |
| मुष्ठि बद्धा शिखास्थाने       | ७१  | मूलमन्त्रोपजेसेन          | ११० |
| मुष्ठिना ग्राहयेद्ग्राम       | ७२  | मूलव्याख्यानरूपाभ्या      | '१५ |
| मुष्ठेष्वर्धं स्थितोऽङ्गुष्ठं | ७४  | मूलस्य हृदयादीना          | ३३६ |
| मुष्ठेनांतिसमीपस्थां          | ७७  | मूलीयमङ्गष्टकं तु         | २६३ |
| मुसलाहननान्यष्टौ              | ३०९ | मूले चोभयतः कुर्यात्      | १४१ |
| मूत्रोत्सर्गे                 | ८०  | मूले सिंकं शिखाशाखा०      | २९  |
| मूर्ति मूर्तिव्यपेक्षाया      | ११६ | मूलेन भगवन्त तु           | १७५ |
| मूर्ति प्रेतमर्यां ध्यायेत्   | २६२ | मूलेन शयनस्थस्य           | २१४ |
| मूर्तिद्वयं तु प्रथमं         | ३३१ | मृकण्डुताक्ष्यपूर्वाणां   | ५   |
| मूर्तिमन्त्रं तु विन्यस्य     | ९५  | मृगचर्मं तु तत्पृष्ठे     | १९१ |
| मूर्तिमन्त्रं विना विप्रं     | ५६  | मृतके मुनिशार्दूल         | २७८ |
| मूर्तिमन्त्रमथास्यैव          | ५०  | मृतशापि परोक्षे तु        | २७३ |
| मूर्तिमन्त्रमयो वक्ष्ये       | ४९  | मृतोपकरण सर्वं            | २६२ |
| मूर्तिमन्त्रयुतं मूलं कर्णि०  | ३०१ | मृदमादाय सम्मन्त्र्य      | ३३७ |
| जपे०                          | २८२ | मृदुकल्हारकुसुमैः         | ४१  |
| मूर्तिमन्त्रसमेतस्तु          | ४८  | मद्भागो मूलमन्त्रेण       | ६१  |
| मूर्तिमन्त्रातु वर्णेन        | २५८ | मृद्धिः षष्ठ तु कलशं      | २१२ |
| मूर्तिमन्त्रादितः प्रोक्तो    | ५६  | मेखलावयपूजाया             | १३६ |
| मूर्तिमन्त्रेण वै कुर्यात्    | ९५  | मेखलात्रितय चैव           | १३४ |
| मूर्तिमुदाचतुष्कणे            | १९६ | मेखलापत्रपूष्पायै         | २०७ |
| मूर्धनः पादावधियावत्          | २३१ | मेघच्छन्ने स्वकं मन्त्रं  | ८२  |
| मूर्धनि वा वक्त्रविवरे        | २७१ | मेघाद्वारागोचैव           | ३७  |
| मूलजानामयो वक्ष्ये            | १२६ | मेघाऽभिचारविघ्वंसो        | ३३१ |
| मूलतश्चोपबाहुर्वै             | २०२ | मेघावीर्यमहातेजो०         | १२५ |
| मूलदेशात्समारभ्य              | १४८ | मे प्रपत्रस्य च पदं       | २४२ |
| मूलमन्त्रं द्विजश्रेष्ठ       | ११५ | मेलघेत्सुसितानां च        | ३१३ |
| मूलमन्त्रं समुच्चार्य         | १०५ | मेलघेदग्रदेशाच्च          | ७३  |
| मूलमन्त्रव्यायाम०             | १६  | मेषमासे सिते पक्षे        | १२  |
| मूलमन्त्रस्य देवीना           | ११६ | मैथुनाहारपानादि०          | २७९ |
| मूलमन्त्रस्य विप्रेन्द्र      | २३५ | मोक्षद तु विशेषेण         | ११६ |
| मूलमन्त्रादि तत्कुर्यात्      | ८४  | मोक्षदो मोक्षकामस्य       | ४६  |
| मूलमन्त्रादिभिर्मुख्यैः       | ११२ | मोक्षार्थमपि विप्रेन्द्र  | २५० |
| मूलमन्त्रादिसर्वस्य           | २३० | मोदकानि घृताकतानि         | ३५४ |
| मूलमन्त्रादिसर्वेषा           | ६७  | य                         |     |
| मूलमन्त्राभिजसेन              | ८६  | य कृत्वा निर्भयस्तिष्ठेत् | ९३  |
| मूलमन्त्रेण मन्त्रज्ञः        | २८९ | य यं प्रपूजयेन्मन्त्री    | २९९ |
| मूलमन्त्रेण विप्रेन्द्र       | १३२ | य यं समीहते कार्मं        | ३३१ |

|                             |     |                            |     |
|-----------------------------|-----|----------------------------|-----|
| यं य समीहते मन्त्री         | ३३८ | यथाऽनन्तरसाः सर्वे         | ३४  |
| यः कश्चिद्वैष्णवस्तस्मिन्   | २३७ | यथा नियोजयेत् सम्यक्       | २८९ |
| यः कुर्यात् स द्विजश्रेष्ठ  | २८४ | यथा निवेशिताः पूर्व        | २५७ |
| यः पुरा कथितच्छैव           | ३५३ | यथाऽनुरूपं क्रमसः          | १५५ |
| यक्षणा यक्षिणीना च          | १२६ | यथाऽनेकेन्धनादीनि          | ३७  |
| यच्चान्यन्यन्मनसोऽभीष्ट     | २९४ | यथाऽभिषेके तु सुने         | १८३ |
| यच्चोपमानै रहित             | ३६  | यथा यथा यत्र तत्र          | १७९ |
| यजनित् श्रद्धया देव         | २५० | यथाऽयस्कान्तमणिना          | २६  |
| यजस्व पूजयस्वैतान्          | २५२ | यथा येन प्रकारेण           | ३०  |
| यज्ञकाष्ठोद्भवान् स्पष्टान् | १३९ | यथार्थं भगवद्भर्म          | ४   |
| यतः परः प्रभवति             | ५७  | यथावज्ञानदृश्या तु         | १६६ |
| यतः समयदोषेण                | २३५ | यथावद्विदितं पश्चात्       | ३   |
| यतः स्यात् हेयसमता          | ३२८ | यथाविधानतो मन्त्री         | २९४ |
| यतिधर्माश्रयाणा तु          | २७३ | यथाशक्ति व्याशक्वेन        | १८२ |
| यत्तच्चित्तमिवापनः          | ३९  | यथाशक्ति व्यसङ्घैस्तु      | ३०२ |
| यत्तवृसिहवदन्               | ३२७ | यथाशक्त्युपचारेण           | १११ |
| यत्यादिपञ्चके               | २५३ | यथेच्छाना जनानां तु        | ३०५ |
| यज्ञरूपेण देवाना            | २०  | यदमिरूपं त्रैगुण्यं        | ५८  |
| यत्पूर्वं कथितं रूपं        | १०४ | यदव्य करिशैलस्य            | ९   |
| यत्प्रसादात् वै भूयो        | ५   | यदनिलयमिदं विप्र           | १३० |
| यत्प्राप्य न पुनर्जन्म      | ३३  | यदर्थं क्रियते श्राद्धं    | २६३ |
| यत्र तत्र जयस्तस्य          | ३१८ | यदाकाशस्य शून्यत्वं        | १०० |
| यत्र तत्र परीवादो           | १८० | यदा तु न क्षुभेन्मन्त्री   | २९५ |
| यत्र यत्र क्षिपेन्मन्त्री   | ३२६ | यदाऽलुप्तविवेको            | २७  |
| यत्र यत्र नियुक्तं तु       | ३२७ | यदा वायव्यदिक्कुण्डे       | १३३ |
| यत्र वै वर्णरूपेण           | ५७  | यदि चादीक्षितं पश्येत्     | २८५ |
| यत्र सा पतति ब्रह्मन्       | १६४ | यदिदं पश्यसि ब्रह्मन्      | २१  |
| यत्रेदं तिष्ठते यन्त्र      | ३४० | यदुक्तं प्राइमया मानं      | १३४ |
| यत्रेन्द्रजालं रोगादिं      | ३४६ | यदैव दीक्षितस्तिष्ठेत्     | २७३ |
| यत्सर्वव्यापकं देव          | २७  | यदृत्वा न निवर्तन्ते       | ३५३ |
| यथाकामं तु मोक्षार्थी       | १५० | यद्वीजं हि सतत्वस्य        | १४२ |
| यथाकालं प्रयुक्ततावा        | ६७  | यद्यिच्छति जात्या वै       | ३०३ |
| यथाकालोद्भवैः पुष्पैः       | १११ | यद्यद्वृहीत्वा विप्रेन्द्र | ३०३ |
| यथा काष्ठान्तराद्विः        | ३६  | यद्यप्यस्यासैराग्यैः       | ३६१ |
| यथाक्रमोदितवैः              | ६५  | यद्यप्युक्ता मया विप्र     | १६१ |
| यथाऽस्तमा आत्महृदये         | २१५ | यदूपं कथितं पूर्व          | १४९ |
| यथा त्वं मयि विप्रेन्द्र    | ९३  | यदूयः पूर्णमासीनु          | २५२ |
| यथा दिनचतुर्जकं तु          | २२६ | यद्विकारं जगद्वातुः        | ७   |

जयाख्यसंहितास्थळोकानां अकाराद्यनुअमणिका।

४३७

|                             |     |                                  |     |
|-----------------------------|-----|----------------------------------|-----|
| यद्विन्यासात्साधकस्य        | ५५  | यावदात्मसमीहा च                  | ३१८ |
| यद्वैतद्वावभावित्वं         | १०४ | यावदेकादशी शुक्ला                | २३९ |
| यन्त्रसन्धारको यत्र         | ३३५ | यावद्गुजिक्रियान्तस्तु           | २५९ |
| यया दृष्टेऽथवा मन्त्री      | ३४४ | यावन्न चालिते भूयः               | ३५४ |
| ययोपचर्यते विप्र            | ५८  | यावन्न त्रितयं ज्ञातं            | १५७ |
| यस्मात् संन्यासमूर्च्छे तु  | २३५ | यावल्लोकापावादस्तु               | २८६ |
| यस्मादौ धर्मकार्यार्थं      | ५   | युक्तं कुर्यात् स्वरैः प्राग्वत् | ३४८ |
| यस्य तदैर्येदस्त            | २९० | युक्तं कुर्याद्विजश्रेष्ठ        | २०८ |
| यस्य मन्त्रे परा भक्ति.     | १८४ | युक्तं युक्तिचतुष्कण             | ३२७ |
| यस्या अग्रे देवतायाः        | २९७ | युक्त वज्राश्वेषैव               | ३५८ |
| यः सम. सर्वभूतेषु           | १५५ | युक्तमाभरणाद्यैश्च               | ११७ |
| यः सीमन्ते प्रसुक्ते तु     | २७८ | युक्तश्वान्तः सर्वशक्ति          | ३६  |
| यां या निरीक्षते सौम्य      | ३४७ | युक्ताहारविहारस्य                | ३६३ |
| या करोत्येवमादीनि           | ३०  | युक्ताहारविहारो हि               | ३६३ |
| या काचिद्दिव्यते माया       | ४७  | युक्तितस्तदभिन्नं च              | ३९  |
| यांगं कृत्वा तथा होमं       | २८३ | युक्तोऽन्तरसहायेन                | ३०८ |
| यांगं पवित्रकोद्देशे        | २३० | युगावसानं प्राक् दत्त्वा         | ११४ |
| याग एष लयाख्यस्तु           | १०३ | युगमेकं तु वा वस्त्र             | २३८ |
| यागस्थानाच्च तिलक           | १५४ | युवराजविधानेन                    | १११ |
| यागागर तथा कुण्डं           | २९९ | युवानसेक दिवसं                   | २९४ |
| यागाहा यजमानोऽयं            | ११  | ये केचिद्दुर्लभा गन्धाः          | ३४३ |
| यागे यज्ञपतेर्मन्त्रं       | १३९ | येन विज्ञातमात्रेण               | १५९ |
| यागोत्था फलसंपर्तिं         | १०६ | येन शिष्यतनुस्थाना               | १७४ |
| याचितेन द्विजेन्द्राश्च     | २४८ | येन सरक्षितो विप्र               | १८७ |
| यातुवारुणमध्ये तु           | ९७  | येनायं पूजितः सम्यक्             | २९८ |
| याद्वक्ष्राप समा पूर्वं     | ५   | येनासौ कृतकृत्यः स्यात्          | ३५२ |
| यान्यभीष्टानि मनसः:         | ३४५ | येनाहं कृतकृत्यः स्या            | २३० |
| यान् यान् प्रार्थयते कामान् | ४६  | येऽन्ये अतिग्रहायाश्च            | ३५५ |
| यायात् कुण्डसमीपं तु        | १७४ | ये यजन्ति क्रमादेवं              | २४९ |
| यायात्कृताहिकः शश्वत्       | २६७ | येषामनन्तविभव                    | ५२  |
| यायाज्जलाशयोदेशं            | ३२७ | ये संश्रयन्ति तं भक्त्या         | ३   |
| यायात्पद्मवनोदेशं           | २४३ | ये स्विदायावताराश्च              | २८  |
| यायात्प्रक्षिप्माणस्तु      | २२४ | यै. कृता च गुरोर्निन्दा          | १८० |
| यायादभीष्मितं वेगात्        | २२६ | यैः समाराधिताः                   | ४८  |
| यावती जायते सङ्कृया         | २२६ | योगनिद्रा समाश्रित्य             | २२  |
| यावत्स्वोधमाप्नोति          | १८९ | योगवीर्येण विप्रेन्द्र           | ३०  |
| यावत्सुनिर्भरानन्द०         | १७७ | योगासनस्थः कुर्वीत               | ३६० |
| यावद्बद्दानि कुशते          | १९१ |                                  |     |

|                            |     |                           |     |
|----------------------------|-----|---------------------------|-----|
| योगिनां यो गतिस्त्वं       | २०  | राजन्यवैश्यशुद्धाणां      | २३७ |
| योगी समरसत्वेन             | ४०  | राजाऽथ सगुणध्यान०         | २५८ |
| योजनानां सहखाणि            | ३५४ | राजार्कमूलमादाय           | ३५३ |
| योजनीयं च मन्त्राणा        | १६१ | राजाश्मराशिवर्णभं         | ११८ |
| योजयेदेवदेवस्य             | ७०  | राजोपलघुतिष्ठुरं          | ११७ |
| यो धारयति विप्रेन्द्र      | ३१८ | राजोपलप्रभामन्या          | ३३६ |
| यो निरस्यति...तथाऽस्य      | २३९ | रात्रिक्षये तत् स्नायात्  | २३४ |
| यो निरस्यति...तस्याशु      | २३६ | रात्रिश्च तावती ह्येता    | २१  |
| योनिसङ्करशुद्धर्थ्ये       | २८१ | रात्रौ चन्द्रमसं बिम्बे   | १७  |
| यो तु शुद्धः शान्तमना      | २५१ | रात्रौ तु पुण्यकोद्याल्ये | १८  |
| योन्येषु (२) निःस्तं       | १३५ | रात्रौ वा वासरे वाऽपि     | ३५४ |
| यो मोहाच्चापि वा पृष्ठो    | २८५ | रात्र्या तु दिवसालोकं     | ११८ |
| योऽयुत चाथ विल्वाना        | २९७ | रामरूपेण रमणेण            | २०  |
| यो वायव्यो गुणः सूक्ष्म    | १०० | रामङ्कः क्षणधरं चाधः      | २४४ |
| यो वै नैमित्तिकाच्छादात्   | ७८  | राशित्रयस्य यो भेदः       | १५९ |
| र                          |     |                           |     |
| रक्ततुण्डं महाप्राणं       | ११८ | राशीना भगवान् विष्णु.     | १५६ |
| रक्तपाटलपुष्पाणां          | ३१७ | राहुसंदर्शनं चैव          | २५५ |
| रक्ताभस्तु यदा वह्नि       | १४९ | रिपूणा निग्रहार्थाय       | १३३ |
| रक्तांबरधरश्चैव            | ३०७ | रूपध्यानं समासाय          | ३६४ |
| रक्ष्मुदकमातिष्ठेत्        | ३०५ | रूपाख्यस्य तु मालाख्यं    | १५७ |
| रक्षार्थं सर्वभूतेभ्यः     | २९७ | रूपात्मना परिणतः          | १०० |
| रजनीश्चारय शब्द वै         | १७१ | रेचकादिचतुर्भिस्तु        | ३५९ |
| रजोभिर्मण्डलं कृत्वा       | १८३ | रेचकादिचतुर्भेदैः         | ३६१ |
| रज्जयेच्चन्दनाद्येन        | २३१ | रेचकेन विनिक्षिप्य कुण्ड० | १३७ |
| रज्जितं गुणरागेण           | ३२  | रेचकेन विनिक्षिप्य ततो    | ८८  |
| रणे राजकुले द्यूते         | ३४० | रेचकेन विनिक्षिप्य देवदेव | १२१ |
| रत्नदीपसमाकारं             | १०० | रेफबीजमथादाय              | ५२  |
| रत्नानि रजतं होम०          | २८१ | रोचना कुङ्कुमं चैव        | २९३ |
| रत्निमात्रस्य कुण्डस्य     | १३४ | रोचनाकुङ्कुमाभ्या तु      | ३०३ |
| रत्नेषु त्रिषु रत्नानि     | ८   | रोचनाकुङ्कुमेनैव          | ३४७ |
| रत्नेषु त्रिष्वपि श्रेष्ठं | १५  | रोचनाचन्दनेनैव            | २९६ |
| रसपुष्पफलोपेतं             | ३१५ | रोचनारसकपूरै              | ३५९ |
| रसशक्तिश्च या चासौ         | २६४ | रोचनालिखितं भूर्जे        | ३५५ |
| रसेन्द्रत्वं समायाति       | ३०२ | ल                         |     |
| रहितं संशयैः सर्वैः        | ५   | लकारस्त्वादिदेवस्थः       | ३०० |
| रागादीना च दोषाणा          | २३  | लकारो विबुधाख्यस्तु       | ४५  |
| राजत हेमर्विवस्य           | २०५ | लक्ष्मी कुङ्कुमपुष्पाणा   | ३५१ |
|                            |     | लक्ष्ममन्त्रे हुते खाशु   | २९३ |
|                            |     | लक्ष्मेक तु जुहुयात्      | ३५३ |

जयास्त्रसहितास्थळोकाना अकाराद्यनुक्रमणिका.

४३९

|                               |     |                            |     |
|-------------------------------|-----|----------------------------|-----|
| लक्षसंख्याप्रमाणेन            | ३५६ | लोकेऽस्मिन्यान्यभीष्टानि   | ३०८ |
| लक्ष्मीः कीर्तिंजया माया      | ४७  | लोलीकृतोऽन्या ह्यात्मा     | १०७ |
| लक्ष्मीकमलपत्राणा             | ११५ | लोष्टकण्टकशीकर्यः          | ३२२ |
| लक्ष्मीमन्त्रमहङ्करे          | १५७ |                            |     |
| लक्ष्मीवक्षः खगारुदः          | ३६३ | वक्तव्यमुपस्त्रस्य         | ६९  |
| लक्ष्म्याकृतिपदं प्राप्ता     | १३७ | वक्ति चैतेषु यो मोहात्     | ६९  |
| लक्ष्म्यादिषुनिरुद्धं च       | ११६ | वक्त्रदेशोऽथ शङ्खस्य       | २९७ |
| लक्ष्म्यादीर्णिःसुता ध्यायेत् | ११५ | वक्त्रादविरत चापि          | ३५७ |
| लक्ष्म्याद्यो भूधरान्तश्च     | १५६ | वक्त्रेभ्यः कौस्तुभादीनां  | १४६ |
| लब्धविज्ञानसन्तोषाः           | ३३३ | वज्रं च सूर्यकान्तं च      | २२२ |
| लयदेहश्च विप्रेन्द्र          | २६० | वज्रपञ्चरमव्यस्था          | ३५७ |
| लयभोगात्मना सम्यक्            | २२० | वज्रलेपेन गायत्र्या        | २२४ |
| लयमेष्यति येनात्र             | ४०  | वक्ष्येऽथानुचराणा तु       | ३१२ |
| लययागप्रयोगेण                 | ३०१ | वक्ष्येऽधुता शिखाकल्पं     | ३१९ |
| लयोदयौ तथाऽप्योति             | २७  | वक्ष्ये मणिमयाना च         | १२६ |
| लरौ पूर्वोदित सर्वं           | ३४५ | वत्सरे चैव निष्पत्ते       | २६३ |
| ललाटादङ्गप्रयन्तं             | १६६ | वद् साधकराजेन्द्र          | २२९ |
| ललाटे तिलकं कुर्यात्          | ३१७ | वपारसोऽयं मधुरो            | १३  |
| ललाटोधर्वाङ्गुलच्छादि         | २०३ | वपेयं सर्वभृष्येभ्यः       | १३  |
| लवण मधुतैर्लं च               | २८० | वमन्तमधुतं वक्त्रात्       | २९२ |
| लसत्पीयूषकलोल०                | १२४ | वरदाभयहस्तं च दक्षिणे      | ६३  |
| लाक्षारसाक्तवर्णेन            | ३१७ | ,, बद्धाङ्गलि              | १२७ |
| लाङ्गलायैः पुरा यत्नात्       | १०८ | ,, ध्यानोन्मीलितं          | ११९ |
| लावण्यादाश्च चत्वारः          | ३०१ | वरदाभयहस्ता च विलिखन्तीं   | ६४  |
| लिखितं भूजपत्रे तु            | २९६ | वरदाभयहस्ताभ्या मत्स्यं    | ६३  |
| लिखित्वा तच्च सूत्रेण         | ३२३ | वरदाभयहस्ताद्वा            | ३३२ |
| लिखेत्कौस्तुभमध्ये तु         | २९५ | वरपाशयुतं मन्त्रं          | ३४७ |
| लिखेद्वाङ्गुरेणैव             | ३१७ | वराभयो तु शक्तीनां         | ३३२ |
| लील्या चोदकाना च              | ३४० | वराहकूर्मवक्त्रं वा        | २०५ |
| लीला प्रणयकोपस्य              | १०  | वराहमधुतारुदं              | ९१  |
| लेपनाभरणायैस्तु               | ३३० | वराहस्थं तमेवाथ            | ५०  |
| लेपयेत्पून्यतोयेन             | १३६ | वराहास्त्रिस्वहमन्त्रान्तं | १५६ |
| लोकपालयुधाना तु               | ७८  | वराहाय पदं स्वाहा          | ५२  |
| लोकेशेन तृतीय तु              | ५५  | वस्त्रं शान्तिपुष्टी च     | ३४८ |
| लोकेशोपरिसंस्थं च             | ९१  | वहणो भूरिपेतः              | २४६ |
| लोकेशोर्घ्योदित               | ६६  | वर्गान्तमायां बीजं तु      | ४५  |
| लोकेशशरास्त्रयागश्च           | २९९ | वर्गाष्टकेन वै व्याप्ता    | ११० |
| लौकिकं तदभावाच                | २६९ | वर्जयित्वाऽष्टमार्शं तु    | १०९ |

|                             |     |                        |     |
|-----------------------------|-----|------------------------|-----|
| वर्णतः सितपीताम्            | २१२ | बापीकूपतटाकाना         | २५५ |
| वर्णतः सितरकताम्            | २११ | वामतः पादुके छत्रं     | २७१ |
| वर्णत्वं समनुप्राप्ता       | १२२ | वामतर्जनिकाग्रं तु     | ७३  |
| वर्णवर्घमकमोपेतः            | ८५  | वामश्रोत्रावधौ न्यस्य  | ९५  |
| वर्णपञ्चकमेतदै              | ८६  | वामस्य दक्षिणो मुष्टि  | ७४  |
| वर्णश्रमगुणोपेतान्          | १५८ | वामहस्तादिचोभास्या     | ९४  |
| वर्णेऽभिधानपूर्वे तु        | ३४६ | वामहस्तेन नारीणा       | २९० |
| वर्तते विग्रह त्यक्त्वा     | ५९  | वामहस्ते विच्छिन्तैवं  | २९० |
| वर्णणाऽल्लेण दिग्बन्ध       | ३०८ | वामाच्चानामिका         | ७६  |
| वलमानस्य भन्नस्य            | १५२ | वामे वा दक्षिणे वाऽपि  | २८३ |
| वल्याकृतियोगेन              | २९७ | वायव्यं नीलपीत च       | १६८ |
| वशमायाति स क्षिप्र          | २९० | वायव्यं रूपमास्थाय     | ९५  |
| वशीकुर्याङ्गत्सर्वं         | ३११ | वायव्यकोणादारभ्य       | ११४ |
| वश्याकर्णिणशोषाश्च          | ३४७ | वायव्यपुवनान्तस्थं     | २९१ |
| वश्ये किञ्चुकपुष्पाभं       | १३१ | वाऽयुतं लक्ष्युग्मं तु | ३३० |
| वस्तुनाऽपि पवित्रेण         | २६६ | वायवात्मना स भूताना    | ३६  |
| वस्तुपूर्णेषु तत्त्वेषु     | ४३  | वालाश्रातभागश्च        | ९९  |
| वस्तुयुक्त च चैतन्यं        | १२९ | वालुकापरिपूर्णं तु     | ३१४ |
| वस्त्रदूर्वाणि माल्यानि     | १०१ | वाससी उपवीतं च         | १९१ |
| वस्त्रादै कर्मशालाश्च       | २०९ | वासुदेव जपेन्नन्दं     | २८३ |
| वस्त्रेणाच्छाद्य सस्थाप्य   | २०९ | वासुदेवस्य च विभोः     | ५६  |
| वस्त्रैः कटककेयूरैः         | १८३ | वाशुदेवादभिन्नं तु     | २७  |
| वस्थितायै पदं कृत्वा        | ४८  | विकल्पधूमनिर्मुक्तं    | १३८ |
| वह्नि तु व्योमवद्धथात्वा    | १४५ | विकाराश्च शिखाश्वैव    | १४८ |
| वह्निपूजावसानं च            | २६० | विक्षिपन्नोदकर्णी धारा | २७१ |
| वह्निमन्त्रे ततः पूज्यः     | १९२ | विक्षिपानाभिकायुग्मं   | ७९  |
| वह्निस्थस्य तु भन्नस्य      | २६२ | विग्रह कम्पते यस्य     | १५२ |
| वह्नौ तु व्योमवद्धथात्वा    | १७४ | विग्रहादुदितं वाऽथ     | ५९  |
| वागादिकं तथैवाक्ष           | ९८  | विग्रहणोदितं देव       | १३  |
| वाग्विभूतिप्रदो मन्त्रः     | ६४  | विघ्नजालस्य सर्वस्य    | ४०  |
| वाचा ददाति सर्वं च          | ३५२ | विच्छिन्नाश्वैव कालेन  | १६५ |
| वाचिका क्षुद्रकमेभ्यः       | १२५ | विज्ञानपदवीं सर्वा     | १९३ |
| वाचिकांश्यकरं चातो          | २४१ | विज्ञानवायुनाऽऽकृष्य   | १७८ |
| वाचि मन्त्राः स्थिताः सर्वे | १२२ | विज्ञानसश्वयाकारा      | ३३२ |
| वाच्यवाचकरूपेण              | २१७ | विज्ञानानन्दकलोल०      | २२४ |
| वाच्यवाचकसम्बन्धः           | २२६ | विज्ञाप्य मनसा तूर्णं  | २७४ |
| वाणी प्रादुरभूत्पुण्या      | १०  | विज्ञाप्यक्षाथ भगवान्  | १६४ |
| वान्ते मन्त्रं तु वाराहं    | २७९ | विड्वराहैरथो गृग्र०    | २७६ |

|                            |     |                             |     |
|----------------------------|-----|-----------------------------|-----|
| वितत भूर्जपत्रं वा         | ३२२ | विमला करुणा शक्ति-          | ३३२ |
| विततं योगपटं च             | २७१ | विमानावच्चिति काष्ठैः       | २७१ |
| वितयोगविमुक्तस्य           | १५५ | विमानादिवितानाना            | १४९ |
| वितृष्णो बन्धुवर्गच्च      | १८५ | विमृज्य कापिलैव             | ३५४ |
| विद्यशब्दानि विन्यस्य      | १०२ | विलिख्य कमलं षोडा           | ३०३ |
| विदित्वैव परं ब्रह्म       | ३३  | विलिख्य कुङ्कुमाडयेन        | ३३४ |
| विदेशवृत्तक सर्वं          | ३२६ | विलिख्य चक्रराणमन्त्रं      | ३४५ |
| विद्धि कोटिगुणच्छैव        | २३६ | विलिख्य च ततो बाह्ये        | ३१६ |
| विद्धि वैखानसं सोऽपि       | २४८ | विलिख्य चन्दनैव             | ३०९ |
| विद्यते ब्रह्मशार्दूल      | ४०  | विलिख्य च वहि पक्षे         | ३३१ |
| विद्यमाने तु पितरि         | २५६ | विलिख्य तत्र चैशान्या       | २११ |
| विद्या प्रयच्छत्यचिरात्    | १५० | विलिख्य तद्विर्द्वयात्      | २९६ |
| विद्यामयेन रूपेण           | २४  | विलिख्य वर्हिपवेण           | ३२५ |
| विद्युच्चन्द्रार्कनक्षत्रं | ८८  | विलिख्य लोहकीलेन            | ३२० |
| विद्वेषं हुं वशे द्रीच     | १४८ | विलिख्य चन्दनायैस्तु        | १२७ |
| विधान कथित सम्यक्          | ३३१ | विलोकनपदैः शशवत्            | ८२  |
| विधानमादिश विभो            | २५४ | विलोमेन सुपर्णायं           | ५५  |
| विधानमेतद्विलं             | २६१ | विवरद्वारामासाद्य           | २९३ |
| विधाय चेश्वराधारे          | १४८ | विवाहे वरणे वाऽथ            | २७९ |
| विधिनाऽमौ च सन्तर्प्यं     | १८९ | विविक्तं धर्मेष्टावत्       | २५४ |
| विधिनाऽधार्याध्यायाल्येन   | २६३ | विविधानि विधानानि           | १३३ |
| विधिनाऽनेन जसव्यः          | १३१ | विवेकझैरतस्तस्मात्          | २५४ |
| विधिनाऽनेन विप्रेन्द्र     | ३३० | विशन्ति क्षीणमोहाश्च        | ३७  |
| विधिनाऽनेन सम्पूज्य        | २१३ | विशेन्मन्त्रशरीरं स्वं      | ९२  |
| विना हवनपूजाभ्या           | २९८ | विशेषदेवतायागैः             | २५० |
| विनिवेद्य विमोर्भक्त्या    | १०२ | विशेषपञ्चकस्येषा            | १६० |
| विनिवेश्याथ वै तत्र        | २६२ | विशेषपूजनं विप्र            | १०५ |
| विन्यस्य कुर्याद्विवनं     | २२३ | विश्वभावकमादाय              | २४१ |
| विन्यस्य मूलमन्त्रं तु     | ३०० | विश्वरूपसमारूढं             | २४४ |
| विपक्षोच्चाटनं कुर्यात्    | १५० | विश्वाप्यायकरानन्दं         | २४६ |
| विपन्नं दीक्षितं ज्ञात्वा  | २६६ | विश्वाप्यायकरो व्यापी कमाद् | ३०४ |
| विपरीतमतो यद्दै            | ३३५ | " न्यस्यो                   | ३३२ |
| विभक्तं च तदुत्पन्नं       | २५  | विश्वाप्याययुतं             | ५१  |
| विभवन्यृहसूक्षमात्मा       | १७६ | विश्वाप्यायस्मायुक्तं       | ५२  |
| विभवेनार्चयित्वा तु        | २६३ | विष विनाशमायाति             | ३३१ |
| विभवो मन्त्रपूर्वकं        | ३०  | विषराणि ततो दद्यात्         | १२९ |
| विभागो लिङ्गिना चैव        | १८८ | विष्णुनाऽलङ्घत किं तु       | २४६ |
| विभाति हृदयाकाशे           | ३६  | " मूर्खा                    | ५०  |
| विभाव्य च ततो यायात्       | २१५ | विष्णुना शक्तिरूपेण         | १२९ |

|                            |     |                            |     |
|----------------------------|-----|----------------------------|-----|
| विष्णुशब्दान्वितेनैवं      | १६५ | वैष्णवं परमं पात्रं        | २६६ |
| विष्णुहस्त ततो दद्यात्     | १८१ | वैष्णवस्तापसः प्रोक्षतः    | २५१ |
| विष्णोनिवेदितं प्राश्यं    | २७८ | वैष्णवाः पूर्ववत्पूज्याः   | २३८ |
| विष्णोमन्त्रस्वरूपस्य      | १०६ | वैष्णवान् भोजयेत्पश्चात्   | २७६ |
| विष्वक्सेनाय तदनु          | ६७  | वौषडन्तेन मन्त्रेण         | १५२ |
| विसर्गः स्थिकृत्           | ४४  | व्यक्त भास्वरविम्बाभ       | ३५० |
| विसर्गीयन                  | ५४  | व्यक्ताव्यक्तपरत्वेन       | ६१  |
| विसर्गेणाङ्गेत्पूर्वं      | २४४ | व्यक्तिमेत्यचिराद्         | ५९  |
| विसर्गेणादिदेवेन           | ६६  | व्यज्ञनादिफलोपेतं          | २५९ |
| विसर्जन तत् कुर्यात्       | १५१ | व्ययं करोति दानं वा        | ३५४ |
| विसर्जयेद्वलि दत्वा        | २९० | व्याख्याताः पुस्तके या च   | १९४ |
| विसर्जयेन तं यावत्         | १०७ | व्याख्यामूलनयेनैषा         | ८   |
| विसर्ज्य मन्त्रं कुम्भस्थ  | २७१ | व्यापकत्वं समालम्ब्य       | २२२ |
| विस्तरेण जगन्नाथ           | ३१  | व्यापकत्वात्पृथग्रूप       | १६६ |
| विस्तरेण द्विजश्रेष्ठ      | १०१ | व्यापकत्वेन हन्मन्त्र      | ३१६ |
| विस्तार कर्णितुल्यं तु     | १४० | व्यापके तु जगन्नाथे        | २   |
| विस्तारमानादभेदस्य         | १४० | व्यापय्य च तथात्वेन        | १०३ |
| विस्तारार्थेन सर्वत्र      | १३४ | व्यापाशक्तिसंयुक्तं        | २७० |
| विस्तारेणाथवा कुर्यात्     | २०१ | व्यापी चान्द्री तथाऽनन्दः  | २४६ |
| विस्तारेणान्वतश्चापि       | २०१ | व्यापी नरश्च लिङ्गात्मा    | ६५  |
| विस्तीर्णया तृतीयायां      | १५९ | व्यापव्यापकमेदेन           | १५५ |
| विहङ्गीभूत आयाति           | ३३७ | व्याप्ता नित्यामद्यर्थां च | ८९  |
| वीक्षणाणो दिशं ह्यमेः      | २६  | व्यापास्तेनापरे मन्त्राः   | ५८  |
| वीजयन्नग्रतस्तिष्ठेत्      | १८३ | व्यापासानं तु कथितं        | २३१ |
| वीथीः सञ्चारायामास         | १७  | व्यूहस्य सूक्ष्मसंज्ञस्य   | २२० |
| वृत्तोपरि तत् कुर्यात्     | २०५ | व्योम विप्रान्तोपेतं       | ५५  |
| वृथैवाचरित कष्टं           | १०  | व्योमादिपञ्चभूतीयं         | ९९  |
| वृषकर्मा च तदधं            | २४४ | व्योमानन्दं तत् प्राणं     | ६५  |
| वैत्ति वेदान्तसिद्धान्तान् | २५१ | व्योमानन्देन संयुक्तं      | १२१ |
| वैदैविना यतो               | २३  | व्योमेशपञ्चविन्दुः         | ४८  |
| वैकुण्ठस्तदधो योज्यः       | ६६  | व्योमेशभित्रो वैकुण्ठे     | २४१ |
| वैतत्येनोदिता मन्त्राः     | १५७ | व्योमेशयुक्तो वैराजः       | २४६ |
| वैनतेयोपरिस्थस्तु          | १११ | व्योमेशाकारसम्भन्नं        | २४१ |
| वैनायकस्य मन्त्रस्य        | ३५५ | व्योमेशादयो हकारश्च        | २४१ |
| वैराग्याच ततो विप्र        | ३९  | व्योमेशेन समायुक्त         | २४५ |
| वैराजं केवलं               | ६७  | व्रजन्तं सासनं देवं        | ८४  |
| वैराजस्थं द्विजश्रेष्ठ     | ५१  | व्रजेदेः समीपं तु          | १७२ |
| वैराजोपरिस्थं तु           | २४१ | व्रजेदायगृहं पश्चात्       | २२६ |
| वैष्णवं ज्ञानवक्तारं       | ६   | व्रतान्ते पत्रपुष्पायैः    | ५२१ |

| श                                |     | शत्रुशाङ्कविनाशार्थ         | ३२२ |
|----------------------------------|-----|-----------------------------|-----|
| शकारः शङ्करः                     | ४५  | शौन प्रवेशयेद्व             | २२४ |
| शक्तिचक्र हृदं नामि              | ९६  | शौनः शौनः स्वमात्मान        | ९०  |
| शक्तिमन्त्रचतुष्केण चालयेत्      | १६३ | शपथेषु च हृदीजं             | २८६ |
| „ समावेश्य                       | ३२९ | शब्दतन्मात्रपूर्णिणि        | १६८ |
| शक्तिरूपा गदा तत्र               | १६१ | शब्दराशिर्यतो विद्धि        | ३४  |
| शक्त्यज्ञावरणोपेतं               | ४१  | शब्दशक्त्यविभागोत्थं        | ७५  |
| शक्त्या संयोजितो ह्यात्मा        | २७  | शब्दसहारयोगेन               | २१७ |
| शक्र प्रयच्छते राज्यं            | ३४८ | शब्दादिके च संष्टेषु        | ३५  |
| शङ्कना ह्यस्तज्ज्ञेन             | ८०  | शब्दोऽमे सिद्धये हेतुः      | १४९ |
| शङ्कचक्रगदापद्म०                 | १८४ | शयनस्थं गुरुं विप्र         | १८३ |
| शङ्कचक्रधर्मं विष्णुं            | १११ | शय्यायामुपरि न्यस्य         | २१४ |
| शङ्कपद्मधर्मं चैव                | ११९ | शय्यासनपथिस्थथ्वा           | २५० |
| शङ्कपद्मधरो देवो                 | ३६३ | शरणागतोऽक्षर दद्यात्        | २४३ |
| शङ्कमिन्दुशताम्भं च              | ३०४ | शरद्वगनधंकाशम्              | ११९ |
| शङ्कशब्दैः सपटैः                 | १९३ | शरद्वीषमवसन्तेषु            | ८०  |
| शङ्कसंस्थं तृतीयस्य              | ६४  | शरात्प्रितं त्रिधा छिन्नं   | १७१ |
| शङ्कस्यैषा भवेन्मुद्रा           | ७३  | शारीरधर्मसंस्थेन            | २७३ |
| शङ्कोदरेऽथवा लेख्य               | ११० | शर्करामधुराज्य च            | ३५० |
| शतं शतं च देवाना                 | २८२ | शशिसूर्यप्रतीकाशं           | १७७ |
| शतं सहस्रं साष्टि वा             | १७० | शश्वच्छब्दस्ततो विप्र       | २४४ |
| शतज्ज्ञेन दशभिः                  | १९३ | शश्वत्स्याच्चित्तवृत्तीना   | ५५  |
| शतत्रयं सिहमन्त्रं               | २८३ | शाकमूलं तथा कन्दं           | १८६ |
| शतत्रयाच्चाचिरेण                 | २८२ | शाखाद्वयस्य मध्ये तु        | ११३ |
| शतमष्टाधिकं मन्त्रं              | ३०२ | शाखाष्टकं कराभ्या यत्       | ७२  |
| शतमष्टोत्तरं पूर्णं              | २०३ | शान्तसवित्स्वरूपे च         | २८  |
| शतमावर्त्तयेन्मन्त्रं            | १७१ | शान्तात् संविन्मयात्तद्वृत् | ७   |
| शतमेकं तु वै सार्थं              | ३४१ | शान्तिं पुष्टि तथाऽरोग्य    | ३५५ |
| शताशोनं तदेषेन                   | २३६ | शान्तिकं पौष्टिकं चैव       | ३४३ |
| शतानि द्वादशं सुने               | २६४ | शान्तिकं पौष्टिकं वाऽपि     | ३५७ |
| शताभिमन्त्रितं कृत्वा अद्वेच्छा० | ३२४ | शान्तिदं च महार्थं च        | ६   |
| „ त्रिपु०                        | ३०३ | शान्तेऽनन्ते तु पूर्वोक्ते  | २६५ |
| „ ह्यज्ञनं तु                    | ३२४ | शान्तौ तु सर्वकार्याणा      | १३१ |
| „ निक्षिपेत्                     | ३३८ | शालिपूर्णोत्थिताधार         | १२० |
| „ वचा यः                         | ३५७ | शालिबीजाम्भसाऽपूर्णं        | २१० |
| शताभिमन्त्रित सम्यक्             | ३२९ | शाल्यादिषु परिस्थाप्यः      | १६५ |
| शतेनाशोत्तरेणाद्यं               | २३१ | शाश्वतः प्रणवान्ते तु       | ५४  |
| शतैकसङ्ख्या तिष्ठेत्             | ३२१ | शासनस्थस्य भक्तस्य          | २६६ |
| शतुक्षयं ददात्याशु               | १५० | शास्त्रक्रमेण विधिवत्       | १९४ |

|                                     |     |                            |     |
|-------------------------------------|-----|----------------------------|-----|
| शास्त्रश्रवणनिष्पत्तौ               | २५५ | शोषमङ्गादिक प्राग्वत्      | ३३२ |
| शास्त्रार्थमनुवर्त्तव्यं            | ३६५ | शोषमन्त्रगणन्यासान्        | ३०७ |
| शास्त्रस्य चैव वक्ताऽपि             | ६   | शेषेषु वासुदेवारव्ये       | २७८ |
| शास्त्राज्ञनेन योऽज्ञान             | ६   | शैलं मृदारुज वाऽथ          | १११ |
| शिखामन्त्रेण संयुक्ता               | ११३ | शैलज शैलजस्योक्तं          | २०५ |
| शिखाबीज तु विन्यस्य                 | १३९ | शोधयेत् साधकस्यैव          | १६० |
| शिखायामुपरि न्यासं                  | ११६ | शोधिते हयुपलिसे च          | १३५ |
| शिखायै वषडन्तश्च                    | ५०  | शोभयेच्च तथा विप्र         | १७१ |
| शिरः पादत्ले कृत्वा                 | १८१ | शोभितं च सितैवस्त्रैः      | १११ |
| शिरः पूर्वोत्तरे दद्यात्            | १०३ | शोभिता च वितानाद्यैः       | १९२ |
| शिरः शिखा च कवचं                    | ३५८ | श्रद्धया य. समुच्चित्य     | २५२ |
| शिरसा चिह्नेत्प्राग्वत्             | ३०६ | श्रवणं चिन्तनं व्याख्या    | २५३ |
| शिरसाभूषित                          | ५४  | भाद्र कार्यं दीक्षितेन     | २५५ |
| शिला सपिङ्किका पश्चात्              | २१३ | श्रियश्चण्डप्रचण्डाभ्या    | ६३  |
| शिष्यं चैव तथा <sup>४४५</sup> त्मान | १७८ | श्रीनिवासपदं               | ५३  |
| शिष्यदेहं तथा कर्म                  | १७७ | श्रीबीजस्य तु मुद्रैषा     | ७६  |
| शिष्यमात्मसंभक्तं                   | १९३ | श्रीवत्साङ्गपुदेवो         | ३   |
| शिष्यमुक्तारयेन्मन्त्रं             | १८१ | श्रुतमत्यद्गृहत यस्मात्    | ४   |
| शिष्यस्य च तथा ध्यायेत्             | १६४ | श्रूयतामवधानेन             | १८  |
| शिष्यस्य दीक्षाविधिना               | २१० | श्रेयसां किल कार्यणा       | १२  |
| शीघ्रकर्मकरः                        | ५५  | श्रोतुमिच्छामि...दीक्षा    | १५४ |
| शीतकाले निदाघे वा                   | ३२२ | श्रोतुमिच्छामि...वैष्णवाना | २४७ |
| शीर्षधारे तु वै पद्मे               | ११५ | श्रोत्रादीनथ वै पञ्च       | १६८ |
| शुक्ल खगेश्वरारुद्ध                 | ४६  | श्रोत्रोद्देश दिशो यस्य    | ३७  |
| शुक्लावरधरः खगवी                    | १९६ | श्लेषयेत्समरन्वेण          | ७२  |
| शुद्धसर्गकमेणैत्य                   | २६  | श्लोकपादस्य वक्ताऽपि       | ६   |
| शुद्धसर्गमहदेव                      | २७  | श्वभ्र तत्रापि मञ्चे तु    | २२२ |
| शुद्धिः स्यादन्यथा याति             | २८७ | श्वशृगालवधे चैव            | २८२ |
| शुद्धे तु भगवन्मार्गे               | २५० | श्वशृगालादिसर्वेषा         | २८२ |
| शुद्धे त्वंशपदे चाये                | १७८ | श्वेता मृदमथालोऽय          | २७३ |
| शुद्धेऽर्थे पात्रो लब्धे            | २५५ | श्वोभूताया चतुर्थाया       | २१३ |
| शुभदास्मुत्ये तु                    | ३५९ | ष                          |     |
| शुभपादपश्चात्याद्य                  | १६२ | षट्क ( ४ ) तं निष्कल       | ८९  |
| शुभेन कर्मणा स्वर्गं                | २७३ | षट्कर्मतविप्रेभ्यः         | २४८ |
| शुशूषापरयाभक्तया                    | १८५ | षट्कर्मसंप्रसक्तस्य        | २३८ |
| शृणु कर्मणि दिव्यानि                | २८८ | षट्क्रिशद्रन्धिक चाय       | २३१ |
| शृणु दीक्षां प्रवक्ष्यामि           | १५४ | षट्क्रिशाङ्गुलमानेन        | २०१ |
| शेष तत्कटिभूमागं                    | २०१ | षट्पत्रे पुष्टकरे ध्यात्वा | ३४२ |
| शेष ध्यानोदित सर्वं                 | २०३ | षट्परावर्त्योगेन           | ३३९ |

जयारूपसहितास्थल्लोकाना अकाराधनुकमणिका.

४४९

|                           |     |                              |     |
|---------------------------|-----|------------------------------|-----|
| षट्शतानि तु मूलस्य        | २७५ | संस्कारोऽथयकारश्च            | २४१ |
| षड्क्षरस्य मन्त्रस्य      | १६  | संस्कृताश्च निषेकाद्यैः      | २४८ |
| षड्जलेन विस्तीर्ण         | २०१ | संस्कृत्य पावक प्राग्वत्     | २६९ |
| षट्खीषुष्टुणातीतं         | १७७ | संस्कृत्य प्राप्य भुक्त्वा च | २८८ |
| षट्खित्विभिस्ततो देया     | २३२ | संसूच्य कमल तव्र             | १९९ |
| षट्सानि च चित्राणि        | १०२ | संस्थाप्य पीठनिकटे           | १९२ |
| षणां यद्वद्साना           | ४०  | संस्थाप्य भगवद्प्रे          | २५७ |
| षष्ठे प्रातः कल्पतरौ      | १८  | संस्थाप्य वै दले भाण्डे      | २३२ |
| षोडशाक्षर आयस्तु          | ४२  | संस्थित तु परत्वेन           | ५६  |
| षोडाऽनन्तेशमादाय          | ३२५ | संस्नाप्य विश्विवन्मन्त्री   | १३२ |
| स                         |     |                              |     |
| सक्षाल्यो सुक्षम्यौ हेवं  | १२९ | संस्मृशन्त कनिष्ठान्तं       | १२९ |
| सक्षितं च महार्थं यत्     | ५   | संस्मरस्वादिदेव              | २३  |
| संमृज्य वाससा चैव         | २११ | संस्मरेत्कृष्णरक्तं तु       | २९१ |
| स्थोगजनितं पिण्डं         | ९२  | संस्मरेद्वद्वृश कृष्ण        | ११९ |
| संलग्नं कुञ्चयेत्किञ्चित् | ७८  | संस्मरेद्वद्वृष्टिं विप्र    | ११९ |
| संलग्नमग्रदेशात्          | ७७  | संस्मरेत्स्तुष्टिंहारौ       | २१७ |
| संलाङ्घय कोणभागान् वै     | १०८ | संस्मृत्य मूलमन्त्रं तु      | २३३ |
| संलिप्य चेतसा कृत्वा      | ३२८ | संहारकमयोगेन                 | २६९ |
| संलीनं च ततो हेयं         | ३६१ | संहत्य हृदयात्सर्वं          | ५९  |
| संवर्तकः कान्तिनिधिः      | १   | संहत्य हृदि निषिद्ध्य        | २११ |
| सविधान मुनिश्रेष्ठ        | २३२ | स कथं व्यापकं ब्रह्म         | ५६  |
| सविधानमपूर्वं च           | ३०६ | सकलं निष्कलं चैव             | २१७ |
| सविधानमिदं कुर्यात्       | १६६ | सकल मन्त्रनाथं तु            | २३४ |
| सविन्मयं तु चाध्यात्म०    | ७९  | सकलं योजयेद्वधान             | १०४ |
| संविशेदस्तोयेन            | २८४ | सकलाकलमन्त्राभ्या            | १०४ |
| संवेदोऽपि जनेनैव          | ४२  | सकलीकरणं कुर्यात्            | २१२ |
| संवेष्य सितसूचेण          | १६९ | सकले तु यथेच्छा वै           | १२७ |
| सशुद्धविप्रहो मन्त्री     | ९३  | सकषाये सिते वाऽथ             | २६७ |
| सशुद्धसर्वतत्त्वं तु      | १७७ | सकारः केवलश्चाथ              | २४० |
| सशुद्धय शिष्यवैतन्यं      | १७८ | सकारश्च मकारश्च              | २४० |
| संशोध्य गन्धतन्मात्रं     | १६० | सकारश्चामृत                  | ४५  |
| संशोध्य परभावस्थः         | २२० | सकृज्जपन् महामन्त्र          | २३५ |
| सशोध्यैवं उरा सूत्रं      | १२७ | सकृष्टिः पञ्चवारान् वा       | १८६ |
| संसारमार्गनिष्ठातैः       | १२  | सकृत्सकृत्स्वशत्त्या च       | १५३ |
| ससारार्णवमग्रस्य          | १   | सगर्भं योगमातिष्ठेत्         | ३६१ |
| ससारार्णवमग्राना          | ५७  | सगर्भं हृदयावासात्           | ३६४ |
| संसिक्तं तु स्मरेद्विप्र  | ३५७ | सङ्करेणु च सर्वेषु           | २८५ |
| संस्कारः सकल प्रोक्तः     | १६४ | सङ्कर्षणं तु मन्त्रेण        | २६३ |

|                           |     |                                 |     |
|---------------------------|-----|---------------------------------|-----|
| सङ्कर्षणे महाधाम्नि       | २६५ | सत्वे ( सूत्वै ? ) तजुह्यादाज्य | १४३ |
| सङ्कल्पपदवीरुद्धः         | २१७ | सदा विप्र त्रिलोकात्मा          | ५९  |
| सङ्कल्पाकल्परुपस्तु       | ४६  | सदा विभज्यते ब्रह्मन्           | ३६० |
| सङ्कु शापयसाशु            | २८६ | सदा सदा...                      | ३४९ |
| सङ्कुद्वो निर्धन कुर्यात् | ३०२ | सदाऽऽहादप्रदान्याशु             | १९७ |
| सङ्कुचानेन विना सम्यक्    | २३१ | सदैहाश्र पृथगभागे               | ५१  |
| सङ्कृत्याद्यजनार्थं तु    | १९९ | सदैतच्चिन्तनाच्छश्वत्           | ३९  |
| स च किलक्षणो ब्रूहि       | ३३  | सदैव दीक्षिताना च               | २६६ |
| स च वै सर्वदेवाना         | २८  | सदैव मत्रपत्राना                | १९  |
| स च सत्यादभिन्नस्तु       | २८  | सदोदितानन्दपदं                  | ४८  |
| स चा( यदा )भिसुखमायाति    | २१६ | सदोषाशुभे पाते                  | १७० |
| स चाभिवादितः सर्वैः       | ४   | सहृदृष्टिं विमानानि             | २०६ |
| स विन्मयप्रकाशाख्य-       | २८  | सद्यः आद्वात्समारभ्य            | २७८ |
| सच्छिष्ठैर्हानसम्पूर्णैः  | ४   | सद्यस्तद्वशतां यान्ति           | २९० |
| सच्छृद्धातनाच्चैव         | २८४ | सध्यानदृष्टा चोकारं             | १६८ |
| सच्चर्व्यं दन्तकाञ्चं तु  | २३४ | सनाभिनेमितद्वाह्ये              | ३३४ |
| सञ्चालयेत्ततः सम्यक्      | १२२ | सनालं च तदूर्ध्वं तु            | १२३ |
| सजातीयं हि यत्पीठ         | २०५ | स नित्यमेव शुभकृत्              | १४९ |
| सतताभ्यासयोगेन            | १०६ | सन्तप्य पीठिका शक्त्या          | २२० |
| स तथेति च वै मत्वा        | ३१६ | सन्तप्य सूर्यविधिना             | १६३ |
| स तन्त्रं तु गजाश्च च     | ३१५ | सन्त्यजेन्मृष्मयान् सर्वन्      | २८४ |
| स तस्याज्ञा वहन्मूर्धना   | १६  | सन्त्यज्यानेककर्माणि            | २८९ |
| स तारको ह्ययं मन्त्र      | ५५  | सन्दर्शयेत्ततो वह्ने:           | १५० |
| सतिलानि च दर्भाणि         | २५५ | सन्धानमुपसंहृत्य                | १३२ |
| सत्यं बीजं जपेत्साष्ट     | २८२ | सन्नद्धः साधको यैसुतु           | ४९  |
| सत्यविज्ञापनार्थं तु      | ३२० | सन्निधान भवेदेन                 | १०९ |
| सत्यवतस्य क्षेत्रस्य      | ९   | सन्ध्यासकर्मयोगेन               | २५० |
| सत्यस्थैषा भवेन्मुद्रा    | ७४  | सपद्य मण्डलं कृत्वा देवीं       | ३५६ |
| सत्यादिपञ्चक विद्धि       | १५७ | सपद्यमण्डलं कृत्वा इष्टा        | ३४१ |
| सत्यादिपञ्चकेनाथ          | १६१ | सपिधानं तु तत्कृत्वा            | २२२ |
| सत्यादिपञ्चकेनैव          | १७६ | सप्तकचैव वर्णना                 | ५७  |
| सत्यादिपञ्चकोपेतं         | २७५ | सप्तदशाक्षरो मन्त्रः            | ५४  |
| सत्यादिमन्त्रैः संस्नाप्य | २१२ | सप्तदशाक्षरो विप्र              | ४९  |
| सत्यादीनामय व्याप्तं      | ११९ | सप्तधा तु तत् कुर्यात्          | २२२ |
| सत्याध्यमनिरुद्धान्तं     | ५६  | सप्तधा मुनिशार्द्वल             | ३५८ |
| सत्यादेन कमेणैव           | १६  | सप्तपातालसंस्थानि               | ३२६ |
| सत्येन सकलीकृत्य          | ३४९ | सप्तमे स्वन्दन                  | १८  |
| सत्यस्पाय शान्ताय         | १९  | सप्तमे ह्यर्थरात्रे तु          | २९४ |
|                           |     | सप्तलक्षणि विप्रेन्द्र          | ३५२ |

जयाख्यसहितास्थश्लोकाना अकाराद्यनुक्रमणिका,

४४७

|                         |     |                            |     |
|-------------------------|-----|----------------------------|-----|
| सप्तलोकगतान् भावान्     | ३५१ | समाचरेच वादं वा            | २८३ |
| सप्तवारं च सौवर्णी      | ३२३ | समादाय पर सूत्रं           | ३३४ |
| सप्तविशतिभिर्भाग्यैः    | २०७ | समाधिस्त्वात्मलाभं स्यात्  | ३६० |
| सप्ताक्षर महामन्त्र     | ९६  | समानविषमा विप्र            | २०३ |
| सप्ताक्षरस्य मन्त्रस्य  | १७३ | समाराधनकामस्य              | १९७ |
| सप्ताक्षराभियुक्तं      | ३५२ | समालभ्य ततो विम्बं         | २१३ |
| सप्ताना तु तलाना वै     | ३२९ | समालभ्यनपूर्वं यत्         | १९५ |
| सप्राकार तु संस्थानं    | ९४  | समाश्रयस्वं सौम्यत्वं      | २२४ |
| समं घटद्रव्यं भूमौ      | ३२० | समासात्कौस्तुभादीनां       | ३४१ |
| समकालमृतस्यान्ते        | २८८ | समित्रदेशमानेन             | १४७ |
| समग्रा योजयेद्ध्यात्वा  | १७४ | समीपे रत्नमाला च           | १०३ |
| समग्रेणापि दत्तेन       | १८१ | समुत्थानविनाशार्थं         | १०७ |
| समग्रेश्वर्यसम्पूर्णं   | १६७ | समुत्थाय न्यसेन्मन्त्रं    | ८१  |
| समत्वमपवर्गे तु         | १५९ | समुत्थायासनात्तस्मिन्      | १२५ |
| समदेन तुषारेण           | २९६ | समुद्रसुसरित्वोतो          | ८७  |
| समन्त्रा पूर्ववद्यायेत् | १२० | समूलमन्त्रं सम्मृत्यं      | १६९ |
| समभ्यर्थं ततोऽर्थायैः   | १३६ | समेत्य तेन विप्रेन्द्रं    | ३३३ |
| समयशं ततः शिष्यं        | १८५ | समेत्य पादमूलं तु          | ३३३ |
| समयज्ञशं कि कुर्यात्    | १८४ | समेत्य प्रार्थयेत्तस्य     | ३१८ |
| समयज्ञादिकैः कार्यं     | २६६ | सम्पादयामि स्वाहान्तः      | १४३ |
| समयतपूर्णाना            | २६६ | सम्पादयं महारूपं           | २२  |
| समयोत्थानतः शब्दं       | २४४ | सम्पुटीकृत्यं वै नाम       | ३०९ |
| समयानां सवित्ताना       | २८७ | सम्पूज्यं तत्र गडं         | ३४६ |
| समर्प्य चैव शयने        | १८७ | सम्पूज्यं पुष्पधूपायैः     | २७१ |
| समलङ्घत्य चात्मानं      | २६८ | सम्पूज्यं रगमध्यस्थं       | ३२९ |
| कुं                     |     | सम्पूज्यामि समादाय         | १३६ |
| समस्तकर्मसिद्धय         | ३२१ | सम्पूर्णं च पदं दद्यात्    | २४६ |
| समस्तधातुभिर्बाजैः      | २१८ | सम्पूर्णहृदयैर्नं          | १४५ |
| समस्तमन्त्रवक्तस्य      | ५७  | सम्पूर्णल्लुसामानं च       | १०२ |
| समस्तमन्वदेहं तु        | १०२ | सम्पूर्यं पूरकाख्येन       | ८८  |
| समस्तमूलन्त्रेण         | १६० | सम्प्रदानं तु तत्राम       | २५४ |
| समस्ताध्वर्यो ध्यायेत्  | २१३ | सम्प्रयच्छति मोक्षं च      | ५८  |
| समस्तापद्मोक्षाय        | ३१७ | सम्प्रविष्टस्ततश्चाहं      | २४  |
| समस्तेन द्विजोंकारे     | ५६  | सम्प्रवृद्धे तथा धर्मे     | ७   |
| समाक्रस्य तु चक्राक्षं  | ३४५ | सम्प्राप्नुवन्ति चाकृष्टाः | ३२४ |
| समाग्राय न्यसेक्षो      | १५३ | सम्प्राप्नासाः स्म ततो     | २   |
| समाचम्य स्परेत्सर्वं    | २३२ | सम्प्रोक्ष्य चानिरुद्धायैः | २६४ |
| समाचम्योपविद्यशं        | १६९ | सम्बोधो झेयनिष्ठा सा       | ३९  |
| समाचरति वै कर्म         | २४९ | सम्भवे सति यः कुर्यात्     | २०३ |
| समाचर यथान्तराय         | ९६  |                            |     |

|                           |     |                              |     |
|---------------------------|-----|------------------------------|-----|
| सम्भाव्यते गुणोऽकृष्ट     | १४  | सर्वरत्नोदकेनाथ              | २१३ |
| सम्मील्य चाप्रदेशात्      | १५० | सर्वरत्नौषधीगाढ              | ११० |
| सम्मुखं मन्त्रनाथस्य      | ११७ | सर्वरोगविघातं च              | २९७ |
| सम्मुखान्मन्त्रनाथस्य     | २५५ | सर्वलक्षणसंपन्नाः            | ४७  |
| सम्मुखीकरणं कुर्यात्      | १०१ | सर्ववज्रद्रव्य चान्ते        | २४० |
| सम्मुखौ संपुटीकृत्य       | ७७  | सर्ववर्णरसैर्हीन             | ३३  |
| सम्यक्परिणता विप्र        | १४४ | सर्वव्याधिविघातं च           | ३३८ |
| सम्यक्प्रणवपूर्वण         | १२४ | सर्वशक्तिमयश्चैव             | ३३  |
| सम्यक्विसद्दस्य           | २८८ | सर्वसंस्कारसम्पूर्णे         | २३  |
| सम्यग् ( सत्य ) ज्वाला    | ६१  | सर्वसंस्कारसंयुक्त           | १४२ |
| सम्यग्भूतबलि दद्यात्      | २३३ | सर्वसम्पत्करो मन्त्रः        | ३२५ |
| सम्युद्धिरोधसिद्ध्यर्थ    | ५५  | सर्वसिद्धिकरी होषा           | ७२  |
| स याति च तथा नूनं         | ३४७ | सर्वसिद्धिप्रदं चैव          | ३४० |
| सरित्सङ्घाद्यथा तोयं      | ३७  | सर्वसिद्धिमन् मन्त्रचक्रे तु | ३३६ |
| सर्व दशम्यामाहस्य         | १६१ | सर्वसं च गुरुर्देयात्        | २७७ |
| सर्व संपत्स्यते पुंसा     | १३  | सर्वस्वमपि यो दद्यात्        | ५   |
| सर्व सितेन सूत्रेण        | २३३ | सर्वाकारधरं चैव              | ११९ |
| सर्व होमावसानं तु         | १७२ | सर्वाङ्गानि च तत्स्थेन       | २९२ |
| सर्वकामप्रदं देवं         | १०१ | सर्वाणि करणानीति             | २४० |
| सर्वकामप्रदः सद्यः        | २९८ | सर्वाणि तानि विप्रेन्द्र     | ३२६ |
| सर्वकामविभूत्यर्थ         | ११६ | सर्वाणि पदमादाय              | २४० |
| सर्वकामानवाप्नोति         | ११५ | सर्वाधारपदोपेतं              | २४० |
| सर्वगन्धानि विप्रेन्द्र   | २२३ | सर्वाध्वभोगभूपीठं            | २१८ |
| सर्वज्ञः सर्ववेत्तुत्वात् | ३५  | सर्वनिवाभिभवति               | ९   |
| सर्वज्ञत्वगुणेनैव         | ७   | सर्वान्तरात्मा सर्वेशः       | ११  |
| सर्वतः करवाकपादं          | १४५ | सर्वाभरणसंयुक्ता             | २९४ |
| सर्वतः पाणिपादायैः        | ३३  | सर्वावयवसम्पूर्ण             | ११६ |
| सर्वतः श्रुतिमद्विद्वि    | ३३  | सर्वावरणनिष्क्रामात्         | १८  |
| सर्वत्र चाखमन्त्रस्य      | ३०३ | सर्वासां प्रणवं संज्ञां      | ३२८ |
| सर्वदा चेष्टमानानां       | ३२४ | सर्वाद्विमधुरक्ताश्च         | १४६ |
| सर्वदा निलङ्घदो यः        | ५८  | सर्वावाधारसुद्रासु           | ७५  |
| सर्वदा विद्युत्सक्तश्च    | ३४  | सर्वें चतुर्सुजा ज्ञेया.     | २५६ |
| सर्वदिव्यबहुनिर्माणः      | ३७  | सर्वें वदेयुस्तत्वस्थाः      | २२५ |
| सर्वदेवमयः शुद्धः         | ५७  | सर्वेषां केवलैर्मन्त्रैः     | १५८ |
| सर्वपापहरी पुण्या         | १७  | सर्वेषामन्त्रवीर्यं हि       | २५७ |
| सर्वभूतस्थितं विष्णुं     | २४८ | सर्वेषामुपरि ब्रह्मान्       | ३१० |
| सर्वमन्त्रखलूपत्वात्      | १५  | सर्वें स्वप्ना शुभा विद्वि   | १७२ |
| सर्वमेकीकृतं व्यायेत्     | १२८ | सर्वैख्योदशं विद्वि          | २१२ |
| सर्वयन्त्रप्रमथनी         | ७२  | सर्वोत्तममिदं प्रणयं         | १४  |

|                        |     |                              |     |
|------------------------|-----|------------------------------|-----|
| सर्वोत्तमा संहितैषा    | ३६५ | साधकोऽङ्गशमन्त्रेण           | ३४८ |
| सर्वोपमानरहितं         | ४०  | साधनं भोगकामाना              | ३४० |
| सर्वोपाधिविनिर्मुक्तं  | ३८  | साधनं भोगमोक्षाभ्या          | ६९  |
| सलोमदन्तकेशाना         | २०३ | साधनं मुनिशार्दूल            | ९२  |
| सविसर्गः स एवाच्च      | ५१  | साधन सर्वमेकत्र              | ३४९ |
| सषट्कोणं तु नाभौ तु    | ३३० | साधने ह्यसमर्थनां            | ३२४ |
| स स यच्छति सर्वस्वं    | २३० | साधयेदीप्तिसं भन्न           | १८५ |
| स सर्वत्र जयं विप्र    | ३०९ | साधार साधनं चैव              | १२९ |
| स सर्वदोषनिर्मुक्तं    | ३४७ | साधार( सामान्य )मेतत्सर्वेषा | ३४१ |
| स सोऽत्र सिद्धिमविरात् | २२९ | साधितो मन्त्रसिद्धया हि      | २९७ |
| सस्यानि शालय सर्वे     | २८१ | साधिभूतमथाध्यात्मा०          | २७४ |
| सह प्राणोदयेनैव        | १३० | साधु नारद पृष्ठोऽह           | ४१  |
| सह मार्गेण हृदयात्     | २१६ | साधु साधिति वै ब्रूते        | ३०५ |
| सहस्र प्रैतिसन्ध्य च   | २७६ | सानुष्टानस्य विप्रेन्द्र     | २८५ |
| सहस्रकिरणाभ तु         | १९३ | सा पीताङ्गी स्वरूपेण         | ३२५ |
| सहस्रदीप्तिभि स्फीत    | ३७  | साभिलाभाः समायान्ति          | ३१८ |
| सहस्रमध्य क्रमशः       | २७९ | सामदाम ( पाठ )               | २४५ |
| सहस्ररश्मसङ्काशं       | ९७  | सामर्थ्यात्स्वप्रभावाच्च     | २८७ |
| सहस्रशिरसे तुभ्य       | १९  | सामर्थ्यान्मन्त्रजापस्य      | २८६ |
| सहस्रसूर्यवपुषे        | १९  | सामर्थ्यान्मन्त्रनाथस्य      | ३३९ |
| सहस्रस्याश्रमेधाना     | १०  | सामान्य लौकिक स्नान          | ७९  |
| सहस्राशाहशाशोनं        | २३७ | सामान्यं हृदयं हैतत्         | ४८  |
| सहस्राशु च तन्मध्ये    | १४२ | सामान्यत्रितयस्थेद           | १५९ |
| सहस्राकृप्रतीकाश       | २१  | सामान्यबोधशब्देन             | २१६ |
| सहस्रेणाश्रमेधाना      | १०  | सामान्यमपि यत्किञ्चित्       | २९८ |
| स हि सङ्कल्पयामास      | २३८ | सामान्यमासनं विद्धि          | २९९ |
| सावत्सरस्तदाऽङ्गत्य०   | १०३ | सामान्यसिद्धौ रक्षार्थं      | १८० |
| साकाराः केवला. सर्वे   | ९   | सामान्यात्रिविधान्या         | १५९ |
| साक्षाच्चिकीर्षुयोगेन  | ५   | सामृताना कलाना च             | २९५ |
| साङ्घयाना योगसिद्धाना  | ८   | सामृतामाज्यधारा च            | १४८ |
| सात्वत यौष्टकं चैव     | २३६ | साम्प्रतं मूलमन्त्रेण        | १७९ |
| सात्वताय शताशोनं       | १९० | सारं समुपजीव्यैव             | ८   |
| साधकस्यापि वक्ष्यामि   | १८४ | सारं सात्वतशास्त्रस्य        | ८   |
| साधकाचार्यसमयि०        | १९८ | सारभूतमिदं शास्त्रं          | ४   |
| साधकाना हितार्थयि      | १९८ | साधाग्रस्थो ऋमयेतु           | ३२२ |
| साधके च कियाहीने       | २३९ | साधेनोपरिभागेन               | २०५ |
| साधके तु गुरोर्वापि    | १५४ | सावधान. शृणु श्रीत्या        | ९   |

|                               |     |                           |     |
|-------------------------------|-----|---------------------------|-----|
| सा शक्तिस्तत उत्पन्ना         | ३६२ | सिद्धाऽस्मीति वदेत्सा तु  | २९३ |
| सासनं च ततः शार्वं            | २७१ | सिद्धि राजोपगा            | ४१  |
| सा सा मन्त्रबलात्सम्यक्       | ३३९ | सिद्धिक्षेत्र महापुण्यं   | १०  |
| सा सा विप्र स्मृता सर्वा      | ४७  | सिद्धित्रयसमायुक्तः       | १८९ |
| साक्ष दूर्वङ्ग्रं इत्वा       | ८५  | सिद्धिमार्गेण हृत्यवे     | १५१ |
| साक्षान्सपरिवाराश्च           | १५३ | सिद्धिमुक्त्योरभीपासार्थं | २२७ |
| साक्षेण गन्धतोयेन             | १२६ | सिद्धिक्षुर्थी विजेया     | ३०६ |
| साऽहंशक्तिसमूहाद्यं           | ८३  | सिद्धैरध्यासिते रम्ये     | ३   |
| सा हेव परिणामेन               | १२९ | सिद्धोऽपि विप्रशादौ       | ६९  |
| साक्षादेन तु सूक्ष्मेण        | ९१  | सिद्धोऽस्मीति च वै ब्रूते | ३५३ |
| सिंहं शुश्कीगमने              | २७७ | सिन्दूरपुञ्चवर्णार्थं     | ३४८ |
| सिंहमुदा भवत्येषा             | ७१  | सीमन्त वक्त्रनिर्यासं     | १४१ |
| सिहादिसृग्राहाते च            | २८२ | सुखासीनो द्विजैः सार्थं   | ३   |
| सिंहादिष्वष्टकेनैव            | १७३ | सुगन्धद्रव्यगन्धोऽग्निः   | १४९ |
| सिच्यमाने स्मरेत्साध्यं       | २९२ | सुगन्धाज्याप्लुतैश्चैव    | १४६ |
| सिद्धेत्कमेणाङ्गुयुर्म        | २५६ | सुगन्धामलकैः स्नाप्य      | २६७ |
| सितं सहस्रपत्राद्य            | १९३ | सुगन्धिने पद कुर्यात्     | १२१ |
| सितकर्पंठखण्डे वै             | ३१८ | सुगन्धैः स्थलपद्मादैः     | १४६ |
| सितकृष्णैस्तथा तामैः          | ३२१ | मु( स २ )जातीयेन श्रद्धेण | १८९ |
| सितचन्दनलिपाङ्गं              | ११९ | सुधौतं परिधायाथ           | ८३  |
| सितचन्दनलिपानां               | ३१६ | सुपुस्तक करे वामे         | ३०४ |
| सितपद्मयुग्मान्तस्थं          | २९२ | सुप्रसन्नेन तोयेन         | ८३  |
| सितरक्षुवर्णार्थं             | ३२८ | सुभगः सर्वभूताना          | ३४३ |
| सितरकाशणः कृष्णा              | ३३२ | सुमहोषशान्त्यर्थं         | २८७ |
| सितव्योत्तरीयं च              | ११८ | सुवर्तुलौ स्फिजौ कार्यौ   | २०२ |
| सितशोणितवर्णार्थं             | ११६ | मुविनीतसुहृद्युक्तः       | १९६ |
| सितानि चतुरालिख्य             | ३०० | सुशुद्धं सस्कृत दीप्त     | १०५ |
| सिताभरणमाल्यैश्च              | ११६ | सुशुष्कं पादप द्वा        | ३१५ |
| सितेन्दुरदिव्यवर्णार्थां      | १६८ | सुशोभनश्च दीर्घयुः        | ३१५ |
| सिद्धयः समयज्ञस्य             | १८१ | सुश्लक्षणाविभक्तश्च       | २०२ |
| सिद्धये मुक्तये चैव           | १५४ | सुशिलष्टमग्रतः कृत्वा     | ७३  |
| सिद्धविद्याधराकीर्णं          | २०६ | सुशिलष्ट शान्तता विद्धि   | १३० |
| सिद्धाना शृण्वता चैव          | ४   | सुसमं मातृकापीठ           | ४२  |
| सिद्धान्नमामासं च             | १७१ | सुसंस्कृताक्षसूत्रस्य     | १२८ |
| सिद्धान्नैः साधितैर्भक्षैः    | १४६ | सुसंस्कृतैश्च बहुभिः      | १२० |
| सिद्धार्थकादिलाजाश्च          | १५४ | सुसिंतं चामृतं पद्मं      | ६३  |
| सिद्धार्थकान् क्षिपेत्पश्चात् | १६१ | सुसिंतं सूत्रमादाय        | १६५ |

|                            |     |                            |     |
|----------------------------|-----|----------------------------|-----|
| सुसिद्धपूजिते              | १   | सोऽपि वेदाहरेच्छास्तां     | ३५७ |
| सुसिद्धाऽस्मि च ते पुत्र   | ३०८ | सोऽप्याख्यो धरेश च         | ६१  |
| सुवृक्षमेणाविग्रहेण        | ५७  | सोमारूप्यं तदधो            | ५३  |
| सुस्नाता धौतवस्त्रा च      | १६३ | सौकुमार्येण रूपेण          | १३७ |
| सुस्पष्टं दक्षिणं हस्तं    | ७८  | सौभाग्यमतुलं चैव           | ३४३ |
| सूक्ष्म चापि मुनिश्चेष्ट   | २१४ | सौरभीयो द्युयं मन्त्रो     | ६९  |
| सूक्ष्मं चित्तचित्तलक्षं   | ९९  | सौवर्णं द्रव्यसिद्धधर्य    | १२५ |
| सूक्ष्मं सर्वगतं नित्य     | १७८ | सौषुप्रस्ताद्वशो मार्गः    | ९३  |
| सूक्ष्मपिण्ठा तु ता कृत्वा | २१४ | सौषुप्राद्विक्षिणाद्वारात् | ८७  |
| सूक्ष्मरूपधर विप्र         | ११४ | स्तनान्तरे तु हन्मन्त्रं   | ९५  |
| सूक्ष्मेण सर्वभूतानां      | २९  | स्तम्भयत्यचिरणैव           | २९२ |
| सूतके मृतके चैव            | २८० | स्तम्भयेत्सर्वदिव्यानि     | २९५ |
| सूत्रं चाभिनवं कृत्वा      | १३२ | स्तम्भाष्टकसमोपेतं         | २०६ |
| सूत्रग्रन्थावथोर्ध्वस्थे   | १६७ | स्तरोपयं च कामतः कृत्वा    | १३९ |
| सूत्राख्ये मणिजालेऽस्मिन्  | १२९ | स्तरेण्यं च मूलमन्त्रं     | २७७ |
| सूर्यकोटिप्रतीकाशे         | १२  | स्तोत्रमन्त्रैः पवित्रैश्च | २८५ |
| सूर्यमण्डलमध्यस्थं         | २९१ | खीश्वद्वालकान् द्वत्वा     | २८४ |
| सूर्यसोमान्तरस्थं च        | १८० | स्थणिडलाराधितस्यादौ        | १६३ |
| सूर्यस्य यद्वद्मर्यः       | ४७  | स्थलस्थं धूपयित्वामि       | १७१ |
| सूर्यादिव्योमपर्यन्तं      | ९०  | स्थलस्थमुद्दरेन्मन्त्रं    | २३४ |
| सूर्येन्दुसुद्धाः कान्त्या | १९८ | स्थान खात्वोत्तरेत्        | ३४१ |
| सृष्टं त्वया यथा सर्व      | २०  | स्थानलक्ष्यकमेणापि         | २७४ |
| सृष्टि कुर्यात्स्वरूपस्थां | १७४ | स्थानशुद्धिर्भवत्येवं      | ८६  |
| सृष्टिकृत्सहित             | ५४  | स्थावराणि विषाणां च        | ३४६ |
| सृष्टिक्रमेण तद्यो         | १३७ | स्थावराण्तानि सर्वाणि      | २२  |
| सृष्टा च सचरं विश्वं       | ९   | स्थितं पासि खय             | २०  |
| सेनापतिक्रमेणैव            | १११ | स्थितः षड्सूरपेण           | ३६  |
| सेन्द्रियैस्तु गुणेरवं     | ३४  | स्थितः समाधौ वाऽप्येतौ     | ३६४ |
| सेन्धनः पावको यद्वत्       | २८  | स्थिता गृसिद्धपूर्वेषु     | ५१  |
| सेव्यते बहुभिः शिष्यैः     | १९७ | स्थितास्त्वद्वरे लोकः      | २०  |
| सेश्वरं प्राकृते देहे      | १६६ | स्थितीः सर्वार्थं सहत्य    | १५८ |
| सैव चिद्रूद्यशाकाशो        | ३९  | स्थितो गगनभावे तु          | ३६४ |
| सोऽप्युतोऽच्युतेजात्थ      | २४७ | स्थितौ तु तौ महाघोरौ       | २३  |
| सोदक च फलाकीर्ण            | २८  | स्थूलसूक्ष्मपराख्येन       | ९३  |
| सोद्धमेन विसर्गेण          | १८५ | स्थूलसूक्ष्मविभागेन        | ५६  |
| सोपानपदवीयुक्तं            | ६६  | स्थूलज्ञेमेकदंष्रं च       | ६४  |
| सोऽपि मूकत्वमायाति         | २०६ | स्थैर्यं तेन च निष्पत्तिः  | १३  |
|                            | ३३४ |                            |     |

|                                 |     |                             |     |
|---------------------------------|-----|-----------------------------|-----|
| स्नातकस्तस्य ततीर्थे            | ८२  | सुव द्वादशाधा शोध्य         | १३९ |
| स्नात्वा घनरसाऽया तु            | ३१६ | सुवमेवंविधं कुर्यात्        | १४१ |
| स्नात्वा जपेन्मूलमन्त्रं        | २८५ | स्वकराग्रोद्भृतैः पद्मैः    | १३  |
| स्नात्वा निवृत्तरोगो            | २७६ | स्वकर्मणि ह्योपार्थं        | २४९ |
| स्नात्वा पीत्वा त्रिरात्रं      | २७६ | स्वकल्पोक्तविधानेन          | १८८ |
| स्नात्वा पुरा सचेलं तु          | २८३ | स्वकारणमनिर्जित्य           | २१  |
| स्नान तु द्विविधं               | ७९  | स्वकारणामौ नामिस्थे         | १०६ |
| स्नानं दश दिशः                  | ८४  | स्वकाङ्किकावासाने           | २७३ |
| स्नानकर्म ततः कुर्यात्          | २०९ | स्वकीय माययाचार्याः         | २१६ |
| स्नानपूर्वा क्रियाः सर्वा.      | ८५  | स्वकोऽसौ मूर्तिमन्त्रो य    | ३३० |
| स्नानात्पानात्तथा सेकात्        | ३३७ | स्वजातीयगुरुर्विंप्र        | १९० |
| स्नानाद्यं होमपर्यन्तं          | २६२ | स्वतत्त्वसङ्ख्यालोऽचार्ये   | १९२ |
| स्नानेन निर्मलो जन्मुः          | ८५  | स्वदेशोऽपि यः कुर्यात्      | १९० |
| स्पन्द(पश्च)स्थानाच्च           | १६८ | स्वनाम्नः पूर्ववर्णं च      | ३४१ |
| स्पर्शन भोजन दानं               | २८५ | स्वनाम्ना च स्वधान्तेन      | २५८ |
| स्पर्शने सोमकृद्युप०            | २८२ | स्वपादान्त्रिस्तरंगाच्च     | ९२  |
| स्पर्शसंहं विभिर्वक्तैः         | १६० | स्वप्रवत् क्षणमात्रस्य      | ६९  |
| स्पर्शसंज्ञस्य विप्रेन्द        | १७६ | स्ववाहुदण्डमानेन            | १३९ |
| स्पष्टः सुविरलं                 | ७७  | स्वबीजेन शत साष्ठ           | १६७ |
| स्पष्टाङ्गसन्धिः कुर्वीत        | २६० | स्वभाववैष्णवो जन्मुः        | २३७ |
| स्पष्टमन्नादिकं चैव             | २७६ | स्वभावनिष्कलानमन्त्रात्     | १०५ |
| स्फुरतारकरूपं च                 | २१७ | स्वमन्त्रयोजितामेता         | ३११ |
| स्फुरत्यविरतं यस्य              | २४९ | स्वमन्त्रावदमृतोघेन         | ९२  |
| स्फुरद्रस्मिचयाकीर्ण            | १०५ | स्वमन्त्रेण क्षमस्व         | १५३ |
| स्फुलिङ्गाणसङ्काशं              | १२८ | स्वमन्त्रेण पितृन् सर्वान्  | १२७ |
| स्मरेच्छास्त्र०                 | ३२२ | स्वमन्त्रोज्ञारायेन         | २६५ |
| स्मृत्वा चोभयरूपं तु            | २३४ | स्वमन्त्रो नोपदेष्टव्यः     | २१६ |
| स्मृत्वा मन्त्रं तु तन्मूर्धिन् | १०६ | स्वमात्मान पुरस्कृत्य       | १९  |
| स्मृत्वैककं तु वै कर्म          | २१४ | स्वमुद्राव्यग्रितं ध्यायेत् | ११७ |
| स्यात्तुर्याद्वायतं मध्ये       | २०९ | स्वमूर्तिसंस्थितः पूज्यः    | ११२ |
| स्यात् समाराधितस्यैवं           | ३३५ | स्वयं तनैव रुपेण            | १४  |
| स्यात्प्रियरत्वं शरीरस्य        | ५९  | स्वय वा यः प्रतिष्ठान       | २२७ |
| स्याद्वेशसमो                    | ५५  | स्वयं वा यक्षकान्ताना       | २४८ |
| स्वन्तममृत दिव्यं               | ११३ | स्वय विलीनो यत्रैव          | ३६२ |
| स्वष्टा पालयिता चाह             | २९  | स्वयं स भगवान् देवः         | ३५१ |
| सुखुवद्वितयं चैव                | १२९ | स्वयं समर्वैयित्वाथ         | ९   |
| सुक्षुवाम्यां च घण्टाया         | २३२ | स्वयमप्यप्रसक्तस्तु         | ३५१ |

| स्वयमुक्तमते पिण्डात्    | ३६४ | ह                        |     |
|--------------------------|-----|--------------------------|-----|
| स्वयमेव यथा वहे.         | १६६ | हकारश्च तकारश्च          | २४२ |
| स्वयमेव समादाय           | ११  | हकारश्च नकारश्च          | २४३ |
| स्वयमेवानिरुद्धात्मा     | ३५२ | हकारं च मकारं च          | २४२ |
| खरव्यञ्जनसंयुक्ता        | ४३  | हन्तुकामं च साधूना       | ३२२ |
| स्वरूपं मण्डलस्थापि      | १०८ | हरिणा धाम निन्ये स्व     | १३  |
| स्वरूपेऽविकृते शुद्धे    | २१५ | हरेद्रिषाण्यशेषाणि       | २९० |
| स्वर्गे वै न भवेत्       | २   | हलहेतिर्हयश्रीबो         | ३६३ |
| स्वल्पासनेन कृशता        | १९८ | हलायुवोऽप्यकारस्यो       | २४० |
| स्ववाचा कं भावयन्वै      | १२  | हवने लक्षणं प्रोक्तं     | १७३ |
| स्वशाखोक्तास्तथा         | २१९ | हविषा गुग्गुलेनैव        | ३२५ |
| स्वशिष्यपरशिष्याणा       | १८८ | हस्तं सहस्रहेमे तु       | १३३ |
| स्वशिष्यसाधितं चाच्र     | ३१२ | हस्तद्रशान्तरेणैव        | ३२० |
| स्वसंवेदं तु तद्रिद्धि   | ३४  | हस्तद्वयेऽपि निक्षिप्य   | ८१  |
| स्वस्वेद्यमनौपम्यं       | ३३  | हस्तमात्रं ततः कुर्यात्  | १४० |
| स्वस्तिकाना नदीशादि      | ३०९ | हस्तशुद्धिं ततः कुर्यात् | ८६  |
| स्वस्थानाच्च समायान्तं   | ९८  | हस्ताधिकेऽपि च कृते      | १९९ |
| स्वस्थोऽन्यस्मिन् दिने   | २७५ | हस्तिशैले जयाख्य         | ८   |
| स्वहस्ते पूर्ववश्यस्य    | ३१० | हस्त्यश्वरथपादात्        | १८१ |
| स्वहस्ते मण्डलं ध्यायेत् | २८९ | हारनपुरकेयूर०            | २०३ |
| स्वहृष्ट्यस्थितं मन्त्र  | २१७ | हारनपुरसंयुक्ताः         | ३१० |
| स्वा स्वा वै कर्मसीमान   | १४४ | हिंसकाना विघाताय         | ७०  |
| स्वाचान्तानन्ततो दयात्   | २६१ | हिताय सर्वलोकाना         | १३  |
| स्वात्मसवेदनान्त्रायो    | ३६  | हुं फटकारान्तमुक्तेन     | १७५ |
| स्वादीसं क्षोभयित्वा     | २८  | हुताशसलिले द्वे तु       | २९१ |
| स्वानुकूले च नक्षत्रे    | २०८ | हुत्वा इति हविषाऽप्यूर्य | १६७ |
| स्वामिनदा (धाना॑)        | ३४४ | हुत्वा शास्त्रोक्तविधिना | १९० |
| स्वार्थीतो वा परार्थेन   | २१० | हुत्वा सम्पातद्वैमार्थं  | १६९ |
| स्वालोकं रागबाहुल्यात्   | २२  | हृच्छुरिन्द्रिये विद्धि  | १५७ |
| स्वासनं च ततः प्रोक्ष्य  | ११३ | हृतकिशारुकाणा            | ३२९ |
| स्वाहा तदनु वै कुर्यात्  | १७५ | हृत्कोट्टरोध्वनिर्यातं   | ९०  |
| स्वाहान्ता होमयेद्यूः    | १७२ | हृत्पद्मकण्ठिकासंस्थ     | २१७ |
| स्वाहान्वितः सप्रणवः     | ५३  | हृत्पद्मातुं स्वमन्त्रेण | १३१ |
| स्वाहार्णद्वितय          | ५४  | हृत्पद्मादुर्थिता भूयः   | १२० |
| स्वाहासमन्वितश्चामे      | १३८ | हृत्पद्मान्तर्गता सम्यक् | १४८ |
| स्वेच्छया त्वनया शक्तया  | १२२ | हृत्पद्मे तु विभागेन     | १०३ |
| स्वेन स्वेन तु मन्त्रेण  | ९३  | हृत्पुण्डरीकमध्यस्थो     | १०० |
| स्वेनानिलेन संयुक्त      | ८३  | हृत्पुण्डरीकमध्यस्थो     | १३० |

|                             |     |                                  |     |
|-----------------------------|-----|----------------------------------|-----|
| हृपुण्डरीकमध्ये तु          | ३५२ | हृष्टुष्टप्रसन्नात्मा प्रीत्यर्थ | २९१ |
| हृपुण्डरीकमध्ये यः          | १०७ | हृष्टुष्टः प्रसन्नात्मा कालोक्त० | १८६ |
| हृसम्मुखं तु वधनीयात्       | ७०  | हेतुनाऽनेन वै विप्रा:            | ६   |
| हृदम्बुजमुखावास...          | १९  | हेमन्ते शिशिरे विप्र             | ८०  |
| हृदय भासुराकारं             | २१५ | हेयोपादेयरहितं                   | २६  |
| हृदयाचैव तत्पृष्ठे          | २६९ | होमं कुर्याज्जपान्ते तु          | ३२३ |
| हृदयाद्यं तु संयुक्तं       | ३१८ | होमं कुर्यात्तदर्थेन             | ३५२ |
| हृदयान्मध्यमार्गेण          | १०५ | होमं कृष्णतिलैः कृत्वा           | ३५२ |
| हृदयेनाम्भसाऽऽपूर्ये        | २६० | होमं कृत्वा ततो यायात्           | ३४५ |
| हृददीना पुरा प्रोक्तं       | २०७ | होमं कृत्वा तिलैः शुक्लैः        | ३५६ |
| हृदाद्यस्त्रावसानं षट्      | २८० | होमं तथाविधि कुर्यात्            | १०५ |
| हृदभिमन्त्रितं कृत्वा       | २१२ | होमं तदनु वै कुर्यात्            | ३१२ |
| हृदा वै पञ्चगव्येन          | २११ | होम वारुणदिक्षुण्डे              | १३३ |
| हृदा सम्पुटयोगेन            | २२४ | होमद्रव्येषु यद्वीर्ये           | १५१ |
| हृद्वीज प्रणवोपेत           | ४८  | होमयेत्कमलाना तु                 | ३४३ |
| हृद्ये तुष्टिप्रदे चैव      | १४९ | होमान्ते तश्चिमित्तं वै          | १४९ |
| हृद्यैः पुष्पेष्टथा गच्छैः  | १९६ | होमान्तं निखिल कृत्वा            | २२५ |
| हृद्यैः षोडशभिर्विप्र       | २१२ | होमान्ते मुनिशार्द्धलू           | ३४५ |
| हृन्मध्यस्थं स्मरेन्मन्त्रं | ८५  | होमान्ते वासुदेवस्तु             | ३५० |
| हृन्मन्त्रं तु शत सां       | २८४ | होमान्ते सानलं मन्त्रं           | १५० |
| हृन्मन्त्रेण च कार्याणि     | १४१ | होमावसानं कृत्वा तु              | ३१९ |
| हृन्मन्त्रेण ततो दद्यात्    | २६४ | होमे चाष्टशते चैव                | १३३ |
| हृन्मन्त्रेण तदूर्ध्वे तु   | २६९ | होमोपकरण सर्वं                   | २०९ |
| हृन्मन्त्रेण पुरा विप्र     | २५९ | हस्तवा हस्तोन्नता दीर्घा         | १४९ |
| हृषीकेशपदं दद्यात्          | २४३ | हीवेरं रजनी मार्सी               | २२३ |